

PCEN

24
DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

John Geelen

Na het partijcongres

Ad Knotter, Kees Vermeulen,
Hetty Wertheim-Gijse Weenink,
Ben Braber

**1978, een jaar van burgeroorlog
en invasie**

Leo Molenaar

**Over 'leninisme'
en 'marxisme-leninisme'**

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43e jaargang, nr. 1
januari 1983

REDACTIE:

M. Bakker (hoofdredacteur)
M. Braun
S. v.d. Helm
J. Mets
D. Oudenampsen
S. Bacchini
D. Verhaar
B. IJzerman
W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

- John Geelen
NA HET PARTIJCONGRES 1
- 1787, een jaar van
burgeroorlog en invasie 5
- Ad Knotter
AMSTERDAM 1785-1787 7
- Kees Vermeulen
DE MEIDAGEN VAN 1787
IN AMSTERDAM 12
- Hetty Wertheim —
Gijse Weenink
1787 — EEN JAAR VAN
ROUW IN DE
LANDPROVINCIES 16
- Ben Braber
DE PRUISISCHE
INTERVENTIE 19
- Leo Molenaar
OVER 'LENINISME' EN
'MARXISME-LENINISME' 24
- PARTIJDOCUMENTEN
Resolutie CPN-congres 41
Verkiezing nieuw
partijbestuur 46
Contributieschaal 1983 47
Werkgroep van partijbestuur 47
Dagelijks bestuur 47
Alle steun nodig voor
De Waarheid 47
CPN hekelt Turks regime 48
Verontrusting CPN-bestuur 48

NA HET PARTIJCONGRES

Op het 28ste congres van onze partij zijn op het brede terrein van de politiek belangrijke besluiten genomen. Besluiten, die een slagvaardig optreden vooronderstellen en, zoals dat hoort voor een communistische partij, een antwoord, een alternatief proberen te zijn op de rechtse en vredebedreigende politiek. Besluiten met verstrekkende gevolgen, die hoge eisen stellen aan alle leden en aan de partij in z'n geheel.

Naar mijn mening was het in veel opzichten een congres als nooit te voren. De meningsverschillen. De emoties die dit met zich meebracht. De publiciteit er om heen. De voorbereiding en het congres zelf. En niet in de laatste plaats de omstandigheden waaronder wij dit congres gehouden hebben, zowel intern als extern.

Alles leek en lijkt nog op drift. Want er is natuurlijk nogal wat gaande!

Voortdurende internationale spanningen. Sluipende oorlogsvoorbereiding. Ideeën over de mogelijkheid van een beperkte atoomoorlog in Europa.

Een zich verscherpende economische crisis. Een rooftocht op lonen, uitkeringen en voorzieningen. Verkwisting van energie en grondstoffen. Met alle gevolgen voor ons milieu en de kwaliteit van ons bestaan. De eventuele laatste resten van elke illusie over bestaanszekerheid, het perspectief op een rechtvaardiger en betere toekomst liggen hiermee letterlijk en figuurlijk onder vuur.

En mocht dit al niet genoeg zijn, de meningsverschillen binnen links, binnen partijen (ook de communistische), de vakbeweging, zijn niet van de lucht.

Er is weinig houvast voor allen die zich er niet bij willen neerleggen dat 'hun' wereld te gronde wordt gericht. En wat te denken

van hen die ideeën, opvattingen hebben over hoe het allemaal anders kan en moet! En de honderdduizenden die de laatste jaren op duizend en één manier daaraan ook daadwerkelijk uiting hebben gegeven. Of zij die in het verleden vaak voor hetere vuren hebben gestaan toen het ging om het bestaan!

Het zoeken naar alternatieven voor de huidige politiek en de wegen waarlangs één en ander te bereiken, het benutten van behaalde successen, blijken namelijk ook niet zonder meer het houvast of het antwoord te kunnen zijn voor wat zich allemaal politiek aan ons voordoet. Nederlagen, teleurstellingen en het ontbreken van pasklare oplossingen vragen om een kritische benadering. Dit is niet enkel onvermogen, maar ook een noodzakelijk proces waar we doorheen moeten.

De centrale besluiten

Het ongeduld, het vaak ontbreken van pasklare oplossingen en een steeds veranderende politieke situatie, waarbij het streven naar het overbruggen van schadelijke verdeeldheid binnen links, bracht nieuwe ervaringen, het deed ook traditionele scheidslijnen overbruggen. Maar het leidde ook tot discussie over onze eigen communistische identiteit. Zowel in het formuleren van alternatieven als bij de samenwerking in de actie en op parlementair niveau.

Antwoorden bleken niet eenvoudig en het misverstaan van de consequenties van coalitiepolitiek legio.

In dat licht hebben we op ons laatste congres belangrijke besluiten genomen. Over onze eigen rol, eigen identiteit en standpunten als partij, als Nederlandse communisten in de samenwerking met anderen.

Besloten werd met grote inzet in de ingeslagen richting verder te werken en nieuwe verenigende initiatieven te nemen tot actie, dialoog en samenwerking. Met het verhinderen van de plaatsing van nieuwe atoomraketten als de hoogste prioriteit. Hierbij ijvert de CPN voor een beleid van de Nederlandse regering dat zich richt op het creëren van eigen verantwoordelijkheid van de nationale staten in Europa inzake vrede, veiligheid en ontspanning. De CPN streeft naar concrete stappen — binnen en buiten bondgenootschappelijke verbanden — voor het opheffen van de politiek-militaire blokken.

Vanuit die uitgangspunten moet ieder land op zijn daden worden beoordeeld en kunnen historische en/of theoretische verklaringen op zich geen leidraad zijn voor het optreden voor vrede en ontspanning. Hoe nuttig en nodig deze kennis ook is bij het maken van beoordelingen.

Machtsvorming hier tegen de atoomlobby en verdere opvoering van bewapening is de beste garantie en belangrijkste kracht voor resultaat om nieuwe wapensystemen en de bestaande overkill terug te dringen. En daarom spreken we in de resolutie uit dat de Sowjet-Unie derhalve niet automatisch en van nature een bondgenoot in de strijd tegen bewapening en oorlogsgevaar is.

Op sociaal-economisch terrein werd gepleit voor een samenhangende politieke visie met erkenning van de consequenties hiervan voor feministische eisen tot het doorbreken van de bestaande maatschappelijke arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen en voor een zelfstandig bestaan.

Met name rond dit vraagstuk bleek het congres zelf in staat en bereid met oplossingen te komen. In de bijna onoverbrugbaar lijkende belangentegenstellingen op dit terrein zijn eerste aanzetten gedaan voor een evenwichtiger politiek. Dit zal nog veel discussie vergen. De voorbereiding van de voorjaarsconferentie 'Crisisbestrijding en maatschappijvernieu-

wing' geeft daar alle mogelijkheid voor, terwijl de nieuwe regeringsbesluiten en de zich nog steeds verscherpende crisis bijna iedereen uitsluitend in de verdediging, in de strijd voor houden wat je hebt, dringt. In de strijd voor werk, koopkracht, tegen de steeds stijgende woonlasten, kortom, van alle sociale bewegingen. Dit is niet alleen een bittere noodzaak, maar tevens voorwaarde om het perspectief van die andere sociaal-economische politiek mogelijk te maken.

Vele vraagstukken

Maar besluiten op zogenaamde hoofdpunten zijn niet voldoende. Partijgenoten zijn actief op alle terreinen van het maatschappelijk leven. In samenwerking en confrontatie met anderen worden duidelijke opvattingen en standpunten van ons gevraagd. Dat lukt niet steeds, alhoewel we de laatste jaren vorderingen hebben gemaakt, zeker sinds het 27ste congres.

Wij willen ons inzetten voor de doelstellingen van allerlei progressieve bewegingen. Wij verzetten ons echter ook tegen ideeën om ze te kanaliseren, te dirigeren of te manipuleren. Ze hebben een autonoom karakter. De CPN heeft sterke banden van solidariteit met deze bewegingen, maar heeft als politieke partij een eigen verantwoordelijkheid.

Met betrekking tot onze internationale politiek sprongen er twee zaken uit. Zo was er het besluit over erkenning van de PLO als vertegenwoordiger van het Palestijnse volk. Na maandenlange discussie en afwegingen met betrekking tot het bestaan van Israël en het recht op zelfbeschikking en een eigen staat van het Palestijnse volk. Maar ook de discussie over onze verhouding tot landen met een socialistisch produktiestelsel, waarbij ontwikkelingen in Polen vaak centraal stonden. Vanuit die beoordeling en de consequenties daarvan voor internationale contacten, werd in de

resolutie de weergave van de feitelijke toestand neergelegd: onze partij onderhoudt onder de huidige omstandigheden geen betrekkingen met de PVAP en de CPTsj.

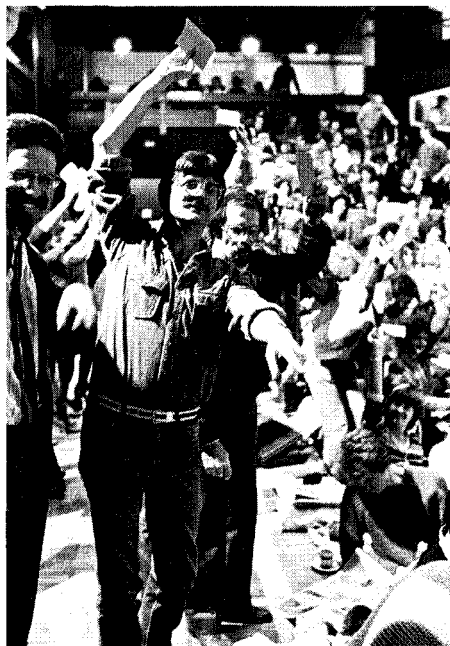
Maar ook besluiten over het tot stand brengen van een hechte wisselwerking tussen enerzijds de machtsvorming en onderlinge solidariteit in actie en bewegingen voor progressieve en democratische doelen en anderzijds het optreden in vertegenwoordigende lichamen.

Met name op dat terrein heeft onze partij, al dan niet in samenwerking met anderen, nieuwe belangrijke ervaringen opgedaan. De talrijke besluiten ter verbetering en versterking van de organisatie laten zien hoe ernstig het ons is slagvaardig en goed toegerust verder te gaan.

Kenmerkend hiervoor zijn besluiten over het verbeteren van de kwaliteit, het ongedaan maken van tekorten en de roep om een en ander te regelen, te reglementeren. Daarbij stonden centraal het verder ter hand nemen van de feminisering van de partijorganisatie en afstand nemen van die elementen uit onze historie die als belemmerend worden ervaren.

Dit alles bewijst mijns inziens de dringende noodzaak om als partij te beschikken over een partijprogram waarin doelstellingen en toekomstvisies van de Nederlandse communisten zijn neergelegd. Maar ook enigszins waarom veel kritiek zich toespitste op De Waarheid, zeker in de voorbereiding van ons congres.

De Waarheid was partij in de discussie of liet mensen aan het woord met uitgesproken opvattingen over allerlei stellingnames rond het congres, onder eigen journalistieke en politieke verantwoordelijkheid van de redactie. Hetgeen het debat in de partij en tussen lezers van De Waarheid over de rol en betekenis van het communistische dagblad thans noodzakelijk maakt, zeker nu de financiële positie van onze krant

moeilijk is. De resolutie geeft daarvoor alle aanleiding, evenals de discussie in de partij hierover.

Hoofdtaken

Naast de vele concrete besluiten over onze politiek en een veertigtal suggesties en aanbevelingen aan het nieuwe partijbestuur, zal het duidelijk zijn dat we met elkaar prioriteiten moeten stellen, zonder afbreuk te doen aan de besluitvorming en het belang hiervan voor onze partij, ons optreden en naar anderen.

Want juist ook de suggesties en aanbevelingen voor verbetering van ons werk, een nauwkeurige uitwerking van onze standpunten en discussies over strategie, zijn van groot belang.

Als 'kleine' partij met deze veelheid van 'wat moet gebeuren, noodzakelijk is, belangrijk is', komt het er op aan nu een aantal prioriteiten vast te stellen. Naar mijn mening:

— het verhinderen van de plaatsing van

atoomraketten;

- op te treden tegen de crisispolitiek vanuit een samenhangende visie op het sociaal-economisch beleid;
- te komen tot een partijprogramma;
- met als voorwaarde het veiligstellen van het nieuwe gebouw en de nieuwe pers door versterking van onze partij en De Waarheid.

Met alle tekortkomingen hebben wij aan elkaar bewezen dat het kiezen voor een weg in de partijdiscussie van argument tegenover argument er één is die zeer hoge eisen stelt aan het partijleven, aan de kwaliteit van onze standpunten en uiteindelijk aan ons communist zijn.

We zijn er nog lang niet.

Want hoe nuttig en nodig de discussie onderling ook is, zij zal moeten bijdragen aan het verbeteren van ons optreden.

Aarzelen zal funest blijken.

22 december 1982

John Geelen

Burgeroorlog en een inval door een buitenlandse mogendheid zijn in de Nederlandse geschiedenis zeldzame verschijnselen. Een bijzonder jaar is daarom 1787.

In mei van dat jaar werd een burgeroorlog tussen twee groepen, Oranjegezinden en patriotten, in het voordeel van de laatste partij beslist en in september besloot de koning van Pruisen een leger van 20.000 man te sturen om de patriotse overwinning ongedaan te maken.

Aan de gebeurtenissen in dit veelbewogen jaar is een viertal bijdragen gewijd. A. Knotter stelde op basis van 18de-eeuwse prenten, gravures en tekeningen een beeldverhaal samen over de patriotten in Amsterdam. Over de revolutionaire meidagen van 1787 in Amsterdam schrijft K. Vermeulen. De bijdrage van H. Wertheim-Gijse Weenink gaat over de patriotten in de landprovincies en de Pruisische inval wordt beschreven door B. Braber.

1787, een jaar van burgeroorlog en invasie

Ter inleiding eerst een overzicht van de politieke situatie waarin de Republiek op het einde van de 18de eeuw verkeerde.

De patriottenbeweging is ontstaan in het begin van de jaren tachtig van de achttiende eeuw en vormde een nieuwe factor in het politieke leven van de Republiek, waar tot dan toe de tegenstelling Oranje ↔ regenten overheersend was.

De regenten, die in het machtigste gewest Holland het bestuur van steden en provincie beheersten, vonden regelmatig de stadhouder, de Prins van Oranje, tegenover zich. Deze probeerde dan de machtspositie van de regenten-oligarchie aan te tasten en wierp zich hierbij op als beschermer van het volk tegen de onderdrukking door diezelfde regenten.

Binnen deze tweedeling pasten nog de gebeurtenissen van 1747/48, toen stadhou-

der Willem IV zich aan de kant van de opstandige tegenstanders van het regentenregime opstelde. Door die steun, die echter met veel moeite verkregen was, werden enkele gehate belastingen ongedaan gemaakt; in Amsterdam werd een gedeeltelijke democratisering van de schutterij verwezenlijkt. Ook werden in deze stad, waar de prins door een grote menigte met de leuze 'Oranje en Vrijheid' ontvangen was, de meest gehate regenten uit het bestuur verwijderd. De beweging van 1748 liep echter vast, de regenten zagen hun macht weer toenemen ten koste van de stadhouder.

In het midden van de jaren tachtig lijkt het er op dat de anti-Oranjepartij heer en meester is in de Republiek. De prins, Willem V, is in 1766 uit zijn belangrijkste rechten,

De patriotten in beeld Amsterdam 1785-1787

Het oude regime in de Republiek was geënt op de Middeleeuwse standenstaat. De provincies die min of meer autonoom waren, werden bestuurd door de Staten, waarin vertegenwoordigers van de steden en de 'ridderschap' zitting hadden. In Holland werden de Staten beheerst door de stedelijke 'vroedschappen' of raden, die volledig in handen waren van een kaste van steenrijke kooplieden uit een paar families. In Amsterdam was deze oligarchie traditioneel anti-stadhouderlijk of 'staats'gezind. De tegenstelling tussen de 'staats'- en 'prins'gezinden beheerste het politieke leven in de Republiek en heeft tot verschillende omwentelingen in het staatsbestuur

De afbeeldingen zijn afkomstig uit de Historisch-topografische Atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam.

geleid. Voor zover dit met volksbewegingen gepaard ging, was het nooit namens of voor het volk, maar altijd ten bate van de een of andere kliek.

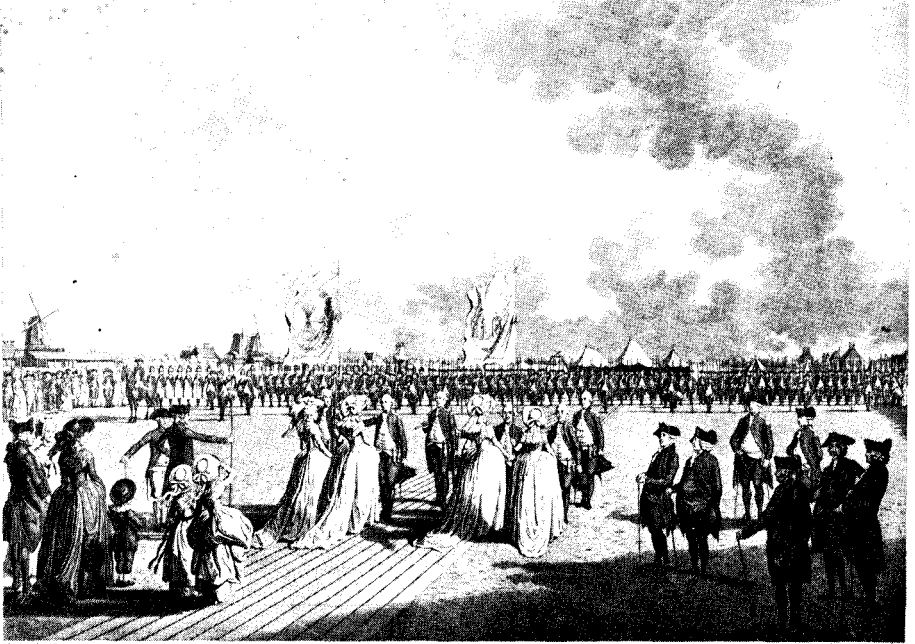
In de 18de eeuw komt er een nieuwe stroming op, die uitgroeit tot een zelfstandige democratische beweging. De burgerij, variërend van de welgestelde laag onder de regenten tot middenstand en vrije beroepen, organiseerde zich voor democratische rechten en vrijheden en voor invloed op het bestuur. De periode van 1785 tot 1787 is een hoogtepunt van deze beweging.

De patriottenpartij is in feite het min of meer democratische gedeelte van een anti-stadhouderlijk verbond van aristocraten uit de regentenlaag en democraten uit de burgerij met tegenstrijdige doelstellingen. De regenten wilden herstel van de oude toestand zonder stadhouderlijke macht, de democraten wilden volksinvloed.

Gestimuleerd door de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1776-1783), waarmee de patriotten zich nauw verbonden voelden, bloeide de beweging in de jaren tachtig op. Het stadhouderlijk regime verkeerde in een politieke en morele crisis door de weinig succesvolle oorlog met Engeland (1780-1784). De economische toestand verslechterde snel. Dit alles verscherpte de tegenstellingen en de eisen. Naarmate de positie van de stadhouder zwakker werd, kwam de tegenstelling tussen anti-stadhouderlijke regenten en democratische burgerij aan de oppervlakte. Schutterijen, vrijkorpsen en sociëteiten functioneerden als pressiegroepen van de burgerij. Van 1785 tot 1787 veroverden zij in een groot aantal steden de macht. Bewapende en onbewapende burgers demonstreerden voor de stadhuizen om verandering van bestuursvorm af te dwingen. Voordat dit tot een nationale democratische revolutie kon uitgroeien grepen de Pruisen in (1787). De bijeenroeping van een Nationale Conventie te Amsterdam ter opstelling van een grondwet werd daarmee voorkomen.

Titelpagina's van het patriotse weekblad 'De Politieke Krayer', 1783-1785.

PLEUWICHHEID VAN HET OVERGEEVEN DER VANDEREN DEZ. VAN HET EXERCITIE GENOOTSCHAP

TOT NUT DER SCHUTTERIJ.

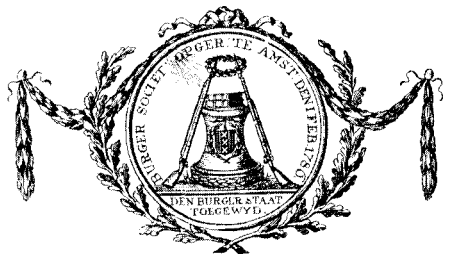
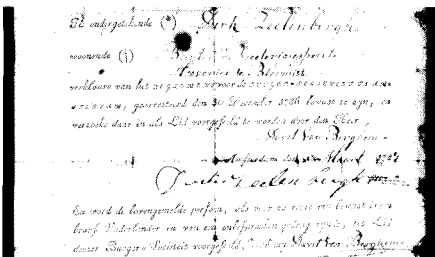
Opgericht op den 17den Junij 1784, en is nu overgenomen door de Burger Sociëteit van Amsterdam.

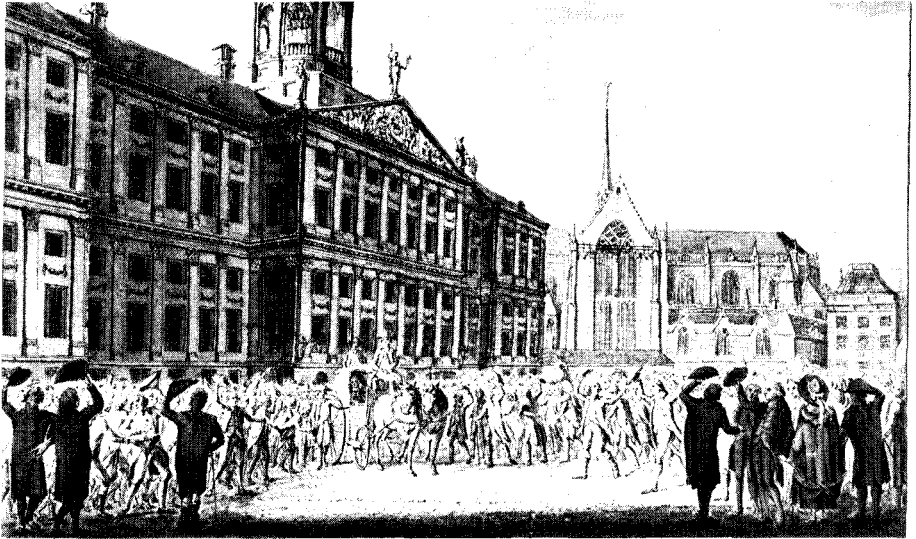
Opgericht op den 17den Junij 1784, en is nu overgenomen door de Burger Sociëteit van Amsterdam.

In Amsterdam werden in 1784 verschillende patriotse 'exercitiiegenootschappen' opgericht. Het belangrijkste was 'Tot Nut der Schutterij'. In 1786 kreeg dit goede contacten met de bestaande stedelijke schutterij. Er waren ook genootschappen voor kinderen, zoals "Bato's Kroost" en "Pro Patria".

De democratische partijvorming werd gestimuleerd door de vorming van 'Burgersociëteiten', die in 1786 overal in het land en ook in Amsterdam werden opgericht. Men kwam bijeen in een lokaal in de Warmoesstraat en in 'de Stad Lion' in de Nes. Dit waren verzamelpunten voor de in dat jaar sterk aangroeiende democratische stroming, waar ook leden van Burgersociëteiten uit andere plaatsen werden toegelaten. De beter gesitueerden waren in de zogenaamde 'Vaderlandse Sociëteit' georganiseerd.

Introductiebriefje voor het lidmaatschap van de Burgersociëteit; embleem van de Burgersociëteit.

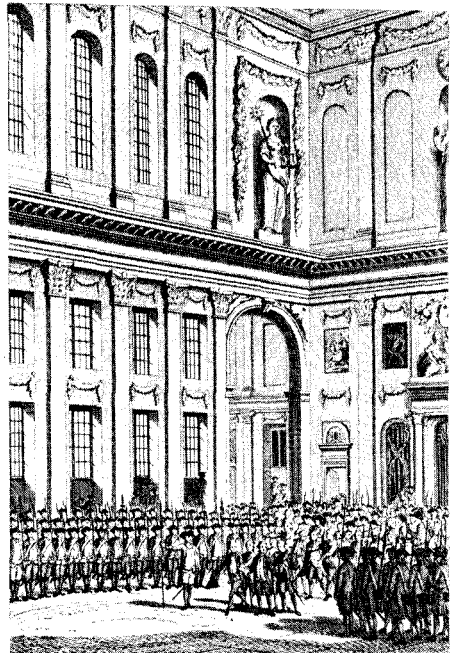

Toejuicing van burgemeester Hooft bij het verlaten van het stadhuis 26 februari 1787.

Intussen hadden zich buiten Amsterdam belangrijke revolutionaire gebeurtenissen afgespeeld. In de stad Utrecht hadden vrijkorpsen en gemobiliseerde burgerij in 1785 een nieuw democratisch bestuursreglement afgedwongen en een nieuwe raad gekozen. De spanning tussen aristocraten en democraten nam daardoor aanmerkelijk toe.

In verschillende steden werd het Utrechtse voorbeeld nagevolgd, maar in Amsterdam bleef de raad stijven in aristocratische handen. In de Staten van Holland zat Amsterdam op de wip tussen de aristocratische en de democratische steden. Telkens bleek Amsterdam de stemming in voor de democraten ongunstige zin te beïnvloeden. Maar ook in Amsterdam kwam de democratische beweging sterk op. In 1786 werden 16.000 handtekeningen verzameld onder een adres aan de Staten. De stedelijke schutterij had massaal getekend.

Bijzonder belangrijk werd de stem van Amsterdam toen Haarlem in de Staten voorstelde om een onderzoek in te stellen naar *'den invloed welke uit hoofde der Regeeringsform bij repraesentatie notoirlijk aan 't Volk toekomt'* (1787). Het was duidelijk dat dit en andere democratische voorstellen er niet door zouden komen als niet ook Amsterdam 'om' ging. Daarop besloten de schutters de aristocratische tegenstand te breken. Op 21 en 26 februari verschenen de schuttersofficieren onder kolonel Van Goudoever op het stadhuis, terwijl buiten op de Dam een menigte demonstratief bijeen was om een voor de democraten welgevallige houding af te dwingen. Burgemeester Hooft ondersteunde de eisen en de raad ging om.

De Rechterlijke van de Vrijd'Orde te Amsterdam, den 26 febr. 1787, volgens de Rekening der openbare Rekeningen, naar de Burgerey, op de Dams, van 1. Steunende, v. Goudoever.

Maar toen de schutters op 3 april weer verschenen vonden de regenten het welletjes. Zij zochten contact met de stadhouder en richtten samen met de Orangisten Oranjevrijkorpsen en -sociëteiten op. Het gemeenschappelijk plan was de traditioneel prinsgezinde 'Bijltjes' (de sloopstimmerlieden van de werven van de Verenigde Oostindische Compagnie en van de marine) in beweging te brengen tegen de patriotten om de bestaande instellingen te verdedigen. De Burger- en Vaderlandse Sociëteit, de krijgsraad van officieren van de schutterij en de exercitiegenootschappen reageerden door 'geconstitueerden' te kiezen, waarvoor steun werd gevorderd door het ophalen van opnieuw zo'n 16.000 handtekeningen onder een zogenaamde 'Akte van Qualifikatie'. Op 21 april mobiliseerden zij hun aanhang op de Dam en zetten hun tegenstanders in de raad af.

De politieke spanning in de stad groeide daarop met de dag. De tegenpartij ageerde tegen de omzetting met petities, vergaderingen en opstootjes. Er waren dagelijks relletjes tussen patriotten en prinsgezinden. Op 29 mei kwam het tot een uitbarsting. Patriotten plunderden de Oranje-sociëteit en huizen van Oranjegezinde of overgelopen regenten. De Bijltjes namen wraak en plunderden bij bekende patriotten op de Eilanden. De gewapende burgerkorpsen trokken daarop naar de Eilanden, maar de Bijltjes haalden de bruggen op en verdedigden Kattenburg gewapenderhand. Een ware belegering begon. In de ochtend van de 30ste mei werd het eiland genomen. Het patriotisme was nu meester in Amsterdam en in Holland sterker dan ooit te voren.

De patriotten maakten van deze positie gebruik en hielden vertegenwoordigende vergaderingen van afgevaardigden uit krijgsraden, gewapende genootschappen en patriotse sociëteiten. Op 24 augustus is er zo'n bijeenkomst in de bovenzaal van het huis van de Burgersociëteit in de Nes.

Tweehonderd afgevaardigden uit de Hollandse steden en dorpen eisen van de Staten de opstelling van een grondwet waarin 'eene geregeldde representatie en behoorlijke volksinvloed', vrijheid van drukpers

Afgevaardigden van schutterijen en genootschappen bijeen in het gebouw van de Burgersociëteit 24 en 25 augustus 1787.

en de invoering van een vaste landmilitie zijn vastgelegd. Als antwoord uitblijft, wordt er op 17 september een nieuwe vergadering georganiseerd. Het doel is een plan te ontwerpen 'tot een Nationale Representatie in eene Volksvergadering van alle de Provinciën en de Generaliteitslanden', en de stadhouder van zijn post vervallen te verklaren.

Maar toen de afgevaardigden op 17 september 1787 in Amsterdam bijeen kwamen, waren de Pruisen al vijf dagen in het land. Men kon alleen nog leiding geven aan de gewapende weerstand. Als laatste viel Amsterdam op 10 oktober. De contra-revolutie zilverde alle staatsorganen en verbood de patriotse vrijkorpsen, sociëteiten en publikaties.

Enige duizenden patriotten vluchtten naar Frankrijk, waar zij twee jaar later getuige waren van de Franse Revolutie. Anderen gingen ondergronds. Met hulp van de Fransen zouden zij in 1795 de Bataafse Republiek vestigen.

Ad Knotter

Met de Pruisische Troepen onder bevel van ZYN DOORL. HOOGH. DEN HEERE HERTOG VAN BRUNSWYK, togen eenige Hollandische Regimenten onder bevel geweest van hunnen verlieten Generaal Van Ryssel, met de Vrycorpsen van hunnen verlieten Rhyngrave Van Salm, Murth en Sternbach, benevens alle de Auxiliaire van de zeven Provinciën zich by een verzamelt om haren vaderlandchen Heidenmoed te toonen, maar door schrik, op 't zien van eenige kleine vaartuigen met Pruisische Jagers, haals over kop de vlugt nemen. No. 1. Verbeeldende den Heer Hertog van Brunswyk. No. 2. De Hufiaeren van Elben door het water sydende, de Bateygen innemen en de Franche Kanoniers by de Kanonnen pedersbeeten. No. 3. De Corpsen van Sternbach, Mattia en de Regimenten van Van Ryssel. No. 4. De Pruisische Jagers van agteren komende met vaartuigen daar de Auxiliairen post hielden, welke van schrik de vlugt namen. No. 5. De Auxiliairen haals over kop na Ouderkerk vlugende, echter eenige 'toer de figelanthe der Pruisische Jagers, zich op genade, gevangen geven. No. 6. Verbeeldende het Dorp Amstelveen, alwaar eenige Auxiliaire door been vlugten na Ouderkerk om schuilplaats te zoeken, en eenige door ontdekens van den dyk in 't water zollen.

De meidagen van 1787 in Amsterdam

Wat Amsterdam betreft zijn de patriotten te beschouwen als de voortzetters van de democratiseringsbeweging van 1748, een groepering die streefde naar politieke rechten van die burgers die niet tot de groep van de regenten behoorden.¹ Gedesilluseerd door de ontwikkeling van na 1748, die een niet door de stadhouder verhinderde machtstoename van de regenten liet zien, beschouwden de patriotten de Prins van Oranje niet meer als een bondgenoot, maar als een vijand.

Maar niet de hele beweging van 1748 ging op in de patriottenbeweging; *de Bijltjes*, de scheepstimmerlieden van de Oostelijke eilanden, door hun aantal en organisatie een politieke kracht van betekenis, bleven trouw aan de prins.

Wat later dan in andere steden van Holland, zijn er in de jaren tachtig door de patriotten gewapende organisaties opgericht; de vrijkorpsen en exercitiegenootschappen. Voortdurend vonden opstootjes plaats tussen patriotten en Oranjegezinden, voornamelijk Bijltjes.

In 1787 vinden we in Amsterdam een grote activiteit van de door patriotten beheerste schutterij en vrijkorpsen bij de bepaling van de Amsterdamse politiek. Het uit regenten bestaande college van burgermeesters en de vroedschap worden verschillende keren onder druk gezet bij de besluitvorming. Een vaak gevolgde methode is de bezetting van de raadszaal door de schutters of leden van de vrijkorpsen om zo het stadsbestuur te dwingen tot een door de patriotten gewenst beleid.

De regenten die zich in het nauw gedreven voelen, besluiten in het voorjaar tot een politieke ommezwaai. Zij streven nu naar

een verbond van de tegenstanders van de patriotten: De prins, de Bijltjes en de regenten.

Onderhandelingen met prins en Bijltjes worden geopend; met de prins wordt een overeenkomst bereikt. De Bijltjes weigeren zich echter bij deze overeenkomst neer te leggen. Zij zijn voor een volledig herstel van de prins in zijn rechten van voor 1766 en dat was iets wat de regenten niet konden toe staan. Wanneer deze mislukte poging tot een anti-patriots verbond bekend wordt, volgt een gedeeltelijke machtsovername door de patriotten. Op 21 april worden negen vroedschappen gedwongen terug te treden: de opengevallen plaatsen worden op 9 mei bezet door meer patriots gezinde burgers.

De door deze gebeurtenissen ontstane spanning wordt nog vergroot, wanneer Willem V op 27 mei een declaratoir uitvaardigt, waarin hij al zijn oude rechten opeist en verwacht dat de patriotten zullen aftreden. Dit stond gelijk aan een oorlogsverklaring aan de patriotten.

Burgeroorlog in Amsterdam: Het beleg van Kattenburg op 29 en 30 mei 1787

De aanleiding tot de gebeurtenissen wordt gezien in de aanval van met stokken en houwens bewapende Oranjegezinden op een compagnie schutters op de avond van 29 mei op de Reguliersgracht.

Al dagen lang was op de Reguliersgracht voor de herberg 's Lands Welvaren een grote menigte verzameld. In deze herberg, een verzamelplaats van Oranjegezinden, lag namelijk een Oranje-rekest ter tekening.

Voortdurend, zo schrijven pro-patriotse ooggetuigen, vielen de in het gebouw aanwezige Oranjeklanten voorbijgangers lastig en dwongen hen tot tekening van het rekest.

Op de middag van de 29ste is de onrust al zo groot, dat de schout, Bicker, gewaarschuwd wordt. Deze treedt dan niet op.

De aanval op de compagnie schutters door 70 à 80 Oranjegezinden 's avonds is het begin van grote onlusten; de herberg wordt geplunderd. Pas wanneer de vernieling totaal is grijpen de schutters in. Acht à negen Orangisten worden gevangen genomen en onder grote belangstelling naar de hoofdwacht van de schutterij op de Botermarkt (Rembrandtsplein) geleid.

Het nieuws van de aanval op 's Lands Welvaren is snel bekend. Wanneer de schutters om half elf bij de hoofdwacht arriveren, is de Botermarkt afgeladen met mensen. Nu vinden plunderingen van huizen van Oranjegezinden en regenten over de hele stad plaats. In de loop van de nacht komen de huizen van een kanthan-delaar, een boekhandelaar en twee regenten aan bod.

De menigte had vrij spel; de schutters kwamen meestal zeer laat ter plaatse. Alleen bij het huis van burgemeester Dedel was een cordon schutters geplaatst; de menigte liet dit huis ongemoeid.

De berichten over de plundering van 's Lands Welvaren bereikten omstreeks half tien Kattenburg. De Kattenburgers gaan nu over tot plundering van enige waarschijnlijk 'patriotse' huizen op de eilanden. Bij onder andere een apotheker en een schoolmeester worden de ruiten ingegooid en wat van de inboedel vernield.

Alle bronnen zijn het er over eens dat de schade zeer beperkt was.

Zodra het Defensiewezen, een coördinerend orgaan van de gewapende macht in Amsterdam, op de hoogte is gebracht van de plunderingen op Kattenburg, stuurt het onmiddellijk enige compagnieën schutters naar de Oostelijke eilanden. Deze posteren

zich op de Kadijk. Om ongeveer tien uur halen de Kattenburgers de bruggen op en plaatsen schildwachten op belangrijke punten; de eilanden zijn nu volledig afgesloten van de stad.

De schutters op de Kadijk krijgen assistentie van het patriotse exercitiegenootschap 'Tot nut der Schutterij'. Zowel aan de stadszijde als op Kattenburg is geschut opgesteld. Bij de beschietingen wordt aan de kant van de schutterij een kanonnier neergeschoten; de Kattenburgers betrouwen vier doden. Gedurende de nacht worden nog de huizen van bekende Oranjegezinden op de Kadijk, een mastenmaker en een suikerraffinadeur, geplunderd.

Op Kattenburg scheen men gerekend te hebben op de mogelijkheid van een beleg als in de nacht van 30 mei. In de herberg 'Het onvolmaakte schip' was een grote hoeveelheid wapens verzameld. Van daaruit ook werden de schildwachten naar de verschillende punten gedirigeerd. Ook kostte het de Kattenburgers geen moeite om aan geschut te komen; één paar werd van 's Lands Werf gehaald, een ander paar van een particuliere werf.

Toch schijnt het verzet niet algemeen geweest te zijn. Bij het ingaan van de werf om vijf uur werden werkwilligen aangespoord om niet aan het werk te gaan en deel te nemen aan de strijd tegen de schutters.

Inname van Kattenburg, verdere plunderingen

Om zes uur 's ochtends slaagt de schutterij er in de Kattenburgerbrug naar beneden te halen. De tegenstand van de Kattenburgers is nu gering en de schutters en de leden van het exercitiegenootschap beginnen aan een grote speurtocht naar leiders en wapens. Met de schutterij is een grote menigte uit de stad Kattenburg binngetrokken. Er wordt een begin gemaakt met een intensieve en uitgebreide plundertocht

door Kattenburg, die, vrijwel ongehinderd door de overheid, voortduurt tot ver op de dag van de dertigste mei.

De woede van de plundersaars richt zich in de eerste plaats op de centra van de Oranjegezinde organisatie, zoals de herbergen 'Het Doolhof' en 'Het onvolmaakte schip', maar ook woningen van particulieren vormen een doelwit.

Na een dag van huiszoekingen is de buit van de schutters: 60 à 80 gevangenen en 300 geweren. De arrestanten worden opgebracht naar het stadhuis, wat grote opschudding in de stad veroorzaakt. In de stad gaan de plunderingen van huizen van Oranjegezinden de hele dag door, waarbij de schutterij niet of nauwelijks ingrijpt. Werden op de avond van de 29ste mei alleen huizen van regenten en bekende, welgestelde Oranjegezinden geplunderd, op de dag van de 30ste mei worden ook de huizen van minder welgestelden door de menigte bezocht. Vaak is de relatie van de slachtoffers tot de Oranjepartij volgens de bronnen onduidelijk.

Ondanks het vaak te late ingrijpen van de schutterij worden deze dag meer arrestaties onder de plundersaars verricht dan de 29ste mei. Dit past ook wel in het nieuwe beleid dat het stadsbestuur in de loop van de dag bekend had gemaakt: Voortaan wordt er met scherp op de plundersaars geschoten; een korps te paard wordt opgericht om door de stad te patrouilleren; Kattenburg krijgt dag en nacht bewaking, evenals het arsenaal van de schutterij.

De laatste ernstige onregelmatigheden vinden in de nacht van 30 op 31 mei plaats bij het huis van onderschout Papegaay. Omdat hij afkomstig is uit Kattenburg wordt hij verdacht van Oranjegezinde activiteiten. Papegaay had blijkbaar gerekend op een aanval; hij heeft een veertigtal joden in huis genomen om zich tegen plundersaars te verdedigen. Tegen de joden had hij gezegd dat de patriotten, de 'roomsen', van plan waren de synagoges te verwoesten. De aanval op het huis van

Papegaay wordt afgeslagen; enkele plundersaars worden door de in het huis aanwezige joden gevangengenomen en aan de schutters overgeleverd.

Op zoek naar de plundersaars en hun motieven

De hierboven geleverde beschrijving van de opkomst van de patriottenbeweging is gebaseerd op de historiografie over de achttiende eeuw; het verslag van de gebeurtenissen van 29 en 30 mei is opgesteld na lezing van tijdsgeschriften en verhoren van 58 personen die zich voor hun daden op deze dagen voor de rechtbank moesten verantwoorden.

Een groep van 28 personen was betrokken bij de verdediging van Kattenburg en bij de plundering van 'patriotse' huizen. Deze groep bestond grotendeels uit oudere (ouder dan 30 jaar), geschoolde mannen die in loondienst waren en een vast adres hadden. Het is niet verwonderlijk dat we veel Kattenburgers aantreffen.

De groep, die de plundersaars van 'Oranje' huizen leverden, bestond voor het merendeel uit jonge, ongeschoolde mannen die niet in loondienst waren en geen vaste verblijfplaats hadden.

De grootte van de plunderende menigte is moeilijk te bepalen. Schattingen in de tijdsliteratuur van het aantal plundersaars per doel lopen uiteen van vijftig tot enkele honderden. Wel ligt de sympathie van de tijdgenoten duidelijk aan de kant van plundersaars van 'Oranje' huizen. Zij worden aangeduid met het neutrale 'plunderende menigte', terwijl de Oranjegezinden al snel oproerkraaiers, Oranjewedepers zijn. De tijdgenoten vertellen verder nog dat de samenstelling van de menigte die zich op 'Oranje' huizen richtte, veranderde. In het begin, de avond van de 29ste mei, bestond die uit lieden die 'niet van de minste soort' waren. Later zouden zich pas de groepen die men aanduidt met rapaille en dergelijke

bij de plunderaars gevoegd hebben. De visie dat de Oranjegezinden paupers waren en op rellen belust, terwijl de patriotten tot de middengroepen hoorden en zich bij rellen afzijdig hielden, is onhoudbaar. Sociale tegenstellingen speelden geen rol. Dit wordt bevestigd door onderzoek naar de aanhang van patriotten en Oranjegezinden onder het lagere volk in de periode 1780-1800, waaruit blijkt dat de scheidslijn tussen beide groeperingen dwars door alle lagen van de bevolking heen loopt. Met uitzondering van de slooplieden is geen enkele groepering speciaal vertegenwoordigd bij één van beide partijen. Voor een politieke motivatie van de patriotse menigte pleit dat alleen 'anti-patriotse' doelen werden uitgezocht, waarbij niet op status of rijkdom werd gelet.

Dit geldt ook, maar dan omgekeerd, voor de Oranjegezinde menigte. Het duidelijkst blijkt de politieke motivatie van de Oranjegezinden uit de houding die de Bijltes aannamen bij de onderhandelingen tussen de prins en de regenten, toen zij slechts genoegen wilden nemen met een volledig herstel van de prins in zijn rechten.

Dat bij beide groepen de motieven vooral van politieke aard waren, is ook uit de manier van plunderen af te leiden; meer vernielen dan roven.

In de tijdsgeschriften en in de verklaringen die de gearresteerde plunderaars voor het gerecht afleggen, wordt niet gesproken over de slechte omstandigheden waaronder de mensen moesten leven. Opmerkelijk, want het einde van de achttiende eeuw, was zeker in de grote steden van Holland, een tijd van economische neergang.

Toch past het politieke karakter van de gebeurtenissen op 29 en 30 mei in Amsterdam in een algemeen Westeupees en Hollands patroon. Onderzoek naar rellen en opstanden in Parijs en Londen in de achttiende eeuw wijst uit, dat het ook in deze steden ging om politieke doelen. In zijn boek over Hollandse oproeren in de

zeventiende en achttiende eeuw schrijft R. Dekker: 'Het valt op dat de oproeren waarbij het duidelijkst van klassentegenstellingen sprake was, de minste kans hadden uit te groeien tot grote omvang, terwijl oproeren waarbij de deelnemers doeleinden nastreefden die de instemming hadden van brede lagen van de bevolking dat wel konden doen. Godsdienstoproeren en later politieke oproeren waren daarom veel bedreigender voor de Hollandse overheid dan voedsel of belastingoproeren.'²

Gevolgen van de gebeurtenissen van de meidagen

Het beleg en de inname van Kattenburg, het Oranjegezinde bolwerk, betekende de bezegeling van de patriotse macht in Amsterdam.

Sinds de remotie van 20 april was de vroedschap patriots. In dit college was niet iedereen patriotsgezind, maar veel niet-patriotse leden bleven na deze dag vrijwillig weg. Deze patriotse vroedschap bepaalde het beleid, waarbij de verhouding van de vroedschap tot het uitvoerend bewind, de burgemeesters, de schout, onduidelijk is. Bij het uitbreken van de rellen op 29 mei is de houding van de overheid afwachtend. Daardoor krijgt het patriotsgezinde Defensiewezen, een overlegorgaan van de gewapende macht in Amsterdam (de schutterij, de stadssoldaten en de exercitiegenootschappen) een kans om in te grijpen. Het optreden van de gewapende macht is, zeker op de avond van 29 mei een optreden naar één kant, tegen de Oranjegezinden. Op 30 mei is het doel bereikt: de Oranjegezinden in Amsterdam zijn uitgeschakeld. De patriotse vroedschap en het uit patriotten samengestelde College van Burgergeconstitueerden, besturen de stad. In juli vindt de vervanging plaats van twee uit regentenkringen afkomstige burgemeesters. Hun opvolgers komen niet voort uit de patriottenbeweging, maar stonden wel

bekend om hun gematigde politieke ideeën. Gematigdheid is het kenmerk van het patriotse bewind. Er komen geen vervolgingen van Oranjegezinden, ook is niets bekend over plannen om de burgerij in bestuurszaken te mengen.

Wel wordt de triomf van de patriotten in heel Holland op vijf augustus gevierd met een grote feestelijke bijeenkomst in Amsterdam. Maar de toekomst van de patriottenbeweging ziet er dan al somber uit; op 28 juni heeft het incident bij Goejanvervelsluis plaatsgevonden. Op de Pruisische eis excuus te maken voor de belediging prinses Wilhelmina daar aangedaan, gaan de Staten van Holland niet in.

Op 13 september volgt dan de invasie van de Pruisische troepen.

Het sterkste leger van Europa maakte met bijzonder weinig moeite een einde aan de patriotse tegenstand en zorgde ervoor dat Willem V in al zijn waardigheden werd hersteld. Vele patriotten vluchtten naar het

buitenland en in Amsterdam vierden de Bijtjes hun feest.

Kees Vermeulen

Noten

1. Bij het schrijven van dit artikel heb ik gebruik gemaakt van:
  - Verslag van de werkgroep 'de Crowd in de geschiedenis van Amsterdam: 1696, 1748, 1787'. Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, 1973.
  - I. J. van Manen o.a., 'De 'Crowd' in de geschiedenis van Amsterdam, 1696, 1748, 1787'. In: Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging tot bestudering van Sociale Geschiedenis, no. 46, november 1974, pp. 43-74.
  - I. J. van Manen, K. Vermeulen. Het lagere volk en de politieke geschiedenis van Amsterdam van 1780 tot 1800: Oranjegezinden en patriotten. Doctoraalscriptie. Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, 1976.
  - I. J. van Manen, K. Vermeulen, Het lagere volk van Amsterdam in de strijd tussen Oranjegezinden en patriotten, 1780-1800. In: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 6 (1980), pp. 331-356 en 7 (1981), pp. 3-43.
2. R. Dekker, Holland in beroering. Oproeren in de 17e en 18e eeuw. Baarn, 1982.

1787 — Een jaar van rouw in de landprovincies

Het traditionele geschiedbeeld van de strijd tussen patriotten en prinsgezinden is Hollando-centrisch, dat wil zeggen: uitgaande van het geijkte beeld in de zeeprovincies, Holland en Zeeland. Met de totaal andere toestanden in de landprovincies wordt geen rekening gehouden.

Wat waren die verschillen tussen het Oosten en het Westen?

Ten eerste; *het geloof*. In de 18de eeuw waren in het Oosten van de Republiek de mensen in veel streken *overwegend katholiek*. In die tijd was de staatsreligie 'gereformeerd'. De katholieken en 'dissenters'

(mennisten en luthersen) werden gediscrimineerd. Ze mochten bv. geen lid zijn van een gilde (dus geen bedrijf uitoefenen), en hun geloof niet openbaar belijden — zij zochten hun toevlucht in schuilkerken. Ten tweede; *het bestuursstelsel*. Terwijl in het Westen alle macht bij de stedelijke burgerij lag, die daar een krachtig patriciaat vormde, hadden de stedelijke regenten in het Oosten veel minder te vertellen. Op het platteland was daar de *ridderschap* oppermachtig; terwijl ook nogal wat edellieden in de stadsbesturen zitting hadden. In de Provinciale Staten had de ridderschap

zelfs evenveel stem als alle vertegenwoordigers van steden bij elkaar. Ontevredenheid hierover bij de opkomende stedelijke burgerij werd verhevigd door de beruchte Regeringsreglementen, voor de drie Oostelijke provincies (Utrecht, Gelderland en Overijssel). Die reglementen gaven Willem V bijkans *dictatoriale macht*; alle belangrijke benoemingen kwamen in zijn hand. Overal plaatste hij zijn vrienden en 'afhangelingen' in de ambten; terwijl juist in de landprovincies de burgers en de gilden vroeger zoveel inspraak hadden gehad. Zij waren nu geheel buiten spel gezet.

Omstreeks 1780 raakten de politieke ontwikkelingen in een stroomversnelling door de Amerikaanse Vrijheidsoorlog tegen Engeland. Dit mes sneed aan twee kanten. De 13 Amerikaanse staten hadden in 1776 een onafhankelijkheidsverklaring afgekondigd op de grondslag van democratische denkbeelden. 'Alle mensen vrij zijn geboren; de een heeft van nature over de ander niets te zeggen'. Deze klanken sloegen in ons hele land in; vooral in de oostelijke provincies waren de geesten door de ondervonden discriminatie en onderdrukking hiervoor nog ontvankelijker. Het eeuwige verhaal dat wij vanaf de schoolbanken voorgeschoteld kregen, nl. dat de patriotten vooral te vinden waren onder de rijke burgers en de intellectuelen, en dat 'het gewone volk' altijd pro-Oranje was en achter de stadhouder stond, is Hollando-centrisch en gaat voor het Oosten *niet* op. Zowel de opkomende stedelijke burgerijen als zij die in de steden géén burgerrechten bezaten — 'het gewone volk' — waren in de landprovincies overwegend patriottisch; men wilde mééregeren, en men wilde vrijheid van godsdienst. Ook de geestelijkheid stond daar groten-deels aan de kant van de patriotten — anders dan in Holland; zowel vanaf de kansel als vanuit de biechtstoel werden de patriottische gedachten verbreid.

Anders dan in het Oosten was in de zee-provincie Holland de sympathie voor de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd vermengd met *economische* motieven. Daar werden de regentenfamilies die Amerika als een goede handelspartner zagen in hun handelsbelangen getroffen. Want de Engelsen, die niet alleen met de Amerikaanse kolonisten maar ook met Frankrijk in oorlog waren, legden overal waar ze maar konden op zee beslag op onze handelschepen (zogenaamd omdat deze contrabande vervoerden naar Frankrijk of Amerika). Dit conflict bracht ook onze Republiek in oorlog met de Britten: de Vierde Engelse Zeeoorlog (1780-1784), die voor de Nederlanders rampzalig verliep. De schuld voor die ongelukkige gang van zaken werd geworpen op de *stadhouder*, die door de traditionele dynastieke bindingen met het Britse koningshuis terecht als *vriend* van Engeland gold. *Hij* had onze vloot verwaarloosd; alleen het landleger — een huurleger uit meest Duitse soldaten, die ook in onze steden in garnizoenen lagen — had zijn belangstelling. Zowel in het Oosten als in het Westen kwamen toen anti-stadhouderlijke sentimenten boven. Maar terwijl in het Oosten de ideële, 'democratische' tak van de patriottenpartij overheerste, was in Holland wat men noemde de 'aristocratische' tak, van de patriciers en rijke kooplieden, overwegend. Hùn was het er vooral om te doen, de macht aan de stadhouder te ontnemen — en zelf de touwtjes in handen te nemen.

Voorlopig gingen de twee takken samen onder het leiderschap van een edelman uit de oostelijke provincies: Joan Derk van der Capellen, lid van de ridderschap van Overijssel. De macht van de stadhouder werd door dit bondgenootschap ernstig aangetast. Hij wordt gedwongen zijn gehate raadsman, de 'Dikke Hertog' van Brunswijk, in 1784 weg te sturen. Een jaar later wordt Willem V het commando over het garnizoen van Den Haag ontnomen. Hij trekt zich

terug en vestigt zich in Gelderland, waar de Staten hem nog goed gezind zijn. Zijn positie was intussen al precair geworden. In 1786 hielden de Staten van de 7 provincies elkaar nog min of meer in evenwicht. Drie Provinciale Staten, van Holland, Overijssel en Groningen, waren al pro-patriots; Friesland, Zeeland en Gelderland waren nog overwegend prinsgezind; dus drie tegen drie. Utrecht was verdeeld, de hoofdstad was patriots, maar in Amersfoort, waarheen de prins zijn troepen had gehaald, hielden de prinsgezinde Staten nog stand.

Er was de prinsgezinden alles aan gelegen in deze precaire situatie een overwicht in Gelderland te behouden. Daartoe werd de Britse gezant te hulp geroepen. Op het Loo werd een geheime bijeenkomst belegd door de prins en zijn kordate vrouw Wilhelmina van Pruisen met de gezant Harris, om de toenemende macht van de patriotten te stuiten.

In de twee kleine steden Elburg en Hattem hadden de democratische krachten een grote activiteit ontwikkeld, gesteund door predikanten. De burgers van die stadjes hadden zich, evenals die van Arnhem en Zutphen, bewapend en kregen steun van vrijkorpsen uit Kampen en Zwolle. De prins besloot op aandringen van Harris hier een stokje voor te steken. Met moeite kreeg hij de Statenvergadering van Gelderland zover dat er garnizoen in de recalci-trante stadjes gelegerd zou worden. Hiermee was de beer los! Bij de burgers werden door soldaten de glazen ingeslagen, de huizen geplunderd, bewoners mishandeld, vrouwen verkracht. Nog in dezelfde maand september 1786 werd de prins door de provincie Holland als kapitein-generaal geschorst, zo groot was de verontwaardiging in de Republiek.

In mei 1787 kwam Ambassadeur Harris opnieuw met prinses Wilhelmina en prinsgezinde leden van de Gelderse ridderschap bijeen, op het Valkhof te Nijmegen. Afgesproken werd dat de Britse regering zou

worden voorgesteld, actief in te grijpen. Onderwijl was de situatie toegespitst door de ontwikkelingen in de provincie Utrecht. Vanuit Amersfoort probeerden de prinsgezinde huurlegers om de stad Utrecht (onder patriots bestuur) van Holland af te snijden, maar het plan mislukte smadelijk — aan de Vaart werden op 8 mei de militairen door de vrijkorporisten uit Utrecht op de vlucht gedreven.

Begin juni keerde Harris uit Engeland terug met een bom duiden, het zogenaamde 'Gelderland-subsidie' (f 500.000,—). Dit geld was voornamelijk bedoeld voor omkoping van de slecht betaalde en morrende manschappen in de Gelderse garnizoenen. Al in 1786 had de prins vanuit het Loo zakken geld laten uitdelen aan de, meest Duitse, huursoldaten in de Gelderse steden, om de patriottische burgers te terroriseren. Een actieve rol speelde daarbij een soldatenliefje, Mooye Mie, die het geld in Arnhem moest uitdelen en aan de soldaten de huizen moest aanwijzen 'waar ze wezen moesten'. Maar in juni 1787, toen het Engelse geld binnen was, begon de terreur pas goed. Van 19 tot 29 juni was Arnhem het toneel van afschuwelijke plunderingen en gewelddaden door het garnizoen, dat zich met Oranje-cocarden tooide, en aan het eind 'zag de stad er uit, alsof een vijandelijk leger er had huisgehouden'. Ook in Zutphen deden zich van 23 tot 26 juni soortgelijke tonelen voor, waarbij de felle Orangist Van Heeckeren tot Suyderas de leiding had; met een Oranjecocarde op zijn hoed stapte hij naar het stadhuis en iedereen die zijn huis en zijn leven lief had volgde zijn voorbeeld. Maar prins Willem V begreep best hoe de vork in de steel zat. Hij schreef aan Suyderas, die hem vol trots over 'de onverwagstste revolutie' had bericht, terug:

'Ik wensche... dat hetgeene nu op de hoeden staat, eens in de harten moge worden geprent; nu is men van buiten Oranje te Zutphen, ik hoope dat men het eens zal

zijn van binnen'.

Het was duidelijk dat de sympathie van de burgerij in deze steden bij de patriotten lag, en dat alleen door geweldpleging van betaalde huursoldaten het dragen van Oranje kon worden afgedwongen.

In overleg met Harris ondernam Wilhelmina van Pruisen (Willem zelf was er te bangelijck voor!) eind juni, enkele dagen na de gebeurtenissen in Zutphen en op het hoogtepunt van de terreur in Arnhem — het was allemaal afgesproken werk! — een poging om ook Holland óm te krijgen, maar door het bekende incident bij Goejanverwellesluis mislukte dit plan. Maar er lag een ander, alternatief, plan klaar. Zij kon zich nu beklagen bij haar broer, de koning van Pruisen, die zijn troepen al bij Wesel, nabij de grens, had klaar staan. Hij eiste van de Staten van *Holland* 'satisfactie' voor de belediging, zijn zuster aangedaan. Maar waar het in feite om ging, was in de hele republiek het bewind óm te krijgen. Daartoe werden niet alleen, via Gelderland en Utrecht, Pruisische troepen naar Holland gestuurd — wat alweer in veel steden met het nodige geweld gepaard ging. Ook notabene in Ootmarsum en Overijssel vielen Pruisische troepen binnen, zogenaamd om doortocht naar Holland te krijgen. Een wonderlijke route. De eigenlijke

bedoeling bleek al spoedig. De troepen bleven in Overijssel, de Oranje-cocardes moesten ook hier te voorschijn worden gehaald — en de burgerij van Deventer moest ervan lusten, even gewelddadig als in de Gelderse en Utrechtse steden. Niet voor niets schreef de Fransman Graaf Mirabeau, die straks een belangrijke rol zou spelen in de Franse Revolutie: 'Het is een dag van rouw voor Europa, de dag waarop de Pruisische invasie Uw nobele plannen heeft verstoord, ongelukkige Bataven!'

Hetty Wertheim-Gijse Weenink

Literatuur:

- A. H. Wertheim — Gijse Weenink, hoofdstuk V (1672-1795) van: *Geschiedenis van Gelderland*, Boek II (1492-1795), Zutphen, 1975;
 A. H. Wertheim — Gijse Weenink en W. F. Wertheim, 'Eertijds was de Pruis in 't land..', in: *De Nieuwe Stern*, speciaal nummer over: 1813/ *Bevrijding of Restauratie?*, jg. 18 (1963), pp. 730 e.vv.;
 H. A. Weststrate, *Gelderland in den Patriottentijd*, diss. Utrecht, Arnhem, 1903;
 I. Vijlbrief, *Van anti-aristocratie tot democratie: Een bijdrage tot de politieke en sociale geschiedenis der stad Utrecht*, diss. Amsterdam, 1950;
 C. H. E. de Wit, *De Nederlandse Revolutie van de Achttiende Eeuw 1780-1787; Oligarchie en Proletariaat*, Oirsbeek, 1974.

De Pruisische interventie

*'Toen alles wierd verkeerd, Oranje wierd hersteld,
 Sloeg Amstels Burgerij, wien eeuwig d'Eer zal weesen,
 Bij Ouderkerk de magt der Pruijssen uit 't Veld'*

Zo luiden de slotregels van een gezang met de wijdse titel *'Op de overwinning der Burgerij van Amsterdam den 31en September 1787, onder 't bevel van de Heere C. H. de Wilde, ter dier tijd Luitenant-Colonel van Amstels Burgerij, in de attaque tegens Pruijssens troepen tot Ouderkerk*

aan den Amstel, na een Gevegt van vijf uuren manmoedig afgeslagen'.¹

In de vroege ochtend van 13 september had een Pruisisch leger, 20.000 man sterk, in drie divisies de grenzen van de Republiek (der Zeven Verenigde Nederlanden) overschreden. Hoewel zelfs tijdgenoten al

erkenden dat de Pruisen in opdracht van hun koning, Frederik Willem II, kwamen om stadhouder Willem V en zijn Oranje-partij in hun rechten te herstellen, gebruikten die Duitsers een andere aanleiding: In 1785 was stadhouder Willem V uit Den Haag gevlucht. Sindsdien woonde hij in Nijmegen. In drie provincies, Groningen, Overijssel en vooral in Holland hadden patriotten de macht overgenomen. Zeeland, Gelderland en Friesland bleven prinsgezind en in Utrecht was de zaak verdeeld. Er was daar een patriottische Statenvergadering (provincie-bestuur) en een Oranje-of prinsgezinde in Amersfoort. Op 28 juni ondernam prinses Wilhelmina, de Pruisische echtgenote van Willem V, haar provocatieve tocht, die eindigde bij Goejanverwellesluis. Daar hield het patriottische vrijkorps haar aan en op 30 juni moest de prinses naar Nijmegen terugkeren. Na een maand van aftasten — wat zou Frankrijk doen? — sloten Pruisen, de door de patriotten 'beledigde' partij, en Engeland, op 15 augustus, een geheim verbond. Pruisische troepen zouden Holland binnenvallen, de (patriottische) vrijkorpsen ontwapenen en de stadhouder in zijn oude rechten herstellen. In geval van een Franse interventie ten gunste van de Staten van Holland, waarmee zij verbonden was, zouden beide landen gezamenlijk hiertegen optreden. Maar Frankrijk greep niet in wegens geldgebrek van het Ancien Regiem en uit angst voor een conflict met Engeland. Intussen waren de Pruisische voorbereidingen in volle gang.

Op 6 augustus kwam de Pruisische veldmaarschalk, de hertog van Brunswijk in Kleef aan. De volgende dag kreeg hij op de verjaardag van prinses Wilhelmina in Nijmegen zijn eerste belangrijke inlichtingen van uitgeweken Oranjegezinde hoogwaardigheidsbekleders. Om de Hollandse herfst voor te kunnen blijven maande de hertog zijn koning tot spoed. Op 9 september dienden de Pruisen hun ultimatum bij

de Staten van Holland in. De Staten moesten hun schuld erkennen, excuus vragen, de schuldigen straffen en de prinses (Wilhelmina) naar Den Haag uitnodigen. Ze wezen het op 12 september van de hand. De volgende ochtend trokken de Pruisen, met toestemming voor een vrije doortocht van de prinsgezinde Statenvergaderingen in Gelderland en Amersfoort de republiek binnen.

Aan patriottische zijde wilde men aanvankelijk niet geloven dat de Pruisen zouden komen. Boodschappers en spionnen werden in het gezicht uitgelachen. Sinds de lente van '86 hadden de patriotten gewerkt aan hun 'cordon', een stelling met versterkingen die globaal langs de lijn 't Gooi, Utrecht, Vianen en Gorkum liep. Zwaartepunt daarin was de vesting Utrecht. De daar gelegerde troepen, 6000 man, waaronder 500 cavalleristen, hadden in september '86 hun vuurdoop ondergaan. Toen namelijk de militaire commissie van Utrecht van de inname van Vreeswijk bij de Lek, door stadhouderlijke militairen had vernomen, zond ze een troepenmacht onder leiding van kolonel d'Averhoults uit. De patriotten beantwoordden een kanonnade van de troepen van de prins met geweeren musketvuur, waarna hun tegenstanders in paniek vluchtten, met achterlating van tachtig doden, hun wapens en bagage. Een fikse morele opsteker voor de patriotten.

Toch was dit eerste optreden van de patriotten op het slagveld niet maatgevend. Een jaar later waren de verdedigingswerken, ondanks een overvloed aan wapens en hulp van Franse artilleristen, nog zwak. De inundaties, het onder water zetten van polders, voor hun linies bleken onvoldoende, vooral het droge weer en de geringe vloed speelden parten, en de organisatie van hun legertjes was zwak.

Naar Pruisische schattingen bestond het patriottische leger uit 20.000 man. Zij stonden onder het bevel van de militaire commissie in Woerden, en in Utrecht onder

Rhijngraaf Van Salm. Nu wreekte zich het feit dat in voorgaande eeuwen de Hollandse kooplieden hun oorlogen lieten uitvechten door huurlingen. Veel van deze betaalde soldaten dienden in het patriottische leger, werden betaald door de Staten, maar namen een neutralistische houding in. De bewapende burgers zelf waren onvoldoende geoeftend en bezaten weinig deskundige aanvoerders.

Volgens het krijgsplan van de hertog van Brunswijk zou de eerste Pruisische divisie een schijnaanval in de richting van Hilversum-Gooiland uitvoeren. De twee andere divisies, de hoofdaanval, rukten, ondanks schermutselingen met patriotten bij sluizen en dijken, in vier dagen langs Lek en Waal tot aan Vianen en Gorkum op.

Op maandag 17 september viel Gorkum, waar in de stad na tientallen Pruisische artilleriesalvo's brand uitbrak. De volgende dag namen de Pruisen Vianen en vonden de vestingen aan de Vaart ten Noorden van Vianen verlaten. Daar bereikte de hertog het bericht dat Van Salm Utrecht had ontruimd en de stadhouder er al op de zestiende (sommige bronnen houden het op 17 september) zijn 'intocht gehouden had'. Deze omstreden beslissing van de Rhijngraaf veroorzaakte een massale vlucht van de patriotten naar Amsterdam. Volgens een gniffelende Pruisische bron (Pfau) had Van Salm al op 27 augustus de commissie in Woerden laten weten dat ter beveiliging van Holland men Utrecht zou moeten laten vallen. Een voorstel dat men daar in eerste instantie niet aanvaardde. De commissie ging nog uit van een aanval en een mogelijk beleg door louter stadhouderlijke troepen, die bij Amersfoort waren gelegerd. Pfau voegt hier echter aan toe dat de Pruisen geen werktuigen bezaten om een belegering van Utrecht uit te voeren.

De weg naar Den Haag lag open. Opnieuw moest Brunswijk de prins voor laten gaan. Op 20 september hield Oranje per koets er zijn intrede. Tijdens de twee voorafgaande

dagen vonden in de steden van Zuid-Holland omwentelingen plaats. De eerste berichten over de opmars van de Pruisen betekenden voor de prinsgezinden daar hoop en blijdschap. Bij de patriotten sloeg hun vastberadenheid om in onzekerheid en paniek. Uiteindelijk daalde het reactionaire geweld op de hoofden van de 'Keezen', patriotten, neer. In Delft bijvoorbeeld kon het vrijkorps een Oranjemenigte uit Den Haag eerst nog afslaan, er vielen doden en gewonden, maar bij de tweede aanval sloeg de menigte aan het plunderen. In Groningen verliep de omwenteling zonder schokken. In Friesland werden de patriotten eerst op Franeker en vervolgens Stavoren teruggedreven alvorens ze overstaken naar Amsterdam. In Overijssel viel een legertje Pruisen binnen, dat naar eigen zeggen vooral in Deventer en Zwolle enorme hoeveelheden wapens buitmaakte. Constante Pruisische patrouilles moesten daar echter de machtswisseling verzekeren.

Uit al die eerste gebeurtenissen bleek dat de patriotten, behalve misschien in Utrecht, Gooiland en Amsterdam, een brede ondersteuning van het volk voor de militaire verdediging misten. Een interessante vergelijking met de Franse Revolutie dringt zich op. Ook daar trok in juli 1792 het Pruisische leger van dezelfde hertog van Brunswijk, gevolgd door een emigrantleger, op. Vijftienduizend Parijzenaars namen vrijwillig dienst — 'het vaderland is in gevaar'. Brunswijk dreigde in een manifest de bevolking van Parijs met een 'totale militaire onderwerping'. Het volk ontstak in woede. De Franse patriotten met in hun gelederen de net gearriveerde afdelingen uit Bretagne en Marseille, marcheerden op 10 augustus op naar de Tuilerieën en bestormden het koninklijk paleis. Het eerste Schrikbewind, de bloedige onderdrukking van alle binnenlandse tegenstand, volgde. Op 20 september '92 brachten de sans-culotten tijdens een verschrikkelijke artillerieveldslag de Pruisen tot staan. De herfst,

doorweekte terreinen en een dysenterie-epidemie brachten Brunswijk zijn 'Waterloo'.

Ondertussen was de aanval van de eerste Pruisische divisie in 't Gooi vastgelopen. Het beleg van de vesting Naarden moest op 18 september worden afgebroken, hoewel de Pruisen slechts ten koste van vijf doden en zestien gewonden de Hinderdam in de Vecht konden nemen. In het zuidoosten hadden de patriotten met de vestingdriehoek Naarden-Weesp-Muiden een vrij solide verdedigingslinie. Westelijk daarvan bevond zich Nieuwersluis, dat zich pas na drie dagen, op 21 september, overgaf. Het gebrek aan voorraden maakte dit voor het goed bewapende garnizoen van 771 man, waaronder bij overgave slechts 64 patriotten bleken, noodzakelijk. Aanvallen op Loenen en Abcoude kostten de Pruisen, die hier vooral hun cavalleristen inzetten, drie doden en vijftien gewonden en waren niet succesvol. Allengs werd het in die dagen duidelijker dat de beslissende slag zich om Amsterdam en de Gooise driehoek zou afspelen. Vanuit het westen door de Haarlemmermeer en in het zuiden door inundaties gedekt besloten de patriotten tot versterking van de zuidoostelijke driehoek. Van Brunswijk op zijn beurt liet zijn tweede divisie naar het noorden trekken. De derde Pruisische divisie bleef in het zuiden achter als dekking tegen een mogelijk Frans ingrijpen en de aanhoudende activiteit van patriotten in Brabant. Na schermutselingen op de 21ste rond Amstelveen en Duivendrecht, bij het zgn. Weesper Tolhek (Abcoude was inmiddels door de patriotten ontruimd) rukten de Pruisen de volgende dag op naar Weesp. Een nachtelijke aanval van twee kanten mislukte. Een groep was tot onder de kanonnen van de vestingwallen geraakt, maar moest ijlings terug toen de verdedigers in het voorterrein de sluizen openden. De Pruisische verliezen door geschuts- en geweervuur: negen doden en 32 gewon-

den, waaronder een officier die later overleed.

De Pruisische bewegingen in 't Gooi werden gehinderd en bespioneerd door patriotische boeren. Bij hen werden wapens in beslag genomen.

De volgende dagen pasten de Pruisen een nieuwe tactiek toe. Op last van de inmiddels naar stadhouderlijke kant overgegangene Staten van Holland kregen de troepen die onder hun bevel stonden opdracht het strijdtoneel te verlaten of zich over te geven. Op 24 september vertrokken op deze wijze drie bataljons huursoldaten en gaf Weesp zich twee dagen later over. In Naarden weigerde de commandant, generaal Van Rijssel, een dergelijke opdracht en hij legde zijn ambt neer. Zijn plaatsvervanger Matha, in sommige bronnen Mappa genoemd, besloot om eerst in Amsterdam inlichtingen in te winnen. In de nacht van 27 september opende Livingston, die tijdens Matha's afwezigheid het commando voerde, de poorten voor de Pruisen. Het 'Hollandse' stadhouderlijke garnizoen plunderde de stad.

Matha, een zeer bekwame en de patriotse zaak toegedane officier, was woedend en nam in Muiden het bevel op zich. Hier werden andere troepen die direct onder de patriotten dienden, gelegeerd. Muiden immers was van vitaal belang voor de watervoorziening van Amsterdam. De leiding van deze stad besloot de verdediging voort te zetten. Amsterdam, nu door inundaties volledig door water omringd, was de laatste kans voor de patriotten die nog wanhopig op Franse steun rekenden. De vijf toegangswegen door het overstromende land waren door versterkingen en artillerieopstellingen afgesloten. Om onderhandelingen mogelijk te maken was op 26 september nog wel een wapenstilstand gesloten. Deze onderhandelingen bleven echter zonder succes.

Op 30 september liet Brunswijk Amsterdamse parlementariërs weten het staken

van het vuren te beëindigen. In de nacht van 30 september op 1 oktober (31 september!) gingen de Pruisen in drie hoofd-richtingen op weg. De aanval op Muiden was door de sterkte van deze vesting nutteloos. De zeven Pruisische colonnes die op Ouderkerk en Amstelveen aangingen kregen het daar zwaar te verduren. Menige Pruisische stormloop op de boven het water uitstekende, met diepe greppels doorsneden wegen, werd vanachter verschansingen bloedig afgeslagen. Amstelveen werd pas na zeer zware gevechten en ten koste van hoge verliezen genomen, terwijl de patriotten in Ouderkerk stand hielden. 's Avonds echter moesten deze dappere verdedigers — om niet ingesloten te raken — de stelling ontruimen. Over het geheel genomen konden de Hollanders op hun linkervleugel deze verdedigingslinie, die tegen Muiden aanleunde, behouden. De gebeurtenissen eerder op de dag bij Halfweg waren echter desastreus. In de nacht waren twee Pruisische flottieljes, met hulp van prinsgezinde Hollanders, de Haarlemmermeer overgestoken. Een ervan landde — het was een onvergeeflijke fout van de patriotten om geen oorlogsschepen in de Haarlemmermeer te stationeren — bij het dorp Sloten in de rug van de slapende stelling Halfweg. Het alarm kwam te laat. Ten koste van negen gewonnen kregen de Pruisen deze sleutelversterking in handen. In de loop van de dag ondernamen de patriotten bij Sloten en Overtoom nog enkele vergeefse tegenaanvallen. Tijdens de tweede wapenstilstand, op 2

oktober gesloten, vertrok het restant van de geregelde troepen. Toen een onverhoedse tegenaanval, tijdens dit staken van het vuren, op 3 oktober bij Halfweg geen resultaat opleverde en Franse hulp uitbleef gaf Amsterdam zich op 9 oktober over. In totaal verloren 211 Pruisen tijdens deze veldtocht het leven en raakte een veelvoud daarvan gewond. Geen gering aantal in die tijd, voor wat wel werd beschouwd als een snelle veldtocht die meer op een oefening leek. Debet daaraan was zeker het opvallend goede gebruik dat de patriotten, over wier verliezen mij geen exacte gegevens² bekend zijn, van hun artillerie maakten.

Ben Braber

1. In de historische verzameling van de schutterij van Amsterdam aangetroffen door kapitein (der infanterie) J. M. Vervat en gepubliceerd in zijn boekje 'De Pruisen voor Amsterdam in 1787. Verdediging en verovering der Stelling' (1887). Voor een belangrijk deel komen mijn overige gegevens uit 'Geschiedenis van den veldtocht der Pruisen, in Holland, in MDCCLXXXVII gevolgd naar 'het werk van den heer Theodorus Philippus van Pfau, majoor-generaal in Koninklijk-Pruissischen dienst, enz. enz.' (In 1792 in Amsterdam uitgegeven) en 'De Pruisische Veldtocht in Nederland in den Jare 1787' door generaal-luitenant Th. Freiherr von Troschke (Gouda, 1875). Voor het bijeenzoeken van deze bronnen ben ik veel dank verschuldigd aan Kees Gnirrep, werkzaam op de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, afdeling Zeldzame en kostbare werken.
2. Pfau meldt dat het aantal gewonde krijgsgevangenen, door de Pruisen gemaakt, 20 militairen en 158 burgers (patriotten) bedroeg. Een discutabel cijfer, naar mijn mening. Pfau meldt ook dat de Pruisen door desertie manschappen verloren.

Marxisme en arbeidersbeweging III

OVER 'LENINISME' EN 'MARXISME-LENINISME'

Als het gaat om begrippen als 'leninisme' en 'marxisme-leninisme' is gemakkelijk vast te stellen dat verschillende partijgenoten verschillende definities hanteren.¹

Zo blijft Joop Wolff in zijn redevoering bij het 60-jarig bestaan van de CPN kort bij deze begrippen stilstaan. Als kern van de leninistische analyse ziet hij het volgende uitgangspunt: 'de principiële kritiek op de sociaal-democratie en die analyse van het imperialisme, als hoogste stadium van de kapitalistische ontwikkeling, die het bondgenootschap van de massa's in de hoogontwikkelde kapitalistische landen en de grote volksmassa's in de onderdrukte, onderontwikkelde landen als onontbeerlijk ziet voor de overwinning van het proletariaat, in de afzonderlijke landen zowel als mondiaal...'²

Zo pleit ondergetekende op het 25e congres (1975) voor een intensieve studie van het 'marxisme-leninisme' en een landelijk scholingscentrum, omdat een zich snel verjongende partij nu eenmaal een intensief bediscussieerde ideologische basis nodig heeft.

Zo houdt René Dammen een betoog over de geschiedenis van de partij waarin hij stelt: '... de marxistisch-leninistische beginselen bleven de grondslag van beoordeling en optreden. Bij het opdoen van ervaringen, het sluiten van nieuwe coalities, het werven van leden onder voor de partij nieuwe lagen bleef onze partij zich historisch verbonden voelen met de Commune van Parijs en de Oktoberrevolutie. Onze partij was verbonden met de inzet van de Internationale Brigades in Spanje, het verzet

tegen het nazi-fascisme en de anti-koloniale strijd. De strijd voor vrede, democratie en levenspeil in eigen land was direct verbonden met de actieve internationale solidariteit, aangezien de strijd voor het socialisme noodzakelijk wereldomvattend is...'³

Uit dit kleine boeket citaten wordt al duidelijk dat de begrippen 'leninistisch' en 'marxistisch-leninistisch' de internationale solidariteit, de socialistische theorie en het historisch bewustzijn van onze beweging tot uitdrukking brengen.

Maar het is niet moeilijk om een ander boeket van citaten te plukken waaruit zou blijken dat 'leninisme' en 'marxisme-leninisme' precies het omgekeerde betekenen: nationaal chauvinisme, volstrekte theorie-loosheid en opportunistische geschiedschrijving.

Het wordt misschien nog ingewikkelder als ik stel dat beide benaderingen mogelijk zijn en elkaar niet uitsluiten.

Daarom is het belangrijk de begrippen

1. Een eerste werktekst van dit artikel leidde na kritiek van o.a. Eduard Glas, Henk de Haan en Leo Klatser tot een tweede werktekst. Fundamentele kritiek daarop kwam vooral van Marcus Bakker, met name waar het ging om een correcte aanknopng bij de conclusies van het vorige artikel over Lenin. Ook gesprekken met Johannes Nijmeijer en Nico Notenboom leidden tot verbeteringen.

Belangrijke suggesties voor literatuur kwamen van Leo Klatser.

De voornaamste inspiratiebron was: Roy Medvedev; *Leninisme en westers socialisme*, Moskou-Londen, 1981.

2. Joop Wolff, *Onze anti-koloniale traditie en de strijd in Indonesië*, Cahiers, 1, 1979, p. 19-20

3. René Dammen, in 'Voorwaarts en niet vergeten', 1982, p. 10

'leninisme' en 'marxisme-leninisme' vanuit een historische analyse te benaderen: wanneer ontstaan ze, wat is de beoogde inhoud ervan en hóe hebben ze gefunctioneerd?

Het is dan nodig aan te knopen bij de definities die in de internationale communistische beweging vanaf 1924 gemeengoed zijn geworden en waarvan de volgende wellicht het meest bekend is:

"De dictatuur van het proletariaat kan alleen met succes worden veroverd door een revolutionaire partij van het proletariaat die de marxistisch-leninistische theorie beheerst. Deze theorie is 'geen dogma, maar een leidraad voor het handelen'. Juist omdat Lenin en de leninisten de marxistische theorie niet beschouwen als geloofsformule, als catechismus, maar het onder de nieuwe omstandigheden vrijmaken, is het leninisme de verdere ontwikkeling van het marxisme in het tijdperk van het imperialisme. De overwinning van de dictatuur van het proletariaat is onmogelijk zonder 'verplettering van de kleinburgerlijke partijen die in de rijen van de arbeidersklasse optreden' en zonder 'bestrijding en vernietiging van de opportunistische groepen binnen de partij'..."⁴

Ik ga uit van deze en soortgelijke omschrijvingen in de publikaties van de Comintern, van de CPSU en van Stalin. Ik noem dit het *officiële* 'leninisme' en 'marxisme-leninisme', waarmee ik wil aangeven dat op dit moment veel andere omschrijvingen terecht door personen en partijen kunnen worden gehanteerd.

Hieronder probeer ik:

1. aan te tonen dat dit officiële 'leninisme' naar de geest en naar de letter niet beschouwd kan worden als de samenvatting van Lenins activiteit en theoretisch werk. Integendeel.
2. een schets te geven van de objectieve maatschappelijke situatie, waarin het officiële 'leninisme' opkomt en overgaat in 'marxisme-leninisme',

3. te analyseren aan de hand van twee van de eerder gegeven omschrijvingen van de term marxisme hóe deze aspecten in het officiële 'marxisme-leninisme' worden ondergraven,
4. kort aan te geven hoé het vorige 'marxisme-leninisme'-debat in de CPN is verlopen,
5. enkele conclusies te trekken.

1. Lenin en het officiële 'leninisme'

Zoals hiervóór is geschetst gaat het bij Lenins theoretische werk niet zoals bij Marx om een samenhangend geheel van uitgewerkte begrippen. Het is veeleer zo dat in Lenins werk de actuele politieke situatie wordt doorground en de parolen worden ontwikkeld om bewust op die situatie in te kunnen grijpen. Met het snelle veranderen van de situaties ontstaan wisselende politieke en theoretische stellingnames, die onderling tegenstrijdig zijn. Hiervóór kwam ook naar voren dat een aantal fundamentele stellingnames van Lenin ten opzichte van 1. het centralisme in de eigen partij; 2. de relatie tussen partij en arbeidersklasse; 3. het opportunisme in de arbeidersbeweging; 4. de vertegenwoordigende democratie; 5. de internationale communistische beweging; zeer aanvechtbaar zijn *vanuit revolutionair marxistisch* standpunt. Rosa Luxemburg verwoordt deze principiële kritiek als één van de beste revolutionairen en als leidster van de Duitse communistische partij. Lenin kent de Russische situatie en cultuur dóór en door, maar neigt er naar de in Rusland met succes toegepaste strategie en taktiek dogmatisch voor te schrijven aan alle jonge communistische partijen in de hele wereld.

Daarbij lijken de bolsjewiki het praktisch en

4. Citaat uit de 'Geschiedenis van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie (bolsjewiki)', 1938

theoretisch gelijk aan hún kant te hebben. Het marxisme van Lenin en de zijnen leidt tot grandioze resultaten. De principiële kritiek op Lenin, al heel vroeg vertolkt door mensen als Rosa Luxemburg, Herman Gorter of Antonio Gramsci, gaat gepaard met de nederlagen van de Duitse opstand van 1919 en de overwinning van het fascisme in Italië. Is er een duidelijker praktisch bewijs voor het 'bankroet' van deze kritiek? De opvattingen van Lenin komen als absolute overwinnaar te voorschijn uit de ideënstrijd van de eerste jaren van de Comintern. Als later Lenins 'misslagen' tot in de uiterste consequenties worden doorgezet, kan niet ontkend worden dat Lenins werk hiertoe aanknopingspunten biedt. Dat neemt niet weg dat er een zeer scherpe kwalitatieve breuk ligt tussen Lenins optreden en werk en hetgeen als 'leninisme' wordt uitgeroepen.

Na Lenins dood is er behoefte aan een systematische rangschikking en samenvatting van zijn ideeën. Tegelijk woedt er al in 1923 een zeer scherpe fractiestrijd in het Centraal Comité van de CPSU. Daardoor kan de samenvatting van Lenins werk geen objectieve wetenschappelijke prestatie zijn, maar ontbrandt de strijd welke fractie het klaar zal spelen de *eigen* gezichtspunten als 'leninisme' naar voren te brengen.

In het jaar 1924 worden werken gepubliceerd zoals Zinovievs 'Leninisme', Kame-nevs 'Lenin en zijn partij', Trotski's artikelen over 'Leninisme', Bucharins 'Lenin als marxist', Stalins⁵ 'De grondslagen van het leninisme', enz. En onmiddellijk begint een heftige polemiek waarin de vervorming van Lenin naar het snit van de auteur wederzijds aan de kaak wordt gesteld. Trotski bijvoorbeeld noemt Stalins artikelen 'primitief en vol schooljongensfouten'.

De eerste omschrijvingen van 'leninisme' in deze publikaties neigen ernaar de *praktijk* te benadrukken: 'levend marxisme', 'marxisme in actie', 'marxisme voor de Russische

omstandigheden', 'taktiek van het marxisme', enz. Ksenofont (Stalin) haalt Lenin ook naar voren als theoreticus: 'Leninisme is het marxisme in het tijdperk van het imperialisme en de proletarische revolutie. Leninisme is theorie en taktiek van de proletarische revolutie in het algemeen en de taktiek van de dictatuur van het proletariaat in het bijzonder'. Deze formulering zal snel een onbetwistbaar dogma worden, wanneer Stalins fractie als winnaar uit de partijstrijd van de jaren '20 naar voren komt.

Dat wil helemaal niet zeggen dat Stalins opvattingen dichter bij die van Lenin staan dan die van zijn tegenstanders. Het werk van Stalin betekent een scherpe breuk met Lenins werk, die meesterlijk wordt verhuld in vage en abstracte formuleringen.

Dit wordt hieronder aangetoond aan de hand van enkele kernpunten uit het klas-sieke 'Grondslagen van het leninisme':

- het recht der naties op zelfbeschikking,
- de dictatuur van het proletariaat en
- de partij.⁶

a. Het recht der naties op zelfbeschikking

Hiervóór is al geschetst welke grote problemen de principiële uitspraak van de jonge Sowjetrepubliek opwerpt in de praktijk van burger- en interventieoorlog. In Georgië — van groot belang om de olie van de Kaukasus — ontstaat een zich afscheidende republiek onder leiding van de mensjewieken (de Russische 'sociaal-democraten'), die door een grote meerderheid van de bevolking wordt ondersteund.

Een door Stalin opgezette provocatie (een

5. Stalin schrijft belangrijke delen van de tekst over van zijn assistent Ksenofont, wiens manuscript pas in 1925 als 'Lenins leer van de revolutie' wordt gepubliceerd. Ksenofont wordt later geliquideerd evenals alle andere hier genoemde auteurs. Voor het gemak houd ik Stalin als auteur aan.

6. De hier geleverde kritiek is op *alle* onderdelen van het boek van toepassing.

'verzoek om hulp') leidt tot de gewapende verovering van Georgië door het Rode Leger in februari 1921. Dit leidt tot woedende reacties van Trotski (als Volkscommissaris) en Lenin. De laatstgenoemde trekt consequenties. In een nota van december 1922 waarschuwt Lenin de partij voor een 'imperialistische opstelling ten opzichte van de onderdrukte nationaliteiten, die onze fundamentele oprechtheid en al onze principiële steun aan de strijd tegen het imperialisme ondermijnt...'. En hij opent een frontale aanval op Stalin: 'Het is vanzelfsprekend dat in zulke omstandigheden de 'vrijheid van afscheiding van de unie', waarmee wij onszelf rechtvaardigen, een vod papier zal worden dat niet in staat is de niet-Rus te verdedigen tegen de aanval van die echte Russische man, die Groot-russische chauvinist, die in wezen een raaskal en een tiran is, net als de typische Russische bureaucraat...'⁷

Het is van belang dit te vermelden om duidelijk te maken dat Lenin kennelijk fundamenteel met Stalin van mening verschilt over dit vraagstuk.

In Stalins boek staat nu ter zake het volgende: 'Dat betekent natuurlijk niet, dat het proletariaat iedere nationale beweging overal en altijd, in alle afzonderlijke concrete gevallen moet ondersteunen. Er is hier alleen sprake van de ondersteuning van zulke nationale bewegingen, die op de verzwakking en de omverwerping van het imperialisme zijn gericht en niet op de versterking en het behoud ervan. Er zijn gevallen, dat nationale bewegingen van afzonderlijke onderdrukte landen in botsing komen met de belangen van de ontwikkeling van de revolutionaire beweging. Het spreekt vanzelf dat er in zulke gevallen van ondersteuning geen sprake kan zijn. Het vraagstuk van de rechten der naties is geen geïsoleerd zelfstandig vraagstuk, maar een deel van het algemene vraagstuk van de proletarische revolutie, dat daaraan geheel en al ondergeschikt is en dat vanuit

dit gezichtspunt moet worden beschouwd...'⁸

In dit artikel geen woord over Georgië. Maar ondertussen neemt Stalin met deze tekst wel degelijk met terugwerkende kracht zijn gelijk tegenover Lenin. Het vraagstuk van 'de rechten der naties' (lees: Georgië) is immers geen uitgangspunt meer als 'de belangen van de ontwikkeling van de revolutionaire beweging' (lees: die van de Sowjet-Unie) in het geding zijn. De tekst kan ieder nationaal-chauvinistisch en imperialistisch optreden rechtvaardigen, maar het hóeft niet zo gelezen te worden. Van belang is hier dat Stalin zeer bewust Lenins conceptie met behulp van veel Lenin-citaten van de hand wijst en omzet in het tegendeel.

b. De dictatuur van het proletariaat

Hiervóór is geschetst hoe Lenins optimistische verwachtingen ten opzichte van de Sowjetorganisatie als 'dictatuur van het proletariaat' na oktober 1917 worden gelogenstraft. Marx' 'dictatuur van het proletariaat', waarin de staat staande de revolutie begint af te sterven, is voor de Russische situatie een onhandelbaar concept. In 1921 vindt integendeel een proces plaats waarbij zelfs binnen de partij elke democratische besluitvorming ophoudt. Gaat men in de

7. Deze tekst wordt niet gepubliceerd, hetgeen aangeeft dat de strijd om de opvolging van Lenin in 1923 al in volle gang is. Ze wordt zelfs niet opgenomen in de 4e druk van Lenins Verzameld Werk (1956). Ze wordt toegevoegd aan de 5e druk in het extra-deel 36 (Collected Works, p. 605-11, "Over de kwestie van de nationaliteiten of de 'autonomisering'").

8. Stalin, 'Over de grondslagen van het leninisme', 1924, 1971, p. 73-74.

Ik geef met opzet een lang citaat om te wijzen op een nieuw verschijnsel; omdat de tekst niet concreet en verhullend is, wordt ze vaag, vervelend en lang. De goede verstaander moet lezen wat er niet staat. Er ontstaat de kunst van het 'tussen de regels door' lezen en schrijven.

geest van Lenin dit vraagstuk te lijf, dan zal het erom gaan deze tegenstrijdige situatie concreet te analyseren. Dat is in 1924 bijzonder moeilijk, omdat dit een diepgaande discussie vereist die juist is uitgesloten. De marges zijn smal.

Hoe behandelt Stalin de 'dictatuur van het proletariaat'? Hij haalt wat citaten van Lenin aan, verzorgt wat verbindende tekst en vermeldt enkele concrete ervaringen. Hij eindigt bij Lenins uitroep uit 1918 dat de Sowjetinstellingen veel democratischer zijn dan de instellingen van parlementaire democratie:

'De Republiek van de Sowjets van arbeiders-, soldaten- en boerenafgevaardigden is niet alleen een vorm van een hoger type van democratische instelling... maar ook de enige vorm die in staat is om de minst smartelijke overgang naar het socialisme te verzekeren...'

Stalin eindigt dus in 1918, dat wil zeggen op het moment dat de hele tegenstrijdige verhouding tussen Sowjets, vertegenwoordigende lichamen en partij zichtbaar begint te worden!

Hij wijdt wel een paragraaf aan 'De Sowjetmacht', maar zegt hier geen woord over de partij. Veel verderop schrijft hij een paragraaf over 'De partij als de hoogste vorm van de klasse-organisatie van het proletariaat', waarin ná de vakverenigingen, de coöperaties, de fabrieks- en bedrijfsorganisaties, enz. enz. *als laatste* de Sowjets worden genoemd als organisaties 'die onder bepaalde verhoudingen absoluut noodzakelijk zijn voor de arbeidersklasse'.⁹ De partij moet al deze organisaties leiden. Kortom, Stalin stelt het vraagstuk van de Sowjets zonder dit op de partij te betrekken, en vervolgens het vraagstuk van de partij zonder dit op de Sowjets te betrekken. En dat terwijl het voor een dialecticus de eerste opgave is om de tegenstellingen binnen een vraagstuk op elkaar te betrekken en in hun ontwikkeling te analyseren. Dat zou echter leiden tot de openlijke erkenning van wat nú tussen de regels door

te lezen valt, namelijk dat de Sowjetorganisatie in Stalins opvatting volkomen ondergeschikt is aan de partij.¹⁰

Dit gaat zeker tegen Lenins opvatting in, die de Sowjetorganisatie op lange termijn de werkelijke macht toeschrijft en de partij de opvoedende rol toebedeelt in de overgangssituatie. Dat blijkt ook uit zijn wens om in 1923 de hoogste partijorganen onder toezicht te plaatsen van een Sowjetorgaan. Stalins uiteenzetting in deze heeft dan ook nòch met Lenin nòch met marxisme iets te maken.¹¹

c. De partij van het proletariaat

Stalins uiteenzetting over 'de partij' behoort tot de bekendste en concreetste passages van het boek. Stalin ziet de partij in de eerste plaats als een machtig en onmisbaar instrument om de revolutie dóór te voeren en om ná de revolutie leiding te geven aan de opbouw van de nieuwe staat. Zijn

9. Stalin, idem, p. 104

10. Deze onderschikking van de Sowjetorganisatie aan de partij staat al wèl letterlijk in het program van het Vle Cominterncongres, onlangs opnieuw gepubliceerd bij het IPSO (in E. Ragonieri: Het program debat van de Communistische Internationale, 1973).

Overigens mag bekend zijn dat het bij de Sowjets sinds de jaren dertig gaat om *vertegenwoordigende* lichamen, die eens in de 4 jaar worden gekozen en waarbij het bijzondere vooral is dat één partij (en één persoon) kandidaat staat.

11. We stuiten hier voor de tweede keer op Stalins bewuste methode vraagstukken 'op te lossen' door ze te omzeilen of weg te laten. We merken hier terloops op dat de revolutionaire vrouwenbeweging in Rusland in de jaren 1917-24 zelfs niet genoemd wordt. Problemen bestaan eenvoudig niet.

Door sommigen wordt dit 'trionfalisme' genoemd. Naar buiten toe wordt de indruk gewekt dat alles prima in orde is. Dat heeft het grote voordeel dat bij het uitbreken van conflicten in deze paradijselijke toestand deze op rekening kunnen worden geschreven van imperialistische slangen, van agenten, van spionnen *van buiten*. Om dat de inwendige dialectiek uit het gezicht verdwijnt, moet elke negatie een uitwendige oorzaak hebben (om het maar eens marxistisch te zeggen).

omschrijving van de 'leninistische' partij kort samengevat:

— de partij is voorhoede van de arbeidersklasse, uitgerust met 'een revolutionaire theorie, kennis der wetten van de beweging en de revolutie'. De partij moet hechte banden hebben met de massa en zich 'boven de momentane belangen van het proletariaat verheffen en de massa's opheffen tot het peil van de klassebelangen van het proletariaat'.

— de partij is de georganiseerde strijdafdeling van het proletariaat en is in al zijn onderdelen ondergeschikt aan 'het centrum'.

— de partij is de hoogste vorm van klasseorganisatie. Vakverenigingen, vrouwenorganisaties, parlamentsfracties, persorganen en Sowjets werken op zichzelf staand allerlei verschillende richtingen uit. De partij moet de lijn bepalen.

— de partij is 'werktuig van de dictatuur van het proletariaat'. Zonder de ijzeren discipline van de partij zou de revolutie geen twee maanden stand hebben gehouden.

— de partij is 'eenheid van wil'. Fracties zijn onbestaanbaar. Botsing van meningen is niet toegestaan. Maar nadat die is geëindigd, het besluit genomen, gaat de eenheid van handelen in. Elk bestaan van fracties, van meerdere centrale instanties, schaadt de discipline en daarmee de dictatuur.

— de partij zuivert zich van opportunisten. Het uitdrijven van deze mensen is de noodzakelijke voorwaarde voor een succesvolle strijd tegen het imperialisme. Ideeënstrijd binnen de partij werkt verlamdend: 'de partij wordt versterkt door haar van opportunistische elementen te zuiveren'.

Totzover deze samenvatting van een tekst, waarachter inmiddels werelden van heldendom en tragiek schuilgaan. De vraag is hier niet in hoeverre onderdelen van deze schets van Stalin juist of onjuist zijn of in hoeverre nieuwe inzichten en andere om-

standigheden een 'verheffing' van dit partijtijmodel met behoud van het essentiële mogelijk maken. De vraag is hier slechts: in hoeverre zijn Lenins opvattingen hier correct weergegeven, is er sprake van een leninistische partijorganisatie? Dat is niet het geval:

— uit de omschrijving is de hele politieke kern van Lenins 'Wat te doen?' verdwenen. Ook elders, bv in het hoofdstuk over 'De Theorie', ontbreekt dit. Geen schets dus van de taak van de partij als bemiddelaar tussen het spontane bewustzijn van de massa's en het bewustzijn van het streven naar (en werken aan) een socialistische samenleving. Geen schets van de economische, politieke en theoretische strijd van de partij. De taak van de partij wordt organisatorisch-economistisch verengd. Een belangrijk hiermee verweven aspect is dat de partij vooral naar voren komt als partij *in en van de revolutie*. Maar hoe treedt de partij op in een niet-revolutionaire situatie, hoe bouwt ze aan het bewust ingrijpen in de maatschappelijke ontwikkeling? Dat is een kernvraagstuk. Lenins antwoord op deze vraag ontbreekt geheel bij Stalin.

— de dialectiek van de ideeënstrijd in de partij en de heldere besluitvorming erover leidt in de periode 1902-22 tot die ongehooflijk stimulerende slagkracht, die de bolsjewistische partij uitstraalt. Opvallend is nu de 'verstening' van het organisatie-model van de CPSU tot haar functioneren in de oorlogstoestand 1922-24. Deze periode van uitsluiting van de interne partijdemocratie wordt nu als ideaal voorgoedhouden aan alle legale en illegale partijen van de aardbol.

Het verbieden van de ideeënstrijd leidt echter met 'ijzeren noodzaak' tot het heersen van één mening (die van de partijleider). Opposities — bij Lenins partij een gewoon en noodzakelijk verschijnsel — hebben nu al ongelijk om het simpele feit dat ze bestaán. Bovendien bestaan ze 'in het belang van het imperialisme', zodat

uitstoting het hoogste goed is.

Dit heeft nog een ander gevolg: wil men iets fundamenteel veranderen, dan moet men er totaal tegenaan gaan. Dat kan niet in het openbaar, maar slechts in de beslotenheid van de hoogste organen door het vormen van ondergrondse 'fracties'. Juist het verhinderen van de gelijkwaardige strijd tussen verschillende ideeën bevordert het ontstaan van onverzoenlijke 'fracties'. (Toen én nú.) Omdat openlijke ideeënstrijd is uitgesloten (juist ook naar de basis) gaat de strijd om ideeën onvermijdelijk via een verovering van de macht en dus via een strijd tegen de persoon van de zittende partijleider. Er ontstaat een mechanisme van pure machtsstrijd: erop of eronder, wat in de Sowjet-Unie tevens zal inhouden: op leven en dood.¹²

Stalins tekst helpt Stalin in het zadel met het doel Stalin dan ook in het zadel te houden.

— in Stalins formulering lijkt de partij door zijn loutere bestaan al over de 'kennis der wetten' te beschikken. In de figuur van Lenin vallen partijleider en marxistisch theoreticus voor het eerst volledig samen, hetgeen de indruk versterkt dat dit samenvallen een normale zaak is.¹³ Stalins model sluit echter elke theoretische ontwikkeling af. Als door het verbod op de ideeënstrijd één man per definitie 'de lijn' bepaalt, is elke dialectiek, elke theoretische ontwikkeling, in de kiem gesmoord.¹⁴ Uit Stalins organisatie-opvattingen komt de partijleider naar voren, die aan zijn positie per definitie een misplaatst theoretisch overwicht ontleent.¹⁵

Stalins schets van het 'leninisme' is aantoonbaar géén samenvatting van Lenins belangrijkste werk. Het is erger dan dat. Met zeer weinig scrupules worden Lenins concepties bewust vervaagd, verdraaid en in het tegendeel veranderd. Dat gebeurt niet openlijk, zodat Stalins teksten altijd voor meerdere uitleg vatbaar blijven. Omdat ze als vervanging zijn gebruikt voor het

werk van Marx en Lenin, hebben generaties revolutionaire communisten er inspiratie voor hun strijd uitgeput.¹⁶

Tussen het officiële en het feitelijke 'leninisme' ontstaat een diepe kloof!

Het officiële 'leninisme' is echter niet de samenvatting van Lenins werk, maar het is

12. De partijstrijd in de CPN van 1956-59 en in tal van (andere) partijen tot vandaag-de-dag is niet te begrijpen wanneer de fundamentele trekken van de stalinistische partij-organisatie niet in zijn consequenties worden doorzien. Er wordt al sinds Lenin tegen scheuring in eigen rijen opgetreden vanuit een diep gewortelde cultuur, die zo'n scheuring beschouwt als de activiteit (objectief en — later steeds meer — subjectief) van *het imperialisme*. De conclusies zijn dan snel getrokken. Wie dit niet begrijpt, kan ook niet begrijpen dat mensen vanuit een volstrekte integriteit en een zuiver geweten tot verwerpelijke publicaties kunnen komen.
13. In de leiding van de SPD spelen theoretici zoals Rosa Luxemburg en Karl Kautsky een ondergeschikte rol. Ook Marx en Engels staan náást de nationale partijen.
14. De mannelijke termen worden hier bewust gekozen. Het is ondenkbaar dat een vrouw hier 'aan de bak' komt. De organisatie is óók patriarchaal.
15. Stalins persoonlijke afkeer van theoretisch werk en zijn pragmatische opvatting over kennisverwerving kunnen bekend zijn. Typerend is zijn optreden bij de onophoudelijke en fatale zuiveringen van mensen uit de leiding van de Duitse KPD die theoretisch onderlegd zijn (zoals Paul Lévi en Klara Zetkin) en die een herziening van de strategie in de richting van een samenwerking met de socialisten wensen. Stalin in het EKKI: '... er wordt gezegd dat theoretische kennis niet het sterkste punt is in het huidige Centraal Comité. En wat dan nog? Als de politiek juist is, komt de theoretische kennis vanzelf... Kennis is iets dat je kunt verwerven; heb je het vandaag niet dan krijg je het morgen...' Zie F. Claudín, 'De communistische beweging', Deel I, Londen 1975, p. 159-66.
16. Zie ook voor kritiek op Stalins pragmatisme: Leo Molenaar, *De zaak-Lyssenko*, Komma 2/3, vooral p. 79, 80 en 94.
16. Enkele zinnen uit een Populier-debat over 'Het Rode Boekje' ter illustratie: Ger Harmsen: 'wij voelden ons zeer persoonlijk bij Stalin betrokken, in alle opzichten zagen we hem als leider en leermeester', en Harrie Verheij: 'wij bestudeerden in de partij het marxisme aan de hand van de geschriften en de uitleg van Stalin. De originele geschriften kwamen niet of zeer onvoldoende aan bod. Je kreeg toegang tot het marxisme via de uitleg van Stalin'. In 'De moeizame destalinisatie van de CPN', 1982, p. 194-95

het bewuste theoretische misbruik van de figuur van Lenin voor het overwinnen van Stalins opvattingen in de partijstrijd in de CPSU. De beweegredenen hiervoor zijn uiteraard niet van theoretische aard, maar liggen besloten in de ontwikkeling van de Sowjet-Unie.

2. Ontwikkelingen in de Sowjet-Unie

In dit artikel staan de theoretische uitgangspunten centraal en is het onmogelijk om uitgebreid stil te staan bij de werkelijke geschiedenis. Omdat kennis van die reële geschiedenis niettemin een vereiste is om de ontwikkeling van de ideeën te kunnen begrijpen, wordt hier toch — soms bijna aan de hand van stellingen — iets van die geschiedenis aangeduid.

Veel auteurs hebben zich uiteraard bezighouden met de vraag of er in 1923/24 objectief gezien een andere weg voor de Sowjet-Unie en de wereldgeschiedenis mogelijk was dan de werkelijk ingeslagen weg. Twee elementen spelen daarbij een rol: het gegeven dat de Oktoberrevolutie ná het verslaan van de binnen- en buitenlandse tegenstanders en het ontwikkelen van de NEP voorlopig gered was en het gegeven dat het zich herstellende kapitalisme in de jaren '20 nog niet in staat was tot een interventie-oorlog over te gaan.

De stelling is houdbaar dat alléén de verbreding van de *nationale* basis van de Sowjetrepubliek door een coalitie-politiek samen met mensjewieken en sociaal-revolutionairen een *internationale* oriëntatie op samenwerking tussen socialisten en communisten de dreiging van interventie en (wereld)oorlog effectief had kunnen tegengaan.

Maar de enige, die verbrokkelde ideeën in deze richting ontwikkelt, is Lenin. Géén van de bolsjewistische leiders achter Lenin — of ze nu Trotski, Stalin, Bucharin, Zinoviev of Kamenev heten — heeft samenhangende ideeën in deze richting.

Eén van de eerste grote conflictpunten na Lenins dood wordt de vraag of het überhaupt wel zinvol is om in de Sowjet-Unie verder aan de opbouw van het socialisme te werken.

Ná het slagen van de Oktoberrevolutie vertrouwen de bolsjewiki op de verbreiding van de revolutie naar andere landen: 'er is geen twijfel aan, dat zonder de revolutionaire beweging in andere landen ons geval hopeloos is...', 'ons opbouwwerk hangt geheel af van de snelheid waarmee de revolutie in de belangrijkste landen van Europa de overwinning behaalt...' of 'wij hebben altijd benadrukt dat een zaak als de socialistische revolutie niet in één land kan worden bereikt...'.¹⁷

De bolsjewieken voelen zich afhankelijk van het verloop van de strijd van de arbeidersklasse in de kapitalistische landen. De politiek van de Comintern is er in de eerste jaren dan ook op gericht desnoods revoluties te forceren, mede om het socialisme in de Sowjet-Unie te kunnen behouden. Wanneer deze oriëntatie stukloopt, wanneer arbeidersopstanden in Duitsland, Hongarije, Bulgarije, Italië, Beieren, enz. zijn neergeslagen en het kapitalisme zich herstelt, is heroverweging van de politiek aan de orde.

Voor Lenin betekent dit een herziening van de buitenlandse confrontatiepolitiek met de socialisten en een binnenlands onder ogen zien van de noodzaak van de opbouw van het socialisme in één land: de Sowjet-Unie. Een ketterse gedachte ten opzichte van Marx en Engels, die de socialistische revolutie pas mogelijk achten wanneer binnen een korte periode in een reeks van onderling afhankelijke landen een omwenteling wordt doorgevoerd. Voor Lenin is dit allereerst een zaak van de omstandigheden. De koerswijziging naar de 'Nieuwe Economische Politiek' (1922), die de boeren

17. Lenin achtereenvolgens in maart 1918, maart 1919 en september 1920.

en kleine ondernemers de gelegenheid biedt door verhoging van de arbeidsproductiviteit op de binnenlandse markt te concurreren, houdt in dat Lenin rekening houdt met de noodzaak tot overleven zonder revolutie in het westen.

Voor Trotski wordt in 1924 de zaak van 'de opbouw van het socialisme in één land' een zaak van absoluut principe: zonder revolutie in het westen is de opbouw van het socialisme in het economisch achterlijke Rusland onmogelijk.

Bucharin, één van de belangrijkste theoretici van de partij, brengt het resultaat van de meningsverschillen onder de leiders in de periode 1923-26 als volgt onder woorden:

'Kunnen we door gewapende machten verslagen worden? Ja. Kunnen we ons daarom afsnijden van de loop van de internationale revolutie? Nee. De internationale revolutie is de enige garantie tegen onze afwijging door de kapitalistische machten. Kunnen we de conclusie trekken dat onze technische en economische achterlijkheid ons zal ruïneren? Wij zeggen dat dit *een ander vraagstuk* is en dat een ieder die *dit* beweert het zaad van ongelof zaait in de innerlijke sterkte van de arbeidersklasse en haar capaciteit om de boeren te leiden. Zo iemand staat dan ook lijnrecht tegenover Lenin...'¹⁸

De overwinning van Stalin op Trotski in de strijd om de opvolging van Lenin heeft als achtergrond het feit dat Stalin aansluit bij de inspanningen die worden verricht om Sowjet-Rusland metterdaad bij de eigen haren uit het moeras te sleuren. Er vindt een explosie van initiatief plaats: jeugd Bewegingen zetten bedrijven op in onherbergzame gebieden, er vindt een alfabetiseringscampagne plaats zonder weerga in de menselijke geschiedenis, boer(inn)enbewegingen treden op voor verhoging van de arbeidsproductiviteit, arbeid(st)ers nemen initiatief ter verhoging van de productie, enz. Dit gaat gepaard met wereld-

prestaties op het gebied van propaganda, kunst en cultuur. De eerste Vijfjarenplannen ontstaan: voor het eerst maakt de mens zich meester van de eigen geschiedenis. Er vindt in de jaren twintig en dertig een ongekende sociale en culturele verheffing plaats van een heel volk op basis van de Rode Oktober.

In de kwestie van 'de opbouw van het socialisme in één land' staan Bucharin en Stalin tegenover de 'linkse' oppositie (Trotski, Zinoviev), die als enige remedie eventueel een gewelddadige en gedwongen collectivisering van de landbouw aangeven.

Komen in de figuur van Lenin de Russische en de internationale oriëntatie samen, nú lijken die beide aspecten in twee personen uiteen te gaan. Enigszins overtrokken voorgesteld vertegenwoordigt Trotski in die tijd het standpunt dat de revolutie in de Sowjet-Unie niet anders dan een platform kan zijn voor revoluties in de belangrijkste kapitalistische landen en zonder die laatste revoluties onherroepelijk ten onder zal gaan. Daartegenover staan uitspraken van Stalin, waaruit blijkt dat voor hem de revolutie in het westen slechts van belang is in zoverre die de revolutie in Rusland zal vergemakkelijken.

Dit laatste wordt in het door Bucharin geredigeerde (en aan Stalin toegeschreven) program van de Comintern (1928) als volgt vastgelegd:

'De Sowjet-Unie is het ware vaderland van het proletariaat, de belangrijkste pijler van zijn successen en *de voornaamste factor* in haar wereldbevrijding. Dit verplicht het internationale proletariaat om het succes van de socialistisch opbouw in de Sowjet-Unie te steunen en het land van de proletarische dictatuur op alle mogelijke manieren tegen de aanvallen van de kapitalistische machten te verdedigen'.

18. Bucharin omstreeks 1926. Zie R. Medvedev, p. 186

Daarmee worden het proletariaat van de kapitalistische landen, dat door de bolsjewieken altijd als de beslissende factor is beschouwd in de strijd voor het socialisme, en de revolutionaire beweging in de koloniale landen formeel ondergeschikt gemaakt aan de strijd voor de opbouw van het socialisme in de USSR. De politiek van de Comintern is dan allang een verlengstuk van de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie, hetgeen vergemakkelijkt is door de extreem-centralistische opzet die Lenin haar had gegeven in de revolutionaire periode 1919-23.

Aan het eind van de jaren twintig wordt de door de 'rechtse' oppositie (Bucharin e.a.) bepleite langzame opbouw van het socialisme aan de kant geschoven (1926-1928) en vindt de vroeger door de 'linkse' oppositie voorgestelde gedwongen collectivisering van de landbouw plaats.

In het licht van een zich herstellend kapitalisme en een steeds voorspelde algemene wereldcrisis neemt de angst toe dat interventie in Rusland op korte termijn te verwachten valt. Voor een 'slakkegang' naar het socialisme is dan geen plaats meer: in 1928/29 moet de arbeidsproductiviteit in de landbouw drastisch verhoogd worden; moeten arbeidskrachten voor de industrie worden vrijgemaakt! Miljoenen boeren worden nu gedwongen tewerk gesteld op collectieve- en staatslandbouwbedrijven. Voor het eerst vindt massale terreur plaats tegen een bondgenoot, de boerenbevolking, die zich verzet met sabotage en vee-slachtingen. Tegelijk met een explosieve groei van het repressieve staatsapparaat ontstaat een persoonlijke dictatuur van Stalin.

In de tweede helft van de jaren dertig ontstaat een nieuwe golf van terreur tegen miljoenen burgers, die leidt tot een netwerk van dwangarbeidskampen over het hele land. Op het hoogtepunt van dit proces verrichten miljoenen slachtoffers van de willekeur feitelijke slavenarbeid. Er vindt

een barbaars proces van 'oorspronkelijke accumulatie' plaats.¹⁹

Een persoonlijke dictatuur van Stalin kan ontstaan op basis van verschuivingen in de Russische klassenverhoudingen en de objectieve omstandigheden waarin Russlands weg naar het socialisme plaatsvindt. De in de periode 1917-35 tot stand gebrachte industrialisering levert namelijk een nieuwe laag van opzichters, technici, managers en bureaucraten die zich verbindt met een minderheidsgroep in de partij rond Stalin. Deze coalitie neemt in de loop van de jaren dertig met geweld de macht over van de 'Oude Garde' van de partij. Aan het eind van de jaren dertig worden op alle niveaus van de partij, van de industrie, van het leger, van de veiligheidsdienst, enz. enz. de veteranen vervangen door een nieuwe generatie leiders. Dat gaat gepaard met executies en verbanningen op grote schaal, *die in de eerste plaats gericht zijn tegen de communistische partij zelf*. De generatie van Lenin, met name ook de persoonlijke kring van medewerkers van Lenin en Krupskaja, wordt met of zonder vorm van proces weggevaagd.²⁰

19. Marx behandelt in 'Het Kapitaal' (Deel 1, hoofdstuk 24) de voorwaarden waaronder in een proces van enkele eeuwen in sommige landen van West-Europa het *industriële* kapitalisme kan ontstaan: door massale uitstoot van arbeidskrachten uit de landbouw langs de weg van geweldadige onteigening van de (gemeenschappelijke) grond; door de bezitlozen door bloedige wetten tot loonarbeid te dwingen; door koloniale brandschating van de hele wereld; door slavernij en mensenroof; door het monopolie van handel en woeker. Essentieel is dat er bezitlozen ontstaan, die tot (loon)arbeid moeten worden *gedwongen*. Pas na enkele generaties ontstaat de vrijwillige arbeids'moraal'. Die moraal moest ook in de Sowjet-Unie tot stand worden gebracht. Binnen één generatie!!

20. Typerend voor Stalins kennis van de massapsychologie is dat de communistische partijen op dat moment over de hele wereld de grondwet van de Sowjet-Unie in discussie brengen, die de vrijheid van woord, pers, vergadering en demonstratie garandeert (!) Zie de brochure 'Grondwetherziening... dreigt', Amstel Pers, 1936.

Deze nationale lijn vindt zijn internationale tegenhanger in een woedend offensief tegen de socialisten (1928-35) en gaat gepaard met slogans als 'de onvermijdelijkheid van (wereld)oorlogen' en 'klasse tegen klasse'. De partijen van de Comintern worden ook betrokken in de maalstroom van de interne machtsstrijd in de Sowjet-Unie. De leidingen in ballingschap van de Duitse, de Poolse, de Joegoslavische communisten gaan in Russische gevangenenissen hun einde tegemoet.²¹ De militaire leiding van de Spaanse Internationale Brigades wordt voor een groot deel geëxecuteerd enz. enz. Er voltrekt zich een drama dat ook 40 jaar na dato nog de diepste emoties oproept.

De Russische werkelijkheid van de jaren dertig vertoont steeds die twee aspecten: enerzijds een ongekeerde sociale verheffing van de bevolking en anderzijds een omvangrijke terreur die allereerst 'de apparaten' (partij, districten, leger, staatsapparaat, enz) treft.

Wanneer in juni 1941 de oorlog met Hitler-Duitsland uitbreekt, blijkt de bevolking van de Sowjetrepubliek bereid om de verworvenheden van een kwart eeuw Oktoberrevolutie met tomeloze inzet te verdedigen. Onder leiding van Stalin legt het Russische volk gedurende de jaren 1941-1945 in de 'Grote Vaderlandse Oorlog' de grondslag voor de nederlaag van het fascisme.

In 1956 houdt Croesjtsjov in het kader van een felle interne partijstrijd een 4 uur lange monoloog: het 'Geheim Rapport' over de 'persoonscultus', dat is de opsomming van Stalins misdaden in een periode van 25 jaar.

Voor veel communisten valt de wereld in duigen.

'De naam van Stalin was overal aan verbonden (partij, regering, theorie en praktijk, wetenschap, geschiedenis, enz). Elk uur, in heel het land, overal was Stalin. Stalin beschuldigen is als het beschuldigen van de zon...'²²

De klassenverhoudingen in Rusland, die in de jaren dertig de persoonlijke dictatuur van Stalin mogelijk maken, worden niet geanalyseerd. Toch zijn het de veranderingen in die verhoudingen sinds de jaren dertig die de achtergrond vormen, waar tegen een niet langer 'functioneel' dwangapparaat in 1956 wordt aangeklaagd en ontmanteld. De nieuwe leiding — Stalins vertrouwelingen uit de jaren dertig en veertig — gaat verder en schuift alles eenvoudig op Stalin af.

Tot op de dag van vandaag is een officiële analyse van deze periode in de Sowjet-Unie uitgebleven, al zijn er inmiddels zeer vele 'gerehabiliteerden'.²³

In deze hele periode staan voor de Russische partij de eigen vraagstukken centraal. Het proletarisch internationalisme wordt vervangen door een extreem nationalisme en een fundamentele afkeer van alles wat 'internationaal' of 'cosmopolitisch' is. De leiding van de Comintern wordt volkomen ondergeschikt gemaakt. Zo stelt Togliatti op het VIe Cominterncongres (1935): 'Voor ons is het absoluut een uitgemaakte zaak dat er een volledige identiteit in doelstelling bestaat tussen de vredespolitiek van de Sowjet-Unie en de politiek van de werkende klasse en de communistische partijen in de kapitalistische landen... wij verdedigen de Sowjet-Unie niet in het algemeen. Wij verdedigen concreet haar hele politiek *en elke van haar daden...*' De ideologie van de CPSU wordt in deze jaren uitgedrukt in bewoordingen die het extreme nationale zelfbewustzijn tot uitdrukking brengen. In eigen kring gaat deze

21. Zie ook Paul de Groot, *De Dertiger Jaren*, deel 2, Hoofdstuk 8.

Hij houdt zich op de vlakte voor wat betreft Bucharin, Zinoviev, enz.: de 'trotskisten' dus.

22. Vittorio Vidali: *Dagboek van het XXe Congres van de CPSU (1956)*, Milaan, 1974.

23. Een lichtpunt is dat Roy Medvedev zijn briljante analyse van het leninisme in ieder geval vanuit Moskou *in het buitenland* kan publiceren. Nog niet in eigen land.

ideologie door voor de definitieve waarheid van het 'marxisme'.

Het officiële 'marxisme-leninisme' (de term is al in 1924 uitgevonden door Zinoviev) ontstaat.

Laten we dit nader bekijken aan de hand van twee van de hiervóór geschetste aspecten van het marxisme:

3. Het officiële 'marxisme-leninisme'

a. Marxisme: materialistische geschiedopvatting.

Twee generaties communisten hebben hun theoretische opvattingen gevormd aan de hand van het beroemde en inspirerende hoofdstuk IV 'Over historisch en dialectisch materialisme' van 'De geschiedenis van de CPSU (bolsjewiki)'.²⁴

In de eerste zinnen van dit hoofdstuk staat: 'Het dialectisch materialisme is de wereldbeschouwing van de marxistisch-leninistische partij... het historisch materialisme is de *uitbreiding* van de stellingen van het dialectisch materialisme tot de studie van het maatschappelijk leven, de *toepassing* van de stellingen van het dialectisch materialisme op de levensverschijnselen van de maatschappij, op de studie van de maatschappij, op de studie van de geschiedenis van de maatschappij...'

De materialistische geschiedopvatting, sinds het einde van de vorige eeuw als 'historisch materialisme' aangeduid, zou er volgens deze definitie uit bestaan een aantal stellingen van het 'dialectisch materialisme' uit te breiden tot en toe te passen op het maatschappelijk leven. Dat is wèl de omkering van de opvattingen van Marx en Engels.

Marx en Engels ontleen aan Hegel een aantal dialectische denkvetten die zij materialistisch formuleren en gebruiken. Marx schrijft 'Het Kapitaal' als een levend bewijs van de vruchtbaarheid van een bewust gehanteerde materialistische dialectiek in een wetenschap: de politieke economie.

Vanaf die tijd ontbrandt de discussie over de plaats van de 'dialectische wetten' ten opzichte van de stof waarop zij zich betrekken. Zijn het dogma's, a-priori's, waar de natuur per definitie aan voldoet? Of gaat het om een bepaalde manier om vraagstukken te lijf te gaan, daarbij uitdrukkelijk vooropgezette constructies uitsluitend?

Engels voert in de 'Anti-Dühring' een polemiek rond dit onderwerp. Dühring verwijt Marx in 'Het Kapitaal' vooropgezette constructies, dialectisch verdraaide kronkelwegen, filosofische vooroordelen, dialectische wonderen voor de gelovigen. Engels toont aan dat Marx bewust de dialectiek hanteert en wetmatigheden benóemt, maar pas *nadat* het wetenschappelijk feitenmateriaal zelf overtuigend en logisch sluitend is gepresenteerd.²⁵

De dialectiek is geen geloofsbelijdenis: ze komt naar voren uit de studie van de verschijnselen zèlf en kan die studie nooit vervangen. En hoewel er zeker dubbelzinnigheden te constateren zijn, kan men wellicht stellen dat vooraanstaande marxistische publicisten de dialectiek in hoofdzaak zó hebben opgevat.

24. 'De geschiedenis van de CPSU' is door een collectief van schrijvers samengesteld en naderhand voor het gemak als werk van Stalin aangegevoerd. Roy Medvedev geeft informatie over de belangrijkste auteur van dit hoofdstuk in 'Laat de geschiedenis oordelen', 1971. Het hoofdstuk over de materialistische geschiedopvatting geeft een schat van echt inspirerende, marxistische en revolutionaire opvattingen, maar vertoont op een aantal kernpunten dogmatische trekken. Het is dan de vraag in hoeverre en door wie de revolutionaire inhoud dan wel de dogmatiek op de voorgrond wordt geplaatst...

Het zou overigens interessant zijn om precies na te gaan hoe bij het begin van dogmatisering zinvolle uitdrukkingen in vaak zinloze uitdrukkingen worden omgezet: zo wordt bijvoorbeeld de materialistische geschiedopvatting 'historisch materialisme' (?), de materialistische dialectiek wordt 'dialectisch materialisme', de socialistische theorie wordt 'wetenschappelijk socialisme' (?) en Lenins vertolking van Marx wordt 'marxisme-leninisme' (?).

25. Engels, 'Anti-Dühring' p. 146-47. Het is niet verrassend dat Bernstein in zijn klassieke 'De voorwaarden tot het socialisme' (1899) de dialectiek te grazen neemt op de wijze van Dühring.

In 'Historisch en dialectisch materialisme' wordt dit volledig op de kop gezet. Daar gaat het om een aantal ijzere wetten, waarnaar heela, maatschappij en wetenschap zich te richten hebben. De wetten van de dialectiek zijn a-priori, 'oordelen', 'gebieden', 'zijn van mening'... We doen dan een merkwaardige ontdekking. Als de wereld door wetten wordt beheerst, eens en voor altijd, komen we dicht in de buurt van een 'doelgericht' wereldbeeld, een 'geloof', een vorm van 'objectief idealisme'. Het ligt dan voor de hand dat dit 'historisch materialisme' een vorm van idealisme is. De omkering van Marx' omkering van Hegels idealistische dialectiek laat ook geen andere conclusie toe. Is deze omkering tot stand gebracht, dan ontstaat de volgende situatie: deze of gene dialectische wet *oordeelt* dat een proces zó verloopt. Als we in de praktijk een proces voorhanden hebben, zàl het zó en niet anders verlopen.²⁶ Deze 'stellingen' worden ondertussen wèl door mensen, in de eerste plaats de partijleider(s) van de CPSU, geformuleerd. Dit officiële 'marxisme-leninisme' heeft dan ook niets meer te maken met het werk van Marx of Lenin, maar vindt zijn oorsprong in het feitelijk machtsmonopolie dat de CPSU zowel in de Sowjet-Unie als in de internationale communistische beweging heeft veroverd. Onder Stalin ontstaat in de Sowjet-Unie een religieuze denktrant met het 'marxisme-leninisme' als catechismus, het 'dialectisch materialisme' als mysterie, de 'partij' als kerk, Lenin als martelaar en Stalin als haar patriarch. En het is niet toevallig dat dit in het vanouds orthodox-christelijke Rusland op deze specifieke wijze kan plaatsvinden, zo min als het toevallig is dat dit bijvoorbeeld in het al zeer vroegtijdig ver geïndustrialiseerde Tsjechoslowakije ná 1948 geen enkele kans van slagen heeft.²⁷ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Praagse studenten in 1968 opkomen voor de eis het 'marxisme-leninisme' als verplicht

studievak te schrappen.

Een ander aspect is de rol die wordt toegekend aan de produktiekrachten en de relatie tussen 'basis' en 'bovenbouw'. Hier is een interpretatie in het geding van Marx' beoemde zinnen over de materialistische geschiedopvatting: '...op een bepaalde trap van ontwikkeling komen de materiële produktiekrachten van de maatschappij in tegenspraak met de voorhanden produktieverhoudingen... er begint dan een tijdperk van sociale revoluties. Met de verandering van de economische grondslag ondergaat de gehele reusachtige bovenbouw een in meerdere of mindere mate snel ingrijpende verandering...' In 'Historisch en dialectisch materialisme' wordt deze passage veranderd: '... eerst wijzigen en ontwikkelen zich de produktiekrachten van de maatschappij, en *daarna*, afhankelijk van deze wijzigingen en in overeenstemming hiermee, wijzigen zich de produktieverhoudingen...'. In het verband van de hèle tekst komt echter naar voren dat dit niet bedoeld is als een mechanische causale (oorzaak-gevolg) betrekking. Het is echter aantoonbaar dat Stalin zèlf deze betrekking zeer eenzijdig en simplistisch ziet, getuige uitspraken als 'wij hebben de basis voor een socialistische maatschappij in de Sowjet-Unie gelegd en al wat overblijft is deze van een bovenbouw te voorzien; er bestaat geen twijfel over dat dat een gemakkelijker zaak is dan het leggen van de grondslagen van een socialistische maatschappij...' Stalin meent dat de ontwikkeling van de produktiekrachten, en daarbinnen in de eerste plaats die van de produktiewerktuigen, de absolute hoofdrol dient te spelen in de opbouw van het socialisme. Hij ziet verandering van de maatschappelijke denkbeelden ontstaan *nadat* de economische basis van de maatschappij veranderd is (deze opvatting kan ook niet losgemaakt

26. Er worden hier passages gepikt uit 'De zaak Lysenko', Komma 2/3, p. 90-92.

27. De formulering is van R. Miliiband in 'De politieke theorie van het marxisme'.

worden van de situatie in de Sowjet-Unie in de jaren twintig en dertig ná een geslaagde machtsovername). Als dit denkbeeld echter mechanisch wordt overgeplant naar de kapitalistische landen, doen we opnieuw een merkwaardige ontdekking: dan staat net als in de periode van de IIe Internationale (1890-1914) de afwachtende houding van de arbeidersklasse ten opzichte van de ontwikkeling van de produktiekrachten centraal. Dan betekent dit uit zijn verband gerukte zinnetje: reformisme!

Stalins mechanische gedachtengang heeft wereldwijde gevolgen gekregen. Zijn filosofisch gefundeerde verabsolutering van het ontwikkelen van de produktiekrachten, de techniek, de economie, in de voorbereiding en opbouw van het socialisme geeft het communisme een 'economistisch' gezicht.²⁸

b. **Marxisme:** revolutionaire strijd voor een socialistische maatschappij

De 'economistische' opvatting bepaalt ook de houding van de Comintern ten opzichte van de strategie op wereldschaal. Het gaat hier natuurlijk niet alleen om opvattingen van Stalin. Omdat het 'leninisme' tot een theorie van de revolutie is gemaakt, die de taktiek van de partij vlak vóór en ná de revolutie beschrijft, is het moeilijk om in tijden van het wegebben van het revolutionaire tij een lijn uit te zetten.²⁹ De periode 1918-24 brengt felle botsingen tussen communisten en socialisten, die ook van communistische kant uiteindelijk niet worden bijgelegd omdat in de nabije toekomst nieuwe crises en opstanden verwacht worden waarin revoluties van het type 'Oktober' doorgezet moeten worden tegen de sociaal-democratische leiders in. Op het Vle Cominterncongres (1928) heet het: 'Het kapitalistisch systeem gaat derhalve in zijn geheel zijn uiteindelijke ineenstorting tegemoet. De dictatuur van het financierskapitaal gaat te gronde; in haar plaats

treedt de dictatuur van het proletariaat... De linkervleugel van de sociaal-democratie, die speelt met pacifistische en soms zelfs revolutionaire frases werkt feitelijk tegen het proletariaat in, juist ook op de beslissende momenten... en daarom is *dit* de meest gevaarlijke van alle groepen van de sociaal-democratie...'³⁰

Vanaf 1929 wordt daarom vanuit de Comintern een felle campagne tegen de sociaal-democraten gevoerd ('sociaal-fascisten') om de massa's te winnen voor de aanstormende revolutie. Het ontvucherende resultaat komt in 1933.

De totale ineenstorting van het kapitalisme blijft uit. Onder de oppervlakte blijft een nieuwe fase van concentratie en staatsinterventie te zijn ingetreden. De economistische ineenstortingstheorie en de strategische consequenties ervan, getoonzet door de conclusies van Lenins 'Imperialisme' en dogmatisch volgehouden door zijn opvolgers, worden dan uiteindelijk omgezet in het officiële parool 'eenheid tegen het fascisme'. Maar ook deze strategie blijft dubbelzinnig, omdat de leidende rol van de communistische partij niet wordt gerelativeerd. En dus wordt de bondgenoten van vandaág voorgesteld om samen te werken en daardoor zodanige voorwaarden te scheppen dat zijzelf in de toekomst als politieke factor vernietigd worden. De

28. De milieu- of de vrouwenbevrijdingsbeweging zal zich dan ook niet gemakkelijk herkennen in zo'n ideologische basis. Het gaat hier echter niet om marxisme; zelfs niet om een karikatuur ervan.

29. Lenins kritiek op de theorie van de IIe Internationale is dat deze de louter ingroei in het kapitalisme weerspiegelt en de theorie van de revolutie uit het marxisme snijdt. De kritiek op de lijn van de IIIe Internationale is hier dat zij louter een theorie van de revolutie is zonder visie op de niet-revolutionaire situatie. (!) Het gaat hier om wat Rosa Luxemburg noemde 'het loodsen van de beweging tussen de klippen van secte en hervormingsbeweging'.

30. Deze opvatting is een lang leven beschoren, zoals kameraden in PSP, PPR en PvdA weten. Het Ontwerp-Hoekstra en de al op het 26e congres ingezette coalitiepolitiek zijn wel degelijk zéér fundamenteel.

praktijk is gelukkig vaak soepeler dan de leer.

De 'economistische' strategie blijft maar terugkomen...

Aan het einde van de jaren '50 wordt de ineenstortingstheorie in een platte vorm nieuw leven ingeblazen. Er ontstaat met Chroesjtsjew de lijn van 'vreedzame wedijver' tussen socialisme en kapitalisme. Op lange termijn zullen de produktiekrachten in de kapitalistische landen niet kunnen groeien. In de socialistische landen daarentegen zullen er geen beperkingen zijn, hetgeen de materiële basis voor een 'volledig socialisme' zal scheppen in die landen. Dus zal onvermijdelijk een moment komen waarop de krachtsverhoudingen in de wereld als geheel doorslaan naar de kant van het socialisme, zelfs als het proletariaat van de kapitalistische landen nog niet in staat is geweest de revolutie te maken. Uiteindelijk zal de revolutie als een rijpe vrucht vallen van de boom van het socialisme in één land (en zijn satellieten).³¹ Revolutie in het westen wordt een bijna ongewenste mogelijkheid. Het bevorderen van de status-quo en de Sowjet-Amerikaanse overeenkomsten is belangrijker. Volgens deze nieuwe 'marxistisch-leninistische' lijn ziet de politiek van de communistische partijen er ongeveer als volgt uit: — een strijdbare opstelling in eigen land (levenspeil, vrede, vrouwenrechten, anti-fascisme, anti-kolonialisme) *zonder een eigen revolutionair perspectief*. De nationale partij is verantwoordelijk voor het voeren van een politiek *in eigen land* (en niet erbuiten). — erkenning dat de socialistische landen de beslissende factor zijn in de vredesstrijd en de anti-imperialistische strijd en dus uiteindelijk ook in de strijd voor socialisme.³² Het is daarbij van belang te weten dat in die landen waar de strijd tegen het imperi-

alisme met succes is afgesloten, de revolutionaire partijen *hun eigen weg zijn gegaan* die op beslissende punten botste met die van Comintern, Cominform of CPSU.

Neem het voorbeeld van Mao Tse-toeng, die zijn conceptie tegen de lijn van de IIIe Internationale in moet ontwikkelen via de bijna-vernietiging van de Chinese partij door de Cominternpolitiek. Net als Lenin begint hij met een analyse van de klassenverhoudingen op het platteland, en dat blijken andere verhoudingen te zijn dan de Russische. Of neem Ho Chi-minh die al op één van de eerste Cominterncongressen (1922) optreedt tegen onderschikking van de bevrijdingsbewegingen aan de algemene — op Europa-gerichte — lijn en die een eigen Vietnamese weg gaat. Gezien vanuit het standpunt van het internationale proletariaat kan de internationale beweging *nooit* ondergeschikt worden gemaakt aan welk belang dan ook. Iedere partij dient in eigen land de eigen weg naar het socialisme te ontwikkelen. Daarbij gaat het overigens wel om een zelf-kritische vraag aan de CPN van nu: verbinden *wij* de dagelijkse strijd met de strijd voor een socialistisch Nederland (zie 'Lenins kritiek op de IIe Internationale'). Hebben we dat bewust gedaan in de afgelopen periode? En zo nee, welke consequenties trekken we daar uit? Openlijk reformisme? Of zoeken we naar een eigentijdse revolutionaire lijn, die de socialistische theorie creatief probeert te verwerken?

4. 'Marxisme-leninisme' en de partijstrijd 1956-59

In de door mij actief meegemaakte periode tussen 1970 en 1980 is een debat over

31. Aan dit wenkend perspectief is aanzienlijke schade toegebracht door de ontwikkelingen in Tsjecho-Slowakije, Polen en andere socialistische landen. De noodzaak van een volstrekt eigen oriëntatie wordt er alleen maar door onderstreept.

'marxisme-leninisme' niet aan de orde geweest. Wanneer dit begrip nu opeens in het centrum van de aandacht komt te staan, is het verhelderend na te gaan hoe het is gebruikt in de partijstrijd van 1956-59.

Zoals bekend zijn in 1956-59 zaken aan de orde zoals de destalinisatie en de gevolgtrekkingen voor de CPN, de opstelling van de CPN ten opzichte van de socialistische landen, de strategie ten opzichte van de vakbeweging, enz. De Groot werkt in die tijd de 'marxistisch-leninistische' beginzelen uit in de brochure 'De levende waarheid van het leninisme'. De inhoud ervan is actueel genoeg om kort te worden samengevat.³³

De Groot stelt de vraag die na Stalins dood opgeld blijkt te doen: is het 'marxisme-leninisme' nog wel geloofwaardig? De Groot antwoordt: Lenin en Marx waren hun tijd ver vooruit... Bij het lezen van een uitblinkend intellect zoals Lenin krijg je een machtig gevoel van zekerheid: zo en niet anders is de werkelijkheid, zo alleen kunnen vrede en socialisme verwezenlijkt worden...

Met citaten van Lenin toont De Groot aan dat een echte vredespolitiek alléén mogelijk is als vredesacties in de kapitalistische landen worden gecombineerd met acties in de socialistische landen. Internationale proletarische solidariteit met de Sowjet-Unie is een vraagstuk van leven of dood. Dan gaat hij in op een stroming, die Lenin al in de Eerste Wereldoorlog 'sociaal-pacifisme' noemt. Deze mensen — van de Derde Weg, de PSP, christelijke groeperingen — prediken geweldloosheid en verbergen het karakter van oorlogen. Als stroming staan zij scherp tegenover het 'marxisme-leninisme'. Het behoort tot de vredespolitiek van de CPN om deze *als vredesengelen vermomde oorlogspropagandisten* te ontmaskeren. (Men vergelijk de citaten uit het Cominternprogramma van 1928!)

Het socialistische kamp is immers het

vredeskamp. De imperialisten proberen een wig te drijven en maken gebruik van kleinburgerlijke opportunistische en pacifistische invloeden in de communistische partij. Het is nodig een *onverzoenlijke* strijd tegen deze ideologische *infiltratie* te voeren om een derde catastrofe, een nieuwe wereldoorlog, te vermijden... Tot zover De Groot.

Gelukkig heeft deze periode van ijzige 'marxistisch-leninistische' vrieskou betrekkelijk kort geduurd. In de jaren '60 nemen mensen zoals De Groot volledig afstand van vroegere analyses van de socialistische landen. Naar aanleiding van een analyse van de ervaringen met de Comintern (met name het Molotow-Ribbentropact) trekt hij de volgende slotconclusie in zijn 'De dertiger jaren':

'De communistische partij moet in elke situatie, in elk afzonderlijk vraagstuk beoordelen of de belangen van de arbeidersbeweging en de nationale belangen van haar volk met die van een socialistisch land samenvallen. De beoordeling of dit zo is of niet, kan de communistische partij aan niemand anders dan aan zichzelf toevertrouwen. Zij is verplicht zelfstandig te oordelen te handelen... Als de belangen van de strijd met de politiek van de regeringspartij van een socialistisch land samenvallen is samenwerking geboden. Als zij niet samenvallen is samenwerking onmogelijk en moet de CPN er zich in het openbaar van distantiëren...'³⁴

De Groot gebruikt ook nu de term 'marxisme-leninisme', maar gemoedelijk in de zin van 'uitgaande van het werk van Marx en Lenin'.

Op dit moment treedt de term 'marxisme-

32. Voor een niet-originele maar wel actuele versie: zie Baruch, Klinkenberg c.s. 'De rode vlag gestreken', 1982 over het ontwerp CPN-program, p. 13, 16, 26, 51 en 68.

33. De Groot volgt een deel van de argumentatie van de CP China in 'De historische ervaring van de dictatuur van het proletariaat', (1957) in zijn 'De levende waarheid van het leninisme', 1957.

leninisme' opnieuw op als wapen in de onderlinge argumentatie. Het is als zodanig terug van een kwart eeuw weg geweest. Het wordt aan de ene kant gehanteerd als het gaat om het (terecht) behoeden van de partij voor het wegdoen van de ideologische kinderen met het badwater, maar óók om de actuele politiek van de partij ten aanzien van de socialistische landen zoals bijvoorbeeld Polen en Tsjechoslowakije fel te kritiseren. Men moet er zich echter van bewust zijn dat het in het licht van de geschiedenis beter is te argumenteren en te analyseren dan te discussiëren op basis van het aanroepen of afzweren van beginselen.

Wat dat betreft sluit ik me aan bij de opmerking in het Ontwerp — Hoekstra: 'De verkramping met aanroeping van het marxisme-leninisme heeft geleid tot een dusdanige codificering en disciplineren dat een verklaring en wetenschappelijke analyse van de huidige maatschappelijke ontwikkelingen met het optreden van nieuwe revolutionaire bewegingen op meer dan alleen sociaal gebied wordt bemermd...'

Tegenover deze 'negatieve' argumentatie moet in het debat tegelijk ook een *positieve* ideologie van de CPN ontwikkeld worden.

5. Enkele conclusies

1. Na de dood van Lenin wordt een aantal van zijn opvattingen tot tijdloze leerstellingen verheven. Dat zijn dan met name de opvattingen, die door revolutionairen als Rosa Luxemburg fel zijn gekritiseerd. De uiterste doorvoering van deze dogma's leidt tot zeer grote fouten zoals het ultra-centralisme van de Comintern, de opheffing van de interne partijdemocratie, de confrontatiepolitiek met de sociaal-democraten, enz.

2. Leninisme als de samenvatting van Lenins opvattingen heeft feitelijk nooit bestaan. Het officiële 'leninisme' is al direct

in strijd met Lenins werk. Als Lenin in april 1924 inzage had gekregen in 'zijn' grondslagen, had hij gezegd: 'al wat ik weet is dat ik geen leninist ben...'

3. Is het in de periode vóór 1924 zo dat de marxistische theorie wordt gebruikt om tactiek en strategie van de Russische revolutie te bepalen; ná 1924 zullen de interne Russische verhoudingen de 'marxistische' theorie bepalen.

4. In het officiële 'marxisme-leninisme' wordt de marxistische theorie ten grave gedragen. Er vindt een terugval plaats naar het economisme van de IIe Internationale en een onderschikking van de politieke strijd van de 'marxistisch-leninistische' partijen aan de wisselende behoeften van de Sowjet-Unie.

Dat sluit in het geheel niet uit dat personen, groepen of partijen een andere betekenis aan 'marxisme-leninisme' toekennen dan het hier omschreven officiële.

5. De strijd voor het socialisme in de kapitalistische landen stelt ons voor vraagstukken, die in Lenins tijd zelfs niet aan de orde zijn. Daarbij moeten communisten hún bijdrage leveren aan de stormachtige ontwikkeling van beweging en socialistische theorie in een nieuwe crisis van het kapitalisme en de internationale betrekkingen. Een crisis, die de grondslagen van het kapitalisme in de westerse landen fundamenteler en veelzijdiger aantast dan ooit te voren.

Leo Molenaar

34. Paul de Groot, De dertiger jaren, Deel 2, Hoofdstuk 11, p. 182-83, maart 1967.

De memoires van De Groot zijn dan gelukkig geen officiële partijgeschiedschrijving meer, maar zeer lezenswaardig als persoonlijk gekleurde ervaringen met vaak zeer scherpe politieke conclusies. Het is deze stellingname die Baruch, Klinkenberg c.s. de partij doet verlaten (zie noot 33) in de jaren '60.

Hun argumenten in 1982 zijn die van De Groot in 1957.

Merk ook op dat De Groots politieke conclusie in 1967 in de buurt komt van het besluit van het 28e congres van de CPN ('concreet beoordelen Sowjet-Unie op daden...').

PARTIJDOCUMENTEN

Resolutie

CPN sterk voor progressieve machtsvorming

I.

De CPN heeft de vorderingen besproken in het werken aan progressieve machtsvorming voor een richtingsverandering in de Nederlandse politiek waartoe door het 27ste congres (juni 1980) werd besloten.

Het 28ste congres stemt in met de initiatieven die door het partijbestuur genomen zijn om bij te dragen aan het overbruggen van schadelijke verdeeldheid binnen links en om op hoofdpunten te komen tot progressieve samenwerking, bij de erkenning van ieders identiteit.

In deze geest vindt thans binnen en buiten vertegenwoordigende lichamen overleg plaats. Zowel de bespreking tussen PSP, PPR en CPN ('Links Overleg'), als die in het 'Progressief Overleg' (PvdA, PSP, PPR en CPN) hebben belangrijke ervaringen opgeleverd. Bij de gedachtenwisseling over progressieve machtsvorming is belangrijke vooruitgang geboekt. Het 28ste congres besluit om — in samenhang met de discussie over een nieuw partijprogramma — in de partij verdere discussie te stimuleren over de vraag of en hoe bestaande verschillen van opvatting tussen progressieve partijen overbrugd kunnen worden.

De CPN bepleit een nauwe samenwerking van CPN, PSP en PPR.

Een bron van inspiratie tot progressieve machtsvorming zijn de talrijke vormen van samenwerking in actie en beweging en de plaatselijke en regionale overleggen tussen progressieve partijen en groeperingen.

Het 28ste congres besluit met grote inzet in de ingeslagen richting verder te werken, nieuwe verenigende initiatieven te nemen tot actie, dialoog en samenwerking voor het ontwikkelen van een progressief alternatief tegenover autoritaire, rechtse en vredebedreigende politiek en initiatieven van anderen in deze zin positief tegemoet te treden. Op elk van de progressieve partijen rust een grote verantwoordelijkheid om de bevolking perspectief te bieden door alles op alles te zetten om de noodzakelijke krachtenbundeling voor de vrede, voor de bestrijding van de crisis en voor vrouwenbevrijding, tegen racisme, fascisme, vreemdelingenhaat en antisemitisme en voor andere democratische en vooruitstrevende doeleinden tot stand te brengen.

De CPN heeft haar standpunten in een reeks van deze vraagstukken na het 27ste congres uitgewerkt en

kenbaar gemaakt, zoals in het verkiezingsprogramma 1982-1986, dat op de verkiezingsconferentie van 26 juni 1982 werd vastgesteld.

Het 28ste congres hernieuwt de oproep van het partijbestuur om op vele niveaus platforms voor progressieve samenwerking te creëren.

De CPN gaat uit van het bestaan van seksentegenstellingen, voortvloeiend uit een patriarchale samenleving. Dit betekent dat vrouwen, als vrouwen, als sekse onderdrukt worden door mannen. Naast gemeenschappelijke belangen, verschillen de belangen van vrouwen op tal van terreinen van die van mannen en zijn soms tegengesteld. Het feit dat de CPN seksentegenstellingen erkent en de strijd van vrouwen voor haar zelfstandig bestaan wil integreren in haar politiek, heeft consequenties voor haar inzet in haar streven naar maatschappijvernieuwing en progressieve machtsvorming. In de standpunten, de strategie en de organisatie van de partij moet de heteronorm doorbroken worden. Vrouwen hebben het recht om zelf te kiezen met wie ze leven, het recht op hun eigen seksualiteit, vrouwen zijn géén tweedegradsburgers. De CPN zal op alle terreinen van het maatschappelijk leven opkomen voor een zelfstandig bestaan van vrouwen, en zal seksisme en seksueel geweld actief bestrijden.

II.

De hoogste prioriteit heeft volgens de CPN het verhinderen van de plaatsing van nieuwe atoomraketten, het tegengaan van de ontwikkeling van andere massavernietigingswapens en het terugdringen van de (kern)wapenwedloop. Alle kernwapens moeten uit ons land worden verwijderd.

Voor doeltreffende acties daartegen zijn zo breed mogelijke coalities vereist. De grote kracht van de vredesbeweging in Nederland is gelegen in de breedheid, die partijpolitieke en levensbeschouwelijke scheidslijnen overschrijdt.

De breedheid van de vredesbeweging en de onafhankelijke oriëntatie geven ruimte aan een zelfstandige rol voor diverse organisaties en groepen met eigen actiedoelen en argumenten. De CPN zal nieuwe inzichten die hierbij ontwikkeld worden nader moeten verwerken in haar eigen oriëntatie, analyse en doelstellingen. Op grond hiervan zet de CPN zich in voor de verdieping en verbreding van de vredesstrijd in die zin dat de relatie gelegd wordt tussen machtsstrijd en feministische strijd; tussen vredesvorming, macht, cultuur en militarisme. Dit zal er toe moeten leiden dat meer genuanceerder analyses gemaakt kunnen worden waarmee vormen van geweld beter kunnen worden onderkend, en waarmee beter mogelijk wordt om die te voorkomen en te bestrijden.

Van de Nederlandse regering eist de CPN zelfstandige stappen om plaatsing te verhinderen en de kernwapenwedloop tegen te gaan; plaatsing van nieuwe raketten mag niet afhankelijk worden gesteld van de uitkomst van de onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.

De CPN ijvert voor een beleid van de Nederlandse regering dat zich richt op het creëren van ruimte voor

een politiek van eigen verantwoordelijkheid van de nationale staten in Europa inzake vrede, veiligheid en ontspanning. De CPN streeft naar concrete stappen — binnen en buiten bondgenootschappelijke verbanden — voor het opheffen van de politiek-militaire blokken.

De belangrijkste motor van de huidige wapenwedloop is het militair-industrieel complex in de kapitalistische landen, in het bijzonder de Verenigde Staten. De overal voelbare economische crisis maakt het terugdringen van de bewapening des te urgent. Het bestaan van vijfandige politiek-militaire blokken, het een onder leiding van de Verenigde Staten, het ander onder leiding van de Sowjet-Unie, leidt tot steeds meer 'overkill' aan beide zijden. De Sowjet-Unie is derhalve niet automatisch en van nature een bondgenoot in de strijd tegen bewapening en oorlogsgevaar, maar moet op haar daden worden beoordeeld. De CPN steunt positieve Sowjet-voorstellen in het kader van de ontspanningspolitiek maar keert zich tegen de nieuwe bewapeningsinitiatieven, zowel van Amerikaanse als van Sowjet-zijde.

Er dienen initiatieven genomen te worden die bijdragen aan vermindering van de spanning tussen en ten gevolge van politiek-militaire blokken. In ons land en in internationale samenwerking dient alles te worden gedaan om de uiterst gevaarlijke plannen te verijdelen van Weinberger-Reagan, die de mogelijkheid en de aanvaardbaarheid van een nucleaire oorlog in Europa voorstaan.

De nucleaire arsenalen van Frankrijk en Engeland moeten betrokken worden bij de onderhandelingen over het terugdringen van de atombewapening in Europa. Een Frans-Westduitse atomaire samenwerking en elke gedachte aan een Europese kernmacht moet met kracht worden bestreden.

De CPN is van mening dat opgetreden moet worden voor een kernwapenvrij Nederland en kernwapenvrije zones in Europa.

Het partijbestuur wordt opgedragen een conferentie voor te bereiden over de strijd tegen militarisering van de regio's.

III.

Op sociaal-economisch gebied zal de CPN met hand en tand het levenspeil en de sociale rechten verdedigen en optreden voor het behoud van werkgelegenheid in de industrie en bij maatschappelijke en zakelijke dienstverlening. De CPN erkent hierbij de consequenties van feministische eisen met name het optreden van de vrouwenbeweging voor het doorbreken van de bestaande maatschappelijke arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen en voor een zelfstandig bestaan — voor haar politiek, ook op sociaal-economisch gebied.

Dit vraagt om een nadere uitwerking van haar politiek van behoud van koopkracht. Daarbij dient als uitgangspunt het creëren van mogelijkheden voor een zelfstandig bestaan van vrouwen en mannen. De CPN kiest voor een nieuwe inkomenspolitiek, die niet langer gebaseerd is op het kostwinnersprincipe maar gebaseerd op het recht op een inkomen, waarvan zelfstandig is te leven. Zij treedt op voor een

nieuwe werkgelegenheidspolitiek, die uitgaat van het recht op werk voor iedereen, die gericht moet zijn op herverdeling van onbetaalde en betaalde arbeid, binnens- en buitenshuis. Middel daartoe is het scheppen van meer werkgelegenheid waarbij het invoeren van arbeidstijdverkorting van essentieel belang is. Bij de financiering van vormen van arbeidstijdverkorting geldt als voorwaarde, dat de produktiviteitsstijging alsmede andere inverdien-effecten ten gevolge van arbeidstijdverkorting ten goede komen aan nieuwe arbeidsplaatsen, teneinde bovengenoemde uitgangspunten te kunnen realiseren.

Het congres roept op tot versterking van actie en solidariteit in bedrijven, instellingen en buurten; voor verdeling en uitbreiding van de werkgelegenheid, voor behoud van de koopkracht van lonen en uitkeringen, voor een verbetering van het stelsel van sociale zekerheid, gericht op het realiseren van een zelfstandig bestaan voor iedereen. Acties voor het terugdringen van de steeds stijgende woonlasten zijn eveneens van bijzonder groot belang. Het opdrijven van de huren en de energie tarieven zijn een belangrijke oorzaak van aantasting van de koopkracht, waardoor in toenemende mate mensen in ernstige financiële problemen worden gebracht. Juist op dit gebied kan de overheid direct de inkomenspositie van de mensen verbeteren o.a. door afroming van de aardgaswinsten, door verlaging van nieuwe huren en door stopzetting van de huidige huurharmonisatie als systeem van huurprijsopdrijving.

De ervaringen onderstrepen daarbij de actuele betekenis van actiecomitees en andere verbanden van samenwerking. Van fundamenteel belang is, dat onlosmakelijk verbonden met de acties tegen de afwentelingspolitiek van rechts de partij zich actief inzet voor een ander sociaal-economisch beleid of onderdelen daarvan. Versterking en verbreding van progressieve machtsvorming op het terrein van sociaal-economische strijd is daarom alleen mogelijk wanneer de bestrijding van de crisis vóórlop komt te staan. Dat betekent dat de ontwikkeling van concrete werkgelegenheidsplannen en arbeidstijdverkorting uitgangspunten moeten zijn voor een perspectief, waarin verschillende bewegingen zich kunnen vinden.

Bij het formuleren van een sociaal-economische politiek worden ook de inzichten verwerkt over de kwaliteit van de arbeid en de gevolgen van de produktie, zoals de kritiek op het gebruik van milieubedreigende produkten en produktiemethoden en de kritiek op de kwaliteit van de woonomgeving. Ook het belang van een gezonde en veilige arbeidsplaats wordt hierin betrokken.

De CPN rekent het zich tot haar taak de dialogen over alternatieven op alle mogelijke niveau's te bevorderen evenals de discussie over de wijze waarop machtsvorming voor een andere sociaal-economische politiek gestalte kan krijgen.

De CPN levert daarin haar eigen bijdrage en neemt zich daarbij voor over deze thema's verdere discussies in de partij te bevorderen, waarbij de discussiegrondslag voor het 28ste congres over crisisbestrijding en maatschappijvernieuwing uitgangspunten biedt. Zowel uit het oogpunt van directe belangenstrijd als van machtsvorming voor een andere aan-

pak is de kracht van de vakbeweging van onmiskenbare betekenis. De vakbeweging kan die functie alleen vervullen als zij kan functioneren vrij van overheidsbemoeienis en van maatregelen die ingaan tegen democratische rechten.

Communisten treden in deze zin op voor een sterke onafhankelijke rol van de vakbeweging om aanvallen op de verworvenheden van de arbeidersbeweging te kunnen terugdringen. Samen met het optreden van organisaties en actiecomitees, ook vanuit andere sociale bewegingen (bejaarden, uitkeringsgerechtigden, vrouwenbeweging, gehandicapten, buitenlandse arbeiders/sters en de werkbeweging), kan dit een groot gewicht in de schaal leggen ten gunste van een actief anti-crisisbeleid. De CPN rekent het zich tot taak om initiatieven te nemen ter bevordering van krachtiger bewegingen van werklozen en jongeren waarbij versterking van hun positie voorop staat.

IV.

Naast bewegingen voor de vrede, op sociaal-economisch gebied en voor vrouwenbevrijding zijn er ook op andere terreinen sterke bewegingen die eveneens uiting geven aan grote drang naar vernieuwing en democratie en veelal bestaande machts- en eigendomsverhoudingen op indringende wijze aan het licht brengen. Communisten nemen aan deze bewegingen actief deel.

Genoemd kunnen worden: de kraak- en jongerenbeweging, de beweging van gehandicapten, bewegingen tegen kernenergie en voor een alternatief energiebeleid, de milieubeweging, sociaal-culturele bewegingen, bewegingen voor solidariteit met de onderdrukte volkeren in de Derde Wereld, bewegingen tegen fascisme, racisme, seksisme, antisemitisme en vreemdelingenhaat, de beweging tegen gedwongen heteroseksualiteit van vrouwen, mannen, flikkers en potten.

De CPN wil zich voor doelstellingen van deze progressieve bewegingen inzetten. Zij verzet zich tegen ideeën om ze te kanaliseren, te dirigeren of te manipuleren. Ze hebben een autonoom karakter. De CPN heeft sterke banden van solidariteit met deze bewegingen, maar heeft als politieke partij een eigen verantwoordelijkheid.

Nadruk vereist de herdenking van de vierde en de viering van de vijfde mei.

Nadruk vereist eveneens de uitbreiding van de strijd tegen het racisme en de vreemdelingenhaat. Een strijd die op elk niveau met kracht doorgevoerd moet worden: tegen het politiek georganiseerd racisme, tegen het racisme zoals dat tot uiting komt in bestaande instituties en structuren (bijv. 1-novemberwet en spreidingsbeleid), en tegen het sluipend racisme in de heersende ideologie en cultuur. Een dergelijk optreden tegen elk vorm van discriminatie, racisme en antisemitisme dient een integraal onderdeel te vormen van de politiek en het optreden van de partij.

De machtsvorming van al de bovengenoemde autonome bewegingen is onontbeerlijk voor het proces

van democratisering en maatschappijvernieuwing. Communisten stellen zich ten doel een krachtige bijdrage te leveren aan de democratische en vreedelievende vernieuwing van het maatschappelijk leven en het daarop geënte streven naar socialisme. In onze strijd voor het socialisme zullen we maatschappelijke tegenstellingen moeten overwinnen en daarbij ook met name de seksetegenstellingen en het daarmee verweven heteroseksuele systeem. Geinspireerd door de vernieuwingskracht van genoemde bewegingen spreekt de CPN zich uit voor de verdere ontplooiing van een gezamenlijke strijdtraditie op de eerste mei.

De CPN streeft naar nieuwe vormen van internationale samenwerking die uitdrukking geven aan onderlinge solidariteit in de strijd voor vrede, tegen onderdrukking en voor nationale zelfstandigheid. Voortgaande op de weg die met het vorige congres is ingeslagen besluit de partij, in samenwerking met anderen, haar inspanningen ter ondersteuning van de bevrijdingsbewegingen in de derde wereld te vergroten. De noodzaak hiervan is door de toenemende militaire en economische druk op deze landen sinds het vorige congres, des te urgenter geworden. De beleidsvoornemens van de regering dragen aan deze noodzaak tot versterkte solidariteit nog extra bij. Ten aanzien van het Midden-Oosten spreekt het congres zijn ongerustheid uit over het uitblijven van politieke oplossingen voor de daar bestaande conflictsituaties. De CPN veroordeelt de agressieve politiek van de regering-Begin en is solidair met de vreedkrachten in Israël. De gerechtvaardigde aanspraken van het Palestijnse volk op zelfbeschikking en een eigen staat dienen door Nederland te worden ondersteund.

Een rechtvaardige oplossing in het Midden-Oosten is niet mogelijk zonder recht te doen aan de nationale aspiraties van het Palestijnse volk.

Het congres is van mening dat erkenning van de PLO als vertegenwoordigster van het Palestijnse volk noodzakelijk is. Dit houdt voor de CPN in, dat het bestaan van Israël binnen de erkende grenzen (UNO-resoluties) gegarandeerd moet zijn. Waar het gaat om vraagstukken van internationale solidariteit hebben de schokkende gebeurtenissen in Polen de afgelopen tijd aanleiding gevormd tot een debat in de partij over de verhouding tot de regerende partijen in Oost-Europa en de beoordeling van de toestand in deze landen.

Het congres bevestigt de uitspraken van dagelijks bestuur en partijbestuur over Polen. De CPN ontwikkelt internationale solidariteit met bewegingen, groeperingen en partijen waarin zij vergelijkbare idealen en doelstellingen herkent. Aan de hand van de concrete omstandigheden dient per strijdterrein en per land bezien te worden met welke bewegingen en partijen betrekkingen en contacten worden onderhouden. Daarbij beperkt de CPN zich niet tot communistische partijen. De solidariteit van de CPN geldt ook democratische oppositiebewegingen in Oost-Europese landen zoals Solidarinos en Charta.

De CPN onderhoudt onder de huidige omstandigheden geen betrekkingen met de PVAP en de CPTsj.

V.

Bij haar optreden in Provinciale Staten en Gemeenteraden stelt de CPN zich ten doel een hechte samenwerking tot stand te helpen brengen tussen enerzijds de machtsvorming en onderlinge solidariteit in actie en bewegingen voor progressieve en democratische doelen en anderzijds het optreden in deze vertegenwoordigende lichamen en de dagelijkse besturen daarvan.

Bij het werken van communisten in vertegenwoordigende lichamen treden zij op voor:

- een zo sterk mogelijke progressieve invloed om de belangen van de bevolking te behartigen;
- actieresultaten in politieke besluitvorming vast te leggen;
- ruimte en mogelijkheden te scheppen voor actie voor verdergaande doelen en progressieve alternatieven dichterbij te brengen, onder erkenning van de autonomie van bewegingen.

De CPN blijft daartoe — waar mogelijk — ook posities opeisen in colleges van B en W en Gedeputeerde Staten. Uitgangspunten daarbij zijn:

- het uitvoeren van democratisch genomen besluiten onder voorwaarde van optimale raadpleging van betrokkenen;
- het voorkomen van politieel en militair geweld door de overheid in maatschappelijke conflicten;
- de erkenning van het bestaan van verschillen en een bepaalde mate van handelingsvrijheid van elke der in de besturen deelnemende partijen, waarbij voor de CPN de verkiezingsprogramma's leidraad zijn om de eigen herkenbaarheid te waarborgen.

Deelname van de CPN aan besturen in crisistijd zal niet zonder problemen zijn. Enerzijds zal de CPN op basis van een realistisch verkiezingsprogramma weigeren zich als doorgesleuteld van een Haags crisisebeleid te laten gebruiken. Anderzijds is duidelijk dat deelname aan besturen eveneens het sluiten van compromissen inhoudt. Uitgangspunt daarbij is ondermeer:

- het politiek bestrijden van de autoritaire tendens om maatschappelijke bewegingen politiek te isoleren en te marginaliseren, ook als de richting of strijdmethode van die bewegingen niet geheel die van de CPN is.

De communisten roepen andere progressieven op voor een gezamenlijke inspanning, om een sterke progressieve vertegenwoordiging vanuit Nederland in het Europese Parlement te brengen, zo mogelijk met een gezamenlijke kandidatenlijst bij de komende verkiezingen.

Het uitdragen van een actieve vredeswil — de 'Hollanditis' — is daarbij de dringendste opgave. Het partijbestuur wordt opgedragen hiertoe de nodige stappen te ondernemen, waarbij ook gekeken moet worden naar vormen van samenwerking met andere in het Europese Parlement vertegenwoordigde partijen.

Het congres draagt het partijbestuur op, maatregelen te treffen die het werk van communisten op bestuurlijk niveau kunnen versterken.

VI.

Voor het realiseren van de taken die de CPN zich stelt is versterking van de partij onontbeerlijk. Het congres beveelt daartoe aan:

- Het starten van een ledenwerfcampagne.
- Het partijbestuur dient in overleg met de districten en afdelingen maatregelen te treffen voor verbetering van de coördinatie van activiteiten van de partij.
- Tevens dient het partijbestuur een systematische discussie inzake het verbeteren van het democratisch functioneren van de partij te bevorderen. Het ontwikkelen van vormen, waardoor verbreding van meningsvorming in de partij kan plaatsvinden, verdient daarbij grote aandacht. Een belangrijk middel hierbij is de intensivering van de scholing in de partij. Uitgangspunt dient te zijn, dat verschillende opvattingen en denkrichtingen onder communisten aan bod moeten kunnen komen en in de besluitvorming aan de orde kunnen zijn, en meningsverschillen niet met disciplinaire methoden worden benaderd.

De partij moet kunnen beschikken over procedures die een open en democratische menings- en besluitvorming garanderen en waarin politieke minderheden worden erkend en gerespecteerd. Het partijbestuur ontwerpt daartoe reglementen die aansluiten bij de in hoofdstuk VII genoemde statuten.

Bij het maken van de reglementen worden betrokken de voorstellen die gedaan zijn ten aanzien van:

- de instelling van een partijraad, waarvan samenstelling en bevoegdheden nader worden geregeld;
- regeling van het functioneren van horizontale groepen;
- directe afvaardiging van afdelingen naar het congres.

Het congres besluit geen voorstellen aan te nemen, die een wijziging van de partijstatuten met zich meebrengen.

Het functioneren van de partij onder veranderde interne en externe politieke omstandigheden stelt nieuwe eisen aan het functioneren van het partijbestuur. De besluitvorming door het PB dient overzichtelijk, beïnvloedbaar en controleerbaar te zijn. Daarbij spelen de in het verslag van het partijbestuur opgenomen aanbevelingen met betrekking tot de verhouding dagelijks bestuur - partijbestuur, tot het opstellen van een werkplan en de functie van op verzoek van districtsbesturen bijeen te roepen conferenties een belangrijke rol. In de besluitvorming stelt het PB vaste commissies en commissies ad-hoc in ter advisering. Gezocht moet worden naar vormen waarin partijleden (en niet-leden) met de commissies kunnen beraadslagen.

Het congres beveelt het partijbestuur aan om een archiefcommissie in te stellen met als taken:

- voltooiing en ordening van het bestaande archiefmateriaal;
- het ontwerpen van regels voor openbaarheid en toegankelijkheid van het archief.

In samenhang daarmee dient bekeken te worden hoe het partijbestuur de verslaggeving van haar zit-

tingen gaat regelen (b.v. goedgekeurde notulen, vaststellen verjaringstermijn).

Tevens wordt het partijbestuur aanbevolen de instelling commissie sociale zekerheid, die een eigen visie van de CPN op het stelsel van sociale zekerheid moet ontwikkelen.

Uitgaande van de wenselijkheid de internationale politiek van de partij meer tot zaak van de hele partij te maken, het beleid inzichtelijker te maken, de in de partij aanwezige ervaring produktiever te doen zijn en het vroeger bestaande exclusieve karakter van de internationale contacten verder te doorbreken, geeft het congres het nieuwe partijbestuur in overweging:

1. een van zijn leden te belasten met de verantwoordelijkheid voor het buitenlandse beleid;
2. een buitenlandcommissie in te stellen, waarvan ook niet-leden van het partijbestuur lid kunnen zijn, die in samenwerking met bovengenoemde beleidsverantwoordelijke aan de nieuwe vormen van internationale samenwerking en solidariteit gestalte geeft, over haar werk verantwoording aan het partijbestuur aflegt, in de partij de meningsvorming over internationale vraagstukken stimuleert en de partij mede daardoor in staat stelt ervaringen elders beter te verwerken.

Ook kunnen partijconferenties een belangrijke rol spelen in de voorbereiding van besluiten van het partijbestuur. Het partijbestuur werkt regels uit voor de openbaarheid van partijbestuurszittingen. In principe wordt openbaarheid nagestreefd. Onderzocht dient te worden in hoeverre het wenselijk is een partijraad in te stellen, waaraan het PB tussentijds verantwoording aflegt.

— Uitgaande van reeds opgedane ervaringen is het noodzakelijk de feminisering van de partijorganisatie verder ter hand te nemen. De CPN onderkent dat zij geen eiland is binnen een vrouwenonderdrukkende maatschappij. Zij besluit daarom dat het partijbestuur maatregelen neemt om de positie van vrouwen in de partij te versterken

- door seksisme ook binnen de partij actief te bestrijden;
- door niet langer vrouwen alleen verantwoordelijk te laten zijn voor ontwikkelen en integreren van feministische politiek;
- door mannen te stimuleren zich rond feminisme te scholen;
- door te erkennen dat vrouwen in vrouwenoverleggen het recht hebben zelf hun prioriteiten vast te stellen;
- door voorstellen en initiatieven van vrouwenoverleggen te verwerken in de besluitvorming van haar besturen.

Hier toe is het noodzakelijk dat vrouwen zich binnen de partij moeten kunnen organiseren en dat er voorwaarden geschapen worden om deelname van vrouwen aan alle facetten van het partijleven mogelijk te maken.

— Het partijbestuur bevordert overleg van jonge partijgenotes/en teneinde vormen van organisatie te ontwikkelen, waarmee de inbreng van jonge communistes/en in de politiek van de partij kan worden vergroot en de activiteiten van de CPN gericht op de jongeren worden versterkt.

— Verbetering van het werk van de bedrijfsgroepen en het bevorderen van overleggroepen van leden die in diverse sectoren werkzaam of actief zijn is nodig om hun ervaringen en inzichten beter in de politiek van de partij tot gelding te brengen, en het politieke optreden van de partij naar de bedrijven en instellingen te versterken.

— Het partijbestuur wordt opgedragen een conferentie te beleggen over organisatie-vraagstukken en het versterken van de daadkracht van de partij.

— Het congres besluit, gehoord de overwegingen van het partijbestuur zoals vastgelegd in de resolutie van het partijbestuur d.d. 20 juni 1982, in te stemmen met het voorstel tot intrekking van het rapport 'De CPN in de oorlog' als partijdocument.

Zij die in die periode de partij gedwongen verlieten of onder de toenmalig heersende omstandigheden de partij meenden te moeten verlaten, en thans lid wensen te zijn van de CPN, moeten daartoe de gelegenheid worden geboden.

Het Congres,

ingestemd hebbend met het voorstel van het partijbestuur om het rapport 'De CPN in de oorlog' als partijdocument in te trekken, gehoord de overwegingen van het partijbestuur zoals vastgelegd in zijn resolutie van 20 juni 1982 verklaart zich bereid het optreden van de partij te toetsen aan de in deze resolutie verwoorde beginselen, uitgangspunten en doelstellingen en om daaruit consequenties te trekken, constaterend, dat in de resolutie o.a. als beginselen, uitgangspunten en doelstellingen is geformuleerd

- de aanvaarding als uitgangspunt van de anti-fascistische en persoonlijke integriteit van allen die in de strijd tegen het Duitse fascisme actief waren,
- de bijdrage die de CPN wil leveren aan het helen van de breuken uit het verleden die te lang al verdeeldheid in de Nederlandse progressieve beweging in stand helpen houden,

- de erkenning dat verschillen in opvatting over de politiek van de partij bestaansrecht hebben en niet mogen worden beslecht door het in twijfel trekken of ontkennen van de integriteit van partijgenoten, erkent dat bij de methoden van partijstrijd voeren, daargelaten de politieke inhoud van die strijd, van vele partijgenoten ten onrechte hun anti-fascistische en persoonlijke integriteit als communist in twijfel is getrokken of ontkend,

stelt vast dat de verwerking van deze ervaring bevrijdend zal kunnen werken, zowel voor de betrokkenen uit die tijd buiten als binnen de partij, die zonder betrokken te zijn kennis nemen van de geschiedenis van de partij, spreekt op grond van bovenstaande de rehabilitatie uit van de betrokken ex-partijgenoten-communisten, roept alle communisten in Nederland op om gezamenlijk, in de CPN, uitgaande van o.a. bovenaangegeven beginselen, uitgangspunten en doelstellingen te strijden tegen fascisme, voor een democratisch en socialistisch Nederland.

VII.

Het is dringend noodzakelijk dat de CPN beschikt

over een partijprogramma waarin de doelstellingen en toekomstvisies van de Nederlandse communisten zijn neergelegd.

Daarmee kan de CPN nieuwe inspiratie geven aan progressieve mensen in ons land. Het congres draagt het partijbestuur op om uitgaande van het huidige ontwerp-programma en verwerking van de discussie daarover een definitief ontwerp-programma op te stellen.

In de voorbereiding hiervan organiseert het partijbestuur bijeenkomsten en publiceert het begeleidend materiaal om een zo helder mogelijke discussie over beslispunten te kunnen voeren. Dat is essentieel voor een vruchtbaar debat, waarin verschillende standpunten die in de partij en progressieve politieke kringen leven aan de orde kunnen komen.

Er moet, zoals afgesproken op de landelijke vrouwenconferentie, een vrouwenconferentie komen over het beginselprogramma. Het PB moet hiervoor de mogelijkheden creëren, zowel financieel en in menskracht.

Er dient naar gestreefd te worden de discussie af te ronden met besluitvorming op een bijzonder congres omstreeks eind 1983.

Tevens wordt het partijbestuur opgedragen om parallel daaraan een voorstel voor nieuwe statuten voor te bereiden, waartoe na de vaststelling van een partijprogramma besloten kan worden.

VIII.

Het congres besluit, dat de partij een grote inspanning moet leveren voor verdediging van het communistische dagblad De Waarheid. Het erkent de hoge prioriteit die het veilig stellen van het nieuwe gebouw en de nieuwe pers voor de partij heeft, om De Waarheid als dagelijks wapen tegen rechtse politiek en als platform voor discussie voor progressieve machtsbundeling te verdedigen.

Hiervan uitgaande spreekt de partij zich uit voor de verdere ontwikkeling van de oriëntatie op verbreding van inhoud, medewerk(st)ers en abonneebestand van De Waarheid. Dit maakt de eigen journalistieke en politieke verantwoordelijkheid van de redactie noodzakelijk.

De uitwerking daarvan, en de verhouding tussen De Waarheid en de CPN, zijn vastgelegd in het redactiestatuut. De eerste opgave voor De Waarheid is het verwerven van een hechte band met grote groepen progressieve mensen. Dit kan bereikt worden door een krant te maken die van betekenis is voor heel links. In deze krant moeten naast communisten ook leden van andere progressieve partijen en deelnemers/sters aan bewegingen (bijvoorbeeld vredesbeweging, vakbeweging, vrouwenbeweging) zich kunnen herkennen.

Een krant, die interessant en stimulerend is voor allen die maatschappelijke vernieuwing nastreven, die zich inzet tegen alle vormen van uitbuiting, repressie en discriminatie en optreedt tegen oorlogsvoorbereiding en oorlogsophitsing en vóór het behoud van de vrede, is van de grootste betekenis voor het tot stand komen van progressieve machtsvorming die de CPN voorstaat. Een sterke wisselwerking en we-

zijdse beïnvloeding tussen lezers en krant moet worden nagestreefd.

In de overtuiging dat met grote inzet moet worden gewerkt aan de versterking van de krant, waarvoor ook vaak een beroep op de offervaardigheid van de lezers zal worden gedaan, is het tot stand brengen van breed samengestelde werkorganen of collectieven van groot belang.

Het debat in de partij en tussen lezers van De Waarheid, over de rol en de betekenis daarvan, moet worden voortgezet. Het congres draagt het partijbestuur op hiertoe conferenties en andere bijeenkomsten te beleggen en andere maatregelen te treffen die tot versterking van De Waarheid leiden.

Verkiezing van het nieuwe partijbestuur

De stemtelcommissie maakte op 30 november j.l. de definitieve en totale uitslag bekend van de verkiezing van het partijbestuur op de laatste dag van het congres.

De gekozen leden van het partijbestuur zijn:

naam:	aantal stemmen
Marcus Bakker	323
Harry van den Berg	233
Willem van den Berg	209
Jan Berghuis	249
Frank Biesboer	196
Ingrid Blekman	200
Anne de Boer	226
Fenna Bolding	194
Onno Bosma	211
Ina Brouwer	352
Peter Buijs	229
Truus Divendal	189
Nel van Dijk	230
Marius Ernsting	283
Evelien Eshuis	305
John Geelen	279
Hans Geleijnse	302
Siep Geuges	257
Ria Geijssen	193
Nel van de Haak	246
Rinus Haks	217
Irene Helle	251
Siem van der Helm	210
Ton van Hoek	211
Henk Hoekstra	330
Dik Holvast	210
Ger Hoogenberg	202
Karel Hoogkamp	224
Elli Izeboud	337
Joke van Kampen	212
Kees Korevaar	217
Geert Lameris	238
Herman Meijer	255
Marisca Milikowski	242
Marlou Min	190
Leo Molenaar	211
Eveline van Onck	224
Inger Pelt	277

Rob Philip	227
Aiko Platje	213
Gerard Pothoven	287
Martha Reining	188
André Roelofs	208
Bart Schmidt	257
Nico Schouten	213
Gijs Schreuders	233
Carl Splinter	254
René Tabak	209
Boe Thio	263
Simone Walvisch	224
Liesbeth Wever	261
Thewis Wits	290
Jaap Wolff	239
Rieme Wouters	248
Kees IJmkers	203

Verkiezing dagelijks bestuur CPN

Werkgroep van partijbestuur gevormd

Het nieuwe partijbestuur van de CPN heeft in zijn eerste vergadering een werkgroep gevormd ter voorbereiding van de verkiezing van een dagelijks bestuur.

Deze werkgroep heeft de opdracht gekregen voorstellen te doen voor samenstelling en taakverdeling van het nog te kiezen dagelijks bestuur — inclusief het voorzitterschap. Daarbij dient de samenhang met de werkwijze van het hele partijbestuur in acht te worden genomen.

Leden van de werkgroep zijn Onno Bosma, Evelien Eshuis, John Geelen, Karel Hoogkamp, Simone Walvisch en Rieme Wouters.

Op 11 en 12 december vergadert het partijbestuur over de voorstellen van deze werkgroep.

Tot aan die datum worden de lopende bestuurszaken waargenomen door de herkozen leden van het oude dagelijks bestuur.

Uit De Waarheid van donderdag 2 december 1982

Elli Izeboud voorzitter CPN

Het partijbestuur van de CPN heeft zaterdag 11 december unaniem Elli Izeboud tot voorzitter gekozen. Zij was de afgelopen jaren al vice-voorzitter.

John Geelen werd gekozen tot secretaris van de partij. Beiden maken deel uit van het nieuwe dagelijks bestuur, dat uit tien leden zal bestaan.

In het dagelijks bestuur zijn ook opgenomen: Frank Biesboer, Ina Brouwer (fractievoorzitter in de Tweede Kamer), Ton van Hoek, Karel Hoogkamp, Bart Schmidt (hoofdredacteur van De Waarheid), Boe Thio, Simone Walvisch en Jaap Wolff.

Uit De Waarheid van 13 december 1982

Nieuwe contributieschaal 1983

Op het 28ste congres is besloten tot een gewijzigde regeling ingaande JANUARI 1983.

In de praktijk houdt dat in dat tot een vereenvoudiging is overgegaan.

I.p.v. de tot nu toe gebruikelijke schaal **per week** is besloten de contributie-schaal **per maand** aan te geven.

Tot de volgende schaal werd besloten:

Jaarinkomen netto	Te betalen contributie per maand
Zonder eigen inkomen	f 1,25
Tot f 12.000,—	f 2,—
f 12.000,— tot f 17.000,—	f 4,—
f 17.000,— tot f 25.000,—	f 7,—
f 25.000,— tot f 35.000,—	f 10,—
f 35.000,— en hoger	f 15,—

Alle steun nodig voor De Waarheid

- Een ongekend grove aanval van ondernemers en regering op het levenspeil.
- Zeshonderdduizend mensen werkloos en bedrijfsssluitingen aan de orde van de dag.
- Een dreigende inschakeling van Nederland in een nieuwe kernwapenwedloop.

Dat is de situatie waarmee de bevolking wordt geconfronteerd, die woede opwekt en waartegen het verzet in alle kringen groeit.

De Waarheid vertolkt deze woede, draagt bij aan dat verzet, werkt aan progressieve machtsvorming voor een andere politiek. Zij is als zodanig onmisbaar voor allen, die tegen de rechtse en autoritaire maatregelen van Lubbers en Van Aardenne opkomen.

Het maakt De Waarheid tot een unieke krant in ons land. Als krant voor heel links, voor al degenen die een radicale vernieuwing van de maatschappij nastreven, is zij de onmisbare bondgenoot voor mensen die in strijd staan. Zij kunnen rekenen op De Waarheid in de strijd tegen kernwapens en kernenergie, in de strijd tegen bedrijfsssluitingen zoals nu bij de ADM, in de strijd voor werk en tegen afbraak van sociale voorzieningen en uitkeringen, in de strijd voor vrouwenbevrijding en democratische rechten, in de strijd tegen fascisme, racisme en anti-semitisme.

Deze radicale strijdkrant, die volgens de besluiten van het laatste CPN-congres een hechte band moet ontwikkelen met grotere groepen progressieve mensen, verkeert in financiële nood. Wij vinden er geen doekjes om, het bestaan van De Waarheid staat op het spel. Door de enorme kostenstijgingen — waar veel dagbladbedrijven door in de problemen zijn geraakt — worden de verliezen onaanvaardbaar hoog. Overheidssteun ter bescherming van de pluriformiteit van de Nederlandse dagbladpers — die al geruime tijd was toegezegd — blijft uit. De regering-Lubbers wil deze steun voor de dagbladen zelfs schrappen.

De Waarheid is, zoals altijd in de 75-jarige geschiedenis van de communistische pers in ons land het geval is geweest, aangewezen op de steun van haar lezers en lezeressen.

Het partijbestuur van de CPN roept alle communisten, alle lezers en lezeressen van De Waarheid en alle voorstanders van een democratische verscheidenheid van de pers op, om zich ter veiligstelling van haar dagelijkse verschijning om De Waarheid te scharen.

Wij willen dat De Waarheid meer mensen bereikt en meer mensen aanspreekt. Wij willen dat ze op meer plaatsen verkrijgbaar is en gelezen wordt. Wij willen dat ze pakkender en actueler wordt; strijdbaar en solidair als vanouds, maar veelzijdiger en interessanter. Dat zijn verlangens die alleen door de inzet van zeer veel mensen te realiseren zijn.

Het belangrijkste op dit moment is echter dat er nu geld komt, om de dagelijkse verschijning van de krant te garanderen.

Daarom doet het partijbestuur een dringende oproep tot de Kerstontwikkelpcampagne tot een succes te maken. Geld geven is in deze tijd niet makkelijk. Wij doen een beroep op velen die het moeilijk hebben. De Waarheid is dat waard!

Amsterdam 11 december
Het partijbestuur van de CPN

Uit De Waarheid van maandag 13 december 1982

CPN-bestuur: 'Schadelijk voor daadkracht partij'

Het dagelijks bestuur van de CPN is uiterst verontwaardigd over de duidelijke aanzetten tot de vorming van een eigen organisatie door de horizontale communisten.

In een reactie op de bijeenkomst van zaterdag verklaarde Ton van Hoek namens het CPN-bestuur dat de oprichting van een maandblad en de vorming van een landelijke coördinatiegroep met vertakkingen naar de districten eenheid van optreden en daadkracht van de CPN in de weg kan staan. Die daadkracht en eenheid zijn hard nodig in de strijd tegen de regeringspolitiek en voor verdediging van het dagblad De Waarheid, aldus het dagelijks bestuur.

Naar de mening van het CPN-bestuur past het binnen de op het congres aangenomen besluiten over pluriformiteit dat vormen van horizontale overleggen als discussieplatform kunnen bestaan. De strakkere organisatie waartoe de horizontalen nu besloten hebben, dreigt echter het open debat binnen de partij in de weg te staan. Dat debat kan via de normale kanalen worden gevoerd, zoals in de ledenkrant die ook aan de horizontalen alle ruimte biedt. Daar hoeft je geen eigen maandblad voor op te richten, aldus het CPN-bestuur dat het overigens positief acht dat zaterdag niet werd besloten de partij te verlaten.

Uit De Waarheid van maandag 13 december 1982

CPN hekelt Turks regime

Het dagelijks bestuur van de CPN heeft woensdag een verklaring uitgegeven naar aanleiding van de ontwikkelingen in Turkije waar op 7 november de generaals hun dictatuur een legale basis willen verschaffen door middel van een referendum over een nieuwe grondwet.

Deze grondwet beoogt de invoering van een autoritair presidentieel systeem met minimale bevoegdheden voor een parlement. In de verklaring wordt scherp stelling genomen tegen de onderdrukking van partijen en vakbeweging en de vervolging van Turkse democraten. Het referendum wordt een aanfluiting genoemd waar elk debat over is verboden.

Het dagelijks bestuur van de CPN noemt het onverdragelijk dat Nederland in de NAVO samenwerkt met een bewind dat zich schuldig maakt aan een systematische en langdurige schending van de mensenrechten en verlangt dat elke steun aan het regime wordt beëindigd. De CPN roept allen op in deze donkere uren voor Turkije zij aan zij te staan met de Turkse anti-fascisten en vluchtelingen.

Leden en aanhangers van de CPN worden opgeroepen mee te helpen aan landelijke en plaatselijke initiatieven die er op gericht zijn de democratie in Turkije te herstellen, het leven van gevangenen of vervolgd democraten in dat land te redden en de solidariteit te versterken met de strijd tegen de militaire dictatuur.

Uit De Waarheid van donderdag 4 november 1982

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 30,—

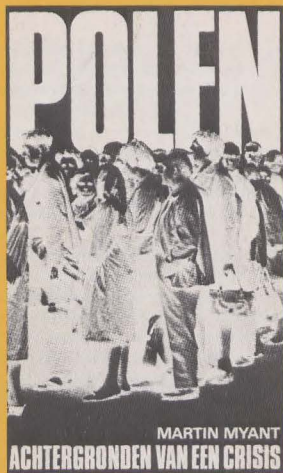

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

deze maand verschijnt:

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijkt gegeven van een enorm

verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen“ mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

PEN

C

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

N gehandicaptengroep
or een goed gehandicaptenbeleid

o Molenaar

olutie in de marxistische theorie

k Oudenampsen en Tilly Vermeer

jongeren, de werkloosheid
de rol van de overheid

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 2
februari 1983

REDACTIE:

M. Bakker (hoofdredacteur)

M. Braun

S. v.d. Helm

J. Mets

D. Oudenampsen

S. Bacchini

D. Verhaar

B. IJerman

W. Warmerdam (redactie-secretaris)

020-923084

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

- Jan Achterberg
Yvette den Brok
Marja Stahl
EEN GOED
GEHANDICAPTENBELEID 49
- Leo Molenaar
REVOLUTIE IN DE
MARXISTISCHE THEORIE 55
- Dick Oudenampsen en
Tilly Vermeer
DE JONGEREN, DE
WERKLOOSHEID EN DE
ROL VAN DE OVERHEID 81
- PARTIJDOCUMENTEN 87

Een goed gehandicaptenbeleid

Een eis in de strijd voor maatschappelijke omwenteling

Het gehandicaptenbeleid is van origine steeds in handen geweest van christelijke partijen. Dat dit historisch verklaarbaar is zegt niet dat dit ten goede komt aan de gehandicapten. Het door hen gevoerde beleid is erop gericht om mensen met een handicap te huisvesten in tehuisen waar zij in ruil voor de voor hen noodzakelijke ADL-hulp (hulp bij Algemene Dagelijkse Levensbehoeften), zoals wassen, aankleden, eten, toiletgang enz., tot onmondige wezens worden gemaakt die over hun bol geaaid moeten worden.

Recht op privacy en zelfontplooiing wordt hen ontzegd. Gelukkig komen er steeds meer gehandicapten die in staat zijn te knokken voor hun bevrijding, de bevrijding uit hun maatschappijvreemde, betuttelende tehuisleventje. Het is voor hen noodzakelijk om hun eisen te kunnen politiceren.

Het is logisch dat velen hierbij steun verwachten van de CPN. De CPN zegt immers op te komen voor minderheidsgroeperingen die onderdrukt worden. Daartoe rekenen zij, gehandicapten, zichzelf ook. Gelukkig valt er te constateren dat er binnen de CPN wel aandacht is voor deze problematiek. Gehandicapteneisen worden vrij makkelijk opgenomen in haar programma's. Het heeft echter geen zin als het bij woorden gelaten wordt.

Gehandicaptenstrijd is een strijd voor een maatschappelijke ontwikkeling. Een omwenteling naar een maatschappij waarin iedereen, ongeacht validiteit, ras, leeftijd, sekse, geloof en politieke overtuiging, als volwaardig lid van de maatschappij kan meedraaien en geaccepteerd wordt.

Deze strijd zou op steun en solidariteit van de CPN moeten en kunnen rekenen. Helaas

zien we dat minderheidsgroeperingen zelfs in de progressieve beweging — dus ook in de CPN — actie moeten voeren om aandacht voor hun positie op te eisen. Dit is hoogst betreuenswaardig en lijkt verspilling van energie. Energie die alle onderdrukte minderheidsgroeperingen zouden moeten kunnen gebruiken voor een gezamenlijke strijd voor een nieuwe eerlijke maatschappij. Een maatschappij waarin iedereen verzekerd is van een veilig bestaan.

Recht op arbeid

Om als volwaardig lid mee te kunnen draaien in de maatschappij is een plaats in het arbeidsproces één van de eerste vereisten. De grote achterstand die de gehandicapte mensen hierbij hebben op validen moet snel worden ingehaald. Hiervoor is het noodzakelijk dat:

1. er een sollicitatiebescherming komt; bij sollicitaties moeten mensen met een handicap dezelfde kans krijgen als een valide met dezelfde papieren en ervaring. Momenteel worden mensen met een handicap gediscrimineerd bij sollicitaties.
2. elk bedrijf moet voldoen aan de wettelijke verplichting om 5% gehandicapte werknemers in dienst te hebben. Het begrip 'gehandicapt' moet duidelijk omschreven zijn, zodat een bedrijf een werknemer die bijvoorbeeld een vinger mist niet als gehandicapte kan beschouwen. Ontduiking van deze verplichting moet niet meer afgekocht kunnen worden met geldboetes.
3. er voorkomen moet worden dat o.a. onder druk van het bedrijfsleven de eisen

die worden gesteld aan mensen in sociale werkplaatsen zo hoog worden opgeschroefd, dat zwaar gehandicapten hieraan niet meer kunnen voldoen en dus moeten afhaken en dan vaak afgevoerd worden naar activiteitscentra. Op deze manier schieten sociale werkplaatsen hun doel voorbij.

4. elk bedrijf voorzieningen moet kunnen krijgen die voor de gehandicapte werknemer(s) noodzakelijk zijn om zijn of haar beroep naar behoren uit te kunnen oefenen. Dit mag niet gepaard gaan met lange aanvraagprocedures.

Recht op zelfstandig wonen

Iedereen, ongeacht validiteit of leeftijd, moet in staat worden gesteld in een normale woon- en leefsituatie te verkeren. Opname in een tehuis moet gezien worden als een noodoplossing en moet daarom beperkt worden tot een zo kort mogelijke periode.

Opname mag absoluut nooit onder dwang gebeuren. De overheid moet er op toezien dat er in tehuizen een democratische besluitvorming wordt toegepast waarin bewoners ook wezenlijke zeggenschap hebben. De eigen bijdrage van mensen in een AWBZ-inrichting is zo hoog, dat men maar een gering zakcentje overhoudt. Dit bevordert het isolement van mensen in tehuizen ook eens extra. Deze eigen bijdrage moet daarom drastisch worden verlaagd. Inwoning van een valide partner moet mogelijk zijn. Het feit dat opname in een tehuis tevens betekent dat men gescheiden wordt van de partner is mensonterend.

Het woonbeleid voor gehandicapten hoort noch bij de Volksgezondheid, noch bij CRM thuis. Gehandicapte mensen die uitgerevalideerd zijn, zijn niet ziek en mogen dus ook niet als zodanig worden behandeld. Ook hun woonbeleid dient geregeld te worden door Volkshuisvesting.

Eventuele noodzakelijke hulp dient aange-

vraagd te worden bij Sociale Zaken (via de AAW of de WAO). Om iedereen een normale zelfstandige woonsituatie te kunnen bieden moeten:

1. de huidige geldstromen bestudeerd en omgebogen worden. Gehandicapten die in tehuizen wonen kosten de gemeenschap f 200,— per dag. Als men deze gehandicapten een aangepaste woning geeft en de financiële middelen om hulp aan te nemen, zou dit veel goedkoper zijn en de gehandicapte zou in staat zijn zelfstandig haar of zijn leven te bepalen.

Gehandicapte kinderen worden vaak al op zeer jeugdige leeftijd uit huis geplaatst, omdat het gezin de verzorging niet meer aankan. Het geld dat er dan voor zo'n kind wordt uitgegeven aan een tehuis zou beter kunnen worden aangewend om dat gezin goede thuishulp te geven.

2. de standaardnormen voor woningbouw worden aangepast. Elke nieuwbouwwoning moet zo worden gebouwd dat hij toegankelijk is voor iemand in een rolstoel. Deze toegankelijkheid moet opgenomen worden in bouwverordeningen als subsidievoorwaarde voor een nieuwbouwproject. Dat houdt niet in dat elke woning aangepast moet zijn, maar wel dat er bredere deuren zijn en zeker geen hoge drempels of trappetjes. Zo'n woning is gemakkelijk aan te passen en ook al zou er nooit een gehandicapte komen te wonen, dan moet er nog rekening gehouden worden met mensen in een rolstoel. Een gehandicapte moet immers ook de mogelijkheid hebben om bij een ander koffie te gaan drinken.

3. de gezinshulp en hulp van de kruisverenigingen uitgebreid worden. Iedere zelfstandig wonende gehandicapte moet kunnen rekenen op voldoende hulp. Wat 'voldoende' is wordt door de gehandicapte zelf bepaald.

4. de wachttijden voor aanpassingen verkort worden. Door de huidige bureaucratie komt het veelvuldig voor dat een gehandicapte maanden of zelfs jaren op

een woningaanpassing moet wachten. Hierdoor worden velen zelfs belemmerd om ooit nog zelfstandig te kunnen wonen. Een voorbeeld: iemand die in een tehuis woont krijgt een woning aangeboden. Zij/ hij kan er echter pas intrekken als er het een en ander is aangepast. Dit kan jaren duren. Er is geen huisbaas die een woning zo lang leeg laat staan. De gehandicapte kan op haar beurt van het zakcentje dat ze in het tehuis overhoudt nooit de huur opbrengen. Het huis gaat naar een ander.

Ook de inspraak van de gehandicapte bij een woningaanpassing moet drastisch verbeterd worden. Nu wordt er nog door allerlei deskundigen beslist wat er nodig is. Vaak worden er verkeerde of overbodige aanpassingen aangebracht. Er moet vanuit gegaan worden dat de gehandicapte zelf de beste deskundige is.

5. Als een gehandicapte meent door therapie meer mogelijkheden te krijgen om zelfstandig te functioneren en te wonen dan moet zij of hij deze therapie kunnen krijgen.

Toegankelijkheid

Iedereen moet kunnen gaan en staan waar zij of hij wil. Dit houdt dus ook in dat alles toegankelijk moet zijn voor mensen in een rolstoel en mensen die blind zijn of slechtziend. Gemeenten moeten daarom verplicht worden om openbare gebouwen aan te passen en om bij nieuwbouw al gelijk rekening te houden met mensen met een handicap.

Ook winkels moeten toegankelijk zijn. Voor winkeliers moet er een wettelijke verplichting komen om hun winkel toegankelijk te maken. Daar moeten dan wel subsidies voor komen. Alle stoepen moeten worden aangepast in overleg met gehandicapten. Dit om te voorkomen dat er opritten worden gemaakt die te steil zijn of te smal of op onmogelijke plaatsen worden aangebracht.

Vaak wordt gesteld dat mensen in een rolstoel en mensen die blind of slechtziend zijn op dit gebied tegengestelde eisen stellen. Men zegt: 'Voor mensen in een rolstoel is het noodzakelijk dat er geen stoeprand is.' Blinden daarentegen hebben een stoeprand nodig om te kunnen voelen waar de straat begint. Men doet daarom maar niets.

Dit is echter waanzin: wanneer men rubber tegels gebruikt om aan te duiden waar de stoep ophoudt, zijn alle problemen opgelost.

Stoplichten moeten worden aangepast voor blinden. De politie moet optreden tegen allerlei obstakels op de stoep, zoals reclameborden, uitstallingen, fietsen en geparkeerde auto's. Om te voorkomen dat auto's op de stoep worden geparkeerd kan men paaltjes op de stoeprand aanbrengen. Ook hierbij moet men dan wel rekening houden met mensen met een handicap. De paaltjes moeten niet midden op de stoep gezet worden, zodat iemand met een rolstoel er niet meer omheen kan en iemand die blind of slechtziend is er haar of zijn nek over breekt. Ook is het niet handig zo'n paaltje voor een oprit te zetten die bestemd was voor iemand in een rolstoel. Helaas komt dit nog wel voor.

Echt openbaar vervoer

Het openbaar vervoer dient verbeterd te worden, d.w.z. voor iedereen openbaar. Hiervoor is nodig:

1. Invoering van knielbussen. De gehandicaptenraad heeft bij wijze van experiment een bus laten maken die door zijn veren kan zakken, zodat iemand met een rolstoel, iemand die slecht ter been is en mensen met kinderwagens of grote boodschappentassen, er gemakkelijk in kunnen stappen. Zo'n bus zal ook gunstig werken op de doorstromingsnelheid van ons openbaar vervoer.

Als men nu begint met de invoering van dergelijke bussen kan ons land over ongeveer 15 jaar echt openbaar vervoer hebben.

2. Verbetering en uitbreiding van aanpassing bij de NS. De NS werkt momenteel met oprijplanken die door NS-personeel bediend worden. Deze oprijplanken zijn alleen aanwezig op Intercity-stations. Je kan, als je in een rolstoel zit, dus alleen naar grotere plaatsen. Plaatsen met kleine stations zijn met de trein onbereikbaar. Het wordt hoog tijd dat hier verandering in komt. Bovendien moet men om gebruik te kunnen maken van die oprijplanken minstens 24 uur van tevoren telefonisch laten weten waar je heen gaat en hoe laat. Een gehandicapte kan dus nooit eens spontaan de trein nemen. Bovendien ben je altijd afhankelijk van hulp van NS-personeel, dat ook wel eens een foutje maakt.

Ze vergeten je, voordat je kunt waarschuwen rijdt je trein weer verder en je mist je aansluiting. Zulke kleine onplettendheden komen nog maar al te vaak voor. Voor de gehandicapte betekent dit paniek, extra organisatie, tijdverlies en soms ook nog extra taxikosten.

Deze problemen kunnen vermeden worden door de perrons (eventueel gedeeltelijk) op te hogen, zodat je zo de trein in kan rijden. Nieuwe perrons zou men alvast op de goede hoogte kunnen bouwen zonder al te veel meerkosten. Zonder veel moeite zouden ook de stangen uit het midden van de deuropeningen gelaten kunnen worden. Voor mensen die slecht ter been zijn is er altijd nog een stang aan de zijkant. Bovendien is het voor hen ook stukken makkelijker als het perron op gelijke hoogte is met de trein.

Vragen van gehandicapten om deze maatregelen stuiten steeds op onwil van de NS-directie. Het kan echter wel, kijk maar naar de Amsterdamse metro.

Ook de manier waarop gehandicapten het perron bereiken is niet altijd even makkelijk.

Soms is het zelfs ronduit gevaarlijk. Via goederentunnels en goederenliften, over spoorrails en door kille duistere gangetjes. De NS dient tevens te zorgen voor goede aanduidingen voor blinden en slechthorenden.

Zowel de NS als alle busmaatschappijen moeten hun dienstregeling uitgeven in braille. Tevens moeten de machinist van de trein en de buschauffeurs verplicht worden om elke halte af te roepen. Voor mensen die doof of slechthorend zijn is het belangrijk dat plotselinge mutaties in de dienstregeling duidelijk zichtbaar worden gemaakt.

Plannen van de NS om hun toch al slechte voorzieningen voor mensen met een handicap nog meer te verslechteren moeten met kracht tegengegaan worden.

Zolang het openbaar vervoer per trein of per bus niet verbeterd is, moet er gezorgd worden voor betaalbaar rolstoelvervoer als tussenoplossing.

Momenteel ben je daarvoor afhankelijk van rolstoelbusjes van particuliere taxi-ondernemingen, die tot doel hebben: winst maken. Voor gehandicapten heeft dat de volgende consequenties:

1. De busjes rijden alleen in grote steden.
2. Zij zijn niet altijd 24 uur per dag beschikbaar en moeten geruime tijd van tevoren besteld worden.
3. Zij zijn ontzettend duur. In Eindhoven bijvoorbeeld betaal je voor een retourtje in de stad met zo'n rolstoelbusje maar liefst f 55,—. Dat betekent dat je met een jaarlijkse taxikostenvergoeding van f 2750,—, net één keer per week van huis weg kunt en dan nog alleen maar in de stad. Daarom moet het rolstoelvervoer uit particuliere handen gehaald worden en gaan rijden tegen het tarief van de normale lijndienst van de bus. In sommige streken wordt geëxperimenteerd met de zogenaamde belbus. Zo'n belbus kan gemakkelijk aangepast worden voor mensen in een rolstoel.

Recht op geïntegreerd onderwijs

Kinderen met een handicap worden vaak automatisch verwezen naar bijzondere scholen. Deze scholen staan meestal ver van de woonomgeving en vaak moeten kinderen zelfs intern.

Zo zijn ze mooi weggestopt, soortgenootjes bij elkaar, ver weg van de 'normale' maatschappij. Dit jeugdig isolement leidt er meestal toe dat een vroeg gehandicapte nooit meer of slechts met de grootste moeite leert deel te nemen aan het gewone maatschappelijke leven.

Eenzijdig vervreemden gehandicapte kinderen van hun valide leeftijdgenootjes, anderzijds leren valide kinderen nooit inzien dat er ook kinderen zijn die bepaalde, voor hen vanzelfsprekende dingen niet kunnen en daarbij dus geholpen moeten worden.

Zo is er een maatschappij ontstaan, die totaal vreemd staat tegenover mensen met een handicap. Een oplossing hiervoor is om gehandicapte en valide kinderen met elkaar op te laten groeien. Vaak kan dat, als er maar tijdig gezorgd kan worden voor wat eenvoudige aanpassingen in het ouderlijk huis en op school.

Nu worden ouders van gehandicapte kinderen maar al te vaak overonderd door doktoren en andere geleerde mensen die alles beter lijken te weten.

Het is bovendien schandalig, dat de gemeenschap f 200,— of meer per dag op moet brengen voor een gehandicapt kind in een tehuis, terwijl ouders vaak *jarenlange* gevechten moeten voeren om voor enkele tientjes per dag thuishulp te krijgen of vervoerskosten-vergoeding naar school of peuterspeelplaats.

1. Geen enkele school mag leerlingen weigeren louter en alleen op grond van een lichamelijke handicap.
2. Wanneer ouders en kind dat willen, moet het kind ruimschoots de kans krijgen om in het regulier onderwijs opgenomen te worden. De scholen moeten in de gele-

genheid worden gesteld om maatregelen te treffen waardoor ook gehandicapte kinderen een redelijkere kans maken om het onderwijs doeltreffend te volgen.

Extra begeleiding (in de vorm van extra leerkrachten) voor kinderen die bijvoorbeeld wegens therapie of ziekte nogal wat lessen moeten missen.

3. Wanneer een kind op school bepaalde aanpassingen nodig heeft, moet de school deze op korte termijn kunnen aanschaffen, zonder eindeloze aanvraagprocedures.

4. Iedere school moet toegankelijk zijn en voorzien van een aangepast toilet en een goede lift.

5. Opname op een bijzondere school moet ten alle tijden gezien worden als een noodoplossing. Bij zo'n opname moet men in de eerste plaats rekening houden met de gevolgen die dit kan hebben voor het kind. Niet alleen op het tijdstip zelf, maar ook voor later.

Er dient echter constant gestreefd te worden naar opname in het regulier onderwijs.

6. De stem van een arts of andere zogenaamde deskundige mag hooguit adviserend zijn, nimmer beslissend.

Recreatie

Alle openbare recreatiegelegenheden moeten toegankelijk zijn voor mensen met een handicap en voorzien zijn van een aangepast toilet. Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan pretparken, bioscopen, schouwburgen, casino's, stadions, musea, evenementshallen enz. Hierbij moet ook rekening worden gehouden met belangen van doven en slechthorenden, zowel als met belangen van blinden en slechtzienden.

Bij het aanbrengen van aanpassingen moeten de gehandicapten, waarvoor deze bedoeld zijn, worden geraadpleegd. Het komt nog vaak voor dat gehandicapten geweigerd worden in café's, bars of res-

taurants, omdat ze met hun rolstoel te veel plaats innemen of niet netjes kunnen eten. Dit is pure discriminatie en moet dus als zodanig worden bestraft. Hetzelfde geldt voor reisbureaus die gehandicapten weigeren. Een gehandicapte moet zelf de verantwoordelijkheid kunnen hebben om een reis te boeken. Meerkosten van de gehandicapten sport moeten gesubsidieerd worden.

Voorzieningen

De procedures van aanvragen en verkrijgen van voorzieningen moeten drastisch vereenvoudigd en verkort worden, zodat het geheel voor de belanghebbenden overzichtelijk wordt.

De belanghebbende moet meer inspraak hebben bij het bepalen van de aard van de aanpassing. Het voorzieningenpakket moet drastisch worden uitgebreid.

Het is meer dan schandalig dat er aanpassingen bestaan waarmee een gehandicapte heel wat zelfstandiger zou kunnen functioneren, maar die zij of hij echter nooit zal krijgen omdat het te duur is en niet in het voorzieningenpakket zit.

Bovendien moet er een redelijke termijn worden vastgesteld waarbinnen de aanvrager een schriftelijke toe- of afwijzing moet krijgen waarbinnen zij of hij sneller tegen een eventuele afwijzing in beroep kan gaan.

Ook voor de beroepsprocedures moet gelden: overzichtelijker; sneller; meer inspraak.

Wij willen bovendien pleiten voor een gehandicapten servicebureau waar snel standaardaanpassingen verstrekt, gerepareerd, geleend of ingeruild kunnen worden.

Ook voor het voorzieningenpakket geldt: *haal het uit particuliere handen.*

Uitkeringseisen

1. Handhaving van de koopkracht voor mensen met een uitkering.
2. Geen loskoppeling van uitkeringen en lonen.
3. Geen gezinsinkomen. De AAW kent trouwens al een gezinsinkomen, dit moet ongedaan gemaakt worden.
4. Geen invoering van kortingpasjes: de gevolgen die dit kan hebben, zijn niet te overzien. Het kan gebruikt worden als argument om de uitkeringen nog meer te verlagen en het is bovendien vernederend voor mensen met een handicap.
5. De AWBZ moet het karakter van een volksverzekering houden. De eigen bijdrage van mensen in een AWBZ-inrichting moet drastisch verlaagd worden.
6. Het moet niet mogelijk zijn, dat werkgevers misbruik maken van de WAO, in welke vorm dan ook.

Emancipatie

Uit het bovenstaande blijkt nogmaals duidelijk dat gehandicapte Nederlanders nog steeds een enorme achterstand hebben bij valide Nederlanders. Om deze achterstand in te halen dient er een krachtig emancipatiebeleid gevoerd te worden.

Door zichzelf te manifesteren kan de gehandicapte aantonen waar de knelpunten zitten. Gehandicapten moeten hierin gestimuleerd worden.

Hierin kan de CPN een serieuze taak hebben.

Jan Achterberg
Yvette den Brok
Marja Stahl

Marxisme en arbeidersbeweging IV

REVOLUTIE IN DE MARXISTISCHE THEORIE¹

Wanneer Engels ergens uiteenzet wat hij het grote belang van Marx' wetenschappelijk werk vindt, zegt hij: 'Met Marx' ontdekkingen werd het socialisme een wetenschap die, waar het nu allereerst om gaat, in al haar onderdelen en samenhangen verder uitgewerkt moet worden.'²

Hiervòòr is naar voren gekomen dat er aanzienlijke blokkades zijn opgeworpen om de kern van de marxistische opvattingen overeind te houden, laat staan ze in al haar onderdelen en samenhangen verder uit te werken. Blokkades, die er zelfs toe hebben geleid dat essentiële publikaties van Marx en Engels betrekkelijk kort geleden zijn gepubliceerd.³

Op dit moment is er echter al weer zo'n 20 jaar lang op zeer brede schaal een heroriëntatie op het oorspronkelijke werk van Marx en Engels aan de gang, die zo langzamerhand tot een positieve revolutie in de marxistische theorie leidt. Er is sprake van een ontwikkeling die niet louter als een 'aanvulling' op het bestaande kan worden opgevat.

Velen spreken op dit moment over een 'crisis' van het marxisme. Dat lijkt thans een eenzijdige uitdrukking voor het totaal gebeuren, alhoewel het ongetwijfeld de huidige situatie van personen, groepen of partijen treffend onder woorden brengt. Er is namelijk niet slechts sprake van 'crisis'; deze crisis van de oude uitgangspunten begeleidt het ontstaan van een hoger stadium van de marxistische theorie.⁴

1. Dit laatste artikel is voorgelegd aan Marcus Baker, Bert Knaap, Frans van Liempt, Bart Lindner en Rieme Wouters.

Hun kritiek is zo goed mogelijk verwerkt. Daarbij kwam echter een belangrijk punt van kritiek naar voren dat ik niet kon verwerken. In het artikel wordt een onderscheid gemaakt tussen de analyse van de klassenstrijd, de seksenstrijd en de strijd tussen geschiedenis en natuur. Het marxisme ontwikkelt zijn begrippen vooral vanuit de invalshoek van de klassenstrijd en vanuit de politieke economie (waar, gebruikswaarde, ruilwaarde, waarde van de arbeidskracht, meerwaarde, kapitaal, klasse, enz.). Een analyse van de seksenstrijd (object van de feministische theorie) zal andere basisbegrippen opleveren.

Als in dit artikel de onderscheiden gebieden op elkaar betrokken worden, gebeurt dit vooral door de begrippen van de politieke economie op de seksenstrijd en op de milieu-strijd van toepassing te brengen. Op zichzelf zou echter ook de tegenovergestelde beweging noodzakelijk zijn, dus bijvoorbeeld om met de begrippen van de seksenstrijd het terrein van de politieke economie te betreden. Dat gebeurt niet. Ik kan hier slechts deze beperking aangeven en er als het ware voor 'waarschuwen'.

2. Engels, Anti-Dühring, p. 30.

3. Van teksten die dieper ingaan op de (re)productie van de heersende ideeën, de relatie tussen mens en natuur enz., wordt de publikatie bewust achterwege gelaten bijv. *Ökonomisch-philosophische Manuscripte* (Duits - 1968) en *Deutsche Ideologie* (Duits - 1932), *Grundrisse* (Duits - 1939/41), enz. Overigens moet voor het Nederlandse taalgebied zelfs nog tweederde van Marx' *Het Kapitaal* gepubliceerd worden!

4. In de wetenschapstheorie spreekt men sinds Thomas Kuhns 'De structuur van wetenschappelijke revoluties' (1962) over de overgang van een bestaand complex van samenhangende wetten en uitspraken (een 'paradigma') naar een hoger stadium langs de weg van een 'crisis' van de bestaande opvattingen. Het hogere complex neemt het voorgaande in zich op, maar is meer omvattend (bijvoorbeeld van Newtons naar Einsteins mechanica, enz).

Dit brengt in een andere denkwijze exact de 'negatie van de negatie' tot uitdrukking. In het marxisme als wetenschappelijke theorie is een crisis van de oude uitgangspunten aan de orde, die uitloopt op een nieuw en meer omvattend 'paradigma'.

In het oorspronkelijk werk van Marx en Engels zijn samenhangen en wisselwerkingen geanalyseerd, die in het latere werk éézijdig zijn uitgewerkt (wat weer een uitdrukking is van een tijdperk — 1840/'90 — waarin bepaalde vormen van maatschappelijke strijd en bewustzijn overheersend zijn). In hun analyse van de historische ontwikkeling van maatschappijformaties komen een drietal nauw verbonden relaties naar voren:

1. de ontwikkeling van produktiekrachten en -verhoudingen brengen met zich mee de particuliere eigendom, de klasstegenstellingen, de staat en de ontplooiing van de klassenstrijd (de relatie 'van mens tot mens');
2. het ontstaan van de particuliere eigendom werkt terug op de voortbrengingsverhoudingen; met de 'wereldhistorische nederlaag van het vrouwelijk geslacht' ontstaat de mannenheerschappij, het monogame huwelijk en de ontplooiing van de seksenstrijd (de relatie 'van man tot vrouw');
3. met het ontstaan van de particuliere eigendom en de klassenmaatschappijen, met de steeds verdere toename van de arbeidsproductiviteit en de niet langer planmatige aanpak van de maatschappelijke productie, ontstaat de tegenstelling tussen produktiewijzen en natuur die steeds scherper vormen aanneemt (de relatie 'van mens tot natuur').

In het oorspronkelijke werk van Marx en Engels worden deze drie aspecten van de menselijke geschiedenis onderscheiden, maar de opheffing van de 'vervreemding' van de laatste twee relaties (man ↔ vrouw, mens ↔ natuur) wordt ondergeschikt gemaakt aan de opheffing van de kapitalistische 'vervreemding' (mens ↔ mens).⁵ In de explosieve ontwikkeling van de marxistische theorie in de afgelopen tijd is één van de fundamentele trekken dat men de onderschikking van de man-vrouwverhouding en de mens-natuurverhouding aan de

klassenverhouding fundamenteel kritiseert. Het is niet toevallig dat dat gebeurt in een tijd waarin die beide tegenstellingen zeer scherpe vormen aannemen en — anders dan in de 19de eeuw — grote bevrijdingsbewegingen als handelend subject optreden. Men probeert tot een theorie te komen, die deze aspecten in hun onderlinge samenhang en wisselwerking analyseert en daardoor een nieuw perspectief biedt op de strijd voor het socialisme. (In dit artikel ligt de nadruk op het onderscheid tussen deze aspecten en nog niet op de noodzakelijke samenhang en wisselwerking.)

Een aantal in het oorspronkelijk marxisme aanwezige uitgangspunten wordt daardoor 'opgeheven', dat wil zeggen 'bewaard' maar opgenomen in een meer omvattende conceptie.⁶

In de eerste plaats de politieke economie. Het gaat hier niet slechts om het besef dat in Marx' analyse afgezien wordt van het economisch optreden van de staat, hoewel dit punt alleen al zeer intensieve studie vraagt en krijgt. Van historische betekenis is dat méér dan 100 jaar na de ontdekking van het geheim van de 'loonarbeid' nu ook de sluier van de 'huishoudelijke arbeid' is afgerukt. Ook de conclusie van de politieke economie, namelijk dat het socialisme de produktiekrachten moet vrijmaken van de kapitalistische kluisters, wordt gerevolutioneerd: het gaat om het ingrijpen in de ontwikkeling van de produktiekrachten zelf. De maatschappelijke ontwikkeling gaat allerm minst 'objectief' in de richting

5. Zie Joyce Outshoorn, Te Elfder Ure 20, p. 628. Meindert Fennema: 'Het gaat om het formuleren van een nieuwe ideologie, die de anti-kapitalistische strijd verbindt met de strijd tegen het patriarchaat en vóór het behoud van de natuurlijke omgeving.' (De Waarheid, 9 oktober 1982.) Precies!

6. Zie P&C 9, 1982, pp. 330-333. De nu volgende passage is een samenvatting van de fundamentele kritiek, die in de verschillende onderdelen van dit artikel wordt uiteengezet. Het begrip 'opheffen' is een begrip van de dialectische 'negatie van de negatie', dat nodig is om deze innerlijke beweging van het marxisme te kunnen weergeven.

van het socialisme. Alle reformistische eerbied voor de klasse-neutraliteit van 'de ontwikkeling van de produktiekrachten' is daarmee van de baan.

In de tweede plaats de materialistische geschiedopvatting. Ten opzichte van Marx' klassieke formulering (1859) brengt Engels een essentiële bijstelling aan (1884), die de rol van de voortbrengingsverhoudingen en het gezin in het centrum van de socialistische strategie plaatst. Deze — mede op Marx' aanwijzingen — aangebrachte wijziging brengt de patriarchale verhoudingen in het hart van de marxistische analyse. Het maatschappelijk zijn is niet slechts een klasse-zijn, maar minstens ook een sekse-zijn en een (natuurlijk gegeven) rasse-zijn en (vaak) een nationaal-zijn.

De geschiedenis van de mensheid is niet alléén een geschiedenis van klassenstrijd (al zal die in het algemeen 'de motor' zijn geweest), maar minstens ook die van seksenstrijd en van 'strijd' tussen geschiedenis en natuur. En in de actuele geschiedenis gaat het om het bewuste samengaan van al deze vormen van strijd.⁷

In de derde plaats zijn er de gevolgen van het voorgaande voor de opvattingen over de strijd voor het socialisme. Daarbij is de 'opheffing van de particuliere eigendom' inderdaad een centraal punt, dat klassenstrijd, vrouwenstrijd en milieustrijd fundamenteel verbindt. Maar tegelijk zijn er verschillende 'subjecten' in deze strijd voor socialistische verhoudingen die niet aan elkaar ondergeschikt gemaakt kunnen worden. Dat betekent dat niet *slèchts* 'de arbeidersklasse' een fundamenteel belang heeft bij andere productie- en voortbrengingsverhoudingen, maar ook 'vrouwen', 'milieu- en anti-atoompacifisten', 'flikkers', enz. Binnen het raam van de oude maatschappij worden de elementen van de 'nieuwe' gevormd. Vanuit deze dialectische gedachte moet in de oude maatschappij eenzijdige strijd worden gevoerd tegen het kapitalisme, waarin 'de opheffing van de particuliere eigendom' wordt begrepen

als de voltrekking van het doel van meerdere 'bevrijdingsbewegingen' tegelijkertijd. Wanneer hier gesproken wordt over de 'voltrekking' van bevrijdingsprocessen, over het ontstaan van een 'nieuwe' maatschappij uit de oude enz., wordt een fundamentele veronderstelling gemaakt. Namelijk dat de voortgang van de menselijke geschiedenis verzekerd is. Dat is echter niet langer vanzelfsprekend. Dit feit is van een overweldigende betekenis en maakt dat er een kwalitatief volkomen nieuwe situatie is ontstaan.

De 'negatie van de negatie', de ontwikkeling van de mensenmaatschappij, kan — zoals in Engels klassieke vlinder- en gerstekorrelvoorbeelden⁸ — vertrap of vermalen worden. Door een atoomoorlog kan een einde aan de menselijke geschiedenis gemaakt worden. Dat is een realiteit die in de tijd van Marx, Engels of Lenin ondenkbaar was.

In 1983 is daarom een fundamenteel andere situatie aanwezig dan in bijvoorbeeld 1883. Alle menselijke waarden worden onwerklijk in het licht van de dreiging van het verloren gaan van de toekomst van de mensheid. Dit is ook de achtergrond die maakt dat communisten het afwenden van een allesvernietigende atoomoorlog als *hoogste* prioriteit van het menselijk ingrijpen in de maatschappelijke ontwikkeling beschouwen.⁹

7. De strijd tussen 'geschiedenis' en 'natuur' is vaak definitief in het 'voordeel' van de laatste geëindigd: bijvoorbeeld bij overstromingen, aardbevingen, uitputting natuurlijke voedselvoorraden, enz. Engels speelde altijd al met de dialectiek van de vernietiging van de aarde met de explosie van de zon (over een paar miljard jaar). Op dit moment wordt deze vernietiging enkele miljarden jaren eerder actueel dan verwacht.

8. Engels, *Anti-Dühring*, p. 166.

9. Het 28ste congres besloot de vredesstrijd 'absolute' prioriteit te geven. Met grote meerderheid. Zelf kon ik de term niet goed plaatsen in mijn theoretische bagagerek. De hier samengevatte gedachte komt van Frans van Liempt. Mensen die zich, zoals Henk Hoekstra of Gijs Schreuders, in de afgelopen periode sterk maakten voor dit uitgangspunt, is wel 'revisie' van het marxisme verweten.

Het is dan ook geen toeval dat in de strijd tegen oorlog en kernbewapening — in 1918 de ontstaansgrond van de communistische beweging — iedere bevrijdingsbeweging vanuit de eigen invalshoek (klasse, patriërchaat, meest extreme natuurvernietiging, enz) bereid is tot verregaande vormen van samenwerking. Het winnen van die strijd zal samen gaan met een ontwikkeling van bewustzijn dat ook naar de strijd op andere maatschappelijke terreinen zal uitstralen. Daarbij blijft voor communisten uiteindelijk de 'opheffing van de particuliere eigendom' (de vijf magische woorden van 1848) doel van de maatschappelijke strijd.

Vanuit de inspiratie tijd- en deelgenoot te zijn van de meest creatieve renaissance die het marxisme heeft gekend, worden hierna enkele wezenlijke discussies van marxisten naar voren gehaald:

1. op het gebied van de *politieke strijd*:
  - a. over politieke strijd en bewustzijn,

- b. over de democratische weg naar het socialisme en Marx' dictatuur van het proletariaat;
2. op het gebied van de *vrouwenbevrijding*: a. materialistische geschiedopvatting, b. politieke economie van de huishoudelijke arbeid, c. strijd voor het socialisme;
3. op het gebied van de *milieubescherming*: a. materialistische geschiedopvatting, b. politieke economie van het milieu, c. strijd voor het socialisme.

Deze schetsen hebben geen andere pretentie dan een beeld te geven van de diepgang van de discussie over de marxistische theorie die op dit moment aan de orde is. Tenslotte ga ik in op de relatie die in het CPN-program tussen socialistische theorie, marxisme en de CPN gelegd zou kunnen worden.

Marx is zo'n 100 jaar na zijn dood aan een tweede jeugd begonnen. Dat overkomt maar weinig 165-jarigen!

Politieke strijd (strijd voor het socialisme)^o

In de wisselwerking tussen marxisme en arbeidersbeweging blijkt de verhouding tussen de ontwikkeling van de kapitalistische produktiewijze én de mogelijkheid van een bewuste ingreep door revolutie een zeer belangrijk vraagstuk te zijn. In het voorgaande werd duidelijk dat een 'economistische' opvatting, die de ontwikkeling en de eventuele ineenstorting van de produktiekrachten als een ijzeren wetmatigheid voorstelde, zowel ten tijde van de IIe Internationale als ten tijde van de IIIe Internationale (na 1924) de heersende opvatting was in de arbeidersbeweging. Het bleek ook

dat deze opvatting een reformistische strategie dekte.

Revolutionairen zoals Lenin en Luxemburg ontwikkelen ideeën die op veel punten frontaal breken met dit 'economisme'. Lenins nadruk op de alledaagse politieke en theoretische strijd vóór het socialisme, zijn strategie van bondgenootschappen met andere klassen en lagen van de bevolking, betekenen het begin van een gevecht dat sinds het begin van de eeuw is doorgegaan.

Wanneer de politiek van de Comintern al in de jaren twintig weer uitgaat van de 'onvermijdelijke ineenstorting van het kapitalisme', het 'bankroet van het parle-

Vervolg noot 9

De kwalitatief nieuwe fase in de geschiedenis van de mensheid wordt er volkomen juist in tot uitdrukking gebracht. Onze traditie van strijd tegen kernbewapening (sinds het Appèl van Stockholm - 1950) zal daarbij — ook intuïtief — geholpen hebben.

0. Uitgangspunt in dit onderdeel: Ralph Miliband, De politieke theorie van het marxisme, hoofdstuk 3, 4 en 6, Van Gennep, 1977.

mentarisme' en zelfs van de 'onvermijdelijke imperialistische oorlogen op wereld-schaal', blijkt het 'economisme' van de Ille Internationale slechts op uitgebreider schaal gereproduceerd te zijn.¹

Toch is dit geen monolithisch proces. Het verzet tegen deze lijn is zeer groot en wordt in de jaren twintig en dertig door vele prominente communisten verwoord. In de officiële geschiedenis van de Comintern in de jaren twintig is er zelfs een kameraad, Clara Zetkin, die in de traditie van Lenin en vooral van Rosa Luxemburg een compleet tegenprogramma formuleert. Zij kritiseert zeer fel Bucharins ontwerp-program voor de Comintern, met name omdat daarin de alzijdige politieke strijd tegen het kapitalisme verdwijnt: '...het tijdperk van het imperialisme (...) wordt gekenmerkt door het toenemen en zich verscherpen van de aftakelings- en ontbindingsverschijnselen in de bovenbouw van de burgerlijke maatschappij. De wetenschap, rechtsbedeling, gezondheidszorg, het onderwijs, de parlementen en andere organen van de burgerlijke staat en van het openbare leven leveren daar talloze voorbeelden van. Het fascisme en de door de rechterlijke macht uitgeoefende terreur tonen bijvoorbeeld duidelijk aan dat de bourgeoisie in haar strijd tegen het oprukkende proletariaat het recht voor haar eigen sociale orde ondergraaft. Er gaat geen dag voorbij zonder schandalige rechtszaken die de smerigheid en verrotting van de burgerlijke moraal bevestigen. De burgerlijke maatschappij kan haar angstaanjagende spookverschijnselen niet bezweren: mysticisme, pessimisme en cynisme kenmerken haar geestelijk voorkomen. Het ontwerp roert verschijnselen van deze aard zelfs niet aan, hoewel zulke verschijnselen juist krachtig de nog niet ontwikkelde passieve massa's bewust maken van het algemene gevaar van het kapitalisme en van de noodzaak dit te vernietigen.'

Clara houdt een hartstochtelijk pleidooi voor een politiek van bondgenootschap

met de boeren, de kleine bourgeoisie en de intellectuelen. Zij geselt de bagatellisering van de rol van de revolutionaire vrouwenstrijd, die mede doorslaggevend is geweest voor de Russische Oktoberrevolutie. Tenslotte bepleit zij een andere benadering van de sociaal-democratie en wijst zij, net als Rosa, het simplisme van het begrip 'arbeidersaristocratie' ('de' vakbondsleders, enz.) van de hand.²

Wie het uiteindelijke Cominternprogramma leest, begrijpt dat de inhoud van deze kritiek onder het vloerkleed wordt gewerkt. Als Clara Zetkin later in de herinnering als 'baanbreker' in de strijd tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding voortleeft, doet dit onvoldoende recht aan haar betekenis als moedig revolutionair denkster die om haar ideeën door de Comintern uit de leiding van de KPD wordt verwijderd.³

Bekender is in dit verband de naam van de leider van de Italiaanse communistische partij: Antonio Gramsci. Hij ontwikkelt in fascistische gevangenschap ideeën over de politieke strijd, die een stap verder gaan dan die van Engels, Lenin of Luxemburg. Voor Gramsci beslaat de politieke strijd net als bij Lenin het gehele domein van maatschappelijke verhoudingen. Maar als bij Lenin in de politieke strijd het veroveren van de staatsmacht centraal staat, is dat voor Gramsci een doorslaggevend moment in een proces dat de hele maatschappij

1. 'Het program der Communistische Internationale', aangenomen door het 6e Wereldcongres te Moskou, 1928. Bijv. op pag. 3, 7, 13, 14, 17, 21, enz. Herdrukt in E. Ragionieri, IPSO, 1982.
2. De bijdrage van Clara Zetkin wordt aan de vergetelheid ontrukkt in E. Ragionieri, pag. 32-37.
3. In 'Baanbrekers' (NVB, 1960), uitgegeven naar aanleiding van de 50ste verjaardag van de Internationale Vrouwendag die door Clara Zetkin en Alexandra Kollontai op de Internationale Socialistische Vrouwenconferentie in Kopenhagen (1910) was voorgesteld, wordt de herinnering aan Clara Zetkin levend gehouden. Tussen 1921 en 1932 zit een gat in de informatie. Clara was 70 jaar toen zij haar alternatieve program voor de politiek van de Comintern ontwikkelde (!).

omvat gedurende een langere periode. De maatschappelijke strijd is geen veldslag maar een 'stellingenoorlog'; vindt plaats in de kerken, in de gezinnen, in het onderwijs, in de cultuur, in de parlementen, dus in de gehele 'burgerlijke maatschappij'. Omdat de massa's ook deel uitmaken van het steeds groeiende staatsapparaat moet de politieke strijd ook in de staat zelf tot ontwikkeling worden gebracht. Daarbij gaat het niet om een vernietiging van 'de staat' van buitenaf, maar óók om een radicale omvorming van de staat van binnenuit ten gunste van de volksmassa's.⁴

In de afgelopen tijd is er door zeer vele marxisten aangeknoopt bij de opvattingen van Marx, Lenin, Luxemburg en Gramsci en zijn verdere uitwerkingen tot stand gekomen. Ik ga hier kort in op een tweetal vraagstukken:

- a. de politieke strijd in zijn relatie tot het bewustzijn, en
- b. de 'democratische weg naar het socialisme' in het licht van Marx' dictatuur van het proletariaat.

Politieke strijd en bewustzijn

In het Communistisch Manifest wordt de woelige opkomst van het kapitalisme beschreven dat 'alle feodale, patriarchale en idyllische verhoudingen', alle 'vrome dweperij, ridderlijke geestdrift en kleinburgerlijke weemoed', alle 'religieuze en politieke illusies' vernietigt, de 'gezinsverhoudingen de roerend sentimentele sluier afrukt en terugbrengt tot een zuivere geldverhouding' enz., terwijl tegelijk al het ontbindingsproces van dit kapitalisme volop aan de gang is en het socialisme aan de deur klopt.

Achteraf is eenvoudig vast te stellen dat veel van deze verhoudingen stabiel bleken dan voorspeld. Het gaat er echter om de vele manieren waarop de vorming van bewustzijn bijdraagt tot de stabilisering en legitimering van het kapitalisme te

beschrijven en theoretisch te verwerken. Marx' werk biedt daartoe veel aanknopingspunten, maar moet op essentiële punten worden aangevuld.

Al een jaar na de Nederlanden van de revoluties van 1848 en het verschijnen van het Manifest stelde Marx vast dat 'de traditie als een berg op de geest van de levenden drukt'. De traditie bestaat uit een opeenstapeling van gebruikelijke manieren van denken en handelen: 'De kapitalistische produktiewijze ontwikkelt een arbeidersklasse die door opvoeding, tradities en gewoonte de eisen van de produktiewijze als vanzelfsprekende natuurwetten beschouwt (...) de botte dwang van de economische verhoudingen maken de onderwerping van de arbeiders compleet...'⁵

Tegelijk verbergt het kapitalistische produktieproces het uitbuitende karakter van zijn produktieverhoudingen. Het laat deze verschijnen als een zaak van vrije en gelijke ruil. Op tal van plaatsen in Het Kapitaal laat Marx zien hóe de werkelijke maatschappelijke verhoudingen in de opvattingen van de mensen fantastisch verwrongen worden.⁶

Ook het autoritaire karakter van het produktieproces levert frustraties die op een negatieve manier (bijvoorbeeld in het gezin) gecompenseerd kunnen worden. Tegelijk is er de tegenovergestelde tendens van het massaal georganiseerde produktieproces, die tot onderlinge solidariteit, organisatie en strijd kan stimuleren.

Behalve de ideeën en praktijken die recht-

4. Naar E. Laclau en Chantal Mouffe: 'Het begrip hegemonie in de politieke strategie', 1977, in *Komma* 2/4, 1982. Het idee van de (Copernicaanse) 'revolutie' binnen het marxisme is van hen afkomstig.
5. Marx, passage uit *Het Kapitaal*.
6. Marx, *Het Kapitaal*, deel I (De Haan, 1970), in het bijzonder in 'Het fetisjkarakter van de waar en zijn geheim' (p. 31 en 40) en bij zijn behandeling van het geld, het kapitaal en de loonarbeid. Verder kort bij praktisch elk behandeld onderwerp, met name in deel III (produktieprijzen, concurrentie, koopmanskapitaal, rente en ondernemerswinst, enz.).

streeks uit het kapitalistisch produktie- en circulatieproces voortvloeien, zijn er uiteraard tradities die door een netwerk van speciale instellingen worden gesteund en doorgegeven: gezin, scholen, massamedia, enz.

Althusser heeft er destijds in een gerucht-makend artikel op gewezen dat voor het verklaren van het bestaan en de aard van de ideeën van de mensen het noodzakelijk is een analyse te maken vanuit het gezichtspunt van de *reproductie* van de arbeidskracht.⁷

In het IIe Deel van Het Kapitaal geeft Marx een schitterende schets van de terugkoppelingsmechanismen die de verhoudingen tussen de *materiële* bestanddelen van het kapitalistisch reproductieproces (produktiemiddelen voor produktie- en consumptiemiddelen, consumptiemiddelen en luxe goederen) bepalen.⁸ Hij gaat dus ook in op de *materiële* reproductie van de arbeidskracht (historisch gegeven fonds van consumptiemiddelen). Hij analyseert echter níet de *ideologische* reproductie van de arbeidskracht. In het reproductieproces komt echter ook de arbeid(st)er tot stand, die over de gewenste arbeidsmoraal beschikt, die onder kapitalistisch bevel wil werken en zich onderwerpt aan de heersende ideologie.

De klassenmacht van de bourgeoisie, met de staat als laatste beslissende instantie, wordt óók uitgeoefend in tal van — op het eerste gezicht soms onverdachte — instellingen. Sommige zijn daartoe direct opgezet (partijen, ondernemersorganisaties, enz.), andere zijn (in)direct ondergeschikt gemaakt (kerken, scholen, gezin, media, enz.). Deze klassenmacht wordt uitgedaagd door een tegenmacht in andere organen (partijen, vakbeweging, actiecomités, consumentenorganisaties, enz.) én in vaak dezelfde instellingen (kerken, scholen, gezin, media, enz.). De klassenstrijd vindt dan ook op alle terreinen plaats. Het staatsapparaat is daarbij niet alleen inzet van klassenstrijd, maar óók een plaats

(onderwijs, gezondheidszorg, leger, economische zaken, enz.) waar de strijd méde wordt uitgevochten.⁹

Over 'de produktie van het bewustzijn' schreven Marx en Engels: 'De ideeën van de heersende klasse zijn in elk tijdperk de heersende ideeën, dat wil zeggen dat de klasse die de heersende *materiële* macht in de maatschappij vormt, tegelijk haar heersende *geestelijke* macht is. De klasse die over de middelen tot materiële produktie beschikt, beschikt daarmee tegelijk over de middelen tot geestelijke produktie, zodat in het algemeen gesproken ook de ideeën van hen die niet in het bezit zijn van de middelen tot geestelijke produktie aan haar onderworpen zijn...'¹⁰

Het grootste gedeelte van wat op het culturele vlak in deze maatschappij wordt geproduceerd, zal inderdaad de neiging hebben het kapitalisme te verdedigen. De produktie van de massamedia probeert zéker de ontwikkeling van revolutionair bewustzijn te voorkomen.

Toch is het maar ten dele waar 'dat in het algemeen gesproken ook de ideeën van hen die niet in het bezit zijn van de middelen tot geestelijke produktie aan (de heersende klasse) onderworpen zijn'. Want deze ideologische overheersing wordt door de dagelijkse ervaringen en praktijken tevens onophoudelijk ondermijnd. Zo staan we in 1983 niet aan de vooravond van een socialistische revolutie in Nederland, maar tòch heeft de kracht van het socialistische denken in de afgelopen eeuw enorm gewonnen. Het gebied van de ideologie

7. Louis Althusser: 'Ideologie en ideologische staatsapparaten', 1970. In *Te Elfder Ure* 24, 1978. Zijn termen zoals 'ideologische staatsapparaten' worden hier bewust vermeden. Zie Miliband, pag. 57-60, 98, 99.
8. Marx, *Het Kapitaal*, deel II (MEW, deel 25-2), onderafdeling 3, hoofdstuk 18-21 (p. 351-518). Het legt de grondslag voor later macro-economisch werk van Keynes, Tinbergen, enz.
9. Althusser, *TEU*, p. 73.
10. Marx/Engels in 'De Duitse Ideologie' (1845/46), in 1932 gepubliceerd en in 1970 vertaald (SUN).

wordt geenszins in zijn geheel beheerst door de 'ideeën van de heersende klasse': het is een omvangrijk en omstreden terrein.

Geen enkele klasse kan de macht duurzaam in bezit houden zonder overwicht op de ideeën in de maatschappij. Vandaar dat ook alle beschikbare middelen worden ingezet om dit overwicht op de maatschappij te laten drukken. Ideologische reproductie vindt in de moderne maatschappij vooral plaats in de scholen en de gezinnen: 'Door het aanleren van vaardigheden en gebruiken die verpakt zijn in de massale inprenting van de ideologie van de heersende klasse, worden voor een belangrijk deel de *productieverhoudingen* in een kapitalistische maatschappij gereproduceerd...'¹¹

Waar het dan ook gaat om strijd om de inhoud en de functie van het onderwijs, om de inhoud en de structuren van het gezin enz., gaat het om instellingen die een bepalende rol spelen in de reproductie van machtsstructuren en van de kapitalistische productieverhoudingen en die dus ook een belangrijke rol spelen in de strijd voor een socialistische maatschappij.

Democratische weg naar het socialisme en Marx' dictatuur van het proletariaat

Het marxisme heeft als centrale doelstelling het tot stand brengen van een socialistische revolutie. Het is niet zozeer deze doelstelling als wel de strategie er naar toe die de arbeidersbeweging van meet af aan heeft verdeeld.¹²

In de beginjaren van de Comintern verplichten de jonge communistische partijen zich tot een strategie van de opstand. Die politiek wordt snel verlaten: deels omdat na een woelige beginfase de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie, vanwege allerlei handels- en strategische overwegingen, zeer omzichtig wordt en deels

omdat deze politiek van opstand onder de banier van één partij eenvoudig niet aanslaat. In de feitelijke politiek wordt van de 'greep naar de macht' afgezien (zie bijvoorbeeld de gebeurtenissen na 1945), hetgeen ook vroeger of later zijn beslag krijgt in congresresoluties of partijprogramma's in de vorm van voorstellen tot coalities in het kader van een 'democratische weg naar het socialisme'.

Daarbij is sinds de laatste 10 jaar de discussie actueel of hiermee nu de 'dictatuur van het proletariaat' is afgeschaft... Partijgenote(n/s) brengen naar voren dat je ook een aankomende donderbui af kunt schaffen, maar dat dan de hagel — vooral als je paraplu thuislaat — toch op je hoofd terechtkomt. Wat onbetwistbaar is...

Het is echter niet nodig om geheimzinnig of gewichtig te doen over de relatie tussen onze weg naar het socialisme en de ervaringen die de arbeidersbeweging daar tot nu toe mee heeft gehad en voor een deel theoretisch heeft samengevat. Laten we een concreet voorbeeld uitwerken.¹³

Stel dat via electorale weg in Nederland een meerderheid van stemmen wordt behaald door een progressieve of linkse coalitie (met daarin de CPN, die heeft aangekondigd een fundamentele omvorming van de kapitalistische maatschappij tot stand te

11. Althusser, TEU, p. 80. Hieraan moet toegevoegd worden dat niet slechts de kapitalistische productieverhoudingen worden gereproduceerd maar bijvoorbeeld ook de patriarchale machtsverhoudingen en de heteroseksuele dwangpatronen. 'Gewoon' door de dagelijkse inprenting ontstaan 'jongetjes' en 'meisjes', enz.

12. Vandaar dat men in het ontwerp-CPN-program wat minder doelstelling en wat meer strategie had mogen verwachten. Tenslotte is de communistische beweging eenheid van strategie en doelstelling en bepalen die twee elkaar wederzijds.

13. De volgende passages neem ik vrijwel letterlijk over uit het schitterende slothoofdstuk van Mili-bands boek. Het proces dat hij ná de vorming van de regering beschrijft, moet uiteraard al vóór de verkiezingsoverwinning volop aan de gang zijn.

brengen. Stèl dat een regering van deze coalitie wordt gedoogd door de tegenkrachten in binnen- en buitenland. Stèl dat zo'n regering inderdaad besluit tot een reeks nationalisaties, tot verwijdering van kernwapens, tot een verplichte economische coördinatie en planning in een aantal bepalende sectoren, tot een werkgelegenheidsprogram, tot belangrijke maatregelen wat betreft vrouwenbevrijding, arbeidswetgeving, welzijn, onderwijs, cultuur, huisvesting, openbaar vervoer en milieu en een belastingpolitiek die tegen de rijken is gericht.¹⁴ Dit zal de grootste vijandigheid opwekken bij de verslagen conservatieve krachten, die nog steeds over een geweldige klassemacht beschikken: zowel binnen het staatsapparaat als in de maatschappij in het algemeen.¹⁵ Een groot deel van het hogere staatspersoneel, zeer grote aantallen mensen op allerlei niveaus zullen ideologisch, politiek en emotioneel aan de kant van de conservatieve krachten staan. De mate van administratieve ontwrichting die bij dit proces zal optreden hoeft niet onderschat te worden. Binnen het staatsysteem zal op alle niveaus harde strijd gevoerd moeten worden, waarbij beslissend is of de linkse krachten — en de regering — zullen vertrouwen op de steun en het initiatief van de bevolking. De conservatieve krachten zullen zich reorganiseren om de gehate regering ten val te brengen en daarbij kostbare hulp krijgen van machtige kapitalistische regeringen en internationale kapitaalsgroepen. Deze internationale dimensie is van vitaal belang, zelfs zozeer dat elk 'socialistisch experiment' zeer sterk afhankelijk zal zijn van internationale steun en solidariteit. Voor de Nederlandse situatie met zijn 'open' economie geldt dit nog in versterkte mate. De strijd zal in ieder deel van de maatschappij worden gevoerd: in fabrieken en elektriciteitscentrales, dokken en pakhuizen, winkels en kantoren, kazernes, gezinnen, scholen en universiteiten evengoed als in de pers, radio, tv en op straat. Zij zal een

oneindige reeks van vormen aannemen, omdat alle vormen van het maatschappelijk leven 'gepolitiseerd' worden, dat wil zeggen dat hun 'politieke' karakter naar voren komt doordat de heersende en 'neutrale' ideeën opeens in kwestie worden gesteld. De regering zal proberen de zeer verhevigde klassenstrijd binnen grondwettelijke grenzen te houden. Wil zij haar programma echter doorzetten, dan moet zij zich versterken. Er moet steun gemobiliseerd worden, in eerste instantie via partijen en organisaties die deze regering ondersteunen. Maar er zal nog meer nodig zijn: een sterke vergroting van direct democratische betrokkenheid bij alle gebieden van de samenleving, die uitmondt in een aanzienlijke omvorming van de staat. Een nieuw soort 'dubbele macht' ontstaat, maar dan in de zin van een systeem van aanvullende direct democratische volksmacht. Dit is maar een voorbeeld. Maar dat er een proces van 'omvorming' van de staat plaats zal vinden, lijkt onontkoombaar.

Deze omgevormde staat zal zonder meer nodig zijn bij het organiseren van het overgangsproces van de kapitalistische naar een socialistische maatschappij. Dit overgangsproces omvat en vereist zowel radicale veranderingen in de structuur en de werkwijze van de bestaande staat als het creëren van een netwerk van met bevoegdheden beklede organen (in de bedrijven, instellingen, wijken, universiteiten, enz.). Deze strategie kan een combinatie van democratie en leiding voortbrengen die effectief genoeg is om de voorwaarden

14. Het enige precedent is dat van Salvador Allende's Chili. We mogen hopen dat een linkse politiek uiteindelijk wordt doorgezet in Griekenland, Zweden en Frankrijk.

15. Wat we onder 'buitenparlementaire' klassemacht van de bourgeoisie moeten verstaan maakt Marx al duidelijk in zijn schets van de 'partij van de orde' in 'De klassenstrijd in Frankrijk' (1848-1850), Pegasus, 1974, p. 102. Miliband maakt een eigentijdse schets op p. 179.

te scheppen voor een overgangsproces naar het socialisme.

In hun reactie op de vernietiging van de Parijse Commune (1871) trokken Marx en Engels de conclusie dat het een illusie is als het proletariaat meent dat het het kant-en-klare staatsapparaat voor zijn doeleinden kan gebruiken. Deze schets van de 'democratische weg naar het socialisme' lijkt een erkenning van die conclusie. Maar, nogal luchtig gebruik makend van dialectische termen als 'negeren' of 'vernietigen', stelden zij vervolgens dat het staatsapparaat in zijn totaliteit vernietigd moest worden. Letterlijk opgevat betekent dit dat in de plaats van de oude staat een totaal nieuwe staat (de 'dictatuur van het proletariaat') moet worden opgericht, die spoedig af zal sterven omdat de klassentegenstellingen met een geslaagde socialistische revolutie snel zullen verdwijnen. Deze opvatting — al weerlegd door de betogen van Engels (1895), Gramsci, enz. — is op zijn beurt een illusie gebleken.^{16, 17}

Vrouwenbevrijding¹

Materialistische geschiedopvatting

Marx en Engels gaan in hun vroegste werk in op de verhouding tussen mannen en vrouwen: 'De directe, natuurlijke, noodzakelijke relatie van de mens tot de mens is

de relatie tussen man en vrouw (...) in deze relatie verschijnt dus zinnelijk (...) in hoeverre het menselijk wezen tot natuur of de natuur tot menselijk wezen van de mens geworden is (...) uit deze relatie kan men dus de hele ontwikkelingstrap van de mens beoordelen (...) in deze relatie blijkt ook in hoeverre de behoefte van de mens tot menselijke behoefte, in hoeverre hem dus ook de andere mens als mens tot behoefte is geworden, in hoeverre hij in zijn individueel bestaan tegelijk gemeenschapswezen is (...)'.¹

Dus is uit de positie van *vrouwen* niet alleen af te lezen in hoeverre de maatschappij ontwikkeld is, maar óók in hoeverre de mens erin geslaagd is de natuur aan zich te onderwerpen, waarmee de *individualisering* van mensen, het 'loskomen' van de biologische soort en het 'vermenselijken' van onderlinge relaties mogelijk is geworden. Daarmee is de relatie tussen man en vrouw als een *historische* verhouding begrepen.

Ook wordt het begin van dit historische proces belicht: de eerste maatschappelijke arbeidsverdeling, waaruit de latere ongelijkheid van man en vrouw ontstaat, komt tot stand 'door natuurlijke aanleg en toevallige omstandigheden'. Marx en Engels onderscheiden een drietal fundamentele aspecten van het menselijk bestaan: productie, consumptie en haar terugwerking op de productie èn reproductie (in voortplanting): 'De voortbrenging van het leven, zowel van het eigen leven in de arbeid als van nieuw leven in de voortplanting doet zich reeds onmiddellijk als een dubbele verhouding voor: enerzijds als een *natuur-*

16. Vergeet niet dat Marx schrijft in een tijd dat hij in Het Kapitaal nog een kapitalisme van vrije concurrentie beschrijft en (voor de Engelse situatie) kan abstraheren van economische staatsinterventie. En zelfs Lenins bolsjewiki vernietigen het staatsapparaat niet, maar vervangen de leidingen en werken verder met een flink deel van het 'oude' apparaat.

17. Overigens zijn er veel landen waar de hier geschetste mogelijkheid (?) helemaal niet bestaat en waar elke omwenteling uiteindelijk niet slechts afhangt van de 'wapens der kritiek' maar ook van de 'kritiek van de wapens'.

1. Bij dit onderdeel zijn de volgende artikelen leidend:

Joyce Outshoorn: Marx en Engels over vrouwen (vooral bij het eerste hoofdstuk); Anja Meulenbelt: Politieke economie van de huishoudelijke arbeid (vooral bij het tweede hoofdstuk). Beide artikelen in *Te Elfder Ure*, 20, 1975.
Kate Millett: *Sekse en macht*, 1969, over 'Engels en de revolutionaire theorie', Meulenhoff, 1975, p. 110-128.

lijke, anderzijds als een *maatschappelijke* verhouding.'

De conclusie hieruit moet zijn dat dus niet alleen de *produktieverhoudingen* maar ook de *voortbrengingsverhoudingen* gezien moeten worden als 'basis' van de maatschappijformaties.²

In het Communistisch Manifest leiden dit soort inzichten tot passages, waarin staat dat het gezin als economische eenheid zal verdwijnen met het verdwijnen van het kapitaal en 'de positie van de vrouw als uitsluitend produktie-instrument (baar-moeder)' opgeheven moet worden.

In Marx' latere ontwikkeling blijkt deze eerste aanzet tot analyse van de man-vrouw-relatie steeds verder op de achtergrond te raken. Bij de formulering van de materialistische geschiedopvatting (1859) — met de vergelijking over 'basis' en 'bovenbouw' — zijn de *voortbrengingsverhoudingen* verdwenen. En in *Het Kapitaal* (Deel 1, 1867) schrijft hij een stuk over 'arbeidsverdeling binnen de maatschappij', waarin de eerste arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen én de huishoudelijke arbeid gewoon vergeten zijn!³

Het lijkt erop dat de publikatie van de antropoloog Lewis Morgan — 'De Oude Maatschappij, of het onderzoek naar de lijnen van menselijke vooruitgang van wildheid langs barbaarsheid naar beschaving' (1877) — Marx fors wakker heeft geschud. Aan de ene kant betekent Morgans studie een bijna griezelige bevestiging van de uitgangspunten van Marx' methode, maar aan de andere kant onderstreept deze het fundamentele belang van de ontwikkeling van de gezinsstructuren en de man-vrouw-relaties voor de maatschappijgeschiedenis.

Morgan stelt dat de geschiedenis van de mensheid tevens de geschiedenis van het gezin is. Hij onderscheidt in de ontwikkeling van het gezin een aantal algemeen voorkomende trappen (groepshuwelijk, parings-huwelijk, monogaam huwelijk) die over-

eenkomen met bepaalde ontwikkelingsfasen van de maatschappijformaties. Hij noemt 'de familie het actieve element: zij is nooit stationair maar schrijdt voorwaarts van een lagere naar een hogere vorm naar gelang de maatschappij zich van een lagere naar een hogere trap ontwikkelt (...) de verwantschapsstelsels daarentegen zijn passief; registreren met lange tussenpozen de vooruitgang van de familie (...).' En Marx schrijft erbij: 'Hetzelfde is het geval met de politieke, juridische, religieuze en filosofische stelsels in het algemeen...' Marx' besluit tot een verwerking van Morgans studie, maakt aantekeningen en overlijdt (1883). Engels beschouwt zichzelf als de uitvoerder van Marx' wilsbeschikking als hij onmiddellijk deze problematiek oppakt en de publikatie van de laatste twee delen van *Het Kapitaal* laat liggen: 'Karl Marx wilde Morgans onderzoeken uiteenzetten in verband met zijn materialistische geschiedonderzoek (...) Morgan had immers deze materialistische opvatting van de geschiedenis in Amerika op nieuwe wijze ontdekt.' Zijn onderzoek leidt tot 'De oorsprong van het gezin, de particuliere eigendom en de staat' (mei 1884). Dit boek kan na het Communistisch Manifest waarschijnlijk als het meest ketterse en revolutionaire geschrift van de vorige eeuw worden aangemerkt. Waar Darwin de nog altijd *biologische* veronderstelling van de evolutie van flora en fauna opwierp, maakte Engels de evolutie van zulke heilige *maatschappelijke* instellingen als het gezin, de geslachtsliefde, de particuliere eigendom

2. Citaten bij Joyce Outshoorn uit resp. de *Ökonomisch-philosophische Manuskrifte* (1844) en de *Duitse Ideologie* (1845/46). De schitterende vertaling van de duistere Hegelarij in belangrijke politieke conclusies is van Joyce. Merk op dat voor deze 19de-eeuwers de mens een man is en de natuurlijke relatie van mens tot mens die tussen man en vrouw. Engels noemt seksuele relaties tussen mannen een 'lelijke tegennatuurlijke ondeugd' (in: *De oorsprong...*). En dat terwijl hijzelf toch met een vriendin zeer onconventioneel leefde.

3. Marx, *Het Kapitaal*, deel I, hoofdstuk 12.4.

en de staat aannemelijk op een meeslepende en fel de burgerlijke en christelijke moraal hekelende wijze.

Hij begint met de noodzakelijke correctie op Marx' formulering van de materialistische geschiedopvatting: 'Volgens de materialistische opvatting is het in de geschiedenis in laatste instantie beslissende moment de productie *en reproductie* van het onmiddellijke leven. Deze draagt echter zelf weer een dubbel karakter. Enerzijds de voortbrenging van middelen van bestaan, van voedingsmiddelen, kleding, woning en de daarvoor nodige werktuigen; *anderzijds de voortbrenging van de mensen zèlf, de voortplanting van de soort.* De maatschappelijke instellingen, waaronder de mensen van een bepaald historisch tijdperk en van een bepaald land leven, worden bepaald door *beide* soorten van de produktie: enerzijds door de trap van ontwikkeling van de arbeid, *anderzijds door die van het gezin...*'

Engels betoog komt in zeer grote lijnen op het volgende neer: hoe minder produktief de arbeid is, hoe belangrijker de geslachtsbanden voor de gemeenschap zijn. Wanneer de arbeidsproductiviteit toeneemt ontstaan particuliere eigendom, ruil en het produktief gebruik van meerprodukt leverende vreemde arbeidskracht (slaven, slavinnen, gevangenen, enz): de grondslag voor klassentegenstellingen ontstaat. De *louter* op geslachtsbanden berustende maatschappij barst uiteen bij de botsing tussen de nieuw ontstane klassegeleding. Er wordt een staat gevormd als uitdrukking van klassenoverheersing die niet langer op de geslachtsbanden berust. Er ontstaat een maatschappij waarin de *gezins*verhoudingen geheel worden beheerst door de *eigendoms*verhoudingen en waarin zich nu de klassenstrijd ontplooit.⁴

Sommigen menen nu dat Engels hier met de ene hand geeft en met de andere neemt. Zo zouden de gezinsverhoudingen (de *voortbrengings*verhoudingen) zich nu

weer geheel laten bepalen door de eigendomsverhoudingen (dus in laatste instantie de *produktieverhoudingen*...).

Het is echter heel aannemelijk dat de gezinsvormen inderdaad in toenemende mate door de produktieverhoudingen bepaald worden, terwijl ze *nochtans de basis van de reproductie* vormen (en daarmee ook tot 'de basis' in de materialistische geschiedopvatting behoren).

Laten we concreet zijn; het moderne kapitalisme schept het moderne gezin, dat als fundamentele economische eenheid deel uitmaakt van de 'basis' van deze maatschappijformatie.

Interessanter dan deze theoretische, hoewel niet onbelangrijke, uitgangspunten zijn wellicht de revolutionaire uitkomsten van Engels' onderzoek.

Engels laat zien dat in de geschiedenis van de gezinsvormen door natuurlijke teeltkeuze steeds verder verwijderde bloedverwanten van paring of huwelijk worden uitgesloten en tenslotte uit het groepshuwelijk langs 'natuurlijke' weg het paringshuwelijk ontstaat.

Voor de overgang van deze paringsfamilie (twee mensen) naar de monogamie (twee mensen) kan geen natuurlijke drijfveer zijn. Dit monogame huwelijk ontstaat bij de dageraad van de 'beschaving', ten tijde van de grootscheepse ontwikkeling van veeteelt en handwerk en het ontstaan van 'markten' en de eerste grote steden. Engels probeert aannemelijk te maken dat de arbeidsverdeling in de dan aanwezige gemeenschappen op natuurlijke gronden (verzorging kinderen, spierkracht) de man de veeteelt, jacht en het handwerk toebeedelt (dus ook het primaat van de ruil met andere gemeenschappen) en de vrouw de akkerbouw en het bevel over het huishouden. Met o.a. de explosieve produktiviteit van de veeteelt groeien de rijkdommen

4. Dit alles in Engels' voorwoord bij 'De oorsprong...'

van de mannen en levert dit de materiële basis voor de onderwerping van vrouwen; niet de 'ruwe jager' maar de 'zachte herder' brengt dit tot stand! Duizenden jaren geleden vindt daarom de meest ingrijpende revolutie plaats die de mensen hebben beleefd: de wereldhistorische nederlaag van het vrouwelijke geslacht.

'De man nam ook in huis het roer in handen; de vrouw werd van haar waardigheid beroofd, geknecht, tot slavin van zijn lusten en louter een werktuig om kinderen voort te brengen. Deze vernederende positie van de vrouw, zoals ze vooral bij de Grieken in de heldentijd en nog meer in de klassieke tijd duidelijk aan de dag treedt, werd langzamerhand huichelachtig vergoelikt...' De eerste uitwerking van deze alleenheerschappij van de mannen is de *patriarchale* familie, dat is de organisatie van een aantal vrije en onvrije personen tot een familie onder het absolute gezag van het hoofd van de familie...⁵

En in Marx' aantekeningen: 'Het moderne gezin bevat in de kiem niet slechts slavernij, maar ook lijfeigenschap, omdat het van meet af aan betrekking heeft op diensten voor de akkerbouw. Het bevat in miniatuur alle tegenstellingen, die zich later in de maatschappij en in haar staat op brede schaal ontwikkelen.'

De monogamie ontstaat naast de slavernij als monogamie *voor de vrouw*. De vrouw is voor de (vermogende) man: moeder van erfgerechtigde kinderen, bestuurster van het huishouden en opzichtster over de slavinnen die de man willekeurig tot concubine kan nemen. Het monogame huwelijk 'berust op de heerschappij van de man met het uitdrukkelijke doel kinderen voort te brengen van wie de vader onbetwistbaar vaststaat, en zulk een vaderschap is een vereiste omdat deze kinderen mettertijd als de natuurlijke erfgenamen van het vaderlijk vermogen moeten optreden'. Het is de 'eerste gezinsvorm die niet op natuurlijke maar op *economische* voorwaarden berust, namelijk op de overwin-

ning van de particuliere eigendom op de oorspronkelijke primitieve gemeenschappelijke eigendom'. Daarom valt de eerste klassentegenstelling die in de geschiedenis optreedt samen met de ontwikkeling van *het antagonisme tussen man en vrouw* in het enkelvoudige huwelijk en de eerste klasseonderdrukking met die *van het vrouwelijke geslacht door het mannelijke*. 'Het moderne individuele gezin berust op de openlijke of verkapte *huisslavernij* van de vrouw en de moderne maatschappij is een massa, waarvan de moleculen uit louter individuele gezinnen bestaan. De man moet tegenwoordig in verreweg de meeste gevallen verdienen, kostwinner van het gezin zijn, althans bij de bezittende klassen en dat bezorgt hem een machtspositie die geen afzonderlijke wettelijke bevoorrechtiging nodig heeft. Hij is in het gezin de bourgeois, de vrouw vertegenwoordigt het proletariaat...

Eerste voorwaarde voor de bevrijding van de vrouw bestaat erin dat het gehele vrouwelijke geslacht wederom deelneemt aan de *maatschappelijke* productie, hetgeen op zijn beurt vereist dat de eigenschap van het individuele gezin *als economische eenheid* van de maatschappij wordt opgeheven...'

Het gezin heeft zijn economisch karakter uiteraard tot op de dag van vandaag behouden. Het 'kostwinnersprincipe' probeert dit in de huidige economische situatie weer verder aan te scherpen. De analyse van Engels is nog steeds messcherp: het gaat om een radicale zuivering van alle seksuele betrekkingen *van het economi-*

5. En deze familievorm wordt nog steeds nieuwe generaties ingeprint als ze kennismaken van de avonturen van de patriarchen Abraham, Izaäk, Jacob, enz. Men late Genesis 38 goed tot zich doordringen. Niet iedere vrouw wist er zoals Tamar tussendoor te glippen! De patriarchale familievorm is via de herdersgemeenschappen van Zuid-Italië als 'mafia' ook in deze tijd goed bekend.

sche element. Pas wanneer de economische heerschappij van de man ophoudt te bestaan en de vrouw de economische wereld op gelijke en *onafhankelijke* basis kan betreden zal de seksuele liefde geen ruilsysteem zijn dat altijd gebaseerd blijft (actueel bij conflicten, scheiding of overlijden) op financiële dwang.⁶

Als er op dit moment veel kritiek is op Engels' benadering van vrouwenbevrijding gaat het niet om deze voor zijn tijd grandioze analyse van de oorsprong van het patriarchaat en de gevolgen ervan. Het gaat dan om de tamelijk tamme conclusies die hij er voor de strijd tegen vrouwenonderdrukking uit trekt. Waarover straks meer.

Kate Millett geeft de betekenis van Engels' analyse als volgt weer. 'De grote waarde van Engels' bijdrage tot de seksuele revolutie ligt in zijn analyse van het patriarchale huwelijk en gezin. Welke moeilijkheden hij ook had bij het vaststellen van de *oorsprong* van beide instituten, het feit alleen al dat hij probeerde aan te tonen dat ze geen eeuwigdurende levenskenmerk waren, was een radicaal startpunt. Door ze te behandelen als historische instellingen, onderhevig aan dezelfde evolutionaire processen als andere maatschappelijke verschijnselen had Engels de weg gebaad voor wetenschappelijke kritiek, analyses en eventueel zelfs voor een drastische reorganisatie van de maatschappij. Welke waarde we ook mogen hechten aan zijn these dat het huwelijksinstituut de factor was die het patriarchale tijdvak inluide, Engels' verklaring dat het huwelijk en het gezin waren gebaseerd op de *eigendom* van vrouwen was inderdaad een zéér scherpe aanval...'⁶

Politieke economie van de huishoudelijke arbeid

Hiervoor zagen we al dat er in Marx' uiteenzetting in Het Kapitaal een fundamentele vertekening plaatsvindt voor wat be-

treft de betekenis van de reproductie van de arbeidskracht en daarmee van de kapitalistische productiewaarden. De basis daarvoor ligt in de grondaanname, namelijk dat de analyse van het *kapitalistisch* productieproces kan afzien van de arbeid die louter *gebruikswaarden* levert. Dus er wordt afgezien van de huishoudelijke arbeid van vrouwen, omdat die voor mannen en kinderen gebruikswaarden oplevert die niet ingaan in het maatschappelijke stofwisselingsproces.

Toch brengt deze abstractie Marx hier en daar in een moeilijk parket. Natuurlijk in de eerste plaats bij de behandeling van 'de waarde van de arbeidskracht': een kernvraagstuk. Marx stelt dat de waarde van de arbeidskracht gelijk is aan de voor de (re)productie van de arbeidskracht noodzakelijke arbeidstijd. De productie van de arbeidskracht bestaat in de eigen reproductie of instandhouding. Om zich in stand te houden heeft het levende individu *een bepaalde hoeveelheid bestaansmiddelen* nodig. De voor de productie van de arbeidskracht noodzakelijke arbeidstijd is 'dus' de arbeidstijd die nodig is voor de productie van die bestaansmiddelen...

6. Conclusies van Kate Millett. Voor een fundamentele kritiek op een aantal van Engels' veronderstellingen leze men Joyce Outshoorn, TEU 20, p. 632-35.

Er zit ook systeem in de kritiek op Engels. Het blijkt dat de analyse van de seksenstrijd hem vooral ook om het toetsen van de materialistische geschiedopvatting gaat. Waar het gaat om de eigen dynamiek van de gezinspatronen, van de seksenstrijd meer in het algemeen, maakt hij aantoonbare fouten in zijn veronderstellingen. Hoe vèr een verkeerde visie kan gaan is mij bijgebleven van een artikel van Paul de Groot over de kwestie van de vrije abortus (in een reeks artikelen over Italië rond 1975). Hij analyseerde de achtergrond van het verzet tegen de vrouwenbevrijding bij de heersende machten als de behoefte van het kapitalisme aan een straks weer gereedstaand *arbeidsreserveleger*. Dus de seksenstrijd wordt geanalyseerd in termen van *klassen*-tegenstellingen. Terwijl het verzet — nota bene in Italië — ongetwijfeld verklaard moet worden uit het verzet van de patriarchale machthebbers tegen bevrijding van de vrouw, dus moet worden verklaard vanuit de *seksenstrijd!*

Dan onderscheidt Marx de natuurlijke behoeften (zoals voeding, kleding, verwarming, behuizing) en de noodzakelijke behoeften, die beide uiteraard resultaat zijn van historische ontwikkeling.⁷

Bij nadere analyse blijkt dat Marx' abstractie van de huishoudelijke arbeid er dus toe leidt dat hij onbesproken laat hoe zulke zaken als 'voeding, kleding, verwarming, behuizing' (en verzorging kinderen?) in werkelijkheid tot stand komen. Slechts in een voetnoot noemt hij het begrip 'gezin' en dan niet eens de realiteit '(huis)vrouw' erbinnen. De enige plaats waar Marx verdraagt dat hij de abstractie doorvoert tot een stadium dat de werkelijkheid geweld aandoet is als hij constateert dat de kapitalisten zich door inschakeling van vrouwen in de productie 'meester maken van de voor de consumptie noodzakelijke gezinsarbeid teneinde het voor de vorming van meerwaarde te gebruiken'.⁸ Uit deze passage blijkt dat Marx zich ervan bewust is dat de huishoudelijke arbeid in nauwe relatie staat tot de (re)productie van de arbeidskracht en dus ook tot het kapitalistisch (re)productieproces. Maar dan mag ook niet van de huishoudelijke arbeid geabstraheerd worden!

Ook elders maakt Marx fouten door deze weglating. Zo neigt hij ernaar de waarde van de arbeidskracht (de hoogte van het arbeidsloon) te behandelen los van het vraagstuk van de specifieke vorm van de huishoudelijke arbeid (bijvoorbeeld in 'Loon, prijs en winst'). In Het Kapitaal staat er weer één passage waarin dit op indirecte manier wél bij de analyse betrokken wordt, namelijk daar waar Marx de 'nationale verschillen in de arbeidslonen' behandelt: 'Bij een vergelijking van de nationale arbeidslonen moeten dus alle factoren die bepalend zijn voor de verandering in de waardegroote van de arbeidskracht in beschouwing genomen worden: prijs en omvang van de natuurlijke en historisch ontwikkelde primaire levensbehoeften, opleidingskosten van de arbeider, *rol van*

vrouwen- en kinderarbeid, produktiviteit van de arbeid, extensieve en intensieve grootte van de arbeid.'⁹

De kritiek van de feministes op Marx' analyse is juist. Marx behandelt alleen vrouwenarbeid in loondienst (en dan nog vaak afkeurend vanwege de inbreuk op het gezinsleven) en voor het overige gaan vrouwen ten onder in de bespreking van de gevolgen van de industrialisatie 'voor het gezin'. Het ligt nog scherper: wie Het Kapitaal op dit punt nog eens doorwerkt merkt dat 'de arbeider' als *mannelijk* wordt gedefinieerd. En zelfs op de plaatsen waar de specifieke rol van vrouwen- en huishoudelijke arbeid behandeld had *moeten* worden, namelijk in deel I bij het 'arbeidsreserveleger' en in deel II bij de reproductie van de voorwaarden voor de kapitalistische productie, blijft dit achterwege. 'In de marxistische theorie zat tot nu toe een mysterieus gat tussen het moment dat de arbeider zijn loon mee naar huis nam en het moment dat hij zijn arbeidskracht opnieuw aanbood...'¹⁰

Uiteraard ten onrechte. Want zuiver kwantitatief gezien vormt de huishoudelijke arbeid, de verzorging van kinderen inbegrepen, een enorme hoeveelheid noodzakelijke arbeid. Het gezin is daarbij niet alleen een consumptieve, maar ook een productieve eenheid, zoals dit in de analyse geïntegreerd moet worden.

Daarbij zijn veel specifieke kenmerken voor de huishoudelijke arbeid aan te geven die dus ook voor de ontplooiing van het bewustzijn van de huishoudelijk arbeidsters (en bijna alle buitenshuis werkende vrouwen zijn in deze patriarchale samenleving óók huishoudelijk arbeidsters) van groot belang zijn. Misschien is het extra duidelijk

7. Marx, Het Kapitaal, deel I, hoofdstuk 4.3. mn. p. 111.

8. Marx, id. p. 294.

9. Marx, id. p. 429.

10. Anja Meulenbelt, TEU 20, p. 658-59.

als een aantal ervan tegenover die van de (mannelijke) loonarbeider worden geplaatst:

Huishoudelijk arbeidster:

Levenslange vrijwillige levering arbeidskracht
 Geen scherpe scheiding tussen werk en vrije tijd: huis is plaats voor beide
 Rationalisatie blijft scherp achter
 Thuis zowel 'eigen baas' als 'zijn verzorgster'
 Geïsoleerd werk, ca. 50-100 uur
 Werktijd elastisch: extra-werk vangt klappen crisis op
 Emotionele band man en kinderen
 Werk haten leidt tot neurose
 Ideologie motivatie voor werk (media, huwelijk, enz.)

Loonarbeider:

Verkoop arbeidskracht voor bepaalde tijd
 Scherpe scheiding tussen werk en vrije tijd: ook in plaats
 Rationalisatie uiterst opgevoerd
 Op werk ondergeschikt, thuis 'eigen baas'
 Werk in collectief, ca. 40 uur
 Werktijd niet elastisch: scherpe arbeidstijden
 Geen emotionele band baas
 Werk haten kan in ruil voor loon
 Loon motivatie voor werk, mogelijk ook binding

Zowel de 'huisvrouw' als de 'kostwinner' leveren hun arbeidskracht om in ruil daarvoor de kosten van hun reproductie vergoed te krijgen. Maar omdat het de man is die zijn arbeidskracht verkoopt en de vrouw die haar arbeidskracht 'inbrengt' — buiten de directe productie of circulatie — *lijkt het alsof het geld dat binnenkomt het resultaat is van zijn werk en niet van het hare*.¹¹

Toch zou de situatie hetzelfde zijn als beiden halve dagen loonarbeid en huishoudelijke arbeid zouden verrichten.

De manier van het aankomen van het loon in het gezin bevestigt de materiële basis voor de geijkte patriarchale machtsverhoudingen in het gezin. En niet alléén bij de bezittende klassen, zoals Engels veronderstelde. Het maatschappelijk zijn, dat het bewustzijn bepaalt, is hier wel héél duidelijk óók en in belangrijke mate een *seks-zijn*!

Huishoudelijke arbeid levert een bijdrage aan het meerwaardevormingsproces door het noodzakelijke fonds aan consumptiemiddelen van de arbeidersklasse op een

lager peil te houden dan het feitelijk geconsumeerde fonds. In crisistijd wordt aan een lager loon een grotere hoeveelheid huishoudelijke arbeid toegevoegd om op een zelfde bestaansniveau te blijven. Huishoudelijke arbeid vindt plaats in het hart van de kapitalistische productieverhoudingen, het is een voorwaarde voor het functioneren ervan. Er is dus niet alleen een tegenstelling tussen loonarbeid en kapitaal, maar ook een tegenstelling tussen huishoudelijke arbeid en kapitaal. Tegelijkertijd bestaat er een (hopelijk niet antagonistische) tegenstelling tussen huishoudelijke arbeiders en loonarbeiders, die zich uit in machtsrelaties tussen mannen en vrouwen in de privésfeer maar ook daarbuiten.¹²

Deze beschrijving van de positie van de huishoudelijk arbeidster en de aanzetten tot theorievorming brengen de *vrouw* terug in de economische analyse.¹³ De 'schijn' van het kapitalistisch productiepro-

11. Anja Meulenbelt, id. p. 665.

12. Marianne Braun citeert Anja in P&C 7, 1979.

ces ging dus nog dieper dan Marx vermoedde. Niet alleen moest het raadsel van de 'loonarbeid' worden opgelost, maar ook dat van de 'huishoudelijke arbeid'. Dat laatste gebeurde dan 100 jaar na Het Kapitaal door de feministische theoretici.

Strijd voor het socialisme

Marx en Engels ontwikkelen hun ideeën over de strijd voor vrouwenbevrijding in een tijd dat vrouwen- en kinderarbeid massaal wordt ingezet om aan de kapitalistische winsthonger te kunnen voldoen. Daarbij ontstaan mensonterende situaties, die in Engels' 'De toestand van de arbeidersklasse in Engeland', 'Het woonvraagstuk' of Marx' 'Het Kapitaal' levendig beschreven worden aan de hand van de rapporten van de arbeidsinspectie e.d.

Marx staat in principe positief tegenover de massale inschakeling van vrouwen in het produktieproces, maar lijkt dit in de omstandigheden van 1850-'70 op morele gronden van de hand te wijzen.

Voor Engels geldt een andere invalshoek met hetzelfde resultaat. Veel meer dan bij Marx komt in zijn analyse nadrukkelijk de vrouw als handelend subject naar voren. Hij maakt echter een aantal — voor een deel tijdsgebonden — vergissingen, die lang blijven voortbestaan.

In de eerste plaats koppelt hij de oplossing van de vrouwenbevrijding tē direct aan de doorbraak van de grootindustrie en de komst van het socialisme. Daarbij is hij geneigd om de problemen die ontstaan bij de 'dubbele belasting' van vrouwen voor zich uit te schuiven: 'Pas de tegenwoordige grootindustrie heeft haar — de vrouwelijke proletariër — de weg naar de maatschappelijke produktie weer geopend. Maar op zulk een wijze, dat zij als zij haar plichten in particuliere dienst van het gezin vervult, van de maatschappelijke produktie blijft uitgesloten en niets kan verdienen; en dat zij, als zij aan de maatschappelijke produktie

wil deelnemen en zelfstandig wil verdienen niet in staat is *de plichten tegenover het gezin (!)* te vervullen.'

Dit dilemma lijkt Engels onoplosbaar. Daarom scheidt de opheffing van de particuliere eigendom, het socialisme, de voorwaarde voor het oplossen van het gezin als economische eenheid en de omzetting van de particuliere huishouding in een maatschappelijk bedrijf (wooncollectieven, kantines, wasserettes, crèches, scholen, enz.). De vraag wordt niet gesteld welke rol *mannen* daarbij spelen: de kwestie wordt als hete aardappel op het bord van de *vrouwen* gedeponeerd.

In de tweede plaats maakt Engels zich wel heel gemakkelijk af van zijn eigen analyse. Daarin komt naar voren dat het patriërchaat met zijn traditie van duizenden jaren diepe

- Deze analyse werpt een nieuw licht op de al zeer oude traditie van vrouwenstrijd in de buurten, tegen verhoging woonlasten, voor goede onderwijs- en kinderopvangvoorzieningen, enz. Voor een uitwerking van de tegenstellingen tussen 'huishoudelijke arbeid' en 'kapitaal' en het belang bij de strijd voor het socialisme *vanuit die gezichtshoek* leze men Anja Meulenbelt, id. Het is jammer dat er een discussie kan ontstaan of bijvoorbeeld 'gasacties' nu wel of geen 'feministische' strijd zijn en of ze al dan niet alleen door vrouwen gevoerd moeten worden. Aan de ene kant zet dit de zaak op zijn kop: de beweging is er eenvoudig, het zou er hoogstens om kunnen gaan ze te verklaren. Aan de andere kant is 'gasstrijd' net zo min 'feministische strijd' als 'loonstrijd' 'communistiche' strijd is. Het is een noodzakelijke beweging en wordt pas 'feministisch' (of 'communistic') door inzet en organisatievermogen van feministes, agitatie en propagandistische uiteenzetting voor de vrouwenbevrijding. Het gaat om de strijd om de ideeën van de mensen, die gemakkelijker wordt gestreden als ze gepaard gaat met inzet en zelforganisatie van vrouwen. Wel is in het algemeen (bijvoorbeeld in de vredesstrijd) het streven van de feministes om de eisen van vrouwenbevrijding te verbinden met de beweging uiterst fundamenteel.

Voor Lenin was dat juist een van de kernpunten van het werk van een communistiche partij: het enten van de verdergaande ideeën over de bevrijding (van de arbeidersklasse) op de beweging.

sporen in het bewustzijn van mannen en vrouwen móet hebben getrokken. Dit patriarchaat vindt zijn oorsprong in het particuliere bezit. Waar dit bezit in het proletarische gezin ontbreekt, zijn patriarchale machtsverhoudingen dáár dus 'logisch' overbodig, 'hetzij dan dat er nog een deel van de sinds de invoering van de monogamie ingeburgerde grofheid tegen vrouwen is overgebleven'. Engels ziet over het hoofd (of kan als 'man' niet zien) dat de vrouw emotioneel en psychologisch ook bij de bezitlozen als schaars *bezit* wordt beschouwd: omdat de mannelijke arbeider heel wat slagen te verduren krijgt, zal hij soms voldoening kunnen eisen in een patriarchaal en soms agressief gedrag jegens de vrouw. Dat hoëft uiteraard niet voor ieder individu op te gaan, maar het is als *algemeen* patroon onbetwistbaar. Tenslotte volgt hieruit 'logisch' dat vrouwen wordt voorgehouden ter wille van de eigen bevrijding éérst de bevrijding van de gehele arbeidersklasse te bevechten, hoewel dit misschien niet letterlijk bij Marx of Engels te vinden is. Er ontstaat in de arbeidersbeweging een soort 'pedagogisch patriarchaat': de socialistische beweging weet wat het beste is voor vrouwen. Zelfstandig optreden van vrouwen voor haar bevrijding wordt gevreesd in alle sociaal-democratische en communistische partijen, roept diepgaande tegenstellingen op en wordt actief bestreden. Toch gaat het hier om een weinig dialectisch gezichtspunt. Naar Marx' idee rijpt de nieuwe maatschappij in de schoot (!) van de oude. Dus zal een socialistische omwenteling nóóit bevrijdend voor vrouwen kunnen zijn als in de oude maatschappij die beweging voor vrouwenbevrijding niet méde de omwenteling tot stand brengt.

Er ontstaat een langdurig dilemma voor de socialistische vrouwenbeweging: 'De klassenstrijd ging voorbij aan machts- en afhankelijkheidsrelaties, wat zich uitte in een geringe deelname van vrouwen in de

beweging en in compromissen op voor vrouwen wezenlijke punten ter wille van het belang van de gehele beweging.' De vrouwenbevrijding wordt betrokken bij het historisch proces, maar haar lot is afhankelijk van iets *buiten haarzelf*.¹⁴

Vooraanstaande vrouwen van de socialistische beweging van het begin van deze eeuw zoals Clara Zetkin en Alexandra Kollontai worden verscheurd door dit dilemma, dat zich tijdelijk lijkt op te lossen wanneer de strijd tegen de oorlog alle andere vraagstukken overschaduwet. Als Alexandra Kollontai na oktober 1917 in Lenins regering Volkscommissaris van Sociale Zaken wordt, gaat ze de strijd aan vóór de bevrijding van vrouwen. Waar de gehele bevolking wordt gemobiliseerd voor oorlogs- en arbeidsinzet heeft ze succes in het oprichten van wooncollectieven, kantines, crèches, enz. Ze wordt geholpen door tal van decreten van de nieuwe regering, die de modernste ter wereld zijn op het gebied van de echtscheiding, abortus, gelijke rechten voor vrouwen, enz. Ze loopt echter stuk op de ontwikkelingen die er merkwaardig genoeg ná de oorlogspanning en de opkomst van de NEP door een snel intredende werkloosheid voor vrouwen snel slechter op worden.

Zij is van mening dat de revolutie de vrouwen actief moet aanmoedigen om openlijk de problemen op het werk en thuis ter discussie te stellen. Zij treedt op tegen de zelfgenoegzaamheid bij haar mannelijke partijgenoten, die het belang van een vernieuwing van de cultuur van het dagelijks leven niet zien. Zij is zich bewust van de noodzaak te komen tot een 'fundamentele herstructurering van het bewustzijn' op basis van de gewonnen revolutie. In 1921 moet zij aftreden als zij zich solidarieert met de 'Arbeidersoppositie'. 10 jaar later worden haar romans, die het bewustzijn moesten revolutioneren en nu in Ne-

14. Anja Meulenbelt, id.

derland opnieuw worden uitgebracht, als 'kleinburgerlijke uitspattingen' gehoord. De revolutionaire vrouwenstrijd was nochtans van de grootste betekenis voor het slagen van de Oktoberrevolutie. Vandaar de nauwelijks ingehouden woede van Clara Zetkin, die in het Cominternprogram van 1928 niets van deze heldinnenstrijd terugvindt (1928).

'Het (ontwerp-program) beperkt zich tot enkele gebruikelijke volzinnen over de gelijkheid van vrouwen en tot propaganda in haar richting. Het herinnert zelfs niet aan wat een duidelijk feit is, te weten de buitengewone betekenis van de massa's vrouwen voor de klassengevechten van het proletariaat, en meer nog, hun rol in de taken bij de opbouw van het socialisme (...) Het ontwerp, dat hieraan volledig voorbijgaat, is niettemin geschreven op de grond die met zoveel vrouwebloed doordrenkt werd om het land van de dictatuur van het proletariaat en de opbouw van het socialisme te kunnen worden. Geen woord over de voorbeeldige strijd van de vrouwen die steeds tot offers en de dood bereid waren.'

De taak is echter volbracht. De vrouwen kunnen gaan. En Alexandra Kollontai en *déze* Clara Zetkin worden doodgezwegen. Dat is de innerlijke logica van een proces waarin de vrouwen de eigen beweging ondergeschikt gemaakt zien aan een beweging buiten haarzelf.

De ideeën van de socialistische beweging hebben zich zeer lang weinig verder ontwikkeld.

Lenin is één van de mensen die nog het verst gingen in het tegemoetkomen aan de eisen van de vrouwenbevrijding. In een gesprek met Clara Zetkin (1920), op de hoogte van Kollontai's strijd tegen de seksistische vooroordelen in de partij, zegt hij: 'Krab een communist af en je vindt een hypocriet! Bestaat er een veelzeggender bewijs dan het feit dat de mannen rustig toekijken hoe vrouwen zich afbeulen

met het werk (...) in de huishouding; hoe zij toekijken hoe haar horizon zich vernauwt. Er zijn heel weinig mannen die helpen bij dat "vrouwewerk". Nee, dat gaat immers tegen "het recht en de waardigheid van de man" in. Hij eist voor zichzelf rust en comfort (...) Het oude heersersrecht blijft in verhulde vorm voortbestaan. Wij moeten het oude slavenhoudersstandpunt met wortel en tak uitroeien, zowel in de partij als onder de massa's...'

Maar hij wijst (1920!) een aparte organisatie van communistische vrouwen af, vindt de discussie over gezin en huwelijk belachelijk en delegeert de taken voor de collectivisering van het huishouden — waarover hij zich zeer denigrerend uitlaat — nadrukkelijk naar vrouwen.¹⁵

De conclusie kan waarschijnlijk getrokken worden dat de mannen zelf aan het 'pedagogisch patriarchaat', aan de herderlijke bevoogding, geen einde konden maken. Zelfs de meest briljante mannen konden kennelijk niet over hun sekse heenspringen.

Marx en Engels konden de strijd van de nieuw ontstane arbeidersklasse verwerken tot een theorie van zelfbevrijding tegen het bevoogdende 'bourgeois-socialisme'. Lenin en Gorter konden de strijd van de nieuw ontstane bevrijdingsbeweging in de koloniën verwerken tot een theorie van zelfbevrijding tegen het heersende 'pedagogisch kolonialisme' van de IIe Internationale.

De feministes konden de nieuw ontstane strijd van vrouwen voor haar zelfbevrijding verwerken tot een theorie van zelfbevrijding tegen het heersende 'pedagogische patriarchaat' van de socialistische arbeidersbeweging.

15. Lenin in 'De emancipatie van de vrouw', daarin 'Over de taken van de vrouwelijke arbeidersbeweging', p. 62-63 en het gesprek met Clara Zetkin. Geschreven in 1925, gepubliceerd in 1955 (!).

Dat laatste is een feit van zeer grote betekenis. Want wat eenmaal wordt verwerkt en begrepen, maakt deel uit van het bewustzijn van een tijdperk.

De grote opgave is om deze inzichten te verwerken in een breed concept van strijd vóór een socialistische en daarmee feministische samenleving.

Milieubeweging

Materialistische geschiedopvatting

In Marx' denken is de natuur de bestaansbasis voor de historische ontwikkeling. De mens maakt deel uit van de natuur. Pas wanneer aan het consumeren een bewust produceren voorafgaat, vindt een omvormende terugwerking plaats van de mens op de natuur en ontwikkelt zich een specifieke relatie tussen mens en natuur. De natuur vormt de objectieve voorwaarde voor de menselijke arbeid: geografische omstandigheden, beschikbaarheid van levensmiddelen en grondstoffen enz., stellen grenzen aan de productiviteit van de maatschappelijke arbeid.

Bij Marx is de mens zowel een maatschappelijk wezen (knooppunt van het geheel van de maatschappelijke verhoudingen) als een behoeftig wezen (gebonden aan de noodzaak van de natuur). In de loop van de menselijke geschiedenis ontstaat mét de ontwikkeling van de arbeidsmiddelen, mét de arbeidsverdeling en een stijgende arbeidsproductiviteit, een zekere 'relatieve' autonomie ten opzichte van de natuurlijk gegeven omstandigheden (klimaat, voorhanden voedsel, afstanden e.d.).

In het 19de eeuwse cultuurpatroon worden mens en natuur veelal tegenover elkaar geplaatst. In de christelijke cultuur is de natuur, het menselijk lichaam inclusief, vaak het duistere en demonische: de mens is er

om over de (eigen) natuur te *heersen*. Planten en dieren, licht en duisternis, zijn er om de mens te *dienen*.² Ook in delen van de Duitse filosofische traditie is de 'natuur' tegenover de 'idee' de louter negatieve negatie.

Al in de vroegste geschriften van Marx en Engels vinden we pogingen om de *historische* wisselwerking tussen mens en natuur uit te werken. De communistische maatschappij wordt door hen niet alléén gezien als de oplossing voor het conflict tussen de mensen onderling, maar ook als die van het ontstane conflict tussen mens en (de eigen) natuur. Marx formuleert het communisme als de levenswijze die met de menselijke natuur overeenstemt: pas in het communisme 'is (voor de mens) zijn natuurlijke bestaan *als mens* (...). De (communistic) *maatschappij* is dus de volmaakte wezenseenheid van de mens en de natuur, de ware wederopstanding van de natuur, de verwezenlijking van de natuurlijkheid van de mens en van het humanisme van de natuur...'³

Dit communistisch uitgangspunt leek toen niet strijdig met een verdere uitbreiding van de maatschappelijke productie. Integendeel, de moderne productiekrachten moesten juist worden vrijgemaakt van de kapitalistische kluisters. En later — in het Rusland van 1917 — was de drastische ontplooiing van de productiekrachten een zaak van leven of dood.

1. Uitgangspunt voor dit onderdeel zijn de volgende publikaties: Ger Harmsen: *Natuur, geschiedenis, filosofie*, SUN 89, 1974, Nijmegen; Rudolf Bahro: *Het Alternatief*, p. 247-56; André Gorz: *Ecologie en vrijheid*, Van Gennep, 1978, hoofdstuk 1.

Een ontwerp-tekst is voorgelegd aan Bart Lindner. Die kwam met een aantal forse tekstwijzigingen die voor een deel letterlijk zijn overgenomen (met name in de hoofdstukken 'Politieke economie...' en 'Strijd voor het socialisme').

2. Genesis 1:14, 15, 18, 26, 29, enz.

3. Marx: *Ökonomisch-Philosophische Schriften* (1844), MEW-extra deel 1. Voor het eerst in het Russisch in 1928, bij een volgende uitgave weggelaten. Voor het eerst in het Duits in 1968 (!).

Het ging er bij marxisten om de stap te zetten van het 'rijk der noodzaak' naar het 'rijk van de vrijheid', van het tijdperk van het domineren van de alledaagse eisen van de (re)productie naar het tijdperk van de alzijdige culturele ontplooiing van de mens *buiten* de productie. En dat laatste was slechts mogelijk in een maatschappij waarin door het machinesysteem en automatisering de voor de productie van directe bestaansmiddelen noodzakelijke arbeidstijd zeer ver zou zijn teruggedrongen. De vernietiging van het natuurlijk milieu wordt door Marx en Engels al geconstateerd en fundamenteel bekritiseerd. Marx spreekt over 'de vernietiging van de stofwisseling tussen mens en aarde, dat wil zeggen de (verhinderende van de) terugkeer tot de grond van de door de mensen in de vorm van voedsel en kleding verbruikte bestanddelen van de grond; hiermee vernietigt de kapitalistische productie dus de eeuwige, natuurlijke voorwaarde van duurzame vruchtbaarheid van de grond (...) de kapitalistische productie is dus alleen maar in staat de techniek en de combinatie van de maatschappelijke productieprocessen tot ontwikkeling te brengen, doordat zij gelijktijdig de bronnen van alle rijkdom ondergraaft: de arbeider en de grond...'. Door de opheffing van dit zich ongelijkmatig ontwikkelende en verspillende productieproces kan hieraan een einde worden gemaakt: 'Alleen door de samensmelting van stad en (platte)land kan aan de huidige lucht-, water- en bodemvergiftiging een einde worden gemaakt, slechts daardoor kan voor de thans in de steden wegwijkende massa's bereikt worden dat hun afvalstoffen voor de groei van planten in plaats van voor het verwekken van ziekten zullen dienen.'⁴

De aandacht voor het socialistische denken en handelen gaat echter in de eerste plaats uit naar de strijd tegen onderdrukking en uitbuiting, tegen mensonwaardige arbeids- en leefomstandigheden, tegen oorlog en

imperialisme. Daarbij ontstaat de bij Marx ook filosofisch gefundeerde idee dat met de socialistische revolutie, met het verdwijnen van de klassentegenstellingen, ook *alle* tegenstellingen in principe uit de weg zijn geruimd. De *relatieve* autonomie van de maatschappelijke productiekrachten ten opzichte van de natuur wordt uit het oog verloren.

Toch blijkt logischerwijs uit de oorspronkelijke uitgangspunten van Marx dat het opheffen van de maatschappelijke tegenstellingen nog géén einde maakt aan de fundamentele tegenstelling tussen 'geschiedenis' en 'natuur'. Als in de communistische maatschappij de 'prehistorie van de mensheid', met zijn klassen-, patriarchale-, raciale-, heteroseksuele-, enz. onderdrukking, achter ons zal liggen, gaat de strijd tussen 'geschiedenis' en 'natuur' gewoon door.

Politieke economie van het milieu

Marx' analyse van het kapitalisme is een analyse van de werkelijk bestaande verhoudingen. Hij neemt als uitgangspunt de eenvoudigste vorm van de typisch kapitalistische rijkdom die een 'kolossale opeenhoping van waren' is: de 'waar'. Aan de ene kant is elke waar een ding dat door haar eigenschappen de één of andere menselijke behoefte bevredigt (gebruikswaarde) en aan de andere kant is de waar de stoffelijke drager van een bepaalde hoeveelheid maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd (ruilwaarde). Een ding is dus pas een 'waar' wanneer ze via de (kapitalistische) markt opgaat in de maatschappelijke stofwisseling: 'Een ding kan gebruikswaarde zijn zonder waarde te bezitten. Dit

4. Marx: Het Kapitaal, deel I, p. 386-87. Engels: Anti-Dühring, p. 350.

Na de oplossing die kunstmest aanvankelijk leek te bieden, is het hier door Marx en Engels gestelde opnieuw zeer actueel.

is het geval wanneer zijn nut voor de mensen niet door arbeid tot stand is gekomen: lucht, onontgonnen grond, natuurlijke weiden, in het wild groeiend hout, enz. Een ding kan nuttig zijn én het produkt van menselijke arbeid zonder een waar te zijn: wie door het produkt van eigen arbeid zijn behoeften bevredigt schept weliswaar gebruikswaarde, maar géén waar. Voor het produceren van waren moet men niet slechts gebruikswaarden produceren, maar gebruikswaarde voor anderen, maatschappelijke gebruikswaarde...⁵ In Marx' analyse, die een wetenschappelijke ontleding is van het kapitalistische produktieproces, wordt de natuur dus opgevat zoals die zich aan de kapitalist voordoet: als een *gratis* produktiefactor. Wat de uiteindelijke waar de kapitalist kost en wat die waar de maatschappij 'kost' zijn dus twee heel verschillende zaken. Marx' analyse van de waar biedt daarom begrippen die de relatie tussen het kapitalistische produktieproces en de natuur zeer verhelderen. Het gaat in de kapitalistische produktiewijze om de produktie van ruilwaarden, van meerwaarde. Naar zijn aard staat deze produktiewijze onverschillig tegenover de specifieke *gebruikswaarde* van haar produkten.

In de kritiek van de woordvoerders van de milieubeweging op het kapitalisme wordt vaak gesproken over de tegenstelling tussen de 'werkelijke' maatschappelijke kosten en de 'economische' kosten, of die tussen 'welzijn' en 'welvaart'. Dat is wezenlijk dezelfde kritiek als in de marxistische begrippen 'gebruikswaarde' en 'ruilwaarde' besloten ligt.

Zolang de grondstoffen en hulpstoffen voor het kapitalistisch produktieproces in de natuur volop aanwezig zijn, vertegenwoordigen zij economisch dus geen waarde en daarom wordt de natuur als bron van het menselijk bestaan en als fundamentele gebruikswaarde massaal en vaak zinloos vernietigd.⁶

Inmiddels is de plundering van de natuur en de aantasting van het milieu op duidelijk fysieke grenzen gestoten. Het winnen van energiedragers en grondstoffen wordt steeds moeilijker en kostbaarder. Ruimte, schoon water, frisse lucht en stilte worden op hun beurt 'waren'. Er gaat reeds veel arbeidstijd zitten in het in stand houden en verbeteren van de kwaliteit van het milieu. Dat is dan de enige terugkoppeling op de meedogenloze vernietiging, die door de kapitalist begrepen wordt.

Grote nadruk op de produktie van gebruikswaarden voor reële menselijke behoeftebevrediging en agitatie vóór de afwerping van het juk van de ruilwaarden-economie (met daarbinnen de loonslavernij) is van grote betekenis in de strijd voor het socialisme. Daarbij moet de gebruikswaarde van natuur en milieu binnen onze economische analyse en politiek de haar toekomstende plaats innemen.

Strijd voor het socialisme

Op zeer veel manieren heeft de arbeidersbeweging in de afgelopen anderhalve eeuw gestreden tegen de verpesting van natuur en leefmilieu. Daarbij ging het vooral om het woonvraagstuk, de arbeidsomstandigheden, hygiëne en gezondheidszorg, militaire produktie en oorlog, enz.

Maar in de analyse van de vraagstukken is er vaak een optimistisch naïeve, economistische benadering geweest van de ontwikkeling van techniek, produktie en wetenschap. In grote lijnen komt die benadering op het volgende neer:

- de vooruitgang van wetenschap en techniek langs de onder het kapitalisme ingeslagen weg moet positief benaderd worden, is 'klasse-neutraal';
- het kapitalistisch gebruik en beheer van

5. Samenvatting van de eerste bladzijden van het Kapitaal. Citaat op p. 5/6.

6. En zolang ze (neo)koloniaal geroofd kunnen worden, kosten ze de kapitalist zeer weinig.

de technisch-wetenschappelijke revolutie moeten radicaal van de hand genomen worden. Een socialistische revolutie is nodig om deze technisch-wetenschappelijke produktiemethoden juist weergaloos door te voeren (bijvoorbeeld kernenergie) en aan te wenden voor het welzijn van de werkende bevolking.⁷

Er is het (vooruitgangs)geloof dat de omvang van de beschikbare grondstoffenvoorraden en energiebronnen *louter* afhangt van de stand van technologie en natuurwetenschap en dus steeds een historisch variabele is. Vanuit deze idee worden problemen van natuur en milieu gebagatelliseerd en onmiddellijk oplosbaar geacht in het kader van socialistische produktieverhoudingen.⁸

Daarbij wordt over het hoofd gezien dat de in het kapitalisme ontstane technologie geheel is aangepast aan de behoeften van het kapitalisme. Verandering van de produktie- en eigendomsverhoudingen alléén leidt absoluut niet tot een mens- en natuurvriendelijker produktiestelsel. Het kapitalistische produktieproces heeft onder meer geleid tot:

- een enorme verspilling van waren, grondstoffen en energie. De concurrentie vereist een steeds efficiënter en massaler produktie van waren, die alleen verkocht kunnen worden als ze snel verbruikt zijn;
- een aantasting van grondstoffenvoorraden en milieu, die op den duur wel moet leiden tot drastische teruggang van de produktie en die op langere termijn de overlevingskans van de mensheid ernstig bedreigen (produktie kernwapens, plundering van regenwouden, olielaag op oceanen, dumping radioactief afval, vernietiging vruchtbaarheid bodem, aantasting ozonlaag, smelten poolkappen, enz. enz.);
- een vorm van opleiding die de mensen geschikt maakt om de gespecialiseerde arbeidskracht aan de kapitalist te verko-

pen en passief de door de kapitalist op de markt gebrachte produkten te consumeren. De opleiding, 'de school' leert de mensen niet zelf voor eten zorgen, groente telen, apparaten repareren, eigen gezondheid bewaken, eigen vervoer organiseren, enz; maakt de mensen kortom *afhankelijk* en onmachtig om zelf de behoeften te bevredigen.

Hieruit volgt dat voor het omvormen van de produktiewijze méér nodig is dan alleen de afschaffing van de kapitalistische uitbuiting.

Vermindering van de produktie, bezuinigingen e.a. leiden onder kapitalistische omstandigheden tot massale werkloosheid, armoede, verscherpte uitbuiting en oorlogsdreiging. Pas onder socialistische omstandigheden is het — in theorie — mogelijk om zuiniger, duurzamer, planmatiger en dus meer gedecentraliseerd te produceren, de arbeidsdeling (ook op wereldschaal) revolutionair te wijzigen en de mensen zeggenschap te geven over eigen produktie en consumptie.⁹ Een 'socialisme' dat op dezelfde 'ver-

7. Deze opvatting in grote lijnen in 'De kapitalist als gifmenger', IPSO, 1972. Conclusies van J. Reiding. Eerste zin: 'De tegenwoordige problemen van het milieu komen voort uit de technisch-wetenschappelijke revolutie in de produktie onder kapitalistische produktieverhoudingen.' Andere benaderingen worden op de hoop van de (kapitalistische) Club van Rome gegooid.
8. Dit leidt ertoe dat gedurende een zeer lange periode de bewegingen op het gebied van natuur en milieu op een verkeerde en sektarische wijze tegemoet worden getreden. Het stimuleert conservatieve stromingen in die bewegingen en geeft de klassetegenstander een omvangrijk gebied aan 'heersende ideeën' in handen. Zie de schitterende analyse bij Ger Harmsen op dit punt.
9. Interessante aanzetten tot vernieuwing levert de Memobeweging die probeert via het opzetten van kleinschalige milieuvriendelijke bedrijfjes een alternatief te vormen voor werkloosheid en verspilling. Interessant is ook dat daarbij in marxistische zin 'groen geld' wordt gebruikt, dat arbeidstijd vertegenwoordigd. Dat gebeurt uiteraard op bescheiden schaal. Voor de *maatschappelijke* invoering zal nog lang en hard geknokt moeten worden!

vreemdende' wijze produceert zal de mensheid niet bevrijden van zijn onderwerping aan de warenproductie.

Dus moeten niet alleen de produktieverhoudingen in de loop van een revolutionaire ontwikkeling worden omgewenteld, maar ook de ontwikkeling van de produktiekrachten (produktiemiddelen, techniek, wetenschap, opleiding, enz.) zelf moeten worden omgewenteld in nauwe relatie tot de ontwikkeling van nieuwe (culturele) behoeften bij de mensen.

De uitgebreide reproductie van het kapitalisme, die in zeer scherpe tegenstelling komt te staan met de natuurlijke bestaansvoorwaarden van de mens op de hele aarde, is géén socialistisch ideaal.

De klassieken van het marxisme schreven in een tijdperk waarin de werkende bevolking op zijn best een bestaansminimum aan voedsel, kleding, huisvesting en vorming had veroverd. De nadruk op de ontwikkeling van de produktiekrachten in die tijd was gegrond.

Bij de huidige stand van zaken van de maatschappelijke arbeidsproductiviteit gaat het om een socialistische en dus tevens een culturele revolutie, waarbij de laatste mede de kwaliteit van (re)productie en consumptie op wereldschaal moet herzien. Anders zal de maatschappij altijd tèt arm blijven voor het communisme...¹⁰

10. Bij Bahro, p. 248, 255, 252. Ook bij Gijs Schreuders. Komma 1/3, 1980, p. 25-27.

Marxistische theorie en de CPN

In de loop van de jaren zestig vindt er een heroriëntatie van de CPN plaats ten opzichte van het marxisme. Op een verfrissende wijze worden een aantal nieuwe vraagstukken aangepakt.¹ De partij stelt zich open voor nieuwe lagen van de bevolking, die langs vele invalshoeken in opstand komen tegen het kapitalisme (anti-imperialismestrijdsters, studentes, groepen radicale jongeren, woonstrijdactivistes, enz.). Wel is het belangrijk de twee bewegingen te onderscheiden die nu binnen de 'vernieuwde' CPN ten opzichte van het marxisme optreden: de eerste is die van partijka- ders, getogen met het officiële 'marxisme-leninisme' die open gaan staan voor een fundamentele vernieuwing van het marxisme; de tweede is die van radicale jongeren die zich, vanuit bepaalde ervaringen met o.a. de studentenbeweging, afwenden van (vaak onbegrepen) kritische analyses en zich oriënteren op 'de arbeidersklasse' als beslissende factor in de strijd voor het socialisme en die aan de uitgangspunten van het 'marxisme' genoeg hebben. Het

zijn deze twee onderscheiden bewegingen die elkaar kruisen in de jaren zeventig. Wat tot merkwaardige resultaat heeft dat de verjonging van het begin van de jaren zeventig in eerste instantie beslist géén vernieuwing van 'de marxistische ideeën' van de CPN oplevert.²

In tweede instantie leiden nieuwe ervaringen en inzichten — vooral na 1977 — tot verschillende reacties bij de jongere 'marxisten'. Bijvoorbeeld om, gezien de slechte ervaringen met het 'marxisme', 'leninisme' of 'marxisme-leninisme' deze als ballast van de hand te doen en uit te gaan van een pragmatische politieke aanpak, of om een heroriëntatie op het gangbare 'marxis-

1. Het duidelijkst wellicht in 'De uitdaging van het marxisme' (1966) met 'Marxisme en democratie' (Marcus Bakker), 'Marxisme en christendom' (Joop Wolff), 'De jonge Marx' (Theun de Vries) en 'Marx en de managers' (Ger Verrips). In de folder: 'Zij geven een positiebepaling van de CPN nú in deze tijd...'

2. Zie ook de rol van het IPSO dat in het begin van de jaren zeventig een merkwaardige en machtige coalitie te zien geeft van Paul de Groot met 'marxistisch-leninistische' intellectuelen.

me' aan te pakken gezien de duidelijke gebreken in het verklaren van zeer veel maatschappelijke verschijnselen en bewegingen (aan dit laatste werd buiten de CPN al jaren gewerkt), óf om in het licht van de wegvallende zekerheden terug te keren tot de beproefde en juist onvoldoende bestudeerde marxistische uitgangspunten die hun waarde hebben bewezen, enz.

Terwijl het debat hierover nog volop gaande is, is toch de relatie tussen marxisme en de CPN aan de orde in het kader van het nieuwe CPN-program. In het ontwerp staat: 'De door de CPN ontwikkelde maatschappijbeoordeling is gegrondvest op de marxistische ideeën van het wetenschappelijk socialisme.' Ik probeer stellingsgewijze mijn ideeën te geven.

1. De marxistische theorie houdt mijns inziens minstens in: materialistische dialectiek, materialistische geschied- en maatschappijopvatting, politiek-economische theorie van imperialisme en reëel socialisme, enz. en de wetenschappelijke gevolgtrekkingen voor de politieke strijd. Binnen deze theorie doen zich op beslissende vraagstukken uiteenlopende ideeën voor. De CPN kan zich *niet* baseren op 'het marxisme' of de 'marxistische ideeën', want:
  - a. 'de' marxistische ideeën bestaan niet en dus kan men er zich niet op baseren;
  - b. dit drukt uit dat de CPN over een 'wetenschappelijke' grondslag zou beschikken, dus over een superieur inzicht, een gelijk op voorhand, enz.;
  - c. dan heeft de CPN kennelijk ook weer leid(st)ers die 'de' marxistische ideeën zó juist weten weer te geven dat de CPN er zich op kan baseren. Met alle censuur en aanpassing van de theorie en geschiedschrijving aan de politiek van het moment vandien;
  - d. dat zou betekenen dat er twee soorten CPN-leden zijn: de ene die zich wèl op deze basis baseert en de andere die dat bewust niet doet of niet eens weet

waarover het gaat; er zou al veel gewonnen zijn wanneer dat laatste wordt verholpen.

Er moet het besef zijn dat er véél meer marxisten zijn dan alleen zij die lid van de CPN zijn; en aan de andere kant dat er méér CPN-leden zijn dan die zich marxist voelen of noemen.

2. a. De CPN kan *niet* louter een 'democratisch-communistische programpartij' zijn, die initiatieven neemt en verenigt op basis van politiek-normatieve uitgangspunten'.³ De vraag is immers waar deze politieke 'normen' vandaan komen: zij ontstaan — en verschuiven — op basis van de (verwerkte) ervaringen in de strijd voor het socialisme. Het louter definiëren van de CPN als 'program'-partij doet toch de vraag rijzen waar de partij dit program (en zijn uitgangspunten) vandaan haalt?
    - b. Ook kan het nooit één van de meest kenmerkende eigenschappen van de CPN (of enig andere politieke formatie) zijn dat zij 'verenigt' of 'bemiddelt', wil zij niet al bemiddelend verenigd en ingepakt worden. Er zijn situaties denkbaar dat de CPN alléén staat of dat ànderen ook 'verenigend' willen optreden. Deze hele kampioensrol qua vereniging riekt naar misplaatst 'voorhoo-de'-denken.
    - c. Men zal een communist(e) altijd blijven vragen naar de historische en theoretische achtergrond en de relatie met de in de huidige praktijk gehanteerde uitgangspunten. Dit historisch bewustzijn deelgenoot te zijn van de wereldwijde strijd voor het socialisme is essentieel en wordt met deze formulering geweld aangedaan.
  3. a. De CPN baseert zich *wèl* op de geschiedenis van 150 jaar strijd voor het socialisme, op ervaringen in die strijd en op de ontwikkelde 'socialistische
3. Zie 'Leninistische strategie of parlementarisme', Komma 3/1, 1982, p. 68/69.

theorie'. Dit laatste begrip omvat het begrip 'marxisme', maar het is veel ruimer en niet-exclusief. Het omvat in Nederland Multatuli's anti-kolonialisme (dat verbonden is met het anti-imperialisme en anti-racisme van de CPN), Domela-Nieuwenhuijs' anarcho-sindicalisme (en de ervaringen met NAS, EVC, kraak- en milieubeweging, enz.), Aletta Jacobs' feministisch baanbrekerschap, Henriëtte Roland Holsts christen-socialisme, enz.⁴

Het omvat de bijdrage van revolutionaire socialisten in andere partijen zoals PSP, PvdA, trotskisten, enz. Het omvat ook de betrokkenheid bij het verwerken van de ervaringen van de Russische revolutie, van de ontwikkelingen in Polen, van Allende's Chileense experiment en de wijze waarop de volkeren van Vietnam, Nicaragua, Mozambique of Griekenland vorm proberen te geven aan hún weg

naar het socialisme. *Dat is niet 'normatief' maar historisch betrokken!*

b. De CPN erkent het relatief autonome karakter van de ontwikkeling van de wetenschap en dus ook van de marxistische theorie. Zij laat zich in haar politieke strijd inspireren door het marxisme, propageert de wetenschappelijke resultaten ervan en stelt zich tot doel via haar leden en organen een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van de marxistische theorie. Een bijdrage die zal helpen bij het ontwikkelen van 'een revolutionaire theorie die nodig is voor een revolutionaire praktijk'.

Leo Molenaar

4. Dat sluit dan ook nog aardig aan op ons vorige partijprogramma van 1946 (waarin Erasmus, Spinoza, Hugo de Groot naast Domela, Pieter Jelles, David Wijnkoop, Louis de Visser enz. — alleen mannen — als grondleggers optreden)!

De jongeren, de werkloosheid en de rol van de overheid

De afgelopen tijd manifesteert zich vooral onder jongeren een toenemend wantrouwen in de politiek. Dit wantrouwen is voor een belangrijk deel verklaarbaar door het feit dat tot nog toe een daadwerkelijke aanpak van de problemen waar met name jongeren mee worstelen achterwege blijft. Het is een feit dat de jeugd vanwege haar zwakke rechtspositie een van de voorname slachtoffers is van de regeringspolitiek.

De progressieve partijen zijn tot nog toe onvoldoende in staat geweest een geloofwaardig programma, waarin jongeren zich herkennen, tot stand te brengen.

Nu zijn die problemen ook niet gering. Meer dan 44% van de werklozen is jonger dan 25 jaar, terwijl jongeren slechts voor 22% deel uitmaken van de beroepsbevolking. De groei van de jeugdwerkloosheid is de afgelopen jaren explosief geweest, en het meest zorgwekkende is dat ook de duur van de werkloosheid snel toeneemt. Onder de jongere werklozen is het aantal vrouwen oververtegenwoordigd. Steeds meer vrouwen willen werken, maar worden door de werkloosheid teruggedrongen in hun traditionele beroep.

De deelname aan het onderwijs biedt nauwelijks perspectief op een redelijke baan. Met die werkloosheid is een groot aantal andere maatschappelijke problemen min of meer verbonden; zoals het gebrek aan betaalbare jongerenhuisvesting en ook drugproblemen.

Tegelijkertijd worden jongeren geconfronteerd met een wereld waarin een groot aantal jongeren om oplossingen schreeuwen. De toename van onvervulde maatschappelijke behoeften onderstreept de waanzin van de werkloosheid.

Juist omdat vanuit de overheid geen enkel perspectief wordt geboden voor aanpak van deze problemen ontstaan er bewegingen onder jongeren die eigen wegen zoeken om oplossingen te forceren. De deelname van jongeren aan radicale vredesbewegingen, aan milieubewegingen, de kraakbewegingen en sinds kort ook de werkbeweging zijn hier voorbeelden van. Met de werkbeweging wordt bedoeld de initiatieven van jongeren om, meestal op basis van een uitkering of een minimumloon, zelf werk te creëren. Een voorbeeld zijn de nu 100 mens- en milieuvriendelijke (memo) bedrijven waarin enkele duizenden jongeren werkzaam zijn, evenals de culturele sector waar legio groepen zijn waar jongeren op basis van een uitkering een meestal tijdelijk onderkomen vinden.

Betutteling

Het karakter van de werkloosheid is veranderd. Voor jongeren is werkloos zijn vaak geen tijdelijke situatie meer. De kans op werk in de nabije toekomst is miniem. Hij of zij heeft meestal recht op een (gekort-wieke) uitkering. Daarvoor is men echter wel afhankelijk van een bureaucratisch en betuttelend apparaat met een geheel van regels en wetten, die nog stammen uit de tijd dat de werkloosheid voorbijgaand van aard en weinig omvangrijk was. De sollicitatieplicht is voor de werkloze een voortdurende zinloze vernedering. Men ging er indertijd vanuit dat werkloos zijn niet nodig was en daarom stringente controle misbruik moest voorkomen. Het doen van allerlei zinvolle activiteiten wordt nog

steeds bestempeld als zwart werken. Van onderwijsfaciliteiten mag alleen gebruik worden gemaakt als het aantoonbaar leidt tot werk. De magere regelingen die uitzonderingen mogelijk maken, worden in de praktijk nauwelijks uitgevoerd. Een uitkering is voor (jeugdige) werklozen niet een overbrugging voor een tijdelijke periode van werkloosheid, maar het ongewilde alternatief voor een betaalde baan. En nu zetten de verouderde wetgeving en een bureaucratisch uitvoeringsapparaat de werkloze volledig klem, ontnemen hem of haar elke kans op ontplooiing.

Plannen

De bezorgdheid over de positie van jongeren uit zich vooral in enorme stapels papier. Talloze discussienota's, rapporten en plannen vormen evenzovele scenario's om de positie van jongeren op de arbeidsmarkt te versterken en de gevolgen van langdurige werkloosheid te verzachten. Hoewel een aantal van deze plannen, zeker in het kader van korte-termijn-oplossingen aspecten in zich hebben die de moeite van het uitwerken waard zijn, geven zij, bij het ontbreken van een totaal werkgelegenheidsbeleid, uiting aan een gevaarlijke tendens, namelijk het *isoleren van jeugdige werklozen* als probleemgroep, die allereerst gebaat zou zijn met een soort arbeidstherapie, die niets te maken heeft met perspectief voor de toekomst en recht op een zelfstandig bestaan.

Het plan Van der Louw

De grote verdienste van de voorstellen van ex-minister Van der Louw, zoals die zijn neergelegd in de nota 'Werk mee', is ongetwijfeld dat de jeugdwerkloosheid en vooral het optreden tegen perspectiefloosheid van jongeren als een belangrijke regelingsverantwoordelijkheid wordt erkend.

Voor het eerst wordt enigszins tegemoetgekomen aan die jongeren die zelf initiatieven nemen om met een uitkering aan de slag te gaan, zonder dat dit ten koste gaat van betaald werk.

Belangrijk is de relatie die in de nota gelegd wordt met het jeugdwerkplan. Uiteindelijk gaat het erom dat er mogelijkheden gecreëerd worden om betaald werk te doen. Het is echter nu al duidelijk dat door de CDA/VVD-regering het jeugdwerkplan in de koelkast wordt gedouwd.

De nota bevat verder weinig positiefs. Uit de nota spreekt een benauwende arbeidsmoraal, alsof de werkloosheid van jongeren zelfs maar ten delen op het conto geschreven zou kunnen worden van een gebrek aan arbeidservaring en arbeidsdiscipline. Van der Louw heeft, dankzij sterke pressie vanuit de jongerenorganisaties en toenemende kritiek vanuit zijn eigen partij, de arbeidsverplichting voor jongeren niet doorgezet. Toch wordt de slechte economische situatie wel als argument gebruikt om de morele druk op jongeren sterk op te voeren.

In het gemeenschapstakenplan worden jongeren in de gelegenheid gesteld gedurende een jaar deel te nemen aan projecten. Het gaat om werkzaamheden, die een tijdelijk karakter hebben, die niet concurreren met het particuliere bedrijfsleven en niet subsidieervangend zijn. 'Het verrichten van deze taken voorziet in alle gevallen in de behoefte aan goederen en diensten, waarin niet door het bedrijfsleven of de overheid wordt voorzien.'

Onduidelijkheid bestaat er nog over de periode gedurende welke jongeren van deze projecten gebruik kunnen maken. Hetzelfde geldt voor de rechtspositie die in de nota niet geregeld wordt.

Tenslotte blijkt uit het lijstje van 'gemeenschapstaken' die Van der Louw in zijn nota heeft opgenomen, dat wel degelijk een groot aantal werkzaamheden die vroeger door betaalde krachten werden uitgevoerd (met name overheids personeel) nu als

gemeenschapstaken worden opgevoerd, zoals onderhoud van groenvoorzieningen, bejaardenzorg, buurt- en clubhuiswerk etc. Het gevaar is levensgroot dat gemeenten, gedwongen door de bezuinigingen op de gemeentefinanciën, hierdoor aangemoedigd worden om bestaande werkgelegenheid af te bouwen en in plaats daarvan jonge werklozen met 'gemeenschapstaken' op te zadelen.

Een gewijzigde versie van het plan Van der Louw zal volgens topambtenaren van CRM binnenkort aan de Kamer worden aangeboden. Daarbij zal de uitvoering geheel in handen worden gelegd van gemeenten en regio's. Nu al zijn verschillende gemeenten bezig plannen te maken in het verlengde van de door Van der Louw ontvouwde plannen. Tegelijkertijd is er grote ruzie binnen de regering over deze ideeën in de publiciteit gekomen. Een topambtenaar van sociale zaken noemde de plannen 'niets anders dan surrogaat. De jongeren worden bedot en wel voor twintig of dertig procent van het loon.'

En nog meer plannen

Vlak voor de verkiezingen van 8 september kwam het CDA met een plan ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid genaamd 'Recht op een zinvolle toekomst'. Opvallend is dat in dit plan de ideeën en initiatieven die jongeren zelf hebben ontwikkeld, geen plaats hebben gekregen. Voorgesteld wordt om gedurende een periode van 6 maanden jongeren intensief te begeleiden bij het zoeken naar werk, een vervolgopleiding of een plaats om arbeidservaring op te doen met behoud van uitkering. Na 6 maanden worden 'onwillige' jongeren verplicht aan dit programma deel te nemen en wie na 9 maanden nog niet aan de slag is wordt een baan in het vooruitzicht gesteld. Deze banen worden door quotering in de marktsector gereserveerd. Verder wordt veel verwacht van een betere

afstemming van het onderwijs op de arbeidsmarkt, door een uitbreiding van het kort middelbaar beroepsonderwijs en het leerlingenwezen.

De grote vraag is natuurlijk hoe het CDA, jongeren, na 9 maanden intensief begeleiden, een baan in het vooruitzicht kan stellen, terwijl geen maatregelen worden genomen om het werkaanbod te vergroten. De suggestie ligt er te dik bovenop, vooral door de dwangmaatregelen tegen onwillige jongeren, dat niet het gebrek aan werk de oorzaak is van de jongerenwerkloosheid maar de te hoge eisen die jongeren stellen, het gebrek aan begeleiding, het onderwijs dat niet voldoende is aangepast etc. Het voorstel om een deel van de arbeidsmarkt dan maar te reserveren voor jongeren, verschuift de werkloosheid alleen maar naar andere groepen.

In het kader van de herverdeling van de beschikbare arbeid is als onderdeel van dit plan door het CDA het voorstel gelanceerd om nieuwe toetreders tot de arbeidsmarkt tot een 32-urige werkweek te verplichten. Kort daarop is dit overgenomen door CDA-minister De Graaff.

Hoewel arbeidstijdverkorting een van de meest zinvolle maatregelen is om de werkloosheid te bestrijden, is het onwaarschijnlijk dat deze selectieve aanpak resultaat zal opleveren. Het is natuurlijk in de eerste plaats uiterst willekeurig om één bepaalde groep tot arbeidsverkorting te dwingen zonder dat er enig perspectief is op een algemene arbeidstijdverkorting en zonder dat er garanties zijn dat deze maatregel tot meer werkgelegenheid leidt. Voor jongeren die de afgelopen jaren hun inkomenspositie hebben zien kelderen is de inkomensachteruitgang die met deze maatregel gepaard gaat desastreus.

De VVD-fractie heeft al eerder met veel tam-tam een plan tot bestrijding van de jeugdwerkloosheid gelanceerd. Zij zoekt ook heel bij een soort uitgebreid participatieonderwijs. Voor 25.000 jongeren wordt een werk/opleidingsaanbod gecreëerd van

een jaar. Gedurende dat jaar zouden jongeren de helft van hun tijd gewoon werken en de andere helft van een opleiding genieten onder de hoede van een oudere werknemer. Per jongere krijgt het bedrijf dat hieraan meedoet 10.000 gulden subsidie. In tegenstelling tot het plan van Van der Louw is dit plan sterk gericht op de marktsector.

Problematisch is hierin dat het bedrijf geen enkele verplichting heeft, voor de werkloze blijvende werkgelegenheid te scheppen. De kans is groot dat het bedrijf jongeren onder z'n hoede gaat nemen met het doel de hoge subsidie op te strijken, zonder dat dit de jongeren uiteindelijk veel verder helpt. In de praktijk zou daarmee een oude wens van de ondernemers in vervulling gaan, namelijk het verbreken van de koppeling leerlingcontract en arbeidscontract. Tegelijkertijd wordt een belangrijk deel van de opleidingskosten op de overheid verhaald.

Het VNO-plan, waar Drabbe en Kok van de FNV zich positief over hebben uitgelaten, is een variant op het VVD-plan. Over de mogelijkheden van een overeenkomst tussen de vakbeweging en de ondernemersorganisaties over de aanpak van de jeugdwerkloosheid zijn nog besprekingen gaande. Het plan van het VNO bestaat uit verschillende onderdelen:

- een (zoveelste) verlaging van het loon waarmee jongeren aan een baan kunnen komen;
- een bijdrage van de kant van het overige personeel van de bedrijfstak waar de maatregelen betrekking op hebben;
- subsidies van de overheid;
- een fonds waarin gezamenlijke werkgevers van een bepaalde bedrijfstak participeren en waaruit leerlingenplaatsen gefinancierd kunnen worden.

Dat laatste onderdeel wordt als een stap vooruit gezien door de FNV-onderhandelingsdelegatie. Het VNO stelt echter wel dat er geen verwachtingen gewekt kunnen

worden, dat de jongeren blijvend aan het werk geholpen worden.

Het is ongetwijfeld een voordeel dat ook zwakkere bedrijven van een dergelijk fonds zouden kunnen profiteren. Zolang echter dit plan in het kader wordt geplaatst van inleveren door jongeren, door het personeel en financiering door de overheid, en tegelijkertijd geen enkele beperking wordt aangebracht t.a.v. de vrijheid om jongeren te ontslaan, blijft het heel dubieus. Het is niet verbazingwekkend dat deze ideeën in het ontwerp regeerakkoord centraal staan. Naast de aankondiging dat over een half jaar een begin wordt gemaakt met de uitvoering van een jeugdwerkplan, waarvoor de vorige regering al 750 miljoen beschikbaar heeft gesteld, wordt een 32-urige werkweek voor de jongeren bij de overheid en de gesubsidieerde sectoren voorgesteld en een 36-urige werkweek voor iedere opvallende vacature. Elementen van dat jeugdwerkplan zouden verder moeten zijn:

- intensivering van de bemiddeling;
- scholing en scholingsplicht;
- een combinatie van deeltijdarbeid en scholing (zie VVD-plan)
- en *waar verantwoord* werken met behoud van uitkering.

Verder worden een aantal voorstellen uitgewerkt om het 'functioneren van de arbeidsmarkt te verbeteren', waarbij belangrijke rechten op de tocht worden gezet, zoals een verlaging van het minimumjeugdloon (alweer), verruiming van het begrip passende arbeid, versnelling van ontslagprocedure en de bevordering van het gebruik van arbeidscontracten voor bepaalde duur. Hier komt het bekende konijn weer uit de hoed. Blijkbaar wordt als enige oplossing van de jeugdwerkloosheid gezien het aanprijzen van jeugdige werklozen als spotgoedkope arbeidskrachten zonder een behoorlijke rechtspositie.

Zoals de zaken nu staan kan er van de kant van de regering geen serieuze aanpak van

de jeugdwerkloosheid worden verwacht. Vooral niet nu het jeugdwerkplan op de lange baan is geschoven.

De enorme omvang van de (jeugd)werkloosheid en de ontwrichtende uitwerking daarvan op vrijwel alle terreinen van het maatschappelijk leven dwingt de CPN en de andere linkse partijen om nieuwe creatieve oplossingen te zoeken. De aanpak die van de zijde van de CPN tot nog toe is aangedragen biedt weliswaar op langere termijn een vooruitzicht op een beleid waar het scheppen van banen voor jongeren voorop staat. Je kunt echter moeilijk van de jongeren verlangen dat ze wachten tot er een progressieve regering komt. Op korte termijn gaat het erom jongeren daadwerkelijk te steunen in hun pogingen hun lot te verbeteren.

Op allerlei plaatsen en op alle niveaus zijn op dit moment mensen bezig alternatieven te ontwikkelen. Plannen voor een andere economische politiek zijn aan de orde in de vakbeweging, in politieke partijen, en verschillende platforms zoals de Dialoog van Driebergen en het breed platform 'Vrouwen voor economische zelfstandigheid'. Daarin wordt de nadruk gelegd op het uitwerken van de belangrijkste elementen voor een andere economische politiek, zoals arbeidstijdverkorting, handhaving van de koopkracht, gerichte werkschepping, beheersing van geldstromen, democratisering en zeggenschap, en versterking van het midden- en kleinbedrijf.

Daarnaast worden de initiatieven die leiden tot 'alternatieve werkgelegenheid' en die veelal zijn voortgekomen uit bovengenoemde initiatieven en discussies, steeds belangrijker. Voorbeelden zijn de verschillende werknemersplannen, coöperaties en memo bedrijfjes, maar ook lokale initiatieven zoals het Actieplan Werkgelegenheid Nijmegen.

Een van de belangrijkste aanzetten voor een ander beleid ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid zijn de zgn. EAJ-projecten. Deze zijn indertijd onder minister

Albeda opgezet onder druk van de acties van jongeren, met name het plan van de jeugdarbeid. De zgn. EAJ-projecten zijn projecten die voor vier jaren maximaal gesubsidieerd worden door het rijk. Daarna moeten ze worden overgenomen door de gemeenten. De totstandkoming van deze projecten betekent een belangrijke breuk met het regeringsbeleid tot nog toe.

Via deze projecten wordt erkend dat de regering banen moet scheppen om de werkloosheid te bestrijden.

Het gaat op dit moment om tientallen projecten, waarin honderden jongeren werkzaam zijn. Het ministerie van sociale zaken beslist over de honorering van projectaanvragen, begeleiding en advies gebeurt door het secretariaat arbeidsprojecten, waarin met name de jongerenorganisaties vertegenwoordigd zijn.

De inrichting van de projecten komt tegemoet aan de wensen van de jongeren, d.w.z. niet-hiërarchische verhoudingen, scholingsmogelijkheden binnen de werksituatie, en maatschappelijk zinvol werk. De productie is gericht op onvervulde maatschappelijke behoeften in de sfeer van het particuliere bedrijf (klussen, bouw- en houtbewerkingsprojecten) de administratieve sfeer en de maatschappelijke dienstverlening (kinderopvang, bejaardenzorg). De EAJ is echter een vreemde eend in de bijt gebleven. Dit jaar wordt slechts 35 miljoen beschikbaar gesteld, in verhouding tot andere steunbedragen minimaal. De regering wil eigenlijk van de projecten af, de jongerenorganisaties en de bij de projecten betrokken jongeren zijn echter niet van plan zich daarbij neer te leggen. Van de kant van de samenwerkende arbeidsprojecten is nu een voorstel gelanceerd, waarmee men het politieke gevecht aan wil gaan. Dat voorstel houdt in een verbeterde opzet van de projecten door het uit de ambtelijke sfeer te halen en bovendien het scheppen van financiële garanties door het opzetten van een Jongeren Ontwikkelings en Werkmaatschappij.

Jaarlijks worden werkplannen ter goedkeuring voorgelegd aan de minister van sociale zaken.

Alternatief werk

De EAJ-projecten zijn eigenlijk het topje van een ijsberg, die wel de werkbeweging genoemd wordt. Steeds meer jongeren weigeren hun werkloos zijn te accepteren, en ontwikkelen zelf alternatieven om aan de slag te gaan, maar dat wel op hun eigen voorwaarden. Zij verzetten zich tegen de kapitalistische produktiewijze met z'n zinlede arbeid, z'n gerichtheid op winst, op hiërarchische arbeidsverhoudingen, op milieuvervuilende produktie. Daaraan wordt op verschillende manieren vorm gegeven, door het opzetten van coöperatieve bedrijven en memo-bedrijven.

Het alternatieve circuit kent daarnaast vele projecten van jongeren die gewoon op basis van een uitkering aan de slag gaan en geen zin hebben om bij de pakken neer te zitten.

Door sommigen gezien als 'aardig, maar niet serieus', door anderen als gevaarlijke concurrenten omdat ze beneden de prijs werken, aan alle kanten gedwarsboemd door regels op het gebied van subsidies en uitkeringen, ontwikkelen zij zich als een niet meer te negeren werksoort.

Natuurlijk kunnen we ons er van af maken met te zeggen dat het een crisisverschijnsel is, maar dan zouden we voorbij gaan aan een aantal nieuwe elementen, een andere visie op dienstverlening en produktie. Om welke reden dan ook opgezet en voorkomend in vele varianten en vormen zien we een groot aantal gemeenschappelijke kenmerken.

1. Kleinschalig van opzet, richten zij zich op buurt, plaats of regio. Daardoor is het mogelijk in te spelen op specifieke behoeften.

2. De markt waarop zij zich richten, of het nu gaat om diensten of produkten, is ont-

staan door verzet tegen bestaande produkten, door het wegvallen van voorzieningen of door de slechte economische situatie.

(Bijv. voeding, kinderopvang, goedkoop klussen, recycling.)

3. In de werkwijze wordt meestal de nadruk gelegd op collectieve verantwoordelijkheid, democratische bedrijfsvoering, rekening houdend met individuele mogelijkheden, omstandigheden, e.d. Daardoor is een dergelijke arbeidsplaats ook toegankelijk voor mensen die in het 'normale' bedrijf moeilijk functioneren.

Dit alles heeft tot gevolg dat er in de regel sprake is van een grote betrokkenheid bij het werk en inzet voor het voortbestaan van het project. Dat kan er ook toe leiden dat zaken als beloning en rechtspositie minder belangrijk worden geacht, hetgeen iets anders is dan de gevolgtrekking van minister De Graaf als zouden jongeren onder alle omstandigheden met een onder het bestaansminimum liggend loon kunnen worden afgescheept.

De uitzichtloze werkloosheidssituatie leidt ertoe dat steeds meer jongeren hun hoop gaan vestigen op alternatief werk. Dat is ten dele een kwestie van pure nood: een tijdelijke baan of zelfs een niet-betaalde baan is beter dan niets. Maar vaak is het ook een poging om eigen werk te creëren of om nieuwe voorzieningen tot stand te brengen.

Het gaat erom te voorkomen dat dit soort pogingen stuklopen in het onoverzichtelijke geheel van regelingen en maatregelen.

Een positieve benadering van deze alternatieve werkgelegenheid houdt ook in dat er een andere opstelling wordt gekozen t.o.v. de relatie betaalde en onbetaalde arbeid. Op dit moment kennen wij een strenge scheiding tussen betaalde en onbetaalde arbeid. De taakverdeling tussen man en vrouw is daarvan het duidelijkste voorbeeld, maar ook de werklozen worden daarvan de dupe. Er is immers een groot verschil tussen betaalde en onbetaalde arbeid.

Het verlies van duizenden arbeidsplaatsen door bedrijfssluitingen, automatisering en bezuinigingen in de dienstensector verkleint de groep mensen die betaalde arbeid verrichten en vergroot tegelijkertijd de hoeveelheid arbeid die onbetaald verricht wordt, m.n. door vrouwen, wat weer te maken heeft met de omvang van de maatschappelijke behoeften die onvervuld blijft. Tegen die achtergrond wijzigt de relatie betaalde en onbetaalde arbeid zich en komen deze minder scherp tegenover elkaar te staan.

Natuurlijk rijzen dan ook direct weer problemen. Bijvoorbeeld het gevaar dat jongeren met een uitkering de plaats in gaan nemen van ontslagen werknemers. Dat gevaar geldt in sterke mate voor particuliere bedrijven, waar het in dienst nemen van dergelijke goedkope arbeidskrachten ten koste zal gaan van de rechtspositie van de werknemers en ten gunste van het eigen gewin van de ondernemer.

In de overheidssector is een dergelijk particulier gewin niet aan de orde, wel een makkelijke mogelijkheid om bezuinigingen op te vangen. Bovendien zou in een dergelijke situatie vakbeweging, jongerenorganisaties en evt. middenstand betrokken kunnen worden bij het beoordelen van deze projecten.

Toch heeft ook in dat geval het werken met een uitkering alleen perspectief als het wordt gecompleteerd door een landelijk of gemeentelijk werkgelegenheidsbeleid, dat

gericht is op het creëren van arbeidsplaatsen en het omzetten van werken met een uitkering (vrijwilligerswerk) in een normale arbeidsplaats, op het moment dat de behoefte aan een dergelijk werk duidelijk gebleken is.

Van de kant van de ondernemers en de regering wordt tegenover de EAJ-projecten en in mindere mate de memo bedrijven het argument van de concurrentievervalsing in het geweer gebracht. Nu de 'alternatieve werkgelegenheid' zich tot een geduchte bedrijvigheid ontwikkelt, ondervinden steeds meer bedrijven daar de gevolgen van, vooral het midden- en kleinbedrijf. Hier wreekt zich het feit dat het midden- en kleinbedrijf nauwelijks op grote schaal wordt gesteund en gestimuleerd. De WIR komt zeker niet ten goede aan de kleine bedrijven. Aan de andere kant moet gesteld worden dat vrijwel het gehele overheidsbeleid op dit terrein een vorm van concurrentievervalsing is, vooral ten gunste van de grote bedrijven. Het wordt overigens steeds duidelijker dat het van groot belang is dat ook de lagere overheden gestimuleerd worden en de gelegenheid krijgen een werkgelegenheidsbeleid te voeren. Het werkgelegenheidsbeleid zou voor een deel gedecentraliseerd moeten worden, waarmee ook de controlemogelijkheden van de kant van de bevolking groter worden.

Dick Oudenampsen
Tilly Vermeer

PARTIJDOCUMENTEN

Regeringsbeleid onaanvaardbaar; progressieve samenwerking versterken

Het partijbestuur van de CPN heeft zich beraden over een aantal actuele gevolgen van het regeringsbeleid, waarvan juist in deze dagen de funeste uitwerking

voor grote groepen van de bevolking blijkt. Loontrekkenden zowel als uitkeringsgerechtigden krijgen minder in handen, terwijl zij geplaatst worden voor sterk stijgende lasten. In de ene bedrijfstak na de andere worden mensen met een kilheid aan de kant geschoven, die herinneringen oproept aan de dertiger jaren, waardoor de werkloosheid onheilspellende vormen aanneemt. In gezondheidszorg, het onderwijs, de cultuur — voorzieningen die van essentieel belang zijn voor het bestaan — wordt de bijl gezet. Het partijbestuur van de CPN acht hiertegen thans felle oppositie, uitgaande van brede en eensgezinde actie, geboden.

De koers van afwenteling van de problemen op de

bevolking is onaanvaardbaar. Haar belangen worden ondergeschikt gemaakt aan een politiek van het 'uitzeken van de crisis' ten gunste van het belang van een handvol machtige kapitaalgroepen en financiële instellingen. Terwijl geen geld ter beschikking komt voor werkloosheidsbestrijding worden de bewapeningsuitgaven nog opgevoerd.

De regering beroept zich bij de uitvoering van dit beleid op een kamermeerderheid. In feite wordt echter de parlementaire democratie uitgehold wanneer men voorbijgaat aan de noodzaak van overleg met betrokkenen en het zoeken van politieke oplossingen in sociale conflicten. Mensen, die in verzet staan mogen zich niet laten ontmoedigen door redeneringen die zulke meerderheidsbesluiten als onomkeerbaar voorstellen.

In dit verband verdient naar de mening van het partijbestuur de opstelling van instellingen als het AZI-VO, die, uitgaande van een eigen verantwoordelijkheid, weigeren de heffing van een eigen bijdrage uit te voeren, alle steun.

Naar de mening van het CPN-bestuur ontleent een effectieve oppositie voor een andere koers haar kracht aan een samengaan in daadwerkelijke actie van sociale bewegingen, actiegroepen, vrouwencomités, vakbonden en progressieve partijen. Daarin wordt een intensieve discussie mogelijk over een fundamenteel andere aanpak van de sociaal-economische problemen. De inzet van de CPN is hierbij de verdediging van werk, levenspeil en sociale zekerheid, waarbij behoud van prijscompensatie en beperking van met name de woonlasten van grote betekenis is tegen de afkalving van de koopkracht. Van communisten kan een actieve bijdrage verwacht worden om die samenwerking tot stand te brengen in bedrijven en sectoren, in buurten en steden, regionaal en nationaal.

In het Progressief Partijenoverleg zal de CPN zich inzetten voor gemeenschappelijk optreden. Op dit moment ziet de CPN als eerste noodzakelijke taak voor de arbeidersbeweging en alle progressieve mensen om

- zich sterk te maken voor verdediging van de belangen van de uitkeringsgerechtigden en voor het ongedaan maken van een inkomensachteruitgang van vaak vele tientjes per maand;
- zich in te zetten voor daadwerkelijke solidariteit met de brede beweging voor behoud van werk in menige sector, die zich nu in het bijzonder toespitst bij de ADM;
- steun te verlenen aan de vakbondsacties voor het afdwingen van arbeidstijdverkorting in het kader van het scheppen van meer arbeidsplaatsen.

Gezien de noodzaak van samengaan acht het partijbestuur van de CPN het initiatief van de 'Dialoog van Dribergen' voor de manifestatie 'Stop het afbraakbeleid, voor een progressief alternatief' op zaterdag 22 januari a.s. in Amsterdam van grote positieve betekenis. Dergelijke initiatieven, ook op plaatselijke en regionale schaal, verdienen actieve deelname van mensen die zich inzetten voor een ander beleid.

Partijbestuur bijeen

Het partijbestuur van de CPN heeft besloten eind april een werkconferentie te organiseren over 'crisisbestrijding en maatschappijvernieuwing', het onderwerp dat wegens tijdgebrek op het partijcongres vorig jaar niet behandeld kon worden. Het partijbestuur besloot echter tevens de thematiek uit te breiden.

In oktober zal de CPN een nieuwe ontwerp tekst publiceren voor een partijprogramma. Er werden afspraken gemaakt over het structureren van de discussie in de CPN hierover. Begin '84 moet een bijzonder partijcongres het programma vaststellen. Het partijbestuur stelde een commissie in die één en ander gaat organiseren.

Het CPN-partijbestuur besloot ook een commissie in te stellen die 'vorm gaat geven aan de activiteiten van de partij op het gebied van de internationale solidariteit en de samenwerking met vooruitstrevende en vredelievende organisaties en groeperingen in het buitenland'.

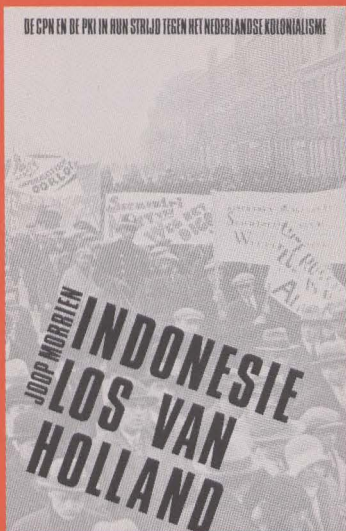
In het dagelijks bestuur zal Jaap Wolff worden belast met het buitenlandse beleid van de CPN. In de gevormde 'buitenlandcommissie' zitten partijbestuurders, maar ook mensen van buiten dat bestuur.

Het partijbestuur stelde tevens een 'werkgroep vrede en veiligheid' in. De werkgroep moet zich bezig houden met de beleidsvoorbereiding op het gebied van defensie-politiek, militarisering, het omzetten van produktie van oorlogsmaterieel in vreedzame produktie etc. De CPN gaat, zo besloot het partijbestuur, deelnemen aan de overleggroep van de vredesbeweging die acties tegen de komst van de nieuwe kernraketten gaat voorbereiden.

Het partijbestuur stelde enkele financiële commissies in. Penningmeester van de CPN wordt Marius Ernsting.

Uit De Waarheid van 17en 18 januari

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 30,—

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

deze maand verschijnt:

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

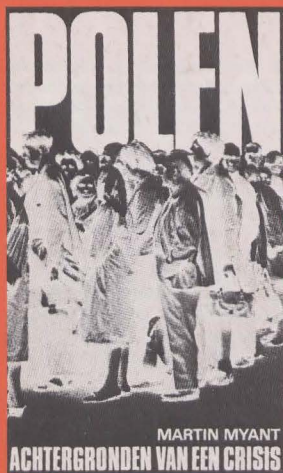
Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet.

De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen“ mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

P EN C

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Piet de Vrije

Marx en Keynes over crisis

Kees van der Pijl

**Amerika, Europa en het reëel
bestaande socialisme**

Frans Vries

De sterke arm van de burgemeester

Lioe Tan

Pornografie

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 3
maart 1983

REDACTIE:

M. Bakker (hoofdredacteur)

M. Braun

S. v.d. Helm

J. Mets

D. Oudenampsen

S. Bacchini

D. Verhaar

B. IJzerman

W. Warmerdam (redactie-secretaris)

020-923084

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Piet de Vrije
MARX EN KEYNES OVER
CRISIS 89

Kees van der Pijl
AMERIKA, EUROPA EN HET
REËEL BESTAANDE
SOCIALISME 104

Frans Vries
DE STERKE ARM VAN DE
BURGEMEESTER 114

Lioe Tan
Boekbespreking:
PORNOGRAFIE 122

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

'Het is een pure tautologie om te zeggen dat crises worden veroorzaakt door een gebrek aan solvabele konsumenten of aan koopkracht (...). Wanneer er waren onverkoopbaar zijn, dan betekent dat, dat er voor die waren geen solvabele kopers of, met andere woorden, consumenten zijn gevonden. (...) Maar als iemand, deze tautologie de schijn van een diepere rechtvaardiging zou proberen te geven, door te zeggen dat de arbeidersklasse een te gering deel van haar eigen produkt ontvangt, en dat het kwaad zou worden verholpen door haar een groter aandeel te geven of haar arbeidsloon te verhogen dan zouden wij daarop antwoorden, dat crises nu juist altijd voorafgegaan worden door een periode, waarin over het algemeen de lonen stijgen en de arbeidersklasse feitelijk een groter aandeel in het jaarlijkse, voor de consumptie bestemde, produkt krijgt.

Karl Marx¹

MARX EN KEYNES OVER CRISIS

Wat zou Keynes hebben gezegd over de huidige economische crisis? Zou hij het eens zijn met rechtse economen die stellen dat door een overmatige opvoering van de overheidsuitgaven in de afgelopen decennia de economie juist uit evenwicht is geraakt? Of zou hij pleiten voor een keynesiaans beleid omdat hij vindt dat het de afgelopen jaren juist ontbroken heeft aan een effectief conjunctuurbeleid? En als hij daar voor zou zijn, zou hij dan pleiten voor produktieve investeringen of zou hij dat nooit zo gezegd hebben?

Wat 'moet' je als marxist vinden van stimuleringsmaatregelen in de huidige crisis? Is het zo dat uit de marxistische reproductieschema's volgt dat een kapitalistische crisis òf alleen door een koude sanering c.q. een kapitalistisch herstructureringsproces òf alleen door een radicale socialistische omvorming van de economie kan worden opgelost? En zijn daarmee alle voorstellen van progressieve economen voor een stimuleringsbeleid illusies of, wat minder hard geformuleerd, tactisch misschien wel juiste voorstellen, maar onder de huidige kapitalistische verhoudingen toch nooit realiseerbare ideeën. Is het inderdaad zo dat Marx en Keynes twee volstrekt onver-

enigbare, tegenstrijdige theorieën hebben geformuleerd?

Dit artikel, dat tot stand kwam naar aanleiding van een discussieavond in de Amsterdamse CPN-afdeling Funen over de voorstellen van de CPN om de crisis te bestrijden is bedoeld als discussiebijdrage. Er wordt in gesteld dat er geen sprake is van één keynesiaanse economische theorie, maar dat Keynes' visie door verschillende economen zeer verschillend wordt geïnterpreteerd. Tevens wordt erin betoogd dat er in de economische theorieën van Marx aanknopingspunten zijn te vinden met bepaalde interpretaties van de keynesiaanse theorie. En dat er ook marxistische economen zijn die deze aanknopingspunten hebben aangegeven en uitgewerkt in economische modellen, gestoeld op Marx' crisis-theorie. Daarnaast wordt inzicht gegeven in de verschillen die bestaan tussen neo-keynesiaanse theorieën en de marxistische theorieën.

De conclusie van het artikel zal onder meer zijn dat de principiële verschillen tussen

1. Karl Marx, *Capital*, Vol. II pp. 475-6, zoals geciteerd in Maurice Dobb, *Political Economy and Capitalism*, London, 1937, p. 90.

marxistische en keynesiaanse theorieën geringer zijn dan in de traditionele visie op deze stromingen gesteld wordt. De keynesiaanse economen hebben voor een goed begrip van de crisis de marxistische inzichten nodig, net zozeer als de marxistische theorie het niet kan stellen zonder gebruik te maken van een aantal keynesiaanse instrumenten.

Marx

Alvorens in te gaan op de keynesiaanse theorie en de verschillen ervan met de marxistische theorie bij het beoordelen van kapitalistische crises, zal eerst ingegaan worden op Marx' visie op crises in de economie. Het is daarbij niet mogelijk te spreken van de marxistische crisistheorie omdat er meerdere interpretaties zijn die elk verschillende oorzaken van het ontstaan van crises benadrukken. Elk van die interpretaties verhoudt zich anders tot de keynesiaanse theorie.

Marx geeft aan dat zich gedurende het kapitalistische accumulatieproces situaties kunnen voordoen waarin de winstvoet te laag is geworden.² Bijvoorbeeld, in een periode waarin er veel wordt geïnvesteerd kunnen de lonen in eerste instantie mee stijgen met de investeringsgroei. Maar als op een gegeven moment duidelijk wordt dat er sprake is van overcapaciteit, zullen de investeringen terugvallen waardoor de winsten dalen. Subsidies aan bedrijven om investeringen uit te breiden hebben dan geen zin omdat er overcapaciteit is. Verhoging van de bestedingen (lonen, overheidsuitgaven) heeft dan evenmin zin omdat daarmee de investeringen niet toenemen. Er is immers overcapaciteit en de winsten zijn te laag om een verdere groei van de economie onder ongewijzigde omstandigheden mogelijk te maken. Loonsverlaging leidt wel tot de mogelijkheid om de winsten te verhogen, maar de winsten kunnen in Marx' visie pas gereali-

seerd worden als er weer geïnvesteerd wordt.

Maar bij loonsverlaging zullen de investeringen niet toenemen omdat de koopkracht is afgenomen. Eerst moeten de overtollige en de te laag renderende kapitaalgoederen worden vernietigd alvorens een nieuwe ronde van kapitaalaccumulatie kan plaatsvinden. Matiging versnelt dat proces, maar kan ertoe leiden dat de nieuwe investeringsronde zal starten op een niveau met een lagere arbeidsproductiviteit. Marx polemiseerde met de economen die stelden dat te hoge lonen oorzaak van de crisis zouden zijn. Marx stelde in antwoord op deze economen dat je eerder kon zeggen dat de winsten te hoog waren dan de lonen omdat je daarmee aangeeft dat 'de werkelijke barrière van de kapitalistische productie, in vergelijking met maatschappelijke productie, het bestaan van het kapitaal zelf is'.³

In de marxistische theorievorming zijn er een viertal crisistheorieën ontwikkeld die elk een verschillende verklaring geven voor de daling van de winstvoet onder kapitalistische verhoudingen.⁴

Stijgende organische samenstelling

Marx noemt de verhouding (in arbeids-

2. Marx verstaat onder accumulatie het opnieuw omzetten van meerwaarde in kapitaal. Hierdoor groeit het kapitaal; bovenop het deel dat nodig is om eerdere investeringen te vervangen komt een nieuw deel dat in arbeidskracht, grondstoffen en machines geïnvesteerd kan worden, waardoor weer nieuwe accumulatie plaatsvindt, enz. Onder winstvoet verstaat Marx de verhouding tussen meerwaarde (het verschil tussen betaalde en onbetaalde arbeid) en geïnvesteerd kapitaal (zowel constant kapitaal — machines — en het variabele kapitaal — de arbeid —). Zie ook: Bin Fine, Inleiding in het Kapitaal van Marx, 1980, SUA, Amsterdam.
3. K. Marx, *Capital*, Vol. III pag. 293, zoals geciteerd in M. Dobb, *Political Economy and Capitalism*, t.a.p., pag. 126.
4. Zie: Erik Olin Wright, *Alternative perspectives in the Marxist theory of accumulation and crisis*, in *The Subtle Anatomy of Capitalism*, Jesse G. Schwartz, Santa Monica, 1977 en Thomas E. Weisskopf, *Marxian crisis theory and the rate of profit in the postwar U.S. economy*, in *Cambridge Journal of Economics* 1979, 3, 341-378.

waarden) tussen kapitaal en arbeid de organische samenstelling van het kapitaal. Door de technische vooruitgang bestaat er een tendens de hoeveelheid kapitaal per arbeider te verhogen. Onder bepaalde voorwaarden stijgt daardoor de organische samenstelling van het kapitaal.⁵ Als de uitbuiting, de meerwaarde, niet verandert, neemt de winstvoet af. Immers de investering wordt groter terwijl de winst gelijk blijft. In boek III van Het Kapitaal gaat Marx uitvoerig in op de stijgende organische samenstelling als crisisoorzaak.⁶ Omdat onder kapitalistische concurrentieverhoudingen de technische vernieuwing voor de kapitalisten een kwestie van leven of dood is, spreekt Marx daar over de *wet van de tendentieel dalende winstvoet*. Marx bespreekt in boek III echter eveneens de tegengestelde tendensen die ertoe kunnen leiden dat de winstvoet niet daalt maar juist stijgt. Bijvoorbeeld kan door de technische ontwikkeling en de stijging van de arbeidsproductiviteit het kapitaal zelf goedkoper worden.

Lange tijd hebben velen deze crisistheorie als de enig juiste marxistische verklaring van crises gezien.⁷ Dit valt op grond van Marx' Kapitaal echter niet te verdedigen.⁸ Marx gaat uit van meerdere mogelijke verklaringen van crises. Marx' crisesverklaringen zijn niet louter af te leiden uit abstracte economische wetmatigheden die elk een per geval verschillende aan de tijd aangepaste verklaring vereisen. Het is dan ook onjuist uit Marx' economische crisistheorie de conclusie te trekken dat bepaalde crisisoorzaken noodzakelijkerwijze voort-

vloeien uit het accumulatieproces. Er zijn in het algemeen evenveel crisisoorzaken als mogelijkheden om crisis te vermijden.⁹ Omdat er echter in het kapitalisme geen automatische mechanismen bestaan om de economie te sturen in een evenwichtig groeiproces, kan je stellen dat elke mogelijke crisisoorzaak eveneens een potentiële crisisoorzaak is.

Cyclische aanschaf van investeringsgoederen

Een andere crisisoorzaak kan de cyclische aanschaf van investeringsgoederen zijn. Kapitalistische concurrentieverhoudingen dwingen kapitalisten te investeren ook al is bekend dat alle investeringen tezamen leiden tot overcapaciteit. De investeringen worden maatschappelijk niet gepland of gelijkmatig gespreid, maar ze verlopen in golven die samenhangen met historische gebeurtenissen (oorlogen, technologische vernieuwingen) en met veroudering van kapitaalgoederen.

Na de Tweede Wereldoorlog tot in de jaren zestig was er sprake van enorme uitbreidingsinvesteringen. Daarna volgde een periode van volledige werkgelegenheid, gevolgd door een periode waarbij extra arbeidskrachten (buitenlandse werknemers en huisvrouwen) werden ingeschakeld. Noodzakelijkerwijze moest een periode van (arbeidsbesparende) diepteinvesteringen volgen. Dit leidde bij verhoging van de reële lonen (Marx zou zeggen stijgende lonen zijn de stormvogels van de crisis) in de jaren zeventig tot overinvesteringen, overproductie, winstdaling en stagnatie.¹⁰

5. Olin Wright heeft erop gewezen dat de stijging alleen optreedt in geval van arbeidsbesparende innovaties die voor de kapitalisten alleen voordeliger zijn i.g.v. volledige werkgelegenheid, t.a.p. pag. 207.

6. K. Marx, *Capital*, Vol. III, hoofdstukken 13, 14 en 15.

7. In onder andere het boek 'Het laatkapitalisme'. Ernest Mandel, Amsterdam, 1976, treft men het verklaren van de crisis op basis van deze wet aan.

8. Zie hierover: M. Dobb, *Political economy and Capitalism*, t.a.p. hoofdstuk 4.

9. Zie hierover: Péter Erdős, *Contributions to the theory of capitalist money, business fluctuations and crises*, Budapest, 1971.

10. Zie bijvoorbeeld: C. van Ewijk, R. de Klerk, G. Reuten en B. Thio (red.), *Economisch Beleid uit de Klem*, Amsterdam, oktober 1980, deel 1.

Onderconsumptietheorie

In de onderconsumptietheorie¹¹ wordt de nadruk gelegd op crisisoorzaken die samenhangen met het conflict dat kan optreden tussen productie en consumptie. Door technische vooruitgang wordt de arbeidstijd, benodigd voor het maken van produkten voor de consumptie (reproductie), steeds korter. Marx noemt dit de stijging van de relatieve uitbuiting. De kapitalisten maken meer winst, de koopkracht neemt relatief (in relatie tot de totale hoeveelheid geproduceerde goederen) af. De kapitalisten kunnen hun produkten niet verkopen. Marx spreekt van een realisatiecrisis; de geproduceerde meerwaarde kan niet worden gerealiseerd, hierdoor daalt de winst. Deze crisisoorzaak wordt in Marx' *Kapitaal* wel genoemd, maar niet erg benadrukt.¹²

Profit-squeeze-theorie

In deze theorie¹³ ligt de nadruk op het onder druk staan van de winst (= profit-squeeze) als gevolg van de klassenstrijd. Door loonstrijd veroveren de arbeiders een sterkere positie waardoor een druk op de winst ontstaat en de investeringen dalen. In sommige uitwerkingen van deze theorie wordt de sterkere stijging van de reële lonen gekoppeld aan een bepaalde fase van het accumulatieproces. Als de accumulatie snel toeneemt en de werkgelegenheid stijgt, wordt de positie van de arbeidersklasse in de loonstrijd sterker.

Naast de verschillen tussen de vier crisis-theorieën is er ook overeenkomst. In alle vier de gevallen staat de verhouding tussen de investeringen en de winst centraal. Omdat de investeringen onder kapitalistische verhoudingen niet gepland verlopen kunnen crises ontstaan.

Keynes

Zoals bekend pleit Keynes voor een stimuleringsbeleid van de overheid ten tijde van

een economische crisis. De particuliere sector faalt in het creëren van voldoende vraag en werkgelegenheid en de overheid kan bijvoorbeeld door het bouwen van bruggen, scholen of tanks de werkgelegenheid op peil houden.¹⁴

Bij Keynes spelen de fluctuaties in het investeringsniveau in samenhang met de winstgevendheid (het marginale rendement van het kapitaal) evenals dat bij Marx het geval is, een essentiële rol bij het verklaren van crises. Verschil met Marx is echter dat Keynes de fluctuaties uit toevaligheden, onzekerheden, restricties (bijvoorbeeld veroorzaakt door monopoliepijzen) en subjectieve factoren (winstverwachtingen) verklaarde. Tussen winst en uitbuiting legde hij geen verband. Keynes' theorie is in eerste instantie een kritiek op de neo-klassieke economen; de economen van de liberale laissez-faire economie (laat de ondernemers de vrije hand en alles zal goed komen). In de visie van deze neo-

11. Deze theorie treft men onder meer aan bij Paul Sweezy (bijvoorbeeld in: *Some problems in the Theory of Capital Accumulation*, in *Monthly Review*, 26, no. 1, 1974) die erop wijst dat de onderconsumptietendens onder monopolistische verhoudingen (waar prijszetting eenvoudiger is) belangrijker wordt. De onderconsumptietheorie voert terug tot Rosa Luxemburg die stelde dat een kapitalistische economie externe afzetmarkten nodig heeft om aan een onderconsumptiecrisis te ontkomen.
12. Zie hierover M. Dobb (t.a.p. pag. 121). Dobb wijst er daar op dat Marx het conflict tussen productiviteit en consumptie *slechts* als een facet van de crisis beschouwde, ondergeschikt aan de contradictie in de productiesfeer.
13. Zie bijvoorbeeld Weisskopf, t.a.p.
14. Keynes neemt in de *General Theory* stelling tegen het oplossen van het werkloosheidsprobleem via het middel van de autoritaire staat — bewapening —. Hij pleit daarentegen voor zinvolle overheidsuitgaven terwille van het handhaven van de vrede, John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Cambridge, 1936, pag. 381. Ik ga in mijn artikel niet verder in op de inhoud van de overheidsactiviteiten (zie bijvoorbeeld: 'De crisis van de verzorgingsstaat', IPSO), noch op de kwaliteit van de economische groei in het algemeen (zie bijvoorbeeld: 'Welke taken krijgt de mens?', IPSO).

klassieke theorie zal de economie altijd vanzelf in evenwicht komen omdat de prijzen van arbeid of kapitaal zullen dalen als er teveel van is. Vraag en aanbod komen in die visie altijd in evenwicht via prijsvorming op de vrije markt. Keynes bekritiseerde deze visie. Hij gaf aan dat er situaties kunnen optreden waarin de vrije markt geen evenwicht, geen volledige werkgelegenheid kan bereiken, ook niet of zelfs juist niet als de lonen maar genoeg worden verlaagd.

In Keynes' theorie zijn drie factoren van invloed op het werkgelegenheidsniveau en het nationaal inkomen:

1. de investeringen;
2. de besparingen;
3. de geldbeleggingen.

Besparingen moeten via geldbeleggingen omgezet worden in investeringen.

De investeringen worden opgevoerd totdat de verwachte opbrengst¹⁵ (het marginale rendement van het kapitaal) ervan gelijk wordt aan de actuele rentevoet. Omdat de drie genoemde factoren min of meer onafhankelijk van elkaar zijn hoeft er volgens Keynes geen evenwicht te zijn in de economie. Geldbeleggingen en besparingen kunnen de rente dusdanig beïnvloeden dat de investeringen achterblijven bij wat nodig zou zijn voor volledige werkgelegenheid. Dat geldbeleggingen, besparingen en investeringen niet automatisch met elkaar in overeenstemming zijn komt volgens Keynes omdat ze door drie andere onafhankelijke factoren worden bepaald:

1. bij de investeringen spelen de winstverwachtingen een belangrijke rol;
2. de besparingen worden bepaald door het onafhankelijk gegeven spaargedrag van de spaarders;
3. bij de geldbeleggingen spelen speculanten en renteniers een belangrijke rol.

In de liberale neo-klassieke theorie zorgt het bestaan van vrije markten, van vraag en aanbod, ervoor dat er altijd evenwicht is in de economie. Zijn de investeringen te laag om volledige werkgelegenheid te

garanderen, dan stijgt de vraag naar kapitaal en doordat de rente dan stijgt zal er meer worden gespaard. Doordat de vraag naar arbeid kleiner is dan het aanbod (werkloosheid) zullen de lonen dalen (de bekende redenering: 'loondaling = winst = is werk').

En als de lonen maar laag genoeg zijn geworden, zal het voor de ondernemers weer aantrekkelijk worden om weer meer mensen in dienst te nemen. Keynes was het daar volstrekt niet mee eens. Hij gaf aan dat de investeringen achter konden blijven bij de benodigde investeringen voor volledige werkgelegenheid, bijvoorbeeld doordat winstverwachtingen of renteniers het evenwicht verstoorden. Verlaging van de lonen zou volgens Keynes geen zin hebben omdat de investeringen daardoor niet toenemen. Keynes pleitte juist voor reële loonsverhoging (nominaal zouden de lonen wel kunnen dalen) en/of vergroting van de overheidsuitgaven. Keynes noemde dit het vergroten van de effectieve vraag tot het niveau dat paste bij volledige werkgelegenheid. Keynes' theorie komt er dus op neer dat de overheid ervoor moet zorgen dat er voldoende vraag is om de maximaal mogelijke productie bij volledige werkgelegenheid te kunnen realiseren.

Bij Keynes zijn de investeringen (het investeringsgedrag) doorslaggevend. De investeringen bepalen het nationaal inkomen. Uit het nationaal inkomen volgen, bij het gegeven spaar- en consumptiegedrag, de besparingen en de consumptie. Omdat spaargedrag (c.q. consumptiegedrag; beiden zijn elkaars spiegelbeeld) en investeringsgedrag van elkaar onafhankelijk zijn, kunnen de besparingen groter zijn dan de investeringen. In dat geval zijn de besparingen te groot, c.q. de consumptie

15. Omdat de ondernemers in onzekerheid verkeren en er allerlei fricties (monopolies) bestaan op de markt, hebben de investeringsbeslissingen een onvoorspelbaar verloop (zie ook noot 23).

te klein bij de gegeven investeringen. Er ontstaat dan werkloosheid. In die situatie moet de overheid voor extra bestedingen zorgen om de effectieve vraag te stimuleren waardoor investeringen en besparingen in evenwicht komen. Bij Keynes vloeit stagnatie dus voort uit het investeringsgedrag van ondernemers dat niet is afgestemd op de benodigde investeringen voor volledige werkgelegenheid. In principe raakt dit aan de marxistische kritiek op de kapitalistische economie, waarbij er wordt gewezen op de onmaatschappelijke (anarchistische) investeringsbeslissingen van ondernemers als oorzaak van crises. Bij Keynes zijn de investeringsbeslissingen echter gebaseerd op toeval, afhankelijk van onvoorspelbare winstverwachtingen. Bij Marx zijn de investeringen gerelateerd aan de behaalde winst; aan de uitbuiting van de arbeid. Bij Keynes wordt de winst niet verklaard en de uitbuiting wordt niet genoemd. Uit beide theorieën volgt echter wel dat loonsverlaging in crisissituaties geen remedie is. Keynes pleit voor vergroting van de effectieve vraag, in Marx' visie

hoeft dat niet zonder meer een oplossing te zijn.¹⁶

De koppeling die Marx legt tussen de winsten die in de *productie* ontstaan (uitbuiting van arbeid) en de investeringen vormt de belangrijkste schakel om het verschil tussen Marx en Keynes duidelijk te kunnen krijgen. Doordat Keynes de investeringen niet verklaarde aan de hand van de in de productie behaalde winst maar alleen aan de winstverwachtingen kon hij niet verklaren waarom de investeringen in sommige gevallen achterbleven bij het benodigde niveau voor volledige werkgelegenheid.¹⁷ In zijn beleidsaanbeveling tot verhoging van de effectieve vraag keek hij alleen naar het bestedingseffect van de investeringen en niet naar de winstverhoudingen. Dit neemt echter niet weg dat Keynes ervoor pleitte, als de markt faalde of de renteniers te hoge rente vroegen, de staat over te laten gaan tot investeringen in produktieve productieprocessen.¹⁸

Keynes was in zijn tijd een felle bestrijder van wat hij noemde de functieloze klasse van renteniers. Het is gezien Keynes' standpunt over de noodzaak van investeringen door de overheid, als de particuliere sector stagneert, dan ook onjuist zijn theorie slechts terug te brengen op zijn pleidooi voor verhoging van de consumptieve vraag.

16. Keynes moest van het marxisme niet veel weten. Over Marx' Kapitaal schreef hij: '(...) niet alleen wetenschappelijk onjuist maar ook van geen belang en niet toepasbaar in de moderne wereld.' (J.M. Keynes, *Essays in Persuasion*, New York, 1963, pag. 300.)

In een brief van Keynes aan Shaw (R. Harrod, *The life of John Maynard Keynes*, New York, 1951, pag. 192), schreef hij dat hij geloofde dat zijn nieuwe economie het marxisme zou ondermijnen. Keynes' afkeer van het marxisme werd niet in de eerste plaats bepaald door wetenschappelijke argumenten maar door een ideologische stellingname. Dat blijkt uit een vergelijking die Keynes maakt in 'The General Theory', tussen een aantal economen op het punt van de 'Effectieve Vraag' (het belangrijkste begrip in Keynes' theorie): 'De grote puzzel van de Effectieve Vraag waaraan Malthus heeft geworsteld, is verdwenen uit de economische literatuur. Je vindt het zelfs niet genoemd in het hele werk van Marshall, Edgworth en Professor Pigou, aan wie de klassieke theorie haar meest ontwikkelde structuur ontleend. Het kon alleen heimelijk, onder de oppervlakte, leven in de onderwereld van Karl Marx, Sylvia Gesell of Major Douglas.' (Keynes, *The General Theory*, t.a.p. pag. 32.)

17. Keynes had überhaupt weinig oog voor de omvang van de bestaande hoeveelheid kapitaalgoederen. Klein zegt hierover: 'Inderdaad, één van de vaak verwaarloosde sleuteldeterminanten van de investeringsbeslissingen is kapitaalaccumulatie. Keynes' eigen behandeling van de kapitaalgoederenvoorraad was bijzonder oppervlakkig'. *The Keynesian Revolution*, New York, 1966, pag. 68. Een oppervlakkige vorm van een relatie tussen investeringsplannen en verwachte winst werd door Keynes wel gelegd als hij ervan uitging dat de winstverwachtingen van de ondernemers zich baseerden op het actuele winstniveau.

18. Keynes, *The General Theory*, t.a.p., pag. 220-222, zie ook Deutschmann, t.a.p., pag. 426/7.

Marx versus Keynes; een vergelijking mogelijk?

Zoals in de inleiding werd gesteld, zal dit artikel trachten aan te geven dat de verschillen tussen marxistische en keynesiaanse theorieën soms geringer zijn dan wordt voorgesteld in de traditionele visie op deze twee stromingen. Hiervoor is het eerst nodig de traditionele visie weer te geven. Zeer helder en beknopt wordt dit gedaan door de Amsterdamse hoogleraar Michael Ellman¹⁹ in het hierna volgende citaat.

'Voor een keynesiaan kan een crisis altijd worden overwonnen (en zelfs worden voorkomen) door een verstandig overheidsbeleid. Voor een monetarist kan een crisis altijd worden vermeden mits er maar een verstandig monetair beleid wordt gevoerd. Voor een neoklassiek econoom kan een crisis worden bestreden door loonsverlaging (en door vermindering van de overdrachtsuitgaven en de overheidsbestedingen in het algemeen). Voor een marxist (...) zijn crises (althans in het kapitalistische systeem) onvermijdelijk. Crises zijn nodig voor de kapitalistische produktiewijze: zij houden de arbeidersklasse onder de duim en maken de herstructurering van het kapitaal mogelijk.²⁰ Werkloosheid dwingt de arbeiders zich te onderwerpen aan de dictatuur van het kapitaal: hun looneisen worden minder en het verzet tegen veranderingen in het arbeidsproces neemt af. Door faillissementen verdwijnt de overcapaciteit (die is veroorzaakt door de voor een hoogconjunctuur kenmerkende overinvesteringen) en concentreren de productiecapaciteit en de financiële middelen zich bij sterke, dynamische bedrijven die van een volgende opleving van de economie kunnen profiteren. Deze marxistische analyse wordt ook onderschreven door een aantal politici die niet-marxistische doeleinden nastreven. Een goed voorbeeld hiervan is het Thatcher-regime in Groot-Brittannië (en misschien ook het

nieuwe Reagan-regime in de VS). De Thatcher-gezinde politici hebben bewust de Britse recessie versterkt door een hoge wisselkoers en hoge rentevoeten te handhaven. Dit is bedoeld om 'realisme' in de vakbonden te bewerkstelligen en efficiëncy in de industrie te verwezenlijken. Het feit dat de marxistische analyse van de positieve functie van de crisis in het kapitalisme wordt aanvaard door politici van niet-marxistische signatuur is belangrijk. Het geeft aan dat de marxistische theorie van de crisis een belangrijk wetenschappelijk element bevat en dat de marxistische kritiek op het keynesiaanse begrip van de permanente crisisvrije groei in het kapitalisme belangrijke elementen van waarheid in zich draagt. De crisis is ook één van de verschijnselen die duidelijk maakt dat het kapitalisme een verspillende, inefficiënte en irrationele produktiewijze is die door de arbeiderklasse omgeworpen en door het socialisme vervangen zal worden.' In dit citaat worden door Ellman de marxisten en de keynesianen traditioneel recht tegenover elkaar geplaatst: voor marxisten zijn crises onvermijdelijk, volgens keynesianen kunnen crises altijd overwonnen worden. Mijns inziens is het zo simpel leggen van een tegenstelling tussen Marx en Keynes niet geheel terecht. Ten eerste gaat dat voorbij aan de verdere ontwikkeling van de keynesiaanse theorie

19. Prof. dr. M. J. Ellman, To abolish crises, capitalism must be abolished, M. Dobb, *Intermediar*, 10 juli 1981.

20. John Eatwell, een keynesiaans econoom, is het hier niet mee eens. Hij meent dat het een grote misvatting van marxistische economen is dat structurele veranderingen tot stand komen in een periode van laagconjunctuur. De laagconjunctuur bevriest volgens hem juist de industriële structuren terwijl in een hoogconjunctuur de economie de flexibiliteit heeft om technologische en maatschappelijke veranderingen te weeg te brengen. John Eatwell en Arnold Heertje, *Keynesiaanse economische politiek nu; een debat*, Tijdschrift voor Politieke Economie, Amsterdam, september 1981, pag. 18 e.v.

in de naoorlogse periode.²¹ Maar tevens gaat het voorbij aan de verwerking van de keynesiaanse inzichten in de marxistische economische theorie. We komen hier op het moeilijke en omstreden vraagstuk of de beide theorieën vanuit economisch theoretisch oogpunt al dan niet principieel tegenstrijdig zijn. Dit vraagstuk staat echter de laatste tijd weer volop in de belangstelling. De discussie hierover werd vanuit marxistische zijde al in 1937 gevoerd door Maurice Dobb.²² Hij meent dat na Keynes' economische bijdragen het beschrijven van economische ontwikkelingen op een 'eenvoudige' en 'mechanische' manier aan de hand van de kapitaalaccumulatie geen goed beeld hoeft te geven van het ontstaan of de oorzaken van crises.²³ Omdat Keynes elementen aan de economische theorie heeft toegevoegd die meer de nadruk leggen op subjectieve factoren zoals winstverwachtingen, spaar- en beleggersgedrag, meent Dobb dat machtsfactoren bij het bestuderen van crisisoorzaken van veel groter belang worden.

Nu de wereld opnieuw geconfronteerd wordt met een zeer diepgaande economische crisis, wordt, bijna een halve eeuw na het boek van Dobb en precies een eeuw na het overlijden van Marx en de geboorte van Keynes, opnieuw de vraag gesteld wat de implicaties zijn van Keynes' theorie voor die van Marx.

Is er geen (voldoende) keynesiaans beleid gevoerd en/of zijn Keynes' aanbevelingen vervalst of is een keynesiaans beleid onder

kapitalistische verhoudingen een illusie en sluiten Keynes' en Marx' theorieën elkaar uit? Of is het zo dat een verwerking van keynesiaanse instrumenten de marxistische visie op crises kunnen versterken en een basis leggen voor een reëel anti-crisis-beleid?

De Tilburgse hoogleraar Jörg Glombowski schreef onlangs²⁴ dat voorstellen ter bestrijding van de crisis, gebaseerd op een mengeling van keynesiaanse en marxistische theorieën niet mogelijk zijn. Glombowski komt mede tot deze conclusie omdat hij de crisis (eenzijdig) verklaart op basis van de profit-squeeze-theorie (zie eerste hoofdstuk). Hij is echter van mening dat als de grondslagen van de crisistheorieën van Keynes en Marx (en bloc) worden vergeleken, er geen belangrijke me-

21. Verderop in het artikel wordt nader ingegaan op de post-keynesianen. Belangrijkste economen in deze 'Cambridge' school zijn: Joan Robinson, Nicholas Kaldor en Luigi Pasinetti. Zie ook: A. S. Eichner en J. A. Kregel, *An essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics*, in *Journal of Economic Literature*, 1975, pag. 1295.

22. M. Dobb, 1900-1976, toonaangevend Engels marxistisch econoom. Bekende boeken: *Theories of value and distribution since Adam Smith* en *Political economy and capitalism*. Dobb was lid van de communistische partij van Groot-Brittannië.

23. Dobb (t.a.p. pag. 218-219) noemt Keynes in zijn boek niet. Wel bespreekt hij de elementen die Keynes in zijn theorie centraal stelde (fricties, monopolieprijszetting, onzekere winstverwachtingen). Deze recente ontwikkelingen in de economie, zoals Dobb deze elementen noemt, zijn er volgens hem de oorzaak van dat een beeld overblijft 'van een in hoge mate onstabiel economisch systeem, sterk verschillend van het mooie evenwichtssysteem dat traditioneel door economen is afgeschilderd'. Volgens Dobb zijn we daardoor 'erg ver verwijderd van de klassieke notie om economische ontwikkeling als een eenvoudig produkt van bepaalde mechanische ontwikkelingskrachten (zoals kapitaal- en bevolkingsgroei) te zien, en veel dichterbij het concept van economische ontwikkeling in termen van conflict en interactie'. Alhoewel het in zijn boek lijkt of deze opmerkingen gericht zijn aan het adres van Ricardo en de neo-klassieke economen, blijkt mijns inziens uit het volgende citaat van Dobb dat zijn conclusies van verderstrekkende betekenis zijn, ook voor de marxistische theorie: 'De preciese reikwijdte en aard van de instabiliteit waaraan het kapitalistisch systeem zo duidelijk onderhevig is, is natuurlijk een praktische vraag, die beantwoordt moet worden door studie van feitelijke situaties en door een vergelijkende studie van verschillende ontwikkelingen. Redeneren op basis van bekende algemene karakteristieken van het systeem kan ons nooit meer dan een voorlopig antwoord geven: niettemin kan dit antwoord van groot belang zijn voor de praktijk.'

24. Jörg Glombowski, *Marx en Keynes: crisistheorie en 'alternatieve' economische politiek*, in *Tijdschrift voor Politieke Economie, SUA, Amsterdam*, juni 1982.

thodische tegenstellingen bestaan; wel accentverschillen. Het hanteren — door Marx — van de klassestructuur en produktie voor de winst als belangrijke instrumenten en — door Keynes — van de onzekerheid en de gebrekkige coördinatie van investeringsbeslissingen zijn volgens Glombowski geen onoverbrugbare tegenstellingen. Tussen Marx, die de produktie als uitgangspunt neemt, en Keynes, die de consumptie (de vraag) centraal stelt, behoeft geen tegenstelling te bestaan. Pas aan de hand van een concrete historische situatie kan worden vastgesteld of de condities in de produktie dan wel de realisatie (de vraag) domineren. Deze conclusies zijn bij een verder vergelijk tussen Marx en Keynes, denk ik, van groot belang. Alvorens wordt ingegaan op de vraag of er in de naoorlogse periode wel of geen keynesiaans beleid is gevoerd, zal eerst kort weergegeven worden hoe de keynesiaanse en marxistische economisch theorieën na de oorlog verder zijn ontwikkeld op dit punt.

In diezelfde periode dat Keynes zijn *General Theory* ontwikkelde, formuleerde de Poolse econoom Michal Kalecki, onafhankelijk van Keynes, sterk overeenkomstige ideeën. Kalecki's theorie is echter meer omvattend en radicaler dan die van Keynes. Kalecki's theorie bouwt ook voort op marxistische instrumenten. Zo specificeert Kalecki in zijn theorie economische klassen en formuleert hij een produktie- en crisistheorie gerelateerd aan de winsten en de accumulatie. Kalecki's centrale stelling is dat de winsten van de ondernemers worden bepaald door de investeringen. 'De ondernemers krijgen wat ze uitgeven en de arbeiders geven uit wat ze verdienen', is de veel aan Kalecki toegeschreven gedachte. Niet de hoogte van de lonen of de rente bepaalt de winst maar uiteindelijk krijgen de ondernemers wat ze uitgeven. Kalecki integreert het bestaan van monopolies als

algemeen verschijnsel in zijn theorie. Loonsverlaging in geval van crisis ter verhoging van de winsten leidt in Kalecki's visie tot werkloosheid.²⁵ Kalecki's theorie ligt in het verlengde van Rosa Luxemburgs interpretatie en uitwerking van Marx' crisistheorie, waarin zij de nadruk legt op het aspect van de onderconsumptie.²⁶ Kalecki verbond de theorie van de effectieve vraag, zoals we die ook bij Keynes aantreffen, met Marx' economische instrumentarium. Kalecki²⁷ geeft aan dat uit Marx' werk wel blijkt dat hij zich bewust was van de invloed van de 'effectieve vraag' op de dynamiek van het kapitalistische systeem. Marx schrijft daarover: 'De voorwaarde van directe uitbuiting en die van de realisatie van meerwaarde zijn niet gelijk. Ze zijn niet alleen in de tijd maar eveneens logisch gescheiden. De eerste is louter beperkt door de produktiecapaciteit van de maatschappij, de laatste door de verhouding tussen de sectoren in de economie en door de koopkracht van de maatschappij.' Maar Kalecki vindt dat Marx de invloed van de effectieve vraag niet kritisch en systematisch heeft onderzocht en verbonden aan zijn verklaringen van de crises zoals die worden beschreven in de zogeheten reproductieschema's.²⁸

25. M. Kalecki, *Studies in the Theory of Business Cycles, 1933-1939*, pag. 56.

26. G. R. Feiwel, *Kalecki and Keynes, t.a.p.*, pag. 168.

27. M. Kalecki, *The Marxian Equations of Reproduction and Modern Economics*, in *Social Science Information*, VII, 1968, pag. 73-79.

28. Kalecki schrijft over Marx: 'Hij is geïnteresseerd in het onderzoek, met behulp van de ruilvergelijkingen (reproductieschema's, P.d.V.), van het investeringspad in respectievelijk de investerings- en de consumptiegoederensector dat noodzakelijk is om een evenwichtige expansie van de output te verzekeren. (...) Hij (Marx, P.d.V.) besteedt geen aandacht aan het probleem wat er gebeurt als de investeringen onvoldoende zijn om het voortdurend evenwicht te verzekeren, en gaat daarom niet in op het idee dat de investeringen een sleutelrol spelen in het determineren van het niveau van de totale output en de werkgelegenheid.' (M. Kalecki, *Essays in the Theory of Economic Fluctuations*, Londen, 1939, pag. 25/26.)

Kalecki wijst erop dat Rosa Luxemburg wel de crisisoorzaken die voortvloeien uit een gebrek aan afzetmarkten (koopkracht) naar voren heeft gebracht.

Kalecki's theorie is meer omvattend dan die van Keynes, tevens bevat de theorie een aantal marxistische elementen. Gemeenschappelijk met Keynes is de nadruk op de investeringen als bepalende factor. De investeringen bepalen de produktie en de winst. Evenals Keynes wijst Kalecki erop dat tegenover de produktie een voldoende effectieve vraag hoort te staan. Met Marx heeft Kalecki gemeenschappelijk dat hij klassen, winst, uitbuiting en accumulatie in onderlinge samenhang beschrijft. In die samenhang die Marx in de reproductieschema's beschreef kunnen zich crisisoorzaken voordoen (zie eerste hoofdstuk). Kalecki verbond deze crisisoorzaken uit de produktieve sfeer met de crisisoorzaken, zoals Keynes die benadrukte, uit de consumptieve sfeer (de effectieve vraag).

Naast Kalecki heeft de marxistische Engelse econoom Donald Harris²⁹ de verbinding tussen de koopkracht en verstoringen in de reproductieschema's uitgewerkt. Hij heeft een model ontwikkeld waarin de 'traditionele' marxistische crisisoorzaken, zoals Marx die aangaf in zijn reproductieschema's, worden verbonden met de crisisoorzaken zoals die voort kunnen vloeien uit de onevenwichtigheden tussen investeringsfuncties en de effectieve vraag, zoals benadrukt in Kalecki's theorie. Daarmee is de verhouding tussen de marxistische crisistheorie en de keynesiaanse theorie duidelijker geworden en zijn de mogelijkheden tot een beter begrip van de economische crisis voor marxisten toegelaten.

Neo-keynesianen

In de naoorlogse periode is ook de keynesiaanse theorie verder ontwikkeld. Naast de marxistische en neo-klassieke theorie is

er een zelfstandige algemene economische theorie ontstaan: de neo-keynesiaanse.³⁰ De keynesiaanse theorie is niet alleen verder uitgewerkt, er zijn eveneens een aantal nieuwe elementen aan toegevoegd.³¹ Roy Harrod³² werkte Keynes' theorie, die nogal statisch was en gericht op de korte termijn, uit tot een dynamische lange termijn groeitheorie. Joan Robinson³³ bouwde voort op Keynes' inkomens-theorie en Harrods groeitheorie. Ze voegde van Michal Kalecki het verschillende spaar-gedrag bij loon- en winstinkomens, aan haar theorie toe. Van Marx nam ze het schema van uitgebreide reproductie over waarmee de accumulatie en de klassenstrijd een meer centrale rol in haar neo-keynesiaanse theorie gingen spelen. Centraal in alle neo-keynesiaanse theorieën staat het (soms verschillend gespecificeerde) investeringsgedrag.³⁴ De investeringen bepalen het inkomen, de werkgelegenheid, de groei en de distributie tussen lonen en winsten. Dit onderdeel van de neo-keynesiaanse visie is van groot belang omdat daarmee onder meer afstand wordt geno-

29. Donald J. Harris, *Capital Accumulation and Income Distribution*, Londen, 1978, hoofdstuk 10.

30. Eichner en Kregel, t.a.p. pag. 1293 e.v.

31. Eichner en Kregel schrijven hierover: 'De term neo-Keynesianisme is eveneens gebruikt. Er moet gezegd worden dat Keynes' slechts één van de bijdragen is waarop de nieuwe benadering (post-Keynesiaanse) is gebaseerd. Het is zeker dat het werk van Michal Kalecki niet van minder belang is dan dat van Keynes; in die zin dat de nieuwe benadering steunt op de waarde-theorie zoals die ontwikkeld is op basis van het werk van John von Neuman en Piero Scraffa; deze namen moeten ook genoemd worden. Inderdaad, voor marxisten wordt het werk van Scraffa gezien als het meest fundamentele van allen, en ze noemen de nieuwe benadering op grond daarvan de neo-Ricardiaanse theorie', Eichner en Kregel, t.a.p., pag. 1293.

32. R. F. Harrod, *Towards a Dynamic Economics — Some recent Developments of Economic Theory and their Application to Policy*, Londen, 1948.

33. Joan Robinson, *The Accumulation of Capital*, Londen, 1969.

34. Donald J. Harris, *Capital Accumulation and Income Distribution*, Londen, 1978, pag. 177 e.v.

men van de 'winst is werk' gedachte uit de neo-klassieke theorie. Dat wil zeggen dat de neo-keynesiaanse economen niet de mening zijn toegedaan dat een verlaging van het looninkomen en/of het verhogen van het winstinkomen ten tijde van crisis zal leiden tot een vergroting van de investeringen. Zij stellen, evenals Kalecki, dat de investeringsomvang de te beïnvloeden variabele is en dat die de omvang van de winstinkomens bepaalt. De neo-keynesianen onderscheiden zich onderling doordat zij de oorzaak van de fluctuaties in de investeringsomvang verschillend verklaren. Een aantal elementen uit de neo-keynesiaanse theorieën vertonen overigens duidelijke overeenkomsten met de in de vorige paragraaf beschreven theorie van Kalecki.

Neo-keynesiaanse visie op de huidige crisis

We zullen nu kort nagaan hoe een aantal neo-keynesiaanse economen uit Engeland en de VS de huidige crisis beoordeelt en tot welke beleidsvoorstellen ze komen. De Engelse keynesiaanse econoom John Eatwell³⁵ betoogt dat de sterke naoorlogse economische groei is veroorzaakt door het op peil houden van de effectieve vraag op wereldschaal. Hij wijst erop dat landen die de effectieve vraag verhogen modernere machines in gebruik kunnen nemen. Dat stelt die landen in staat om een hogere groei van de koopkracht in stand te houden.

De Amerikaanse econoom Robert Heilbroner³⁶ pleit voor een krachtig beleid van sociale ondersteuning, beperking van de militaire uitgaven, een anti-inflatieprogramma en een soepeler monetair beleid. Zijns inziens is het werken met financieringstekorten geen ernstig probleem. Hij meent dat het kapitalisme in de komende decennia het Japanse voorbeeld zal gaan volgen; dat wil zeggen een gezamenlijk

inzetten van overheidsmiddelen, privaatondernemerschap en arbeidsorganisatie en -moraal.

De neo-keynesiaanse Engelse econome Joan Robinson³⁷ wijt het in onbruik raken van de keynesiaanse instrumenten aan het vervormen en op z'n kop zetten van Keynes' theorieën binnen het kader van de neo-klassieke evenwichtstheorie.³⁸ Volgens Robinson gaat het erom greep te krijgen op het in de markteconomie fluctuerende investeringsniveau. In een interview³⁹ pleit ze voor het sturen van de investeringen op wereldschaal mede door het opvoeren van investeringen in ontwikkelingslanden. De rijke landen kunnen zo middels het verhogen van de export hun werkgelegenheid vergroten.

Ze neemt stelling tegen wat zij het belangrijkste probleem in de wereld noemt, de bewapeningsuitgaven. Verder vindt zij dat een politiek van matiging geen enkele kans op succes heeft: 'Het heeft ook geen zin

35. John Eatwell en Arnold Heertje, Keynesiaanse economische politiek nu; een debat, Tijdschrift voor Politieke Economie, Amsterdam, september 1981, pag. 14 e.v.
36. Het bittere oordeel van Robert Heilbroner, een interview van Flip Vuijsje, in Intermediar, 9 april 1982.
37. Joan Robinson, Collected Economic Papers deel V, Oxford, 1973, pag. 121.
38. In vrijwel alle economische lesboeken wordt Keynes' theorie ingepast (ingepakt) in het neo-klassieke evenwichtsmodel van Hicks. In dit model komt het er in essentie op neer dat van Keynes wordt overgenomen dat de overheid een bepaald monetair en budgetair beleid moet voeren om het evenwicht tussen gegeven besparingen en voorgenoemen investeringen tot stand te brengen. Joan Robinson wijst erop dat Keynes' visie hiermee op zijn kop wordt gezet omdat bij Keynes de investeringen de besparingen bepalen en niet andersom. Hicks zelf is teruggekomen op het ontnemen van het dynamisch element aan Keynes' theorie (zie J. R. Hicks, Some Questions of time in Economics, in A. M. Tang e.a. (ed.), Evolution, Welfare and Time in Economics, Lexington, 1976, pag. 141).
39. The economist have gone right back to the old nonsense, interview van Maria Brouwer met Joan Robinson in Intermediar, 3 april 1981.

een reële daling van de lonen toe te staan. De vakbonden hebben in dit systeem de taak te vechten voor behoud van koopkracht door de lonen te laten stijgen met de inflatie'.

De neo-keynesiaanse economen delen de neo-conservatieve visie dus niet dat de te grote omvang van de overheidsuitgaven de oorzaak van de crisis is.⁴⁰ Integendeel, ze pleiten voor een actiever overheidsbeleid om zo weerstand te bieden aan de economische problemen. Heilbronner voorziet in dat geval een nieuwe succesvolle ronde van het door de overheid gestimuleerde kapitalisme. Robinson pleit voor een zekere socialisatie van de economie door invloed van de overheid op de investeringen.

Enkele marxistische economen over het naoorlogse beleid

De neo-keynesianen uit het vorige hoofdstuk waren van mening dat een onvolgende keynesiaans beleid in de afgelopen

jaren de economische problemen (mede) heeft veroorzaakt. Wat is de mening van marxistische economen hierover. Is er wel of geen keynesiaans beleid gevoerd na de oorlog?

Bob Sutcliffe, een Engelse econoom, wijst erop dat de regeringen in de kapitalistische landen tijdens de sterke recessie van 1973 allemaal overgingen tot beperking van de overheidsuitgaven en tot matiging van de lonen:⁴¹ 'Regeringen zijn niet overgegaan tot het afwenden van de recessie zoals de keynesiaanse economieboeken ons verzekerden, ze hebben in tegendeel bewust geïntervenieerd om de recessie te verergeren'.

Péter Erdős, een Hongaarse econoom, stelt dat in de laatste drie decennia van de naoorlogse periode de methoden van Keynes blijkaar goed hebben gewerkt.⁴² Volgens Erdős hebben de keynesiaanse instrumenten bijgedragen aan het voorkomen van fatale blunders zoals die in de jaren dertig bijdroegen aan de hevigheid van de crisis. Erdős geeft aan dat de sterk gestegen omvang van de overheidssector (of van de onproductieve uitgaven in het algemeen) in de naoorlogse periode een stabiliserende werking hebben gehad op de crisistendenzen in het kapitalisme. Het economisch succes van de naoorlogse periode schrijft hij echter niet in de eerste plaats toe aan een keynesiaans overheidsbeleid, maar aan de technologische ontwikkeling en de mede daaruit voortvloeiende investeringsmogelijkheden. Hij voegt daar aan toe dat de keynesiaanse methoden de kapitalistische contradicties niet hebben

40. Met name de monetaristen stellen dat het te grote beslag dat de overheid legt op de 'economie' de oorzaak is van de huidige crisis. De ondernemers worden te zwaar belast. Zij vinden dat de overheid een aftrekpost is van de economie. Dit in tegenstelling tot andere economen die vinden dat de overheid eveneens gezien kan worden als een producent die een bijdrage levert aan de economie. Bovendien hebben de neo-conservatieve economen de neiging om de omvang van de overheidsuitgaven te overdrijven (zie ook Economisch Beleid uit de Klem, t.a.p. pag. 157 e.v.). Zij stellen dat in Nederland het aandeel van de collectieve sector in 20 jaar is verdubbeld en nu 65% van het netto nationaal inkomen bedraagt. Alhoewel dit cijfer klopt, wordt er voorbijgegaan aan het feit dat de overheidsbestedingen (de collectieve uitgaven minus de overdrachtsuitgaven) in al die jaren vrijwel niet gestegen zijn. Deze uitgaven bedragen nu ongeveer 23% van het netto nationaal inkomen. De oorzaak van de sterk gestegen overdrachtsuitgaven zoals de sociale uitkeringen en de steungelden aan de bedrijven (WIR etc.) ligt juist in het falen van de markteconomie. Deze uitgaven kan je niet van 'de economie' of de particuliere sector aftrekken. Het maakt voor deze sector immers weinig uit of de gelden door het ene dan wel het andere individu worden uitgegeven.

41. Bob Sutcliffe, *Keynesianism and the Stabilisation of Capitalist Economies*, in *Economics, an Anti-text*, F. Green en P. Nore (ed.), London, 1977, pag. 177/8.

42. Péter Erdős, *A Contribution to the Criticism of Keynes and Keynesianism*, in *The Subtle Anatomy of Capitalism*, J. G. Schwartz (ed.), Santa Monica, 1977, pag. 243 e.v. en Péter Erdős, *Contributions to the theory of capitalist money, business fluctuations and crises*, Budapest, 1971.

opgelost. De door Keynes (vaag) aangeprezen socialisatie van de investeringen zijn volgens Erdős niet toegepast waardoor het kapitalisme nu zakt in een periode van inflatie en stagnatie.

Een min of meer vergelijkbare stelling neemt Christoph Deutschmann⁴³ in. Hij is van mening dat de overheidsuitgaven in de VS en Engeland een belangrijke rol hebben gespeeld bij het stabiliseren van de conjuncturele schommelingen in de jaren vijftig en zestig.

Deutschmann wijst er echter eveneens op dat Keynes' aanbevelingen in de loop der tijd zijn afgezwakt. Het toegepaste keynesianisme zette volgens hem de anti-kapitalistische elementen van Keynes' theorie overboord: '(...) in de praktijk was de hoogste stelregel van de 'keynesiaanse' financiële politiek de investeringen te beperken tot die sectoren waarop concurrentie met de private sector en vermindering van de private winsten niet te verwachten was. De door de staat geïnduceerde produktie mocht in de regel niet op de markt terugkeren (...)'.⁴⁴

Deze drie economen concluderen niet dat het keynesiaanse beleid per definitie niet effectief of niet anti-kapitalistisch zou zijn.⁴⁴ Ze stellen dat in de naoorlogse periode tot 1970 een bepaalde vorm van keynesiaans conjunctuurbeleid is gevoerd, maar dat ten tijde van de recessie in de jaren zeventig het keynesiaanse beleid overboord werd gezet.

Vijf Nederlandse economen⁴⁵ mede-auteurs van het rapport Economisch Beleid uit de Klem⁴⁶ trekken uit de recente ontwikkelingen in de economische theorie de volgende conclusie: 'De stelling die wij (...) poneren is dat de theorie van *Keynes* beleidsinstrumenten aandraagt voor een periode van aankomende *stagnatie* terwijl het "keynesianisme" juist uitgewerkt werd naar het te voeren beleid in een periode van aanhoudende *groei*.

Een beoordeling van de keynesiaanse bijdrage aan de economische politiek leidt

tot gemengde conclusies. Enerzijds kan een theorie van de economische politiek het niet stellen zonder de door het keynesianisme benadrukte methode, begrippen en instrumenten. Ook de marxistische theorie zal van dergelijke elementen gebruik moeten maken wil zij tot een conceptie van concreet toepasbare economische politiek komen. Belangrijke marxistische auteurs zoals Kalecki hebben dat vroegtijdig onderkend. Anderzijds is de keynesiaanse conceptie van economische politiek, die zich hoofdzakelijk baseert op bestedings- en inkomensbeleid, te beperkt. Die zwakte is in volle hevigheid aan het licht gekomen in de jaren zeventig. Het monetarisme wijst die zwakte aan, maar analyseert haar niet. De marxistische stroming heeft een veel beter uitgangspunt om de aard van die zwakte te analyseren. Deze is immers juist gericht op de onevenwichtigheids-tendenzen van het accumulatieproces, op de contradicties van de processen die de verdeling en de processen die de groei bepalen. Daarom is voor een overleven van de keynesiaanse stroming een fusie met marxistische denkbeelden noodzakelijk.

De keuze is in feite tussen een terugval naar pre-keynesiaanse concepties van economisch beleid en verandering van de economische politiek die de grenzen van het keynesiaanse beleid overschrijdt. Het beleid kan niet meer alleen marktconform, niet meer alleen macro, niet meer alleen

43. Christoph Deutschmann, De rol van de staat in de theorie van Keynes, in *Economie en Staat*, Ter Elferd Ure, Amsterdam augustus '76, pag. 429 en 435.

44. In dit artikel wordt verder niet ingegaan op de beoordeling van de economisch politieke rol en functie van de staat (zie bijvoorbeeld: Siep Stuurman, *Kapitalisme en burgerlijke staat*).

45. C. van Ewijk, J. Hagedoorn, R. de Klerk, G. Reuten en B. Thio, Het Keynesianisme voorbij. Argumenten tegen matigingsbeleid, in *Tijdschrift voor Politieke Economie*, Amsterdam, juni 1981, pag. 25/26.

46. *Economisch Beleid* uit de Klem, t.a.p.

op de vraagkant gericht zijn, wil het op langere termijn effectvol zijn. We moeten het keynesianisme voorbij.'

Slot

Het vergelijken van Marx' en Keynes' theorieën levert dus een aantal problemen op. Allereerst het probleem dat er niet één eenduidige keynesiaanse crisistheorie bestaat, evenmin als dat er slechts één marxistische crisistheorie is. Als Keynes wordt geïnterpreteerd zoals dat in de meeste economische lesboekjes gebeurt, dan vallen er inderdaad weinig aanknopingspunten te vinden met de marxistische crisistheorieën. Beoordelen we Keynes echter op de niet vervormde inhoud van zijn — niet altijd even duidelijke — voorstellen dan blijft weliswaar overeind dat Keynes het kapitalisme wilde behouden en er blijft overeind dat hij voorbijgang aan de accumulatie en de daarmee samenhangende winstontwikkeling, maar er blijken dan op theoretisch niveau wel voldoende aanknopingspunten met de marxistische crisistheorie. Aanknopingspunten die tevens een waardevolle bijdrage aan deze marxistische theorie kunnen vormen. Het meest centrale aanknopingspunt is de nadruk die beide theorieën leggen bij de fluctuaties in de omvang van de investeringen als oorzaak van de crisis. Bij Marx zijn die fluctuaties verbonden met de kapitaalaccumulatie, de technologische ontwikkeling en de kapitalistische contradicties zoals die door Marx naar voren zijn gebracht aan de hand van de reproductieschema's. Bij Keynes zijn die fluctuaties verbonden met door hem benadrukte onzekerheden en toevalligheden, en met subjectieve factoren en stagnaties in de effectieve vraag. De één benadrukt de crisisoorzaken vanuit de produktiekant, de ander die vanuit de vraagkant. Beide theorieën kunnen elkaar aanvullen als ervan uitgegaan wordt dat het zinvol is om

aan de door Keynes genoemde oorzaken van de fluctuaties in de effectieve vraag een meer zelfstandige rol toe te kennen ten opzichte van de in de marxistische theorie benadrukte oorzaken van de crisis in de sfeer van de produktie. Omgekeerd blijken neo-keynesianen de marxistische instrumenten en de geanalyseerde crisisoorzaken in de sfeer van de produktie zinvol te gebruiken in de verdere ontwikkeling van de keynesiaanse theorie. Op het niveau van de beleidsvoorstellen zijn de conclusies moeilijker. Mede door de grote verschillen in visies op de crisis binnen de marxistische en binnen de neo-keynesiaanse theorie bestaat daarover geen overeenstemming. Op basis van de vergelijkende analyse tussen Marx en Keynes kan wel geconcludeerd worden dat het louter verhogen van de koopkracht de crisisoorzaak niet wegneemt en dat het ter hand nemen van de produktieve investeringen door 'de overheid' zou kunnen leiden tot het wegnemen van de fluctuaties in het investeringsniveau. Tevens maken de bevindingen in de vergelijkende theoretische analyse m.i. de conclusie mogelijk dat economische beleidsvoorstellen die zich baseren op inzichten zowel uit de marxistische als uit de keynesiaanse theorie wel stoelen op een theoretisch fundament en dat ze *meer* zijn dan een tactische manoeuvre of een irreëel strijdperspectief. Desalniettemin blijven de verschillende uitgangspunten van Marx en Keynes natuurlijk bestaan. Klein⁴⁷ vatte ze als volgt samen: 'In het algemeen kunnen we zeggen dat Marx de redenen analyseerde waarom het kapitalistisch systeem niet behoorlijk functioneerde en niet kan functioneren, terwijl Keynes de redenen analyseerde waarom het kapitalistisch systeem niet behoorlijk functioneerde maar wel behoorlijk zou kunnen functioneren. Keynes wilde verontschuldigen en beschermen, terwijl Marx wilde kritiseren en vernietigen.'

Bij Marx en Keynes troffen we vergelijkbare

kritiek aan op het ongecoördineerde verloop van de investeringen. Beiden kritiseerden de verspilling van het kapitalistisch systeem en wezen een matigingsbeleid als zinloos van de hand. Keynes ontwikkelde concrete beleidsalternatieven waar verhoging van de overheidsbestedingen, overheidsinvloed op de investeringen en het inperken van de macht van renteniers deel van uitmaakte. Bij Marx lag meer de nadruk op de analyse van het kapitalisme. Buiten zijn voorspelling van en pleidooi voor een socialistische economie ontwierp hij geen concreet economisch program daar naar toe. Na de verwerking van de keynesiaanse theorie in de marxistische theorie hebben dergelijke concrete beleidsprogramma's wel meer nadruk gekregen in die theorie. Met de naoorlogse ontwikkeling van de marxistische en de keynesiaanse theorieën zijn de theoretische verschillen tussen beide theorieën niet verdwenen maar in sommige opzichten wel kleiner geworden. In ieder geval hebben de discussies over beide theorieën verhelderend gewerkt en het inzicht in de kapitalistische crises vergroot. Bovendien heeft het keynesiaanse instrumentarium invloed gehad op de marxistische wetenschapsbeoefening.⁴⁸ De rol van verwachtingen en monopolievorming op het investeringsgedrag in relatie tot de effectieve vraag is duidelijker geworden en verbonden met de 'traditionele' marxistische crisistheorieën. Tevens is de noodzaak tot empirisch onderzoek van institutionele en klasseverhoudingen benadrukt. Daarnaast is er op het terrein van de

beleidsaanbevelingen meer aandacht ontstaan voor de overheidsinvesteringen en de effecten van de overige collectieve uitgaven op de crisis.

We moeten de eenvoudige/mechanische traditionele marxistische verklaring(en) van de crises verbonden met het idee van de ineenstorting en omverwerping van het kapitalistische systeem voorbij, door op basis van marxistische, maar ook van andere zoals de keynesiaanse inzichten, economische programma's te ontwikkelen waarop machtsvorming voor een ander investerings- en bestedingsbeleid een reëel perspectief biedt.

Piet de Vrije

47. Klein, *The Keynesian Revolution*, New York, 1966, pag. 131. Feiwel heeft over Keynes geschreven: 'Hij wilde het kapitalisme behouden en realiseerde dat daarvoor nodig was dat het hervormd moest worden. Het basisidee is conservatief, namelijk het behouden van de bestaande maatschappelijke orde van het vrije private ondernemerschap. De benadering is liberaal namelijk van een onderzoeker die sociaal betrokken is bij de ellende van zijn tijd en wiens doel alleen is de bestaande maatschappelijke orde te hervormen om deze beter te kunnen laten functioneren, eerlijker, meer humaan.' (G. R. Feiwel, Kalecki and Keynes, in: *The Economist* 123, nr. 2, 1975, pag. 192.)
48. In dit artikel is niet ingegaan op de invloed die Keynes' theorie met betrekking tot de rol van het moderne geldwezen heeft op de marxistische theorie. Zie hierover o.a. P. Erdős, *Contributions to the Theory...*, t.a.p. en S. de Brunhoff, *L'offre de monnaie*, Paris, 1971.

Grenzen en perspectieven van de strijd voor de vrede*

Dreigt er werkelijk een oorlog in Europa? De voorbereidingen voor de plaatsing van de nieuwe strategische atoomraketten op Westeupees grondgebied en recent de plannen voor een elektronische tankbestrijding die onder de benaming 'Airland Battle 2000' door NAVO-commandant

Rogers worden gepropageerd, kunnen moeilijk anders worden geïnterpreteerd dan als een nieuwe fase in de oorlogsvoorbereiding door de kapitalistische staten, geleid door de VS, tegen de landen van het Warschaupact.

AMERIKA, EUROPA EN HET REËEL BESTAANDE SOCIALISME

Vanaf 1917 is door het imperialisme oorlog gevoerd of voorbereid tegen de Sowjet-Unie en de latere socialistische landen en de militarisering van belangrijke aspecten van het leven in deze landen is daarvan het onvermijdelijk resultaat geweest. Zo ook de kritiek dat de bolsjewieken in Rusland niet het socialisme, maar het militarisme hadden ingevoerd, waarmee reeds door Kautsky een begin werd gemaakt.¹ Een kritiek die, zo gezien, aan actualiteit weinig heeft ingeboet en die vandaag de dag opnieuw doorklinkt in beoordelingen van zowel de kwaliteit van het Sowjetmaatschappijtype als de vormen waarin dit naar elders is overgeplant, c.q. de wijze waarop het daar, onder auspiciën van de Sowjet-Unie, wordt veilig gesteld — zoals nu in Polen.

De officiële opinie in de landen van het reëel bestaande socialisme heeft uit de belegeringstoestand waarin het vanaf de Oktoberrevolutie heeft verkeerd de conclusie getrokken dat het bestaan van één of meer socialistische landen *als zodanig* voor het kapitalisme onverdraaglijk is. Dit is mijns inziens juist, al heeft deze redene-

ring een onmiskenbare inflatie ondergaan ten behoeve van binnenlands gebruik in de socialistische landen. Toen — om één voorbeeld aan te halen — op 25 januari 1971 de nieuwe Poolse partijleider Gierek en een aantal ministers uit zijn regering op de Adolf Warski-werf in Szczecin verscheenen om daar te discussiëren met de stakende arbeiders, die protesteerden tegen het doodschieten van hun kameraden, riep de toenmalige minister van defensie en huidige militaire leider Jaruzelski aan het eind van zijn verdediging van het leger uit: 'Maar de Oostzee is er ook nog, een open grens! Op dit zelfde moment dat wij hier zitten te praten, patrouilleren Westduitse schepen voorbij de horizon. Spionage-en

* Dit is de uitgewerkte versie van een inleiding, gehouden op zaterdag 13 november j.l. op een bijeenkomst over internationale politiek en vredesstrijd georganiseerd door het district Utrecht van de CPN.

1. Zie hiervoor, alsmede voor Lenins antwoord, het artikel over de socialistische landen in mijn bundel 'Marxisme en internationale politiek', IPSO 1982, p. 69.

verkenningsschepen, we kennen zelfs hun namen. Vliegtuigen van de Bundeswehr vliegen dag en nacht boven de Oostzee.² De manieren waarop de imperialistische staten in de loop van de geschiedenis hebben getracht het 'onverdraaglijke' bestaan van socialistische landen ongedaan te maken, zijn echter juist zeer uiteenlopend geweest; militair, zeker, maar ook uiterst vredelievend. De socialistische landen zijn er daarentegen maar zelden in geslaagd de ontspanningspolitiek met een eigen politiek offensief tegemoet te treden en hebben meestal volhard in een nadrukkelijk gewapende en defensieve vrede. Dit duidt op fundamentele zwaktes in het politieke systeem van deze landen en mag daarom teleurstellend zijn; maar zij hadden daarvoor ook goede gronden. Wat ik in het onderstaande wil betogen, is dat ook de ontspanningspolitiek voor de kapitalistische staten de functie had de socialistische landen weer tot werkterrein van het kapitaal te maken. Dat wil niet zeggen dat die politiek daarom niet te verkiezen zou zijn boven die van de economische boycot en de aanvalsoorlog c.q. de voorbereiding daarop. Wel dat de bijdrage van een communistische partij aan de strijd voor de vrede er mijns inziens in zou moeten bestaan te laten zien dat in een situatie waarin het kapitalisme nog altijd het socialisme militair en economisch in de schaduw stelt, ontspanning van de kant van het kapitalisme *op zich* de omsingeling en het daaruit voortvloeiende gebrek aan bewegingsvrijheid van de socialistische landen niet opheft, en dat een verdergaande strategie noodzakelijk is willen we meer bereiken dan een labiele gewapende vrede in Europa en stappen in socialistische richting zetten. (Ik ga er daarbij van uit dat, zo vredesstrijd al 'boven de partijen uitgaat' zoals in dit blad al enkele malen is betoogd, de communistische bijdrage daaraan toch op een partij-kiezen tussen kapitalisme en socialisme, hoe genuanceerd ook, zal zijn gebaseerd).

Het betere alternatief van Wilson

Reeds het onderdrukken van de revolutie van 1905 was mogelijk gemaakt door een genereuze lening van 450 miljoen dollar, waarvan de helft door Frankrijk werd gefinancierd. Direct na de machtsgreep van de bolsjewieken waren het dan ook allereerst de imperialistische staten van Europa die middels een militaire interventie de revolutie in bloed trachtten te smoren. Voor landen als Frankrijk en België ging het om het leeuwendeel van het in het buitenland belegde kapitaal dat op het spel stond; maar ook Nederlandse beleggers verspeelden met de revolutie een bedrag van bij elkaar één miljard gulden. De Verenigde Staten waren eveneens bij de interventie en de erop volgende burgeroorlog betrokken, maar zowel gemeten naar het directe financiële belang als naar de heftigheid van de reactie was de Amerikaanse deelname aanmerkelijk lauwer — al waren de Amerikaanse mariniers die bij Moermansk aan land gingen, daarom niet minder zwaar bewapend. Een feit is evenwel dat de toenmalige Amerikaanse president Wilson de voorkeur gaf aan een heel andere benadering van de Russische revolutie; een benadering die hij in de loop van zijn carrière had ontwikkeld en die gekenmerkt werd door de noodzaak het socialisme *offensief* in plaats van *agressief* tegemoet te treden. 'Wie het socialisme uit de weg wil hebben, moet iets beters voorstellen', was het devies van de Amerikaanse president, en deze uitspraak uit 1912 zou ook zijn reactie op de Russische revolutie bepalen. Wilsons antwoord op de uitdaging van het bolsjewisme bestond erin alle revolutionaire eisen die op zich genomen geen aantasting van de kapitalistische eigendomsverhoudingen inhielden, over te nemen. In zijn '14 punten', voorgelegd aan het Amerikaanse Congres in januari 1918,

2. Cahiers voor de Politieke en Sociale Wetenschappen, jg. 2/3 (mei 1979), p. 110.

betrof dit met name de erkenning van het recht op nationale zelfbeschikking. Was deze eis niet een centraal element in Lenins coalitiepolitiek geweest? Welnu, Wilson bood dit recht eveneens aan, maar dan gekoppeld aan de steun van de in de oorlog schatrijk geworden en nu op het Europese toneel verschenen Verenigde Staten en ontdaan van de angel van de socialisering. Ten aanzien van de interventie in de Russische revolutie werden Wilsons persoonlijke voorkeuren niet gevolgd en hetzelfde gold voor het door hem voorgestelde project voor een Volkenbond, waarin de nieuwe democratische statenwereld vorm zou krijgen. De Amerikaanse Senaat weigerde in november 1919 het desbetreffende verdrag te ratificeren. Het was de agressieve reactie, aanvankelijk aangevoerd door Frankrijk en Engeland, na 1933 door Hitler-Duitsland, die de eerste en de tweede ronde van het gevecht met de Sowjet-staat voor haar rekening nam.

De anti-Hitlercoalitie en het IMF

De Tweede Wereldoorlog maakte de Verenigde Staten, Engeland en de Sowjet-Unie tot bondgenoten. Hoewel ook de Roosevelt-regering nog fel had gereageerd op het Hitler-Stalin-pact en zelfs een economische boycot afkondigde naar aanleiding van de door deze gewapende vrede uitgelokte Russische annexaties van delen van Finland, de Baltische staten en Polen, kwamen in de loop van 1941 de verhoudingen anders te liggen. Het was in dit jaar dat oud-ambassadeur Joseph Davies, teruggekeerd in de Verenigde Staten, het beroemd geworden boek over zijn Russische ervaringen publiceerde en daarmee bijdroeg aan de herziening van de traditionele Amerikaanse opinie over de Sowjet-Unie. 'Ik leerde de leidende figuren in de Sowjet-Unie kennen', schreef Davies in zijn voorwoord. 'Het zijn bekwame, sterke mensen. In veel opzichten lopen onze denkbeelden ver uiteen, maar (...) het is mijn

overtuiging dat deze mensen geloven dat zij op de juiste wijze handelen. Er kan geen twijfel aan bestaan, aan de hand van de feiten, dat deze mensen, overeenkomstig de begrippen omtrent hun eigen veiligheid, zoowel uit ideologische als uit praktische overwegingen, toegewijd zijn aan de zaak des vredes.'³

In de loop van de vier jaar die volgden op de Duitse inval in de Sowjet-Unie werden de woorden van Davies gemeengoed in de VS. Wie kon niet meevoelen met de heroïsche strijd van de Russische legers tegen de nietsontziende agressor? Tegelijkertijd leverden de Amerikanen in het kader van hun Leen-Pacht-programma vrachtwagens en ander materieel aan de vechtende Russen, zoals ze dat vanaf 1939 ook hadden gedaan aan de Engelsen en andere staten en vrijheidsbewegingen die met de nazi-legers in gevecht waren gewikkeld. De Amerikaanse industrie werd in het kader van een ongekend uitbreidingsprogramma, gefinancierd door de federale overheid, hiertoe in staat gesteld.

Het was dit economische potentieel waardoor de Amerikanen konden menen na de oorlog de wereld definitief naar hun inzichten te kunnen reorganiseren. In deze omstandigheden kwam de offensieve visie van Wilson opnieuw naar de oppervlakte van de Amerikaanse politiek en het was in het Ministerie van Financiën, geleid door Roosevelt's vertrouweling minister Henry Morgenthau, dat de 'betere revolutie' concreet werd uitgewerkt. Morgenthau verbond zijn naam aan een plan dat Duitse agressie voor altijd onmogelijk moest maken. Dit Morgenthau-plan voorzag in een de-industrialisatie van Duitsland. Ontmanteling van de industrie tot een niveau waarop slechts een lichte industrie (textiel, voedingsmiddelen) overbleef in een verder agrarische economie, vormde de kern van Morgenthau's denkbeelden; voorwaar een

3. J. Davies, Met een opdracht naar Moskou, De Bezige Bij, 1946, p. 13.

plan waarmee het bij uitstek industriële Duitsland definitief uit de rij der grote mogendheden zou worden gestoten. Er zaten echter nog een aantal aspecten aan het Morgenthau-plan, die in samenhang met de door de Verenigde Staten gewenste monetaire wereldorde en de geplande politiek ten aanzien van de Sowjet-Unie moesten worden bezien.

Wat het eerste punt betreft, dat van de monetaire verhoudingen, was door de Amerikanen een opzet doorgedrukt waarbij een Internationaal Monetair Fonds (IMF) erop moest toezien dat de munteenheden van alle landen zich in een vaste koersverhouding tot elkaar en tot de in goud gevalueerde dollar verhielden. Uit de verplichte inleg van de deelnemende landen kon het IMF tijdelijke kredieten verstrekken aan landen die door betalingsbalansmoeilijkheden hun afgesproken koers niet konden handhaven, een en ander gekoppeld aan voorwaarden om het interne uitgavenpatroon van de debiteurstaat te saneren. Dit plan, dat een uitgesproken liberale inslag had en in overeenstemming was met de Amerikaanse belangen, was vernoemd naar Morgenthau's assistent Harry Dexter White. Het won het van een door Keynes namens de Engelse regering voorgesteld plan, dat uitging van het creëren van extra-betaalmiddelen teneinde de wereldhandel inflatoir te financieren en meer ruimte te laten voor het voeren van een eigen politiek door de deelnemende landen.

Morgenthau's plan voor Duitsland nu had twee functies. Enerzijds de functie van een wraakoefening en een uitschakeling van het Duitse vermogen om opnieuw door een 'Alleingang' het voortbestaan van het kapitalisme in de waagschaal te stellen; anderzijds om te verhinderen dat de door de oorlog op ongekende schaal verwoeste Sowjet-Unie hetzij door middel van herstelbetalingen, hetzij door een politiek akkoord met een nieuwe Duitse regering, het Duitse industriële potentieel zou kunnen

inschakelen voor haar herstel. In deze situatie zouden de VS de Russen een genereus aanbod kunnen doen. Direct dan wel via het IMF, waarin de Amerikanen de meerderheid van stemmen bezaten, konden aan de Russen kredieten worden verstrekt, uiteraard volgens de regels van het spel. Dus 'onproductieve staatsuitgaven' zoals voedselsubsidies, zouden moeten worden gesaneerd; vrij verkeer van goederen, op termijn vrij kapitaalverkeer en andere ingrediënten in het IMF-recept zouden moeten worden toegestaan.

Op het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken, het State Department, werd eveneens in deze termen gedacht. Om de mogelijkheden van de machtspositie, die het verlenen van internationale kredieten met zich meebrengt, optimaal te kunnen benutten, was op dit departement Herbert Feis als adviseur aangetrokken. Feis was de schrijver van 'Europe, the World's Banker' en de kenner bij uitstek van de internationale bank- en financieringsactiviteiten in de periode van het klassieke imperialisme toen de Europese mogendheden nog de financiële hegemonie in de wereld bezaten. Nu de VS deze hegemonie hadden verworven, nu Duitsland was verslagen en het voortbestaan van de Sowjet-Unie afhankelijk leek van Amerikaanse hulp, leek de mogelijkheid om de Russen middels voorwaardelijke kredieten 'af te helpen' van een vanuit een kapitalistisch standpunt verspillend, onlogisch en onvrij economisch systeem binnen handbereik.

'We zouden (...) de naoorlogse jaren moeten beginnen met een uitgesproken bereidheid om de USSR financieel te helpen', schreef Feis in het toonaangevende tijdschrift Foreign Affairs in juli 1945. 'Tegelijkertijd zal het de taak van de Amerikaanse diplomatie zijn om van Rusland de effectieve aanvaarding te verkrijgen van Amerikaanse denkbeelden over zaken die voor ons vitaal zijn en om compromissen uit te werken als er uiteenlopende belangen of bedoelingen in het geding komen. Als die

onderneming mislukt, zouden we gedwongen zijn om onze koers opnieuw te bezien.⁴

De Amerikanen zouden hun koers moeten herzien. Omdat de overige Westelijke geallieerden, maar ook de Amerikaanse kapitalisten die voor de oorlog miljoenen hadden gestoken in de Duitse zware industrie en die in de Amerikaanse regering vertegenwoordigd werden door de achtereenvolgende ministers van oorlog Stimson en Patterson, zich verzetten tegen het braakleggen van de Duitse economie; omdat de Russen weigerden hun socialistische planeconomie, nadat er 20 miljoen mensen bij de verdediging ervan waren omgekomen, nu te ontmantelen op aanwezig van Amerikaanse bankiers, en omdat de Amerikaanse almacht in de concrete verhoudingen van na de oorlog werd ingeperkt door een veelheid aan concurrerende belangen, zowel binnen- als buitenslands. In Jalta en Potsdam moesten de Amerikanen instemmen met een de facto deling van achtereenvolgens Europa en Duitsland.

Ik heb de Morgenthau-episode echter zo uitvoerig geschetst omdat hierin in een extreme vorm een aantal elementen aanwezig zijn die, zij het later in andere samenhang en door anderen gehanteerd, terugkomen in de Westerse politiek t.a.v. de landen van het reëel bestaande socialisme.

Morgenthau's schema ging uit van een elimineren van Europa als zelfstandige factor in het bestrijden van de Sowjet-Unie en reserveerde deze rol geheel voor de VS waarbij bovendien, in scherp contrast met de agressieoorlog van de fascistten, uitsluitend financiële drukmiddelen waren 'geoorloofd'.

De huidige situatie daarentegen is er één waarbij de Verenigde Staten zich lijken op te maken voor een gewelddadige uitschakeling van de Sowjet-Unie, terwijl de Westeuropese mogendheden daarentegen de rol en de bijbehorende strategie van 'ver-

andering door toenadering' hebben overgenomen. Daarbij verkeren deze mogendheden in een positie waarin ze, in tegenstelling tot de VS in het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog, door crisis en door militaire gegevens tot concessies aan de Sowjet-Unie gedwongen zijn, waarmee de angst voor een koppeling tussen de Duitse en de Sowjet-economie, zoals die bestond voor Morgenthau en voor vele Amerikaanse strategen na hem, opnieuw levend wordt.

Van Kennedy naar Willy Brandt

Het was het Marshall-plan dat in de nieuwe ontstane situatie van Europese deling de tegenstellingen tussen kapitalistische en socialistische orde op de spits dreef. Ik mag hiervoor verwijzen naar de in noot 1 genoemde bundel en samenvatten wat er in de daarin opgenomen artikelen over de Marshall- en de Eisenhowerperiode wordt gezegd.

Want terwijl met het gedwongen afbreken van de economische betrekkingen met de socialistische landen van Oost-Europa en de instelling van de nog vandaag de dag actieve COCOM, die toeziet op dit embargo, inderdaad een 'IJzeren Gordijn' was neergelaten in Europa, ontwikkelde zich tegelijkertijd een tendens in de Amerikaanse politiek om de Westeuropese staten zelf de vorm van de confrontatie met de Sowjet-Unie te laten bepalen. Het plan voor een Europese Defensie Gemeenschap was zelfs uitdrukkelijk bedoeld om een eigen Westeuropese militaire macht, waarvan de Westduitse deel uitmaakte, te laten aantreden tegen het Sowjet-blok. De krachten, vooral in Frankrijk, die hierin een bedreiging zagen van de mogelijkheid koloniale belangen militair veilig te stellen — voor de gelegenheid aangevuld met een door de

4. H. Feis, 'Political Aspects of Foreign Loans', For. Affairs, juli 1945, p. 614.

communisten geleide beweging tegen de Duitse herbewapening — verhinderden echter dat de EDG een realiteit werd. De belegering van de Sowjet-Unie werd door deze tegenstellingen niet opgeheven. Terwijl de Russen met de strategie van de massieve vergelding — een strategie die later door de Amerikaanse generaal en Kennedy's ambassadeur in Parijs James Gavin werd gekarakteriseerd als voortkomend uit een fascistische denkwijze — onder schot werden gehouden, richtte de Amerikaanse agressiviteit zich na de Koreaanse oorlog vooral op de Chinese Volksrepubliek. De Europese imperialistische staten hielden zich intussen bezig met het uitvechten van hun laatste grote serie koloniale oorlogen: de Engelsen in Malakka en Kenya, de Fransen in Vietnam en Algerije, Nederland in Nieuw-Guinea. Het zou tot de Kennedy-periode duren voordat hieraan door de gecombineerde invloed van de Amerikaanse strategie van eenheid tegenover het socialisme én de strijd van socialistische en nationalistische revolutionairen in de betreffende gebieden een eind werd gemaakt. Kennedy's politiek vertoonde een opvallende gelijkenis met die van Wilson. Ook hij was van mening dat het socialisme offensief in plaats van agressief tegemoet moest worden getreden. In een artikel in *Foreign Affairs* uit 1957, waarin hij zijn politieke programma uiteenzette en zichzelf daarmee aan de Amerikaanse elite presenteerde als een mogelijk leider, stelde de toekomstige president dat de rigide tweekampen benadering (het 'blokdenken'!) moest worden losgelaten. Noodzakelijk was een flexibele politiek en een bereidheid om 'gedeeltelijke voordelen te accepteren teneinde langzaam de fundamenten van de Sowjet-orde te ondermijnen'.⁵ In tegenstelling tot Roosevelt en Morgenthau, die nog hadden kunnen uitgaan van een volstrekte Europese ondergeschiktheid op dit punt, had Kennedy inmiddels te maken gekregen met een economisch

voorspoedig West-Europa. Het paste dan ook in de Amerikaanse conceptie dat de 'Europeanen' een eigen rol in het 'langzaam ondermijnen' kregen. Kennedy's politiek t.a.v. West-Europa was niet meer gebaseerd op een eenduidige Amerikaanse hegemonie; zijn in '62 gelanceerde project voor het herstel van de Atlantische eenheid was nadrukkelijk als een 'Partnership', een band tussen gelijken geformuleerd. Weliswaar was de gaullistische variant van Europese zelfstandigheid een bron van ergernis voor de Amerikanen door de combinatie met een zelfstandige nucleaire macht, maar op zich werd 'autonome' toenadering tot Oost-Europa allerminst als een bezwaar gevoeld. Het was Kennedy zelf die FIAT-directeur Valletta aanmoedigde de initiatieven te ontwikkelen die uiteindelijk uitmondde in het akkoord met de Sowjet-Unie om het automobielcomplex van Togliattigrad te bouwen.

Na de dood van Kennedy en onder invloed van de snel belangrijk wordende oorlog in Vietnam, kwamen zowel de economische als de militaire Atlantische eenheid al spoedig in de versukkeling. Het Amerikaanse vermogen om de politiek van de Europese staten te beïnvloeden nam zinderogen af. Het Europese zelfstandigheidsstreven daarentegen zette zich door en kreeg uiteindelijk zijn voorlopig belangrijkste bekroning in de door Willy Brandt in de tweede helft van de jaren zestig ingezette 'Östpolitik'.

Zoals de politiek van Kennedy en Roosevelt een historische precedent had in de politiek van Wilson, zo was ook Brandts streven om te komen tot een normalisering van de verhoudingen met Oost-Europa een uit de geschiedenis bekende figuur. Was het niet Stresemann geweest die in 1925 met het Locarno-pact een overeenkomst met de Westelijke rivalen van Duitsland had gesloten om de economische expansie in ooste-

5. J. F. Kennedy, 'A Democrat Looks at Foreign Policy', *For. Affairs*, oktober 1957, p. 47.

lijke richting te laten plaatsvinden? Net als Stresemann zou Brandt voor zijn verzoeningspolitiek een Nobelprijs voor de Vrede verwerven. Stresemann omdat hij de Duitse westgrens, onder afzien van de door Duitsland in de Eerste Wereldoorlog verloren grensgebieden, als vast had aanvaard. Brandt, omdat hij de Duitse Oostgrens, onder afzien van de door Duitsland in de Tweede Wereldoorlog verloren grensgebieden, als vast had aanvaard. Het doel was hetzelfde: economische expansie door een groeiende Duitse industrie richting Oost-Europa, maar onder gewijzigde krachtsverhoudingen.

Het probleem van de Westeuropese autonomie

Voor de Amerikaanse strategen was het ontspanningsaspect van zowel De Gaulle's als Brandt's politiek een bron van zorg, maar tegelijkertijd waren de meest verzienden onder hen in staat er de nieuwe mogelijkheden van te onderkennen. Wie een strategie voor een 'Europa voor de Europeanen' wil ontwikkelen, moet van hun inzichten kennis hebben genomen om te weten met welke krachten dit plan tevens te rekenen zal hebben.

Brzezinski, de latere veiligheidsadviseur van Carter en één van de strategen van de in 1971 opgerichte Trilaterale Commissie, stelde al in 1966 als oplossing voor dat het Europese zelfstandigheidsstreven zou worden gestuurd in de richting van een hereniging van heel Europa, zodat door het 'terugwinnen' van Oost-Europa de schade veroorzaakt door het uiteenvallen van het Atlantische bondgenootschap zou worden gecompenseerd.

'Het grote idee van een coöperatieve gemeenschap', aldus Brzezinski, '(...) zou een constructievere, politiek aantrekkelijker toekomstbeeld zijn dan een geplaagd Westelijk partnerschap, dat in laatste instantie op het voortduren van de Europese deling berust.'⁶

In 1970 schreef Brzezinski dan ook dat de VS de 'Östpolitik' van Brandt moest steunen: 'De juiste koers voor Washington (...) is niet om de Westduitsers te waarschuwen niet te hard van stapel te lopen, waarbij het voor de christen-democraten makkelijker wordt gemaakt tegen Brandt oppositie te voeren (...), maar om een actief aandeel te nemen in het vormgeven van het Westerse initiatief op het Oost-West-front.' De deling van Europa was immers allerminst definitief, aldus Brzezinski.⁷

Ook Kissinger had zich in 1969 in deze zin uitgelaten. West-Europa moest als politieke, sociale en ideologische magneet de voorwaarden scheppen waarop de VS zich toegang tot Oost-Europa konden verwerven. 'Hoe meer Europa vorm krijgt, des te meer moet haar aantrekkingskracht t.o.v. Oost-Europa ook toenemen. Het hoofdinitiatief voor een verbetering van de betrekkingen tussen West- en Oost-Europa moet van Europa zelf uitgaan, terwijl de Verenigde Staten zich afwachting opstellen.'⁸ Zoals ik in mijn artikel over de Amerikaanse nucleaire strategie voor Europa (in de in noot 1 genoemde bundel) heb uiteengezet, was Kissinger één van de belangrijkste strategen die hierbij tevens een militaire rol voor West-Europa zagen weggelegd. Maar ook Brzezinski liet zich al in 1970 in deze zin uit door te stellen dat als de onderhandelingen over beperking van de strategische kernwapens niet zouden slagen, Europa moest worden aangemoedigd om een eigen nucleaire macht te vormen, bijvoorbeeld door het samenvoegen van de Britse en de Franse kernmacht. Kissinger was deze zelfde mening toegedaan, maar zag daarbij tevens een rol voor West-Duitsland weggelegd.

6. Geciteerd in B. Greiner, *Amerikanische Aussenpolitik von Truman bis heute*, Pahl-Rugenstein 1980, p. 69.

7. Z. Brzezinski, 'America and Europe', *For. Affairs*, oktober 1970, pp. 22, 12.

8. Geciteerd in Greiner, p. 113.

Het is naar aanleiding van enerzijds het verval van de Amerikaanse offensieve politiek tot een primitief agressieve opstelling onder Reagan, anderzijds het streven naar verzelfstandiging van de Westeuropese defensie, dat de vredeskrachten in West-Europa en inmiddels ook in de VS zelf op grote schaal zijn gemobiliseerd en een factor zijn geworden in de vormgeving van de Amerikaanse en Europese militaire strategie tegen de socialistische landen. Daarnaast is er sprake van toenemende economische vervlechting tussen West- en Oost-Europa, dat bepaalde trekken vertoont die doen denken aan de Morgenthau-strategie. De crisis in Polen is niet door externe invloeden veroorzaakt, maar de aanzegige crisistendenzen werden wel tot de explosie van 1980 gebracht door de eis van de Westerse, overwegend Europese bankiers, dat de voedselprijzen moesten worden verhoogd. Hongarije, dat steevast als de stabiele en vrije economie wordt gepresenteerd, is lid van het IMF geworden. 50% van de export van dit land is op West-Europa gericht; 40% van het nationaal inkomen wordt echter reeds verdiend in de particuliere sector en deze 'tweede economie' kan zich voor haar verdere expansie verzekerd weten van de steun van het IMF.⁹

Nu volgt de economische ontwikkeling een eigen logica, in planeconomieën zo goed als in het kapitalisme. De politieke verhoudingen zijn hierbij geen passieve afspiegeling van wat zich in de economie voltrekt: vanuit beide klassestandpunten, dat van het kapitaal en dat van de socialistische planeconomie, worden strategieën geformuleerd die beogen de economische verhoudingen verder en duurzamer aan het eigen stelsel te onderwerpen. In laatste instantie zijn het de wapens die uitmaken hoe ver één van de 'partijen' daarbij kan gaan. Dat Hongarije nu — ik zou haast zeggen: uiteraard — een zeer goede pers heeft in het Westen, leidt er makkelijk toe te vergeten dat ook achter de politiek van

ontspanning en economische samenwerking op kapitalistische voorwaarden uiteindelijk een politieke en militaire bedreiging schuil gaan. De aangehaalde ideeën van Brzezinski en Kissinger laten zien dat deze samenhang geen spookbeeld is, maar onderdeel van een uitgewerkte strategie.

Van N-bom tot 'Airland battle 2000'

De neutronbom was bedoeld om de geprojecteerde pantserslag in West-Duitsland te kunnen winnen zonder de gigantische verwoestingen aan te richten die het gevolg van gewone kernwapens zijn. Een machtig protest dwong de regering-Carter af te zien van de produktie van deze bom, die echter nu door Frankrijk wordt ontwikkeld — in het licht van de strategie van verzelfstandiging van West-Europa nauwelijks een geruststelling.

De nieuwe kernraketten waarvoor direct de bunkers moeten worden gebouwd, dienen ertoe het atoombombardement op Oost-Europa en de USSR uit te voeren dat voorheen de taak van de NAVO-luchtmachten was, maar waarvan men bang was dat door de verbeterde luchtverdediging in de Warschaupactstaten te weinig vliegtuigen zouden terugkeren. Daardoor zouden de inmiddels in gevecht geraakte grondtroepen luchtsteun moeten ontberen. De SS-20 werd hierbij als motivering opgevoerd terwille van de publieke opinie, omdat het nu eenmaal prettiger is de suggestie van evenwicht en verdediging dan die van aanvalskracht te wekken bij het opvoeren van de bewapening.¹⁰ Het plan voor de plaatsing is nog niet ongedaan gemaakt maar de tegenkrachten zijn enorm en eenmaal daartoe geprikkeld zou de volksbeweging tegen deze raketten wel eens vormen kunnen aannemen die aan de

9. Financial Times, 10 mei 1982, p. 14.

10. Vrij Nederland, 9 oktober 1982.

consensus-democratie zoals die in ons land toch, bij alle conflicten, sinds de oorlog heeft bestaan, een eind kunnen maken. Ook hier heeft zich in de luwte van het protest tegen de NAVO-plannen, een Frans-Westduits initiatief uitgekristalliseerd, althans, dat lijkt op het ogenblik te gebeuren.

Vrijwel onmiddellijk na zijn aantreden heeft de nieuwe Duitse bondskanselier Kohl met president Mitterand het overleg over de coördinatie van de Franse nucleaire strategie met de Westduitse oorlogsvoorbereiding geopend. Een protest hier tegen heeft zich, evenmin als dit naar aanleiding van de Franse N-bom het geval was, nauwelijks gemanifesteerd, hoewel de regering van Mitterand de nadruk op de kernwapens t.o.v. de conventionele Franse strijdkrachten nog verder wil vergroten (nu al gaat 31,6% van het defensiebudget naar de strategische nucleaire strijdmacht, Frankfurter Allgemeine, 20 oktober 1982).

Concluderen we uit het voorgaande: de Amerikaanse plannen om de oorlogsvoorbereiding tegen de socialistische landen een versterkt Europees accent te geven, hetzij middels de N-bom, hetzij middels een eigen Europese afschrikkingsmacht, stuit op heftig verzet zolang dit in NAVO-kader gebeurt. Wordt een en ander in een Europees jasje gestoken, dan is dit verzet aanmerkelijk minder, zo niet afwezig — terwijl de verzelfstandiging van de Europese politiek en militaire strategie toch in het verlengde van de Amerikaanse-voor-Europa ligt en dus alleen nog maar gevaarlijker wordt.

Nu is dan het meest recente plan voor de oorlogvoering tegen de socialistische landen gelanceerd, voorzien van een reclama-naam die de erbij behorende elektronica waardig is: 'Airland battle 2000', de luchtlandslag voor het jaar 2000.

De laatste weken wordt door de militaire opperbevelhebber van de NAVO in Europa een campagne gevoerd om het idee van deze luchtlandslag ingang te doen vinden.

Het gaat hier om een hele nieuwe generatie, met behulp van elektronica bestuurd, kleine raketten alsmede kruisraketten die deze raketten transporteren. Ook deze wapens zijn er voor bestemd, net als de N-bom, vijandelijke pantserconcentraties aan te vallen maar doen dat, die indruk wordt tenminste gevestigd, verder 'conventioneel', dus niet-nucleair. Doelwit van het Airland-arsenaal zijn de in Polen en de DDR 'oprukkende' Warschaupacttroepen, waaronder door de zelf-zoekende en 'denkende' rakettenregens een slachting zou worden aangericht zodat de frontlinie van de Warschaupacttroepen, die in gevecht is met de NAVO-troepen, wordt geïsoleerd en afgesneden van het achterland.

De Airland-doctrine komt op een moment waarop als gevolg van de eenzijdige concentratie van de vredeskrachten op de door de Amerikanen opgedrongen N-bom en strategische kernwapens, zowel conventionele bewapening als een 'eigen Europees' alternatief, nucleair dan wel conventioneel, in de luwte terecht zijn gekomen en zich betrekkelijk ongehinderd lijken te kunnen doorzetten, hopelijk slechts voorlopig. De reactie van de Russen, die na de Hitler-veldtocht gevolgd door de massieve vergeldingsdoctrine, de Amerikaanse 'tweede slag-capaciteit', de N-bom, de Eurostrategische raketten, nu de elektronica op zich afgestuurd zien, werd daar tegen prompt beantwoord met verontwaardigd protest. Ook de Sowjet-Unie zou 'overbewapend' zijn en Brezjnevs oproep aan de Sowjet-geleerden de Amerikanen toch vooral bij te houden op de nieuwe terreinen van de elektronica — in een spech die verder slechts opviel doordat de Sowjet-leider hiervoor geen extra fondsen kon beloven — werd met bezoeken door vertegenwoordigers van de vredesbeweging aan de Russische ambassade en afkeurende commentaren, met name in De Waarheid, beantwoord. De reactie van de militaire redacteur van NRC-Handelsblad

maakte hiertegenover een aanmerkelijk zinniger indruk.

Naar aanleiding van een bericht in het tijdschrift *Aviation Week* schrijft deze redacteur dat de regering-Reagan in de komende vijf jaren zeven miljard dollar zal uitgeven alleen al aan een researchprogramma voor oorlogvoering in de stratosfeer. Daarnaast worden de wapens annex minicomputers ontwikkeld voor Rogers' Airland veldslag. Voorts is er het Amerikaanse ruimteveer en de mogelijkheden die dit toestel heeft om Russische communicatiesatellieten uit de ruimte te schieten. 'Al geruime tijd', aldus de NRC-redacteur, 'probeert de Sowjet-Unie in het verband van de Verenigde Naties het gebruik van dit ruimteveer aan banden gelegd te krijgen. Washington weigert daarover elk gesprek.' Dan is er de 'Stealth'-bommenwerper, een toestel dat voorzien is van middelen die het onzichtbaar maken voor radar, dus een (verrassings-)aanvalswapen bij uitstek. De ontwikkeling hiervan is in volle gang, waardoor het vliegtuig in de tweede helft van de jaren negentig beschikbaar moet zijn. Tenslotte werken de Amerikanen aan de ontwikkeling van communicatiesystemen die ook tijdens de elektro-magnetische stormen die optreden bij een kernoorlog in functie blijven en deze oorlogvoering dus alweer meer 'mogelijk' maken.

'Het moeten deze, en andere ontwikkelingen zijn die Sowjet-president Brezjnev hebben geïnspireerd de geleerden in zijn land op te roepen alles in het werk te stellen een achterstand te voorkomen op het terrein van de militaire technologie', zo concludeert de NRC-redacteur. 'De concurrentie op dat terrein, zei Brezjnev, 'is aanzienlijk verscherpt, en heeft dikwijls een fundamenteel nieuw karakter gekregen' (NRC-Handelsblad, 28 oktober 1982).

De dreiging van een oorlog is reëel. Het is daarentegen volstrekt irreeël op luide toon te protesteren als de Sowjet-Unie tracht deze dreiging vanuit haar eigen veiligheidsperspectief het hoofd te bieden. Sterker nog, de bereidheid van de communisten en andere vredesstrijders om op dit punt de band met de Sowjet-Unie op te zeggen, kan de goklust van de strategen van de NAVO, maar ook die in Frankrijk en West-Duitsland, slechts vergroten. Een parallel met het stemmen voor de oorlogsbegrotingen door de sociaal-democratische partijen in 1914 lijkt in dit verband niet te ver gezocht.

De communisten moeten strijd voeren, zelf en in de vredesbeweging, voor ontspanning zonder voorwaarden vooraf. Daarbij moeten ze een strategie uitwerken die berust op het inzicht dat de socialistische landen de bondgenoten zijn van de vredelievende krachten in de wereld. Niet omdat ze geen oorlogen zouden voeren, maar omdat ze een stelsel willen handhaven dat het voeren van oorlog niet — zoals het imperialisme - als wezenskenmerk heeft. Tevens zou de politiek van de CPN erop gericht moeten zijn een anti-crisisstrategie ingang te doen vinden waarin handhaving van het peil van de bestedingen, verbod op ontslagen, verbod op kapitaalexport en vergroting van de overheidsbemoeienis met de produktieve sfeer middels staatsbedrijven zou worden gekoppeld aan uitbouw van de economische betrekkingen met socialistische landen op staatshandelniveau. Dit om de bestaande anti-crisisplannen een werkelijk blokdoorbrekende dimensie te geven, maar ook omdat wij in Oost-Europa nog veel te winnen, maar ook te verliezen hebben.

Kees van der Pijl

DE STERKE ARM VAN DE BURGEMEESTER

'De democratie en de rechtsstaat zijn juist voor de zwakkeren in de samenleving erg belangrijk. Alleen al het feit dat je in een rechtsstaat niet zo maar kan worden opgepakt...'

Dit is een zeer waardevolle uitspraak van de burgemeester van Amsterdam aan de vooravond van de inhuldiging van Koningin Beatrix in 1980 en de gebeurtenissen daaromheen. Zijn overpeinzingen staan in De Groene van 1 mei 1980.¹

Meer dan twee jaar later, op 11 oktober 1982, vaardigt dezelfde burgemeester een noodverordening uit, waarvan het eerste artikel luidt: 'Het is verboden zich in Amsterdam op of aan de openbare weg of op voor het publiek toegankelijke plaatsen zodanig te gedragen dat redelijkerwijs kan worden aangenomen dat zulks geschiedt om de openbare orde te verstoren of te bedreigen.' Tientallen mensen, voor het grootste deel jongeren, worden na de ontruiming van de Lucky Luyk gearresteerd. Slechts 11 arrestanten kon uiteindelijk openlijke geweldpleging ten laste worden gelegd. De tientallen anderen waren opgepakt, omdat ze volgens de politie er verdacht uitzagen en omdat de burgemeester bepaald had dat mensen die er in Amsterdam zo uitzien opgepakt mochten worden. Tegenover de kritiek van diverse juristen die spraken over schending van de rechtsstaat, stelde de burgemeester dat die juristen, van achter hun bureau, gemakkelijk praten hebben.

Gelukkig is de tijd voorbij dat juristen zich voornamelijk bezig hielden met de juridische rechtvaardiging van overheidsop treden of zaakjes opknaptten voor de welgestelden in ons land.

Dit artikel gaat niet alleen over de burge-

meester van Amsterdam. Iedere andere burgemeester in ons land zou ongeveer hetzelfde gedaan hebben. Daarom vind ik het onnodig zijn naam hier te noemen. Zijn beleid werd trouwens goedgekeurd door de meerderheid van de gemeenteraad van Amsterdam.

Het gaat er om dat de laatste jaren steeds meer gegrepen wordt naar autoritaire middelen, die op zichzelf geen enkele oplossing kunnen bieden voor maatschappelijke conflicten. Na en tijdens de massaarrestaties in Amsterdam waren de rellen niet minder dan anders.

In het gebruik van overheidsgeweld speelt de burgemeester in het algemeen een centrale rol. Uit de Gemeentewet en de Politiewet volgt dat de burgemeester belast is met de handhaving van de openbare orde in de gemeente. De sterke arm van de burgemeester kan v er reiken, zoals de praktijk van de afgelopen jaren heeft laten zien. En de vraag is: door wat en door wie kan die sterke arm in toom worden gehouden?

Rechtsstaat

De hierboven geformuleerde vragen maken een korte excursie naar de begrippen rechtsstaat, rechtsorde en openbare orde noodzakelijk. De laatste tijd immers worden deze begrippen voortdurend gehanteerd door gezagsdragers voor rechtvaardiging van overheidsgeweld bij maatschappelijke conflicten. Ook binnen links wordt steeds meer over de inhoud van deze begrippen

1. Interview in De Groene van 1 mei 1980 en opgenomen in het Groene-cahier, 'Wie gelooft nog in de rechtsstaat?', Amsterdam 1980.

gediscussieerd.² Het meest opvallende aan alle discussies, zowel van de gezagsdragers als van links, is dat de begrippen rechtsstaat, rechtsorde en openbare orde door elkaar gehusseld worden. Zo ontstaat het beeld dat de rechtsstaat een 'vat vol tegenstellingen' is. Kenmerkend is bijvoorbeeld de passage in de troonrede van 1980:

'Onze democratische rechtsstaat kan een stootje velen. Maar wil zij levenskrachtig blijven, dan is tweërlei nodig. De wet moet haar gezag mede ontlenen aan haar inhoud, aan een herkenbare afweging van de democratische besluitvorming. Anderzijds moet ieder zich schikken in de uitkomsten van de democratische besluitvorming.'

Een tweede kenmerk van de discussie is dat aangenomen wordt dat de 'democratische rechtsstaat' thans bestaat. Marcus Bakker voegt daaraan toe: 'Er is — met alle beperkingen vandien, die in het stuk (van Rudi van der Velde, F.V.) nogal onderschat worden — wel een rechtsstaat, maar die is geplaatst in een onrecht-maatschappij.'

Eigenlijk ontsnapt alleen Veit Bader aan de valkuil van het vat vol tegenstellingen, door scherp en precies vast te klampen aan het formele karakter van de rechtsstaat.

Historisch³ betekent het ontwikkelen van het idee van de rechtsstaat een *inperking van de macht van de overheid*:

1. een verdeling van de overheidsmacht over verschillende organen:
  - algemeen bindende regels (wetten) mogen alleen vastgesteld worden door of met medewerking van gekozen organen
  - het bestuur (uitvoerende macht) heeft alleen bevoegdheden die uitdrukkelijk door de wet zijn toegekend
  - rechtspraak door een onafhankelijke rechter, die ook bevoegdheden heeft om het bestuur te controleren.
2. erkenning van de mensenrechten

(grondrechten, vrijheidsrechten).

Deze inperking van de macht van de overheid is een *eerste toetssteen* voor het democratisch gehalte van een staatsinrichting.

Het zegt op zichzelf echter niets over de machtsverhoudingen in een maatschappij, over het al dan niet bestaan van kapitalisme, racisme of seksisme. Het ideaal van de rechtsstaat, een rechtsfilosofisch begrip, is thans nog nergens ter wereld verwezenlijkt.

Ook in Nederland niet, al kennen wij een parlementaire democratie en in de grondwet verankerde grondrechten. Het zou echter voor dit artikel te ver voeren deze stelling met voorbeelden toe te lichten. Het ideaal van de rechtsstaat staat lijnrecht tegenover de autoritaire staat: fascistische staatsvorm, militaire junta, politiestaat, en andere autoritaire of totalitaire vormen.

Rechtsorde en openbare orde

De rechtsorde in een bepaald land kan op gespannen voet staan met de beginselen van de rechtsstaat. De rechtsorde legt de rechtsbetrekkingen vast tussen overheid en burgers en tussen burgers onderling. De rechtsorde is de juridische vormgeving van de machtsverhoudingen in de maatschappij. Links kan dan ook in Nederland terecht de leus aanheffen: 'deze rechtsorde is de onze niet, althans niet helemaal'.

2. Zie onder andere:

- a. Rudi van der Velde, *Welke rechtsorde is nou de onze?*, Politiek en Cultuur, januari 1982.
- b. Marcus Bakker, *Communisten, rechtsstaat en macht*, Politiek en Cultuur, februari 1982.
- c. Groene Cahier nummer 2, *Wie gelooft er nog in de rechtsstaat?*, Amsterdam, 1980.
- d. *Rechtsstaat, Waar staat links?* Uitgave van het Komitee voor de rechtsstaat, Amsterdam, 1980.
- e. Veit Michael Bader, *Deze rechtsorde is de onze niet? (over democratie, rechtsstaat en verzet)*, Recht en Kritiek, 1982 nr. 2.
3. Zie o.a. *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht*, v.d. Pot / Donner, Zwolle 1977 (10de druk) blz. 144 e.v.

De openbare orde wordt als begrip in diverse wetten gebruikt, maar nergens verduidelijkt. Meestal is het een kapstok, waaraan gezagsdragers diverse jassen kunnen ophangen. De bevoegdheden die aan de gezagsdragers in diverse wetten worden gegeven 'ter handhaving van de openbare orde' kunnen op zichzelf strijdig zijn met de beginselen van de rechtsstaat. Illustratief in dit verband is de uitspraak van het Tweede Kamerlid Goltstein bij de behandeling van de Grondwet van 1848: 'Want in mijn vaandel voer ik het opschrift: vrijheid voor allen in alles, maar ook handhaving van de openbare orde; en wanneer die openbare orde in gevaar is, dan wisch ik dat andere opschrift uit, en dan blijft er alleen staan: handhaving van de openbare orde'.⁴

Een actuele variant op dit thema kwam kortgeleden uit de mond van het CDA-Tweede Kamerlid Hennekam: 'De rechtsorde in onze democratische rechtsstaat moet worden gehandhaafd. Niet voor niets voeren wij al eeuwen in ons wapen: "Je maintiendrai"'.⁵

Zoals gezegd: uit de Gemeentewet en de Politiewet volgt dat de burgemeester belast is met de openbare orde. Artikel 35 van de Politiewet bepaalt: 'Voor de handhaving van de openbare orde treedt de burgemeester op als hoofd van de politie ter plaatse; voor die handhaving staat de in de gemeente dienstdoende politie onder zijn bevelen'.

Kranenburg en Helmstrijd/Troostwijk vermelden dat met deze taakopdracht van de burgemeester samenhangt dat deze door de Kroon benoemd wordt.⁶ In vele andere landen, die het systeem van gekozen burgemeester kennen, is de politietoekening opgedragen aan andere vertegenwoordigers van de centrale overheid; in Frankrijk bijvoorbeeld aan de Préfet de Police, waarbij Parijs nog een apart statuut kent.

De burgemeester in Nederland is bij de

vervulling van zijn/haar politietoekening niet direct verantwoordelijk schuldig aan de rijksoverheid, of aan de vertegenwoordiger van het rijk in de provincies, de commissaris der koning. De Kroon kan echter een burgemeester wel ontslaan, wanneer hij/zij in de ogen van de rijksoverheid faalt, of in bijzondere gevallen terzijde schuiven. Sinds de wetswijziging van 1969 is de burgemeester voor de vervulling van zijn/haar politietoekening (handhaving van de openbare orde) verantwoordelijk schuldig aan de gemeenteraad: artikel 129 van de Gemeentewet. De gemeenteraad kan echter de burgemeester niet via een motie van wantrouwen naar huis sturen, zoals wel een wethouder tot aftreden gedwongen kan worden.

De burgemeester treedt bij de handhaving van de openbare orde op als *zelfstandig* orgaan van het gemeentebestuur. Zijn/haar maatregelen worden dus niet voorbereid en besproken in het college van Burgemeester en Wethouders. De noodverordening van 11 oktober 1982 in Amsterdam bijvoorbeeld werd voorbereid in het zogenaamde driehoeksoverleg van burgemeester, commissaris van politie en officier van justitie.⁷

Waarschijnlijk blijven ook in andere ge-

4. Handelingen van de Regering en de Staten-Generaal over de herziening der grondwet 1847-1848, 's-Gravenhage, 1848, deel II, blz. 224. Geciteerd in het Staatkundig Jaarboek 1982-1983 (Leiden 1980) in het artikel van mr. Th. L. Bellekom (blz. 113).
5. Hennekam (CDA), tijdens het debat op 27 oktober 1982 over Amsterdamse noodverordening; Handelingen Tweede Kamer 1982-1983 blz. 489.
6. Mr. F. J. Kranenburg, Burgemeester, politie en openbare orde, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, 5 oktober 1978. (Opm.: Kranenburg is oud-commissaris der Koningin in de provincie Noord-Holland). (Van Loenen) Helmstrijd / Troostwijk, De gemeentewet en haar toepassing, uitg. Samsom, Alphen aan de Rijn, aantekening bij art. 219 blz. 6.
7. Notitie van Burgemeester (en wethouders) van Amsterdam inzake de ontruiming van het pand Jan Luykenstraat 3 en de gebeurtenissen daarna; Gemeenteblad afd. 1., nr. 1287, blz. 2949-2950.

meenten de voorbereiding van de maatregelen ter handhaving van de openbare orde en de inzet van de politie daarbij buiten de besprekingen van het collegiale bestuur en buiten het gezichtsveld van gekozen bestuurders. Dit kan men althans aflezen uit het overzicht in het artikel van De Wit, de Commissaris der Koningin in Noord-Holland.⁸

Het is dan ook onjuist, wanneer demonstranten en/of slachtoffers van politiegeweld de gekozen gemeentebestuurders en/of politieke partijen (mede)verantwoordelijk stellen, zoals in de praktijk wel eens gebeurt. Hoogstens kan aan de leden van de gemeenteraad gevraagd worden te protesteren tegen politiegeweld en de burgemeester ter verantwoording te roepen.

Verder komt de burgemeester nog voor in artikel 3 van de Politiewet: 'De algemene leiding, de organisatie en het beheer van de gemeentepolitie berusten bij de burgemeester.' Alleen de grotere gemeenten kennen gemeentepolitie. Het plan van de rijksoverheid is deze om te zetten in provinciale politie.⁹

Bijzondere bevoegdheden

De bevoegdheden van de burgemeester bij de handhaving van de openbare orde komen het scherpst tot uiting in de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet. Artikel 219 luidt: 'In geval van oproerige beweging, samscholing of andere stoornis der openbare orde of van ernstige rampen, dan wel van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan is de burgemeester bevoegd alle bevelen die hij ter handhaving van de openbare orde of ter beperking van gemeen gevaar nodig acht, te geven. Hij laat tot maatregelen van geweld niet overgaan, dan na het doen der vereischte waarschuwingen.'

Volgens artikel 220 van de Gemeentewet kan de burgemeester in de omstandigheden, die in artikel 219 genoemd zijn, ook

noodverordeningen uitvaardigen.

De bevelen van artikel 219 zijn gericht op concrete gevallen (bijvoorbeeld: 'doorlopen'). De noodverordeningen van artikel 220 zijn algemeen verbindende voorschriften (plaatselijke wetten), die in normale gevallen alleen door de gemeenteraad vastgesteld mogen worden.

Tot hoever strekt de bevoegdheid van de burgemeester op grond van de artikelen 219 en 220? Over die vraag is veel literatuur en enige jurisprudentie aanwezig,¹⁰ die de beantwoording echter niet eenvoudiger maken. Er zijn namelijk nogal wat tegenstrijdige opvattingen. Van regeringszijde is echter steeds verdedigd dat burgemeesters op grond van artikel 219 wetten en grondrechten opzij kunnen zetten.

In 1890 eigende de burgemeester van Enschede, tijdens een daar lopende staking, zich het recht toe vergaderingen te ontbinden, ook al werd 'de orde' tijdens de vergadering zelf niet verstoord. *Domela Nieuwenhuis* hield een interpellatie in de Tweede Kamer en de Minister van Binnenlandse Zaken verdedigde de handelwijze van de burgemeester: 'Het spreekt vanzelf dat een burgemeester, die bevoegd is ter handhaving van de openbare orde op mensen te doen schieten... ook wel de bevoegdheid bezit om een vergadering te doen uiteengaan'.

De (juridische) discussie over de bevoegdheid van de burgemeester tot het vaststellen van noodverordeningen (artikel 220), ligt iets anders, maar in de literatuur even verwarrend. Sommige schrijvers, onder meer Burkens (zie noot 10) in een recent

8. Drs. R. J. de Wit, De positie van de burgemeester, nu en in de toekomst, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, 1 en 15 februari 1979.
9. Ontwerp nieuwe Politiewet 21 mei 1981, Bijl. Hand. II 1980-1981, nr. 16812.
10. Een overzicht vindt men bij Helmstrijd / Troostwijk (zie noot 9) en een artikel van mr. M. C. Burkens, De noodverordeningbevoegdheid van de burgemeester, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, 9 dec. 1982.

artikel, zijn van mening dat artikel 220 minder bevoegdheden geeft dan artikel 219. In die redenering geeft artikel 220 dezelfde bevoegdheden aan de burgemeester als aan de gemeenteraad in normale situaties. De burgemeester zou dan niet bevoegd zijn wettelijke bepalingen opzij te zetten, dus ook de grondrechten niet.

In het interpellatie-debat van Ina Brouwer naar aanleiding van de Amsterdamse noodverordening,¹¹ stelde de Minister van Binnenlandse Zaken echter: 'Het is de burgemeester wel toegestaan af te wijken van wettelijke voorschriften, ook als zij de grondrechten zouden betreffen'.

Gespannen voet

De bevoegdheden van de burgemeester op grond van de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet staan dus op gespannen voet met de beginselen van de rechtsstaat. De redenering dat de burgemeester zijn bevoegdheden uiterst voorzichtig en louter in extreme situaties zal toepassen snijdt weinig hout.

Juist in gespannen situaties dienen de beginselen van de rechtsstaat, zowel het principe van de verdeling van de macht over diverse staatsorganen als de grondrechten gehandhaafd te blijven. Een oplossing met de militaire- of politie-knoet is geen oplossing. Eventuele strafbare daden kunnen langs de normale kanalen van het strafrecht worden aangepakt.

Sluipweg

In de huidige grondwet wordt in de artikelen 202 en 203 precies aangegeven welke grondrechten tijdens de staat van oorlog, staat van beleg of andere buitengewone omstandigheden ingeperkt mogen worden.¹²

Bovendien is in de betreffende uitvoe-

ringswetten precies omschreven *tot hoever* de inperking mag gaan en *in welke situaties*.

Uit het stelsel van wetgeving kan afgeleid worden dat er een glijdende schaal bestaat van uitzonderingstoestanden met daaraan verbonden bevoegdheden voor de autoriteiten:

- oproerige beweging van lokale aard: artikel 219 en 220 Gemeentewet
- toestand van verhoogde waakzaamheid en de burgerlijke uitzonderingstoestand: Wet Buitengewone Bevoegdheden Burgerlijk Gezag (1952)
- staat van beleg en staat van oorlog: Oorlogswet voor Nederland (1964).

Het absurde van de 'officiële' uitleg van de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet is dat de burgemeester meer bevoegdheden zou hebben tot inperking van grondrechten dan de autoriteiten in andere uitzonderingstoestanden, die van landelijke betekenis zijn.

Het gevaar is aanwezig dat de artikelen 219 en 220 van de Gemeentewet gaan dienen als een *sluipweg* voor het in leven roepen van allerlei noodtoestanden met vergaande bevoegdheden voor de gezagsdragers.

Rechterlijke controle

Eén van de beginselen van de rechtsstaat is dat de gezagsdragers gecontroleerd kunnen worden door een onafhankelijke rechter. In principe is dit ook zo bij de bevelen en verordeningen, die door de burgemeester op grond van de artikelen

11. 27 oktober 1982. Handelingen Tweede Kamer 1982-1983, blz. 471-497.

12. In de nieuwe grondwet komt een enigszins andere formulering voor in artikel 5.2.6, wat tot aanpassing van de bestaande noodwetgeving zal moeten leiden. De eerste artikelen hierover zijn reeds verschenen: Mr. M. J. van den Honert en kolonel mr. P. de Rijk, Uitzonderingstoestanden onder de nieuwe grondwet, Nederlands Juristenblad, 11 september 1982.

219 en 220 van de Gemeentewet uitgevaardigd worden.

De mogelijkheden voor het aanspreken van de burgemeester wegens onrechtmatige overheidsdaad, zijn echter in de praktijk van de jurisprudentie vrij beperkt.

Toetsing van de rechtmatigheid van een bevel of noodverordening zal meestal aan de orde komen wanneer een overtreder voor de strafrechter komt. De rechtspraak neemt tot nu toe aan, dat de beslissing of een noodtoestand aanwezig is, een beslissing is van de burgemeester en niet door de rechter getoetst kan worden. De rechter mag alleen marginaal toetsen: beoordelen of de burgemeester *redelijkerwijs* in de gegeven situatie niet kan of niet had kunnen komen tot de conclusie, dat een tot ingrijpen nopende noodtoestand zich voordoet of voordeed.

De rechter kan het bevel of de noodverordening van de burgemeester ook toetsen aan de Grondwet (grondrechten) en aan het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens. Er is hier echter weinig jurisprudentie over. Een aantal schrijvers¹³ nemen op grond van een arrest van de Hoge Raad uit 1950¹⁴ aan dat ons hoogste rechtscollege van mening is dat een noodverordening grondrechten mag beperken. Burkens¹⁵ is echter van oordeel dat aan het arrest van de Hoge Raad niet die algemene strekking toegekend mag worden.

Politieke controle

De burgemeester heeft, zoals eerder vermeld, sinds 1969 de plicht verantwoording af te leggen aan de gemeenteraad. De raad heeft echter geen sanctiemogelijkheden.

De burgemeester kan alleen door de regering (Minister van Binnenlandse Zaken) ontslagen worden. Toch is een openbaar debat over het politieke optreden onder verantwoordelijkheid van de burgemeester

niet zonder enig belang.

Wanneer bijvoorbeeld het beleid van de burgemeester door de meerderheid van de gemeenteraad afgekeurd wordt, wordt zijn/haar positie logischerwijze heel moeilijk, zo niet onhoudbaar. Bovendien kan de gemeenteraad bij de regering aandringen op ontslag van de burgemeester.

Mr. L. Damen heeft voor een aantal gevallen onderzocht hoe de verantwoordingsplicht van de burgemeester functioneerde.¹⁶ In alle door hem onderzochte gevallen keurde de meerderheid van de gemeenteraad het beleid van de burgemeester goed. Het ontbreken van directe sancties tegen de burgemeester heeft als zodanig dus geen enkel probleem opgeleverd. Damen komt dan tot de conclusie dat de juridische belemmeringen voor een adequaat functioneren van de verantwoordingsplicht nergens werkelijk van belang blijken. Hij is van mening dat de gebrekkige controle op het politieke optreden vooral terug te voeren is op de politieke onwil van de raadsmeerderheid: 'Van haar wil hangt het af of de burgemeester het achterste van zijn tong moet laten zien, of hij de kans krijgt vragen niet te beantwoorden, of hij werkelijk verantwoording moet afleggen'.

Wat betreft de noodverordeningen gaat de rol van de gemeenteraad wat verder. Bepaald is namelijk dat de noodverordening vervalt, wanneer zij niet aan de gemeenteraad in de eerstvolgende vergadering ter bekrachtiging wordt aangeboden. Wanneer de gemeenteraad uitdrukkelijk besluit de noodverordening niet te bekrachtigen, kan de burgemeester in beroep gaan bij de

13. zie o.a. Helmstrijd / Troostwijk 220 - 3.

14. Hoge Raad, 28 november 1950, Nederlandse Jurisprudentie 1951, 137 (Tilburgse APV).

15. Mr. M. C. Burkens (zie noot 10).

16. Mr. L. J. A. Damen, Verantwoordingsplicht burgemeester bij handhaving openbare orde, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, 1982, blz. 531-535, blz. 561-569 en blz. 602-603.

Commissaris der Koningin. Deze moet binnen twee dagen beslissen. Tot dat tijdstip blijft de noodverordening van kracht.

De gemeenteraad hoeft niet te wachten op de eerstvolgende, officieel vastgestelde, vergadering. Het is mogelijk de gemeenteraad voor een spoeddebat bijeen te roepen. Voor gemeenten met meer dan 20.000 inwoners kan een dergelijk spoeddebat door éévvijfde van het aantal raadsleden worden aangevraagd. Het was dus mogelijk geweest in Amsterdam, na de noodmaatregel van 11 oktober 1982 van de burgemeester, op zeer korte termijn bij elkaar te komen. CPN-PSP-PPR tellen samen 10 leden, meer dus dan het vereiste aantal. De Amsterdamse gemeenteraad kwam nu pas bijeen op 20 oktober 1982, toen de noodverordening al weer ingetrokken was. Ook de minderheid die tegen autoritaire maatregelen is, blijkt niet altijd adequaat te kunnen reageren.

Herziening gemeentewet

In oktober 1980 bracht de Werkgroep Herziening Gemeentewet een eindrapport uit.¹⁷ De werkgroep stelt voor een einde te maken aan de discussie of de burgemeester bij (dreigende) noodsituaties aan de wetten gebonden is: 'Daarbij kan van andere dan bij de Grondwet gestelde voorschriften worden afgeweken'.

Zo op het eerste gezicht lijkt het er dus op dat de burgemeester niet meer bevoegd is grondrechten opzij te zetten of te beperken.

Er zit echter een addertje onder het gras, waarvan de Minister van Binnenlandse Zaken bij het interpellatie-debat van Ina Brouwer op 27 oktober 1982 het kopje al heeft laten zien.

Verskillende grondwetsartikelen (ook de nieuwe grondwet) bevatten de clausule 'behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet'.

Vaak wordt deze clausule verder uitgewerkt, zoals bijvoorbeeld bij het recht tot vergadering en betoging: 'De wet kan regels stellen ter bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden' (artikel 1.9 lid 2 Nieuwe grondwet).

De voorgestelde formulering van de werkgroep zou er op neer kunnen komen, dat wanneer in bepaalde wetten de grondrechten worden gereguleerd (of liever gezegd: ingeperkt), de burgemeester hiervan mag afwijken en verdergaande beperkingen mag instellen. Dit blijkt ook enigszins uit de toelichting van de werkgroep. De bestaande praktijk wordt hiermee bevestigd.

Herziening politiewet

In het ontwerp voor een nieuwe Politiewet (zie noot 9), dat in mei 1981 ingediend werd, blijft het gezag over de politie, voor zover het de handhaving van de openbare orde betreft, bij de burgemeester. De Minister van Binnenlandse Zaken en de Commissaris der Koningin krijgen echter meer bevoegdheden dan thans, in te grijpen in het openbare orde-beleid van de burgemeester, wanneer de ordeverstoringen meer dan lokale betekenis hebben. Als voorbeelden worden genoemd: dreigende blokkade van een belangrijke zeehaven of grensovergang, waardoor de werkgelegenheid, de aanvoer van goederen, of handelsbetrekkingen gevaar lopen. Overigens waren deze autoriteiten de afgelopen jaren al zeer actief geweest rondom Dodewaard-acties.

Het meest ingrijpende van het wetsontwerp is echter dat afgestapt wordt van het stelsel van gemeentepolitie (voor gemeenten boven de 25.000 inwoners) en rijkspolitie. De bedoeling is dat er in elke provincie een politiecorps komt onder beheer van de

17. Werkgroep Herziening Gemeentewet, Eindrapport van 20 oktober 1980, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1980.

Commissaris der Koningin, waarbij Provinciale Staten een aantal regels kunnen stellen.

Beheer en gezag over de politie worden dus gescheiden. Hoewel het voorstel voor de instelling van een provinciale politie scherp bekritiseerd is, is de bedoeling van het wetsontwerp een centraal punt in het regeerakkoord CDA-VVD geworden.

De hoofdcommissaris van politie in Utrecht acht het denkbaar dat men in een stelsel met provinciale politie vaker noodgedwongen naar het middel van noodverordeningen zal moeten grijpen.¹⁸

Alleenrecht burgemeester?

Zowel in de huidige situatie, als in de voorgestelde nieuwe gemeente- en politiewet, wordt als bijna vanzelfsprekend uitgegaan van het alleenrecht van de burgemeester bij de handhaving van de openbare orde. De vraag is of dat zo absoluut voor alle gevallen op moet gaan. Als argument voor eenhoofdige leiding wordt aangevoerd dat bij verstoring van de openbare orde snel ingrijpen geboden is en dat dit het meest doeltreffend kan geschieden door één persoon.

De praktijk van de laatste jaren is dat het openbare ordebeleid van de burgemeester in grote lijnen besproken wordt in het zogenaamde driehoeksoverleg tussen burgemeester, (hoofd)commissaris van politie en officier van justitie. Soms (Dodewaard) wordt in dit overleg ook de Minister van Binnenlandse Zaken en de Commissaris van de Koningin betrokken.

Bij de belangrijkste gebeurtenissen, die men lang van te voren ziet aankomen, zijn zeer veel personen en instanties betrokken.

Het oorspronkelijke argument — dat snel gereageerd moet worden op onverwachte gebeurtenissen — gaat dus niet voor alle gevallen op. Een belangrijk onderdeel van het gemeentelijk beleid wordt onttrokken

aan de gekozen bestuurders. Zij mogen alleen achteraf nog wat nasputeren. In feite staat dit op gespannen voet met één van de beginselen van de rechtsstaat: de verdeling van de staatsmacht over verschillende staatsorganen waarbij aan de gekozen organen de hoogste macht toegekend wordt.

De huidige grondwet bepaalt dat de (gekozen) Raad aan het hoofd van de gemeente staat en dat aan de Raad de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente wordt overgelaten.

De nieuwe grondwet gaat er niet meer vanuit dat de regeling en het bestuur van de huishouding van de gemeente een exclusieve bevoegdheid is van de gemeenteraad. Niettemin blijft nog steeds bepaald dat de Raad het hoofd van de gemeente is.

Noch in de bestaande, noch in de nieuwe grondwet, wordt bepaald dat de handhaving van de openbare orde een exclusieve aangelegenheid is van de burgemeester. Het lijkt mij daarom van belang bij de komende herziening van de gemeente- en politiewet na te gaan — en dit ter discussie te stellen — op welke wijze de gekozen bestuurders al in een voorbereidend stadium van politieke optreden bij het beleid betrokken kunnen worden. Op de eerste plaats valt hierbij te denken aan bevoegdheden met betrekking tot noodverordeningen, die als algemene voorschriften het meest diepgaand op de rechtssituatie van de bevolking kunnen ingrijpen.

Aan bovenstaande moet ik nog toevoegen dat een discussie over de verkiezing van burgemeesters thans niet opportuun is. Nog daargelaten de vraag of een gekozen burgemeester zo'n grote vooruitgang is: ook de nieuwe grondwet bepaalt dat de burgemeester benoemd wordt per Konink-

18. Hoofdcommissaris C. S. van Doesburg in een interview met De Nederlandse Gemeente, 10 december 1982, blz. 748, uitg. Ver. Ned. Gemeenten, 's-Gravenhage.

lijk Besluit. Grondwetswijzigingen hebben veel tijd nodig en het is daarom veel nuttiger de discussie te richten op een precieze afbakening van de bevoegdheden van de burgemeester en op een deling van de macht bij vraagstukken van de openbare orde.

Tot slot

Hoewel het niet het eigenlijke onderwerp is van dit artikel, is het nuttig in het kort in te gaan op de actuele vraag of de burgemeester verplicht is ontruimingsvonnissen uit te voeren.

De beginselen van de rechtsstaat gaan uit van een verdeling van de staatsmacht over verschillende organen. In dit geheel is de burgemeester in principe een uitvoerend orgaan. Hij/zij heeft dus in principe niet de vrijheid politiebijstand bij de uitvoering van een ontruimingsvonnis te weigeren. Wel heeft hij/zij, zoals in de discussie rond de Groote Keyser naar voren is gekomen

enige speelruimte naar tijd en omstandigheden.¹⁹ Er kunnen namelijk ook andere oplossingen voorhanden zijn dan ontruiming van het betreffende kraakpand. Ontruiming van de Groote Keyser bleek bijvoorbeeld uiteindelijk niet nodig te zijn: het pand werd aangekocht. Trouwens: vordering van het pand door de gemeente was niet onmogelijk geweest. Bovendien kan overwogen worden of het doel (ontruiming van een bepaald pand) de middelen (massaal politiegeweld met een mogelijk bloedbad) wel heiligt. Langemeijer²⁰ spreekt in dit verband over een tijdelijke, mogelijk zelfs blijvende, overmachtssituatie.

Frans Vries

19. In het Nederlands Juristenblad 1980, blz. 376-393, is een uitvoerige documentatie opgenomen over alle relevante rechtsvragen rondom 'De Groote Keyser', waaronder adviezen van diverse vooraanstaande juristen.

20. Mr. G. E. Langemeijer in adviezen van februari 1980 aan zijn (PvdA)-partijgenoten, opgenomen in de documentatie over de Groote Keyser in het NJB (noot 19).

Boekbespreking

Bij de feministische uitgeverij Sara verscheen onlangs onder verantwoordelijkheid van Ria van Hengel en Ineke van Mourik een bundel teksten over pornografie getiteld *Heksennacht*.

De titel 'Heksennacht' verwijst naar de demonstraties die vanaf 1978 jaarlijks in verschillende steden in Nederland worden gehouden. Met leuzen als 'vrouwen eisen de nacht/de straat terug' werd aanvankelijk alleen tegen aanranding en verkrachting gedemonstreerd, naderhand tegen alle vormen van seksueel geweld, ook tegen porno. Porno zou een klimaat scheppen dat misdaden tegen de vrouw opwekt en ondersteunt.

Nu er een wetsontwerp ligt dat pornografie grotendeels wil vrijgeven, wordt het volgens de samenstellers van 'Heksennacht'

PORNOGRAFIE

de hoogste tijd om met een degelijk boek over porno te komen.

De Amerikaanse bundel 'Take back the night' van Laura Lederer c.s. uit 1980 werd in het Nederlands vertaald, ingekort en aangevuld met twee artikelen over de Nederlandse acties en wetgeving.

Porno is volgens Susan Brownmiller 'evenals verkrachting een uitvinding van mannen, bedoeld om vrouwen te ontmenselijken, de vrouw te reduceren tot een object dat seksueel toegankelijk is. Het hoofbestanddeel van porno zal altijd het naakte vrouwenlichaam zijn, met ontblote borsten en genitaliën, omdat de man bedacht heeft dat het 'naakte' lichaam van de vrouw haar 'schaamte' is en dat haar intieme delen het privé-eigendom van de man zijn, terwijl de zijne het oude, heilige, universele,

patriarchale instrument van zijn macht vormen, zijn gewelddadige heerschappij over haar. Porno is het onverdunde extract van anti-vrouwenpropaganda.' (p. 70)

Andrea Dworkin schrijft dat 'het meest verschrikkelijke van pornografie is dat het de waarheid vertelt, de mannelijke waarheid. En het meest verraderlijke van pornografie is dat het de mannelijke waarheid presenteert als universele waarheid... De waarden in pornografie zijn de algemene waarden van mannen.' (p. 57) Omdat vrouwen in allerlei media afgebeeld worden als objecten die beschikbaar zijn voor mannen en alsof zij genieten van verkrachtingen en mishandelingen, zijn volgens 'Heksenacht' vrouwen nergens veilig. De door Laura Lederer geïnterviewde onderzoekster Judith Bat Ada komt zelfs met de term 'sexueel fascisme' waaraan de heren Hugh Hefner (Playboy), Bob Guccione (Penthouse) en Larry Flint (Hustler) zich schuldig maken. Zij zouden te vergelijken zijn met Hitler, Mussolini en Hirohito.

Bat Ada zegt: 'Alle glans en glitter die deze mannenmaatschappij voor vrouwen produceert - de make-up, de schoenen met hoge hakken, de strakke jurkjes — brandmerken ons als vrouwen even effectief als de gele sterren op de jassen van de Joden in nazi-Duitsland dat deden.' (p. 179) 'Heksenacht' is niet het degelijke boek over porno geworden dat de samenstellers voor ogen stond. In de bundel komt voornamelijk de visie van de radicaal-feministen voor.

Deze visie komt er op neer dat alle van mannen afkomstige seksuele voorstellingen van vrouwen als pornografie aangemerkt moeten worden en dat deze voorstellingen het beeld van de mannelijke seksualiteit weergeven die per definitie agressief is. De vrouwelijke seksualiteit heeft niets met porno te maken en ontwikkelt zich of zou zich moeten ontwikkelen buiten de structuren van de mannenwereld om.

Vrouwen die van pornobeelden genieten, moeten worden gezien als vrouwen die hun eigen wensen en behoeften nog niet hebben ontdekt. Zij hebben nog niet het juiste bewustzijn. Hieruit vloeit dan voort dat lesbische vrouwen die seksueel niet afhankelijk zijn van mannen het best in staat zijn om porno te bestrijden.

De stellingname dat porno feitelijk seksueel geweld tegen vrouwen tot gevolg heeft, is even problematisch als de liberale stelling dat porno seksueel geweld zou vermindere(n)/vervangen. Het zou betekenen dat beelden steeds tot letterlijke navolging zouden leiden. De grenzen van wat bestreden moet worden zijn nauwelijks meer te trekken.

In een andere recente bundel teksten over pornografie, getiteld *Pornografie: bekijk 't maar'* meent de Engelse schrijfster Beverly Brown dat er ongetwijfeld individuele gevallen zijn waarin pornografische beelden tot gewelddadige handelingen leiden. Echter 'voorzover pornografische beelden een effect hebben op het 'normale' gedrag zal dat niet de vorm aannemen van een letterlijke navolging, maar doorwerken in een algemene psychische economie die het gedrag regelt en ontregelt'.

Aanpakken

Dat porno onderdrukkend en discriminerend is voor vrouwen en daarom aangepakt moet worden is duidelijk.

Voor sommige radicaal-feministen als de meeste schrijfsters van 'Heksenacht' heeft de bestrijding van porno de hoogste prioriteit. Zij voelen niet meer voor coalities met mannen over vrede, werk enz. omdat zij de agressieve mannelijke seksualiteit als het belangrijkste probleem zien.

Andere feministen denken daar anders over. Zo pleit Rosalind Coward in een bijdrage aan de bundel 'Pornografie, bekijk 't maar' voor een strategie 'die het onderzoek in de vrouwenbeweging rondom

seksualiteit, seksueel verlangen en identiteit niet belemmert. Ik denk dat een anti-porno opstelling niet erg productief is, omdat die veronderstelt dat we allemaal weten wat pornografie is. Het veronderstelt dat erotische beelden bijdragen aan een cultuur waar mannelijke opwinding noodzakelijkerwijs uitmondt in geweld; de feministische kritiek op 'seksisme' verzandt in de vraag of we voor of tegen seks zijn, een vraag die de discussie over pornografie reeds bepaald heeft. Als we verder willen komen met het specificeren van wat seksisme is, én met het positief verkennen van nieuwe vormen van seksuele identiteiten, kunnen we ons niet veroorloven deze vragen als afgehandeld te beschouwen.² Het gaat aldus Coward niet om porno alleen, maar om de meer algemene strijd tegen het seksisme.

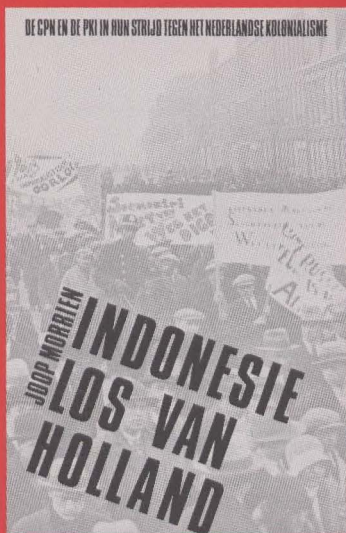
In Nederland worden wij momenteel geconfronteerd met het eind 1979 door ex-minister van justitie De Ruiter ingediende wetsontwerp waarin pornografie geliberaliseerd wordt. Het huidige artikel in het Wetboek van Strafrecht waarin de verspreiding enz. van geschriften, afbeeldingen of voorwerpen die 'aanstootelijk voor de eerbaarheid zijn' verboden wordt, werd de afgelopen jaren niet meer gehanteerd. Dit hangt samen met het feit dat de invulling van het begrip 'aanstootelijk voor de eerbaarheid' problematisch was geworden. In het wetsontwerp verdwijnt de algemene strafbaarstelling omdat van de schadelijkheid van porno niets zou zijn gebleken. Onverhoedse confrontatie met porno blijft strafbaar en een bepaling om personen beneden de 16 jaar te beschermen tegen de vertoning van schadelijk materiaal is opgenomen. Het begrip 'aanstootelijk voor de eerbaarheid' blijft overigens in het wetsontwerp gehandhaafd. Van de kant van de vrouwenbeweging is aangedrongen op intrekking van het ontwerp omdat het voorbij gaat aan het discriminerend karakter van porno voor

vrouwen.

Ondanks het feit dat de discussie over de juridische alternatieven³ nog niet tot tastbare resultaten heeft geleid, is er overeenstemming over het feit dat pornografie niet in de zedelijkheidswetgeving thuis hoort. Wat de juridische mogelijkheden betreft om porno te bestrijden, voel ik er om een aantal redenen meer voor aan te sluiten bij de anti-discriminatiewetgeving. In de eerste plaats bestaat er een glijdende schaal van seksistische beelden die niet alleen in pornografie maar ook in reclame, film (De Boezemvriend!) enz. voorkomen. In de tweede plaats is de kans minder groot dat een wet tegen sekse-discriminatie op een conservatieve of puriteinse manier wordt gehanteerd zoals dat bij zedelijkheidswetgeving zou kunnen gebeuren. Ten derde, het voordeel van een dergelijke wetgeving boven een strafrechtelijke verbodsbepaling is dat het strafrecht vanwege de verstrekkende gevolgen ervan een zeer nauwkeurige delictomschrijving vereist en dat de Officier van Justitie aan de hand van deze omschrijving gaat bepalen of er tot vervolging moet worden overgegaan. Bij een anti-discriminatiewet is immers niet de Officier van Justitie maar de betrokkene zelf de eisende partij in de procedure. Het gaat tenslotte niet alleen om individuele schade en straffen, maar om de samenhang tussen pornografie en een seksistische maatschappij aan te geven.

Lioe Tan

1. Beverley Brown, Een feministische kijk op pornografie — enkele fatsoenlijke voorstellen, in *Pornografie: bekijk 't maar*, Karin Spaik red., Amsterdam 1982, Van Genneep, p. 50.
2. Rosalind Coward, Seksueel geweld en seksualiteit, in *Pornografie: bekijk 't maar* enz., p. 70.
3. Zie Yvonne Quispel, Pornografie is vrouwendiscriminatie — De funktie van het (straf)recht, in *Heksennacht*, Amsterdam 1982, Sara, p. 73-93; *Seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes*, samenstelling Hanneke Acker en Marijke Rawie, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid — directie Coördinatie Emancipatiezaken 1982, p. 139-161; Heleen Buijs, Mogelijkheden en onmogelijkheden van de wet, in *Pornografie: bekijk 't maar* enz., p. 183-198.

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalist, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 30,—

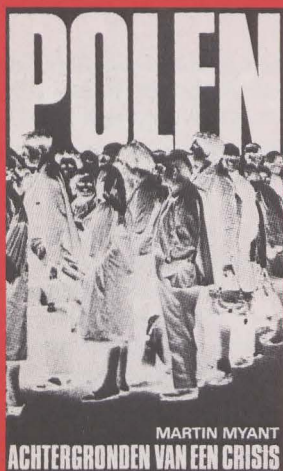
Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

deze maand verschijnt:

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangens naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm

verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen“ mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

**DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN**

EN

C

Joop Wolff

De muiterij op de 'Zeven Provinciën'

Elli Izeboud

Marx en de ontwikkelingen

Cilia Galesloot - Rya de Vries -
Bert van Raalte

**Een progressief antwoord op de
beddenreductie**

Rondetafelgesprek

**Vakbondswerk en klassenstrijd
in de bouw**

Nico Luirink

Links en de lokale democratie

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 4
april 1983

REDACTIE:

M. Bakker (hoofdredacteur)
M. Braun
S. v.d. Helm
J. Mets
D. Oudenampsen
S. Bacchini
D. Verhaar
B. IJzerman
W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

- Joop Wolff
DE MUITERIJ OP DE
'ZEVEN PROVINCIEËN' 125
- Elly Izeboud
MARX EN DE
ONTWIKKELINGEN 132
- Cilia Galeslout
Rya de Vries
Bert van Raalte
EEN PROGRESSIEF
ANTWOORD OP DE
BEDDENREDUCTIE —
OMKERING VAN DE
GEZONDHEIDSZORG 136
- Kees Korevaar
VAKBONDSWERK EN
KLASSENSTRIJD IN DE
BOUW 144
- Nico Luirink
LINKS EN DE LOKALE
DEMOCRATIE 154
- Een reactie
GEVANGEN IN DE
VREDESSTRATEGIE 163

Bespiegelingen over een historische gebeurtenis

De muiterij op de 'Zeven Provinciën'

In de maand februari werden in een aantal plaatsen in ons land bijeenkomsten gehouden, die gewijd waren aan de opstand op de 'Zeven Provinciën' en die georganiseerd werden door de Indonesië-commissie van de CPN. Zij stonden in het teken van de Nederlands-Indonesische solidariteit en van de nooit onderbroken samenwerking tussen CPN en PKI. Een samenwerking, die vele stormen trotseerde: de aanvallen daarop van de kant van de kolonialisten, van de Japanse en Duitse fascistische en de verwarrende roerigheid van de geschillen tussen de Sowjet-Unie en de Volksrepubliek China, die een negatieve uitwerking hadden.

Dit jaar is het vijftig jaar geleden, dat het oorlogsschip 'De Zeven Provinciën' zee koos — niet in opdracht van het koloniale Nederlands-Indische gouvernement, maar op initiatief van opstandige Indonesische zeelieden in samenwerking met de Nederlandse korporaal-machinist Maud Boshart. Dat betekende paniek in het toenmalige Batavia en voor de afwisseling braken toen (politiek gesproken) de pest, de malaria en de cholera uit in Den Haag, waar men teerde op de overzeese rijkdommen en goedkope arbeidskracht.

De muiterij, die voor onmogelijk werd gehouden ('Die Indische jongens kunnen nauwelijks onderscheid maken tussen bakboord en stuurboord'), was een feit. Het kolonialisme werd getart — en dat nog wel op een zwaar bewapend schip, dat was gebouwd om het heilige kolonialisme te beschermen: ten bate van de plantagehouders en ter begunstiging van de kapitalistische roof van grondstoffen, ter onder-

drukking van arme en landloze boeren en arbeiders, die tot een slavenbestaan veroordeeld waren. 'De staat verdrukt, de wet is logen'.

Dat werd in het rijk der duizend eilanden op z'n scherpst gevoeld en de wet van de leugen werd beantwoord met de wet van de waarheid. Die wet van de waarheid was de orde en regel op een marineschip, koersend vanaf de kust van Sumatra naar Surabaja, waar het centrum was van de acties van Nederlands en Indonesisch marinepersoneel tegen de doorvoering van de drastische verlagingen van de wedde. Vijf-en-een-halve dag voer een vrij schip over de vrije zee. Het maakte wereldnieuws, gaf hoop in Z.O. Azië, waar de volkeren zuchtten onder koloniale regimens, maar ook in Europa, waar Hitler z'n greep naar de macht deed in een tijd van economische en politieke crisis. De 'Zeven Provinciën' doorkliefde de golven, genavigeerd door de Indonesische matroos eerste klas Kawilaran, onder bevel van matroos Paradji en met korporaal-machinist Boshart, die met z'n Nederlandse én Indonesische makers zorgden voor het: 'met volle kracht vooruit!'

Het schip der opstandelingen was z'n tijd vër vooruit — politiek, moreel, historisch. Het viel natuurlijk, ruimtelijk gesproken, in te halen door oorlogsschepen en militaire vliegtuigen. In z'n politieke betekenis, in z'n inspiratie voor alle onderdrukten en lijdenden ten tijde van de crisis der twintiger en dertiger jaren, in z'n diepgaande beïnvloeding van de nationaal-democratische beweging in Indonesië en in z'n bevestiging

van de noodzaak van internationale solidariteit tussen vooruitstrevende Indonesiërs en Nederlanders, ontkwam het aan de wurgende greep van de koloniale macht. Oók en juist toen het vanuit de lucht gebombardeerd werd en de witte vlag moest hijsen. Op dat moment — door die methode, deze schanddaad, werd de zaak van de vrijheid verhevener en raakten de doeleinden van het Nederlandse kolonialisme diepert gedoken dan ooit. Er bleven vier-entwintig gezonden dan ooit. Niet minder dan honderd-twee-en-veertig mensen werden veroordeeld door rechters, die alleen maar wisten te spotten met het recht. Zij gingen zich te buiten aan raciale vooroordelen en praktijken en waren uit op wraak. Het werd een zuivere rancune-rechtspraak. Kaliwaran werd veroordeeld tot 12 jaar, Maud Boshart tot 10 jaar, uit te zitten in de strafgevangenis te Leeuwarden, waar later, veel later, ook onze tot zeven jaar veroordeelde Piet van Staveren een groot deel van z'n celtijd doorbracht. Het ging om de communist Piet van Staveren, om de communist Maud Boshart, die ten tijde van de muijerij nog lid was van de SDAP en tevens bestuurder van de vakbeweging maar die moest ondervinden hoe de SDAP hem liet vallen als een baksteen en hoe de Arbeiderspers op politieke gronden weigerde een manuscript van zijn hand over de 'Zeven Provinciën' uit te geven.

Zo heeft de Leeuwarder strafgevangenis z'n eigen continuïteit gehad bij het bestrijden van communisten, die zélf de continuïteit van communisten met de Indonesische vrijheidsbeweging niet prijs gaven. Een continuïteit, die tot op de dag van heden door de CPN in stand wordt gehouden als het gaat om strijdbare verbondenheid met de PKI, met leden van de PNI en andere progressieve werkelijk nationale mensen en groepen in Indonesië of nu in ballingschap verblijvende.

De opstand op de 'Zeven Provinciën' leverde een totale straf tijd op van 727 jaar voor 142 moedige en standvastige Indonesiërs

en Nederlanders. Dat is de balans van de offers, groot en zwaar.

Deze offers hebben vruchten afgeworpen, in grote historische zin.

Terecht is er in de Nederlandse media veel aandacht geschonken aan de machtsovername van Hitler in Duitsland (eveneens vijftig jaar geleden), vanwaar de rassenwaan in z'n vernietigendste en verontmenselijkste vorm over Europa kwam. Geheel ontzucht is het, dat diezelfde media (met uitzondering is het, dat Waarheid en Handblad-NRC) géén of nauwelijks aandacht besteedden aan de opstand op de 'Zeven Provinciën', waarbij blank en bruin elkaar de hand reikten: een anti-koloniale en anti-raciale daad, in een tijd dat zoiets bepaald niet vanzelfsprekend was, laat staan populair! Ronduit typerend is het wat de Nederlandse marine-officier J. C. Mollema schreef in zijn boek over de muijerij, giftig doelend op Nederlands marine-personeel uit die vervlogen dagen: 'Ik heb gedurende mijn vele tropenjaren enkele Europeanen erger zien degenereren dan apachen, maar nimmer vernomen van blanken, die bij troebelen vergaten blank te zijn'.

Eerst was er dus het waandenkbeeld van het 'superieure blanke ras' en dan plotseling wordt moedig en bewust die giftigste aller leugens doorgeprikt. Op zo'n moment gebeurt er iets, dat van onschatbare waarde is en waarin we ons herkennen als we in grote eensgezindheid, met mensen van verschillende partijen en overtuigingen, optreden tegen rassenhaat, rassenwaan, tegen antisemitisme, tegen hetzema tenopzichte van Molukkers en Surinamers.

Wortels, die voeden

Het terugblikken op een gebeurtenis van vijftig jaar geleden is ook graven naar de wortels, die het heden voeden.

In de Handelingen van de Tweede Kamer van 7 februari 1933 hoort men als het ware de voorzitter de ingezonden stukken voor-

lispelen: 'Een van de Maatschappij tot Bevordering van de Tandheelkunde... Een van de gemeente Apeldoorn,... Een van de secretaris van de Communistische Partij Holland te Amsterdam, waarbij mededeling wordt gedaan van de volgende eisen van die partij, t.w. onmiddellijke in vrijheidsstelling van alle gearresteerde marineschepelingen te Soerabaja, terugroeping van de oorlogsschepen, die ter vervolging van de Zeven Provinciën zijn uitgezonden; onmiddellijke intrekking der loonsverlaging en onmiddellijke invrijheidsstelling van de Surinaamse neger Anton de Kom, die op 1 februari j.l. is gearresteerd'.

Het gaat hier al om blank én bruin én zwart. Tevens staan in het middelpunt de looneisen, waarop duizenden mensen zich verenigen en in de strijd waarvoor het *politieke bewustwordingsproces* zich versnelt en verdiept.

In het Nederlands-Indië van die dagen demonstreerden de schepelingen tegen loonsverlaging en tegen de wijze, waarop de regering-Ruys de Beerenbrouck de gevolgen van de kapitalistische crisis afwentelde op de onderliggende lagen in de maatschappij. Vaak ging dat in het toenmalige Indië onder het zingen van de strofen:

'Werkers, waar g'ook zwoegt en lijdt
Zijn wij niet van enen bloede?
Striemt ons niet dezelfde roede?'

In het moederland, in Nederland, demonstreerden de vele duizenden, die uitriepen: 'Wie maakt onze centen zoek? Ruys de Beerenbrouck!' Er werd heel wat afgerijmd in die tijd. Op straat, maar ook in de Tweede Kamer klonken de protesten, treffend verwoord door Louis de Visser en David Wijnkoop. De Communistische Partij, met haar eisen voor loon en werk en met haar principieel-praktische houding ten opzichte van de strijd overzee, stelde een kandidatenlijst op voor de Tweede Kamer-verkiezingen met beurtelings een Nederlandse en een Indonesische kandidaat. Zo ging dat in die bewogen dagen, waaruit nog

Louis de Visser

steeds veel te leren valt. Het was niet de gemakkelijkste weg, maar de moeilijkste. Het was niet een zich laten meeslepen door de misselijke praat van de burgerpers en het burgermansfatsoen, maar het was *wervend* optreden voor een *nieuwe politiek*, gericht op een toekomst waarin zwaardere schokken nog te verwachten waren en waarin grote beslissingen zouden vallen.

In de loop van die dertiger jaren moest er afgerekend worden met sectarische sjablonen, met een hol woordenspel over 'eenhedenfrontpolitiek', met geruzie over 'ismes', los van de praktische strijd en met na-aperij van buitenlandse vormen en methodes. Ook dát proces, ook deze ontwikkelingsgang, is interessant voor nu. Het individuele streven naar zelfbevestiging van de meningen van afzonderlijke politici of journalisten werd in de schaduw gesteld door de collectieve strijd en het collectief opdoen van ervaringen. Denkers, schrijvers, pratens: ze hebben allemaal hun

betekenis gehad, daarover is geen enkele twijfel. De werkelijkheid echter laat zich niet programmeren en is evenmin een scherm waarop men wenselijkheden kan projecteren. Het kan wel, maar het helpt en verandert niets! De werkelijkheid dient zich aan, soms in een rauwe en overrompelende vorm en wordt geanalyseerd tijdens de strijd zelf — onder concrete omstandigheden, voor het zoeken en stellen van juiste d.w.z. realistische doeleinden. Dat althans is de kunst en de wetenschap van het dagelijkse politieke denken en handelen, van het optreden als een politieke partij, die niet alleen in de geschiedenis participeert maar deze ook in hoge mate beïnvloedt.

Het is kenmerkend hoe de zaken zich ontwikkelen. In het eerste grote protest vanuit Nederland tegen het vervolgen en bombarderen van de 'Zeven Provinciën' staan duidelijk voorop de communisten, die met grote inzet ten strijde trekken en die een eenheidsfront vormen met 'eigen organisaties' (in die tijd met Pioniers, met Roodfrontstrijders, met enkele leden van de jeugdorganisatie van de OSP). Bij het protest tegen de monsterprocessen ter veroordeling van de schepelingen (en dat is al weer enige tijd later) verschijnt er een comité voor het voetlicht, waarin voor het eerst een stap naar een reële eenheidsfrontpolitiek wordt gezet. In dat comité zit niet alleen de veel gecritiseerde en zelfs verketterde Henriëtte Roland Holst, maar ook andere figuren, die een grote actie-radius onder de bevolking hebben — ook en vooral onder de brede massa van de sociaal-democratie. Tegelijkertijd kenmerkt deze periode zich door nieuwe, praktische stappen van Louis de Visser in de Tweede Kamer, die alles doet om de als volksvertegenwoordiger gekozen Sneevliet uit het gevang te krijgen, teneinde deze zijn plaats in de Kamer te kunnen laten innemen. Het zijn signalen van een kentering in de anti-koloniale beweging in Nederland, d.w.z. van een verbreding, met daarbij de

niet weg te denken spilfunctie van de communistische partij.

De samenhang tussen politieke en economische eisen werd steeds duidelijker in de moeilijke crisistijd. Met de simpele leuze 'klassenstrijd' kwam men reeds toen niet uit. Klassenstrijd was toen al een breder begrip en vooronderstelde realiteitszin, beslistheid en zelfvertrouwen bij het afwijzen van kapitalistische wurggrepen en bereidheid tot alternatieven en hervormingen.

Herman Gorter, die door Lenin in bepaalde opzichten als linkse stroming bestreden werd (in een openbare, principiële polemiek) wist echter vóór de dertiger jaren reeds te schrijven: 'Maar wij zouden niet veel bereiken, als die strijd alleen een strijd met woorden, met preken was. Als onze kracht daarin alleen bestond dat wij propagandistische speeches konden afsteken, dan zou misschien, als gevolg van onze woorden, een plotseling stovuur onder de arbeiders opvlammen, maar het zou niet blijvend zijn. Het is juist doordat wij die revolutionaire politieke propaganda *verbinden* met praktische strijd voor hervormingen, dat wij de massa langzaam of sneller winnen, aaneenbinden, brengen tot één macht en één kracht. Wij moeten niet alleen spreken, maar ook doen. Wij moeten wat wij onder het kapitalisme reeds door de praktijk kunnen halen van de kapitalisten, evenzeer als in de vakbond, zo ook door de politieke partij bereiken. En daarom zenden wij onze eigen mensen in het parlement en in de gemeenteraden, om met hun actie en hun stem die verbeteringen te halen die te halen zijn... Een dubbele taktiek dus: de propagandistische én de hervormende, die voor socialisme én voor verbetering onder het kapitalisme, én voor evolutie en voor revolutie'.

In een tijd, dat er veel nieuwe bijdragen aan onze kennis worden geleverd, nieuwe gezichtspunten worden ontvouwd, maar waarin tegelijkertijd op één dag veelvuldig het zwarte garen opnieuw wordt uitgevon-

den, is het best nuttig zulke uiteenzettingen nog eens onder ogen te krijgen. Temeer omdat de 'Hollandse Marxistische school' — met ook z'n fouten ontegenzeggelijk — veel positieve internationale invloed heeft uitgeoefend. Werkelijk, een nieuwe 'Hollandse Marxistische school' zou in deze tijd niet slecht zijn, al schijnt het potentieel daarvoor nog niet aanwezig te zijn. Daarvoor immers, is er minder kneuterigheid en bredere visie in de discussie nodig. Daarvoor is er historisch bewustzijn nodig en iedere dag opnieuw een onbevangenheid, die ons toegankelijk maakt voor nieuwe impulsen, met het venster op de wereld wijd geopend in plaats van een vooringenomen gluren vanachter het horreगाas van het Hollands Binnenhuis. In dit opzicht ook valt er inspiratie te putten uit de wervelende ontwikkelingen rond en tijdens de muiterij op dat koloniale marineschip van weleer.

De 'Zeven Provinciën' riep toen als het ware filmische associaties op met de pantserkruiser Potjemkin, met de opstand van de Franse matrozen op de Zwarte Zeevloot. De directe invloed van de Russische revolutie deed zich toen nog volop gelden — er was een *directe* uitstraling, die *voortging* terwijl de dynamiek van die revolutie reeds afnam. De Chinese revolutie liet zien hoe het Verre Oosten ten diepste beroerd werd en had zo haar eigen historische boodschap. De geschiedenis was een nieuwe periode ingegaan en de namen van Marx en Lenin, maar toch ook die van Wijnkoop en Gorter zijn daarmee verbonden. Marx schonk in de vorige eeuw, bij z'n ontleding van het toenmalige kapitalisme, grote aandacht aan de uitbuiting van Indonesië en de Indonesiër: 'geen volk is vrij dat een ander volk onderdrukt!' Multatuli slingerde met z'n 'Max Havelaar' een literair protest tegen die uitbuiting en onderdrukking de wereld in. Lenin ontwikkelde de strategie van het samengaan van de arbeidersbeweging in de hoog-ontwikkelde landen in Europa

met de vrijheidsbeweging in de koloniale gebieden. Dát was precies ook één van de punten waarop Lenin en Gorter elkaar vonden. Al liepen later de discussies over andere vraagstukken hoog op, zoals blijkt uit 'De linkse stroming — een kinderziekte van het communisme', waarin Lenin zegt: 'Waarschijnlijk zijn enige Nederlandse communisten, die het ongeluk hadden, in een klein land met de tradities en omstandigheden van een bijzonder stabiele legaliteit te worden geboren... zelf in verwarring geraakt, hebben zij hun tegenwoordigheid van geest verloren en aan de dwaze invallen meegeholpen'.

Het ging hier om een discussie over een aantal tactische vraagstukken. Toen en nu zou echter een even openhartige en terzake doende vraag op dezelfde suggestieve wijze van de kant van Nederlandse Marxisten te stellen zijn: 'Waarschijnlijk zijn enige Russische communisten, die het ongeluk hadden in een groot land met de tradities en de omstandigheden van een bijzonder stabiele illegaliteit te worden geboren zelf in verwarring geraakt, hebben zij hun tegenwoordigheid van geest verloren...' Bijvoorbeeld als het gaat om het democratisch gehalte van het socialisme, om de hele bovenbouw van het socialistische produktie-stelsel, die thans internationaal ter discussie is.

Maar, dit eigenlijk alleen maar even terzijde. Trouwens in de debatten in de twintiger en dertiger jaren waren er ook heel wat 'terzijdes', die gedeponereerd werden en die pas later essentiële problemen bleken te zijn.

Lenin's strategie, Gorter's opvattingen, de politiek van CPH zowel als CPN inzake de noodzakelijke band tussen de strijd in de hoog-ontwikkelde kapitalistische landen en die in de koloniale gebieden, in de ontwikkelingslanden, is beproefd en juist gebleken. Wij overdrijven niet, wanneer we zeggen dat de praktijk van het Nederlandse communisme in dit opzicht een internationaal voorbeeld (geen model!) is geweest.

Evenzeer trouwens waar het de PKI betreft, die als nationale kracht niet de barrière opwierp van een burgerlijk chauvinisme maar evenzeer uitging van de noodzaak van het bondgenootschap. Zonder dit bewuste partnerschap zou het voorbeeld er nooit geweest zijn.

De Nederlandse communisten volgden deze lijn ook ten tijde van de strijd tegen het Duitse en Japanse fascisme en daarna in de acties tegen de troepenuitzendingen en koloniale oorlogen door KVP/PvdA-regeringen.

Hier ligt een duidelijk *historisch* gelijk van onze partij. Zeker, het is beslist niet in de mode om gelijk te hebben. Als het echter feitelijk onbetwistbaar, objectief zo is, dan is daar niets aan te doen. Gelukkig maar ook! Zeker als we zien hoeveel er aan straffen getrotseerd is door vele oud-leden van het ANJV en vele leden van de CPN, omdat zij — zoals bijvoorbeeld Ratio Koster — binnen het leger protesteerden tegen de misdadigheid van de koloniale oorlogen, toen zij zich aan gedwongen uitzending naar Indonesië onttrokken of zich langs moeilijke wegen naar dat verre, overzeese gebied begaven om daar voor de partij de contacten te leggen met de vrijheidsstrijders.

Dat is niet een 'antieke CPN'. Dat is ook 'de vernieuwende CPN'. Alleen zij immers, die over echte moed beschikken en die verantwoordelijkheid nemen (ook als het werkelijk moeilijk is), durven op een consequente manier vernieuwing aan.

Bij die vernieuwing behoren trouwens versterkte inspanningen voor de solidariteit met de Indonesische communisten, met progressieve nationalistten, die thans wreed onderdrukt worden door het Suharto-regiem en die — ook al zijn hun gelederen zwaar gehavend — wegen zullen vinden om zich politiek te laten gelden.

Heeft Franco kunnen voorkomen, dat zijn hof-vakbonden (Suharto heeft die ook) uiteindelijk van binnenuit veroverd werden door 'de onbekende democraat'? Heeft de

Kwomintang van Tsjang Kai Tsjek niet ondervonden hoe haar onderhorige vakbonden en boerenorganisaties plotseling tot stakingen en andere acties overgingen? Hebben autoritaire, de mensenrechten vertrapende, generaals-regiems in verschillende landen niet te maken gehad met een schijnbaar plotseling opvlammend verzet?

Thans is er in Nederland een brede basis onder de bevolking voor verzet tegen onderdrukking van verzet tegen werelddelen. Er is het Indonesië-komitee, de Anti-Apartheidsbeweging, het Angola-komitee; er zijn de solidariteitsbewegingen met strijders in Nicaragua, El Salvador, Chili.

De tijd is veranderd en het blijkt ook uit de anti-koloniale betrokkenheid van een groot deel van ons volk, ook bij PSP, PPR, PvdA en zelfs in het CDA. Dat is een belangrijk politiek gegeven. De Indonesië-commissie van de CPN is bereid samen te werken met allen, die het willen opnemen tegen koloniale en neo-koloniale regiems.

Zij concentreert zich thans op:

- hulp aan ex-gevangenen in Indonesië en ook aan anderen, die door Suharto gedoemd zijn als paria's verder te leven;
- het mede-financieren van projecten, die deze Indonesiërs de gelegenheid geven in hun onderhoud te voorzien. Het solidariteitsgeld wat regelmatig bij de commissie binnenkomt, wordt vooral daarvoor gebruikt;
- informatie te verschaffen over de toestand in Indonesië nu;
- campagnes te bevorderen — nationaal zowel als internationaal — tegen het kolonels-regime;
- voor het loslaten van mensen, die ter dood zijn veroordeeld en al bijna twintig jaar in de concentratiekampen verkommeren;
- voor het herstel van de democratische rechten van het Indonesische volk, voor vrijheid van organisatie van arbeiders,

boeren, studenten, kunstenaars, intellectuelen en culturele werkers;

- op ondersteuning van en samenwerking met Indonesiërs, die in ballingschap (waar ook ter wereld) ijveren voor eenheid van de Indonesische communisten, voor eenheid van de PNI en andere organisaties, ten einde zich te kunnen manifesteren als een belangrijke tegenkracht, die zich door de geschiedenis heen internationaal respect verworven heeft.

Daarvoor is thans materiële en politieke steun nodig.

Wij kunnen niet berusten in de toestand zoals deze thans is. Suharto, in het zadel geholpen door de CIA, rust nog steeds op de invloed van buitenlands kapitaal en van militaire leveranties uit Amerika en Nederland.

Toch zal dit op de lange duur geen stabiliteit brengen. Het kan het generaalsbewind niet het eeuwige leven schenken. Het Indonesische volk, de Indonesische vrijheidsbeweging, heeft menige tragedie doorgemaakt, doch steeds is het opgestaan. De nieuwe generatie, die sinds de beruchte machts-greep van Suharto is opgegroeid en volwassen is geworden, zal in dat proces een belangrijke rol spelen: in welke vorm en met welke progressief-nationale programma's en motto's dan ook de ontwikkeling voortstuwten.

Bij de demonstraties en acties rond de Zeven Provinciën waren vele duizenden Indonesiërs betrokken: Javanen, Sumatranen, Madurezen, Molukkers en van nog vele andere nationaal-regionale oorsprong.

Eén van de tegenslagen van de Indonesische revolutie is ongetwijfeld geweest het niet tijdig erkennen, laat staan oplossen, van de problemen en aspiraties van de verschillende nationaliteiten, van de nationale minderheden binnen de éne Indonesische Republiek met één staatsburgerschap.

Suharto, die het land overheerst met een corrupte bovenlaag terwijl het volk in grote armoede leeft, krijgt in steeds mindere mate de mogelijkheid om de nationale groepen binnen Indonesië tegen elkaar uit te spelen. Hij zal daarentegen geconfronteerd worden met de revolutionaire reserve, die binnen de nationale aspiraties van de diverse bevolkingsgroepen en in de verschillende delen van de archipel schuil gaat. Gebiedsuitbreiding met Oostelijk-Timor zal hem niet helpen, evenmin als zijn hooghartige houding tegenover de Zuid-Molukkers, die het koloniale stelsel hebben leren doorgronden en verafschuwen. Vijftig jaar na de munitie op het marineschip zijn wij vastbesloten de geest van de 'Zeven Provinciën' hoog te houden. Wij zullen niet alleen preken, maar vooral doen! Dit alles in het teken van het handhaven, verdiepen en versterken van onze internationale solidariteit.

Joop Wolff

Grondslag voor dit artikel in Politiek en Cultuur is de toespraak die J.W., op 4 februari j.l. in Amsterdam gehouden heeft op de herdenking van '50 jaar Zeven Provinciën' — een bijeenkomst, waar ook vele Indonesische gasten aanwezig waren.

Marx en de ontwikkelingen*

De Marx-herdenkingen, zoals die de afgelopen maanden hebben plaatsgevonden, bieden een goede gelegenheid om stil te staan bij het wel en wee van een eeuw marxisme (waarbij we er voor het gemak even van uit gaan dat 'het marxisme' bij de dood van Marx ontstaan is...), om even in de breedte te blikken en van daaruit kritisch te kijken naar het optreden van progressieve partijen, met name naar dat van de oudsten daaronder.

Hoe staat het met ons optreden voor fundamentele maatschappij-verandering? De CPN is drukdoende (geweest) met heroriëntatie, met het ontwikkelen van een politiek die op de problemen van deze tijd is afgestemd. In dat kader heeft ook een herbezinning plaatsgevonden op eigen grondslag, doelstellingen en strategie; een en ander is onder meer verwoord in het nieuwe ontwerp-partijprogramma.

In dat proces past ook een terugblik op de wortels van de communistische beweging. Dan kom je al gauw terecht bij het Communistisch Manifest.

Een strijdbaar, vlijmscherp manifest dat — meer dan enig ander geschrift van Marx en/of Engels, z'n weg over de hele wereld gevonden heeft en inspiratie, moed en doorzettingsvermogen heeft helpen bieden aan vele miljoenen onderdrukten en uitgebuitenen.

Het inzicht in de veranderbaarheid van de maatschappij — de mens niet als speelbal van de geschiedenis en van onvermijdelijke ontwikkelingen, maar omgekeerd: het kunnen scheppen van de maatschappij als 'speelsterrein' voor de mensheid. Een maatschappij waarin 'de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde is voor de vrije ontwikkeling van allen', zoals het Manifest zegt.

Een nieuw vrijheidsbegrip — niet als vrijheidsrecht van de sterkste, maar eerder: 'geen volk is vrij dat een ander volk onder-

drukt'. Hetzelfde voor maatschappelijke groeperingen, voor de mens zelf, en ook: 'Geen sekse is vrij die een andere sekse onderdrukt'.

* * *

Zonder twijfel heeft het werk van Marx diepe sporen achtergelaten in de recente geschiedenis van de mensheid. De afgelopen eeuw is doortrokken geweest van de strijd van de arbeidersbeweging. Die heeft geleid tot revoluties en tot het ontstaan van socialistische staten. Ze heeft ook de vormgeving van het kapitalisme zelf meebepaald, daar waar sprake is van democratische rechten en sociale verworvenheden. Er zijn vele en veelsoortige 'marxismes' ontstaan. Er hebben zich ook onder de noemer van 'marxisme' verkrampingen ontwikkeld, ondemocratische verhoudingen en brute machtsuitoefening.

Waar groepen de erfenis van Marx als hún eigendom claimden, zich het alleenrecht van de interpretatie daarvan toeëigenden, daar werd 'marxisme' gebruikt in onderdrukkende zin.

Er is een soort band ontstaan tussen marxistische wetenschap, politiek en staatsmacht, die de ontwikkeling van zowel de wetenschap, de politiek als de staat zijn gaan blokkeren. Het 'afsterven van de staat' ligt daarbij verder uit het zicht dan ooit...

* * *

Een vraag die veel gesteld wordt is of het marxisme, het denken van Marx als inspiratiebron, nog actueel is. Is er sprake van onverzoenlijkheid van klassentegenstellingen en van noodzaak van zeggenschap van werknemers over grond en produktiemiddelen?

Ik zou zeggen van wel.

Er heerst nu een diepe crisis in het kapitalisme.

Er is een ontwikkeling gaande die rampzalig lijkt te worden, een uitzichtloze neerwaartse spiraal; één die niet alleen de schijnbaar 'afgeslepen scherpe kantjes' in de ontwikkelde kapitalistische samenleving weer pijnlijk zichtbaar maakt, maar die vooral op de bevolking van de derde wereld, de verworpenen der aarde bij uitstek, een vernietigende uitwerking heeft.

In het westen is de als zonnig voorgestelde welvaartsstaat aan het instorten; op dit ogenblik worden in ons land fundamentele verworvenheden van de arbeidersbeweging bedreigd. Het stelsel van sociale zekerheid en sociale voorzieningen wordt onder ons vandaan gesloopt — en daarmee wezenlijke democratische rechten.

Dat wat Marx voorzag, een steeds eenvoudiger opsplitsing van de maatschappij in twee klassen, is niet uitgekomen. De laagheid van onze maatschappij, haar klassenstructuur, is uitermate complex. Maar de concentratie van kapitaal die Marx voorzag heeft zich wel degelijk voltrokken. En nog steeds geldt, dat het beheer, de zeggenschap over het kapitaal niet aan kapitalisten kan worden overgelaten.

De kapitalistische produktiewijze, met winst als doel en als motor, staat nog steeds onverzoenlijk tegenover een produktiewijze die gericht is op de behoeften van de bevolking, hier en in de derde wereld.

Democratische zeggenschap over de produktie is een brandend actuele zaak. Kijk naar de RSV. Hoeveel beter zou het daar niet hebben kunnen gaan als de mensen in het bedrijf, de ondernemingsraden, zeggenschap over de investeringen zouden hebben gehad?

Dat vraagstuk is nu aan de orde. Het ontwikkelen, naast vertegenwoordigende democratische instellingen, van directe democratie van mensen in bedrijven, in de

omgeving (milieubeheer), van huisgenoten, van werkers.

* * *

De CPN heeft zich nooit de gedachte van een rimpelloze ontwikkeling van het kapitalisme aan laten praten. Ze heeft de denkbelden van na de tweede wereldoorlog bestreden, als zou de klassenmaatschappij in een smeltkroes terecht zijn gekomen, alsof voor de toekomst de mogelijkheid van nieuwe crises uitgebannen was.

De CPN is, wat dat aangaat, een marxistische partij gebleven. Daarin onderscheidde ze zich van de sociaal-democratie, in concreto van de PvdA — maar zoals nu blijkt ook van communistische partijen in landen met een socialistisch produktiestelsel die hun economie afstemden op rooskleurige toekomstverwachtingen, met name waar het de kapitalistische economische ontwikkeling betrof.

Het terugbrengen van socialisme tot een verdelingskwesitie blijkt een ontorechte gedachte. Gebleken is dat het veroveren van regeringsmacht, van de staatsmacht ook, om van daar uit de verdeling van de produktie te regelen, volstrekt niet toereikend is om democratische produktie- en maatschappijverhoudingen te scheppen. Ook in sociaal-democratische partijen is het debat daarover op gang gekomen. Dat is hoog nodig, mede om te verhinderen dat rechts onder valse voorwendsels de anti-burocratische, anti-centralistische gevoelens mobiliseert.

De conclusie kan dan ook getrokken worden dat ieder progressief alternatief dat centralistisch en betuttelend is, niet in staat is om op langere termijn perspectief te bieden. Het kan mogelijk — en dat moet zelfs betwijfeld worden — tot een incidenteel verkiezingssucces leiden, maar zeker niet tot de grondslag voor een structuur met een democratisch beheer over produktie-middelen.

Het is dringend nodig dat progressieve, socialistische en communistische partijen

zich inzetten voor versterking van democratie en zeggenschap van mensen, dat zij daarvoor structuren helpen ontwikkelen. Het is nodig om mensen te steunen die bezig zijn met democratische machtsvorming, met het onttrekken van macht aan speculanten en ondernemers. Ons streven moet gericht zijn op een regeerpolitiek die daarbij vooral ruimte- en voorwaardenscheppend is.

* * *

Dat de menselijke geschiedenis een geschiedenis is van klassenstrijd, dat klassen- tegenstellingen tussen kapitaal en arbeid onverzoenlijk zijn, betekent nog niet dat klassentegenstellingen allesbepalend zijn, noch dat de opheffing daarvan alles-oplossend is.

Met andere woorden: het betekent niet dat alle revolutionaire strijd ondergeschikt is te maken aan klassenstrijd.

Het is trouwens de vraag of dat wel zo'n marxistische gedachte is.

Op dit moment vindt een heroriëntatie plaats binnen vele progressieve partijen in de ontwikkelde kapitalistische landen, die mede geïnspireerd wordt door een aantal nieuwe, krachtige bewegingen met een internationale dimensie. Die bewegingen — de vredesbeweging, de feministische beweging, de milieubeweging — bepalen in sterke mate het gezicht van deze tijd. Ze trekken scheidingslijnen dwars door gevestigde politieke partijen heen.

Hun revolutionaire karakter kan op gespannen voet komen te staan met de strijd van de arbeidersklasse en de wijze waarop die vorm heeft gekregen, en vooral met gevestigde politieke structuren en partijen. Vrouwen — die als groep overigens overal zijn uitgesloten van enig beheer over produktiemiddelen — strijden tegen mannen-overheersing en hebben het bestaan van seksetegenstellingen aan de orde gesteld. Bij alle verslechtingen in sociaal-ecologisch opzicht is het een belangrijk re-

sultaat dat de arbeidersbeweging en de progressieve partijen daar niet meer omheen kunnen.

Bevrijdingsbewegingen strijden mede tegen overheersing door de blanke, westerse cultuur. Het gaat daarbij om het aan de orde stellen van wezenlijke tegenstellingen, die niet aan klassenstrijd te onder-schikken zijn.

Allesoverheersend in deze tijd is het atoomgevaar, een bedreiging voor het leven zelf, voor het voortbestaan van de mensheid. De beweging tegen atoomwapens — en ook tegen kernenergie — is van enorme betekenis en heeft ook in de CPN nieuwe inzichten doen ontstaan.

Oorlogsindustrie en wapenwedloop vormen een onderdeel van het kapitalistisch-imperialistische stelsel, winstmaken is het doel. Tegelijkertijd vormt het bestaan van politiek / ideologisch tegenover elkaar staande blokken een drempel voor het terugdringen van de bewapening, geeft dit de bewapeningswedloop extra impulsen vanuit een eigen dynamiek.

Een conclusie van dit alles moet zijn dat een partij politieke prioriteiten kan stellen, maar dat zij niet van bovenaf, al dat niet met een ideologisch-wetenschappelijke onderbouwing, kan vaststellen dat bepaalde stukken strijd ondergeschikt moeten zijn aan andere — of kan bepalen welke groepen wel of niet, en met welke eisen, revolutionair kunnen en mogen optreden. Evenmin kunnen bewegingen door deze of gene partij politiek 'geclaimd' of als instrument beschouwd worden. Dat geldt èn voor de nieuwe bewegingen èn voor de arbeidersbeweging.

* * *

Op dit moment staan we voor de uitdaging om eisen, argumenten en alternatieven die in oude en nieuwe maatschappelijke bewegingen gesteld worden, te verbinden met het proces van politieke besluitvorming binnen en buiten het parlement. Het gaat

om uitbreiding van de parlementaire democratie.

Politieke rechten van mensen zijn niet in te perken tot eens per zoveel jaar een stem uitbrengen, en voor de rest je mond alleen open te doen om te slikken. Dat is een ontoelaatbare verenging van de politiek en de doelstellingen van zowel de communistische als de socialistische beweging. Het is ook bedroevend om te zien, hoe de arbeidersbeweging soms verward is geraakt tot politieke partijen die een gemeenschappelijk optreden in de weg staan en die met elkaar in de concurrentieslag om stemmen verward zijn, in plaats van als bondgenoten, samen met bewegingen, op te treden.

Een centraal punt dat in de CPN uit de zelfkritische beschouwingen naar voren is gekomen is de noodzaak tot het ontwikkelen van een bondgenotenpolitiek; de dringende noodzaak tot progressieve samenwerking, om nieuwe daden te stellen en perspectieven te ontwikkelen tegenover het uitzichtloze rechtse afbraakbeleid. Die noodzaak wordt vooral ingegeven door de wens om een eind te maken aan de krankzinnige atoomwapenwedloop. Dat vereist nu eenmaal dat partijpolitieke vetes en verstokte prestigieuze ondergeschikt worden gemaakt aan de strijd daartegen. De CPN wenst samenwerking op alle niveaus.

Ikzelf ben blij met de nota van het PPR-bestuur voor het komende congres van die partij, een nota die eveneens doortrokken is van de wil tot samenwerking en een aantal concrete voorstellen daartoe bevat. Terecht doet de PPR een beroep op de PvdA om voor progressieve samenwerking te kiezen.

Wat de PvdA betreft, ten onrechte tracht zij het vraagstuk van samenwerking met het

CDA voor zichzelf te monopoliseren. Dat is ons aller zaak.

We moeten ons ook niet blindstaren op het bereiken van 51% van de stemmen door middel van een progressief regeerakkoord. Bij het veroveren van macht gaat het om meer.

Kijk naar de ontwikkeling van de vredesbeweging. Die is niet door een samenspraak van partijbesturen tot stand gekomen, maar ze is van onder op gegroeid en heeft partijen tot samenwerking gebracht. Op sociaal-economisch gebied is eenzelfde ontwikkeling mogelijk.

Het een of andere nieuwe 'Plan van de arbeid', waarover wel gesproken wordt, kan dan ook niet van boven af worden inelkaar gezet, maar zou dienen te berusten op vele 'plannen van de arbeid', op eisen, alternatieven en argumenten die door bewegingen en actiegroepen worden aangedragen. Maar dat ontwikkelen van alternatieven moet gepaard gaan met een strijdbaar optreden NU tegen de regeringspolitiek. Er kan niet gewacht worden tot iedereen zover is en we het allen over alles eens zijn.

Progressieve partijen moeten onderling en tegenover bewegingen en acties nieuwe omgangsvormen ontwikkelen, waarbij ze èn elkaar niet als gevaarlijke concurrenten maar als bondgenoten zien — met respect voor en aanvaarding van meningsverschillen — èn ze moeten het eigen bestaan van bewegingen en actiegroepen erkennen, ze niet bij voorbaat aan compromissen willen binden. Samenwerking moet ruimteschepend zijn voor allen, niet ruimtebepkend.

Elli Izeboud

* Dit artikel is een bewerking van een bijdrage aan een forum-debat op 16 maart j.l. in Bergen.

Een progressief antwoord op beddenreductie

De voorstellen van de voormalige minister Gardeniers tot vermindering van ziekenhuisbedden oogstten een storm van kritiek. Een overval, die geen recht deed aan het overleg met betrokken instanties, zo vonden. Bovendien was er veel kritiek op de keuze van te sluiten ziekenhuizen (het Slotervaartziekenhuis in Amsterdam bijvoorbeeld) en muntte het plan uit in onduidelijkheid over de vaag beleden wens om de zorg dichtbij huis, in de 'eerstelijns',* te versterken.

Maar is vermindering van ziekenhuisbedden, mits democratisch vastgesteld en verantwoord uitgevoerd, eigenlijk per definitie af te wijzen? Moet de eerstelijnszorg niet een grotere rol krijgen in de gezondheidszorg? Zal een eenmaal versterkte eerstelijnszorg 'vanzelf' de vraag naar ziekenhuisbedden verminderen, of niet? Welke plaats hebben gezondheid en gezondheidszorg eigenlijk in onze maatschappij gekregen? En tenslotte, kun je in de huidige tijd van economische crisis je

permitteren om 'het bestaande' in tact te laten als daarmee nieuwe ontwikkelingen geen kans krijgen?

We willen in dit artikel een aantal gedachten uitwerken naar aanleiding van vragen als deze. Ons motief is daarbij dat progressieve organisaties en partijen (waaronder de CPN) in hun standpuntbepalingen niet altijd voldoende zullen hebben aan jarenlang gehanteerde stellingen. Zo zijn er naar ons idee goede redenen voor PvdA-ers om hun (financiële) voorkeur voor grote ziekenhuizen te herzien, terwijl anderzijds het denken in bijvoorbeeld de CPN over de noodzaak 'verworvenheden te behouden' wel enige nuancering kan gebruiken.

We hopen dat de lezers duidelijk te maken dat we niet kritiekloos de opvattingen willen onderschrijven van degenen die in dokters en de gezondheidszorg per definitie hét grootste gevaar voor de gezondheid willen zien.

OMKERING VAN DE GEZONDHEIDSZORG

Welke besluiten zijn de komende periode aan de orde op het vlak van de gezondheidszorgpolitiek? Ten eerste zullen in 1983 gemeenten en provincies hun standpunten moeten formuleren over de beddenreductie, waarna in 1984 de Tweede Kamer besluiten neemt. Verder spelen in de loop van 1983 zaken als de invoering van budgetfinanciering voor ziekenhuizen en de invoering van de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg. Drie zaken die veel invloed zullen hebben op de organisatie en werking van de gezondheidszorg. Daarnaast gaat het om datgene wat niet

gebeurt. De prioriteit voor de eerstelijns dreigt een holle frase te blijven. Sterker nog, een hoogst belangrijke sector als de gezinsverzorging moet de ene klap na de andere incasseren: over 'mensen dichtbij huis helpen' gesproken! Bovendien komen er veel te weinig mogelijkheden voor initiatieven om de kloof tussen de eerste- en

* Eerstelijns is de rechtstreeks toegankelijke hulpverlening in de buurten van huisartsen, wijkverpleging, algemeen maatschappelijk werk, gezinszorg, fysiotherapie etc. Tweedelijns zijn ziekenhuizen, bejaardenhuizen, psychiatrie etc.

tweedelijns gezondheidszorg te dichten, denk aan tussenvoorzieningen en experimentele samenwerkingsprojecten. Veel te krappe financiële marges en het uitblijven van noodzakelijke regelgeving (vestigingsbeleid) gaan wat dat betreft hand in hand. Er moeten perspectieven gecreëerd worden om tot een omkering in de gezondheidszorg te komen. Een omkering van het 'super-specialistische' naar het 'normale', een omkering van 'er wordt vóór u beslist' naar de eigen verantwoordelijkheid en zeggenschap van betrokkenen. Een omkering ook van de besteding van gelden voor gezondheidszorg ten gunste van de 'zorg'. In dit eerste artikel behandelen we eerst enkele aspecten van het begrip 'medicalisering': het proces waarbij het leven steeds meer in het perspectief van gezond en ziek gesteld wordt, waardoor steeds meer invloed aan geneeskundigen verleend wordt.

In een tweede artikel zullen we aangeven hoe dit proces van medicalisering kan worden tegengegaan. En van welk belang een progressief antwoord op de beddenreductie daarbij is.

In samenspel tussen bewuste 'patiënten' en hulpverleners zonder oogkleppen zullen praktijken ontwikkeld kunnen worden die het proces van medicalisering proberen om te keren: ontmedicalisering. Daarbij

moet allereerst naar de eerstelijnszorg gekeken worden. Uit praktijkervaringen is op te maken dat het werken in eerstelijnsverband bemoeilijkt wordt door de 'aanzui-gende' en dominante invloed van de ziekenhuissector.

Vermindering van de 'productie' in de ziekenhuizen door beddenreductie als geïsoleerde maatregel, krijgt nauwelijks kans, zeker als alleen grote, moeilijk te beïnvloeden ziekenhuizen overblijven. Daarom worden tenslotte voorstellen gedaan over eisen die bij beddenreductie op grond van 'eerstelijnscriteria' gesteld zouden kunnen worden en wordt gepleit om door financiering en regelgeving meer armslag voor de eerstelijns te verkrijgen. Als schrijvers van dit artikel hebben we allesbehalve de pretentie het laatste woord over dit onderwerp geschreven te hebben. Integendeel, daarom verzeilden we bij het bespreken van concepten regelmatig in felle onderlinge discussies, daarom ook zijn we het over deze tekst niet in alle nuances eens.

We hopen dat de inhoud van het stuk echter de fantasie van de lezers zal prikkelen, reacties zal uitlokken en vooral 'beleidsmakers' van progressieve huize zal inspireren tot het zoeken naar praktische maatregelen ter omkering van de verhoudingen in de gezondheidszorg.

En morgen gezond weer op!

Steeds meer mensen doen een beroep op de professionele hulpverlening als ze zich ziek voelen of problemen hebben. Steeds minder zijn hun problemen van eenvoudige aard. Dat blijkt niet alleen bij de huisarts die met zijn/haar zes minuten gemiddeld per patiënt steeds minder kanten op kan. Maar ook bij de fysiotherapeut(e) die haar/zijn werk de afgelopen tijd explosief heeft zien groeien, bij het maatschappelijk werk, de gezinsverzorging, de wijkverpleging,

sociale raadslieden, de ambulante geestelijke gezondheidszorg, enz.

Wie zou denken dat daardoor minder mensen in het ziekenhuis belanden, heeft het mis: het aantal opnames stijgt nog steeds en van dat aantal opnames zijn er steeds meer voor behandeling (90%) en minder voor verzorging (10%). Er staan wel bedden leeg, alleen niet zoveel als de regering doet voorkomen: mensen liggen korter in het ziekenhuis. Tegelijkertijd is

ook het aantal poliklinische contacten sterk toegenomen. In psychiatrische inrichtingen gaat de draaideur sneller rond: mensen worden vaker opgenomen, maar voor een kortere duur. Van bejaardenhuizen weten we allemaal dat de vraag zó overweldigend is en de wachtlijsten zó lang, dat je je in sommige steden het best alvast kan inschrijven als je dertig bent, om als je tachtig bent een kans op een plaatsje te kunnen maken.

Voor dit toenemend beroep op de professionele hulpverlening zijn diverse oorzaken aan te wijzen. Het uiteenvallen van sociale structuren, zoals familie, kerk, buurt en gezin heeft ertoe geleid dat mensen minder 'automatisch' door hun eigen omgeving opgevangen kunnen of willen worden. Door veranderende normen over privacy, door de opkomst van de professionele hulpverlening is het gebruikelijker geworden aan te kloppen bij deskundigen, bij beroepsmatige hulpverleners. Vooral bij hulpverleners in de gezondheidszorg. Een tweede verklaring voor het toegenomen aantal hulpvragen moet in deze tijd gezocht worden bij tal van maatschappelijke problemen die zich als gevolg van de crisis voordoen. Zij missen hun weerslag op individuele mensen en hun leefsituaties niet: werkloosheid (700.000), arbeidsongeschiktheid (600.000), woningnood en te hoge woonlasten en... als nieuwste kenmerk van onze verzorgingsstaat... armoede.

De crisis mist evenmin haar uitwerking op zulke uiteenlopende vraagstukken als criminaliteit/onveiligheid, alcoholisme en andere verslavingen, angst voor oorlog, etc. Bovendien is vooral bij vrouwen de vraag naar banen, huizen, voorzieningen en inkomen toegenomen, in een tijd dat er daarvan al een tekort is.

Over het bovenstaande is natuurlijk veel meer te zeggen. In dit artikel beperken we ons vooral tot het gegeven dat steeds meer mensen 'onder behandeling' en 'onder controle' zijn.

De tegenkant van de gezondheidszorg

'Onder behandeling zijn' betekent ook: onderhevig zijn aan de invloedssfeer, aan de werking van de gezondheidszorg als systeem. En die werking is niet alléén maar heilzaam, hoé hoog de medisch-technische kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland ook is. De gezondheidszorg als systeem produceert ook 'ongezondheid'. Daar wijzen kritische artsen, eerstelijnswerk(st)ers en anderen al jaren op.

Hun kritiek richt zich vooral tegen de medisch-technische benadering die overheersend is geworden in de geneeskunde en een fundamenteel element is van het gezondheidszorgsysteem. Het doel namelijk van de geneeskunde is: mensen zo lang mogelijk — gezond — in leven houden, de dood bestrijden. 'Gezond' wordt daarbij opgevat als: geen orgaanstoornissen meer hebben. De geneeskunde ziet het als haar taak orgaanstoornissen op te sporen en te behandelen. Als consequentie van de natuurwetenschappelijke basis van de geneeskunde wordt er daarbij volgens een zogenaamde uitsluitingsmethode gewerkt. Dit betekent dat je eigenlijk pas gezond bent als bewezen is dat je niet ziek bent. Terechte kritiek daarop is dat mensen nu eenmaal veel méér dan een verzameling organen zijn én dat andere dan lichamelijke oorzaken niet betrokken worden bij de analyse van klachten van mensen, net zo min als bij de oplossing daarvan. Bovendien leidt een dergelijke benadering soms tot onnodige opnames en een onterechte voortzetting en opeenhoping van onderzoeken en behandelingen. Als de ene behandeling niet het gewenste effect heeft, wordt een volgende ingezet. De grote sprong voorwaarts van de medische technologie werkt hier nog eens extra versterkend op in — er is immers meer keus uit onderzoek- en behandelmogelijkheden. Critici hebben er terecht op gewezen dat het ondergaan van medische behandelin-

gen, opnames en onderzoeken onnodig angstverhogend en zelfs ziekmakend werkt. Mensen gaan bij elk volgend onderzoek denken dat 'het toch wel heel erg met ze zal zijn nu zelfs de dokters het niet kunnen vinden'. Ze hebben er een probleem bij. Dat de werking van gezondheidszorgvoorzieningen niet alleen maar heilzaam is, zelfs ongezondheid produceert, blijkt ook uit ziekenhuisgegevens. Hoe goed het systeem ook is, een 'bedrijfsrisico' is er altijd, deskundigen weten het ook wel eens niet, zijn het met elkaar oneens of maken fouten. De volgende cijfers liegen er niet om. Op 1553.369 opnames in 1978 zijn 1500 mensen komen te overlijden door gemaakte fouten, vooral bij de narcose. 30.000 mensen kregen er 'van de dokter' een ziekte bij (complicaties). 160.000 mensen liepen een infectie op in het ziekenhuis. Er waren bovendien 50.000 mensen opgenomen vanwege medicijnvergiftiging. Per jaar vinden er tussen de 127.000 en 185.000 ongevallen plaats binnen ziekenhuizen. In tegenstelling tot wat je zou denken, gebeurt hiervan maar 2% op de operatiekamer. Het zijn meer ongelukken uit kleine hoekjes: het grootste deel van de ongelukken wordt namelijk veroorzaakt door rolstoelen, stretchers, naalden, chirurgische messen en bandages.

Wat medisch-technisch hoge kwaliteit is, wat medisch gezien het beste is, is ook niet eenduidig. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het gegeven dat vroeger op grote schaal amandelen geknipt werden bij kinderen en tegenwoordig alleen nog bij ernstige klachten. Hetzelfde geldt voor de blindedarm. Die organen dienden toch nergens voor, zo meenden medische specialisten. Inmiddels is door onderzoek vast komen te staan dat dat nog niet zo zeker is. Toch worden in sommige regio's nog wel op grote schaal blindedarmoperaties verricht, in andere niet meer. Maar ook in die laatste regio's, zo vertelde ons laatst een specialist, ben je pas een goede specialist als je 4% blinde darmoperaties doet per jaar. Een ander

voorbeeld is dat tegenwoordig in Nederland vergeleken bij 1970 44% méér baarmoeders verwijderd ('gesloopt') worden, terwijl het aantal vrouwen maar met 7% is toegenomen. Het medisch argument is dat vrouwen in één keer van al hun klachten af zijn, als hun baarmoeder eruit is. Voor vrouwen zelf is het vaak een onnodige maar zwaar in hun leven ingrijpende ingreep.

Een wezenlijk en al langer bestaand kritiekpunt op het gezondheidszorgsysteem tenslotte is dat het ondemocratisch is. Patiënten, bezoekers, verpleging en ander personeel zijn afhankelijk van 'de medische macht'. Vooral artsen bepalen het gezondheidszorgbeleid. In de hulpverlening zelf, in de organisatie van de voorzieningen en financieel. We zullen zien dat artsen in de praktijk ook grotendeels bepalen wat gezond is en wat ziek is in deze maatschappij.

Deze kritiekpunten tegen het systeem van gezondheidszorg zijn jarenlang de basis geweest voor acties, gericht op een ander gezondheidszorgbeleid, met behoud van het goede daarin. Vooral in de eerstelijns zijn daarop ook een aantal vernieuwende ontwikkelingen ingezet.

In de ban van de gezondheidszorg

Het ondemocratisch karakter van de gezondheidszorg berust mede op het feit dat de mensen zelf zo'n onbepert vertrouwen hebben in deskundigheid. In het algemeen, want daar worden we in opgevoed, thuis, op school, elders in de maatschappij. In het bijzonder geldt dit echter voor onze houding tegenover artsen: 'de dokter weet wat goed voor ons is!' Daarmee is er dus ook sprake van afhankelijkheid van de gezondheidszorg. En als de medische deskundigen maatschappelijke oorzaken van ziekte of problemen niet of nauwelijks betrekken bij de analyse en aanpak van problemen, dan wordt deze afhankelijkheid

verder versterkt. Met érnstige gevolgen: juist omdat mensen aan artsen met zo'n benadering autoriteit toekennen verliezen ze ook zélf het zicht op maatschappelijke achtergronden van hun problemen. Ze leren af daarover zelf na te denken en ze verleren zelf zelfstandig aan oplossingen te werken. Als er dan geen medische oorzaak voor hun klacht gevonden wordt hebben ze er — zoals al eerder gezegd — niet alleen een probleem bij. Sterker nog, hun klacht wordt hun hóófdprobleem, ze worden steeds afhankelijker van het gezondheidssysteem. Een vicieuze cirkel die ervoor zorgt dat mensen onnodig vaker gebruik maken van gezondheidszorgvoorzieningen, terwijl ze op een andere wijze beter geholpen zouden kunnen zijn. Veel problemen blijken zich immers te vertalen in lichamelijke klachten. Mensen krijgen nu eenmaal hoofdpijn van hun werk.

Deze ontwikkeling betekent echter ook dat mensen via het gezondheidszorgsysteem gedépolitiseerd worden. Het bewustzijn dat gezondheidszorg een recht is werkt hier versterkend op in. Hoe terecht het in wezen ook is, dit recht moet kritisch gevolgd worden.

Ook op andere vlakken breidt de invloed van de gezondheidszorg zich uit. Steeds meer 'natuurlijke' levensprocessen worden in de medische hoek getrokken, zoals vruchtbaarheid, geboorte, sterven en dood. Vanwege de risico's die artsen eraan menen te hebben ontdekt, vinden bij zwangerschappen steeds meer medische controles plaats, propageren artsen het bevallen in het ziekenhuis, bij voorkeur onder leiding van een dokter in plaats van een vroedvrouw, pleiten ze voor sterven onder deskundige begeleiding en tenslotte zijn we pas dood als we klinisch dood zijn. In volle ernst blijkt ene heer Herrn (arts) beter dan vrouwen te weten wat zwangerschap is: 'Zwangerschap is een tijdelijke matig uitgebreide toestand met enig mortaliteitsrisiko, waarvoor vrouwen uitsluitend, maar niet gelijktijdig vatbaar zijn.'!! En intussen

blijkt het aantal tangverlossingen en keizersneden samen met 70% te zijn toegenomen in de periode tussen '74 en '80 zonder dat het sterftecijfer bij geboorten daar aanleiding toe gaf. Het effect is dat mensen de zeggenschap over hun lijf en leven ontnomen wordt.

Ook in andere opzichten, buiten het eigenlijke terrein van de gezondheidszorg, neemt zijn invloed toe. Voor het verkrijgen van een benedenwoning, een WAO-uitkering of andere voorzieningen, heb je tegenwoordig een dokter nodig. En het gezag van artsen blijkt soms zelfs verder te kunnen gaan dan de wet: hoeveel mensen zijn niet uit de gevangenis gered door een psychiater? Die ze natuurlijk wel eerst voor hun leven lang ontoerekeningsvatbaar heeft verklaard. Ziek dus.

Een aantal van deze ontwikkelingen duiden er dan ook op dat de maatschappelijke betekenis van het ziektebegrip zich heeft uitgebreid. Met behulp van een arts die je ziek verklaart, kunnen rechten nog binnengehaald worden. Zo is in geval van een arbeidsconflict, waardoor iemand in de ziektewet belandde, soms tóch nog te bereiken dat oplossingen bereikt worden in de vorm van ander werk of part-time werk. Met behulp van een medisch etiket is de onderhandelingspositie van de betrokkene versterkt. Maar... arbeidsconflicten worden op die manier niet meer via de vakbond uitgevochten. Een ander voorbeeld van bredere betekenis van ziekte is het in de medische molen geraken van kinderen die thuis of op school problemen geven, zogenaamde MBD-kinderen. Het medische etiket ontslaat als het ware ouders van hun schuldgevoel, van hun verantwoordelijkheid ook. Wat op zichzelf voor ouders heel geruststellend werkt. Maar het vervolgens toedienen van psychofarmaca aan jonge kinderen is nu niet bepaald gezondmakend te noemen. Ziekte geeft in onze samenleving ook een erkende status, tenminste... als je er voor wilt laten behandelen. Het fungeert dan

ook als een soort legitimatie dat mensen hun verantwoordelijkheid niet kunnen nemen.

In al deze voorbeelden gaat het niet om bewuste processen en zeker niet om het aanklagen van zieken. Het gaat ons wél om de effecten van op elkaar inspelende ontwikkelingen in de gezondheidszorg zelf en in de totale samenleving die ons leven meer en meer beheersen.

Medicalisering van de samenleving

Ons leven wordt steeds meer in het teken van ziek of gezond gesteld en steeds meer onder de invloed van de medische macht gebracht. Dat is het proces waar álle tot nu toe genoemde kritiekpunten op het gezondheidssysteem én bovenstaande gezichtspunten op duiden. Dit proces wordt wel de medicalisering van de samenleving genoemd. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld ook dat een goede gezondheid voor steeds meer mensen (50%) het belangrijkste in hun leven is geworden.

Belangrijker dan een goed huwelijk of goede relatie bijvoorbeeld. Ook de reclame slaat ons dagelijks om de oren met wat goed is voor hart- en bloedvaten.

Met een parodie op Hernn's definitie van zwangerschap wijst Klinkert er cynisch op waartoe het allemaal kan leiden: een nieuwe omschrijving van leven! 'Leven is een tijdelijke toestand, voorkomend zowel bij mannen als bij vrouwen, waaraan voor zover bekend iedere lijder na enige tijd sterft, en waarmee door onzorgvuldig koitaal gedrag steeds nieuwe celgroepen worden besmet.'!

Proost, op je gezondheid!

Het is echter te simpel om de medicalisering van de samenleving, de vergroting van de invloed van de medische macht uitsluitend toe te schrijven aan die medische macht zelf. De factoren die tot dit proces leiden blijken veel complexer te zijn. Discussies

erover zijn nog lang niet afgerond. Overeenstemming bestaat er echter over drie centrale kenmerken van medicalisering. Ten eerste vergroot het de afhankelijkheid van mensen van de medische macht, van het gezondheidssysteem. Daarbij hebben we al gezegd dat ook mensen zelf hieraan meewerken. Ten tweede draagt het er in versterkte mate toe bij dat maatschappelijke achtergronden van problemen worden ontkent, verhuld of geneutraliseerd (werkloosheid, arbeidsongeschiktheid), wat een depolitiserend effect heeft. En ten derde draagt het er toe bij dat de medische macht in Nederland in toenemende mate een sociale controlefunctie vervult.

Ook al wordt het proces van medicalisering niet uitsluitend aan de medische macht zelf toegeschreven, in elk geval wordt wél de autonomie van de medische macht als een belangrijk versterkende factor ervan gezien. Artsen zijn feitelijk vrijwel autonoom in hun beroepsuitoefening, omdat zij niet alleen bepalen wat gezond is en wat ziek in onze samenleving, maar ook wat eraan gedaan moet worden en zelfs of de resultaten goed zijn. Dat alles op de titel van hun deskundigheid.

Op die autonomie van artsen bestaat feitelijk geen enkele maatschappelijke controle. Er bestaat wel een medisch tuchtcollege, maar het komt zelden voor dat klachten van patiënten leiden tot veroordelingen van artsen. Ook al worden er veel klachten ingediend. Klinkert haalt Friedson aan, die zegt dat het er wel op lijkt alsof de samenleving een deal heeft gesloten: als medisch deskundigen garant staan voor onderlinge controle, middels de oprichting van zo'n tuchtcollege, krijgen ze grote vrijheden in de uitoefening van hun professie. Het tuchtcollege fungeert in deze zin eerder als een voorwaarde om de medische macht machtig en ongecontroleerd te houden. Het financieringssysteem is zodanig dat artsen voor hun inkomen afhankelijk zijn van aantallen patiënten of behandelingen. Dit leidt ertoe dat artsen belang hebben bij

het doen van steeds meer behandelingen, controles, etc.

Andere invloeden die versterkend werken op het medicaliseringsproces worden gelegd bij ontwikkelingen in de maatschappij zelf en tegenstellingen die zich daarbij voordoen. Hierin wordt ook de staat een rol toegekend. Zola stelt dat bij het verminderen van de invloed van de kerken de wetgeving steeds gezagsbepalender werd, om de gronden voor het menselijk handelen te bepalen. Maar met de Neurenbergerprocessen komt daarin volgens hem een keerpunt: verdachten beriepen zich op de wet ter verdediging van hun onmenselijk handelen in concentratiekampen. De wet faalde. Er was een nieuw gezag nodig om gronden voor het menselijk handelen en welhaast elk probleem te vinden. Het was de beurt aan het medisch gezag, dat al veel aanzien verworven had.

Ook volgens De Swaan heeft de staat er aan bijgedragen de medische macht tot een maatschappelijke macht te maken; door te bevorderen dat bij maatschappelijke conflicten de hulp van het medisch gezag werd ingeroepen. De abortuswet is daarvan een scherp voorbeeld, eutanase kan het volgende worden. En wat werkloosheid en arbeidsongeschiktheid betreft zou je kunnen stellen dat toenemende maatschappelijke onrust daarover gekanaliseerd wordt door en in de gezondheidszorg, die de verantwoordelijkheid op zich afgeschoven krijgt zich over de slachtoffers te ontfemen.

Maar... De Swaan wijst er terecht op dat medische macht en de toenemende maatschappelijke betekenis van die medische macht alléén bestaat bij de gratie van het feit dat de bevolking haar die macht ook toekent. Als patiënten en als mensen die zich hebben laten opvoeden met een hoge waardering voor deskundigheid. Hoe sterk dit de medische macht kan bevestigen toont hij aan met het begrip protoprofessionalisering. Dat wil zeggen dat mensen

een stukje deskundigheid van artsen overnemen door hun klachten te presenteren in termen waarvan ze vermoeden dat een arts ze het best begrijpt: 'Dokter, kunt u mijn bloeddruk opmeten, want ik voel me zo raar. Dokter, er moet maar eens een elektrocardiogram gemaakt worden want ik heb pijn in mijn borst.'

De Swaan stelt dat medicalisering betekent dat we steeds meer onder een medisch regime leven. Een regime dat net als alle andere regimes heersende waarden en normen vasthoudt, doorgeeft en oplegt met behulp van wat gezond is en ziek, een regime dat mensen van zich afhankelijk maakt door hooggewaardeerde en niet gecontroleerde deskundigheid, een regime dat mensen onderdrukt met behulp van allerlei gedragsregels en voorschriften-behandelingen, medicijnen, een regime dat in zijn effect werkzaam is om maatschappelijke veranderingen tegen te houden, door het schijnbaar verzoenen en verhullen van maatschappelijke tegenstellingen. Naar ons idee is de wederzijdse afhankelijkheid van artsen en patiënten, en dus de wisselwerking tussen hun beiden, een sleutelkwestie: dáárop berust het medisch regime dat ons bestaan meer en meer beheerst, dáárop heeft zich een proces van medicalisering kunnen ontwikkelen! Want dat herkennen we toch ook uit eigen ervaring? Onze angst voor ziekte en dood, ons vertrouwen in de magie van de technologie, onze erkenning van de autoriteit van de dokter, al of niet gedwongen, omdat we van hem/haar afhankelijk zijn, hun veelal individuele, individualiserende, a-maatschappelijke benadering, uit de aard van hun vak en het besef dat dokters het tegenwoordig niet waarderen als je als patiënt bij ze wegloopt, veel moeite doen om hun patiënten te behouden! Maar ook wijzelf, als patiënten, die 'blij zijn als er tenminste iets medisch, iets lichamelijks gevonden is... wat ze toch allemaal niet kunnen tegenwoordig'. Die pillen slikken om te bewijzen dat we ziek zijn en als we

al genoeg nemen met een doktersadvies om onze leefwijze te verbeteren, weten we dat óók weer te gebruiken: 'Ik ga met vakantie, het móest van mijn dokter.'

Het heiligste huisje van de geneeskunde, namelijk de individuele relatie arts (←) patiënt, is de belangrijkste plaats waar de wisselwerking voltrokken wordt: binnen de veilige muren van de spreekkamer, voor arts en patiënt, onttrokken aan de openbaarheid vindt overdracht plaats, de beïnvloeding. Juist in die individuele relatie kan het gezag van een arts als macht gaan fungeren; uit onderzoek blijkt dat artsen in hun spreekkamer heel wat meer doorgeven dan voor de behandeling van de klacht strikt noodzakelijk is: is de boze maatschappij er buitengesloten?

Een fraaier en verholder systeem van sociale controle is nauwelijks denkbaar.

Ontmedicalisering: omkering van de gezondheidszorg

Wat is het verband tussen medicalisering en beddenreductie? Hoe is medicalisering tegen te gaan? Welke perspectieven zijn er om óntmedicalisering te versterken? Om mensen de zeggenschap over hun eigen

lijf en leven terug te geven? Zodat ze hun eigen verantwoordelijkheid ook kunnen nemen, gaan opeisen?

Volgens ons is er maar één weg in de gezondheidszorg: **omkeren!** Omkeren van de (machts)verhouding tweedelij (←) eerstelij, naar een gezondheidszorg met een zwaartepunt in de eerstelij, de thuiszorg en haar werkwijze.

Daarvoor is de strijd voor versterking van de eerstelij van wezenlijke betekenis. Daardoor kan een evenwichtiger en gecontroleerder besteding van premiegelden, waarmee de gezondheidszorg voor 70 - 80% gefinancierd wordt, mogelijk worden. En... daarvoor biedt de beddenreductie belangrijke aanknopingspunten, mits ze gekoppeld wordt aan eerstelijnsvoorwaarden. En dat is iets heel anders dan de regering van plan is: de eerstelij wordt niet 'vanzelf versterkt' door het aantal ziekenhuisbedden te verminderen. Over al deze punten gaat het tweede artikel. 'Tot over een maand, en... morgen gezond weer op. (!)...

**Cilia Galesloot
Rya de Vries
Bert van Raalte**

Wat is de visie van communisten op de vakbondsstrijd in de bouw? Hoe verbindt de CPN bouwen en wonen?

Wat verwachten arbeiders in de bouw in hun strijd tegen de bouwpatroons van de CPN? Over deze vraagstukken belegde P en C een discussiemiddag met een viertal communisten werkzaam in de bouwnijverheid. Dit artikel begint met een korte schets van de situatie in de bouw.

Aan de discussie namen deel: Joop Spek, afdelingsbestuurder Bouw en Houtbond FNV te Amsterdam; Albert van der Lugt, voorzitter van de Amsterdamse afdeling; At Hendriks, afdelingsbestuurder te Deventer en lid van de bondsraad en Carl Splinter, voorzitter van de Centrale Ondernemingsraad bij de Verenigde Bouwbedrijven Bredero.

Vakbondswerk en klassenstrijd in de bouw

Voor de massa van de bevolking is bouwen uiteraard verbonden met behoefte aan een goede en betaalbare woning én met de behoefte aan openbare nutsvoorzieningen, zoals ziekenhuizen. Bouwen is ook een volstrekt nationale aangelegenheid: de bouwmarkt is een nationale markt (weinig bouwmaterialen gaan de grens over, relatief dan), de overheid is in bijna de hele sector de belangrijkste opdrachtgever.

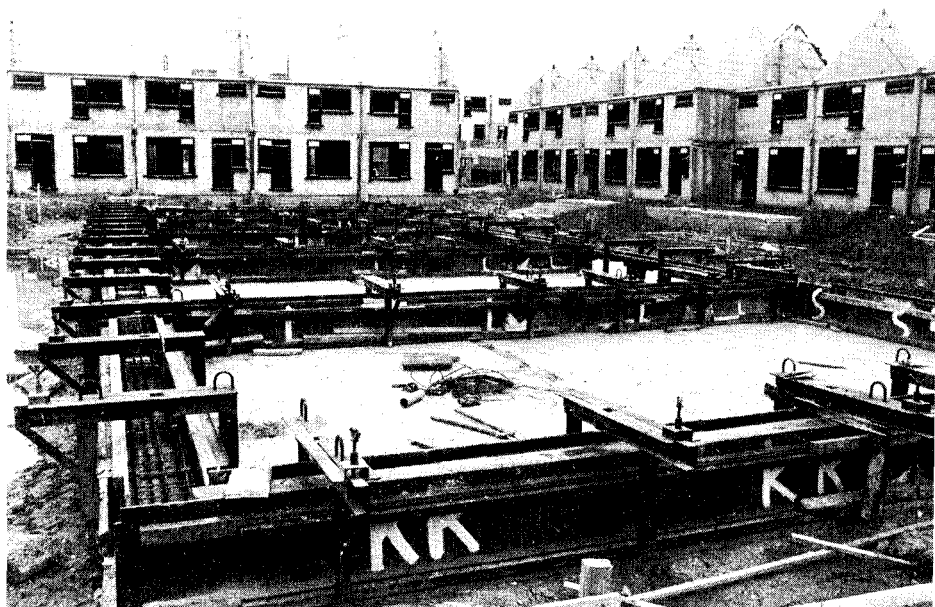
Hieruit volgt dat democratische sturing, controle en planning in de bouwnijverheid een zaak is van heel groot belang: het gaat om de mensen hun woning. Hieruit volgt ook dat planning en op zijn minst het ontwikkelen van een landelijk (controleerbaar) bouwbeleid tot de mogelijkheden behoort: de overheid heeft het overgrote deel van de bouwstroom in de hand.

Iedereen weet echter dat de bedrijfstak bouw er een is van willekeur en planloosheid. De grond- en onroerend goed speculatie zijn zeer aantrekkelijk en tieren welig. Het bouwvolume kent pieken en dalen met enorme uitschieters: sinds 1975 zitten we nu voor de tweede keer in een dal, met meer dan 100.000 werklozen als gevolg. Daartussen ligt een hausse, waarbij duizenden jongeren en omscholers een toekomst in de bouw werd voorgespiegeld.

Voor de arbeidersbeweging en voor alle belangengroepen en verenigingen die zich bezighouden met het terrein van de bouw ligt er dus een uitdaging: het op orde brengen van deze belangrijke sector. Dat zal nooit lukken zolang de machts- en eigendomsverhoudingen in de bouwwereld blijven zoals ze zijn. Speculanten, financiers, projectontwikkelaars en bouwconcerns beheersen de hoofdmoot van de onroerend-goedewereld. Zij zullen hun posities niet vrijwillig prijsgeven, zij zullen zich ook gezamenlijk en desnoods met grove middelen verzetten tegen uitbreiding en toepassing van democratische regels. Dat is geen sombere voorspelling dat is de praktijk.

Dat brengt ons op de strijd tegen de grote bouwondernemers, de strijd zoals die in de eerste plaats op de werkplek gevoerd wordt en in vakbondsverband. We zien hier dus af van de activiteiten van krakers, huurders, woningzoekenden, overheden, enz.

Veel bouwondernemers hebben zelf nog op de steiger gestaan of doen dat nog van tijd tot tijd, ze zijn kleine baasjes met vaak minder dan 10 werknemers. Bij hen werkt een groot deel van de bouwarbeiders, met

name veel jongeren krijgen hier hun opleiding.

Dan is er de belangrijke groep grote zelfstandige bouwbedrijven die veelal regionaal opereren of die op een of andere manier gespecialiseerd zijn.

Maar toonaangevend zijn de bouwconcerns zoals Ballast Nedam, Volker Stevin, Wilma, de Hollandse Beton Groep, Bredero. Over het algemeen strekt zich hun werkterrein iets breder uit dan alleen over de bouw: de concerns hebben hun eigen fabrieken, projectontwikkelingsmaatschappijen en soms baggerbedrijven en metaalbedrijven. De Nederlandse bouwgiiganten zitten allemaal met belangen in het verre buitenland (Midden-Oosten vooral), waar de spectaculairste winsten gemaakt worden (maar ook de spectaculairste verliezen zoals bij OGEM/Nederhorst en Volker Stevin). Maar juist voor deze multinationals geldt dat zij belangrijke en toonzettende bouwmaatschappijen in eigen land hebben. Om hun groepsbelangen te verdedigen beschikken de bouwconcerns over een eigen werkgeversvereniging.

Het is duidelijk dat de grote bouwprojecten in het verre buitenland onvoldoende toekomstmogelijkheden bieden om alleen daarop alle kaarten te zetten. Hetzelfde kan gezegd worden van de ambitieuze onroerendgoedprojecten van Nederlandse bouwers in Amerika en Canada. Ook in het binnenland lijkt de periode van zeer grootschalig bouwen voorbij. Het gevolg van deze situatie is, dat de grote bouwbedrijven zich in steeds grotere risico's gaan storten maar ook dat zij zich in de concurrentieslag begeven op onder meer de Nederlandse woningmarkt.

Uitbuiting en intimidatie

De Nederlandse bouwarbeiders komen de gevolgen van deze crisispolitiek op twee manieren tegen. In ondernemingsraden en centrale ondernemingsraden worden de werknemers geconfronteerd met ingrijpende reorganisaties op velerlei gebied. De meeste concerns zijn bezig met pogingen het buitenland-gebeuren af te schermen

van de invloed die de Nederlandse ondernemingsraden krachtens de Nederlandse wetgeving hebben. Voor de Nederlandse arbeiders staan hier grote risico's op het spel (liquidatie, of vergaande ontmanteling zoals bij Ogem).

Maar veel directer liggen de gevolgen op de bouwwerken overal in het land. De grote aannemers zijn bezig om een trend te zetten bij de uitholling van de arbeidsvoorwaarden over de hele linie. In de bouw is het in feite de gewoonte om een loon te bedingen naar de aard van een werk, al of niet gebaseerd op een bepaalde meetbare arbeidsprestatie. Die af te spreken lonen liggen traditioneel vrij ver boven de bouwcao, die altijd mager is geweest. Het is wel duidelijk dat de hoogste lonen van lieverlee sneuvelen in een tijd van economische slapte. In de bouw is altijd een dagelijkse strijd gaande over de uurlonen en de vergoedingen.

Wat nu gebeurt is echter in strijd met alle contracten en in strijd met andere elementaire rechten (ontslagrecht). Lonen en tarieven worden eenzijdig verlaagd, vergoedingen en secundaire arbeidsvoorwaarden worden geschrapt, dienstverbanden voor onbepaalde tijd worden omgezet in tijdelijke dienstverbanden.

Daarbij gaan de tempo's op een onaanvaardbare wijze omhoog, waarbij mensen zich in feite stuk moeten werken. Dit kan ook niet helemaal gezien worden als een loonkostenbezuiniging op zich. Al jarenlang doet zich een ontwikkeling voor in de bouw, waarbij het bouwproces tot een montage resp. afwerkproces wordt teruggebracht. Wie tien jaar geleden met een zorgvuldig samengestelde gereedschapskist achter in de auto naar het werk reed, kan nu wel met een engelse sleutel en een zaag terecht; althans in de massabouw is dat zo.

De technologische ontwikkeling is op zich natuurlijk al een geweldige kostenbesparing en een verschraving van het werk voor de arbeider bovendien. Maar de verandering van het bouwproces wordt nu steeds

meer een argument voor de ondernemer om de vakmensen te degraderen en de arbeid te splitsen in onderdelen. In de bouw kennen we de onderaannemerij, een aardige mogelijkheid voor de patroon om risico's op anderen af te wentelen. Die onderaannemerij neemt steeds verder toe; in het algemeen werken de grote bouwmaatschappijen steeds minder met vast personeel in eigen dienst. De onderaannemers nemen elementen uit de werktak van de geschoolde bouwarbeider en leggen daarmee de basis voor de loonholling. Zo is op dit moment het vak van de opperman aan het verdwijnen. Deze belangrijke functie in het metselvak wordt overgenomen door uitzendkrachten.

Om het beeld compleet te maken moet erbij gezegd worden dat de onderaannemerij op zich ook weer een ondergraving is van de rechten van de arbeiders, niet zozeer vanwege de taakverdeling. De onderaannemers zijn veelvuldig in opspraak vanwege fraudepraktijken met de sociale verzekeringen, een andere 'specialiteit' in de wereld van de bouw.

In een bedrijfstak waar de zaken zo toegaan liggen de verhoudingen scherp. Een aantal bouwondernemers hebben zich een zekere faam verworven met hun anti-vakbondspolitiek. Voorbeelden zijn er in verschillende soorten: bij herhaling blijkt dat er — vooral in Amsterdam — met zwarte lijsten wordt gewerkt, actieve vakbondsmensen en stakingsleiders worden van de objecten geweerd, ontslagen, of hevig geïntimideerd. Een ander voorbeeld: het is niet helemaal zonder risico's om als vakbondskaderlid mee te werken aan het opsporen van malafide onderaannemers.

Sociale zekerheid

In de bouw komen enorme arbeidsconflicten voor, die vaak ter plekke worden uitgevochten onder leiding van eigen strijdleiders. Maar er zijn natuurlijk ook landelijke

acties geweest, de laatste jaren bijvoorbeeld rond de pensioenen, de prijscompensatie en tegen de loonwetten. De Bouw- en houtbond onderscheidt zich van de andere FNV-bonden door een traditionele en hechte verenigingsstructuur (vooral in kleine plaatsen). De meeste bouwarbeiders wonen in dorpen vanwaaruit ze dagelijks naar de stads-nieuwbouwwijken pendelen. Juist in de kleine plaatsen is de band met de leden het best. De Bouw- en houtbond kent een plaatselijke opbouw, dat is niet los te zien van de taak die de bond op zich genomen heeft inzake de uitvoering van een aantal sociale verzekeringstaken (de bond betaalt WW en vakantiegeld uit). Een ander is ook niet los te zien van de enorme verplaatsing van werkzaamheden, de wisselende dienstverbanden en de vele kleine baasjes, die de bouwnijverheid kenmerken.

Het zou nauwelijks mogelijk zijn om de bouwvakkers (via bedrijfsledengroepen) op het werk te organiseren om de leden te administreren. Nu is het zo dat de bouw-cao op landelijke basis wordt afgesloten en het is jarenlang bovendien zo geweest dat de bezoldigde bestuurders tot taak hadden om op te treden bij conflicten en individuele klachten met betrekking tot die cao. Eigenlijk hebben de plaatselijke afdelingen van de bond dus jarenlang geen belangrijke rol gespeeld in de belangenbehartiging. Dat wordt vandaag de dag door de leiding van de bond weer anders gezien en gesteund door een aantal congressuitspraken is men bezig om en het plaatselijke werk nieuw leven in te blazen en om groepen kaderleden te vormen per bedrijf (en soms per object, als het om hele grote conglomeraties gaat).

Nu een aantal programmapunten waar diezelfde Bouwbond mee bezig is. In de eerste plaats probeert men het cao-beleid bij te stellen, door zoveel mogelijk de toeslagen in te bouwen in de contractlonen. Dat is nodig om als de mensen werkloos

worden een uitkering te kunnen garanderen die tenminste nog enige vergelijking kan doorstaan met de verdiende lonen.

Dit is een heel moeilijke zaak, want juist het inbouwen van hoge toeslagen moet je tijdens de hoogconjunctuur doen.

In de tweede plaats probeert men de uitkeringsgerechtigden te beschermen tegen verslechtingen van de 'dagloonbesluiten' en andere overheidsbepalingen op de sociale uitkeringen en de toepassing daarvan.

In de derde plaats probeert men het overheidsbeleid te beïnvloeden door een betere bouwplanning te eisen, scholingsmaatregelen te eisen, bestemmingsplannen te beïnvloeden en te wijzen op knelpunten en bouwbehoeften. Bij deze acties voor werk spelen de plaatselijke afdelingen een belangrijke rol, evenals bij de acties voor sociale zekerheid.

In de vierde plaats krijgen de werkomstandigheden steeds meer aandacht van de bond. De bouw is de gevaarlijkste bedrijfstak en misschien ook de ongezondste. De WAO-cijfers zijn alarmerend. In regionaal verband worden nu diensten opgezet, die op medisch gebied én op het gebied van de werksituatie een aantal taken krijgen. Vanuit de bond probeert men leden in ondernemingsraden (ook in kleine bedrijven) en vakgroepen (in verband met beroepsziekten) te ondersteunen bij hun activiteiten.

Tot zover dan een wel erg korte (en onbecommentarieerde) beschrijving van het vakbondswerk in de bouw. Het is maar om de lezer, die weinig van de bedrijfstak afweet, in grote lijnen te informeren. De conclusie kan zijn dat de FNV-bond erg weinig traditie heeft met acties op de bouwwerken zelf. De traditie van de bond, zowel van het NVV als van het NKV, ligt in de eerste plaats in de sfeer van sociale zekerheid in iets mindere mate in het beïnvloeden van het overheidsbeleid. Verderop in dit stuk zullen we zien dat de CPN-tradi-

ties inzake de bouw precies omgekeerd liggen.

Vanuit de actieve praktijk van het vakbondswerk, maar ook met kritiek op het functioneren van de vakbond startten wij op dit punt het gesprek.

Strijd voeren en maatschappelijke verandering

Joop Spek: Ik ben in 1964 op de bouw gekomen. Het was toen de gewoonte om De Waarheid mee naar het werk te nemen en in discussie te gaan met de jongens in de keten tijdens de schaft. Bijvoorbeeld over de hygiëne en de lonen. Belangrijke acties vooral in de zeventiger jaren werden gevoerd om de loonwetten te doorbreken. Communisten waren op de bouw in Amsterdam vaak de motor in de actie. Maar wat bouwden we op? Als we geen succes hadden, ja dan gingen we door tot we wel succesvol waren. Maar als we succes hadden, dan ging de vakbond achter ons staan, dat was natuurlijk ook ons streven maar wij waren dan wel moeilijk herkenbaar in de acties, terwijl wij de kop hadden genomen.

Er was een benadering om de politieke strijd met de massastrijd te verbinden. In onze keten op Holendrecht gingen we niet kaarten als er gestaakt werd en onze actieleiding stuurde de mensen niet naar huis zoals de bond wel deed. Wij gingen in discussie over hoe de maatschappij in elkaar zit. Het ging ons immers om meer dan de loonresultaten...

De voorhoederol van de CPN is nou in discussie en ik wil niet zeggen dat wij altijd het gelijk aan onze kant hadden. Ook wil ik niet zeggen, dat wij het altijd beter deden dan PvdA-leden, zij traden ook op in de acties. Maar er was een ideologisch verschil, zij stelden niet de vraag omtrent maatschappelijke verandering en anti-kapitalistische strijd. Het bleef bij een affiche in de bouwkeet bij de verkiezingen.

Ons probleem was, als communistische bouwvakarbeiders, dat we niks blijvends opbouwden. Onze visie was: macht vormen op de objecten en een blijvende macht. Daarom werkte ik actief mee aan het opzetten van objectcommissies. Maar zoals zoveel actieve mensen constateerde ik hoe gemakkelijk iets weer inzakkt, als het kader op een object naar elders verdwijnt. Ook als je de balans opmaakt in winst aan partijleden en Waarheidlezers onder de bouwarbeiders, dan valt dat tegen.

At Hendriks: Het ging ons als communisten inderdaad om meer dan de loonstrijd. Maar wij verzuimden om de resultaten vast te leggen in organisaties of om in die organisaties op te treden voor het uitvoeren van wat wij bereikt hadden. Wij bliezen de acties aan, maar we verzuimden ook om de resultaten vast te leggen in wettelijke kaders. Het gekke is dat PvdA-leden misschien niet zo de onverbreekelijke band leggen tussen massastrijd en politieke strijd, maar juist de sociaal-democratie kom je tegen in de raden, in de ambtelijke commissies, in de sociale zekerheid, bij de ontwikkeling en uitvoering van de sociale wetgeving en wij zijn daar veel te lang weggebleven. De vraag is natuurlijk: kregen wij die kans?

Een ander punt is steeds onze compromisseloosheid ten aanzien van de vakbondsleding geweest. Wij voerden en leidden acties zonder compromissen, we accepteerden geen compromissen in financiële zin en niet in onze manier van werken. Nu het gaat om het verdedigen van de verworvenheden is geen compromisseloosheid meer mogelijk, het gaat nu om het verdedigen van wat je bereikt hebt, in brede samenwerking. Ik ben het niet helemaal met Joop eens als hij het heeft over 'wat bouwden we op' en over partijleden. Het gaat in de eerste plaats om de winst die de beweging oplevert in de zin van macht tegenover macht en die beweging kan ook teruggeslagen worden. Dat is nou natuurlijk wat er gebeurt.

Als ik nu kijk hoe ons afdelingsbestuur in Deventer draait, dan constateer ik dat ik er met de oude opvattingen niet in mee zou kunnen komen. Maar ik heb ook wel mijn twijfels: zoeken communisten alleen maar naar een nieuw soort eenheid? Wat blijft erover van onze idealen?

Ik ben politiek en in mijn vak opgeleid door communistische bouwarbeiders. Onze ploeg was een communistische ploeg, maar wij ervoeren geen anti-communisme op het werk en in de bond.

Albert van der Lugt: We zullen rekening moeten houden met plaatselijke verschillen, ik kan straks wel andere dingen over het anti-communisme vertellen.

KK: At vergeet ook het een en ander... In de periode van de werklozencomités (rond 1975) was er een hele rel rond de bestuursverkiezing van de Bouwbond NVV in Deventer. Communisten werden toen geweerd uit het afdelingsbestuur. Je was er zelf bij betrokken.

At: Dat klopt.

Communisten en loonstrijd

Albert van der Lugt: Ik ben in 1967 als schilder naar Amsterdam gekomen. Daarvoor woonde ik in Utrecht. De verschillen waren heel groot, in Utrecht speelde en speelt de CPN geen rol in de bouw zoals hier.

Bouwvakkers (net als havenarbeiders) vormden wat je zou kunnen noemen het natuurlijk reservoer van de partij in Amsterdam. De communisten traden geweldig op op de bouwwerken en de loonresultaten waren groot. Maar de verhoudingen ten opzichte van het NVV lagen zeer scherp. De ervaren CPN-leden zaten in de ABWB (de nog altijd bestaande EVC-bond voor werknemers uit de bouw) en de scheidslijnen waren absoluut.

Door deze situatie kon het gebeuren dat er een soort taakverdeling in ongunstige zin ontstond tussen communisten en anderen.

De communisten oriënteerden zich op de loonstrijd en lieten de sociale zekerheid aan anderen over; deze situatie was moeilijk te doorbreken: de ABWB had geen banden met het Sociaal Fonds Bouwnijverheid en voor de verzilvering van de vakantiebonnen was men aangewezen op de plaatselijke afdeling van het NVV. In deze situatie ontstond ook het hevige conflict van 1966, dat had ook te maken met de verzilvering.

Het zou onjuist zijn om zomaar over het verleden heen te stappen, want het speelt een belangrijke rol in de situatie in de bond, zoals deze nu nog steeds bestaat. In tegenstelling tot At: ik heb nog nooit anders meegemaakt dan anti-communisme, ook al zijn mensen zoals Joop en ik vanaf het begin aangesloten bij het NVV.

Achteraf zou je kunnen zeggen, dat de communisten te lang en te veel alleen maar georiënteerd waren op de loonstrijd. Maar dan moeten we heel precies aangeven hoe de zaak in elkaar zat. Het is bijvoorbeeld onjuist om te zeggen: het ging de CPN om het loon en verder niet. Er was in de zestiger jaren sprake van een hoog politiek bewustzijn onder de communistische bouwarbeiders: ze hielden zich bezig met het stakingsrecht, met Vietnam, het Maagdenhuis niet te vergeten. En de oprichting van de werklozencomité's, in 1974, dat was toch een van de eerste acties tegen de afbraak van de verzorgingsstaat.

Joop Spek: Wat wij in Amsterdam jarenlang gedaan hebben is optreden voor het in praktijk brengen van de CAO-uitgangspunten van het NVV. Wij probeerden boven tafel te krijgen, wat in de onderhandelingen onder de tafel verdween. En jarenlang, in de tijd van de hoogconjunctuur, lukte dat ook.

Albert van der Lugt: Als je de positie die we nu innemen vergelijkt met vroeger,

dan kun je achteraf constateren wat de tekortkomingen waren. De CPN oriënteerde zich op de geschoolde bouwarbeiders, ze waren zich bewust van hun vakbekwaamheid en van hun positie op het werk en op de arbeidsmarkt. Ze waren in staat om een hoog loon en goede werkvoorwaarden te bedingen; in Amsterdam vormden de bouwvakkers een macht waar iedereen rekening mee moest houden.

De economische en technologische crisis in de bouw maakte daar een einde aan. Hele beroepsgroepen zijn verdwenen. al in de periode van Boogaers, de tijd van de massale woningbouw, kwamen grote groepen ongeschoolden de bouw in, meestal afkomstig van het platteland. In de arbeidersbeweging werd te laat begrepen dat de ondernemers de rationalisaties en de technologische veranderingen gebruikten om de geschoolde arbeidersbeweging terug te drukken. Strijdbare mensen kwamen op de zwarte lijst en er kwam een ploeg ongeschoolden uit de pendelbusjes op onze plaats.

Joop Spek: Maar we hebben altijd rekening moeten houden met snelle veranderingen op de bouw. De grote acties in Holendrecht zijn ook gevoerd met steun van mensen uit Overijssel enz. Dat is niet nieuw.

Albert van der Lugt: In de CPN overheerste de opvatting, dat het allemaal nog wel kon, zoals voorheen. Het ging om het geeltje erbij, om het doorbreken van de politiek van loonbeheersing en als je maar oprad op de werken dan zou dat wel lukken zo zie ik dat althans. Het lukte ook in veel gevallen. Maar tegelijkertijd voerden we een kamikaze-politiek. Communistische actieleiders schakelden zichzelf uit via de zwarte lijst.

Tijdens het kabinet Den Uyl was er naar mijn mening een grote mate van overeenstemming tussen de sociaal-democraten en de bevolking. De mensen waren gevoelig voor de argumenten rond de oliecrisis en soms voor de matigingsverhalen. Wij stonden ervoor, om deze 'misleiding' door

te prikken, maar onze oriëntatie was eenzijdig. We hadden toen weinig aandacht voor democratisering, voor de APO, partijgenoten die daar wat in zagen werden verdacht van 'reformisme' en soms van 'carrièrepolitiek' in de richting van een bezoldigd baantje bij de FNV.

Intussen is de positie van de bouwarbeiders in Amsterdam, maar ook in andere grote steden structureel veranderd. Alle grote afdelingen van de Bouwbond verliezen leden bij honderden tegelijk. Deze mensen komen weer terug in Lelystad en Almere. En zoals ik al zei: door de manier van bouwen staat er nu een andere arbeider op de steiger.

A-lijn of B-lijn

Joop Spek: Je kunt deze situatie niet los zien van de verwarring die er nu is in de CPN. We zijn best in staat om met veranderingen rekening te houden. In feite moesten we een nieuw begin maken, maar dat moesten we ook in de tijd dat Holendrecht werd gebouwd. We moeten met de mensen gaan praten over de problemen van nu, kan zijn de eigen bijdrage voor het ziekenfonds, kan zijn de tarieven, de schafketen, de onderaannemers. Ons begin ligt bij de meest elementaire belangenstrijd en dat is wat we nooit mogen nalaten. Voor mij ligt een nieuwe start in het weer gaan voeren van massa-strijd, al zijn de omstandigheden door de crisis nog zo veranderd.

Als je macht wil vormen in de bouwsector — dan heb ik het over het vakbondswerk — moet je op de bouwplaats zijn. Er is altijd in de FNV (NVV-) bond een onderscheid geweest tussen het kader dat zich in de eerste plaats oriënteerde op het plaatselijke werk, op de uitkeringen, op het werk van de vakcentrale. Dat is de ene kant. Maar klassebewuste arbeiders oriënteren zich op de bouwplaats. Dat is de andere kant.

KK: Is Joop van mening dat CPN-leden

zich oriënteren op de b-lijn (dat is het bedrijvenwerk) en dat ze de a-lijn (dat is het werken in de plaatselijke afdeling) aan anderen moeten overlaten?

Joop: Zo ligt dat niet, ik zit zelf ook in het afdelingsbestuur. Maar het behoort tot de NVV-traditie om aan de plaatselijke afdeling een vrijwel uitsluitend administratieve taak toe te bedelen. En volgens mij moet ook die afdeling zich met de werken bezighouden.

Albert: Het is een vreemde zaak waar we moeilijk vanaf komen. Maar er wordt nog steeds heel vreemd tegenaan gekeken als wij, onbezoldigde mensen, op de bouwwerken komen (wat natuurlijk heel goed mogelijk is, want het halve bestuur heeft een uitkering). De bezoldigde districtbestuurders zien het als hun taak om overdag het werk te doen, ze gaan ervan uit dat wij er alleen 's avonds zijn.

KK: Dat vind ik buitengewoon vreemd, want de Bouwbond probeert nou juist die belangenstrijd op de werken opnieuw op te zetten en hoe willen ze dat dan doen, zonder het kader?

At Hendriks: Dit ligt in Overijssel kennelijk anders dan in Amsterdam.

Carl Splinter: Ik kan moeilijk oordelen over hoe de situatie ligt in plaatselijke afdelingen van de Bouwbond, omdat ik in een installatiebedrijf werk ben ik bij de Industriebond aangesloten. Dat is trouwens al een eerste probleem als het gaat om het opbouwen van een sterke vakbondspositie. Bij het Bredero-concern zitten de FNV-leden verspreid over drie bonden: FNV-, Industrie- en Dienstenbond. Ik ben van mening dat zowel de strijd vanuit de afdelingen als vanuit de objecten onvoldoende is. Het is ook nodig om posities op te bouwen op niveau van de concerns. Er is een ontwikkeling gaande waarbij de grote bouwconcerns proberen een trend te zetten in het totale bouwbeleid. Alles is daarbij aan de orde, de lonen, de bouwprizen, de technologie, de opstelling ten opzichte van de

vakbeweging. Als we dus praten over de ondernemerstrategie bij de Stopera in Amsterdam, dan praten we over dezelfde strategie die ze ook in de ziekenhuisbouw in Utrecht voeren, ook al zijn het verschillende concerns. De Bouwbond beschikt door de plaatselijke opbouw over onvoldoende mogelijkheden om hier iets tegen te doen. Op de objecten is machtsvorming natuurlijk van het hoogste belang, maar juist door dat zogenaamde mobiele karakter van de bouw zul je dan steeds bij het begin moeten beginnen. Je zult dus ook iets moeten doen op centraal niveau. Het is niet moeilijk om te zien dat het beleid van Bredero van A tot Z door de Raad van Bestuur wordt uitgestippeld. De leiding op de werken is volstrekt gebonden aan centrale richtlijnen. Er zijn twee mogelijkheden om op concernniveau iets te beginnen: opbouw van landelijke vakbondsgroepen en onderhandelen met alle bouwconcerns afzonderlijk over het te voeren beleid. Daarnaast versterking van de ondernemingsraden en centrale ondernemingsraden. Dat laatste is beslist onmisbaar, omdat het hele buitenlandbeleid, het vastgoedbeleid en de financiering van doorslaggevend betekenis zijn voor het sociale beleid en dus voor de lonen en de werkgelegenheid. Het is zelfs nodig om op zeer korte termijn over te gaan op onderling beraad in de hele bouwsector. De ondernemers hebben niet voor niets een eigen organisatie opgebouwd, speciaal voor de grote bouwconcerns — we moeten dat als arbeidersbeweging ook doen, want ze zijn ons al een slag voor. En ik ben van mening dat daarbij ook gebruik gemaakt moet worden van de kennis en het inzicht van het zogenaamde hoger personeel, ook als ze niet zijn aangesloten bij een van de FNV-bonden. We hebben iedereen nodig als het gaat om de strijd voor de zeggenschap en ik zie dus wel iets in een overleg tussen voorzitters en secretarissen van de tien Centrale Ondernemingsraden, zoals het sinds kort functioneert. Het is buitengewoon slecht

dat er in die 'topstructuur' zo weinig vakbondsleden zitten, dat breekt ons op. Ik zeg dat niet omdat ik de strijd op objecten of van de plaatselijke afdeling niet belangrijk vindt. Er is strijd op drie plaatsen nodig, denk ik, maar vanuit de ene positie heb je de andere nodig.

Albert van der Lugt: Je komt op ieder object dezelfde strategie van de grote bouwers tegen, dat klopt. Met name de politiek van de tijdelijke dienstverbanden breekt ons op. Juist in de bouw zouden we veel meer moeten doen met de wettelijke bepalingen rond het vakbondswerk in de bedrijven. Dat moet in onze sector een eigen invulling krijgen. Maar de ervaring met ondernemingsraden in de bouw is heel slecht. Niet alleen wat betreft de resultaten en de inzet, maar ook structureel. Revolutionaire arbeiders zijn tijdelijke arbeiders, dat lijkt in de bouw aardig te kloppen. Bijna overal waar in de bouw overlegposities op dat niveau zijn veroverd volgt een uitschakelingspolitiek. Er zijn heel veel OR-leden ontslagen in de bouw, of hun optreden is onmogelijk gemaakt.

Bouwen en wonen

At Hendriks: De situatie is in feite zo dat we gebouwen neerzetten, die niet misstaan in het tijdperk van de ruimtevaart. Maar de arbeiders zitten sociaal gezien nog in een toestand zoals die in het begin van de industriële revolutie was. Voor wat betreft hun positie op de arbeidsmarkt dan. Vertrouwend op eigen kracht en gezondheid trekt de bouwvakker van baas tot baas, tot op de dag dat hij versleten is. Het is van doorslaggevend belang dat wij onszelf de vraag stellen of dit geaccepteerd moet worden, of dat we deze situatie willen doorbreken. Op dit punt begint de communistische visie op het vakbondswerk in de bouw.

Aan de orde is dan de eis voor vaste dienstverbanden in de bouw, de vraag is

hoe dat moet, dat is waar. Maar er hoort ook op dit punt iets te zijn van planning, noem het maar carrièreplanning voor de bouwvakker. Er is nu ook een planning, namelijk om ons op een voorspelbare leeftijd af te schrijven naar de WAO. Hier horen nog een paar dingen bij. Communisten moeten een visie ontwikkelen inzake bouwen én wonen, dus niet alleen wonen volgens de visie van stadsvernieuwers en architecten of arbeidsvoorwaarden opeisen volgens de visie van de vakbond. Nee, bouwen en wonen volgens één visie, daar moeten de arbeiders zich mee bemoeien. We zullen ons dus veel meer moeten bezighouden met het perspectief van de bedrijfstak. Aan welke eisen voldoet de woningbouw? Aan het gezinsdenken van Van Agt of aan eisen van de linkse beweging? En wie bepaalt tempo en kwaliteit van de bouw? De projectontwikkelaars of de mensen die behoefte aan een woning of een ziekenhuis hebben?

Dit zijn geen theoretische vragen die we in de verre toekomst een keer moeten gaan beantwoorden. We stuiten daar nu al op. Als wij in Deventer in het afdelingsbestuur een besluit moeten nemen of we ons gaan verbinden in een of andere actie met de woningbouwcoöperaties of met het actiocomtié 'Noordenbergkwartier' dan is er zo'n visie nodig.

Zolang wij communisten, bouwvakkers, ons hier niet mee bezighouden, accepteren we de scheiding: wij het slavenwerk, anderen de politieke beleidslijnen.

Albert van der Lugt: Om tot een sociaal beleid in de bouw te komen moeten de grote multinationale ondernemingen aan banden worden gelegd. Zeggenschap van de arbeiders, een staatsbouwbedrijf, daar ben ik voor.

De weg daar naar toe, daar valt ook wel wat over te zeggen. Je zou kunnen denken aan de oprichting van een gemeenschappelijk bouwbedrijf op stedelijk niveau, waarin groepen deelnemen zoals woningbouwbedrijven en woningcorporaties en

de gemeente natuurlijk. Zoiets zou een stap kunnen zijn naar de democratisering van de bedrijven: goed, goedkoop en gepland. In Amsterdam waren er kort geleden nog plannen in die richting, bij de eventuele overname van MUWI-Van Gent, een OGEM-dochter, die zonder financieringsmogelijkheden zat. Wethouder Schaeffer was ervoor, de Bouwbond ook. Maar het is ons toen niet gelukt, de economische en politieke macht ontbrak om dit door te voeren. Ik denk dat je er niet tussenkomt op de bouwmarkt, een brandpunt van kapitaalsaccumulatie zoals dat op het ogenblik is en altijd geweest is.

Carl Splinter: Er wordt al gauw gezegd: één bouwbedrijf, akkoord, maar dan niet met Bredero en Ballast Nedam. Dat zou ik ook liever niet willen.

Maar ik denk dat de arbeidersbeweging al onder het kapitalisme haar alternatieven op tafel moet leggen en daarmee de posities moet veroveren die wij wensen. Het kapitalisme is ook niet voortgekomen uit het feodalisme, maar heeft zich onafhankelijk en naast de oude structuren ontwikkeld, tot de oude maatschappij in verval raakte en verdween. Ik ben dus voor, wat je zou kunnen noemen projectontwikkelen. Van begin tot het eind zelf je plan ontwikkelen, met toekomstige bewoners, lagere overheden en producenten, of zoals het nu is: werklozen. Dus langs de gevestigde normen van de woningbouw heen zelf de bouwproductie in handen zien te krijgen.

At Hendriks: In de wijk Noordenberg-kwartier in Deventer is dat tot op zekere hoogte ook zo gegaan. Oorspronkelijke bewoners hebben zich verzet tegen afbraak van de buurt, er was veel steun voor het initiatief omdat het om een historisch interessante stadswijk ging. Leden van de bond hebben met de bewonersgroepen een langdurige samenwerking opgebouwd en toegezien op de werkvoorwaarden. Het zijn natuurlijk bijzondere omstandigheden. Maar we praten over richtingen, niet over een ontwikkeling die al afgesloten is.

Tot slot

Het is ongetwijfeld van belang om onze zienswijze te toetsen aan de specifieke situatie in bijvoorbeeld de bouw. Wat is de uitwerking van de crisis in die sector?

Welke precieze invulling geven we aan onze CPN-opvatting inzake de inkomenspolitiek, de werkgelegenheid, de maatschappijvernieuwing?

Dit artikel laat heel duidelijk zien hoezeer de opvattingen van communisten inzake het vakbondswerk veranderd zijn.

Met name Albert van der Lugt is van mening dat er op een aantal punten snelle en ongemotiveerde veranderingen zijn. 'De opvatting waarmee communisten het vakbondswerk benaderen is er een van uitersten. De oude lijn was de gedragslijn van de parallel-organisaties en parallel-besluiten. Communisten waren hier moreel aan gebonden, bijvoorbeeld via actiescomités die zeer nauwe banden onderhielden met de partij. Ik ben blij dat dit veranderd is. Nu komt steeds vaker het andere uiterste voor. Het lijkt soms of CPN-leden een star onderscheid maken: de politiek is er voor de partijen en de belangenstrijd is het terrein van de vakbond. Daarmee schakel je je zelf uit als zelfstandige factor, als partij, op de plaats waar de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal het scherpst is'.

Persoonlijk ben ik optimistischer over de veranderingen binnen de CPN. Maar we zullen onze argumenten zorgvuldig moeten afwegen. Veranderende opvattingen moeten beschreven, bediscussieerd en beoordeeld worden, waarbij ook de geschiedenis van de CPN en de arbeidersbeweging in zijn geheel in beschouwing moet worden genomen. Dat geldt ook voor de sociale strijd. Dit kan de besluitvorming verhelderen. En het kan iedereen stimuleren om zijn of haar ideeën naar voren te brengen. Dat er heel veel goede ideeën zijn, dat laat ook dit gesprek zien.

Kees Korevaar

Links en de lokale democratie

De laatste tijd staan de positie en de werkwijze van de gemeenteraden en van de colleges van burgemeester en wethouders, vooral van de grote gemeenten, sterk in de aandacht. In Amsterdam verschenen nota's van de raadsfracties van CPN, PSP en VVD. Het Amsterdamse college van burgemeester en wethouders bracht een notitie uit onder de titel 'Voor de versterking van het gekozen bestuur'. In breder verband, maar wel in dit vlak, kunnen genoemd worden het Advies inzake reorganisatie binnenlands bestuur en het Advies bestuurlijk organisatorische aspecten grote stedenproblematiek.¹

In de verkiezingsprogramma's van diverse partijen voor de gemeenteraden komt eveneens het vraagstuk van de lokale democratie aan de orde. In het algemeen wordt gepleit voor het dichter bij de bevolking brengen van het gemeentebestuur. D'66 pleit voor het loskoppelen van het college van burgemeester en wethouders van de gemeenteraad, volgens het landelijk dualistisch model van regering en parlement. De PvdA wenst uitbreiding van het aantal deelraden, de CPN spreekt over een democratisch stadsbestuur als bestuur van de mensen zelf.

Discussiëren over de functie van de gemeenteraad betekent discussiëren over democratisering van de maatschappij en van de staat. In die discussie kan men tevens duidelijk maken, welk maatschappijbeeld men voor ogen heeft. Discussiëren over de positie van de gemeenteraad is vooral nu van groot belang, omdat de huidige regeringspolitiek feitelijk een frontale aanval inhoudt op de bestuurlijke en financiële positie van de gemeenten. In zijn consequentie doorgevoerd zal deze

politiek leiden tot het degraderen van de gemeentebesturen tot uitvoerders van de crisispolitiek van de regering, zonder zeggenschap en inspraak; tot het omvormen van het lokaal bestuur in een doorgeefluik van steeds meer verslechtingen aan zijn eigen inwoners.

Discussiëren alleen is daarom niet voldoende. Er moet tot overeenstemming worden gekomen. In de eerste plaats tussen de linkse partijen. Overeenstemming over de herovering van de gemeentelijke zelfstandigheid en over de versterking en uitbreiding van de lokale democratie.

De grondwet 1848

Al in de Staatsregeling des Bataafschen Volks (1798) werd vastgelegd dat 'over elke gemeente een gemeentebestuur is' en dat 'iedere gemeente de vrije beschikking over haar huishoudelijke belangen en bestuur heeft'.

In de Grondwet van 1848 werd de positie van de raad duidelijk geformuleerd. Artikel 139 luidde: Aan het hoofd der gemeente staat een raad, welks leden onmiddellijk door de ingezetenen, op de wijze door de wet te regelen, voor een bepaald aantal jaren worden gekozen.'

Ingezetenen waren mannelijke ingezetenen. Bij de herziening van 1917 werd, naast afschaffing van het districtenstelsel, de invoering van het algemeen kiesrecht een feit.

In de nieuwe grondwet wordt een nieuw artikel 93 lid 1 als volgt geformuleerd: 'Aan het hoofd van de provincie staan provinciale staten; aan het hoofd van de gemeente staat de raad. Hun vergaderingen

zijn openbaar, behoudens bij de wet te regelen uitzonderingen.'

Een nieuw artikel 92 stelt:

'Aan provincies en gemeenten wordt de bevoegdheid tot regeling en bestuur met betrekking tot haar gebied overgelaten.'

en vervolgens stelt lid 2 van artikel 93: 'Van het bestuur van de provincie maken ook deel uit gedeputeerde staten en de commissaris van de Koning; van het bestuur van de gemeenten het college van burgemeester en wethouders en de burgemeester.'

Alle wijzigingen van de grondwet sinds 1848 hebben overeind gehouden dat de gemeenteraden aan het hoofd van de gemeenten staan. De gemeentewet geeft aan de raad wetgevende en uitvoerende macht. De raad is het bestuur. De taak van het college van burgemeester en wethouders is het uitvoeren van de besluiten van de raad, een dagelijks bestuur dus.

Lokaal bestuur — een bestuur van de mensen zelf?

Daartoe door de ingezetenen rechtstreeks gekozen, is het gemeentebestuur formeel gesproken het bestuur van de mensen zelf.

De vraag is echter of dit bestuur inderdaad zo functioneert. Kan het wel zo functioneren, in het bijzonder in de grote steden?

Is de financiële bevoogding van het Rijk niet zo sterk, dat dit onmogelijk wordt? Is datgene wat in de Grondwet en in de gemeentewet staat misschien uit de tijd?

Moeten we, zoals D'66 stelt, voor de grote steden naar een stadsparlement en naar een stadsregering?

Is het spreiden van bestuursverantwoordelijkheid over deelraden de oplossing? Vragen die gesteld worden als het gaat over democratisering van het (locale) bestuur en waarop getracht wordt het antwoord in vele notities, adviezen, beschouwingen en voorstellen te geven.

Voor degenen die streven naar een soci-

alistische maatschappij komt daar nog een vraag bij. Is het democratiseren van lokaal bestuur binnen het raam van een kapitalistische maatschappijstructuur, waarin wij in Nederland nog leven, wel mogelijk? Is het mogelijk de invloed van de bevolking op dat bestuur dermate te vergroten, dat gesproken kan worden van een bestuur dat zich echt beweegt in de richting van een bestuur van de mensen zelf?

Deze laatste gedachte, de ernstige twijfels daaraan en zelfs de ontkenning ervan, komt niet altijd naar buiten in openlijke uitspraken. In de praktijk echter staat deze sterk op de voorgrond als het gaat over wel of niet deelen van (klein)linkse partijen aan colleges van burgemeester en wethouders, waarin ook vertegenwoordigers zitting hebben van die partijen die geacht worden het kapitalistische systeem te verdedigen c.q. ertoe te behoren.

Natuurlijk kunnen er argumenten zijn waarom linkse partijen weigeren deel te nemen aan een college. Die moeten echter wel zó zwaarwegend zijn, dat hieraan direct de vraag gekoppeld moet zijn of men wel aan het raadswerk zal deelnemen. Men kan ook linkse partijen tegen hun wil buiten het college houden. Dit geldt overigens ook voor rechtse partijen.

Toch kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat nog steeds bij vele aanhangers van klein links de opvatting leeft dat de gemeenteraad een soort stadsparlement is, dat in vele gevallen een platform biedt om een 'vijandige stadsregering' dat wil zeggen het college van burgemeester en wethouders, aan te klagen.

In de jaren vijftig, vooral nadat de communistische wethouders uit het college van burgemeester en wethouders waren gezet, heeft de CPN-raadsfractie in Amsterdam, waarvan ik deel uitmaakte, zich als zodanig zeer vele malen opgesteld. De raad was evenals het parlement een tribune.

Los gezien van de effecten die de koude oorlog op de positie van de partij had, meen ik dat hier een van de oorzaken

schuilt van het isolement waarin de CPN, vooral in de grote steden, terecht kwam. Dit tribune-effect komt steeds weer naar boven, vooral als er spanningen zijn tussen bestuur en delen van de bevolking. Recente voorbeelden zijn Stopera en Luik in Amsterdam.

Binnen het linkse kamp bleek geen eenduidige mening te bestaan over de positie van de raad, van het college en van de burgemeester. De raad als bestuur. De raad als stadsparlement. Is democratisering een wensdroom, een truc... De scheidslijnen liepen dwars door de partijen van links heen.

Van doorgeefluik tot voetveeg

Het deelnemen aan het bestuur van de stad, aan raad en aan colleges, betekent niet dat men blind moet zijn voor de blokkades die het kapitalistische systeem opwerpt tegen werkelijke democratisering van het lokale bestuur en van de maatschappij.

Als de economische crisis van dit systeem op een wijze wordt bestreden die in hoofdzaak de werkende mensen en de sociaal gesteunden treft; als uitkeringen uit het gemeentefonds aan de gemeenten worden verlaagd; als zonder enig overleg met de gemeentebesturen ingegrepen wordt in onderwijsvoorzieningen, gezondheidszorg, woningbouwprogramma's, terwijl de uitgaven voor defensie, voor onduidelijke Europese zaken en nog onduidelijker miljardensteun aan zeer grote ondernemingen worden opgeschroefd, dan heeft dit onmiddellijke gevolgen voor de bestuurslichamen die het dichtst bij de bevolking staan en door de bevolking ook het eerst worden aangesproken.

In deze positie heeft het gemeentebestuur, raad en college tezamen, alle reden dit systeem en deze regering aan te klagen. In het 'Advies bestuurlijk-organisatorische aspecten grote stedenproblematiek' lezen

we het volgende:

'De gecompliceerde problematiek stelt zijn eisen aan het bestuur van de grote steden. Hoewel ze van nationale betekenis zijn is de aanpak van de problemen toch in de eerste plaats een zaak van lokaal bestuur. De besturen van de grote steden missen daartoe in de huidige situatie voldoende mogelijkheden. Ze worden er echter wel op aangesproken door de burgerij. De geloofwaardigheid van en het vertrouwen in de lokale overheid staat daarbij op het spel.'

Dit is maar al te juist. De gemeenten — met name de grote gemeenten — worden in een positie gemanoevreerd van doorgeefluik naar de bevolking van door de regering opgelegde verslechteringen. Alle voornemens om rijkstaken over te hevelen naar lagere overheden, om te democratiseren en te decentraliseren worden weggespoeld door de onwil van het regeringsapparaat en door de bezuinigingsstroom. De vele malen aangepaste regeling inzake financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten wordt dusdanig gehanteerd, dat de gemeenten bijna geen enkele eigen financiële ruimte en mogelijkheden meer hebben.

De praktisch al niet te overziene berg circulaire, nota's en notities over decentralisatie verdwijnt achter een waarlijk bergland-schap van mededelingen, voorschriften, regels etc. inzake bezuinigingen, ingrepen in bestaande subsidiestromen, afkappen van taken enzovoorts.

Nogmaals het 'Advies grote steden-problematiek':

'Het gesponnen web van relaties tussen Rijk en grote gemeenten heeft verstikkende vormen aangenomen. Het bestuur dat wordt aangesproken op de problemen is niet het bestuur dat het beleid bepaalt, de keuzes maakt, beslist over inzet van middelen. Verantwoordelijkheid en bevoegdheid zijn van elkaar losgeraakt. Dat is slecht voor het functioneren van de democratie. Het werkt verspilling van schaarse midde-

len en een verkeerde prioriteitsstelling in de hand. Het trekt een verkeerde wissel op het grootstedelijk ambtelijk apparaat. In teveel gevallen moet worden geroeid met in elkaar geflanste riemen en met onnodige tegenstroom.'

Lokale bestuurders en zeker niet alleen de socialistische en communistische, worden dagelijks geconfronteerd met een kapitalistisch systeem. Met een regering, gesteund door een parlementsmeerderheid, die geen ferverente voorstanders zijn van werkelijke decentralisatie — dat wil zeggen van uitbreiding van de lokale democratie, verschuiving van macht en zeggenschap naar de mensen zelf en hun organisaties. Integendeel. Het systeem en daarmee ook deze regering heeft er geen enkel belang bij. Er wordt over gepraat. Einde-loos. Meer niet.

In dit kader kan niet onvermeld blijven dat in 1982 door het kabinet het z.g. Decentralisatieplan aan het parlement is voorgelegd. Dit plan behelst het afstoten van Rijkstaken naar de lagere overheden. Wat blijkt? De gemeenten mogen voortaan zelf paspoorten en rijbewijzen uitgeven en hun eigen naam vaststellen! Belangrijke beleidsterreinen zoals arbeidsvoorziening, organisatie van het sociale zekerheidstelsel, landinrichting, woningbouw zijn buiten schot gebleven. Een vertegenwoordiger van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten merkte blijkens een artikel in De Volkskrant van 12 oktober 1982 op dat dit geen decentralisatie is, maar het formuleren van een loketfunctie. Het Rijk is alleen maar uit op centralisatie. Hij constateerde verder dat desondanks enige vooruitgang was geboekt. De decentralisatieplannen van 1975 gaven de gemeenten het recht straatnamen vast te stellen. Nu, na 7 jaar, mogen ze hun eigen naam kiezen...

Het ziet er naar uit dat de regering-Lubbers besloten heeft de touwtjes nog strakker aan te halen waar het de financiële mogelijkheden van de gemeenten betreft. Daarbij worden allerlei staatsrechtelijke verhoudin-

gen aan de laars gelapt en worden gemeenten min of meer verplicht financiële offers van hun inwoners te vragen. Minister Winsemius presteerde het zelfs, zonder enige overleg met het stadsbestuur van Velsen een deel van het grondgebied der gemeente te bestemmen voor opslag van atoomafval. Dit is zelfs geen loketfunctie meer. Dit lijkt op een voetveeg.

Coalitiepolitiek, tactiek of principe?

Hoe en met wie op te treden ter verdediging van het beetje autonomie dat de gemeentebesturen rest, maar vooral voor uitbreiding ervan, voor herstel van de eigen gemeentelijke zelfstandigheid, voor het recht om te gaan met je eigen burgers zoals je dat zelf wenst?

Een vraag die niet alleen gesteld wordt aan socialistisch geïnspireerde besturen en bestuurders, maar feitelijk aan alle democratische krachten in de lokale besturen. Wil men aanvaarden dat de gemeenten doorgeefluik van de crisispolitiek van de regering zijn? Wil men de democratisering dan maar zolang op een laag pitje zetten of zelfs terugschroeven?

Is men bereid om samen met de mensen de strijd aan te binden voor het recht de eigen lokale huishouding te regelen, ook al komt men hierdoor tegenover een machtig staatsapparaat te staan en zelfs tegenover politieke geestverwanten in dat staatsapparaat?

Concreet antwoord op deze vragen is van doorslaggevend belang voor de werking van de lokale democratie.

Het is tevens voor velen een toetssteen of een socialistisch geïnspireerd bestuur inderdaad een bestuur van de mensen zelf is, een bestuur waarin zij zich herkennen en waarin zij vertrouwen kunnen hebben. Voor de CPN zeer in het bijzonder is een onmiskenbaar duidelijk antwoord noodzakelijk, wil zij tenminste serieus genomen

worden als het over actiebereidheid, coalitievorming en bestuurlijke verantwoordelijkheid gaat.

In dit verband valt het mij op dat leden van onze partij, in gesprek en geschriften fervente voorstanders en -sters van coalitiepolitiek en van vernieuwing op alle fronten, nog al eens van hun 'geloof' afstappen als blijkt dat hun opvattingen over bepaalde zaken alsmede standpunten van onze partij niet geheel en voor de volle honderd procent door coalitiegenoten in andere partijen worden geaccepteerd. Dan worden al snel voorwaarden geformuleerd waaraan anderen moeten voldoen. Gebeurt dit niet, dan de CPN-wethouders uit het college, of de raadsfractie ter verantwoording roepen.

Coalitiepolitiek impliceert het sluiten van compromissen, zeker in de actie, maar ook in de besturen. Het is zoeken naar een voor allen, in ieder geval voor de linkse partijen, aanvaardbare bestuurlijke oplossing. Het zal juist een principiële werkmethode en bestuursopvatting van communisten moeten zijn om naar dergelijke oplossingen te streven. Coalitiepolitiek is geen tactiek, maar een principe.

Het beeld van de overheid

De wijze waarop wordt bestuurd, hangt nauw samen met het beeld dat men heeft of geeft van 'de overheid' en van het karakter van de staat.

Er zijn opvattingen dat de overheid door God met gezag is bekleed. Het gaat dan feitelijk om een niet door mensen te beïnvloeden gezagsverhouding. Ik ga er hier verder niet op in.

We kennen de opvatting over de overheid als de onafhankelijke, los van klassen en partijen staande 'onpartijdige' instantie, die waakt over ons allen. Door de heer Lubbers bij voorkeur de zorgzame overheid genoemd.

Een opvatting die in de naoorlogse jaren,

vooral onder invloed van de PvdA sterk is opgekomen, is die van de overheid als de grote regelaar van de maatschappij, verspreider van het welzijn, beschermer van de zwakkeren in de samenleving, schepper van de verzorgingsstaat.

De vraag is of dit overheidsbeeld wel het model is voor een socialistische maatschappij- en bestuursvorm en of dit model in de praktijk voldoende aantrekkingskracht heeft om de bevolking enthousiast te maken voor actieve deelname en vervolmaking ervan. Vooral of de praktische uitwerking van deze opvatting onder kapitalistische verhoudingen de maatschappelijke bewustwording van de mensen bevordert en daarmee het perspectief vergroot op een definitieve ombuiging van de kapitalistische maatschappij in de richting van een betere en meer rechtvaardige, een socialistische maatschappij.

Deze vraag is met het verschijnen van het boek van Paul Kalma, getiteld de 'Illusie van de democratische staat'² vooral binnen de sociaal-democratische kring nu eindelijk eens concreet aan de orde gekomen.

Bij mij staat niet ter discussie of de overheid een taak heeft, regulerend op te treden, de zwakkeren te beschermen.

De vraag is ook niet of in deze kapitalistische maatschappij van de overheid geëist moet worden dat zij maatregelen uitvaardigt om zwakkeren te beschermen, dat wordt opgetreden tegen ongebreidelde winstzucht van ondernemingen, tegen belastingfraudeurs, tegen racisme, voor handhaving van de democratische grondrechten etc. Dat moet.

Maar de uitleg van het bovenpartijdige karakter van de staat is toch wel van een zeer uiteenlopende aard.

Als de minister-president Lubbers de 'zorgzame' staat introduceert en pleit voor privatisering, deregularisering en solidariteit, dan blijkt dit in de praktijk het volgende te betekenen. Door de Rijksoverheid te verrichten taken in het belang van werken- de en niet-werkende mensen doorschuiven

naar de 'verantwoordelijkheid', het 'zelfinitiatief' en daarmee zeer direct naar de portemonnaie van deze mensen, terwijl de geldstroom nog meer richting kapitaal wordt gestuurd.

Tussen rechts en links bestaat dan weliswaar geen verschil van opvatting dat de overheid tot taak heeft beschermend op te treden. Het punt is echter beschermend voor wie, m.a.w. voor wie uiteindelijk de staatsmacht beschermend wordt ingezet. En dan blijkt dat de z.g. onpartijdige en onafhankelijke, boven de partijen staande staat niet bestaat...

Degenen die streven naar een socialistische samenleving mogen hieromtrent geen enkele onduidelijkheid laten bestaan. Geen onduidelijkheid in het woordgebruik maar vooral niet met betrekking tot de wijze waarop zij het staatsapparaat gebruiken, de wijze waarop zij de bestuursmacht hanteren.

Er zal een duidelijk antwoord gegeven moeten worden op de vraag of zij die streven naar een socialistische maatschappij en tegelijkertijd naar democratisering van het gehele maatschappelijke leven, hun posities in de bestuurslichamen gebruiken om hun opvattingen — hoe edel deze ook mogen zijn — aan het volk mede te delen met het verzoek de verwezenlijking ervan aan de bestuurders over te laten. Of gebruiken ze hun posities om de bevolking bij het bestuur te betrekken? Werken ze aan de maatschappelijke bewustwording en organisatie van de mensen tot een permanent voortstuwende kracht die de maatschappij en vooral ook de bestuurders voortstuwt?

Zien zij als wenkend perspectief een maatschappij waarbij aan de staatslichamen, aan de overheid, vooral aan de rijksoverheid, een totaal gezag wordt verleend, of werken ze aan de organisatie van een samenleving waarbij uiteindelijk de rol van de overheid, in het bijzonder en rijksoverheid tot een minimum wordt beperkt. Een samenleving waar de mensen en hun

organisaties op alle terreinen van het leven meepraten, meedenken en meebeslissen. En dan vooral daar waar ze zich bevinden, namelijk in de dorpen en steden.

Zo ja, dan zal in de praktijk van het werken, in het bijzonder en om te beginnen in de lokale besturen, moeten blijken dat socialistisch geïnspireerd bestuur geen synoniem is voor ver doorgedreven overheidsbemoeienis en bedilzucht. Dan zal een stedelijke bestuursdemocratie tot stand gebracht moeten worden.

Dan zal de rol van het parlement vooral gericht moeten worden op, zoals Kalma zegt, 'het helpen vormgeven aan de voorwaarden waaronder een democratische samenleving kan functioneren'.

Er is verschil tussen een bestuur van links en van rechts.

De ene overheid is de andere niet.

Het verschil zal zichtbaar moeten zijn in de wijze waarop het bestuur zijn taak uitoefent.

Een mythe...

Gezegd moet worden dat dit onderscheid niet altijd even duidelijk is. Natuurlijk is in vele gemeenten, ook in de grote gemeenten, de afgelopen jaren het een en ander veranderd in de manier waarop linkse bestuurders de problemen aanpakken. Er is beslist sprake van pogingen tot een verdergaande democratisering op een aantal gebieden. Er is inspraak. Er zijn zelfs inspraakverordeningen, want er moet in dit land uiteraard verordend worden, anders is het niet echt.

Er wordt met deelraden geëxperimenteerd met het doel het bestuur dichterbij de mensen te brengen.

Toch is de vraag of er veel principieel gewijzigd is.

Feitelijk zijn er in de grote gemeenten de laatste jaren bij raadsverkiezingen geen belangwekkende doorbraken naar links geweest. De positie van links kon nauwelijks geconsolideerd worden.

Bij de laatst gehouden raadsverkiezingen liep de PvdA sterk terug, terwijl de vooruitgang van z.g. klein links niet groot was. Ik denk dat dit feit niet uitsluitend en ook niet in de eerste plaats mag worden toegeschreven aan landelijke en zelfs internationale politieke oorzaken.

Er kan niet aan de vraag worden voorbijgegaan of links, vooral in die gemeenten waar het de meerderheid in de raad vormde, in bestuurlijke werkwijze duidelijk zichtbaar heeft gemaakt dat het een andere opvatting heeft over bestuur.

De vraag moet gesteld worden of PvdA-bestuurders, ook niet te veel de illusie hebben gewekt dat als de PvdA in de regering zit, Den Haag het wel regelt. Of daarmee niet te veel zelf een positie van loketfunctie van Den Haag naar de bevolking werd ingenomen.

Juist in tijden van crisis, als van regeringszijde maatregelen worden genomen die inhakken op het levenspeil en op de bestaanszekerheid, richten de mensen zich allereerst tot het eigen en directe bestuur. Daar verwachten zij steun, solidariteit, begrip en intiatief.

Als deze uitblijft, vaag is, ook omdat de wijze van besturen weinig vormen kent waarin het bestuur direct contact met de mensen tot stand brengt, dan keert men zich teleurgesteld af. Ook van klein links, omdat daar de vormen evenmin zijn ontdekt die de werkelijke betrokkenheid van de mensen bij het bestuur tot uiting brengen.

Het zich blind staren op de landelijke overheid als min of meer enig welzijnbrengend of ellendebrengend orgaan, de landelijke politiek als het alles beslissende beschouwen, leidt tot een onderwaardering, onderschikking en zelfs verwaarlozing van de plaatselijke democratie.

Op een landelijke bijeenkomst van de PvdA op 13 november 1982 te Meppel heeft de Amsterdamse wethouder Jan Schaefer een krachtig pleidooi gehouden

voor het bestaansrecht van de lokale democratie. Hij zei:

'De PvdA regeert dan tijdelijk niet op het Binnenhof, maar wel buiten het Binnenhof. Laat u zich niets wijs maken, de PvdA staat niet buiten spel. De PvdA regeert wel degelijk van Groningen tot Maastricht, van Amsterdam tot Enschede. In stad en land werken PvdA-bestuurders keihard. Het misverstand heerst alom dat alleen in Den Haag politiek wordt bedreven. Die mythe is jaar in jaar uit met zoveel vanzelfsprekendheid uitgedragen dat iedereen is gaan denken dat die mythe werkelijkheid is.' (Parool 16.11.82).

Het ware natuurlijk prettig geweest als Schaefer gezegd had dat de PvdA samen met andere constructieve en vooruitstrevende krachten in de gemeenten regeert. Maar goed. Gaan wij voorbij aan deze lichte arrogantie.

Zijn betoog was een sterk pleidooi voor een herwaardering van de rol van de landelijke politiek, voor de betekenis en opwaardering van de lokale overheid. Het betekende een afwijzing van de loketfunctie voor de gemeentebesturen als doorgeefluik van de crisispolitiek van het Rijk en van welke politiek van het Rijk dan ook. Het hield feitelijk een oproep in om de grondwettelijke functie van de gemeentebesturen te herstellen.

Tevens werd aangegeven waar de kracht en vooral de bestuurlijke kracht van links zich bevindt en waar deze tot uiting kan en moet komen, namelijk in de lokale besturen.

Niet alleen in socialistische maar vooral ook in communistische kring is diepgaand onderzoek noodzakelijk naar het antwoord op de vraag wat socialistische bestuurspolitiek dan wel is.

Vooraf de toenemende afkeer van de politiek, de onverschilligheid bij de mensen, met name in de grote steden, moeten degenen die democratisering van de maatschappij voorstaan, met de grootste zorg vervullen.

Links is verplicht en moet in staat zijn een antwoord te geven dat de mensen hoop en perspectief biedt en tot een strijdbare activiteit aanzet.

Heeft de CPN een visie?

Mijns inziens mist links een duidelijke visie op de betekenis, op de positie en werking van de lokale democratie.

Wat de CPN betreft komt dit o.m. tot uiting in het concept beginselprogram waar deze zaak summier wordt afgedaan.

Dat wil niet zeggen dat in vele gemeenten communistische raadsleden en wethouders geen goed werk zouden doen. Integendeel.

Waar het echter om gaat is een intensieve bestudering van de betekenis van de lokale democratie als de plaats waar de democratie gestalte krijgt. Om het zoeken naar en vinden van gemeenschappelijke vormen van bestuur en van verdediging tegen de afwentelingspolitiek die de huidige regering voert.

Het geeft tevens de mogelijkheid aan te tonen hoe de CPN zich de democratisering van de maatschappij voorstelt. Daarbij moet ervoor gewaakt worden 'socialistische' bestuursvormen te idealiseren. Daar aan hebben we ons in vroegere perioden ook nog al eens schuldig gemaakt. Er bestaat geen ideale overheid.

De feitelijke ontwikkeling van de maatschappij leidt er toe dat elke overheid altijd achter loopt bij de maatschappelijke ontwikkeling. Hoe behoudender de overheid zich opstelt, hoe groter de afstand tussen overheid en bevolking om uiteindelijk in een vicieuze cirkel terecht te komen die alleen maar kan worden doorbroken als ten gevolge van een krachtige maatschappelijke beweging het betreffende bestuur wordt gedwongen de maatschappelijke ontwikkeling te volgen of te verdwijnen. Dit geldt niet alleen voor een conservatief bestuur, ofschoon de afstand tussen de

behoefte en de wil van de bevolking en het optreden van de overheid eerder en sneller zichtbaar wordt. Het geldt ook voor een zich progressief, zelfs socialistisch noemende overheid, wanneer deze zich, ondanks alle goede voornemens en leuzen, niet als eerste taak heeft gesteld de mensen en hun organisaties bij het bestuur te betrekken.

En dan niet eens per zoveel jaar, maar geregeld als onmisbaar onderdeel van het bestuurswerk.

Ook wanneer een bestuur dat wel doet, actief is met het betrekken van de mensen bij het beleid, dan toch is altijd het gevaar nog aanwezig achter te raken bij de maatschappelijke ontwikkeling. Dat is begrijpelijk omdat het bestuursapparaat, zeker in de grote steden ten gevolge van vaak onvermijdelijke procedures en een altijd loerende bureaucratie 'van nature' traag reageert.

Moppen over 'traagwerkende' ambtenaren zullen dan ook eeuwig blijven.

Elk bestuur zal het eigen functioneren steeds weer en zonder schroom — en niet alleen tegen de verkiezingen — bij de bevolking ter discussie moeten stellen, teneinde niet te ver bij de maatschappelijke ontwikkeling ten achter te raken.

Daarbij dient te worden ingecalculeerd dat bij de mensen altijd enige aversie bestaat tegen instanties die voorschrijven, die verboden uitvaardigen, kortom tegen degenen die 'het gezag' vertegenwoordigen. Het druis in tegen individualistische gevoelens en tegen vrijheidsdrang van elk individu. De menselijke drang naar vrijheid laat zich niet gemakkelijk aan banden leggen. Terecht wees de fractieleidster van de CPN Tweede Kamerfractie Ina Brouwer erop dat er een conflict is tussen het centralistische, betuttelende en patriarchale staatswezen en het individu. (Volkskrant 1.9.82).

De tot op heden gangbare sociaal-democratische opvatting over het karakter van de staat en de rol van de centrale overheid

heeft niet geleid tot datgene wat het be-
loofde en wat men er zelf van verwachtte.
Ook in die landen waar de sociaal demo-
craten de meerderheid in de regering
hebben of hadden, of zelfs als enigen
regeerden, is een wezenlijke verandering
van bestuursvormen niet tot standgeko-
men, laat staan een wezenlijke verandering
van de maatschappij in de richting van het
socialisme.

De praktische toepassing van communisti-
sche opvattingen over het functioneren
van de staat hebben niet geleid tot het
betrekken van de bevolking bij de opbouw
van een socialistische maatschappij. Inte-
gendeel. Het heeft in sommige Oosteuro-
pese landen geleid tot een vertrouwenscri-
sis waarvan de gevolgen niet zijn te over-
zien.

Het moet mogelijk zijn dat hier in Nederland
de sociaal-democraten en communisten
gezamenlijk en ieder voor zich zoeken naar
die vormen van bestuur die vele mogelijk-
heden biedt de mensen bij het bestuur te
betrekken in het bijzonder en te beginnen
met het lokale bestuur.

Daarbij dient voorop te staan een krachtig
en gezamenlijk met alle democraten optre-
den voor herstel van de gemeentelijke
autonomie, voor herstel van het grondwet-

telijke recht van de gemeentebesturen hun
eigen huishouding te regelen.

De gemeentebesturen zijn ten gevolge van
de politiek van de regering-Lubbers op een
punt aangekomen waar antwoord gegeven
moet worden op de vraag of ze bereid zijn
pal te gaan staan voor de gewone dagelijk-
se en toekomstige belangen van hun eigen
bevolking.

Het plaatsen van borden met het opschrift
'raketvrije gemeente', de groeiende en
openlijke weerstand tegen crisisafwente-
lende politiek van de regering wijst er wel
op dat vele gemeentebesturen zeer goed
van hun verantwoordelijkheid bewust zijn.
Die verantwoordelijkheid zal beter te dra-
gen zijn als men erin slaagt de eigen inwo-
ners daarbij actief te betrekken.

Nico Luirink

1. Advies inzake reorganisatie binnenlands bestuur.
April 1982 aan de Minister van Binnenlandse za-
ken.
Advies bestuurlijk organisatorische aspecten gro-
te steden problematiek. Ook wel genoemd 'De
Schuyt die tegen stroom wordt opgeroeyt.' April
1982.
2. De Illusie van de democratische staat. Paul Kalma
Uitgave Wiardi Beckmanstichting.

GEVANGEN IN DE VREDESSTRATEGIE

Graag zouden we ons willen mengen in de discussie over de vredesstrijd die nu in P en C wordt gevoerd. De bijdragen van Akkermans hebben we met interesse gelezen. In zijn laatste bijdrage verwijt hij Wals en Onnes rethorische vragen te stellen met hun artikel getiteld 'wie bedreigt wie'. Wij zijn het daar niet mee eens. Ook wij vinden juist de politiek van de Verenigde Staten oorlogszuchtig en imperialistisch. Daartoe kunnen we het artikel van Wals / Onnes nog aanvullen met het volgende: De VS hebben een technologische voorsprong op de USSR op het gebied van verfijnde elektronische 'smart weapons' van ongeveer tien jaar. De Russen zijn nu absoluut niet in staat een Cruise-raket te fabriceren. Een tweede voorsprong hebben de Amerikanen met hun mogelijkheid steeds meer kernwapens tot tactische wapens om te bouwen voor gebruik op het 'slagveld'. Om deze redenen zal in de VS ook wel het onzalige idee gerezen zijn van een te winnen beperkte kernoorlog. Daarbij nog het interventieleger en de MX-raketten (waarbij alleen de plaats van deze raketten nog in discussie is) en voor ons is wel duidelijk wie agressief en bedreigend is. Niet voor niets komt alleen de USSR steeds weer met ontwapeningsvoorstellen. Gezien de manier waarop de Sowjet-Unie met dwarsliggers omspringt zullen wij niet de USSR als vredelievend kwalificeren, maar dat doet in de discussie over kernwapens niet ter zake. Bovendien is het verwerven van machtsposities in de derde wereld door de Sowjet-Unie niet te vergelijken met de ondersteuning van de VS van moordregimes, zoals in El Salvador, Zuid-Afrika en Israël. Dit ongegeneerde veilig stellen van grondstoffenleveranties en

macht doet het Russische 'ontwikkelingsbeleid' verbleken.

Terug naar de kernwapens. We kunnen het niet eens zijn met de voorstelling van twee grote boze beren die ons bedreigen. Voor ons is het duidelijk, dat de VS een leidende en bepalende rol in de kernwapenwedloop spelen. In dit verband vinden we dan ook, dat de Russische kernbewapening een andere positie inneemt. De kwalitatieve en kwantitatieve voorsprong van het westen wordt in Oost-Europa logisch geassocieerd met de dreiging die al eeuwenlang vanuit het westen is gekomen met als triest excess de fascistische terreur in de tweede wereldoorlog. De ongelooflijke angst in Oost-Europa voor deze dreiging moet beslist niet worden onderschat. Daarom heeft ook de USSR kernwapens gebouwd en komt tegelijk steeds met vredesvoorstellen. De VS waar 80% van de industrie verbonden is met het militair-industrieel-complex doen dit typisch niet.

Akkermans schildert het bestaan van kernwapens af als een op zichzelf staand gegeven, een soort natuurramp, waar iedereen bang voor is. Maar wat moeten wij ons dan voorstellen bij kwasi-genuanceerde praat over vertrouwenwekkende maatregelen en een constructieve beleidsmatige benadering om de kernwapens te laten verdwijnen. Er worden al militaire waarnemers tussen Oost en West uitgewisseld, er zijn al onderhandelingen in Wenen, Genève, Helsinki en Madrid. En nog steeds moeten de Russische kernwapens het opnemen tegen een overmacht aan Poseidons, Cruise- en Pershingraketten en Franse en Britse wapensystemen.

De constructieve beleidsmatige benadering van Akkermans is tekenend voor zijn manier

van denken; natuurlijk is er veel meer te maken van de (niet bestaande) officiële Nederlandse vredespolitiek, maar als communisten hoeven we ons nauwelijks druk te maken over regeringsalternatieven nu de strijd om de vredespolitiek überhaupt nog moet worden gestreden. En die strijd moeten we niet in Den Haag voeren, maar op de plaats waar we wonen. Daar moeten we mensen aanspreken en mobiliseren; daar ook moeten we coalities aangaan. Akkermans beweert, dat de praktische politiek te maken heeft met alle aspecten en verwerpt daarom het 'model' van Wals en Onnes. Twee kolommen verder op pag. 351 komt hij zelf ook met een model, namelijk dat kernwapens een op zichzelf staand kwaad zijn. Als we in acties daarmee aankomen, lopen we inderdaad een gehele kans dat iedereen het roerend met ons eens is. Kernwapens zijn inderdaad rotdingen. Zelfs Van Agt was op de demonstratie van 21 november aanwezig, zij het alleen in gedachten. Op zo'n manier worden communisten een soort grootste gemene deler van ontwapeningsideeën, een unieke positie. De bundeling 'boven de partijen uit' is dan gebaseerd op het feit, dat iedereen voor vrede en tegen kernwapens is. Gerichte actie op ontwapening zal dan altijd weer blijken te blijven steken in het probleem wie dan de eerste stap moet zetten. Zolang dat niet duidelijk is wordt het succes van de bundeling een berusting, waar het tweezijdig ontwapenen van het ICTO troef is. En een bundeling op een op zichzelf staand kwaad is voor ons absoluut geen garantie voor een brede coalitie.

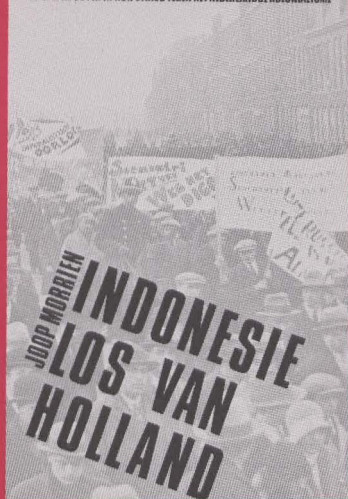
Natuurlijk zullen er verschillen tussen de diverse partijen en de diverse vredesorganisaties blijven bestaan.

Ons gaat het om het tegenhouden van de modernisering in het westen en onze argumenten zijn niet gebaseerd op op zichzelf staande kwaden, één- of tweezijdige ontwapeningen enz., maar op het critiseren van de enorme voorsprong op het gebied van nucleaire wapens in het westen. Wanneer hier geen Cruise-raketten komen, betekent dat geen éézijdige ontwapening; het betekent dat een nieuwe stap in de wedloop is voorkomen. Voor ons is de meest bedreigende macht zonder problemen aan te wijzen. Bovendien wonen we in een NAVO-staat. Daarom ligt het initiatief tot ontwapenen bij Westerse vredesbewegingen en dienen hun acties gericht te zijn op terugdringing van Westerse raketten. Dat is nu het belangrijkste. En inderdaad is daarmee een vredelievend Europa nog niet bereikt.

Voor het tegenhouden van de modernisering hebben we wel alternatieven, geen officiële maar bijvoorbeeld plannen van vredesorganisaties: zoveel mogelijk gemeenten en provincies kernwapenvrij, een landelijke staking tegen modernisering en een politieke en culturele uitwisseling tussen Oost en West. Daar moeten communisten steun aan geven. In die zin lijkt ons het model van Wals en Onnes politiek het meest verantwoord.

**Theun Vellinga
Leen Verschoor
Victor Witter**

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 30,—

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

DEENCE

Gerard Maas

Onzeker- en zekerheden

Een communistische partij in een kapitalistische
staatschappij, nog steeds...

Dik de Boef

Communisten en moraal

Cilia Galesloot - Rya de Vries -
Bert van Raalte

Gezondheidszorg; anders dan behouden van het oude

Kees Korevaar

Scholing... en de moderne communistische partij

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 5
mei 1983

REDACTIE:

M. Bakker (hoofdredacteur)

M. Braun

S. v.d. Helm

J. Mets

D. Oudenampsen

S. Bacchini

D. Verhaar

B. IJzerman

W. Warmerdam (redactie-secretaris)

020-923084

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Gerard Maas
HET ONTWERPPROGRAM
VAN DE CPN 165

Dik de Boef
COMMUNISTEN EN
MORAAL — HET GELUK
VAN HET INDIVIDU 173

Cilia Galesloot
Rya de Vries
Bert van Raalte
DEMOCRATISERING VAN
DE GEZONDHEIDSZORG;
VAN TWEDE NAAR
EERSTE LIJN 184

Kees Korevaar
SCHOLING EN VORMING 190

Partijdocumenten 199

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

In het ontwerp-program van de CPN wordt onder het kopje 'Vernieuwing en onafhankelijk denken' o.a.gesteld dat de nationale en internationale verhoudingen situaties scheppen waarin denkbeelden die in het verleden golden onvoldoende houvast geven. En verder: 'Onafhankelijk denken is een voorwaarde voor het tot stand brengen van een program voor vooruitgang en socialisme in Nederland. Er is geen model daarvan, noch voor het socialisme in ons land, noch voor de wegen die daartoe gegaan moeten worden. Reden te meer om eigen ervaringen en de kennis die daarbij is opgedaan niet te kleineren.' Ik wil proberen de ervaringen en de kennis die ik in mijn ca. 45-jarig lidmaatschap van de CPN heb opgedaan te verwoorden en daarmee een bescheiden bijdrage te leveren aan het tot stand brengen van een nieuw beginsel-program van de CPN. Ik doe daarbij een beroep op de lezers deze opvattingen niet te kleineren...

Het ontwerp-program van de CPN

Het is een uitgemaakte zaak dat vele communisten in de wereld en ook in ons land hun zekerheden zijn kwijtgeraakt. Er is een tijd geweest dat zij wel zeker waren van de doelstellingen die zij nastreefden en waarvoor zij bereid waren grote offers te brengen. Zij baseerden zich op het z.g. wetenschappelijk socialisme, het marxisme-leninisme en het bestaan van socialistische landen met aan het hoofd de Sowjet-Unie. Zij bestudeerden de werken van Marx, Engels, Lenin en Stalin. Voor zeer vele communisten vormden de opvattingen van deze grondleggers van het socialisme de absolute waarheid over de ontwikkeling van de maatschappij. De theorie en de praktijk vormden voor hen één geheel. Tegenover deze waarheden stond de burgerlijke wetenschap van economie en filosofie die door de communisten in het algemeen van weinig waarde of zelfs waardeloos genoemd werd.

Zo ongeveer, in een wat rechtlijnige samenvatting, waren de denkbeelden van vele communisten. Hun schema was, dat sinds oktober 1917 de wereld werd verdeeld. Aan de ene kant begon de opbouw van het socialisme op een zesde deel van de wereld. Aan de andere kant bestond nog het kapitalisme en de afhankelijke

Enige opmerkingen

koloniale wereld, na de tweede wereldoorlog de z.g. derde wereld. De socialistische wereld getuigde van vooruitgang en menselijkheid, terwijl de kapitalistische wereld slechts chaos, geweld en uitbuiting liet zien. Dit schematische beeld beheerste het denken van communisten.

Het is gebleken dat dit beeld niet met de werkelijkheid, wat de ontwikkeling in de socialistische landen betreft, overeenstemde. Dat was jammer, want volgens zo'n schema denken gaf wel een heel sterke inspiratiebron. Communist zijn betekende dat men ging optornen tegen een vijandige wereld. Oproeien tegen een ononderbroken sterke stroom. Het betekende het verwerken van broodroof, discriminatie en verdachtmakingen. Of zelfs, zoals in de oorlogsjaren, je leven gaan riskeren in de strijd tegen fascisme en oorlog. Met de overtuiging van hun gelijk aanvaardden communisten deze strijd; zij brachten daarvoor vele offers. Inderdaad vormden zij een voorhoede, streden zij met een hoge moraal en voor een groot menselijk ideaal. Maar, zoals gezegd, de werkelijkheid

was anders dan zij dachten. De ontwikkeling in de z.g. socialistische landen was en is niet zo ideaal mooi als werd aangenomen. De theorie klopt dan ook niet met de werkelijkheid.

Het is deze werkelijkheid die voor vele communisten moeilijk of niet te aanvaarden is. Dat is in zekere zin begrijpelijk, want wat ben je als de zekerheden in je levens- en wereldbeschouwing wegvallen? Als je niet meer kunt aannemen dat wat er in de socialistische landen gebeurt zondermeer goed is, vooruitstrevend, socialistisch, menselijk enz.? Dan val je in een vacuüm. De grondslag van je denken en handelen is wankel geworden. Dus grijp je je vast aan je oude vertrouwde denkbeelden. Maar als je dan ervaart dat je partij, die zo'n belangrijk deel van je leven heeft bepaald, de oude waarheden verbrijzelt, dan geef je de moed op. Je hebt geen vertrouwen in het zoeken naar nieuwe wegen en je verlaat de partij, zoals in vele gevallen gebeurt. Maar dan komt de vraag: waar sta je dan als partijloos communist? Wat voor invloed kun je dan nog doen gelden op het wereldgebeuren, op de dagelijkse dingen om je heen? Is het dan toch niet beter om mee te discussiëren over wat de toekomst voor jou en je klasse in petto heeft? Waarom je uit te sluiten om verder mee te denken over de klemmende vragen waarheen het met de wereld moet gaan?

* * *

Laat ons nog eens even terugblikken over wat er in de afgelopen jaren is gebeurd, zij het in kort bestek. We gaan dan eerst terug naar de jaren 1956, 1957, 1958. Zoals bekend werd in 1956 het twintigste congres van de CPSU gehouden. Op de huishoudelijke zitting van dat congres hield Chroestjow zijn beruchte rede en onthulde de verschrikkelijke dingen die in de Sowjet-Unie onder het bewind van Stalin zijn gebeurd. In het kort kwam het hierop neer

dat de opbouw van socialisme in de Sowjet-Unie met terreur is gepaard gegaan. Ik kan mij nog goed herinneren welk een schok deze onthullingen bij mij teweeg brachten. Ik las die rede, die in de Groene Amsterdammer werd gepubliceerd. De inhoud van de rede was in eerste instantie niet te aanvaarden. Als je dat wel aannam dan stortte een gebouw van trots en zekerheid in elkaar. Dus nam ik, zoals vele partijgenoten, aan dat het allemaal gelogen was.

Er wordt tegenwoordig beweerd dat de scheuring die in genoemde jaren in de partij plaats vond het gevolg was van de destalinisatie die door Chroestjow werd ingeluid. Ik ben het met deze bewering niet eens. Weliswaar werd er natuurlijk over die destalinisatie gediscussieerd in de partij. De scheuring echter voltrok zich over het wel- of niet voortbestaan van de EVC. Wat de destalinisatie betreft is het m.i. een feit dat de partij daarmee in z'n maag zat. In het partijbestuur werden daar geen diepgaande discussies aan gewijd. In de basis van de partij vond er nauwelijks een voorop gezette discussie plaats. Daar kwam bij dat de partij wel andere zorgen kreeg te verwerken. In dat veel bewogen jaar 1956 kregen we ook te maken met de opstand in Hongarije. Een furie van anti-communisme sloeg door ons land. Het voortbestaan van de partij en haar dagblad De Waarheid was in het geding. De destalinisatie werd afgedaan met de opvatting dat in de laatste jaren van Stalin's bewind (hij stierf in 1953) er ondemocratische handelingen in de Sowjet-Unie waren gepleegd. De discussie werd op het congres van 1958 gesloten.

* * *

De partij zette dus de strijd voort. De geleerden werden na de scheuring gesloten en we gingen verder langs de vastgestelde paden van het marxisme-leninisme. Echter, de onthullingen over de Stalin-terreur konden niet helemaal genegeerd

worden. Daar kwam bij dat in het begin van de zestiger jaren een breuk ontstond in het socialistische kamp tussen de Sowjet-Unie en de Chinese Volksrepubliek. Dat was dus ook in strijd met onze opvattingen en onze zekerheid over de onverbrekelijke internationale solidariteit. De vraag werd gesteld hoe het stond met onze eigen solidariteit ten aanzien van de Sowjet-Unie en China. Aan welke kant stonden wij? Het antwoord kon niet anders luiden dan: er tussen in.

Het gevolg van deze ontwikkeling leidde er toe dat de autonomie-opvatting in de partij begon baan te breken. Namelijk dat wij dachten zelf te moeten gaan bepalen hoe de strijd voor socialisme in Nederland gevoerd moest worden. Altijd nog wel op grondslag van het marxisme-leninisme. Het is echter een feit dat de CPN kritischer kwam te staan tegenover de ontwikkeling in de Sowjet-Unie en de socialistische landen. Deze instelling kwam al zeer duidelijk aan het licht toen in september 1968 het partijbestuur een veroordeling uitsprak over de inval van de Warschaupact-landen in Tsjechoslowakije. Het partijbestuur beoordeelde deze inval als in strijd met de socialistische beginselen. Niet alle partijgenoten waren het met deze opvatting eens. Er bestonden daarover sterke twijfels. Maar zij kwamen slechts zwak aan het licht. Men hield zich aan het standpunt van het partijbestuur. Men hield vast aan de discipline in de partij, waarover ik verderop nog zal ingaan. Tot op de dag van vandaag waren en zijn er communisten die kritiek op de Sowjet-Unie niet of amper kunnen verwerken. Zo ligt dat. Het is niet goed om deze communisten (want als zodanig beschouwen zij zich) te verketteren of hooghartig tegemoet te treden. M.i. moet het gesprek voortgezet worden al is het alleen al om deze communisten voor de partij te behouden.

* * *

De Communistische Partij van Nederland

maakt thans een diepgaande ideologische crisis door. Niet alleen de CPN, ook andere communistische partijen in de wereld. Wat vroeger klaar en duidelijk was blijkt nu niet meer zo te zijn. Hoe komt dat? Om deze vraag te beantwoorden moeten we opnieuw naar het verleden terug gaan. De CPN is net als alle andere communistische partijen ontstaan door de Oktoberrevolutie in Rusland. Vele linkse marxistische groeperingen en ook partijen, zoals de Nederlandse SDP, sloten zich aan bij de derde internationale, de Comintern. De daardoor ontstane communistische partijen legden zich neer bij de statuten van de Comintern. Punt 16 van deze statuten luidde: 'Alle beslissingen van congressen van de Komintern als ook de beslissingen van het Uitvoerend Komitee (EKKI) zijn bindend voor de aangesloten partijen'. Deze bepaling hield in dat er feitelijk een wereldpartij was geschapen met afdelingen in verschillende landen. Vandaar de naam CPH, d.w.z. Communistische Partij sectie Holland. De Nederlandse partij was dus een sectie van de internationale partij. Dat betekende in werkelijkheid dat de communistische partijen in de wereld en dus ook de Nederlandse partij geleid werden door het bestuur van de Comintern. Het spreekt vanzelf dat in deze Comintern de dienst werd uitgemaakt door de Russische communistische partij, de CPSU. Dat lag voor de hand, want de CPSU was het die de revolutie had voorbereid en geleid onder de geniale leiding van Lenin. De aangesloten communistische partijen bij de Comintern kregen de opdracht dat zij in de leer moesten gaan bij de CPSU en zich haar belangrijke ervaringen eigen moesten maken. Het voorbeeld van de Russische communisten moest nagevolgd worden. Vandaar dat de Nederlandse communisten voor de oorlog streefden naar het ontstaan van een Sowjet-Holland.

De communisten in de wereld gingen de werken van Lenin bestuderen. Nu is het zo dat het denken van Lenin zich in hoofdzaak

richtte op de politieke en economische verhoudingen in Rusland. Hetgeen op zich vanzelfsprekend is omdat de Russische bolsjewiki zich ten doel stelden een sociale revolutie in Rusland te verwezenlijken. Waarin zij dan ook geslaagd zijn. Het is echter gebleken dat het voorbeeld dat de Russische communisten andere communisten stelden, fataal is geweest voor de ontplooiing van de communistische partijen in andere landen. Het Russische communistische model bleek in andere landen niet zomaar na te volgen. Indien het toch gebeurde (en het is gebeurd) bleek de uitkomst geen succes te zijn (zie Polen). Kortom de opbouw van een socialistische maatschappij in Rusland en na de tweede wereldoorlog in Oosteuropese landen (de laatsten naar het voorbeeld van Rusland) is op vele teleurstellingen uitgelopen.

* * *

En met deze problemen, met deze werkelijkheid zitten wij dan, Nederlandse communisten.

Betekent deze ervaring nu dat wij alles waarop wij ons voorheen baseerden maar van ons af moeten schudden? Zijn al onze inzichten en handelingen in het verleden nu waardeloos geworden? Zoals door sommigen gedacht en ook gezegd wordt? Ik denk dat zulke gedachten verworpen moeten worden. Ik wil in dit verband op twee stellingen ingaan. In de eerste plaats op de stelling als zouden onze inzichten over de maatschappelijke ontwikkeling zoals ten aanzien van het kapitalistische systeem, fascisme en oorlogsgevaar onjuist geweest zijn.

In de tweede plaats de stelling dat onze activiteiten, uitgaande van onze politieke inzichten, gefaald zouden hebben. Ik denk dat onze partij kritisch moet voortbouwen op het verleden maar zeker dit verleden niet moet wegwerpen.

Wat eerstgenoemde stelling betreft hebben

communisten zich altijd gebaseerd op de studie van de werken van Marx ten aanzien van het kenmerk van het kapitalistische systeem. O.a. stelde Marx vast dat met dit systeem de produktie alleen maatschappelijk kan gebeuren. D.w.z. dat alle leden van de maatschappij de produktie van de noodzakelijke goederen gemeenschappelijk moeten voortbrengen. Terwijl de produktie dus een zaak van de gemeenschap van de maatschappij is, is de toeëigening van het resultaat van de produktie niet gemeenschappelijk, maar particulier. Indien de toeëigening wel de gemeenschap ten goede komt kan men niet meer spreken van een kapitalistische maatschappij maar van een socialistische maatschappij. Als kenmerkende eigenschappen van het kapitalistische systeem heeft Marx geconstateerd dat het in dit systeem gaat om de meerwaarde die door de produktiekrachten wordt voortgebracht en die door de bezitters van de produktiemiddelen wordt toegeëigend.

Produktie louter voor de winst. Dit alles gepaard gaande met aan de ene kant de voortdurende uitbuiting van de produktiekrachten, aan de andere kant de accumulatie van kapitaal en het steeds terugkerende verschijnsel van economische crises, waarbij produktiekrachten zonder enige zeggenschap op straat worden gezet.

Het vaststellen van deze realiteiten is marxisme gaan heten. Of men dit zo wil noemen, of niet, de werkelijkheid verandert er niet door.

Weliswaar kan men aanvoeren dat het kapitalisme zich ontwikkeld heeft en dat Marx ten aanzien van de vele gecompliceerde ontwikkelingen van het kapitalisme geen gereed antwoord heeft, dat neemt niet weg dat de grondanalyses van Marx over het systeem overeind zijn blijven staan. Een essentiële zaak in deze ontwikkeling is het ontstaan van een arbeidersbeweging die in de loop van de geschiedenis vele verworvenheden heeft weten af te dwingen.

Maar het was ook Marx die een voortdurende en toenemende klassenstrijd in de maatschappij voorzag. En het is nog steeds de kapitalistische maatschappij waarin wij leven en waartegen strijd van de werkende massa op de dagorder staat. In het kort: een communistische partij kan m.i. niet om Marx heen.

Verder zijn communistische partijen de schepping van Lenin. Na het falen van de partijen van de tweede Internationale ten aanzien van de imperialistische oorlog voorzag Lenin dat een nieuwe Internationale geboden was die een revolutionaire grondslag had en ook strijd voerde tegen opportunisme en reformisme. Dat werd dus de derde Internationale. Zoals reeds gezegd, was het zwakke punt van deze Internationale dat zij zich vooral baseerde op de Oktoberrevolutie en de ontwikkeling van het socialisme in de Sowjet-Unie en zich te weinig met de identiteit van andere nationale hoedanigheden bezig hield. Het is de vraag of dit aan de inzichten van Lenin te wijten is. Zeker is dat Lenin aanvankelijk het ontstaan van een socialistisch Rusland liet afhangen van de mogelijkheden dat de Russische revolutie zou overslaan naar andere landen.

Verder is het een uitgemaakte zaak dat onder het bewind van Stalin de analyses van Lenin zodanig gevormd werden dat uiteindelijk de Sowjet-Unie als het model voor een socialistische maatschappij werd gesteld. Het is gebleken dat één bepalend centrum voor een wereldrevolutie funest kan zijn. Het is Stalin geweest die Lenin's denken wat onder socialisme verstaan zou moeten worden, heeft geïnterpreteerd naar eigen dogmatische opvattingen. Ik ben het dan ook met diegenen eens die zeggen dat een grondslag als marxisme-leninisme een dogma is geworden waarmee wij in de strijd voor socialisme niet veel verder kunnen komen. Waarmee ik weer niet wil zeggen dat de analyses van Marx en van Lenin van nul en generlei waarde zouden zijn. De opvattingen en uiteenzet-

tingen van deze historisch grote figuren over de ontwikkeling van de maatschappij zijn onder invloed van Stalin zodanig misvormd dat nieuwe ontwikkelingen van theorieën in de kiem zijn gesmoord.

* * *

Er zijn partijgenoten die zich in het woord stalinisme niet kunnen vinden. Ik denk dat dit een misvatting is en dat alle communistische partijen met stalinisme te maken hebben of hebben gehad. Ik kan mij nog goed herinneren dat wij na de oorlog de scholing in de partij opzetten met het begrip dat het stalinisme het leninisme van deze tijd zou zijn. Eén van de duidelijkste vormen van stalinisme was m.i. de strijd tegen afwijkende meningen. In het algemeen ging de meningsvorm in de partij uit van het partijbestuur. Het partijbestuur en in het bijzonder het dagelijks bestuur was letterlijk de hoogste autoriteit voor de partij. De politieke lijn, vastgesteld door het partijbestuur, gold als de enige juiste. Op spandoeken in de vergaderzalen was de uitspraak van Stalin geschilderd: 'van het kader hangt alles af'.

Het partijleven was daarop afgestemd. Op de ledenvergaderingen werden lange inleidingen gehouden. Discussies waren er zelden of nooit. In het algemeen werden wat vragen gesteld en daarmee waren de leden weer op de hoogte gebracht van de partijlijn. De partijlijn was heilig. Het kan zijn dat ik dit alles wat karikaturaal schets, maar in het algemeen was zo wel het partijleven.

Men kan nu ten opzichte van deze korte schets opwerpen dat wat de ideologische inhoud van de partij betreft het dus niet veel om het lijf had. Ik moet daarop antwoorden dat dit een misverstand is. De werkelijke verhoudingen in Nederland kregen toch een eigen interpretatie die niet altijd in overeenstemming was met de 'leer' van het marxisme-leninisme. Eén voorbeeld wil ik daarbij noemen. Zoals de

opvattingen over het reformisme. Natuurlijk werd deze politieke lijn toegemeten aan de sociaal-democratie en daarom ook bestreden en verworpen. In de praktijk echter deed de partij ook aan reformistische politiek. Ik wijs hierbij op de intensieve actie van de partij voor de dagelijkse belangen van de werkende klasse. De talrijke adviesbureau's van de partij waren zeer actief om de werkers de helpende hand te bieden bij het oplossen van hun problemen. Bovendien was ook het parlementaire werk van kamer-, staten- en gemeenteraadsleden daarop ingesteld. Dat was zeker geen slecht politiek werk. Het is echter de vraag of men met een reformistische politiek het kapitalistische systeem in z'n wortels aantast. Er zijn voorbeelden in de overvloed dat dit niet zo is en dus een reformistische politiek als hoofdzaak verworpen moet worden.

Zonder meer kan echter gesteld worden dat de daadkracht van de partij in al die jaren groot genoemd kan worden. In de strijd voor de dagelijkse belangen van de arbeidersklasse ging de partij dikwijls voorop en werden menigmaal resultaten bereikt als het ging om het voeren van acties ten aanzien van het levenspeil en andere belangen van de werkers. Het is ook niet toevallig dat de CPN zo'n grote en belangwekkende rol heeft gespeeld in de strijd tegen fascisme, voor en tijdens de tweede wereldoorlog.

Zoals de partij ook na de oorlog belangrijke initiatieven nam voor het behoud van de vrede. De ervaringen in dit verleden opgedaan zijn zeker niet waardeloos en nog altijd van belang om de activiteiten van nu te bepalen.

Niet vergeten mag worden dat kort na de hete oorlog de koude oorlog werd ingezet waarin de hetze tegen communisme tot een ongekende heksenjacht leidde met als voorbeeld het McCarthyisme in de Verenigde Staten. Van de communistische ideologie werd een karikatuur gemaakt door één front dat liep van de sociaal-de-

mocratie tot en met de meest reactionaire partijen en groepen. De CPN'ers zetten zich schrap, de gelederen werden gesloten en het stalinisme (tegen afwijkende meningen) werd gehanteerd om de partij en zijn dagblad staande te houden. Inderdaad steunde de partij toen op dogmatische standpunten. Deze waren niet zonder meer, zoals men nu gemakkelijk weet te zeggen, fout. Neem het zo berucht geworden organisatie-principe van het democratisch-centralisme. Ook dit vraagstuk moet men historisch bezien.

In de oorlogsjaren, toen de partij illegaal opereerde, was er geen sprake van enigerlei democratie in de partij. De partij werd in al zijn geledingen centralistisch geleid. En dat kon ook niet anders. Toen na de oorlog de koude oorlog werd ingezet en de partij onder zware druk kwam te staan was het nodig over een zo goed mogelijk gedisciplineerd partij-apparaat de beschikking te hebben. De nadruk kwam op het centralisme te liggen.

Het is inmiddels in de loop van de jaren duidelijk geworden dat democratisch-centralisme geleid heeft tot verstarring en sectarisme, tot een verblinde gelijkhebberij. Het is om deze reden alleen al noodzakelijk dat de partij zich bezint op vernieuwing. Een doeltreffende en uitgebreide discussie is nodig om nieuwe wegen voor de partij te openen. Alle leden moeten hun inbreng daarover kunnen spuien. D.w.z. dat het partijleven gekenmerkt moet worden door pluriformiteit met tolerantie ten aanzien van verschillende meningen die ernstig worden genomen. Dat vergt een grote inzet van alle partijleden.

Ik wil hierbij echter ook opmerken dat een partij die niet tot goede besluitvorming weet te komen en waar niet de garantie van uitvoering wordt geschapen, een machteloze partij is. Ik denk dat dit thans wel het grootste probleem van de partij is. In dit verband wil ik ook opmerken dat het heel gemakkelijk is om te zeggen dat de partij geen voorhoede kan zijn in de strijd

tegen kapitalisme, fascisme en oorlogsgevaar. Als wij daar zo over denken dan moeten wij ook antwoord geven op de vraag welke rol in die strijd voor de partij dan wel is weggelegd. Ik denk dat in die grote strijd een (noem het voor mijn part) voortrekkersrol van een beweging zeer noodzakelijk is. Natuurlijk is het onzin om zichzelf op te werpen als voorhoede, zo van: luister naar ons, want hier staat de voorhoede. Het is gebleken dat men in dat verband als een roepende in de woestijn kan blijven staan. Nee, een voorhoede is men als de massa, of een deel van die massa, erkent dat er een voorhoede is en deze ook zal aanvaarden. Want in de gigantische strijd die thans gevoerd moet worden is een werkelijke voorhoede een onontbeerlijke zaak. In het verleden is de CPN dikwijls zo'n voorhoede geweest en ook met succes. D.w.z. dat de partij dan goede initiatieven nam om de mensen in beweging te brengen.

* * *

Het is nog niet zo lang geleden dat ons werd voorgehouden dat het kapitalisme met zijn uitbuiting, werkloosheid en crisis eigenlijk niet meer bestond. In de westerse wereld hoorden wij spreken van welvaartstaten, of verzorgingstaten, ja, zelfs van een soort volks-kapitalisme, waar in zekere zin alle burgers zich kapitalist zouden kunnen noemen.

Welnu, dit beeld dat vooral door de sociaaldemocratie ontworpen was ligt nu verbrijzeld voor ons. Het kapitalistische systeem verkeert weer eens in een diepgaande crisis. Waar dat op uit zal draaien weet niemand. Wel weten wij dat voorgaande crises (denk maar aan die van de dertiger jaren) uitliepen op oorlog. Ook nu is er crisis en oorlogsdreiging. Dat is de realiteit van het heden. Hoe treedt onze partij deze vraagstukken tegemoet? Ik ben mij bewust dat ik daar geen eenvoudig antwoord op kan geven. Ik denk dat wij op het vraagstuk

van de vrede en dus in het bijzonder op dat van de kernbewapening in de goede richting werken, d.w.z. deel nemen aan de massabeweging tegen de kernwapens die in de wereld en in het bijzonder in ons land gaande is. Op het punt van de crisisbestrijding ligt m.i. onze positie niet zo duidelijk. Natuurlijk zijn acties tegen o.a. bedrijfssluitingen, tegen de brutale bezuinigingspolitiek, in het bijzonder ten aanzien van de laagstbetaalden en uitkeringstrekkers van groot belang. Maar de crisis als zodanig wordt daardoor niet aangetast en daarmee ook niet de macht van het grootkapitaal, de monopolies en de banken. Ik denk dat wij met meer nadruk het kapitalistische stelsel zelf te lijf moeten gaan. De massa van werkers stelselmatig moeten voorhouden dat het systeem in wezen bankroet is en vervangen moet worden door een ander systeem dat terecht alleen een socialistisch systeem kan zijn.

Het kan zijn dat deze vervanging langs vreedzame weg kan gebeuren. Maar laten we daarbij bedenken dat in de geschiedenis van de mensheid ontwikkelingen van maatschappelijke structuren met grote schokken hebben plaats gevonden. Dat waren revolutionaire omwentelingen waarbij de kwantiteit omsloeg in een andere kwaliteit. Per slot van rekening zal het kapitalistische systeem ook niet het eeuwige leven hebben. Om de ontwikkeling in de huidige maatschappij goed te kunnen volgen en daarbij ook goed te kunnen handelen moeten we m.i. daarom revolutionair denken. Een groot voorbeeld wat dit denken betreft vind ik in de figuur van Lenin, die de ontwikkeling in Rusland juist heeft beoordeeld en aan de hand van zijn analyse, dat Rusland de zwakste schakel was in de imperialistische keten, op het juiste moment heeft toegeslagen. Lenin was wat dat betreft een groot revolutionair.

Ik denk niet dat een revolutionaire omwenteling in Nederland voor de deur staat. Maar gezien de bewegingen die overal in

de wereld van nu 'plaats vinden moet de strijd tegen onderdrukking wel ergens op uitlopen. Het scheppen van een toekomstbeeld daarover lijkt mij wel zeer moeilijk toe. Jarenlang hebben communisten in de wereld zich gebaseerd op de uitspraak van het congres van de Komintern in 1928, dat 'de kapitalistische wereld zich in een algemene crisis bevindt'. Daarmee werd bedoeld dat deze crisis zowel economisch als politiek van inhoud is. Eén van de werken van Lenin, 'Imperialisme als hoogste stadi-

um van het kapitalisme', stelt ook het voortbestaan van het kapitalisme aan de orde. Of dat het laatste bestaan van het systeem betekent, is moeilijk te voorspellen. Het lijkt mij toe dat, indien de mensheid de catastrofe van een derde wereldoorlog zou weten te verhinderen, de crisis van het kapitalistische systeem kan omslaan in een ander systeem. Dit is de hoofdzaak waarop een communistische partij moet koersen.

Gerard Maas

Want er geldt, 'dat hij, die gevaarlijke nieuwe termen invoert, het gehele arsenaal der ongevaarlijke orde tegen zich krijgt; dit kan tijdelijk ernstige verkeersbelemmeringen en, ergo, vele onaangenaamheden voor de vernieuwers opleveren. Maar meer dan opstoppen waren het niet.'

(Mevr. Ter Braak — Politicus zonder partij.)

Communisten en moraal

HET GELUK VAN HET INDIVIDU

Het laten verschijnen van een ontwerp-tekst voor een nieuw partijprogramma in een tijd waarin het meest schokkende feit is dat de technologische kennis die de mens heeft vergaard op het punt beland is dat zij in staat is zichzelf geheel te vernietigen, getuigt van moed, inzicht, maar vooral van geloof in de toekomst. Niet de moed van de enkeling, maar de collectieve moed van een partij die zich terecht Communistische Partij van Nederland noemt. Het is vermetel om dwars tegen onheilsopvattingen in aan een samenhangende toekomstvisie te werken, daarmee te helpen een richting aan te geven waarin zich een perspectief kan ontwikkelen. Een perspectief tot een andere, betere socialistische maatschappijvorm. Het is een soort van rebelseid die we ook in het verleden

regelmatig tegenkomen, bij Marx en Engels, bij de Russische revolutionairen die de Oktoberrevolutie voltrokken, die zeer individueel, dwars tegen de heersende opvattingen, nieuwe perspectieven wisten te maken. De moed van communisten en andere democraten in de strijd tegen het fascisme. Het is de moed en het inzicht van mensen die voor vooruitgang zijn en tegen reactie, van mensen die ook fouten durven maken.

Toch gaat het in dit artikel niet om die collectiviteit, maar meer om het individu, de plaats van het individu binnen het marxisme en de partijen die zich hierop beroepen. Hoe hebben zich het denken en de opvattingen daarover sinds Marx ontwikkeld of juist niet ontwikkeld?

'De jonge man die van zijn ouders en leraren oude idealen meegekregen heeft, is zodoende nog voordat hij volgroeid is noodzakelijkerwijze verouderd, hetgeen betekent dat hij op rijpe leeftijd zijn gehele voorraad oude idealen overboord moet gooien om als het ware opnieuw geboren te worden.'

(A. Strindberg — Tijd van gisting.)

Allereerst de zin uit de ontwerp-tekst van het nieuwe partijprogramma: 'Wezenlijk voor de ontplooiing van de menselijke vrijheid is dat de machtsuitoefening van de ene mens over de andere wordt teniet gedaan.' Dit is nieuw, als leidraad voor het handelen van de partij, was de eerste reactie. Het individu krijgt hierdoor een centrale plaats binnen het programma van de partij en deze opvatting heeft consequenties voor de visie op de organisatie, op collectiviteit, op de solidariteitsgedachten. Het geeft een extra dimensie aan begrippen als partij, arbeidersklasse, internationale solidariteit. Het breekt met de gedachten dat, om het maar eens zwart-wit te formuleren, het collectieve voor het individuele komt, de arbeidersklasse de bevrijder is van alle mensen en dat de partij de voorhoede hiervan is. Maatschappelijk geeft bovengenoemde opvatting alle ruimte om te komen tot een werkelijke feminisering en daarmee een waarlijke gelijkheid der seksen.

Hoe en waarom moet zoiets vanzelfsprekends eigenlijk als nieuw ervaren worden.

Wat is er gebeurd dat men in de dagelijkse praktijk van het politieke leven, de partij, het individuele van een ander ondergeschikt belang achtte? In de zin van: het collectieve eerst en dan het individuele, in plaats van: het collectieve kan alleen op basis van de erkenning van de unieke inbreng van het individu. En dat terwijl het marxisme pretendeert de theorie van de bevrijding van de mensen te zijn. Bevrijding in de betekenis van opheffing van de vervreemding en de antagonistische tegenstelling die de kapitalistische maatschappij beheersen. Om te komen tot een maatschappijvorm waarin 'in de plaats van de oude burgerlijke maatschappij, met haar klassen en klassentegenstellingen, treedt een associatie, waarin de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde is voor de vrije ontwikkeling van allen'.

Theorie van het individu

Het gaat ons dus niet om een groep, een klasse, een partij of een collectief binnen die partij, maar het gaat om de vrijheid van de mens als individu. Het ging en het gaat erom een wereld te vormen waarin niet de dingen over de mensen heersen, maar die 'te veranderen in een wereld van de mensen, in een wereld van vrije mensen die bewust vorm geven aan hun lot en voor wie het hoogste goed de mens is, een zo opgevat humanisme is een soort theorie van het geluk'.

In zijn boek 'Bijdrage tot de kritiek op de politieke economie', formuleert Marx zijn individu-opvatting als volgt: 'De mens is in de letterlijke betekenis van het woord een zoön politikon, niet slechts een maatschappelijk dier, maar een dier, dat zich slechts in de maatschappij kan isoleren'.

Isolering in de zin van verzelfstandiging van de persoonlijkheid nodig om te komen tot eigen ontplooiing.

Deze plaatsbepaling heeft een grote inspirerende werking gehad, en was een nieuwe opvatting over mensen als sociale en historische wezens. Een inspiratie die tot nu toe door werkt. Een individu-opvatting dus. In later werk van Marx komt deze opvatting niet of nauwelijks meer voor, waarbij het ook in een werk als Het Kapitaal gaat om de bevrijding van de mens als concrete maatschappelijke verschijning, centraal in het werk komt echter te staan de klasse en de organisatie die de maatschappelijke verandering moet voltrekken. Geen theorie of verdere pogingen daartoe van Marx's kant om te komen tot een theorie over het individu. Mogelijk liggen hierin de kiemen voor de sterke oriëntatie op klasse en organisatie na hem en het niet of althans geringe nadenken over de plaats van het individu hierbinnen. In de maatschappelijke ontwikkeling zien we wel het denken over de plaatsbepaling van het individu o.a. bij Freud, maar zoals gezegd, dit heeft niet een grote invloed gehad op

het denken binnen kringen van het marxisme-leninisme al zijn er pogingen tot een huwelijk geweest.

De organisatie is dus het belangrijkste, het collectieve komt centraal te staan. Alle levenssferen worden ook afgeleid van de organisatie. Zonder twijfel hebben tijds- en regionale omstandigheden een belangrijke rol gespeeld bij de ideeën die Lenin bijvoorbeeld over de organisatie ontwikkelde.

Rusland

Lenins denken over organisatievormen voltrok zich in een tijd waarin het tsaristische Rusland gekenmerkt werd door feodaliteit; een agrarische maatschappij met, en dat was het bijzondere, in bepaalde delen een sterk geconcentreerde arbeidersklasse.

Een agrarische maatschappij houdt kleine leefgemeenschappen in, dorpen etc. met een loodzware ideologische druk van de heersende orthodoxe kerk. Een kerk zeer nauw verbonden met het tsarendom, de Tsaar als hoofd van de kerk, staat, kerk- en staatsideologie één. Daarnaast of eerder eruit voortvloeiend een constante vervolging van alle progressieve maatschappelijke krachten.

Een vervolging die zich niet alleen richtte tegen de directe vertegenwoordigers van progressieve organisaties zoals Dekabristen, de RSDAP, de Bund e.a. maar ook tegen intellectuelen, schrijvers zoals Dostojevski, Gogol, Belinski. Verbanning naar Siberië was een 'normaal' verschijnsel. Gevolg hiervan was een uiterste behoedzaamheid bij leden van revolutionaire groepjes en partijen. Zij organiseerden zich meestal half of geheel illegaal. Illegaliteit van organisatie brengt met zich mee dat zij klein is, dat er een strikte hiërarchie bestaat en dat er geen brede democratische raadpleging kan zijn, dat er eerder militair gedacht wordt dan burgerlijk in de betekenissen

van een organisatiestructuur die in vrijheid en alle openheid kan functioneren.

Dat Lenin in militaire termen dacht blijkt uit het beroemde citaat uit *Wat te doen van 1902*. '.... Wij zijn van alle kanten door vijanden omringd en bijna altijd moeten wij onder hun vuur marcheren...' blz. 14 uitg. 1976.

Lenin was zich m.i. terdege bewust van het specifiek Russische van zijn denken over organisatie. In 1899 schreef hij 'de noodzakelijkheid alle krachten op de organisatie van een regelmatig verschijnend en te bezorgen partijorgaan te concentreren, is bepaald door de bijzondere situatie van de Russische sociaal-democratie, die zich onderscheidt van de toestand van de sociaal-democratische partijen van andere Europese landen en van de Russische revolutionaire partijen'. (Normen des Parteilebens und die Prinzipien der Parteiführung blz. 26.)

Deze wereld van verschil bestond eruit dat in andere Europese landen de partij niet in de illegaliteit werkte (met de beperkingen en strijd die het kapitalisme met zich meebrengt) en vrij en open functioneerde.

Na oktober

Ook na 1917 tegen het einde van zijn leven, als hij erkent dat het de jonge Sowjetstaat niet gelukt is het oude tsaristische staatsapparaat met haar enorme bureaucratie af te schaffen en te vervangen door een eigen staatscultuur die democratisch is, analyseert hij dit als gevolg van een gebrek aan democratische ontwikkeling in de voorafgaande tijd zowel binnen het tsarisme als in de jaren van Sowjetmacht. Dit komt onder andere door de achterlijkheid van de bevolking, de gevolgen van de revolutie, de burgeroorlog, een gebrek binnen de partijorganen aan democratie.

Gebrek aan democratie binnen de partijorganen heeft naar mijn mening haar oorzaak

in de structuur van het democratisch centralisme.

De leiding beslist na debat. Een debat waarin ook en soms zeer heftig verschil van mening kan optreden. Dit besluit ging de partij in en daar werd verder gedebatteerd over hoe het uit te voeren maar ook over de inhoud van de beslissing, zonder dat er nog wezenlijke invloed uit te oefenen is op de inhoud van dat besluit. Bleek het besluit verkeerd, of door te veel weerstand niet uitvoerbaar, dan werd door de leiding een nieuw besluit genomen.

Uiteraard traden en treden verschillen van mening op. Iedereen werd, wordt per slot van rekening lid van een partij met eigen ideeën en zal proberen die ideeën ook vorm te laten krijgen. Natuurlijk kies je die partij die het meest in overeenstemming is met de eigen ideeën. Democratische besluitvorming houdt in dat je eerst praat voordat er een besluit genomen wordt.

Zeker voor de toenmalige omstandigheden in de Sowjet-Unie was dat niet eenvoudig te realiseren. Temeer daar democratie niet iets is dat zo plotsklaps ontstaat, het is een groeiproces dat zijn wortels dient te hebben en ook heeft in de bevolking. Dat wil zeggen ook binnen de organisaties van de bevolking zoals politieke partijen. Lenin signaleert dat op basis van de macht die de partij heeft, zich een machtslaag heeft ontwikkeld die de oude bureaucratie als het ware binnen het kader van de Sowjets aan het vervolmaken is en hij stelt dan... 'in het begin zou een burgerlijke (staats)cultuur genoeg zijn, in het begin zou het genoeg zijn wanneer we het zonder de uitgesproken vóórburgerlijke cultuur kunnen doen, dat betekent de beambten- ofwel lijfeigenencultuur. In cultuurvraagstukken is niets schadelijker dan overijld en lichtvaardig optreden'...

Dit is uit een artikel over het instellen van een arbeiders- en boereninspectie, die bureaucratie zowel binnen de regering als binnen het partijapparaat te lijf zou moeten gaan. De partij was toen echter al niet

meer in staat een onafhankelijk controleorgaan naast zichzelf te laten bestaan.

Zo zeer bepaalde zij reeds al het doen en laten in 1923 en Lenin was door ziekte niet in staat nog werkelijke druk of macht uit te oefenen. Hiermee is niet gezegd dat als Lenin was blijven leven het anders verlopen zou zijn. Dit soort vragen hebben geen enkel nut. Zeker is dat Lenin grote invloed op de ontwikkeling in de jonge USSR heeft uitgeoefend.

Rekening houden met de eigen culturele achtergronden is de conclusie van dit verhaal. Dat geldt dan zeer beslist ook voor de opbouw van een partij onder geheel andere omstandigheden dan die van de Russische arbeidersklasse.

West Europa

Hoe is het mogelijk geweest dat in navolging van de opbouw van de partij zoals die in Rusland plaats vond, deze overgenomen is door praktisch alle delen van de arbeidersklasse in Europa die zich — na de Eerste Wereldoorlog, dus na de afscheiding — op het revolutionaire standpunt stelden? De omstandigheden waren totaal verschillend en het is niet alleen te verklaren uit het uiteindelijke succes van de Oktoberrevolutie en de daarop volgende reactie in de rest van Europa.

Een reactie die naast inwilliging van eisen van de progressieve beweging, zoals in ons land het algemeen kiesrecht, ook leidde tot het bloedig neerslaan van andere revolutionaire opstanden zoals in Duitsland en Hongarije.

Daarbij hebben ook andere mechanismen gewerkt, heel belangrijk lijkt mij hierin het functioneren van de derde internationale, de Comintern, ontstaan op basis van de enorme bevrijdende werking die uitging van het nieuwe dat door de Oktoberrevolutie los gebroken werd. Een internationale solidariteit die er was om gezamenlijk een macht te vormen om de verworvenheden

van die Oktoberrevolutie veilig te stellen, maar ook, en dat niet in de laatste plaats, een internationale macht tegenover de macht van het kapitaal te stellen. Een macht die af wilde rekenen met de mensonwaardige omstandigheden waaronder miljoenen en miljoenen mensen gedwongen waren om te leven. Een macht die een einde wilde maken aan iedere oorlogsdreiging en de daaruit voortvloeiende vernietiging.

De ideeën van de Oktoberrevolutie, het nieuwe perspectief wat hierdoor ontstond had niet alleen maar aantrekkingskracht voor de arbeidersklasse, de hele progressieve beweging liet zich erdoor inspireren. Een aspect van de Comintern was, en dat lag mijns inziens al terecht opgesloten in de oprichting ervan, de wens van de kant van de CPSU om op basis van deze internationale organisatie het staatkundig isolement van de USSR te helpen opheffen en van de kant van de andere partijen om dit uit lotsverbondenheid, in solidariteit tegen de verdrukking in te doen slagen.

Een nadelig effect werd dat alle partijen die lid waren in dit proces ondergeschikt werden aan de belangen van de Sowjet-Staat en daarmee — door bovengenoemde geschetste ontwikkeling van de democratie binnen de USSR en door de plaats die de partij hierbinnen innam — ook aan de partij-politieke belangen van de CPSU. Zij werden in dit proces als identiek opgevat. In de kern van het vraagstuk betekende dit ook een breuk met het denken van Lenin over de ongelijkmatigheid van de kapitalistische ontwikkeling en de daaruit voortvloeiende noodzaak een eigen weg te zoeken en eigen perspectief te creëren. Zij die toch vasthielden aan de eigen ideeën of wezen op de schadelijkheid van deze ontwikkeling werden tot vijand verklaard. Denk aan de vernietiging van de Poolse partij voor de Tweede Wereldoorlog en aan het in de ban doen van de Joegoslavische partij na de Tweede Wereldoorlog.

Natuurlijk speelde de internationale situatie een belangrijke rol in de jaren tussen beide wereldoorlogen die ook die tussenliggende tijd overheersend bepaald hebben. Het is terecht dat in die tijd, het proletariaat van de wereld uit internationale solidariteit met de volkeren van de Sowjet-Unie, dit unieke experiment van de Oktoberrevolutie hielp verdedigen.

Onterecht, schadelijk zelfs, was dat iedereen die op fouten wees binnen de ontwikkeling van de CPSU of USSR meteen tot vijand werd bestempeld. Terwijl bij velen van hen oprechte bezorgdheid en medeleven voorop stond, niet alleen met de ontwikkeling daar maar ook met het perspectief voor eigen strijd.

Natuurlijk waren er vijanden, nationaal en internationaal, die niets liever wilden dan de S.U. vernietigen, maar dit vijanddenken werd niet beperkt tot de werkelijke vijanden. Iedere mening in de SU die niet in overeenstemming was met de heersende werd rigoureuus bestraft. Het bepalen van de lijn werd het voorrecht van een kleine groep. De gehele, laten wij zeggen Leninse garde van de partij werd tot vijand verklaard en geofferd, denk aan de moord op Kirow. Hiermee werden niet alleen de voortrekkers van de Oktoberrevolutie gedood maar ook hun ideeën.

Communisme en inspraak

Reeds vroeg bestond er in West-Europa bezorgdheid over de ontwikkeling zoals die zich voltrok in de Sowjet-Unie; Rosa Luxemburg en Herman Gorter waren o.a. hiervan vertolkers.

Ook Henriëtte Roland Holst uitte deze bezorgdheid, o.a. in haar boek 'Communisme en moraal' uit 1925.

Zij keert zich met name tegen de vormen die de partijorganisatie heeft en spitst dit toe op het vraagstuk van de moraal, zoals die zich op basis van de moraaalsopvattingen van Boecharin en Preobraschenski

binnen de CPSU ontwikkelen.

Zij keert zich tegen een organisatievorm, die het karakter heeft van een 'geestelijke-militaire orde der middeleeuwen' met neigingen tot een volkomen zelfverloochening in het belang van de zaak. Het individu verloochent zichzelf in het belang van de partij, in het voor de partij, groep, staat, doelmatige.

Als 'zedelijk' gelijk gesteld wordt met wat 'nuttig is voor de gemeenschap', en Boecharin en Preobraschenski doen dit, dan vloeit daaruit voort dat er geen tegenstelling kan bestaan tussen het individu en het algemeen maatschappelijk of partijbelang; dan ontstaan ook zulke opvattingen als: 'zedelijkheid is voorbeeldig, nuttig, doelmatig voor mensen of voor een bepaalde groep mensen: onzedelijk daarentegen — schadelijk, ondoelmatig verderfelijk.' Opvattingen over het individu kunnen binnen dit kader van Boecharin, etc. niet ontwikkeld worden, persoonlijke verlangens zouden wel eens niet binnen dit kader kunnen passen en zouden dan onzedelijk zijn. Persoonlijke verlangens zouden wel eens in botsing kunnen komen met de heersende opvatting over zedelijkheid van de aan de macht zijnde groep, partij, misschien wel deel van de partij, dat deel wat op dat moment de leiding vormt. Gevolg is in ieder geval grote wisselvalligheid en afstomping van de creativiteit van het individu maar ook van de maatschappelijke ontwikkeling.

Binnen de moraalopvatting zoals geschetst, wordt het belang van het individu in de toekomst geprojecteerd '...de hoogste wijsheid van de proletarische strijd bestaat daarin, dat iedere proletariër met zijn gehele energie en al zijn geestdrift deelneemt aan den strijd om zijn klasse te helpen het doel te bereiken, al blijft hij zelf onderweg dood liggen'.

Dit soort opvattingen leidde tot ontattingen als 'wij zijn mest op de velden der toekomst'.

Strijd voor eigen belang, zelf vruchten willen plukken van die strijd is dan onzedelijk want is niet in overeenstemming met het belang van de groep; immers je strijdt voor de toekomst als abstractie, niet voor je eigen toekomst.

De combinatie van organisatiestructuur en deze moraal opvattingen hebben in de Sowjet-Unie geleid tot een groepsbelangdenken dat het hele bereik van het maatschappelijk leven bestrijkt.

Alles staat in het belang van de staat, de partij, en wordt beoordeeld vanuit het licht van de partij-ideologie, het marxisme-leninisme.

Wetenschap, welke soort dan ook; kunst, welke uiting dan ook, alles krijgt het ideologische sausje en bij afwijking daarvan wordt men tot vijand, tot dissident verklaard. Het zelfstandig optreden los van de partij-ideologie, het zelfstandig zoeken onder deze omstandigheden wordt hiermee praktisch onmogelijk, het kan wel eens een andere uitkomst hebben dan de officiële leer wil. Natuurlijk is dit extreem gesteld, maar het mechanisme van één overheersende ideologie van één partij werkt wel in de richting van extremen. Extremen die ook gedragen worden door leerboeken over moraal en maatschappij, over moraal en partij, over verhouding individu tot collectief.

Het denken in groepsbelang voert tot opmerkingen als 'het collectief vormt de individualiteit van de mensen' en niet: het collectief wordt gevormd door individuen en in wisselwerking hiermee ontwikkelt zich ieder individu. Wij zijn als mensen nu eenmaal sociale wezens en als zodanig beïnvloeden we elkaar, zijn ook solidair met elkaar, bereid gezamenlijk op te treden voor idealen. Maar dit kan alleen vruchtbaar zijn bij respect voor ieders identiteit, omdat er een krachtenveld van spanningen bestaat waarin belangen van elkeen niet sporen met de belangen van allen. Bij het niet erkennen van het reële bestaan van dit spanningsveld tussen individu en collectief

komt men tot volgende opmerkingen; 'in de socialistische landen vallen de belangen van het volk en de staat samen, het maatschappelijke belang is gelijktijdig staatsbelang; en omgekeerd'. Dit niet erkennen, doodt creativiteit en daarmee maatschappelijke vooruitgang; de som van de maatschappelijke creativiteit is bepalend voor het niveau waarop maatschappelijke vooruitgang zich ontwikkelt.

Verstening

Deze collectiviteitsziekte was een terugval naar de tijd van vóór het utopistische denken binnen de arbeidersbeweging'. Hoe verfrissend doet niet aan: 'Communisme is een toestand van de maatschappelijke organisatie, in welke alle menselijke krachten, d.w.z. handen, hoofden, en harten, ieder talent, iedere intelligentie en ieder gevoel in beweging gezet worden, om aan ieder individu — naar de voor allen gelijke verhoudingen — de zo volledig mogelijke bevrediging van de behoeften, begeerten en wensen, met andere woorden, het grootst mogelijke genot van de persoonlijke vrijheid, te verzekeren.'

'De mensen zijn in gestalte, krachten, gedachten en gevoelens ongelijk. Iedere superioriteit daarbij maakt het het individu makkelijker zijn persoonlijke vrijheid te vergroten en af te rekenen met ledigheid, verkwisting en heerszucht die dienen ten nadele van de andere, van de minder door de natuur begunstigen. Deze bron van maatschappelijke ongelijkheid kan niet verstopt worden; geen wijsheids- of maatregel van verstand is in staat haar droog te leggen, wat ook niet tot het welzijn van de maatschappij zou bijdragen, daar zij gelijktijdig de bron van de vooruitgang van het weten van de mens is.'

Bovenstaande werd geschreven in 1843 door W. Weitling.

Terugval leidt tot verstening van het maatschappelijk gebeuren. Die heeft binnen de

Sowjet-Unie in ieder geval geholpen het bevrijdende denken en handelen van direct na de revolutie, de vernieuwing in de kunsten, het denken over de mens en de menselijke relaties zoals Kollantai deed, af te remmen en voor lange tijd te stoppen. Het was niet in overeenstemming met het belang van de partij, met het belang van de revolutie — dus weg er mee.

Alle opoffering, alle zelfloochening ten spijt, terug naar de 19e eeuw, naar oude en vertrouwde zekerheden. Dood in de pot. Mensen voor het vraagstuk stellen van trouw aan de organisatie, trouw aan het beginsel. Bij voorbij gaan aan het gegeven dat 'elke organisatie na kortere of langere tijd vastloopt in sleur en traditie, den vorm boven het wezen, den geest, boven de letter gaat stellen'.

Dat wil zeggen dat de partij die zichzelf respecteert en een communistische behoort dat te doen, in een constant proces van verandering dient te zijn waardoor zij meehelpt een perspectief te creëren voor maatschappelijke verandering.

De praktisch volledige onderschikking van het persoonlijke aan het collectieve zoals zich dat uit in het moraal- en filosofisch denken van de sowjet-ideologen, leidt tot deforming van de eigen persoonlijkheid en tot apathie in de strijd.

Robots?

Na het voorafgaande wil ik beslist niet zeggen dat communisten, waar dan ook actief, gehandeld hebben als robots, of dat partijen zich alleen maar oriënteerden op de USSR. Nee, de maatschappelijke werkelijkheid is nu eenmaal sterker dan welk isme ook. Dat betekent dat iedere partij, terdege gedwongen door die maatschappelijke werkelijkheid, rekening moest houden met nationale omstandigheden en verworvenheden. De democratische traditie van het Nederlandse volk vindt b.v. zijn

weerslag in het denken en handelen binnen de CPN.

Communisten zijn veelal hartstochtelijke mensen die met grote persoonlijke inzet werken als het erom gaat maatschappelijke vraagstukken te helpen oplossen.

Deze inzet, grenzen verleggend van karakter, was duidelijk bij het doorvoeren van de Oktoberrevolutie. Bij de verdediging van de verworvenheden van deze revolutie door communisten en andere democraten zowel in het land zelf als daarbuiten.

Arbeiders, kunstenaars, intellectuelen trokken vanuit de gehele wereld naar de Sowjet-Unie om te helpen haar te verdedigen en op te bouwen.

Waarbij zij allen zich lieten leiden door het ideaal van een betere wereld en aandeel wilden hebben in dat gevecht om die betere wereld. Bevleugeld als het ware door de gedachten; 'Het kostbaarste wat de mens bezit is zijn leven. Hij krijgt het slechts eenmaal, en je moet het leven zo leven, dat je later geen knagend verdriet hebt om doelloos verkwiste jaren, dat de schande van een gemeen en bekrompen verleden je niet verteert, en dat je bij het sterven zult kunnen zeggen: mijn gehele leven en al mijn krachten gaf ik aan het allermooiste wat er bestaat — Aan de strijd voor de bevrijding der mensheid.'

Deze gedachten, het helpen bouwen aan een andere een betere wereld was ook de bron van inspiratie voor de Nederlandse communisten in de donkerste jaren die de wereldgeschiedenis tot nu toe kent, de Tweede Wereldoorlog. Vaak hebben zij het hoogste ingezet wat denkbaar is voor een mens. In ons land hebben zij, ieder afzonderlijk, het vaandel van de nationale onafhankelijkheid hoog gehouden, hebben zij onverzoenlijk het fascisme het hoofd geboden. Hebben zij hun eigen eer en geweten zuiver gehouden maar ook dat van de CPN.

Hiervan legt de Februaristaking van 1941 getuigenis af. Maar ook de vele communisten die in de concentratiekampen heb-

ben gezeten die aan het illegale verzet deelnamen en zij die hun leven gegeven hebben. Waarbij zij allen met alle varianten van dien *en waar ook ter wereld* zich door een gloeiend ideaal lieten leiden zoals Janis Tsitsilamis, een 20-jarige Griek, vermoord door de Hitler barbaren, verwoordt in zijn laatste brief aan zijn moeder; 'Over een paar minuten zal het dag zijn! de zon, de nieuwe zon zal boven u stralen, boven de natuur, boven het leven. Met haar gloeiende stralen zal zij de koude aarde verwarmen, het verse graf, waarin wij zullen rusten... De mens die zijn leven offert voor een hoger ideaal, zal nooit sterven, en wie wist te leven, zal ook weten te sterven... Wanneer de dag der vrijheid zal komen, wanneer de klokken de boodschap van de vreugde en van de overwinning verkondigen, dan zult u tegen uzelf zeggen, moeder, dat het Janis, uw zoon is, die deze klokken laat luiden' —

De CPN liet zich in die moeilijke tijd ook niet leiden door wraakzucht. Zij lieten blijken dat humanisme een bestanddeel van haar optreden vormde toen zij zich keerde tegen het kaalscheren van vrouwen die een verhouding hadden gehad met Duitsers en opkwam voor de bestraffing van oorlogsmisdadigers. Met name van diegenen die economisch gecollaboreerd hadden en dan in het bijzonder de groten onder hen: 'De macht van de grootkapitalisten moest worden gebroken, niet alleen door inbeslagname van de oorlogswinsten, maar ook door structuurverandering van de maatschappij.'

Na de oorlog - Koude oorlog

Na de Tweede Wereldoorlog zien we dat communisten met een grote persoonlijke inzet zich verzetten tegen de koloniale politiek van de toenmalige regeringen, dit op basis van de consequente anti-koloniale politiek van de partij, enkele namen mogen

dit illustreren zonder anderen tekort te doen: Piet van Staveren en Ratio koster, beide veroordeeld tot gevangenisstraf. Verzet in Indonesië en in eigen land, tegen troepenuitzending en voor vriendschap met het volk van Indonesië.

Niet onvermeld mag blijven dat in de tijd van de koude oorlog het pure lidmaatschap van de CPN kon leiden tot ontslag en dit risico werd genomen, uit toewijding aan het ideaal voor een socialistische maatschappij. Zo werden er offers gebracht vanuit eigen inzicht en visie. Maar de officiële partijpolitiek ten aanzien van het individu bracht het niet verder dan de infiltratie- en komplottheorie met betrekking tot het functioneren van de partij. Een soort zelfgekozen isolement?

Anders kan niet beoordeeld worden waarom in de voorbereidende congresstukken van het congres in 1947 staat: 'Na de oorlog ligt het voor de hand, dat onze vijanden moeite noch kosten sparen om op zo groot mogelijke schaal te pogen in onze partij en rondom onze partij onze strijd te schaden, inlichtingen te verzamelen en onze partijgenoten te beïnvloeden en te corrumperen. Dit wordt hun vergemakkelijkt door de verbindingen, die in de laatste jaren der illegaliteit tussen onze partij en de burgerlijke verzetsbewegingen bestonden.'

Alsof de partij zaken te verbergen had, alsof zij nog in de illegaliteit leefde. Dege-
nen die het meest beïnvloedbaar waren werden ook aangewezen. Coalities die in de jaren van de bezetting waren gelegd werden met dit soort opmerkingen kapot gemaakt. De strijdmakers uit het verzet werden tot vijanden verklaard. Dit had verstrekkende betekenis voor de vernieuwing zoals die zich aan het aftekenen was tegen het einde van de oorlog. Zij werd in wezen door de toenmalige CPN-leiding voor onmogelijk gehouden en dus niet verder ontwikkeld.

In hetzelfde materiaal werd ook melding gemaakt van een wijziging van de partijstatuten. Het partijbestuur wordt gemach-

tigd leden die 'persoonlijk onbetrouwbaar zijn gebleken, na uitgebracht rapport van de centr. Politieke Controle-Commissie, uit de partij te royeren.'

Dit uiteraard zonder invulling, indien dit al mogelijk zou zijn, van wat er onder persoonlijke onbetrouwbaarheid moet worden verstaan. Willekeur als instrument binnen de partij ten aanzien van het persoonlijk leven van partijgenoten. Onbetrouwbaar als je homoseksueel bent? Of indien blijkt dat je huwelijk kapot is omdat er een ander is? Niet zulke irrelevante vragen gezien de rede over de moraal van communisten die op dit congres is uitgesproken en waarin van communisten geëist wordt: 'wij moeten oprecht zijn in onze handelingen, ook ten opzichte van het andere geslacht... Wij moeten trouw zijn, ook in het huwelijk.' Kortom een betutteling vanuit de partij naar het privéleven van partijgenoten toe.

Tenslotte, het individu — het begin

Betutteling, onderschikking van individuen aan één of ander belang, aan een staat, een ideologie etc. is niet alleen funest voor het individu, maar op de lange duur ook voor een partij. Wij denken wel voor je, wat de leiding zegt is wel gedaan. Hierdoor krijgt de creativiteit van het individu geen kans zich te ontplooiën, dreigt vernietigd te worden. Er ontstaat een éénrichtingsverkeer, met als gevolg een verstopping in het uitwisselen van kennis.

Ervaring dreigt zo leidraad te worden voor het optreden. Organisaties opbouwen op ervaring zonder gebruik te maken van de aanwezige kennis van ieder afzonderlijk, is in wezen anti-intellectueel.

Men kan zo niet wanneer nodig, aanpassing vinden bij de maatschappelijke veranderingen, de ervaring zegt immers dat..., er kan dus niet tijdig en voldoende vernieuwd worden.

Het is tevens slecht voor het democratisch functioneren van de partij en maatschappij.

Mensen worden onmondig gehouden, er vindt geen werkelijke spreiding van kennis en macht plaats, doordat mensen afgehouden worden van zelfstandig nadenken over hun positie en hoe hierin verandering aan te brengen. Gevolg is een moeizaam functioneren van het individu wanneer deze barrières afgebroken worden — leidingen krijgen een koekje van eigen deeg. Er ontstaat een onzekere situatie die vrees oproept, omdat houvast aan zekerheden gaat ontbreken, zelfstandig een positie bepaling plaats moet gaan vinden.

In deze toestand ontstaat de neiging om oude methoden te hanteren teneinde of de vernieuwing, die noodzakelijk is voor het voortbestaan, door te zetten of om het bij het oude te laten.

Men helt ertoe over oude waarden een heiligheid te geven die er nooit aan ten grondslag lag of een zelfde soort heiligheid te geven aan nieuw verworven inzichten.

Hierdoor dreigt een patstelling die in de kern een rem op het vernieuwingsproces dreigt te worden. Juist het zich baseren op de noodzaak van opheffing van machtsuitoefening van de ene mens over de andere dwingt tot de erkenning van pluraliteit in het denken.

Dwingt tot het creëren van een situatie waarin de besluitvorming doorzichtig is, opdat iedereen kan oordelen.

Pluriformiteit in denken wil zeggen dat ook het denken van de ander, die niet binnen de partij georganiseerd is, bestanddeel is van het zoeken naar oplossingen waar de maatschappij voor staat. Het heeft als zodanig betekenis voor de coalitiepolitiek van de partij.

Het houdt in dat het marxisme niet als de enige architectuur gezien wordt van het individuele geluk van de mens, noch van dat van de mensheid. Gebeurt dit wel dan treedt verstarring op, de dialoog loopt vast. Zo was de situatie in de tijd van de koude oorlog. Al het leven en denken bestond uit twee-fronten-beoordelingen. Goed of slecht in de meest extreme bete-

kenis van het woord, nuancering was niet meer mogelijk. Alleen de plaats waar je stond bepaalde wat goed of slecht was. Het gezamenlijk zoeken naar oplossingen was uit den boze. Dit gold voor beide fronten.

'Geen machtsuitoefening van de ene mens over de andere' omvat meer dan alleen de opheffing van de uitbuiting van de ene mens door de andere. Het heeft betekenis voor de verhouding van de partij tot het individu — ook al gaat het individu op basis van vrijwilligheid het lidmaatschap aan. Het geeft de richting aan hoe er gehandeld of gedacht moet worden over de verhouding tussen de seksen, tussen homoseksuelen en heteroseksuelen. Het heeft betekenis voor de verhouding van partij tot religie, moraal, ideologieën, kunst etc.

Het is samenwerking op basis van gelijkheid van partners. Uiteraard treedt er een spanningsveld op tussen de verhouding individu en staat, maar democratische visie op mensen is nog geen anarchie. Het wil zeggen gezamenlijk zoeken naar oplossingen van de problemen waar de mensheid voor staat. *Zoeken naar een oplossing waarin het niet alleen gaat om de toekomst maar om het heden.*

Ik ben niet tegen kernwapens opdat generaties na mij kunnen leven, nee in de eerste plaats ben ik tegen omdat *ik* wil leven, omdat ik het leven zinvol vind, ik dat niet afgebroken wil zien door de waanzin van een kernoorlog.

Ook ik wil leven in een betere, een socialistische wereld, een maatschappij waarin mensen niet ondergeschikt zijn aan machines maar de machines aan de mens. Een maatschappij die technologische vernieuwing in dienst stelt van een gelukkiger leven van ieder individu en niet zoals in deze kapitalistische maatschappij waarin de invoering van de chips het opofferen van 75.000 banen betekent, 75.000 mensen op straat zetten omdat het rendement van

het bedrijfsleven invoering van deze chips vereist.

De denkrichting zoals de ontwerptekst van het partijprogramma voorstaat helpt mee een theorie te ontwikkelen die het geluk van de individuele mens voorstaat, van ieder mens. Het legt mede bouwstenen voor een moraalopvatting die de individuele ontplooiing niet in de weg staat. Die uitgaat van de uniekheid van ieder individu.

De richting die de ontwerptekst wijst is de moeite van de strijd waard.

De organisatie die voor de verwerkelijking hiervan nodig is zal haar vorm en inhoud in de strijd voor het doorzetten van deze richting vinden.

Voorop in de tekst staat dat het gaat om het voortbestaan van de mensheid. In het licht van die probleemstelling is de vraag naar de vorm van de organisatie legitiem en moet ter discussie kunnen staan zonder dat het goede uit het verleden overboord gezet wordt, terwijl dat wat overleefd is wordt afgestoten.

Hierbij is overwogenheid, moed en wijsheid nodig, ook dat spreekt uit de richting van de ontwerptekst.

Deze inzichten zijn eigen aan de partij, de CPN die nu aan het einde van de 20e eeuw, met meer dan 150 jaar geschiedenis van de arbeidersbeweging achter de rug, zichzelf en haar ideeën kritisch durft te toetsen en te vernieuwen en zich richt op de toekomst.

Dik de Boef

Gebruikte literatuur:

Ontwerp tekst programma van de CPN
K. Marx, Fr. Engels Communistisch manifest
K. Marx - Bijdrage tot de kritiek op de politieke economie
W. I. Lenin, Wat te doen
W. I. Lenin, Normen des Parteilebens
H. Schuff — Marxisme — het menselijke individu
H. Schiskin — Grundlagen der kommunistischen Moral. Marxisme en christendom
H. Roland Holst — Communisme en moraal
W. Wreiting — Das Evangelium des armen Sünders

Naar een progressief antwoord op beddenreductie

In het eerste artikel in het aprilnummer van P en C, hebben we uitgewerkt hoe ons leven steeds meer in het perspectief van ziek of gezond zijn wordt getrokken en onder de invloed komt van de gezondheidszorg, van de medische macht. Daarmee wordt mensen meer en meer zeggenschap ontnomen over hun eigen lijf en leven.

We hebben aangegeven dat dit proces van medicalisering uit veel complexe factoren bestaat en dat de staat er een bevorderlijke rol bij heeft gespeeld. Maar de medische macht bestaat alleen bij de gratie van het feit dat die ook wordt toegekend door de bevolking. Een sleutelkwestie is de wederzijdse afhankelijkheid tussen artsen en patiënten, de wisselwerking tussen hen beiden. Daarin ligt dan ook een belangrijke bron van verandering, ook in maatschappelijk opzicht.

In dit vervolg werken we uit hoe medicalisering is tegen te gaan. Daarbij is een

sterke eerste lijn van essentieel belang. In werkwijze, machtsverhoudingen en in financieel opzicht zal de invloed van de bevolking en de eerste lijn op de tweede lijn moeten toenemen. Dát bedoelen we met de omkering van de gezondheidszorg. Hoe hiervoor op korte termijn aanzetten te ontwikkelen zijn en welk antwoord er dan nodig is op de beddenreductiemaatregelen, daarover gaat dit tweede deel verder. Om te kunnen komen tot een gezondheidszorg die behalve een hoogstaande medisch-technische kwaliteit ook nog een aantal andere kwaliteiten kent: namelijk meer aandacht voor zorg, maar samen met een toenemende eigen verantwoordelijkheid van de mensen. Een gezondheidszorg waarin schadelijke uitwassen van het huidige systeem worden teruggedrongen en waarvan de maatschappelijke invloed juist het belang van gewenste maatschappelijke veranderingen versterkt, in plaats van ze tegen te gaan.

Democratisering van gezondheidszorg; van tweede naar eerste lijn

Hoe is medicalisering van de samenleving tegen te gaan? Veranderingen blijken niet eenvoudig, gezien de complexiteit van het proces. Er zijn maatschappelijke veranderingen nodig, zodat tegenstellingen niet meer schijnbaar opgelost hoeven te worden met medisch gezag. Er zijn veranderingen nodig binnen het relatief autonome gezondheidssysteem. En niet in de laatste plaats is er een verandering nodig in ons eigen denken over wat ziek is en wat gezond en over hoe we zelf

in dit opzicht weer meer vat op ons leven kunnen krijgen. Hoe krijgen we onze eigen verantwoordelijkheid over ons eigen leven terug, zonder de kwaliteit van het medisch-technische handelen op het spel te zetten? Er is een andere manier van werken nodig binnen de gezondheidszorg. Maar 'politiserende hulpverlening' — mensen in de spreekkamer bewust maken van maatschappelijke verhoudingen — is een te naïeve oplossing gebleken. Iemand met pijn in zijn rug wil van die rugpijn afgehol-

pen worden en ziet er toch geen been in zich naar de vakbond te laten verwijzen, om aan de oorzaken van zijn rugpijn, zijn werksituatie bijvoorbeeld te gaan werken? De invloed van de medische macht moet teruggedrongen worden, maar het verwijderen van artsen uit het WAO-systeem biedt geen enkele garantie, dat op rechtvaardiger gronden wordt vastgesteld, hoeveel uitkering iemand krijgt.

Eén richting van oplossen is naar ons idee echter wel duidelijk: het doorbreken van de toenemende invloed van de medische macht is onmogelijk zonder democratisering; van de wisselwerking tussen artsen en de bevolking, zowel in hun individuele relatie als maatschappelijk gezien. Samenwerking en loondienstverbanden zijn belangrijke voorwaarden bij die democratisering. Onder die voorwaarden kan democratisering artsen dwingen zich voor hun handelen te verantwoorden, ons als gebruikers het mogelijk maken onze eigen verantwoordelijkheid te nemen en leiden tot vermaatschappelijking van de gezondheidszorg onder controle van de bevolking. Zo'n democratisering zal de maatschappelijke autonomie van de medische macht aan kunnen tasten en een gezondheidsproductie kunnen bevorderen op de termen die de bevolking daar zélf aan geeft. Uiteindelijk zal het daarbij ook moeten gaan om een democratisering van het ziektebeeld zelf. We moeten zelf kunnen bepalen wat ziek is en wat gezond. Voor onszelf, individueel én in de samenleving. Werk(st)ers in de gezondheidszorg zullen bereid moeten zijn hun deskundigheid te democratiseren, de mensen hun eigen verantwoordelijkheid terug te geven door inzicht te geven in hun afwegingen. Als gebruikers zullen we die verantwoordelijkheid ook moeten nemen en opeisen. Alléén langs deze weg kan het gezondheidssysteem bijdragen aan een zelfstandig bestaan en hoeft het zelf niet langer ook gekenmerkt te blijven door begrippen als

de magie van de technologie, of de kunsten van een geflipte tovenaarsleerling.

De eerste lijn als vertrekpunt

Het lijken verre perspectieven, democratisering, vermaatschappelijking, een andere inhoud van wat ziek en gezond is, een andere werkwijze en een andere opstelling van de bevolking.

Maar de eerste aanzetten ervoor zijn reeds gemaakt, en wel in de eerste lijn. Niet toevallig, als we bedenken dat de medische macht haar bolwerk vooral heeft in de tweede lijn, de ziekenhuizen. Daar worden mensen extreem afhankelijk gemaakt, geïsoleerd van hun maatschappelijke omgeving, overheerst het medisch-technologische denken. Het is er op zich moeilijker om tot veranderingen te komen. (Hoe groter een ziekenhuis is, hoe moeizamer dit lukt.) Ook al wordt, met name vanuit de verpleging, op die veranderingen aangedrongen.

Het is echter om een andere reden nog veel minder toevallig dat in de eerste lijn vernieuwende ontwikkelingen in gang zijn gezet. De eerste lijn is werkzaam in de buurt waar mensen leven, dicht bij huis dus. En dát maakt een betere wisselwerking tussen hulpverleners en hun patiënten mogelijk.

Dit element is in de eerste lijn altijd aanwezig geweest en kenmerkend voor de eerste lijnsbenadering. Ook voor huisartsen. Want hoewel deze binnen de eerste lijn ten opzichte van andere hulpverleners nog steeds een machtige positie hebben, komen ook zij er eerder toe een verbinding te leggen van klachten met de leefsituatie waarin mensen zitten. Juist omdat ze er dicht bij zitten. Eerste-lijnwerk(st)ers kunnen hun ogen niet sluiten voor maatschappelijke problemen die individueel vertaald in hun spreekkamer gebracht wordt. En eerste-lijnwerk(st)ers zien ook wat een ziekenhuisbehandeling in het leven van mensen nog meer betekent dan 'genezing'.

Democratisering, niet alleen van de organisatie van de hulpverlening maar vooral ook van de werkwijze — mensen hun eigen verantwoordelijkheid teruggeven of laten houden voor hun eigen leven én mensen zolang mogelijk thuis in hun eigen omgeving helpen — dát zijn de wezenlijke kenmerken van de vernieuwingsbeweging in de eerste lijn. Nauw verbonden hiermee is het streven naar samenwerking tussen de verschillende werksoorten. Daarbij is de medische inbreng niet langer per definitie méér waard; en wordt gestreefd naar integrale gezondheidszorg: klachten worden gezien als één uitdrukking van iemands leven in al zijn facetten. Daarom is er oog voor de maatschappelijke achtergronden van ziekte, ook bij de probleemoplossing. Buurtgerichte samenwerkingsverbanden (van huisartsen, wijkverpleging, alg. maatschappelijk werk, fysiotherapeuten, enz.) zijn de duidelijkste exponenten van deze vernieuwing. Ze doen zich in talloze vormen voor. Gezondheidscentra (buurtgericht) zijn daarvan de meest herkenbare voor bewoners.

Door de nabijheid en rechtstreekse toegankelijkheid van de hulpverlening én door de herkenbaarheid ervan in de buurt is het voor bewoners/gebruik(st)ers ook beter mogelijk hun invloed als gebruik(st)er te doen gelden en zichzelf te emanciperen op het gebied van ziekte en gezondheid. Ook al komt mondigheid nog maar mondjesmaat voor, de eerste lijn biedt bij uitstek de voorwaarden voor een 'discussie' voor een verbeterde wisselwerking.

Het zal duidelijk zijn dat het in deze vernieuwingsontwikkelingen in de eerste lijn uiteindelijk gaat om een verandering van de totale gezondheidszorg. Continuïteit in de zorg is altijd al een belangrijk eerste-lijnsdoel geweest.

Strategie

Uitgangspunt voor een progressieve, ver-

nieuwende politiek in de gezondheidszorg is dus versterking van de eerste lijn en een verschuiving van het zwaartepunt van de gezondheidszorg van de tweede naar de eerste lijn. Maar hoe doe je dat?

In het verleden werd hierbij door progressieve mensen de aandacht vrijwel uitsluitend gericht op stimuleringsmaatregelen voor de eerste lijn: daar moesten meer mensen in de verschillende werksoorten komen, daar moest geld naar toe, daar moest de kwaliteit van het werk verbeterd worden door samenwerking, bijscholing, integrale hulpverlening, daar werden gezondheidscentra opgezet, daar gingen artsen en fysiotherapeuten in dienstverband werken, enz. Het idee was dat als de eerste lijn eenmaal beter draaide, vanzelf een verminderde vraag naar specialistische hulp en ziekenhuisopnames zou ontstaan. Pas dan zou er een situatie ontstaan waarin op een verantwoorde wijze een vermindering van de capaciteit van de tweede lijn zou kunnen worden uitgevoerd. Vóór die tijd was vermindering van het aantal ziekenhuisbedden niet aanvaardbaar.

Een andere stroming, onder met name de eerste-lijnwerkers, hield zich vanwege hun onmachtgevoelens ten aanzien van de ziekenhuissector uitsluitend bezig met verbetering van hun eigen werk. Zij probeerden zomin mogelijk mensen te verwijzen naar specialisten en gaan opnames zo lang mogelijk tegen. Wat hun betreft mag er wel flink gesneden worden in de ziekenhuissector.

De laatste jaren is het in allerlei discussies duidelijker geworden dat het niet alleen gaat om meer van dit en minder van dat, maar dat de gehele verhouding tussen eerste- en tweede-lijnsg gezondheidszorg op de helling moet.

De gang van zaken in de ziekenhuissector drukt namelijk een dermate zwaar stempel op de gehele hulpverlening — ook in de eerste lijn — dat er nauwelijks ruimte is voor daadwerkelijke en blijvende vernieu-

wing. Met een enkel voorbeeld is dit te verduidelijken. Als huisarts ben je bezig samen met een patiënt te zoeken naar mogelijke oorzaken voor zijn/haar klachten. Verwijs je dan naar een specialist om 'even' via een bepaald onderzoek uit te sluiten dat er een ernstige ziekte in het geding is, dan verlies je de patiënt vaak maanden uit het oog. Komt deze weer bij je terug, dan blijkt er altijd wel een of andere kleine stoornis te zijn ontdekt en is de patiënt inmiddels 'behandeld' met medicijnen of zelfs een ingreep. Weg is het nadenken over de eigen situatie, er is een stoornis gevonden en die wordt behandeld. De patiënt verwacht nu eenzelfde werkwijze van de huisarts. Ook via allerlei media wordt de aandacht gefocust op het medisch-technisch handelen in ziekenhuizen, op de wonderen van de medische techniek. Maar daar blijft het niet bij. Een eenmaal verwezen patiënt is bijna niet meer los te weken bij de specialist. Deze laat de mensen vaak vele malen, tot jaren achtereen terugkomen, ook al is er niets bijzonders gevonden, ter controle. Ook kan de ene specialist weer doorverwijzen naar de ander. Stuur je iemand naar een specialist ter controle van zijn/haar longfunctie, dan moet je niet opkijken als hij of zij met een geopereerde heup weer voor je staat. Vooral bij opnames in het ziekenhuis gebeurt het tegenwoordig maar al te vaak dat meerdere specialisten aan het bed van de patiënt komen, tot zes of zeven keer aan toe. Kassa! Op deze manier doorkruist het medisch-technisch gerichte (be)handelen in ziekenhuizen steeds opnieuw de meer integraal gerichte werkwijze van de eerste lijn (integraal wil zeggen: de mens als één geheel te zien in zijn sociale omgeving). Daarbij komt dat je soms het grootste deel van je tijd bezig bent mensen af te houden van 'medische consumptie', waardoor je erg weinig tijd en energie overhoudt om te werken aan de vernieuwing van je eigen

werkwijze. Vervelend is ook dat je de mensen vaak niet volledige inspraak kan geven over hun eigen behandeling omdat zij dan dingen vragen (pillen, verwijskaarten) die je ze niet wilt geven.

Financiële druk

De laatste jaren is het financiële aandeel voor de tweede lijn verdubbeld ten opzichte van dat van de eerste lijn. Van de 30 miljard die er in de gezondheidszorg omgaat soupeert de tweede lijn nu 70% op — voor 30% bijzondere ziekten die er behandeld worden — voor de eerste lijn resteert 30%, voor 70% algemenere ziekten. Binnen de ziekenhuissector zijn duidelijke oorzaken aan te wijzen waardoor de zuigkracht zo sterk is geworden en ook het medisch handelen steeds technischer wordt. Ziekenhuizen worden per bezet bed gefinancierd, specialisten per verrichting, per behandeling dus. In een tijd van bevriezing van tarieven van ziekenhuizen en specialisten, van verkorting van de duur van opnames, ontstaat een steeds grotere financiële druk op ziekenhuisdirecties en specialisten om méér mensen op te nemen, om mensen tijdens het weekend vast te houden, om méér diagnostiek te doen, om méér ingrepen te doen, om méér onderling te verwijzen etc. Van alle specialistische handelingen worden de ingrepen (operaties) het best beloond, hetgeen tot de enge situatie kan leiden dat ingrepen die niet nodig zijn gedaan worden omdat het zo goed verdient (het weghalen van baarmoeders bij vrouwen is hiervan een duidelijk voorbeeld). Voor luisteren naar een patiënt krijgt een specialist niet betaald. Specialisten en ziekenhuizen blijken dus zelf nagenoeg alle touwtjes in handen te hebben om eenmaal verwezen patiënten vast te houden en allerlei onderzoek, behandelingen en controles te doen. Wil de eerste lijn echt de kans krijgen om

tot een vernieuwing en versterking te komen dan zal er flink gesleuteld moeten worden aan de machtsverhouding tussen eerste en tweede lijn. Dat vereist naast stimuleringsmaatregelen voor de eerste lijn, andere financierings- en overlegstructuren, samenwerking in plaats van verwijzing, het delen van verantwoordelijkheid en het wederzijds openstaan voor kritiek. Van de patiënt vereist het een mentaliteitsverandering, het terugkeren naar de eigen verantwoordelijkheid en het zich minder afhankelijk opstellen van specialistische deskundigheid.

Beddenreductie

In het kader van verschuiving van de verhouding tussen eerste en tweede lijn — de omkering van de gezondheidszorg — kan ook een maatregel als de beddenreductie een plaats krijgen.

Beddenreductie beperkt de ziekenhuiscapaciteit zodanig dat alleen de echt noodzakelijke opnames plaats kunnen vinden.

Dus geen overbodige observaties, geen overbodige ingrepen, geen opname wanneer het onderzoek ook poliklinisch gedaan kan worden enz.

Tot hoever het aantal bedden verminderd kan worden is moeilijk te zeggen. Dat is voor iedereen natte-vingerwerk. Zolang artsen zo sterk zelf de 'behoefte' aan medische handelingen, opnames etc. bepalen, kan de 'echte' behoefte niet bepaald worden.

Het is daarom moeilijk ja of nee te zeggen tegen de norm van de regering, 3,7 bedden per 1000 inwoners. Aan de andere kant heeft het weinig zin tegen de regeringsvoornemens tot beddenreductie verzet aan te tekenen, nu deze al in zo'n ver stadium van voorbereiding zijn. Beter lijkt het eisen te stellen dat deze beddenreductie zodanig verloopt, dat andere delen van de gezondheidszorg ook daadwerkelijk in staat zijn de mensen op hun eigen manier te helpen

of op te vangen. Op die manier kan de beddenreductie bijdragen aan het wat gezonder maken van de verhoudingen in de gezondheidszorg.

Als geïsoleerde maatregel kan de beddenreductie juist averechts werken. Want wat gebeurt er? Er gaan ziekenhuizen en/of afdelingen dicht, specialisten en personeel wordt ontslagen. Het aantal opnames en verrichtingen zal met één klap op een lager niveau terechtkomen. Maar waarschijnlijk niet voor lang. Want getracht zal worden met minder bedden en minder personeel toch weer zoveel mogelijk 'productie' te realiseren. Wie er de dupe van worden dat zijn de mensen die niet echt behandeld hoeven te worden, maar die meer voor de verzorging kwamen, de bejaarde mensen en alleenwonenden, die zullen in het ziekenhuis van de toekomst niet meer terecht kunnen. Ook alle andere patiënten zullen slechts gedeeltelijk hersteld weer thuiskomen. Op die manier ontstaat een extra beroep op met name de verzorgende taken van de eerste lijn, op de wijkverpleging en de gezinsverzorging.

In wezen gaat het erom instrumenten te vinden die de productie in de tweede lijn aan banden leggen en beheersbaar maken, zonder dat belangrijke verworvenheden op het spel gezet worden. Daarbij gaat het erom te zoeken naar mogelijkheden om het overheidsbeleid zodanig te beïnvloeden dat de beddenreductie ingebed wordt in een pakket van maatregelen, gericht op een structurele versterking van de eerste lijn ten opzichte van de tweede, inclusief een uitbreiding van menskracht en middelen in de eerste lijn.

Eisen aan het overheidsbeleid

Zo'n pakket van maatregelen zou globaal uit de volgende onderdelen moeten bestaan:

- de versterking van de eerste lijn in financiële middelen en arbeidsplaatsen,

- onder de voorwaarde dat gewerkt wordt aan vernieuwing en democratisering van de hulpverlening;
- doorvoering van de beddenreductie door met name bij de grotere ziekenhuizen bedden weg te halen en de kleinere in stand te houden en door de voorwaarde te stellen van eerste-lijnsgericht te werken. Dat houdt in onderzoeksfaciliteiten voor huisartsen beschikbaar te stellen en verbetering van samenwerking en overleg met de eerste lijn onder andere bij opname en ontslag;
  - door de verhouding tussen eerste en tweede lijn om te draaien: door verandering van het systeem van verwijzingen (invoering van de eenmalige advieskaart voor huisartsen naar specialisten, afschaffing van de intercollegiale verwijskaart en de zelfgeschreven herhalingskaart voor specialisten onderling); en door andere financieringsstructuren voor ziekenhuis (budgetfinanciering) en specialist (dienstverband);
  - door het uitbreiden van tussenvoorzietingen die de mogelijkheden voor opvang en verzorging buiten het ziekenhuis of de inrichting vergroten en die gericht zijn op het thuiswonen van mensen;
  - door het opzetten van een vernieuwingsfonds waaruit projecten die gericht zijn op structurele vernieuwing en die niet passen in bestaande financieringskanalen, gefinancierd worden. Geld voor dit vernieuwingsfonds kan gevonden worden door 1% van de totale gezondheidszorgomzet ervoor te reserveren. Nu al. Bij een positieve beoordeling van de projecten is een verplichte opname in de reguliere financiering noodzakelijk.

Conclusies

Ontmedicalisering van de maatschappij is

een hoofdelement in de vernieuwing van de hulpverlening. Vooral in de eerste lijn zijn de voorwaarden aanwezig om op een andere manier te werken aan klachten en problemen. Dat gebeurt niet automatisch door iedere eerste-lijnswerker. Maar er zijn in de eerste lijn vele aanzetten tot vernieuwing, met name op het vlak van samenwerking — al of niet in gezondheidscentra — waardoor een meer integrale hulpverlening mogelijk wordt.

Ook is de positie van de gebruiker versterkt in de individuele hulpverleningssituatie — er is meer tijd per patiënt — en met name bij gezondheidscentra functioneren veelal ook gebruikersverenigingen.

In de tweede lijn zijn de nadelen van het medisch handelen sterk geconcentreerd en wat betreft de opnames voor een deel onvermijdelijk, namelijk het isoleren van mensen van hun eigen omgeving en de sterke afhankelijkheid van hulpverleners die hiermee samenhangt.

Daarom is het juist om in het kader van een vernieuwingsbeleid te streven naar een sterke beperking van het aantal opnames in ziekenhuizen. In zo'n beleid kan ook beddenreductie een plaats krijgen temidden van andere maatregelen en waarschijnlijk is het dan niet eens de belangrijkste maatregel (de eveneens door deze regering doorgevoerde budgetfinanciering zou onder een aantal voorwaarden wel eens veel meer zoden aan de dijk kunnen zetten).

De beddenreductie zal echter door progressieve mensen aangegrepen kunnen worden om eisen te stellen op het vlak van structurele veranderingen in de gezondheidszorg; geen ongewenste ombuiging, maar een gewenste omkering.

Cilia Galesloot
Rya de Vries
Bert van Raalte

Bronnen:

- Congresmap 'De gezondheidszorg als placebo', Universiteit van Nijmegen.
- Medicalisering, J. J. Klinkert in Medisch Contact, nr. 51/52 van 1982.
- P. J. van der Eyk, de Verdoktering van Nederland.

Scholing en vorming

...en de nieuwe identiteit van de CPN

Onze partij maakt in korte tijd een proces van betrekkelijk grote verandering door. De relatie tot de massabeweging en de relatie tot andere politieke formaties worden anders opgevat dan kort tevoren. Met de feministische en ekologische beweging doen zich nieuwe strijdterreinen en volstrekt nieuwe vraagstukken voor. De oude ideologie, de ideologie van de klassenstrijd voldoet niet meer als alles verklarend fundament en in het debat dat zich in de partij voordoet (wat ook al nieuw is) kan niet meer worden volstaan met slechts te verwijzen naar de leer van Marx en Lenin. Intussen zijn er steeds meer leden die zich de vraag stellen: wat is nu precies de betekenis van de CPN? Wat bindt ons en wat onderscheidt ons van anderen waar we mee samenwerken?

Hoe moet men in een dergelijke situatie de scholing en vorming van leden en kader ter hand nemen? Wachten tot we 'eruit zijn' en het dan aan de (nieuwe) leden vertellen? Daar zullen de leden vermoedelijk niet op blijven wachten — dat kan dus niet. Vrijelijk discussiëren en experimenteren op de scholing en daarnaast 'via de geëigende kanalen' besluiten nemen? Dat zou de scholing ten onrechte buiten de meningsontwikkeling houden, de scholing zou een speeltuin worden waar men capriolen kan maken die niet serieus genomen worden.

In de scholing ligt juist een belangrijke band tussen leden, kader en besturen: een band die van wezenlijke betekenis kan zijn in het debat zoals zich dat nu in de partij aan het ontwikkelen is.

Omdat het werkelijk heel moeilijk is om in een periode van verandering en vernieu-

wing (een periode die veel energie kost met alle stagnaties die daarmee gepaard gaan) een goed doordacht cursusprogramma op te zetten wil ik hier een aantal uitgangspunten ter discussie stellen.

Het zijn uitgangspunten die meestal elders (bewegingen, historie, vormingstheorie) al geformuleerd zijn. Ik geef ze hier weer in de overtuiging dat een herwaardering van de scholing en vorming voor de CPN een levensnoodzaak is.

Scholing en vorming is in onze beweging altijd verbonden geweest met de 'honger' naar sociale en culturele ontwikkeling van de mensen die tot die beweging toetraden. Voor velen begon die ontwikkeling in de eerste jaren van de arbeidersbeweging met leren lezen en (foutloos) schrijven. In memoires en biografieën valt het steeds weer op, hoe belangrijk het was voor kinderen uit de arbeidersklasse om zich de vaardigheden eigen te maken, die toegang gaven tot de theorie van de arbeidersbeweging. Toegang tot de wetenschappelijke, gedisciplineerde wijze van denken. Toegang ook tot de cultuur die bij de beweging hoorde.

Persoonlijke ontwikkeling en veelzijdigheid

In 'Herinneringen uit mijn leven'¹ slaagt Louis de Visser er heel goed in om minstens twee basisvoorwaarden van wat we nu noemen scholing en vorming, aan te geven en toe te passen op zijn eigen situatie: de mogelijkheid om je persoonlijk te ontwik-

1. Louis de Visser, Herinneringen uit mijn leven, uitg. Pegasus, 1978.

kelen én een culturele veelzijdigheid. Ik denk dat we daar ook nu nog ons voordeel mee kunnen doen, dus ik vat zijn ervaringen hier samen.

Louis de Visser was nooit op school geweest, hij hoorde dus tot de kansarme groep en dan moet men veel inhalen om het tot Kamerlid te brengen. Dat ging ook bij hem niet zonder inspanning. Het (schoolse) beginniveau ligt nu voor bijna ieder van ons veel hoger dan toen, maar we moeten toch niet aan dit probleem voorbij gaan. Veel huisvrouwen gaan opnieuw leren ('als de kinderen wat groter worden'), hetzelfde geldt voor arbeiders, jonge werklozen, enz. Dat geldt ook voor actieve mensen uit onze kringen. In heel veel gevallen wordt juist de aanzet voor dit zogenaamde tweede-kansonderwijs gegeven door het partijwerk, of door de VOS-cursus, of door de vakbondsschool. De tijd is voorbij, dat de arbeiders zich moesten ontwikkelen via de Volksvraagbaak (uitg. G. Rijnders) en de Anti-Düring (Engels). Men gaat nu een opleiding volgen.

Ik ben van mening dat de scholing en vorming in onze partij de mensen moet stimuleren, om ook zélf verder te komen, om nieuwsgierig te zijn en om hun eigen basiskennis te toetsen aan de mogelijkheden voor verdere studie.

Scholing en vorming hoort dus niet ergens (laag) op de prioriteitenlijst van de partij te staan. Het heeft gewoon een eigen dynamiek. Ook kan het niet zo zijn, dat de scholing en vorming van de CPN exclusief is, dus bijvoorbeeld de vakbondsscholing of een schoolopleiding overbodig maakt.

Wie vandaag (in de herinneringen van Louis de Visser) leest dat dr. Anton Pannekoek bij zijn toetreding tot de partij had verzocht 'een cursus astronomie voor de arbeiders te mogen geven...', moet waarschijnlijk lachen. Toch werd dat zeer gewaardeerd; de marxisten uit de Hollandse School stonden trouwens allemaal bekend om hun grote veelzijdigheid. Dat gold evenzeer voor de leiders van de sociaal-

democratie en het NVV, zoals Henri Polak. Het is heel aardig om te zien hoe in de jaren twintig en dertig de belangstelling uitging naar vegetarisme, coöperaties, literatuur, natuurschoon, sport, radio, fotografie en ga zo maar door. We zien dan ook dat de verenigingen die zich de 'arbeidersontwikkeling' ten doel stelden, vrijwel alle facetten van het leven tot voorwerp van studie en discussie kozen.

Wie zich anno 1983 zorgen maakt over de veelheid van onderwerpen, die ter sprake moeten komen in onze beweging (willen we 'bij blijven'), moet maar eens een vergelijking maken met de twintiger jaren. Toch ook een tijd van politieke hergroepering, van nieuwe strijdterreinen, van grote acties en van abrupte economische crisis-situaties.

De aantrekkingskracht die de nog jonge arbeidersbeweging uitoefende op voor-aanstaande mensen uit cultuur en wetenschap én de verkorting van de arbeidsduur maakten het mogelijk om in de twintiger en dertiger jaren de scholing en vorming van de arbeiders op grote schaal aan te pakken. Vanaf 1924 speelde het 'Instituut voor Arbeiders ontwikkeling' (IVAO) een belangrijke rol als scholings- en vormingsinstituut van SDAP en NVV.² De oprichters zetten zich op niet mis te verstane wijze af tegen de 'burgerlijke cultuur', tegen de 'kapitalistische exploitatie van de bioscoop' en men stelde zich met niet minder tevreden dan met heropvoeding van de massa door middel van een eigen culturele organisatie.

Het IVAO slaagde er in de bloei-jaren in om gigantische aantallen cursisten (en leden, want je kon er lid van worden) te trekken en het was bepaald geen geringe prestatie om ook in de ergste crisisjaren het scholingswerk verder tot ontwikkeling te brengen.

2. H. C. M. Michielse, *socialistische vorming*, uitg. SUN, 1980.

'Een houding van verantwoordelijkheid'

De geschiedenis van de scholing en vorming geeft echter niet alleen positieve voorbeelden te zien.

In de vijftiger jaren kenden we in de Algemene Nederlandse Metaalbedrijfsbond (een der voorlopers van de Industriebond FNV) het zogenaamde gespreksgroepswerk. Dit was een erg massale vorm van kaderscholing, waarbij de kaderleden deel namen aan groepsbijeenkomsten en discussies over de meest voorkomende problemen in de toenmalige vakbeweging en maatschappij. De gespreksgroepen waren bij uitstek steunpunten van de leiding van de vakvereniging, waarbij de gezagsgetrouwheid en de loyaliteit van de actieve leden de belangrijkste inzet was. In een uitvoerig onderzoek naar het vormingswerk in de vakbeweging wordt hierover het volgende opgemerkt:³

"Het gaat de ANMB in de allereerste plaats om het kweken van loyaliteit van het 'kader' met de bond, 'in goede en in kwade dagen', dat wil zeggen ook dan wanneer de bond bij zijn leden aankomt met een beleid waarin ze hun belangen niet kunnen herkennen. Men noemt dat in die dagen 'het bevorderen van een houding van verantwoordelijkheid'."

De vakbondsscholing was in die tijd dus weinig anders dan een doorgeefluik vanuit de leiding. Het zelf ontwikkelen van een mening was hier niet mogelijk. Natuurlijk kunnen we dit niet los zien van het functioneren van de vakbonden in die tijd. De leiding van het NVV zag zichzelf immers als uitvoeringsorgaan van de sociaal-democratische regeringspolitiek en er deden zich enorme spanningen voor binnen de vakverenigingen.

Toch zou het een misverstand zijn, te denken dat deze benadering overwonnen is binnen de arbeidersbeweging. Scholing wordt nog steeds heel vaak gezien als een instrument om leden, of de basis van de beweging, tot discipline te brengen. Dat is

ook heel vaak zo geweest in de CPN, er zijn voorbeelden te over in onze partijgeschiedenis.

In de zomerkaderschool, zoals de CPN die in de tweede helft van de dertiger jaren kende was het de gewoonte om een persoonlijke en schriftelijke beoordeling van de deelnemers te maken. Het was geen uitzondering als daarbij de volgende opmerkingen aan het papier werden toevertrouwd:⁴

'Bijzonderheden: heeft een goed verstand — is zeer geïnteresseerd — heeft de bezwaren van vroeg-politieke rijpheid — men moet met hem oppassen'.

In de vijftiger jaren kwam het in de CPN verschillende malen tot rigoreuze ingrepen in de scholing. In 1949/50 werd bijvoorbeeld een einde gemaakt aan het totale scholingsapparaat van de CPN: per resolutie werd op een conferentie besloten dat de toen bestaande (openbare) scholings- en discussie-avonden dienden te vervallen. Scholing werd toen ondergebracht bij de ledenvergaderingen. De kritiek was, dat de scholing een eigen leven ging leiden en ook dat er wel kritiek geuit werd op bepaalde zaken in de partij en op leidinggevende personen.⁵

Er is nu waarschijnlijk niemand die zich een dergelijke wantoestand kan voorstellen in de CPN Anno 1983. Maar de vermenging van disciplineren en scholing en vorming is een zo oud en steeds terugkerend gegeven dat er ook in dit artikel aandacht aan besteed moet worden. Een partij- of vakbondsleding, welke zich de loyaliteit van de leden en kaderleden moet verwerven via het scholingsapparaat kan beter opstappen.

3. Projectgroep Vormingswerk en Vakbeweging, Universiteit van Amsterdam, Vakbondswerk moet je leren, uitg. SUA, 1979, pag. 389 en 390.
4. Documentatiemateriaal zomer-kaderschool, IPSO-archief.
5. P. Beek, de partijsscholing, in P&C februari 1950.

Ieder zijn eigen kerk

Een van de grote problemen in het scholings- en vormingswerk is het steeds terugvallen in de gewoonte om 'het eigen gelijk' van de organisatie aan te tonen. We zien dat al in de vooroorlogse tijd in het IVAO en nog veel duidelijker in de culturele bagage van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). In de AJC bestond een zo duidelijke groepscultuur, dat deze jongerenorganisatie welhaast niet meer toegankelijk was voor de individuen uit de 'burgerlijk beïnvloede massa', laat staan uit andere jeugdorganisaties.⁶

Scholing en vorming kán heel veel betekenen bij het ongedaan maken van scheidslijnen: ontwikkeling van leden en kader kan bijdragen aan een wervend en inspirerend optreden van de beweging.

Maar het kan ook omgekeerd.

Als de scholing *alleen* maar dient voor de bevestiging van de eigen identiteit dan wordt er alleen nog maar gezocht naar argumenten en inzichten, die de scheidslijnen met anderen verscherpen. Dan wordt al gauw de ideologische zuiverheid van de eigen groep het hoofdonderwerp op de scholing.

In de jaren vijftig nam dit binnen de CPN extreme vormen aan. Het ideologische werk spitste zich onder meer toe op het aantonen van het bestaan van klassentegenstellingen. In PvdA en NVV spitste het ideologisch werk zich toe op het ontkennen van diezelfde klassentegenstellingen. Karikaturale opvattingen over de groepen, waarmee men had gebroken vormden de fundamente van de eigen ideologie. 'De SDAP was van begin af aan het sociale steunpunt van de bourgeoisie in de arbeidersklasse. Zij had tot doel de arbeidersklasse te verdelen en aan het imperialisme onderworpen te houden.' 'Hun partij steunde op een laag van arbeiders, die boven de massa van de slechtbetaalden bevoorrecht werd.'⁷ Dit is ongeveer de toonzetting van het scholingsmateriaal van de CPN uit

de jaren vijftig. Omgekeerd waren de scheldpartijen aan ons adres bepaald niet minder haatdragend en onjuist.

Het is een erg moeilijk probleem voor onze partij, om in onze tijd duidelijk aan te geven wat nou het eigen karakter van een CPN is: wat onderscheidt ons nu precies van anderen?

Een van de grootste fouten van de jaren vijftig is geweest, dat wij dat onderscheid zo gemakkelijk wisten te maken, in veel gevallen ook volstrekt ongefundeerd. De scholing heeft lange tijd de rol vervuld, om de verdeeldheid van een soort wetenschappelijke basis te voorzien. Hiertoe diende niet alleen het beroep, dat wij altijd deden op het marxisme en het leninisme, maar bijvoorbeeld ook de sociale samenstelling van de partij/partijen: '(de sociaal-democratische partij) steunt op de kleinburgerlijk beïnvloede lagen van de arbeidersklasse en delen van de kleine burgerij en de boeren...'⁸

Dit is echt een volstrekt onbruikbare en onjuiste constatering, maar desalniettemin kwamen deze en soortgelijke zinnen tientallen jaren voor in het belangrijkste scholingsmateriaal van de CPN.

Het gerijpte oordeel

Voor al de geschiedenis van de jeugdbeweging geeft een aardig beeld van de gedachten die leidinggevende personen in de arbeidersbeweging er op na houden over jongeren. Het is bijvoorbeeld niet vleiend voor vele generaties NVV-voorzitters, om hun uitspraken over het jongerenwerk in de vakbeweging eens op een rijtje te zien.⁹ 'Jongerenwerk is vooral een kwes-

6. Ger Harmsen, Blauwe en rode jeugd, uitg. SUN 1973.

7. Leerboek voor de arbeidersbeweging, samenstelling partijbestuur CPN, uitg. Pegasus, derde aflevering 1951, blz. 105.

8. De huidige klassestrijd in ons land, uitg. CPN afd. Scholing, 1956.

9. Discussiebrochure 'Jonge Strijd', uitg. NVV-jongerencontact, 1978.

tie van leren', 'leidinggeven is een zaak voor de meer ervaren kameraden': dat drukt de hoofdgedachte wel zo'n beetje uit. Nog steeds bij velen. Vandaar ook dat iedereen in de arbeidersbeweging het scholingswerk voor jongeren een belangrijke zaak vindt. De CPN is ook hier geen uitzondering: onze partij heeft altijd een erg paternalistische visie gehad op jonge en nieuwe leden. Hoewel ik wel de ervaring heb, dat de partij altijd erg positief tegenover jongeren heeft gestaan, tegenover hun acties en hun eisen. Maar dit artikel gaat niet over jongeren of over nieuwe leden in het algemeen, het gaat hier om de scholing.

In mei 1972 stond de CPN oog in oog met een enorme ledengroei, welke een belangrijke kaderaanwas voor de partij zou opleveren. Na jaren van isolement kon de partij weer nieuwe, zeer talrijke groepen inspireren om lid te worden. Maar onder het hoofdje 'kaderpolitiek' werd het 24ste congres dat in diezelfde maand plaatsvond een erg bekrompen en paternalistische visie voorgelegd aangaande de verantwoordelijkheden die jongeren zouden moeten dragen.¹⁰

'Eén van de problemen, waarmee de partij in de huidige tijd geconfronteerd wordt, is de onvoldoende aanwas van kaders, die leiding kunnen geven aan het partijwerk en die zich onverzoenlijk inzetten voor de principes van het marxisme-leninisme en zich voortdurend politieke en algemene kennis eigen maken. Er moeten nieuwe kaders naar voren worden gebracht uit partijgenoten, die actief zijn op het bedrijf en in de massabeweging en die bewezen hebben strijdvaardig te zijn en over inzicht in de belangrijke vraagstukken van de arbeidersbeweging te beschikken.

Een motto als 'verjonging' kan hierbij niet als norm worden genomen. In vele gevallen

komt 'verjonging' zonder meer neer op een geringschatting van de beproefde kennis en ervaring. Niet de leeftijd, niet de lichamelijke kracht zijn doorslaggevend. Het gerijpte oordeel, de kennis, de bekwaamheid, de ervaring en de trouw aan de beginselen van het marxisme-leninisme van de 'oude garde' moeten gecombineerd worden met de dadendrang van de jongeren en dienen tot verrijking van ervaring en kennis.'

Uit deze passage uit de congresresolutie leid ik af dat er binnen de toenmalige CPN-leiding een enorme angst bestond, om een stuk verantwoordelijkheid over te dragen aan jongere kameraden. In het partijwerk van alle dag was dat — naar mijn persoonlijke ervaring — niet zo'n belemmering. Jongeren werden wel degelijk ingeschakeld, ook om leiding te geven aan het partijwerk. Ik kan me uit die periode niet anders herinneren dan een enorme ledengroei en snelle doorstroming naar besturen.

Waar het ging om de beginselen van de partij, daar lag het heel anders. Op de scholing konden vragen worden gesteld, maar veel meer was er in die tijd niet mogelijk. De meeste jongere mensen kwamen ook niet zomaar met eigen ervaringen en conclusies. Zo'n klimaat was er niet in de partij, dit wordt ook wel bevestigd in het volgende citaat uit 1976: 'Nieuwe mensen die naar de Communistische Partij toekomen, vaak uit nieuwe kringen, brengen hun eigen achtergronden en ideeënbagage mee. Dit kan deels een verrijking van de partij betekenen met nieuwe inzichten en zienswijzen. Maar deels gaat het ook om opvattingen die strijdig zijn met de beginselen van de partij, opvattingen die als ze niet bestreden zouden worden verarring zouden veroorzaken en het optreden van de partij zouden kunnen verlammen. Zulke opvattingen moeten daarom in de partij bestreden worden door in de discussie de onjuistheid ervan aan te tonen. In de scholing kan op een groot aantal dingen worden

10. Verslag van het partijbestuur voor het 24ste congres van de CPN, blz. 27.

ingegaan. Dat komt de oordeelsvorming van de partijgenoten over een reeks essentiële vraagstukken ten goede. Maar ook is het absoluut noodzakelijk om de beginselvastheid van de partij te verdedigen.¹¹ Naar mijn mening is hier sprake van een situatie die echt wel typerend genoemd kan worden voor de CPN. OK, dat de leiding de leden wil disciplineren via de scholing, dat er een grote nadruk op verschillen in plaats van overeenkomsten wordt gelegd, dat er een zeker paternalisme in het scholingsprogramma doorklinkt... dat is overal zo. Maar de beginselvastheid van de partij als sleutelbegrip in de kadervorming, dat vindt men alleen in de CPN. Door een dergelijke nadruk te leggen op 'juiste' dan wel 'onjuiste' opvattingen en op de bestrijding van het laatste, heeft de CPN-leiding van de jaren zeventig een trend gezet. De ideeënbagage van de nieuwe ledengroepen werd vanzelfsprekend toegejuicht, maar wel na een uitvoerige sorteerprocedure ten aanzien van die ideeën. Veel partijleden uit bijvoorbeeld de studentenbeweging namen die gewoonte onmiddellijk over en hoewel velen onder hen een ervaring met het marxisme hadden die hooguit twee jaar was, kon men overal in de studentencafés uit die tijd het onderscheid tussen juiste en onjuiste ideeën horen maken. Ik geloof niet dat de CPN dit probleem inmiddels te boven is. In de discussies die de laatste jaren plaatsvinden in de partij ligt het debat over de beginselen duidelijk veel gevoeliger en emotioneler dan het debat over de wat meer feitelijke politieke eisen, strategieën en belangen. Ook onder de mensen die uit de studentenbeweging van de jaren zestig en zeventig voortkomen.

Scholing en debat is niet hetzelfde

Het 26ste congres zal ongetwijfeld de geschiedenis ingaan als een congres waar een streep werd gezet onder vele oude

gewoonten in de CPN. Een heel kenmerkende situatie was bijvoorbeeld, dat er nu vrij baan werd gegeven aan onderzoek, ook aan onderzoek waarbij de partij zelf geheel of gedeeltelijk de inzet was. Rond het congres zelf werd veel materiaal verzameld over de klassensamenstelling in ons land.¹² Dat was nodig omdat Paul de Groot dit vraagstuk had aangesneden: de CPN zou zich teveel hebben ingelaten met dienstverlenende kringen. Veel partijleden vonden elkaar in die tijd in een debat over de veranderende samenstelling van de arbeidersklasse. Ik heb daar zelf aan meegewerkt, door in 1978 een brochure te schrijven over dit vraagstuk, op verzoek van de landelijke scholingsleiding. In die brochure wordt alles en iedereen ingepast in de tegenstellingen en strijd tussen de arbeidersklasse en de bourgeoisie: een opvatting die ik nu niet meer voor mijn rekening zou willen nemen.¹³

Het is opvallend dat de scholing én het wetenschappelijk onderzoek van de CPN in de tijd direct na de verkiezingen van 1977 heel sterk betrokken waren op wat aan 1977 vooraf ging. Anders gezegd: scholing en studie vormden een bevestiging van het veranderingsproces, dat zich tussen 1970 en 1977 had voorgedaan in de partij of liever: had moeten voordoen. Veel feiten kwamen nu boven tafel en er was een basis om hierover te discussiëren. Het kwam er eigenlijk op neer dat de scholing nauw verbonden was met de partijstrijd, die zich in de tweede helft van de jaren zeventig afspeelde in de partij.

Men zou kunnen zeggen dat de landelijke scholingsleiding na 1977 nog korte tijd heeft geprobeerd om voor iedereen te verklaren hoe het allemaal was. Nog enkele seizoenen werden centrale onderwerpen aangegeven voor de scholing, meestal

11. Dick Verhaar, ervaringen met de studie, P&C 4/1976.
12. Documentatie bij de stellingen van het 26ste congres, deel 2, 1977.
13. Klassen en klassenstrijd, uitg. CPN, 1978.

waren dat vraagstukken die een rol hadden gespeeld in de discussies op het 26ste of 27ste congres.

Vanaf 1980 wordt dit veel minder. We moeten constateren dat binnen de CPN de scholing plaats gemaakt heeft voor het debat. Onderwerpen waarover scholing wordt georganiseerd worden na 1980 veel talrijker en in toenemende mate zijn het ook onderwerpen waarover de partij juist in discussie is. Het uitleggen aan de leden worden veel minder, de onderwerpen wordt veel gevarieerder en specifiek en het aantal deelnemers per scholingsonderwerp wordt veel minder.

In Utrecht zijn afgelopen winter bij mijn weten drie onderwerpen gekozen voor de scholing: neo-fascisme, de blokken, stalinisme. Het gaat dan om discussieseries, waarvoor erg veel materiaal wordt geproduceerd, waarvoor erg deskundige inleiders worden uitgenodigd en waar het niveau dus tamelijk hoog is. Een dergelijke werkwijze kan natuurlijk een erg goede scholing betekenen, maar het is heel duidelijk dat het doel van deze scholing niet zozeer is: nieuwe partijleden opvangen en steunen in het partijwerk. Het doel is veel meer: het verder helpen van de partijvernieuwing en het ontwikkelen van het programdebate.

Ook de zomercursus van de CPN, zoals die vanaf 1980 functioneert, is sterk gericht op het debat in de partij. Naar mijn mening is daarmee ook iets nieuws en zinvol toegevoegd aan de partijscholing. Enerzijds worden de deelnemers geconfronteerd met nieuwe inzichten, nieuwe feiten, nieuwe theorieën. Anderzijds wordt steeds een beroep op iedere deelnemer gedaan om het 'geleerde' te verwerken, toe te passen op de eigen praktijksituatie en vervolgens om de theorie zelfstandig te beoordelen en verder te brengen.

De zomercursussen hebben ook een aantal nieuwe vormen opgeleverd voor de partijscholing, zoals het veel meer benadrukken van eigen ervaringen van de deelnemers,

het werken in discussiegroepen enz. Heel belangrijk is tenslotte ook, dat de zomercursussen een groot aantal nieuwe inzichten hebben opgeleverd, waar de partij ook buiten scholingssituaties wat aan heeft.

Men kan dit afmeten aan het grote aantal publikaties, dat inmiddels via de cursussen verschijnt en aan de betekenis van de zomerscholingen ten aanzien van de meningsvorming in de partij.

Door het bijeenkomen van grote groepen partijgenoten, die in heel verschillende situaties partijwerk doen, kan een vruchtbare uitwisseling van meningen tot stand komen. En in die zin kan de scholing ook een rol spelen in de voorbereiding van de besluitvorming. Tenslotte wil ik wijzen op de eenheid van theorie en praktijk. De voorbereidingsgroep van de eerste zomercursus heeft hierover het volgende geschreven:

'De bedoeling was dat de zomercursus als schakel zou fungeren in het proces van wederzijdse confrontatie tussen theorie en praktijk. Zoals al gezegd, kunnen we constateren dat er een kloof bestaat tussen de theorievorming die op dit moment plaatsvindt in het marxisme in Nederland en de meningsvorming in de politieke praktijk. Dit feit was al eerder bekend, maar op de zomercursus werd dit door vele cursisten ook als nijpend probleem onderkend en naar voren gebracht.

Om dit een beetje schematisch te stellen: er vinden in de partij twee soorten discussies plaats. Eén discussie die zich beweegt op het niveau van de theorie. Daar houdt men zich bezig met de vraag welke consequenties nieuwe theoretische inzichten hebben voor communistische politiek; — en een andere discussie die vertrekt vanuit de ervaringen van de dagelijkse politieke praktijk. Het probleem is hier hoe deze ervaringen vertaald kunnen worden in een samenhangende politieke strategie op langere termijn.

Om een voorbeeld te noemen: enerzijds is er steeds duidelijk een behoefte geformuleerd

leerd aan een alternatieve sociaal-economische politiek, waarvoor in de massabewegingen op dit terrein al vele bouwstenen zijn aangedragen en anderzijds is er een discussie gaande meer op theoretisch niveau over de vraag welke mogelijkheden er liggen om anti-kapitalistische hervormingen op sociaal-economisch gebied tot stand te brengen.

Deze twee discussies liggen niet helemaal in elkaars verlengde en hebben hun eigen wetmatigheden. Over en weer wordt er nog te weinig geprofiteerd van de respectievelijke resultaten. Van des te meer belang is het daarom de tot nu toe getrokken conclusies en bereikte resultaten in een vruchtbare verhouding tot elkaar te brengen.¹⁴

Scholing volgen en debatteren heeft van alles met elkaar te maken, maar het is natuurlijk niet helemaal hetzelfde. Naast het debat over de politieke koers, naast het debat van links is het steeds nodig om nieuwe mensen vertrouwd te maken met de partij waar ze lid van worden en om mensen, die misschien al heel lang lid zijn, vertrouwd te maken met nieuwe taken die zij gaan vervullen.¹⁵ Vertrouwd te maken ook met de vele veranderingen in de partij en daarbuiten.

Ik wil nu het voorgaande samenvatten door een aantal uitgangspunten schetsen, waaraan de scholing en vorming in de partij moet voldoen. Ik ga er daarbij vanuit dat er onderscheid is tussen basisscholing of ledenscholing (dat is dus scholing voor iedereen) en kaderscholing (dat is scholing voor actieve leden). Ik ben voorstander van min of meer centraal georganiseerde/voorbereide scholingsprogramma's: één stroom gericht op de leden en één stroom gericht op het kader van de partij. Daarnaast ben ik voorstander van alle mogelijke soorten specifieke scholing, voor bepaalde groepen (raadsleden, bedrijfsarbeiders, mensen in een bepaalde afdeling of district, enzovoort), afhankelijk van de behoeften en de mogelijkheid om

iets te organiseren. Het gaat me dus zeker niet om een saneringsvoorstel, integraal.

Hoe moet het dan wel?

Uitgangspunt zou het volgende kunnen zijn. De CPN stelt zich ten doel om door de scholing en vorming van haar eigen leden een bijdrage te leveren aan een nieuwe generatie bewuste en strijdvaardige mensen. Belangrijk is dan uiteraard het perspectief van maatschappelijke verandering en het besef dat samenwerking met andere linkse partijen en bewegingen onmisbaar is. Niet minder belangrijk is het gebruikmaken van de enorme ervaring en geschiedenis, die de CPN kenmerkt. Zoals ook de theorievorming (marxisme, internationale ervaringen, nieuwe bewegingen, anti-fascisme en democratie) in het scholingsprogramma verweven moet zijn. Tenslotte is belangrijk, de eigen rol en betekenis van de partij en de plaats die de partij inneemt binnen de linkse beweging.

In zo'n scholingsprogramma krijgen dus zowel de problemen van links als de specifieke situatie van de CPN de aandacht. Dat betekent een heel groot verschil met situaties die in dit artikel gememoreerd zijn. Iets verder uitgewerkt kan dit het volgende betekenen:

Basisscholing

Wie toetreedt tot de CPN heeft recht op deelname aan basisscholing en het bijbehorende informatieve materiaal:

- wat wil de CPN?;
- verhouding tot links;
- hoe is de interne gang van zaken?;
- geschiedenis van de CPN in vogelvlucht;

14. Verslag van de voorbereidingsgroep zomercursus, 1980, ongepubl.

15. Dit is ook het geval in de scholingsprogramma's van PvdA, PSP en in nog sterkere mate in de vakbondsscholing.

— actuele discussies in de partij.
 Maar het gaat er bij zo'n scholing niet alleen om, een zekere hoeveelheid kennis over te dragen of voorlichting te geven. Het gaat ook om de vorming van de leden in bredere zin, het gaat om een meer omvattend proces van bewustwording (bewustwording als arbeider, als vrouw, als jongere, maar ook om politieke bewustwording).

Op zo'n basisscholing is het belangrijk om ook iets te vragen van de deelnemers of aan de deelnemers:

- wat zijn hun ervaringen, waarom zijn ze lid geworden?;
- wat willen ze doen in de praktijk;
- met welke beweging voelen ze zich het meest verwant?;
- wat verwachten ze van de CPN, of wat missen ze?

Het zou een erg goed idee zijn om jaarlijks met groepen, die erg gemengd zijn van samenstelling (oud/jong, lang lid/pas lid, verschillende bewegingen) te starten, bijvoorbeeld op districtsniveau. Een dergelijke opzet kan ertoe bijdragen om groepsbelangen te overstijgen en om te benadrukken, dat dit eenheidsstreven ook een van de wortels van de partij is. Meer ervaren en actieve leden, dienen naar mijn mening een taak te krijgen bij zo'n scholing, niet alleen 'specialisten'.

Kaderscholing

Kaderscholing heeft een aantal heel belangrijke elementen. Het belangrijkste is misschien wel: wat wordt nou eigenlijk van actieve partijleden verwacht. Anders dan in vroegere perioden moet het accent liggen op: kan je zelfstandig politieke situaties beoordelen?; kan je omgaan met meningsverschillen?; kan je op een politieke manier omgaan met die hele verschillende inbreng van bijvoorbeeld feministen en arbeiders?.

Dit is zo ongeveer het omgekeerde als de houding die men in voorgaande periodes 'aanleerde' op de kaderscholing van de

partij. Vroeger moesten communisten de ingewikkelde problemen van bewegingen (en dus van leden) interpreteren vanuit één politiek systeem; nu moeten ze maar proberen om politiek te maken vanuit bewegingen, tegenstellingen, acties, vertegenwoordigende posities, en vanuit de linkse samenwerking. In zo'n situatie waarin erg hoge eisen aan leidingen worden gesteld is het ook best nodig om de vraag te stellen: kan men hier ook in het persoonlijke vlak mee omgaan?; wat wordt van anderen in de partij verwacht?; enz.

Het gaat er voor het kader natuurlijk niet alleen om, dat zij de partij leren besturen (dit noemen we wel: functietraining). Er moet ook een wisselwerking zijn tussen leidinggeven en theorieontwikkeling, tussen leidinggeven en debat. We komen nu wat dichter bij de manier van werken van de zomercursussen. Het lijkt me een goed idee om per district, voor grote groepen actieve leden steeds onderdelen uit de zomercursus, of teksten die daaruit voortkomen te behandelen. Op dezelfde manier is het nodig dat er een wisselwerking komt tussen het onderzoek dat in partijverband wordt verricht, en de scholing. Het is belangrijk dat publikaties (of soms: concept-publikaties) van het IPSO of KOMMA worden bediscussieerd in districten, zodat nieuwe inzichten getoetst kunnen worden aan de praktijk van de partij en aan de praktijk van de verschillende bewegingen of actiesituaties.

Tot slot. Ik zou een herwaardering van de scholing en vorming in de CPN willen bepleiten. Daarvoor is het ook nodig om tot een meer samenhangend en afgewogen programma te komen. Er zijn mensen volop die dat kunnen maken en uitvoeren, want er zijn veel mensen met onderwijsambities, altijd al geweest in onze beweging. Er is veel energie voor nodig om het zover te krijgen, maar zoals eerder gezegd, in de vooroorlogse crisisjaren kon het ook, dus waarom nu niet?

Kees Korevaar

PARTIJDOCUMENTEN

De CPN roept op:

Bundel het verzet tegen dit rampenkabinet

'Dertien miljard bezuinigen' was de eerste stap van het kabinet-Lubbers. En bijna iedereen merkt dagelijks de gevolgen: een niets en niemand ontziend beleid waarin de afbraak van de werkgelegenheid gelijke tred houdt met de afbraak van sociale zekerheid en welzijn.

- doelbewust koerst de regering op massa-ontslag bij bedrijven als RSV, bij onderwijs, gezinszorg en welzijn, bij gemeenten en provincies.
- ondernemers en regering weigeren tot een echte arbeidstijdverkorting te komen en ze gebruiken de onderhandelingen daarover vooral om de lonen te verlagen.
- op huursubsidies wordt gekort, de huren worden verhoogd, de woonlasten worden voor velen onbetaalbaar; de eigen bijdragen worden opgevoerd niet alleen in het ziekenfondspakket, maar ook voor andere onmisbare basisvoorzieningen, zoals rechtshulp, openbare bibliotheken, en niet te vergeten alle vormen van onderwijs.
- dat alles bij een gelijktijdige verlaging van de lonen en uitkeringen met tientallen gulden in de maand.

Voortdurend en van vele kanten wordt aangetoond, dat de crisispolitiek van deze regering tot rampen leidt, en er in hoge mate verantwoordelijk voor is dat steeds meer industriële bedrijven, maar ook de middenstand worden meegezogen in een golf van saneringen en faillissementen. Het ogenblik is nabij waarop de miljoenste werkloze zich zal moeten melden voor een uitkering.

Tal van maatschappelijke groeperingen zijn in verzet gekomen tegen het beleid van dit rampenkabinet. En ook de strijd voor maatschappelijke vernieuwing gaat door: vrouwen vinden elkaar in de strijd voor een onafhankelijk bestaan, het recht op werk, tegen elke vorm van discriminatie; werkenden en werklozen eisen het recht op voor hun plannen en ideeën om werkgelegenheid te scheppen of te behouden.

De regering houdt zich echter doof voor argumenten en kent slechts één antwoord op het toenemend maatschappelijk verzet: 'geen duimbreed toegeven'. De regering stelt een autoritair antwoord tegenover de noodzaak tot verregaande democratisering.

Nu al worden de proefballonnen opgelaten om te komen tot nog veel drastischer bezuinigingen, die er geen twiifel meer over laten bestaan: deze regering koerst op afbraak van essentiële verworvenheden van de bevolking, zoals:

- de koppeling tussen lonen en sociale uitkeringen

- het wettelijk minimumloon
- de ontslagbescherming
- recht op het ziekenfondspakket, gezondheidszorg, cultuur en welzijn en een sociale uitkering.

Het gaat hierbij om verworvenheden die in de loop van tientallen jaren door harde strijd zijn bereikt. Veel van die verworvenheden vinden hun ontstaan in de eerste jaren van de georganiseerde arbeidersbeweging.

Dat staat nu op het spel: het recht op een menswaardig bestaan, bescherming tegen kapitalistische willekeur.

Groepen mensen worden tegen elkaar uitgespeeld, anderen tot zondebok gemaakt. Dat betekent een gevaar voor de democratie.

Naar de mening van de CPN mag dit beleid niet langer doorgaan:

De regering moet gestopt worden.

Het kabinet-Lubbers moet verdwijnen.

Alleen dan kan de ruimte worden vrijgemaakt voor een radicaal ander beleid.

De ruimte voor een ander beleid is aanwezig

Tegenover de economische wereldcrisis, die vooral op de Derde Wereld een vernietigende uitwerking heeft en ook ons land voor grote problemen stelt, staat een gigantische verspilling van kapitaal en grondstoffen die gemoeid zijn met een miljardenverslindende bewapeningswedloop en met speculatie-avonturen.

Tegenover faillissementen van veelal kleinere bedrijven staan grote kapitaalexporten, de winsten van concerns en banken, de miljardengrote aardgaswinst van Shell en Esso, en de uitgaven voor de bewapening in ons land.

Tegenover de omzetzdaling van het winkelbedrijf in ons land staat een gigantisch overschot op de betalingsbalans, wat betekent dat de afzet in ons land steeds verder terugloopt.

De politiek van het kabinet-Lubbers heeft tot gevolg dat deze ruimte niet wordt benut voor het daadwerkelijk aanpakken van de werkgelegenheid en het beschermen van de bevolking tegen de gevolgen van de crisis.

Integendeel, haar politiek is gericht op het 'uitzien van de crisis' op kosten van de bevolking en ten gunste van de machtigsten in ons land: de kapitaalkrachtige concerns, banken en andere financiële instellingen.

Het daadwerkelijk stoppen van deze politiek kan alleen door een gezamenlijke krachtsinspanning. Nodig is dat mensen samen gaan in afzonderlijke acties. Nodig is dat er vormen worden gevonden voor onderlinge samenwerking en solidariteit tussen diverse actiegroepen, organisaties en vakbeweging.

De wil daartoe blijkt duidelijk: in de vredesbeweging, in de strijd tegen racisme en discriminatie en voor democratische rechten. Ook op sociaal-economisch gebied bestaan inspirerende voorbeelden:

De succesvolle acties bij de ADM, de acties in het onderwijs, het verzet van bijstandsvrouwen en arbeidsongeschikten, de bundeling van het verzet tegen de sanering van RSV, de platforms voor economische

zelfstandigheid van vrouwen, de acties tegen de aantasting van het ziekenfondspakket, comités voor werkgelegenheid op plaatselijk niveau, het beraad van de Dialoog van Driebergen en vele andere.

Naar de mening van de CPN hebben progressieve partijen daarbij een zware verantwoordelijkheid. Een verantwoordelijkheid die niet kan worden afgeschoven op de kiezers en niet kan worden verdaagd tot de komende verkiezingen.

Verdergaande machtsbundeling is nu noodzaak!

Progressieve partijen moeten nu kiezen voor versterkte samenwerking voor een alternatief beleid, nu kiezen voor een krachtige samengebalde oppositie tegen dit kabinet met het doel dit beleid te stoppen en deze regering zo snel mogelijk te verjagen.

De CPN zal haar politieke optreden — binnen en buiten parlementaire organen — daar de komende tijd op richten. Naar haar mening zijn vooral plaatselijk en regionaal grote mogelijkheden aanwezig om tot effectieve machtsvorming te komen. De CPN roept op tot versterking van plaatselijke co-

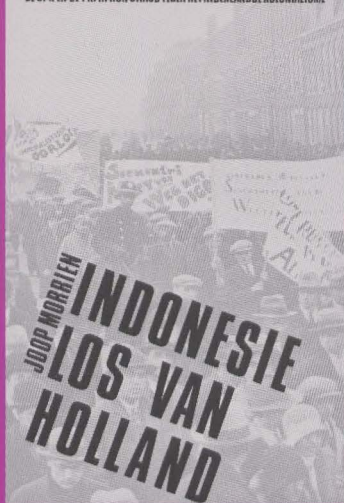
mités, platforms en andere samenwerkingsverbanden om het verzet tegen de regeringspolitiek te bundelen en te verbreden, en om wegen te vinden voor een gezamenlijk en krachtig optreden.

- **voor behoud en vernieuwing van het stelsel van sociale zekerheid: optrekken van de minimum-inkomens**
- **voor verdediging van de koopkracht**
- **voor verlaging van de woonlasten**
- **voor echte arbeidstijdverkorting**
- **voor behoud en het scheppen van werkgelegenheid**
- **geen afbraak maar democratisering van de voorzittingen**

Tot slot roept de CPN op om de 1e mei te maken tot een strijddag voor sociale zekerheid, werk, echte arbeidstijdverkorting en rechtvaardig, zelfstandig inkomen. Een strijddag waarop linkse mensen samen uiting geven aan hun wil om zich sterk te maken voor een progressief beleid.

Het partijbestuur van de CPN,
april 1983

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback,

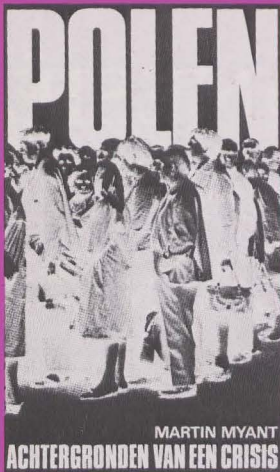

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangens naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd. In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen” mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

PEN C

Marcus Bakker

**De verhouding tussen
communisten en socialisten**

**Persoonsnummers, computers
en inlichtingendiensten**

Joop Morriën

Communistisch internationalisme

Wim van Tol

**Arbeidstijdverkorting;
Wie betaald?**

Theo de Roos

**Linkse theoretische
tijdschriften**

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 6
juni 1983

REDACTIE

M. Bakker (hoofdredacteur)

I. Blekman

K. Korevaar

D. Oudenampsen

W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Lay-out:

B. IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Marcus Bakker
DE SAMENWERKING VAN
COMMUNISTEN EN
SOCIALISTEN 201

PRIVACY, EEN TE GRABBEL
LIGGEND GRONDRECHT 207

Joop Morriën
INTERNATIONALISME EN
AUTONOMIE VAN MARX
TOT NU 217

Wim van Tol
HERVERDELING VAN
ARBEID EN INKOMEN 226

Theo de Roos
UIT DE LINKSE
THEORETISCHE
TIJDSCHRIFTEN 236

De samenwerking van communisten en socialisten

Nadat het CPN-congres van eind november 1982 besloot om de zgn. coalitiepolitiek, het samenwerken met anderen voor gemeenschappelijke doelen bij erkenning van elks eigen karakter voort te zetten, vallen diverse ontwikkelingen vast te stellen.

De samenwerking tussen partijen is op verschillende punten verder gekomen dan ze toen was. Aan de vooravond van het congres was een belangrijke gebeurtenis, dat het zgn. progressief overleg tussen PvdA, PSP, PPR en EVP werd uitgebreid met de CPN. Aanvankelijk aarzelde de Evangelische Volks Partij of ze zou blijven meedoen als de communisten er bij kwamen, maar gelukkig is haar keus positief uitgevallen. Er is verder nog een apart contact blijven bestaan tussen PPR, PSP en CPN.

Aan het feit dat er naast allerlei andere en waardevolle contacten tussen sociaal-democraten en communisten die in de loop der jaren gegroeid waren, en in belangrijke mate ten gevolge daarvan, nu een bestuurs-overlegvorm tussen de beide partijen bestaat, is over het algemeen niet veel aandacht besteed, terwijl het toch een politieke gebeurtenis van formaat is.

In 1909, op het congres van Deventer, gingen de beide stromingen in de vorm van verschillende partijen uiteen.

Nog een tijd lang ontmoetten ze elkaar in de Socialistische Internationale, en werd er van daar uit gepoogd om een vorm van samenleven van de twee groepen te vinden. Feitelijk echter was toen de breuk een definitief feit en bestond er geen overleg meer. Er was vooral vijandschap.

In de loop der bijna driekwart eeuw daarna zou die toestand formeel niet anders wor-

den. Er waren periodes waarin personen uit beide groeperingen samenwerkten, soms welwillend en soms argwanend gadedeslagen door bestuurders, maar meestentijds kwam er na zo'n vrij korte periode van uiterst voorzichtige toenadering een langere van splitsing en tegenstelling.

Het Comité van Waakzaamheid voor de oorlog, communisten in B&W en fusiebesprekingen tussen NVV en EVC na de oorlog, zijn enkele voorbeelden van contact. Die van contactloosheid kent iedereen, al is het maar van horen zeggen.

Pas aan het eind der zestiger jaren kwamen er tekenen van echte verandering. Er werden hier en daar progressieve colleges gevormd in plaatsen met een linkse raadsmeerderheid; soms, zoals in de Zaanstreek, werden die onderbouwd met een 'links overleg'. Het weren van communisten uit de moderne vakbond werd teruggebracht tot sectarische uitzonderingen, men vond elkaar in Vietnam- en andere acties.

Die voorzichtige wijzigingen waren uitvloeisels van diepe grondstromen. De min of meer totale oriëntatie van de PvdA op de Verenigde Staten sleet af, die van de CPN op de Sowjet-Unie eveneens. Naarmate de wereld en alles wat ze bevatte niet langer in twee scherp tegenover elkaar staande kampen verdeeld werd, verloor dat uitgangspunt eveneens zijn kracht in de verhouding tussen de partijen die elk voor zich het socialisme als doel stelden. De binnenlandse verhoudingen werkten eveneens in die richting. In 1953 had Romme, de KVP-leider, in een boekje 'Katholieke politiek' uiteengezet dat hij de deelname van de PvdA aan de regering mede zag als een middel om contact tussen communis-

ten en socialisten te voorkomen. Raakte de PvdA in de oppositie, zo betoogde hij, dan zouden maar al te gemakkelijk een bruggetje tussen haar en de Communistische Partij geslagen kunnen worden. Inderdaad was dat het geval. In de loop der jaren moest optreden tegen rechtse regeringspolitiek wil leiden tot contacten, 'bruggetjes' dus.

Het is lang niet onmogelijk dat de nu langzamerhand normaal wordende relatie al veel eerder tot ontwikkeling had kunnen komen. Er zijn verkenningen geweest, al in 1970 of daarvoor, maar de positieve mogelijkheden die bleken te bestaan zijn niet ingevuld.

In elk geval is dat nu wel het geval.

Coalitie en regeringsvorming

Het feit dat de contacten, zelfs in officiële vorm, bestaan wil volstrekt niet zeggen dat er op alle gebieden waarover ze gaan overeenstemming is. Het betekent niet meer dan dat ingezien wordt dat er gezamenlijke problemen en eigenlijk ook gezamenlijke taken zijn, maar van iets als een gezamenlijk program is (nog) geen sprake. Dat is ook niet het voornaamste, als de overtuiging eenmaal doorzet dat voor zaken die belangrijk zijn een eensgezind optreden geboden is.

Verscheidene 1 mei-vergaderingen zijn in dat opzicht interessant geweest.

Er waren plaatselijke 1 mei-comités gevormd, soms al lang tevoren, dikwijls met vertegenwoordigers van verschillende politieke partijen, de vakbeweging, de VARA, comités voor speciale doeleinden. Tijdens die vergaderingen bleek in de praktijk waar de gezichtspunten parallel liepen.

Dat was in belangrijke mate het geval bij internationale solidariteit (midden-Amerika, Zuid-Afrika). De eensgezindheid bestond bij de afwijzing van nieuwe kernwapens en ze kwam heel sterk tot uitdrukking bij de

veroordeling van racisme en verschijnselen van fascisme.

Als het om de sociaal-economische politiek gaat blijkt er tussen PvdA en CPN, evenals trouwens tussen die eerste en PSP of PPR nogal wat verschil te bestaan en ook de opstelling van de laatste drie partijen is niet dezelfde. Terwijl in de zgn. Dialoog van Driebergen, waarin leden, vaak vooraanstaande, van de verschillende groeperingen met elkaar spreken een aantal malen vrij vergaande overeenstemming blijkt, is die als men dichter bij de partijpolitieke centra komt minder duidelijk.

Dat is wel verklaarbaar, omdat het hier het omvangrijkste en moeilijkste punt van de regeringspolitiek betreft. De verschillende partijen wijzen stuk voor stuk en ook gezamenlijk de politiek van de regering-Lubbers van de hand, willen van het hele kabinet af, maar op wat er dan moet gebeuren hebben ze geen gelijke visie.

De oorzaak daarvan ligt zowel in opvattingen als in verhoudingen.

De PvdA wil, traditiegetrouw, zo snel mogelijk regeringspartij worden. De mogelijkheid die ze daarvoor onder ogen ziet is niet om door een combinatie van progressieve partijen een meerderheid te bereiken, vooralsnog niet tenminste. In de PvdA kijkt men naar de verkiezingscijfers zoals die tot nu toe in Nederland geweest zijn en op grond daarvan wordt een progressieve meerderheid op korte termijn als een illusie beschouwd.

Dus wordt aan regeren voorlopig alleen gedacht in een combinatie met het CDA. Voor sommigen is 'voorlopig' daarbij langdurig. Voor de toekomstige parlementaire positie van de PvdA zouden zij het als ideaal beschouwen, indien hun partij bij de regeringsvorming, net als het CDA nu, zou kunnen kiezen tussen partners. De mogelijkheid van een progressieve combinatie zou dan een sterk drukmiddel op het CDA betekenen.

De CPN gaat van een ander vooruitzicht

uit. Zij meent dat vorming van een progressieve coalitie met het doel de basis van een regering te vormen, sterke aantrekkingskracht zal uitoefenen binnen de bevolking. In haar zienswijze, zoals die tot nu toe steeds verwoord is, zal een dergelijke krachtige en populaire combinatie ook delen van het CDA niet onberoerd laten. Personen en groepen in die kring, die nu mokkend en weerstrevend meedoen met een regering waarin de VVD een belangrijke rol speelt, zullen in dat geval sterke pressie kunnen gaan uitoefenen om samen met de progressieve combinatie te gaan regeren. Dat sommigen zelfs bereid zijn die keus zelfstandig te doen heeft de wording van het kabinet Den Uyl in 1973 laten zien. De omstandigheden en problemen zijn nu dringender dan toen om zich op zo'n keus te bezinnen.

Er is binnen de PvdA een stroming die op een zelfde wijze naar de toekomst kijkt. Op dit ogenblik echter koersen de voornaamste woordvoerders op een CDA/PvdA-regering.

De CPN staat op zichzelf niet, zoals wel eens gemeend wordt, volstrekt afwijzend tegen zo'n combinatie.

Ze heeft niet de vorming van het kabinet-Den Uyl afgewezen maar zich daartegenover opgesteld als, zoals wij het toen noemden, 'constructieve oppositie'. Dat betekende dat wij weliswaar geen verantwoordelijkheid namen voor het kabinet, omdat die ons niet gevraagd was en we tegenover een aantal punten van de regeringspolitiek zeer sterke bezwaren hadden, maar dat wij wilden dat vanuit het parlement en daarbuiten druk werd uitgeoefend om het kabinetsbeleid in meer progressieve zin om te buigen, of werkelijke progressieve daden mogelijk te maken.

Bij het acht jaar eerder gevormde kabinet-Cals/Vondeling was onze houding een vergelijkbare geweest en nog bij de totstandkoming van het tweede kabinet-Van Agt betrof de communistische kritiek de wijze waarop, maar niet het feit zelf dat

onder de bestaande omstandigheden een combinatie van CDA, PvdA en D'66 was gevormd.

De uitermate slappe houding van de PvdA-onderhandelaars, die aan het CDA in alle opzichten alle initiatief lieten, was het voornaamste voorwerp van communistische kritiek, niet de onderhandelingen als zodanig. Overigens stond onze partij op het standpunt dat, als voor of tijdens de onderhandelingen een bepaalde vorm van overeenstemming van progressieve partijen zou zijn bereikt, PvdA-vertegenwoordigers op een andere en betere basis de onderhandelingen binnen getreden zouden zijn.

Geen blanco cheque

Het is nuttig om hierbij stil te staan, omdat bij gezamenlijk optreden, zoals op de eerste mei, de PvdA-sprekers dat ook doen. Sommige woordvoerders van die partij vroegen bij die gelegenheid in het openbaar de andere linkse partijen om, als het weer zover was (als dus het kabinet-Lubbers zou vallen) de PvdA daarbij niet los te laten. Praktisch kan die uitnodiging betekenen dat men partijen links van de PvdA vraagt, hun kritiek te matigen als de PvdA in een nieuwe regering concessies zou doen die bij die andere partijen en bij veel mensen buiten het parlement slecht zouden vallen. Het is wel te begrijpen hoe die redenering tot stand komt. De PvdA is in zetelaantal verreweg de grootste van de betrokken partijen, haar leidende mensen willen zich bij de bestaande getalsverhoudingen niet de handen laten binden door anderen.

Op een paar belangrijke punten als afwijzing van de kruisraketten en veroordeling van racisme is de PvdA tot een belangrijke opstelling gekomen, waarvoor binnen links grote sympathie bestaat. Maar op sociaal-economisch terrein waadt ze door de mist. Ze ontloopt duidelijke

standpunten als het om wijziging van economische machtsverhoudingen gaat en is maar al te snel bereid om het inleververhaal af te steken bij begrotingsgaten of werkloosheidsgroei.

De breuk in het kabinet-Van Agt II was onvermijdelijk geworden doordat, bij veel ingelever, van een houvast biedend plan voor werk niets terecht kwam en de aantasting van rechten op ziekte-uitkering grote aantallen kiezers bij de PvdA weg joeg. De Statenverkiezingen in het voorjaar van 1982 waren voor de PvdA een ramp, maar één waarvan de oorzaken direct terug te vinden waren in de houding bij de kabinetsonderhandelingen en in de regering zelf.

Er is voor die houding nog niets wezenlijk anders in de plaats gekomen. Bij het vele en noodzakelijke praten over arbeidstijdverkortings bijvoorbeeld, domineert weer het zelfde inlever-gebed.

De PvdA weet ook dat bij anderen, en met name bij de CPN, ernstige bezwaren bestaan tegen deze redenering. De CPN heeft steeds een andere benadering bepleit, waarbij niet de koopkracht en de kleine mensen het voornaamste mikpunt zouden zijn, maar de nog steeds machtige — en in feite steeds machtiger — positie van grote ondernemingen en financieringsinstellingen, terwijl diepingrijpende herverdeling van de belastingopbrengsten zou moeten plaats vinden. Het is niet nodig om op deze plaats nog eens over bewapeningsuitgaven, Shell-winsten, subsidies aan grote ondernemingen, kapitaal-export, EEG-gelden, zwart geld etc. uit te wijden. Zeker is waar dat nu de crisis dieper is doorgewreten, ook bij die benadering geen gemakkelijke oplossingen voor de hand liggen. Maar evenzeer is waar dat bij eerdere ernstige aandacht voor deze benadering, en bij serieuze pogingen om die binnen de achter ons liggende regeringscombinaties te realiseren, het sociaal-economische beeld nu anders zou zijn. Zoals ook vrijwel zeker is dat een aanpak in die rich-

ting zoveel geestdriftige steun had kunnen krijgen van grote delen van de bevolking, dat Van Agt en Lubbers minder hooghartig hun gang hadden kunnen gaan dan ze nu gedaan hebben.

Daarom kan de PvdA het soort beloftes waarom ze nu af en toe lijkt te vragen, namelijk een min of meer automatische steun bij het toetreden tot de regering, niet vragen van anderen. In redelijkheid kan ze vragen dat ze niet, omdat ze in een nieuwe regeringscombinatie wil optreden, van de linkerkant uit alle hoeken beschoten wordt. Vraagt ze een voorrecht van de twijfel, dan moet ze dat kunnen krijgen. Zou dat recht op twijfel echter vertaald worden in een blanco cheque, dan wordt het onmogelijke gevraagd.

Eigen rol

Ook vanuit een andere gezichtshoek komt men tot diezelfde conclusie. Die gezichtshoek is de onafhankelijke opstelling van partijen die links van haar staan — en dan kunnen we niet voor een ander spreken, dus gaat het hier vooral om de CPN — die voor de PvdA onmisbaar is. Voor haarzelf zou het helemaal niet zo goed zijn als de droom van een deel van haar leiding in vervulling zou gaan en onze partij zou opgeslokt dan wel tot een willoos volgbootje gemaakt worden.

De CPN mag dan op dit ogenblik bij verkiezingen geen grote zetelaantallen winnen, iedereen die in dit land aan politiek doet weet dat ze door haar verbindingen met de bevolking en door de waarde die ze hecht aan een combinatie van parlementair optreden en buiten-parlementaire actie, in de praktische politiek nogal wat gewicht in de schaal kan leggen. Dat gewicht moest in vorige perioden worden aangewend bij de verdediging van de prijscompensatie, toen PvdA-ministers er belang bij dachten te hebben daar luchtig overheen te kunnen lopen, en nog weer later ook bij het opko-

men voor handhaving van ziekte-uitkeringen. Ook in de vredesbeweging heeft dat zelfstandige optreden van de CPN een heilsame uitwerking gehad op en voor de PvdA. Terwijl de betrekkingen tussen beide partijen al duidelijk aan het verbeteren waren en op verschillende terreinen de contacten genormaliseerd werden, weigerde nog in 1977 het PvdA-bestuur om deel te nemen aan de actie tegen de N-bom, waarschuwde ze zelfs haar leden daartegen.

Dat was op een moment dat ze met het CDA in onderhandeling was over de vorming van een nieuw kabinet-Den Uyl. Waarschijnlijk zijn dezelfde die toen die waarschuwing deden horen, vandaag blij dat die geen enkel ander effect heeft gehad dan dat veel sociaal-democraten er heel erg kwaad over geworden zijn.

Het zou zeer verkeerd zijn als de samenwerking die nu aan het groeien is, en die grote betekenis kan krijgen in de toekomst, ook voor de regeringsvorming, de richting ingestuurd zou worden van een soort gesprek, of geroep over de vraag of CPN, PSP en PPR nu alvast willen aanduiden dat ze de PvdA niet te hard zullen vallen bij toekomstige onderhandelingen met het CDA over de vorming van een nieuwe regering. De hardheid van de anderen tegenover de PvdA hangt gewoon af van de hardheid van de PvdA tegenover rechts.

Op dit ogenblik is het voor alle betrokkenen van veel groter belang om de samenwerking en het samengaan op plaatselijke schaal, in de gemeentes, buurten, provincies, verder te ontwikkelen over voor allen even belangrijke punten.

Die kunnen liggen op sociaal-economisch terrein. Maar ze springen in elk geval scherper in het oog op een tweetal zeer duidelijke politieke terreinen, de strijd voor de vrede en tegen racisme/fascisme. In de vredesactie en bij de voorbereiding van de grote manifestaties in het najaar ligt het samen-

voegen van krachten voor plaatselijke mobilisatie voor de hand. Alleen kan dat nooit een zaak zijn die exclusief door linkse partijen gebeurt. We weten nu zo langzamerhand genoeg van de politieke patronen in ons land om bij ieder vredesinitiatief te proberen, daar mensen van ver buiten die kring bij te betrekken. Er zijn veel linkse mensen in de kerken, maar deelname van christenen aan de vredesacties geschiedt bepaald niet op basis van een links-rechtskeus.

Even urgent maar van een andere aard is het, te komen tot een gerichte inspanning tegen verschijnselen van vreemdelingen- en kleurlingenhaat van racisme en antisemitisme zoals we die om zich heen zien grijpen.

We kennen allen de verschijnselen, de verontrusting daarover is zeker niet beperkt tot de ene groep of de andere, de herinnering aan datgene waar het in zijn kwaadaardigheid voor staat is levendig genoeg. Voor een belangrijk deel is vreemdelingenhaat, of -angst, een uitvloeisel van 'grote' politiek.

Wat niet of tamelijk verborgen aanwezig was krijgt heftige vormen als de werkloosheid massaal, en aantasting van voorzieningen dagelijks nieuws is geworden. Dan breekt het ogenblik aan waarop mensen met een scheef oog naar hun anders geaarde burens gaan kijken. En dan krijgen ze de pamfletjes in de deur, of de speeches op de radio, waarin gezegd wordt dat die donkerhuidige burens de schuld zijn van alles, van de werkloosheid en de afbraak, en als het een beetje wil nog van de onveiligheid op straat ook. Echte fascistische proberen de ongerustheid en onwetendheid van delen van de bevolking voor hún doeleinden aan te wenden.

Daartegen is een landelijke politiek nodig, van actief optreden tegen bewuste rassendiscriminatie en tot het scheppen van werkgelegenheid. Maar er kan niet in berust worden dat ondertussen in buurten en gemeentes groepen zijn die steeds nadruk-

kelijker roepen 'dat er niets gebeurt' en die vervolgens worden opgehitst om dan zelf maar iets te doen tegen buitenlandse werkkrachten en hun gezinnen.

Fascisme bestrijden is massawerk, werk dat direct onder de bevolking, onder arbeiders en middenstanders en uitkeringsgerechtigden moet gebeuren.

Dat kan onmogelijk naar enkelingen worden verschoven, daarvoor is het te moeilijk en te omvangrijk.

Er zijn heel wat voortreffelijke mensen die geen gelegenheid voorbij laten gaan om zich in een discussie te mengen en te vertellen dat wie zijn woede op Turken richt, aan het verkeerde adres is.

Er zijn buurthuizen van waaruit de tegenargumentatie georganiseerd wordt, er zijn op verschillende plaatsen actieve anti-fascisme-comités.

Maar het is allemaal nog slechts een begin.

Er is nu alle aanleiding voor progressieve partijen, om samen met anderen de koppen bij elkaar te steken en zich te beraden hoe de anti-racisme-campagne ter plaatse praktisch kan worden aangevat, hoe er voorlichtingsmateriaal kan worden gemaakt, hoe de band tussen oorspronkelijke Nederlanders en mensen die uit het buitenland komen kan worden aangehaald, wat er gedaan kan worden met vergaderingen en feesten, kortom, hoe onbegrip voor het dichtbijgevoelde kan worden omgezet in gezamenlijk verzet tegen een door en door foutieve politiek.

Alles lijkt er op te wijzen dat aan een dergelijke gezamenlijke inspanning van communisten, socialisten en anderen een grote behoefte bestaat. Het is een van de antwoorden op de vraag 'hoe nu verder'. Het is ook het antwoord op de uiterst belangrijke vraag, hoe het aanmoet met de rechtsstaat.

Rechtsstaat is min of meer een juridisch begrip. Maar politiek betekent het allereerst een samenleving, waarin zich geen groepen mensen bedreigd voelen.

Dat gebeurt nu.

Waar fascistische optredens, waar gevoelens van haat en angst tussen groepen van de in ons land wonenden systematisch aangewakkerd worden, daar ontstaat angst en een gevoel van bedreiging, daar wordt dus de rechtsstaat in zijn belangrijkste politieke betekenis ondermijnd.

Communisten hebben een grote traditie in hun waakzaamheid op dat punt. Velen werken nu al weer van daar uit. Het versterken van de coalitie met anderen is, ook traditioneel, een hoofdzaak bij die opstelling.

Marcus Bakker

Van de redactie

De redactie van Politiek en Cultuur was al geruime tijd geleden tot de conclusie gekomen, dat een andere werkwijze dan de tot nu toe gevolgde wenselijk was. Zij meende dat er een betrekkelijk kleine kernredactie zou moeten komen, die meer dan eens per maand diende te vergaderen, en door een redactieraad zou kunnen worden bijgestaan. Het partijcongres leek de redactie een geschikt moment om daarop koers te zetten.

Totdat een kernredactie gevormd kon worden, heeft de zittende redactie met de grote inzet die ze jarenlang getoond heeft en waarvoor haar veel dank verschuldigd is, veel werk verzet. Dit nummer verschijnt onder de verantwoordelijkheid van de nieuwe kernredactie.

Mededelingen over een redactieraad zullen in de loop van de herfst volgen. Verschillende reeds bekende namen zal men daarin opnieuw tegen komen.

Privacy, een te grabbel liggend grondrecht

van een medewerker

De BVD stelt een lijst op van vermoedelijke gedragingen van terroristen. Een daarvan is dat zij meestal niet zelf hun elektriciteitsrekening betalen. De BVD vraagt de energiebedrijven een computerband van al degenen die niet zelf betalen. Een bedrijf dat weigert, wordt via de rechter tot medewerking gedwongen. De aldus verkregen banden worden vergeleken met de computerband met bevolkingsgegevens, en bejaarden en andere waarschijnlijk niet-terroristische personen worden afgevoerd. De overblijvenden worden telefonisch of mondeling benaderd. Wie niet afdoende kan verklaren waarom hij of zij niet zelf betaalt, wordt nader onderzocht. Zo worden onder meer gescheiden vrouwen gevonden die hun meisjesnaam gebruiken, ouders die voor hun kinderen betalen, en hoge heren die de rekening van hun maitresse voldoen. Deze inbreuk op de privacy is noodzakelijk voor het algemene belang van de terroristenbestrijding.

Dit verhaal is geen science-fiction over Nederland anno 2000. Het gaat hier om de zgn. 'Rasterfahndung',¹ een techniek waarmee de Westduitse BVD al jaren onschuldig lijkende computerbestanden uitkamt en combineert op jacht naar alles wat terroristisch kan zijn. De ontwikkeling van de computertechniek heeft de mannen met gleufhoeden en regenjassen een plek op een warm en droog kantoor bezorgd. Het geloof dat het in de Nederlandse rechtsstaat niet zo'n vaart zal lopen met de elektronische kloppjacht, heeft helaas weinig grond. Er is geen wet die een elektriciteitsbedrijf verbiedt gegevens te verstrekken,

en de wetten die rond privacy in voorbereiding zijn geven de BVD alle ruimte te snuffelen waar ze wil. Spectaculaire voorbeelden als dit Westduitse kennen we in Nederland (nog) niet. Maar gevallen als de volgende zijn ernstig genoeg om ook in Nederland tot waakzaamheid te nopen. In de gemeente Haarlem werd in 1978 het computerbestand van de elektriciteitsmaatschappij vergeleken met de leegstandsregistratie, waardoor eigenaren van gekraakte panden de namen van krakers konden achterhalen. Gevolg: processen en ontruiming. Toen in de gemeente Wateringen in 1979 een baby te vondeling was gelegd, wilde de politie bij de plaatselijke bibliotheek nagaan wie er boeken over abortus en adoptie hadden geleend. Een alerte bibliothecaresse verhinderde dit gesnuffel in het privé-leven van de leners.² De vrees is gerechtvaardigd dat komende wetgeving bibliotheekpersoneel zo'n weigering zal bemoeilijken.

Het ontwikkelen van een privacy-beleid door de overheid is meermalen een onderwerp voor een brede maatschappelijke discussie genoemd. Zonder pretentie van volledigheid wil dit artikel trachten de problematiek van de privacy en de bedreigingen daarvan uiteen te zetten. Een en ander kan niet meer zijn dan nog onvolledig materiaal voor de discussie, waarvoor tot nu toe ook in de CPN onvoldoende aandacht is geweest.

1. J. Holvast: Rasterfahndung, van hark tot luizekammer; Kwartaaltijdschrift Privacy en Persoonsregistratie (KPP), 1981 nr. 1.
2. S. W. Wolf: Onze privacy ligt te grabbel; Elseviers Magazine, 24-4-82.

Grondrecht

Volgens de nieuwe grondwet die sinds februari dit jaar van kracht is, heeft iedere burger een voor Nederland nieuw grondrecht: het recht van bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Dat recht moet bij wet geregeld worden, en omdat zo'n regeling niet eenvoudig is, wordt tenuitvoerlegging van het grondrecht maximaal tien jaar opgeschort. Een van de problemen is de definitie van wat nu als persoonlijke levenssfeer te beschouwen is. Toen in 1890 juristen de eerste keer privacy aan de orde stelden,³ werd het begrip gedefinieerd als het recht om alleen gelaten te worden. Zo'n definitie geeft aan hoezeer privacy voor ieder verschillend is. De een voelt zich snel door anderen bekeken, de ander niet.

Het menselijk leven heeft verschillende aspecten met verschillende privacy-normen. Zo kan een scheidende vrouw haar nieuwe verblijfplaats voor haar echtgenoot geheim willen houden, terwijl ze als abonnee van haar krant een adreswijziging door moet geven — en daarbij moet hopen dat de abonnee-administratie geen adressen aan derden geeft. Gegevensverstrekking en -verzameling is heel gewoon: wie geen adres opgeeft krijgt geen krant thuis, en wie weigert te antwoorden op de vraag of ze al dan niet samenwoont, krijgt geen bijstandsuitkering. Daarmee komen allerlei gegevens in velerlei registraties. Op zich onschuldige gegevens, waarvan de registratie niet gezien wordt als privacy-bedreigend, kunnen toch alleen of in combinatie in handen van derden — goedwillenden of kwaadwillenden — een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer met zich brengen. De voorhands beste definitie van privacy is de door NRC-redacteur Kuitenbrouwer gebruikte: privacy is 'het recht van individuen, groepen of instituties om voor zichzelf te bepalen wanneer, hoe en tot op welke hoogte informatie over hen wordt doorgegeven aan anderen'.⁴ Misschien

valt privacy ook te omschrijven als het recht om niet geconfronteerd te worden met beslissingen over jezelf op basis van informatie over jezelf die buiten je om verkregen is, ofwel: de ruimte om gewoon jezelf te kunnen zijn. Mogelijk valt hiermee een politieke partij die niet zo hard loopt voor privacy-bescherming, daartoe over te halen.

Informatietechnologie

De privacy-problematiek is acuut geworden door de ontwikkeling van computers en de informatietechnologie. Het verzet tegen de volkstelling van 1971 vlakte ook voort uit bezwaren tegen de computerverwerking die gegevens makkelijk inzichtelijk en kopieelbaar maakt. De ontwikkeling van de techniek is sindsdien in vogelvlucht verder gegaan, zonder dat veel aan de bezwaren gedaan is. Het aantal computerbestanden met persoonsgegevens wordt in Nederland op rond de 100.000 geschat. Dat zijn administraties van kranten en tijdschriften, loon- en personeelsadministraties, maar ook minder vanzelfsprekende registraties. De Nederlandse ziekenfondsen registreren alle medicijnverstrekkingen aan en alle specialistische behandelingen van elk van de rond 10 miljoen verzekerden, waarbij dan nog wel de medische en financiële administratieve zaken gescheiden zijn.⁵ Meer uitgebreide medische gegevens zitten er in de ziekenhuiscomputers: begin 1982 waren 125 van de 232 Nederlandse ziekenhuizen, en 45.000 van de 74.000 bedden qua patiëntengegevens volledig geautomatiseerd. Dat heeft betrekking op zo'n 8,5 miljoen mensen, al zullen daar wat dubbelstellingen bij zitten.⁶ In Leidschendam

3. F. Kuitenbrouwer: De zorg voor het individu in de informatiemaatschappij; Informatie, juni 1980; aanhaling van Warren en Brandeis, 1890.

4. Zie noot 3; aanhaling van Westin, 1970.

5. NRC-Handelsblad, 28-5-82.

6. Zie noot 5.

beheert het Ministerie van WVC gegevens van zo'n 100.000 psychiatrische patiënten, zij het zonder naam.⁷ Ziektekostenverzekeraars bouwen een registratie op, ondanks het medisch beroepsgeheim, van elke motivering inzake niet kort lopende psychosociale behandeling gefinancierd door de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.⁸ Uitvoerders van deze wet hebben een geheimhoudingsplicht, maar die stopt waar een functionaris 'bevoegd' (zonder nadere omschrijving) is mededeling naar buiten te doen. Zo kan dus aan een particuliere verzekeringsmaatschappij gemeld worden dat een geregistreerde vanwege problemen van jaren geleden een bijzonder risico vormt. Naast deze voorbeelden uit de gezondheidszorg zijn er talloze voorbeelden van niet onschuldige bestanden in de sfeer van onderwijs, maatschappelijke hulpverlening, politie en justitie. Iedere ingezetene in Nederland zit een aantal keren in computerbestanden, met heel wat minder onschuldige gegevens dan die van de volkstelling. De beveiliging laat te wensen over: informatie van politie-inlichtingendiensten blijkt onder valse voorwendselen makkelijk toegankelijk.

Computerinbraak

De enige actie van de computerindustrie die verwantschap met privacy heeft, is het werk aan beveiliging tegen computerinbraak. Er moet immers voorkomen worden dat gebruikers opzettelijk of per ongeluk in elkaars gegevens rommelen. De beveiliging verloopt nog ouderwets met de sleutel die in het slot moet passen. Een gebruiker kan, om een bestand voor anderen ontoegankelijk te maken, een geheim sleutelwoord aan het bestand hangen. Wie dat sleutelwoord en het gebruikersnummer niet kent, krijgt geen toegang. Het sleutelwoord moet regelmatig veranderd worden, omdat een slimme programmeur de computer ertoe kan zetten de codes te kraken. Een

andere beveiliging is dat op gezette tijden de computer aan een beveiligingsbeambte afwijkingen van het normale gebruik meldt. Dan is het meestal al te laat, terwijl een deskundige in staat kan zijn zo'n melding te voorkomen. De zwakste schakel in de beveiliging is de gegevensoverdracht. Telefoonlijnen zijn eventueel af te tappen. Bij de draadloze communicatie is een antenne voldoende. Het actief opvragen van gegevens en het draadloos programmeren schijnen nog wat moeilijker te zijn.¹⁰ De belangen en de feitelijke gebeurtenissen op het vlak van industriële spionage maken deze vervanging van de koevoet en de thermische lans door het toetsenbord niet onwaarschijnlijk. Ook particuliere informatiediensten, die nu al langs sluipwegen informatie verzamelen,¹¹ lijken belanghebbend bij zo'n inbraak.

Informatiemaatschappij

De gebrekkige beveiliging van computertechnologie vormt een mogelijke inbreuk op privacy. Maar ook onschuldige registratie-acties maken dat groepen burgers steeds doorzichtiger worden. Ongevraagde reclame over hypotheeklen wordt verzonden omdat de banken bestanden nalopen op mannen tussen de 25 en 35 jaar, met een geregeld inkomen, maar nog zonder hypotheek.¹² Autobezitters krijgen tegen het verlopen van de gangbare afschrijvingstermijn van hun wagentje prachtige kleurenfolders over auto's in dezelfde en net iets duurdere prijsklasse.

7. J. Bruinsma: Bescherming privacy is meer dan bescherming van gegevens; Volkskrant, 7-4-82.

8. F. Mispelblom Beyer: Overheid schrijft lek voor bij privacy in gezondheidszorg; NRC-Handelsblad 23-4-82.

10. J. Schoonbrood: computer-inbraak, misdaad met veel mogelijkheden; Volkskrant, 7-10-80.

11. G. Berg, T. van Dijk: De handel in informatie, 'Wilt u voor mij even een peekaasje lichten?'; Haagse Post, 19-2-83.

12. Zie noot 10.

Mogelijk vloeit deze lekker passende aanbieding voort uit verkoop van gegevens van de wegenbelasting aan de RAI.¹³ De overheid maakt voor haar beleidsinformatie gebruik van velerlei registraties. Je kunt je als spookbeeld voorstellen dat over een aantal jaren, wanneer met betaalpasjes met een stukje magneetband de boodschappen met-streepjescode afgerekend worden, de eis van de bijstandsvrouwen voor *f* 400,— erbij als onzin af te doen is: want een steekproef wijst toch maar mooi uit dat velen nog flessen wijn van boven de acht gulden kunnen kopen. Zoiets wordt minder een spookbeeld wanneer men huidige ontwikkelingen kent. Vergelijking van de huursubsidie registratie met belastinggegevens leerde dat in een steekproef rond 20% van de huursubsidie ten onrechte was gegeven.¹⁴ Gegevens van de eenmalige uitkeringen aan minima worden uitgedraaid tegen belastinggegevens, wat leidt tot twijfels of er eigenlijk wel 'echte minima', gezinnen met slechts één minimuminkomen bestaan. De inkomensgegevens die het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt zijn nogal aan kritiek onderhevig. Dientengevolge heeft het CBS met de belastingen afspraken over het verkrijgen van gegevens van een permanente steekproef van 10.000 huishoudingen.¹⁵ De computertechnologie die vergelijking van verschillende gegevensbestanden vergemakkelijkt, stimuleert een situatie waarin over groepen mensen steeds sneller zonder democratische controle beslissingen genomen worden. Het genoemde voorbeeld over huursubsidiemisbruik zal ongetwijfeld invloed hebben op het huursubsidiebeleid. De volksvertegenwoordiging zal regels kunnen stellen aan het onderzoek op het vlak van huursubsidie: geen heksenjacht, geen vervolging wanneer de huursubsidieverstreker zelf in gebreke is gebleven in het controleren van gegevens. Maar dat zal niet kunnen verhinderen dat elke werkloze aan het huursubsidieloket extra wantrouwend bekeken wordt.

Het zijn immers werklozen die door mogelijk verzwijgen van bijverdiensten een grote 'risicogroep' voor de huursubsidie vormen. Zo ontstaat de 'informatie maatschappij'. Beleidsmakers en -uitvoerders beschikken over veel kennis die — in een nieuwe betekenis — macht is. Wie past in de hoofdstroom van informatie over maatschappelijke gebeurtenissen, heeft mogelijk nog weinig te vrezen. Wie afwijkt van het gangbare heeft wel te vrezen. De 'datacrachten' stellen hun computerprogramma's graag in op het opsporen van groepen die significant afwijken van 'de norm'.

Er wordt wel gesteld dat deze 'informatie maatschappij' weinig verschilt met de vroegere situatie van dorpsgemeenschappen, waarin over iedereen alles bekend was. Dat lijkt geen sterke vergelijking; computerregistraties bevatten alleen maar momentopnames, die langs gekunstelde weg gecombineerd worden, waarbij een in het dorp allang vergeten of vergoelijkte misstap de geregistreerde nog jaren achtervolgt.

De informatietechnologie roept met haar eigen ijzeren logica een steeds verdergaande informatieverzameling op. Het CDA-kamerlid Faber, die zich sterk maakt voor een zorgvuldige regeling van de komende persoonsnummers, verzuchtte in een interview: 'Als er een sociaal nummer voor uitkeringstrekkers had bestaan, zouden we nu weten waar de zogeheten echte minima zitten'.¹⁶ Faber keerde zich tegen een koppeling van sociaal en fiscaal nummer zonder privacy-waARBorgen, maar vergeet dat zijn wens om informatie een

13. KRO Echo, radio-uitzending Hilversum II, 15-4-80, 12.36 uur.

14. Tweede Kamr, stuk 17050, nadere vragen Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk gebruik.

15. CBS: Meerjarenprogramma 1983-1987; Voorburg 1983.

16. C. van der Valk: Fabers strijd tegen nummers; interview in Algemeen Dagblad, 21-1-83.

vergaande koppeling van inkomensgegevens per huishouding nodig maakt.

Wetgeving zwak

Na het verzet tegen de volkstelling van 1971 stelde de regering de Staatscommissie-Koopmans in. Die kwam met een voorstel voor een wetsontwerp, wat na lang aarzelen door de regering, vrijwel ongewijzigd einde 1981, bij de Kamer werd ingediend. Invoering van deze Wet op de Persoonsregistraties zal nog wel tot 1986 op zich laten wachten.

In kringen van informatici wordt op verschillende redenen gewezen waarom de overheid zo traag is. De technische ontwikkeling zou zo snel zijn, dat elke wetgeving bij invoering achterhaald zou zijn. Privacy-wetgeving zou ook diep ingrijpen op, en hinderlijk zijn voor de registratie waar de verschillende bestuurslagen van de overheid zelf aan lijden.¹⁷

Helemaal niets is er in deze lange nasleep van de volkstelling niet gebeurd. Sinds 1975 geldt als voorschrift bij de rijksoverheid, dat geautomatiseerde persoonsbestanden een openbaar reglement moeten hebben. Doel, categoriën personen, beheer en toegelaten gegevensverstrekking aan derden moeten daarin omschreven zijn. Burgers kunnen gegevens inzien en laten corrigeren, en beroep instellen tegen gegevensgebruik met andere doelen dan de gereguleerde.

De gemeente Amsterdam heeft een wat verdergaande privacy-verordening opgesteld, die als model-verordening overgenomen is door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Particuliere persoonsbestandhouders hebben zelf privacy-reglementen opgesteld, waaruit voortvloeit dat gevoelige (wat is dat?) gegevens niet doorverkocht mogen worden. Een geregelde mogelijkheid van klagen bestaat hierin dat ieder die bezwaar heeft tegen ongevoelige reclame op naam dat kenbaar kan

maken aan Antwoordnummer 666 in Amsterdam.¹⁸

'Zelfregulering' in afwachting van wetgeving, is voorlopig het sleutelwoord waarmee de regeringen de privacy-bescherming willen regelen. Bij het indienen van de wet op de persoonsregistraties, riep minister De Ruyter, toen van Justitie, de bestandhouders daartoe op.

Die zelfregulering is ook onderwerp van een wetje ook einde 1981 ingediend, dat voorloper moet zijn op de grote wet. De tijdelijke wet aanmelding geautomatiseerde persoonsregistraties¹⁹ verplicht houders van gevoelige persoonsregistraties zich met hun reglement, als ze dat hebben, aan te melden bij het ministerie van Justitie. Zo kan dat ministerie ervaring opdoen. Maar invoering van zelfs dit schamele wetje is nog niet in zicht: de VVD wil het bezien in het licht van de deregulering. De wet op de persoonsregistraties²⁰ zal drie soorten registraties onderscheiden: meldingsplichtige, reglementsplichtige, en vergunningsplichtige. Een nieuw onafhankelijk overheidsorgaan, de Registratiekamer, zal meldingen registreren, een openbaar register bijhouden en openbaar vergunningen afgeven. Voorlopig zijn niet-geautomatiseerde registraties nog uitgesloten. Meldingsplichtig zijn die registraties die geen gevoelige gegevens bevatten, die niet aan derden worden verstrekt, zoals abonnements-administraties. Met 'gevoelige' gegevens doelt het wetsontwerp op godsdienst, politieke gezindheid, straf- of tuchtrechtelijk verleden, seksuele gerichtheid e.d. Reglementsplichtig zijn registraties die uitsluitend voor interne doeleinden bedoeld zijn en geen gevoelige gegevens

17. T. Timman (voorzitter D'66 werkgroep informatiebeleid en automatisering), reactie op eerder artikel over privacy-wetgeving; *Computable*, 31-10-80.

18. F. Kuitenbrouwer: *Lekker zit het privacy-beleid in Nederland niet*; *NRC-Handelsblad*, 17-1-83.

19. Tweede Kamer, stuk 17498.

20. Tweede Kamer, stk 17207.

mogen bevatten, zoals bijvoorbeeld ledenlijsten van politieke partijen. Alle andere registraties, zoals patiëntenregistraties in ziekenhuizen, zijn vergunningsplichtig. Deze opsomming geeft al een van de zwakheden van het wetsontwerp aan. Het onderscheid tussen gevoelige en niet-gevoelige gegevens is volstrekt onduidelijk. De reglementsplicht bevat voorwaarden zoals bij het bovengenoemde rijksvoorschrift: persoonsbestandhouders moeten in het reglement ondermeer vastleggen dat en hoe gerigistreerden inzage- en correctierecht hebben, tenzij bepaalde belangen zich daartegen verzetten, zoals bij justitiële en medische gegevens. Alleen voor vergunningsplichtige registraties geldt de zgn. protocolplicht, het bijhouden aan welke derden welke gegevens zijn verstrekt. Via de Registratiekamer is beroep mogelijk tegen onreglementair gebruik. Het wetsontwerp kent uiteraard uitzonderingen. Zo is gegevensverstrekking voor wetenschappelijke of statistische doeleinden aan minder strikte grenzen gebonden. Dat opent al de mogelijkheid dat, als men zich een wetenschappelijk jasje aanmeet, gegevens makkelijk verstrekt of opgevraagd kunnen worden. Dat wordt gesignaleerd door enkele wetenschappers,²¹ die bij voorbaat op wetenschappelijke maat gesneden — dus zeer ruime — gegevensverzameling bepleiten. Een andere uitzondering is de verplichting inlichtingen te geven die gevraagd worden 'krachtens wettelijk voorschrift'.²² Nu is deze formulering een verbetering ten opzichte van het eerder voorgestelde, volgens hetwelk vrijwel elke politieman in elke persoonsregistratie kon snuffelen. Hij zal een redelijke aanwijzing van iets strafbaars moeten hebben. Maar de politieman op de loonlijst van de BVD hoeft dat niet te hebben. De verzekeringsmaatschappijen, die zich enkele jaren geleden tot voor de Hoge Raad met succes de FIOD van het lijf wisten te houden — de FIOD wilde verzekeringen van jachten nalopen met het oog op zwart

geld — moeten opnieuw studeren op de Algemene Wet Rijksbelastingen. Volgens artikel 8 daarvan kan elke belastinginspекteur in elke administratie kijken, zonder de in het strafrecht vereiste gerichte verdenking.²³ Met dat wetsartikel kon Slavenburgs bank aangepakt worden, maar elke burger is mogelijk ook onderwerp van gesnuffel. Wettelijke voorschriften elders kunnen privacy-wetgeving te niet doen.

Centrale personenadministratie

De volkstelling die in 1981 gehouden had moeten worden, is uitgesteld in afwachting van de wet op de persoonsregistratie. Vraag is in hoeverre nog een volkstelling nodig is, gezien de ontwikkelingen in de Centrale personenadministratie. Ook over deze CPA²⁴ ligt een wetsontwerp bij de Tweede Kamer. De CPA wordt een nieuwe rijksdienst, met als taak het aanleggen en bijhouden van een register, het samenstellen en uitgeven van een administratienummer van iedere ingezetene, het verzenden van formulieren voor onderzoeken, en het maken van bevolkingsstatistieken. Het centrale register bevat een groot aantal gegevens over iedere ingezetene,²⁵ maar minder gegevens dan gemeentelijke bevolkingsregisters, waar bijvoorbeeld ook

21. J. Habbema en P. van der Maas: Databanken verboden terrein voor onderzoek?; NRC-Handelsblad, 20-7-81.

22. Zie noot 20; nr. 4, nota van verbeteringen.

23. Zie noot 3.

24. Tweede Kamer, stuk 17298; en: J. Holvast: CPA, een ontwerp van wet om door te spoelen; KPP, 1982, nr. 1.

25. In het CPA-register worden opgenomen: naam, voornaam, meisjesnaam van gehuwde vrouwen, datum, gemeente en land van geboorte en van huwelijksluiting, nationaliteit, burgerlijke staat, datum beëindiging huwelijk, dezelfde gegevens van de huidige of laatste echtgeno(o)t(e), administratienummers van betrokkene, echtgeno(o)t(e) en kinderen, adres, postadres, gemeente waar men woont, vorige gemeente van bewoning, alle verhuizingen, reden en datum afvoering uit het bestand.

godsdienst is opgenomen. Bedoeling van de CPA is om 'doelmatig, snel en kostenbesparend'²⁶ de communicatie tussen bevolkingsboekhoudingen te verbeteren. Het administratienummer zal voorschikkelijk alleen binnen en tussen die bevolkingsboekhoudingen gebruikt worden. De CPA kan echter gegevens ontvangen, verwerken en aan andere instanties verstrekken, zonder opname in het register. Deze gegevens mogen maximaal twee maanden worden bewaard. Met andere woorden, de CPA kan in die twee maanden beschikken over alles waarover de gemeentelijke bevolkingsregisters beschikken, en over alle gegevens die ze los weet te krijgen. Het wetsontwerp CPA is verder niet meer dan een bevestiging van de al bestaande situatie. Door de mogelijkheid van koppeling van geautomatiseerde gemeentelijke registers is nu al zeker 70% van de bevolking op te nemen in een met de CPA vergelijkbare registratie.²⁷ In de PSP gaan stemmen op om de wet CPA maar af te stemmen.²⁸ De Stichting Waakzaamheid Persoonsregistratie, bepaald geen organisatie van spokenjagers, maar een organisatie waarin ook informatici en computerdeskundigen deelnemen, heeft in haar blad het wetsontwerp CPA een '... wet om door te spoelen'²⁹ genoemd.

Inlichtingendiensten

Bij de Tweede Kamer is in behandeling het ontwerp van wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten.³⁰ Dat heeft betrekking op de militaire inlichtingendiensten, de inlichtingendienst buitenland, en de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De BVD houdt tot taak het verzamelen van gegevens over organisaties en personen met het oog op de (niet nader toegelichte) 'essentiële belangen van de samenleving'. Progressief verweer in de kamercommissie kon niet verhinderen dat het — op zich nieuwe — klachtrecht tegen de BVD uiterst mager is.

Een burger die zich benadeeld voelt door de BVD kan een klacht indienen bij een (besloten vergaderende) commissie. Deze deelt de beslissing over de klacht mee, maar kan de overwegingen daarbij geheim houden vanwege de 'staatsveiligheid of andere gewichtige redenen'. Dit gebrek aan zelfs een minimale individuele controle steekt vooral vanwege de vergaande bevoegdheden van de inlichtingendiensten. Aan iedere overheidsdienst, ambtenaar of ieder ander kunnen inlichtingen gevraagd worden. Iedere houder van een persoonsregistratie kan om gegevens gevraagd worden voor een onderzoek inzake vertrouwensfuncties bij de overheid, en voor gevallen die de Ministers van Binnenlandse zaken en Justitie daarvoor aanwijzen. Een en ander kan gelezen worden als een wettelijke basis om het abonneebestand van bijvoorbeeld De Waarheid in te zien. Omtrent de particuliere veiligheids- en inlichtingendiensten is bitter weinig geregeld. Dergelijke diensten zijn echter uiterst handig in het ontduiken van welke regeling dan ook. De Haagse Post publiceerde een onthullend artikel over hoe een particuliere inlichtingendienst het naadje van de kous weet te vertellen aan werkgevers die geen vakbondsleden in dienst wensen te nemen, zoals bijvoorbeeld de Kwantumhallen.³¹ Ondanks kamervragen zijn dergelijke diensten nauwelijks aan banden te leggen. Ook meer respectabele instellingen zijn niet onomstreden, zoals bijvoorbeeld de Westduitse 'Schufa'.³² Deze databank bevat financiële gegevens van 24 miljoen oosterburen, voor gebruik door postorderbedrijven, makelaars en banken. Er worden daar

26. Zie noot 24, eerste verwijzing; Memorie van Toelichting.

27. Zie noot 26.

28. H. Buijs: De nationale padvinderij; Bevrijding, 31 juli 1982.

29. Zie noot 24, 2e verwijzing.

30. Tweede Kamer, stuk 17363.

31. Zie noot 11.

32. Stern, Hamburg, 12-2-81 en volgende; genoemd bij Buijs, noot 28.

nogal wat fouten gemaakt waardoor mensen ten onrechte geen woning, baan of lening krijgen.

Nummers

De technische moeilijkheden om gegevens uit verschillende bestanden te combineren, waren tot nu toe een zekere waarborg tegen gebruik van gegevens voor andere doeleinden dan waarvoor ze verstrekt zijn. Het CPA-administratienummer verandert dat al. Met enkele jaren komt verdere verandering.

Minister Ruding van Financiën kohdigde begin dit jaar de invoering aan van het fiscaal nummer. Vanaf 1986 heeft elke belastingplichtige een nummer, voor gebruik binnen de belastingdiensten, en voor gebruik bij elke werkgever of uitkeringsinstantie die belasting inhoudt. Momenteel moet elke inhoudingsplichtige loonbelastingkaarten inleveren.

Die miljoenen kaarten worden door de inspecties gesorteerd per inkomstenbelastingplichtige.

Daarbij blijkt zo'n 7% van de kaarten niet-identificeerbaar, en dus mogelijk frauduleus. Werkgevers en bedrijfsverenigingen die hun administratie geautomatiseerd hebben, dringen er al langere tijd bij de belastingdienst op aan hun gegevens in plaats van op kaarten te kunnen aanleveren op computerbanden.³³ De belastingdienst heeft daar wel oren naar, gezien het werk met de loonbelastingkaarten en de kans om fraude op te sporen. Het voor die computeroperaties noodzakelijke persoonsnummer kan pijnloos ingevoerd worden, omdat krachtens de wet het Ministerie van Financiën voor kan schrijven hoe gegevens aangeleverd worden.

Het ook rond 1986 te realiseren sociaal zekerheidsnummer is vergelijkbaar. Uitkeringsorganen registreren hun cliënten nu vaak onder eenmalige gevalsnummers. Coördinatie, efficiëncy, beleidsinformatie,

verbetering van de uitvoering, opsporen van 'risicogroepen', opsporen van fraude door samenwonen, het zijn allemaal termen die in de strijd geworpen worden om iedere uitkeringsgerechtigde of iedere premiebetaler een persoonsnummer te geven. In tegenstelling tot wat de belastingdienst tot nu toe deed, heeft het Overlegorgaan Centrale Persoonsregistratie Sociale Verzekeringen (OCPSV) aandacht geschonken aan privacy-problematiek. Een studiegroep bracht een rapport uit, waarin geconstateerd wordt dat bestaande gegevensstromen tussen uitvoeringsorganen geen wettelijke basis hebben. Gepleit wordt voor een aparte wet, met het oog op een openbaar geregelde privacy-bescherming van de burger, èn met het oog op een publieke discussie over het persoonsnummer.³⁴ Een eerdere werkgroep van het OCPSV constateerde dat voor beleidsinformatie rond sociale zekerheid, die veelal betrekking heeft op inkomensgegevens, vaak informatie van de belastingen nodig is. Ook voor fraudebestrijding is die koppeling wenselijk. Premier Lubbers heeft al suggesties gedaan over het ineenschuiven van sociaal en fiscaal nummer,³⁵ al kwam hij daar later in antwoord op kamervragen op terug.³⁶ In de Verenigde Staten worden overigens, ondanks wettelijke beperkingen, persoonsnummers van de sociale zekerheid volop gebruikt door bedrijven en instanties buiten de sociale zekerheid.³⁷

33. Minister-President Lubbers in antwoord op vragen van het CDA-kamerlid Faber; Tweede Kamer zitting 1982-1983, aanhangsel van de handelingen nr. 485.

34. Werkgroep Privacy-aspecten: Privacy verzekerd?; OCPSV, p/a Sociale Verzekeringsraad, Zoetermeer, 1982.

35. Premier Lubbers in NRC-Handelsblad, 11-1-83.

36. Zie noot 33.

37. Zie noot 7.

Weerstand

Er staat enige privacy-wetgeving op stapel die ondanks haar beperkingen een verbetering is ten opzichte van de huidige situatie. De weerstand is echter ook aan het groeien. De bovengenoemde privacy-studie inzake het sociaal nummer is een serieuze poging de problematiek onder ogen te zien, en zorgvuldig te regelen. Elseviers Weekblad reageerde er sneerend op, door te spreken over voorgestelde nieuwe koppelings- en regelingsmechanismen in een breed te bediscussiëren nieuwe wet, waarvoor de opstellers van het rapport — zo is de suggestie — kozen bij gebrek aan lef om zaken effectief aan te pakken.³⁸ Sommige wetenschappers beklagen zich erover dat in Nederland vergeleken bij het buitenland zo weinig geregistreerd wordt en verlangen dat persoonsbestanden makkelijker toegankelijk worden voor wetenschappelijke en statistische doeleinden.³⁹ Een werkgroep van wetenschappers met waarschijnlijk invloedrijke hoogleraren, bereidt een lobby voor op dit vlak.⁴⁰ Informatici rekenen alvast voor dat de voor het inzage- en correctierecht noodzakelijke aanpassingen van registraties zo'n 50.000 gulden per geregistreerde zullen kosten.⁴¹ (Dergelijke ramingen zijn zeer omstreven; Amerikaans onderzoek zou uitwijzen dat de werkelijke kosten nog geen tiende van het geraamde zouden zijn.)⁴² Ander teken van weerstand is dat het magere wetje over aanmelding van registraties kan vallen onder het dereguleringsstreven.⁴³

38. Elseviers Weekblad: Ontkoppelende regelmechanismen in Nederland? Breed bediscussiëren!; 27-11-82.

39. Zie noot 21.

40. Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek; samenwerkingsorgaan voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan Nederlandse universiteiten en hogescholen; werkgroep privacy en onderzoek.

41. F. de Bruin in Informatie, juli-augustus 1982.

42. Computable, 1-4-77; genoemd bij Timman, noot 17.

43. Zie noot 19.

Nederland is bepaald niet vlot met het invoeren van privacy-wetgeving. Vanaf 1973 is in acht Europese landen een privacy-wet gerealiseerd. Helaas groeit ook daar de druk om de wetgeving eenvoudiger te maken, dat wil zeggen minder belemmerend voor gegevensuitwisseling van bedrijven en instanties.⁴⁴

Grondrecht bevechten

Privacy moet als alle grondrechten iedere keer opnieuw bevochten worden. Juist linkse mensen staan voor de vraag — en in vele samenlevingen hebben juist zij persoonlijk belang bij een passend antwoord — hoe het grondrecht te realiseren, zonder te vervallen in een afwijzing van iedere registratie.

De ontwikkeling van de informatietechnologie is niet een autonoom proces, wat als natuurgegeven geaccepteerd moet worden. Het huidige gebruik van technologie is sterk gericht op beheersbaarheid, controle van mensen door de houders van persoonsregistraties. Het is een redelijke eis dat registraties tenminste ook nuttig zijn voor geregistreerden. De computerprogramma's waarmee de belastingdienst aangiftebiljetten controleert, kunnen ook signalen geven bij het ontbreken van gebruikelijke afrekposten. Het is ook redelijk te eisen dat fouten die veelvuldig in registraties bestaan (in medische databanken wel tot 20%)⁴⁶ voorkómen en/of gecorrigeerd worden.

Een tweede punt is dat er snel een goede wetgeving moet komen die begint met een kosteloos inzage- en correctierecht.

Dat moet zijn vervolg krijgen in een effectief en kostenvrij klachtrecht, met desgewenst openbare behandeling van klachten tegen een bestandhouder of -gebruiker.

44. Zie noot 18.

46. Zie noot 5.

Zoals Holvast⁴⁷ suggereert, moet het werk van een Registratiekamer gedecentraliseerd naar commissies van toezicht, in te stellen per sector van registratie, met vergaande bevoegdheden voor de geregistreerden of hun belangenorganisaties (vakbeweging, ondernemingsraden, patiëntenverenigingen, gemeenteraden). De Centrale Raad voor de Volksgezondheid heeft, na de constatering dat de situatie in de gezondheidszorg niet aan privacy-eisen voldoet, een voorstel in die richting opgesteld, zij het dat ze een definitief voorstel afhankelijk maakte van de kosten.⁴⁸ Belangrijk bij wetgeving is het doorbreken van het principe dat controle op gegevensgebruik alleen achteraf mogelijk is, als een geregistreerde constateert dat hij of zij benadeeld is. In de Milieu-Effect Rapportage wordt een inschatting vooraf nagestreefd van milieugevolgen van activiteiten. Iets vergelijkbaars is voor te stellen bij de afgifte van vergunningen voor persoonsregistraties.

In het bevechten van privacy zijn opmerkelijke coalities te sluiten. Vele medische beroepsbeoefenaars zien hun beroepsgeheim bedreigd door de registratiedrift van overheid en ziekteverzekeraars. Al valt nogal eens wat aan te merken op hun gebrek aan bereidheid patiënten inzage te geven in het eigen dossier, zij zijn een voorbeeld van een nieuwe groep in de samenleving over wier werk heersende groepen beheersingsinformatie willen. In dit artikel werd veel materiaal uit het NRC-Handelsblad gebruikt: de liberale opvattingen kunnen leiden tot een pleidooi voor een zorgvuldig omgaan met privacy-bescherming. Elseviers Magazine⁴⁹ publiceert de wel andere geluiden dan die uit het sneerende Elseviers Weekblad.

Een wat vanzelfsprekender coalitie is die met de vakbeweging. De Dienstenbond FNV heeft als eerste in het actieprogramma eisen ten aanzien van privacy opgenomen.⁵⁰ De door werkgevers steeds

meer ontwikkelde personeelsinformatiesystemen moeten onderworpen zijn aan medezeggenschap van vakbeweging en ondernemingsraad. De informatieverzameling door werkgevers, die prikklokinformatie en produktiviteitsinformatie combineert met de ziektereregistratie, kan direct uitmaken wie de beste en sterkste werknemers zijn, en kan leiden tot discriminatie of onwenselijke personeelsselectie. De bond eist keiharde afspraken over registratie van werknemersgegevens.

Het ongecontroleerd oprukken van informatisering is op verschillende manieren te bestrijden. Een daarvan is te argumenteren in termen van de zwakte van systemen. Zo is het argument dat fraudebestrijding persoonsnummers noodzakelijk maakt, te weerleggen door te wijzen op het feit dat zeer veel fraude bestaat uit zwart werken of niet-geregistreerde transacties. Computers kunnen draaien zoveel men wil, niet-geregistreerde acties kunnen ze niet opsporen. Gevaar van dergelijke argumentatie binnen-het-systeemdenken, is echter dat ongewild een verdere informatiejacht gestimuleerd wordt, ten koste van de privacy, want alleen verdergaande registratie en koppeling daarvan aan bestaande, kan de nodige informatie opleveren. Het is belangrijker om iedere keer opnieuw vragen te stellen naar het hoe en waarom van registraties, naar de zinvolheid van verzamelen en verstrekken van gegevens, naar de zinvolheid van snelheid en kostenbesparing in informatievoorziening. Snellere informatie door een sociaal nummer leidt niet tot minder werkloosheid. Met zo'n bewuste houding kunnen zowel de aanvrager van een sociale uitkering als de progressieve beweging hun voordeel doen.

47. J. Holvast: Registratiekamer, controle en organisatie; Informatie, juli-augustus 1982.

48. NRC-Handelsblad, 31-8-81.

49. Zie noot 2.

50. Dienstenbond FNV, congresbesluit 1981; bondsraadsbesluit 16-11-82.

Internationalisme en autonomie van Marx tot nu

'Proletariërs aller landen verenigt U' — de laatste zin van het in 1848 verschenen Communistisch Manifest is zeker zo bekend en zo vaak geciteerd als de eerste zin **'Een spook waart rond door Europa het spook van het communisme'**. Achter deze twee zo op het oog eenvoudige uitlatingen gaat een wereld van ideeën en ervaringen schuil, waarover het tot op de dag van vandaag zinvol blijft om na te denken en te discussiëren.

'Het spook van het communisme' verzinnebeeldde de angst bij de heersende machten voor de strijd van arbeiders en boeren tegen uitbuiting en vernedering, voor een rechtvaardige, socialistische maatschappij. Het strijdtoneel is echter niet tot Europa beperkt gebleven, maar omvat thans alle delen, om niet te zeggen alle uithoeken van de wereld.¹

Het 'proletariërs aller landen' gaf aan, dat de strijd niet alleen op nationale schaal, maar ook in internationale verbondenheid moest worden gevoerd om de mogelijkheid tot de overwinning te vergroten. De proletariër, de mens die geen produktiemiddelen bezit en van de verkoop van zijn arbeidskracht moet bestaan, leefde echter niet in alle landen onder gelijke omstandigheden. Dat is nu nog minder het geval. De tactiek en de strategie in zijn strijd, het samengaan met niet proletarische groeperingen, zullen dan ook niet overal gelijk kunnen zijn.

Maar de noodzaak van verbondenheid over de grenzen heen blijft bestaan — een omstandigheid die wellicht het nadrukkelijkst zijn weerklink vindt in de internationale solidariteit met bevrijdingsbewegingen in derde wereldlanden (Vietnam, Angola, Nicaragua) of, in een nieuwe dimensie, want het gaat immers om zeer brede

lagen van de bevolking, de grootscheepse vredesbewegingen (Hollanditis). Voor de arbeiders van industrieel ontwikkelde landen vindt de internationale samenwerking ook zijn weerslag in de vakverenigingen, soms in gezamenlijk optreden of in conferenties van één bedrijfstak voor behoud van werkgelegenheid.

Organisatorische binding

Marx en Engels schreven het Communistisch Manifest in opdracht van de Communistenbond — in feite in die tijd nog een geheim internationaal genootschap. Zij boden een vlammend en doordacht strijdprogramma. De internationale solidariteit wilden zij tot uitdrukking laten brengen in een internationaal geldende organisatorische binding. De Communistenbond verenigde echter vooral op individuele basis revolutionairen, want communistische partijen waren er toenmaals niet. De Communistenbond hield, als gevolg van de vervolgingen en interne conflicten in 1852 op te bestaan.

Marx en Engels waren nauw betrokken bij het tot stand komen van een nieuwe internationale organisatie, de Internationale Arbeiders Associatie (De Eerste Internationale), die in 1864 in Londen werd gesticht. Vertegenwoordigers van werkliedenorganisaties uit Nederland (Gerhard o.a.) zouden aan congressen van deze Internationale deelnemen.

1. In dit artikel zullen alleen hoofdmomenten uit de standpuntontwikkeling inzake internationalisme en autonomie van de internationale arbeidersbeweging en Nederlandse partijen aan de orde kunnen komen.

Marx stelde ontwerp-statuten op, die tijdens een congres van 1866 in Genève werden aanvaard. De leiding van de Internationale beruiste bij een Generale Raad en in paragraaf 5 van de statuten (zij omvatten er 12), werd opgemerkt dat deze Raad *'een internationaal middelaarschap tusschen de verschillende samenwerkende associaties vormt'*, zodat de arbeiders van elk land voortdurend van elkaars activiteiten op de hoogte zouden blijven. Opmerkelijk is echter paragraaf 6, omdat hierin een afweging en een evenwicht in de strijdbelangen nationaal en internationaal werd gezocht. De paragraaf luidde: *'Overwegende, dat het succes der arbeidersbeweging in elk land slechts door de macht van den samenhang en der eendracht kan worden verzekerd, terwijl aan den anderen kant het nut der optreding van den internationale Generalen Raad wezenlijk afhangt van de omstandigheid, of die Raad met weinig midden-punten van nationale arbeiders-associaties of met een grooter aantal kleine en van elkander gescheiden locale genootschappen te doen moet hebben, zullen de medeleden der internationale associatie hun uiterste best doen, de onafhankelijke arbeiders-genootschappen van hun respectieve landen tot nationale, door centrale organen vertegenwoordigende corporaties te vereenigen. Toch spreekt het vanzelf, dat de aanwending van dit voorschrift afhankelijk is van de aan elk land eigenaardige wetten, en dat het, afgezien van hindernissen door wetten opgeworpen, geenszins aan een onafhankelijk plaatselijk genootschap verboden kan zijn direct met den Generalen Raad te corresponderen'*. En in paragraaf 11 nog eens dat de arbeidersgenootschappen, die zich aansloten *'onaangetast hun bijzondere organisatie behouden'*. Van belang was dan nog de bepaling, dat elk medelid, dat van het ene naar het andere land verhuisde *'den broederlijke bijstand der geassocieerde arbeiders'* moest ontvangen.² De uitgebreide statuten verhinderden

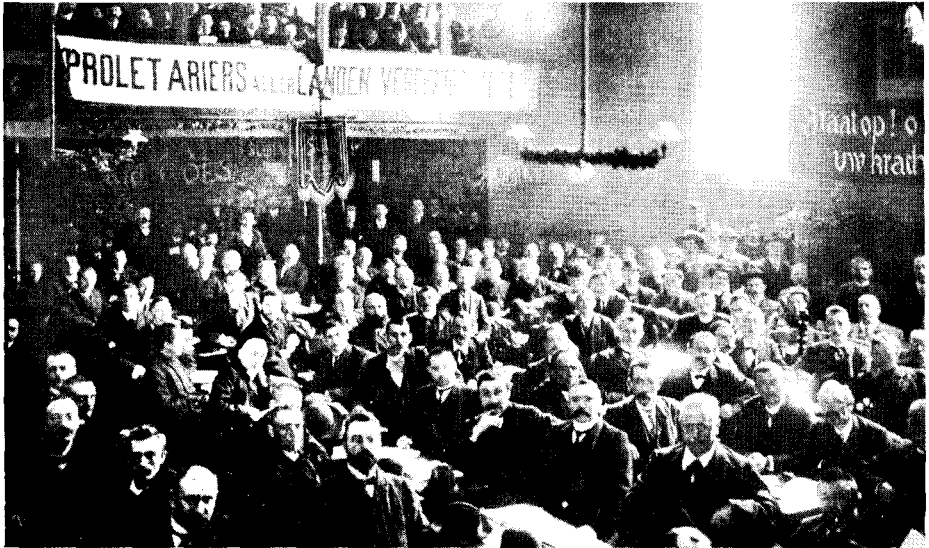
echter niet, dat op bijna elk congres een felle discussie vooraf moest worden gevoerd over het mandaat van de afgevaardigden. Vooral toen het conflict met de anarchisten zich verscherpte, was dat het geval en werd menig afgevaardigde het recht tot deelname aan een congres ontzegd. Zoals bekend vond het conflict een (voorlopig) eind op het Haags congres van 1872, waar het marxistisch concept van de politieke strijd om de politieke macht overwon. De zetel van de Internationale werd, mede met het oog op de woedende Europese reactie na de Commune van Parijs (1871), echter overgeplaatst naar Amerika. Daardoor hield de Internationale al spoedig op te bestaan, al werd formeel in 1873 nog een congres gehouden in Genève.

Tweede Internationale

In een aantal landen bleven de afzonderlijke secties van de Internationale bestaan. Aan de strijd van de arbeidersbeweging kwam — uiteraard — ook geen eind en de gevoelde behoefte aan internationale samenwerking leidde ertoe, dat in 1889 opnieuw een basis voor een internationale organisatie werd gevormd. Zij kreeg de naam Socialistische Arbeiders Internationale (Tweede Internationale). Marx, wiens honderdste sterfdag wij juist dit jaar herdenken, leefde toen al niet meer, maar Engels speelde daarin tot aan zijn dood in 1895 een vooraanstaande rol.

Na discussies over herstel van de internationale betrekkingen en over de zelfstandige positie van de nationale groeperingen besloot men in enigszins gewijzigde vormen de oude bepalingen van de Eerste Internationale als uitgangspunt te nemen. Vertegenwoordigers van de Sociaal Democratische Bond (SDB) en later van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP)

2. H. P. G. Quack: 'De Socialisten'. Deel V blz. 435. De tekst in de oorspronkelijke spelling gelaten.

SDAP-congres van 1905 te Den Haag

namen aan deze congressen deel. De oprichting van de SDAP in 1894 was een reactie op het toenemend anarchisme van de SDB. De partij baseerde zich blijkens haar beginselprogram op het marxisme. Wat de internationale organisatorische binding betreft, werd gezegd: *'(Hieruit) heeft zich de klassenstrijd ontwikkeld, die zich zoowel openbaart in den strijd eener zelfstandige arbeiderspartij om de politieke macht en ter opwekking van het klassebewustzijn bij de arbeiders, als in den strijd der vakvereenigingen tegen de patroons ter verkrijging van betere arbeidsvoorwaarden.*

Het is de internationale sociaal-democratie, waarin de arbeiders der geheele wereld, die tot bewustzijn van hunne taak in den klassenstrijd zijn gekomen, zich hebben georganiseerd.

De Sociaal-Demokratische Arbeiderspartij in Nederland stelt zich ten doel, ook het Nederlandsche proletariaat te doen deelnemen aan de internationalen strijd der arbeidende klasse.

Zij wil daarbij zooveel mogelijk elke econo-

mische of politieke beweging der arbeiders ter verkrijging van betere levensvoorwaarden zoodanig ondersteunen, dat daardoor hun klassebewustzijn wordt opgewekt en hunne macht tegenover de bezittende klasse wordt versterkt'.³

In de internationale en in de bij haar aangesloten partijen ontwikkelde zich een discussie tussen revolutionair marxisme en revisionisme, dat soms scherpe vormen aannam en in Nederland tot splitsing leidde. In 1909 werden revolutionaire marxisten (Wijnkoop, Van Ravesteijn e.a.) uit de SDAP gestoten en zij richtten een eigen partij op, de Sociaal Democratische Partij (SDP). De SDP vroeg ook om aansluiting bij de Internationale en een internationale commissie onder leiding van de Belg Kamille Huysmans hield zich intens met de interne Nederlandse situatie bezig. Het is hier niet de plaats om dieper op deze kwestie in te gaan, maar de SDP werd als partij erkend, al kregen haar vertegenwoordigers op de

3. Parlement en Kiezer

congressen der Internationale een waarnemersstatus met recht van spreken. In haar beginselprogram had de SDP in 1909 wat de internationale organisatorische binding betreft, vrijwel gelijklopend — op een enkel woord na — de passage uit het SDAP-program meegenomen.

In 1912 ging de SDAP over tot een kleine wijziging en heette het: *'Het proletariaat kan den tegenstand der kapitalistische klasse tegen de overbrenging der bedrijfsmiddelen van particulier in maatschappelijk bezit slechts breken door de verovering der politieke macht. Voor dit doel hebben zich over de geheele wereld de arbeiders, die tot bewustzijn van hunne taak in den klassenstrijd zijn gekomen, georganiseerd. De SDAP in Nederland stelt zich ten doel, het Nederlandse proletariaat te organiseren in eene zelfstandige politieke partij ter deelneming aan dien internationale strijd der arbeidersklasse. Zij streeft naar eenheid van den proletarischen klassenstrijd en ondersteunt zooveel mogelijk elke economische of politieke beweging der arbeiders ter verkrijging van betere levensvoorwaarden zoodanig, dat daardoor hun klassebewustzijn en hunne macht tegenover de bezittende klasse worden versterkt.'*⁴

De SDP nam in 1912 ook een nieuw beginselprogram aan, waarin werd gezegd: *'Om de totstandkoming van dit socialisme te bereiken heeft een deel van het proletariaat zich vereenigd in de internationale sociaal-democratie. De Sociaal Democratische Partij in Nederland stelt zich ten doel, ook het Nederlandsche proletariaat te doen deelnemen aan den internationale klassenstrijd der arbeiders.'*⁵

Derde Internationale

De Tweede Internationale verenigde grote massa-organisaties dan haar voorganger en was actief in een periode van snelle industriële ontwikkeling en van groei van de arbeidersklasse. Er ontstonden span-

ningsvelden tussen de nationale partijen binnen de internationale, bijvoorbeeld over het vraagstuk van het al of niet deelnemen aan de burgerlijke regeringen. De gevolgen deden zich niet zo hevig gevoelen, zolang het specifieke aangelegenheden in de afzonderlijke landen betrof. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 bleek de Internationale niet tegen haar taak opgewassen. Bijna alle sociaal-democratische partijen behalve de SDP en de Russische Bolsjewiki kozen, in tegenpraak met eerder aangenomen resoluties, de zijde van hun imperialistische regeringen en de Internationale zeeg ineen. Tijdens die oorlog waren er in Zwitserland (Zimmerwald en Kienthal) enkele bijeenkomsten van marxisten, die zich tégen de oorlog verzetten en de basis voor een nieuwe samenwerking wilde leggen. Lenin schreef: *'Goedmoedige mensen vergeten dikwijls de gruwelijke, barbaarse situatie van de imperialistische wereldoorlog. Deze situatie verdraagt geen frasen, zij is een hoon aan onschuldige, zoetsappige wensen. Het internationalisme van de daad, dat is enkel en alleen: onvoorwaardelijk te werken aan de ontwikkeling van de revolutionaire beweging en de revolutionaire strijd in het eigen land, deze strijd, deze lijn en enkel en alleen deze, in alle landen zonder uitzondering door propaganda en solidariteit, materieel, te ondersteunen.'*⁶

Hij had kritiek op de 'oproep van Zimmerwald', maar tekende toch.

De Russische revolutie schiep een geheel nieuwe situatie. In een groot, oorlogvoerende land greep de arbeidersklasse met steun van de boeren de politieke macht. In een reeks van andere landen raakte de bourgeoisie aan het wankelen, maar ontbraken de doelbewuste arbeiderspartijen

4. Parlement en Kiezer

5. Parlement en Kiezer

6. Lenin Verzamelde Werken 10. De taak van het proletariaat in onze revolutie. blz. 12.

en kozen de sociaal-democratische leiders voor het compromis.

Lenin zag in de Russische revolutie en in de internationale situatie de mogelijkheid voor de aaneensluiting van revolutionaire arbeiders op basis van een verder doorgezette breuk met de reformistische sociaal-democratische partijen van de Tweede Internationale.

In 1919 werd de Communistische Internationale (de Derde Internationale) opgericht en een jaar later, tijdens het tweede congres werd de structuur — in de vorm van 19 voorwaarden tot toelating — verder vorm gegeven. Er werd vanuit gegaan, dat het van groot belang was, dat in één land de arbeidersklasse reeds staatsmacht had veroverd en zo een stimulans aan de strijd in de gehele wereld zou geven en tot bastion van die strijd zou worden. De communistische partijen, trouwens zij niet alleen, maar ook democratisch gezinde personen en organisaties, verdedigden de Russische revolutie tegen de buitenlandse militaire interventie. Er ontstond zo — haast automatisch — een vereenzelving van de Communistische Partij en de socialistische staat, die in die beginperiode niet als zodanig werd ervaren. In later jaren zouden ook negatieve aspecten van zo een vereenzelving blijken en belemmerend op de ontplooiing van ideologische en politieke discussies werken.

De 19 voorwaarden voor toetreding tot de Communistische Internationale voorzagen in een verdergaande centralisatie en de toepassing van het democratisch-centralisme binnen de Internationale. Er werd, zoals dat ook met de Tweede Internationale het geval was geweest, uitgegaan van de idee van een 'Wereldpartij'. Alle besluiten van internationale congressen, waarop de partijen zelf uiteraard vertegenwoordigd waren, werden bindend verklaard voor alle aangesloten partijen. (artikel 17). Toch werd dit artikel ook voorzien van de opmerking: *'Hierbij moeten de Communistische Internationale en haar Uitvoerend*

Comité bij hun gehele werkzaamheid natuurlijk rekening houden met al de verschillende verhoudingen, waaronder de verschillende partijen strijden en werken moeten en mogen zij alleen ten aanzien van zulke vraagstukken algemeen bindende besluiten nemen, waarvoor zulke besluiten mogelijk zijn'.⁷

Opmerkelijk is nog de bepaling, dat alle partijen zo snel mogelijk hun sociaal-democratisch program dienden te veranderen. De Communistische Partij in Nederland (zoals de SDP zich vanaf 1918 was gaan noemen) behield echter nog vele jaren het beginselprogramma zoals dat in 1912 was aangenomen en waarin over 'sociaal-democratische partij' werd gesproken. Wel kwam de CPN met nader uitgewerkte verkiezingsprogramma's en politiek-actuele eisen, die op de Nederlandse situatie waren geënt omdat anders politiek optreden in het geheel niet mogelijk zou zijn geweest. De bemoeienis van de Comintern werd bijzonder voelbaar midden twintiger jaren, toen zich — met als aanleiding de vakbondspolitiek — een scheuring in de communistische partij voltrok en Wijnkoop (in 1927) een eigen partij vormde. Hij verklaarde zich op de Comintern te baseren en nam het Cominternprogram als beginselprogram, al werd zijn partij niet door haar erkend.

Het zesde Comintern-congres (in 1928) nam nieuwe statuten aan, die een verscherpte centralisatie betekenden. Het executief comité (EKKI) kreeg het recht *"besluiten van de centraal-comité's zowel als van de congressen op te heffen of te*

7. Lenin, deel 10. De opnemingsvoorwaarden in de Communistische Internationale. Blz. 214. Er wordt in dit artikel niet nader ingegaan op de verhoudingen binnen de Socialistische Arbeiders Internationale, die na de Eerste Wereldoorlog werd opgericht en de rol van de SDAP daarin. Tine Losekoot geeft in 'De SDAP en de Socialistische Arbeiders Internationale in de jaren dertig' (Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland 1977) een beeld van die jaren.

veranderen en besluiten te nemen, die bindend zijn voor de centraal-comité's". De centraal-comité's van de secties waren verplicht regelmatig *'de notulen van hun zittingen en verslagen over hun werkzaamheden te doen toekomen'*. Anderzijds moesten ook de secties, *'vooral die der moederlanden en die van de koloniën, evenals die van de naburige landen, onder elkander nauwe organisatorische en informatorische verbindingen in stand houden'*. Bovendien moest een communist, wanneer hij van het ene naar het andere land verhuisde, lid worden van de communistische partij van dat land, waarheen hij was verhuisd.⁹

De communistische partij, voorzitter L. de Visser, die bij de Comintern aangesloten was gebleven, nam het program van het 6e congres als beginselprogram. Na herstel van de eenheid tussen beide communistische partijen in 1930, werd het ook nog een aantal jaren als beginselprogramma vermeld.

Zevende Cominterncongres

In het algemeen is wel bekend, dat het Zevende Congres van de Comintern (1935) een politieke heroriëntatie inluidde, waarbij de nadruk op het eenheidsfront tegen het (in Duitsland reeds aan de macht gekomen en met oorlog dreigende) fascisme kwam te liggen. De statuten veranderden niet, maar er ontstond grotere speelruimte voor een nationale politiek, zoals in Amsterdam in 1935 op een CPN-congres in de RAI bleek. Op het CPN-congres in 1938 kreeg dit nationale element verder gestalte. Het raakte door het Ribbentrop-Molotovverdrag en het uitbreken van de oorlog (1939) weliswaar op de achtergrond, maar verdween niet.

De communistische partijen in West-Europa verdedigden de parlementaire democratie. Vanaf dat moment was het 'Sowjet-model' feitelijk al niet meer algemeen

geldend. Lenin had in 1920 nog gezegd: *'(Onze) zaak is de zaak van de proletarische wereldrevolutie, de zaak van de schepping van een wereld-Sowjet-republiek'*.⁹

De situatie had, zoals vaker was voorgekomen, gedwongen tot een heroriëntatie. In 1943 werd de Comintern opgeheven. Over de aanleiding daartoe is nogal wat geschreven, maar in het opheffingsbesluit wordt in ieder geval vermeld: *'Het grote verschil in de historische ontwikkelingswegen van de verschillende landen, het verschillende karakter van hun maatschappelijke structuur, het verschil in peil en tempo van hun maatschappelijke en politieke ontwikkeling en tenslotte het verschil in het peil van bewustheid en georganiseerdheid van de arbeiders bepalen ook het onderscheid in taken, die voor de arbeidersklasse van de afzonderlijke landen staan'*.¹⁰

Bij het einde van de Tweede Wereldoorlog was er dus geen internationale communistische organisatie, maar bleef er wel grote nadruk bij de communistische partijen voor de rol van de Sowjet-Unie. Het aanzien van de Sowjet-Unie was door haar strijd tegen het fascisme gestegen en ook in de internationale politieke verhoudingen speelde zij een rol van toenemende betekenis.

De beginselverklaring, die in 1946 werd aangenomen op het eerste na-oorlogse CPN-congres, bevat enkele interessante elementen. Zo werd daarin opgemerkt: *'De Communistische Partij van Nederland is een partij van de arbeidersklasse, voortgekomen uit de Nederlandse arbeidersbe-*

8. Het program der Communistische Internationale. Agentschap Amstel. Blz. 71 en 73

9. Lenin, deel 10. Referaat over de internationale toestand en de voornaamste taken van de Communistische Internationale. blz. 208

10. Geciteerd uit: De Waarheid in de oorlog. Samenstelling en redactie: H. Galesloot, S. Legêne en J. Morriën. In 'De CPN en het denken over democratie en socialisme in de illegaliteit 1943-1945' is S. Legêne nader ingegaan op discussies direct na opheffing.

weging. Zij wortelt diep in het vrijheidslievende verleden van ons volk, dat in de 16e eeuw de eerste revolutie voor godsdienstige en staatkundige vrijheid heeft voltrokken, waaruit de republiek der 17e eeuw met haar grote burgerlijke vrijheid en bloeiende beschaving is ontstaan'.

En verder: *'De Communistische Partij van Nederland is tegelijk nationaal en internationalistisch. Zij is nationaal in die zin, dat zij onder alle omstandigheden de werkelijke Nederlandse belangen verdedigt, dat zij geenszins van plan is in Nederland een of ander stelsel van een ander land mechanisch na te volgen en dat zij in Nederland de overwinning van het socialisme wil verzekeren onder de eigen Nederlandse verhoudingen'*. De CPN maakt, aldus het program, het volk bekend met de *'grootste overwinningen van het socialisme, behaald door de Communistische Partij van de Sowjet-Unie (Bolsjewiki), waardoor de superioriteit van de beginselen, die zij voorstaat, bewezen wordt. De Sowjet-Unie is het eerste land, waar het socialisme is gevestigd; zij is de vriend en de bondgenoot van alle democratische en vooruitstrevende krachten ter wereld'*.¹¹

De ideologische beïnvloeding vanuit de Sowjet-Unie bleef groot en zij werd intensiever na de oprichting van de Kominform (1947) die weliswaar geen nieuwe Internationale was, maar wel een internationaal blad 'Voor duurzame vrede, voor volksdemocratie' uitgaf. In de kolommen verschenen artikelen uit vele landen met soms belangwekkende informatie of ideeën (Italië en China bijvoorbeeld). De negatieve rol kwam tot uitdrukking bij de verketting van het Joegoslavië van Tito, waarbij van alle communistische partijen werd verlangd dat zij de Kominform volgden.

Het blad publiceerde pagina's groot 'De Britse weg naar het socialisme', een nieuw program dat tot discussie bij andere partijen aanleiding gaf. De CPN formuleerde zelf een ontwerp-program 'De weg naar socialistisch Nederland' (1952) met opvattingen

over de grondslagen voor een democratische volksstaat. *'De CPN beschouwt de Nederlandse Grondwet als de vrucht van de strijd van het Nederlandse volk door de eeuwen heen tegen buitenlandse overheersing en binnenlandse dwingelandij'*, zo heette het.¹² Op enkele plaatsen kwam de verhouding tot de Sowjet-Unie aan de orde en er was zelfs een speciaal hoofdstukje aan gewijd. *'De oriëntering op de Sowjet-Unie betekent echter niet, dat de staatsvorm van de Sowjet-Unie, het Sowjetstelsel, noodzakelijkerwijze in alle landen nagevolgd behoeft te worden en dat het socialisme in alle landen op dezelfde wijze moet of kan worden ingevoerd'*, aldus dit ontwerp-program dat verder meende, dat *'de Sowjet-Unie zich aan het hoofd van alle vredelievende staten en alle vredelievende mensen in de wereld (heeft) geplaatst'*.¹³

De koude oorlog verhinderde een grondige discussie van dit ontwerp-program en vooral na het 20ste congres van de CPSU (met Chroestsjovs rede over Stalin) en de Hongarije-gebeurtenissen van 1956, werd de CPN op haar uiterste verdedigingsstellingen teruggeworpen en moest zich, onder grote opofferingen, inspannen voor haar naakte bestaan.

Internationale conferenties

De Kominform had zich ook overleefd en werd in 1956 ontbonden. De behoefte aan internationaal overleg deed zich echter gevoelen en vanaf 1958 begon zich het verschijnsel van 'internationale communistische conferenties' voor te doen. De thema's, die aan de orde kwamen, waren belangrijk genoeg: de betekenis van de vreedzame co-existentie, vreedzame over-

11. Beginselverklaring CPN (De Waarheid). Blz. 4 en blz. 7

12. De weg naar socialistisch Nederland. Blz. 27

13. Idem, blz. 10 en 24

gang naar het socialisme of gewapende strijd, de houding tegenover de bourgeoisie in de nationale bevrijdingsbewegingen. In de loop van de discussies bleek echter de positie van de Sowjet-Unie en de CPSU, hun al of niet leidende rol, tot centraal thema te worden. De standpunten ondergingen bij afzonderlijke partijen wijzigingen ten aanzien van deze kwestie.

In 1958 en in 1960 was het na heftige discussies, die echter officieel voor de buitenwereld verborgen bleven, nog mogelijk gemeenschappelijke verklaringen te publiceren. allengs verscherpten zich echter de tegenstellingen, in het bijzonder tussen de twee grootste landen en partijen — van de Sowjet-Unie en van China — en streefde de CPSU ernaar de Chinese partij buiten de communistische beweging te sluiten. Vertegenwoordigers van de CPN namen aan de internationale conferenties deel, gaven daar ook hun mening maar stelden die slechts summier in de eigen partij ter discussie. Wél kreeg de partij te maken met pogingen vanuit andere, buitenlandse communistische partijen, om haar standpunten te beïnvloeden. Dat was bijvoorbeeld het geval, toen de CPN een politiek van staatkundige neutraliteit bepleitte, waarin Nederland — vanuit haar ligging en traditie — een bemiddelende rol tussen Oost en West zou kunnen spelen.

De CPN wees buitenlandse inmenging af en verklaarde zich voor de autonomie, — voor het eerst openlijk in een rede van Paul de Groot voor het partijbestuur (juli 1963), later bevestigd door een congres (1964). Enkele maatregelen waren rigoureuze, bijvoorbeeld het officieel staken van touristische bezoeken aan Oost-Europa, al hielden zich daar na verloop van enige tijd vele CPN-leden en kaders niet aan.¹⁴

In de praktijk werd ook het contact met vrijwel alle communistische partijen verboden en ging een periode van zelf gekozen isolement in, die — zeker achteraf gezien — te lang heeft voortgeduurd. Het door de CPN aan de orde gestelde principe

van de autonomie werd tot een belangrijk discussiepunt in de internationale communistische beweging. Het werd voor het eerst weer vastgelegd tijdens een conferentie van Europese partijen in Oost-Berlijn (1976), waar in een verklaring werd gezegd, dat de communistische partijen *'hun internationalistische, kameraadschappelijke en vrijwillige samenwerking en solidariteit op grondslag van de grote ideeën van Marx, Engels en Lenin ontwikkelen, waarbij de gelijkgerechtigheid en soevereine onafhankelijkheid van elke partij en de niet-inmenging in de interne aangelegenheden strikt in acht genomen en de vrije keuze van uiteenlopende wegen in de strijd voor progressieve maatschappelijke hervormingen en voor het socialisme gerespecteerd zullen worden. De strijd voor het socialisme in eigen land en de verantwoordelijkheid van elke partij jegens de eigen arbeidersklasse en het eigen volk zijn verbonden met de wederzijdse solidariteit van de werkende mensen van alle landen, van alle vooruitstrevende bewegingen en van alle volkeren in de strijd voor vrijheid en versterking van de onafhankelijkheid, voor democratie, socialisme en de wereldvrede'*.¹⁵ De verwerkelijking van dit uitgangspunt blijft echter stuiten op hardnekkige overblijfselen uit het verleden en Oost-Berlijn kon nog niet door nieuw internationaal overleg worden gevolgd.

De internationale arbeidersbeweging heeft vanaf de Communistenbond uit de tijd van Marx en Engels tot aan vandaag bewogen,

14. Over die periode schreef Rob Milikowski: De autonome politiek van de CPN. Komma Jaargang 2 nummer 2. De documenten van de internationale conferenties van communistische en arbeiderspartijen van 1957 en 1960 werden volledig in het Nederlands gepubliceerd. Verder verschenen onder meer nog: 'De opvattingen van de CPN over internationale discussie en internationale conferenties' en 'Enig informatie-materiaal met betrekking tot de discussies in de internationale en communistische beweging'.

15. Politiek en Cultuur 4/1976: Blz. 192

soms bittere, soms begeesterende periodes gekend. Er hebben enorme ontwikkelingen plaats gevonden in de meer dan een eeuw, die verlopen zijn. Ingrijpende wijzigingen hebben zich vooral in Europa voltrokken in de sociale samenstelling en de structuur van de arbeidersklasse, in haar situatie en positie in de maatschappij en de produktie, in het karakter van de arbeid zelf onder invloed van de technisch-wetenschappelijke ontwikkeling. De politieke ideeënrijkdom van de arbeidersbeweging en het peil van haar organisatie is over de gehele wereld gestegen. In de Communistenbond waren 300 tot 400 mensen georganiseerd, tegenwoordig zijn er tientallen miljoenen communisten, die aan de maatschappelijke strijd deelnemen en naar wegen zoeken om nationaal en internationaal hun eisen en verlangens te verwezenlijken. Interessant is de visie, die de algemeen secretaris van de Chinese Communistische Partij, Hu Yaobang, in een rede ter gelegenheid van de Marx-herdenking gaf. Hij sprak over een grillige ontwikkeling van de internationale communistische beweging en zei: *'Zij heeft prachtige successen en overwinningen behaald, maar ook ernstige nederlagen en mislukkingen gekend en een verbijsterend proces van beroering en verdeeldheid ondergaan. Dit ingewikkelde historische verschijnsel heeft aanleiding gegeven tot zeer uiteenlopende*

reacties in de gehele wereld. Sommigen verkneukelen zich over de tegenslagen, terwijl anderen hun vertrouwen hebben verloren en het marxisme als in een staat van "crisis" omschrijven. Echter temidden van zulke kreten van "crisis" hebben de marxistische partijen en organisaties van vele landen, zich moedig teweerstellend tegen alle aanvallen, moedig en rustig de strijd voortgezet'.¹⁶

Steeds meer partijen hebben het aangedurfd te breken met een 'blind vertrouwen' in de ontwikkeling en zijn zelf gaan denken over de omstandigheden in hun land, maar ook over de juiste behandeling van de betrekkingen tussen partijen uit verschillende landen. Wat de CPN betreft, zij kan uitgaan van een rijke en veel bewogen geschiedenis, waarin — en dat is zeker van belang bij de huidige discussie over een nieuw beginselprogramma — zij én de nationale strijd én de internationale solidariteit in haar activiteiten plaats heeft gegeven. Het is daarom zeker van belang een evenwichtige afweging van internationalisme en autonomie te formuleren en als richtsnoer te nemen.

Joop Morriën

16. Hsinua 14 maart 1983

Uit de resolutie van het 28ste CPN-kongres: 'De CPN erkent de consequenties van feministische eisen voor haar politiek, ook op sociaal-economisch gebied. Dit vraagt om een nadere uitwerking van haar politiek van behoud van de koopkracht.

Daarbij dient als uitgangspunt, het creëren van mogelijkheden voor een zelfstandig bestaan van vrouwen en mannen. De CPN kiest voor een nieuwe inkomenspolitiek, die niet langer gebaseerd is op het kostwinnersprincipe, maar gebaseerd op het recht op een inkomen, waarvan zelfstandig is te leven. Zij treedt op voor een nieuwe werkgelegenheidspolitiek, die uitgaat van het recht op werk voor iedereen, door het scheppen van werk en door verkorting van de arbeidsduur, die gericht moet zijn op herverdeling van onbetaalde en betaalde arbeid, binnens- en buitenshuis.²

Dat is nogal wat. Een dergelijke formulering heeft vergaande consequenties voor de politiek van de CPN en vereist dan ook een grondige uitwerking en omzetting in politieke initiatieven. Ik hoop daar in dit stuk een bijdrage aan te kunnen leveren. Ik zal me hierin met name bezighouden met het vraagstuk van de herverdeling van werk.

Herverdeling van arbeid en inkomen

Een terreinverkenning¹

Het bezuinigings- en inkomensbeleid van de overheid is desastreuus voor de werkgelegenheidsontwikkeling in Nederland. Nog steeds wordt er van uitgegaan dat meer winst wel zal leiden tot investeringen en meer werk. Door het terugdringen van de particuliere consumptie en de overheidsbestedingen, zien de ondernemers echter hun afzetmogelijkheden dalen. Zij zien hierdoor weinig heil meer in nieuwe investeringen, en veel bedrijven moeten zelfs hun poorten sluiten.

Loonmatiging is dus geen geschikt instrument om de werkloosheid te bestrijden. De huidige tendensen naar een zichzelf versterkende conjuncturele neergang moeten worden doorbroken door een politiek van bestedingsverruiming. Het overschot op de betalingsbalans en de bestaande overcapaciteit bij veel bedrijven bieden ook de ruimte voor een dergelijke politiek.³ De totale koopkracht van de Nederlandse bevolking en het niveau van de overheidsbestedingen moeten daarom niet alleen

behouden blijven, maar zelfs enigszins worden uitgebreid.

Een groep UvA-economen heeft een dergelijke politiek uitgewerkt.⁴ Ten opzichte van het huidige beleid levert dit een daling van de werkloosheid met 44.000 mensjaren per jaar op. De waarde van deze studie is dat het een weg aangeeft uit het conjuncturele dal waarin we nu verkeren.

Het is echter ondenkbaar dat conjunctureel herstel van de economie werk zou opleveren voor al diegenen die nu een baan zoeken. In dit kader dringt *arbeidstijdver-*

1. Ik dank Kees Bakker, Marcus Bakker, Harry van den Berg, Annemiek Onstenk en Jan van Os voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel. De verantwoordelijkheid voor het geschrevene ligt uiteraard geheel bij de schrijver.
2. Hoofdstuk 3 van de resolutie van het 28ste partijcongres.
3. Van Ewijk e.a., Macro-economisch stimuleringsbeleid, Economische monografieën nr. 1, Universiteit van Amsterdam, 1982 p. 7.
4. C. van Ewijk, R. de Klerk, G. Reuten, B. Thio, Macro-economisch stimuleringsbeleid, UvA 1982.

korting (ATV) zich op de voorgrond. Niet zozeer omdat het een bijdrage zou kunnen leveren aan economisch herstel, maar omdat het op korte termijn kan leiden tot het terugdringen van de werkloosheid en het een concrete stap kan zijn in de richting van een zelfstandig bestaan voor iedereen. Steeds grotere groepen — m.n. veel vrouwen en jongeren — nemen er geen genoegen mee om te gaan zitten wachten op conjunctureel herstel. Hoe lang duurt dat nog? En staan ze dan niet wéér achter in de rij voor die '44.000 mensjaren per jaar'? Grote delen van de vrouwenbeweging vinden dat mannen *nu* werk en inkomen moeten inleveren ten gunste van vrouwen, crisis of geen crisis. Hun optreden wordt niet alleen bepaald door het feit dat de crisis vrouwen zwaarder zou treffen dan mannen, maar door het feit dat vrouwen nooit aan de bak hebben kunnen komen en dat dát moet veranderen. Naast ATV is het van het grootste belang om ook andere perspectieven op korte termijn te creëren; perspectieven waarvan je het gevoel hebt dat je er zélf aan kunt bijdragen; perspectieven die het gevoel van machteloosheid ten opzichte van de huidige economische situatie kunnen doorbreken. Het opzetten van eigen arbeidsprojecten, memo-bedrijfjes, werkgelegenheidsplannen (zoals in Nijmegen), de strijd om betaling van vrijwilligers-werk e.d. verdienen veel meer aandacht en ondersteuning van de CPN dan nu het geval is. Kraak je eigen werk!

Een zelfstandig bestaan voor iedereen

De discussie over een zelfstandig bestaan voor iedereen spitst zich, gezien de positie van vrouwen in onze samenleving, in eerste instantie toe op een zelfstandig bestaan voor vrouwen. Financiële zelfstandigheid is hiervoor een essentiële — zij het geen voldoende — voorwaarde. De vraag is, hoe die financiële zelfstandig-

heid gerealiseerd kan worden. In de discussies hierover zijn twee strategieën te onderscheiden: via een basisinkomen voor iedereen, of via herverdeling van werk. Voorstanders van een basisinkomenstrategie zien invoering van een basisinkomen als een voorwaarde om te kunnen komen tot ATV. Pas na een invoering van een basisinkomen zou het voor 'de minima' mogelijk zijn om de inkomensachteruitgang bij ATV op te vangen. De invoering van een basisinkomen laat de plicht tot arbeid los. Dit vergroot de mogelijkheden om te kiezen voor vrijwilligerswerk, huishoudelijk werk e.d., in plaats van je 'te laten uitbuiten' in — veelal vervelend — betaald werk. Voorstanders van de herverdeling-van-werk-strategie zien in de basisinkomenstrategie het gevaar dat de huidige maatschappelijke arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen in stand blijft. Het idee van een basisinkomen heeft zeker z'n aantrekkelijke kanten en verdient ook binnen de CPN nadere discussie. Koppeling van de eis voor financiële zelfstandigheid aan de eis van werk voor iedereen biedt m.i. echter het grootste perspectief op het doorbreken van de huidige arbeidsdeling tussen man en vrouw, binnens- en buitenshuis. 71% van alle buitenshuis werkende gehuwde vrouwen verdient *minder* dan 70% van het minimumloon.⁵ Dit komt voor een belangrijk deel omdat de helft van de gehuwde vrouwen deeltijdbanen heeft van minder dan 25 uur per week. Slechts enkelen zien kans om met zo'n deeltijdbaan boven die 70% uit te komen. Dit geeft al aan dat bevordering van deeltijdarbeid weinig bijdraagt tot de economische zelfstandigheid van vrouwen. Deeltijdwerk blijkt slechts een laag uurloon op te leveren, en dus een laag arbeidsinkomen, en het

5. M. Bruyn-Hundt, Van deeltijdarbeid voor sommigen naar arbeidstijdverkorting voor iedereen, Tijdschrift voor Politieke Economie, jrg. 6 (1982), nr. 2, p. 42.

betekent eveneens een slechte arbeidsmarktpositie.

Nog enkele feiten om licht te werpen op de huidige stand van zaken m.b.t. de economische zelfstandigheid van vrouwen:⁶

- 80% van de mannen van 15 tot 65 jaar verricht betaalde arbeid, tegen slechts 35% van de vrouwen in die leeftijds categorie;
- van die vrouwen werkt 45% in deeltijd;
- 34% van de vrouwen werkt minder dan 25 uur per week, tegenover 3% van de mannen;
- vrouwen besteden gemiddeld 32 uur per week aan huishoudelijke arbeid, tegenover mannen 8,5 uur.

Een drastische herverdeling van werk en inkomen, en dus niet via bevordering van deeltijdarbeid, is geboden, om een einde te maken aan de afhankelijke positie, waarin vrouwen zich tegenover mannen geplaatst zien.

Hoeveel werk levert arbeidstijdverkorting op?

Deze vraag is niet eenduidig te beantwoorden. Hoeveel werk ATV oplevert, hangt af van een veelheid van factoren.

1. In welke mate leidt ATV tot vermindering van de arbeidsproductiviteit per mens? Bepalend hiervoor zijn: de vorm die de ATV krijgt; de omvang van de ATV; de wijze van invoering van de ATV.

Het is gemakkelijk in te zien dat wanneer de 7-urige werkdag in 4 jaar zou worden ingevoerd, door ieder jaar één kwartier per dag minder te gaan werken, dit geen enkele extra arbeidsplaats zou opleveren. Het langzaam opvoeren van het arbeidstempo en/of het wegvallen van het 'onproductieve laatste uur', zorgt er voor dat in 35 uur dezelfde productie kan worden behaald met evenveel mensen als voorheen in 40 uur gebeurde.

Ook aan het invoeren van roostervrije dagen kleven gevaren. Wie zegt dat die

roostervrije dagen niet zullen worden gepland in perioden waarin het bedrijf het werk toch wel met minder mensen aankan?

Het gaat er dus om te streven naar vormen van ATV die de ondernemers dwingen zoveel mogelijk extra mensen in dienst te nemen. ATV per week lijkt in dit kader de beste vorm. Voorts is het werkgelegenheidseffect groter naarmate de omvang van de ATV groter is, maar dat spreekt voor zichzelf.

ATV levert het meeste werk op wanneer het ineens wordt ingevoerd, in plaats van uitgesmeerd over een aantal jaren. Geleidelijke invoering van ATV draagt het risico in zich dat bedrijven andere oplossingen zullen kiezen om de productie op peil te houden dan door het aannemen van extra personeel. Te denken valt daarbij aan versnelling van de mechanisering en de automatisering, terwijl ook overwerk, uitzendarbeid e.d. tot de sluipwegen van de ondernemers behoren.

2. Het effect van ATV op de productiecapaciteit.

Als ATV er toe leidt dat de productie evenredig daalt met het aantal uren dat minder wordt gewerkt, levert ATV dus geen enkele nieuwe arbeidsplaats op. Veel bedrijven zullen daar in het geheel geen bezwaar tegen hebben, gezien de afzetproblemen waarmee zij worden geconfronteerd. ATV gaat dan fungeren als alternatief voor het laten afvloeien van personeel. ATV kan dus door de ondernemers worden gebruikt om de bedrijfscapaciteit af te bouwen. Hoe het uitpakt zal met name afhangen van de vraag welke arbeidsplaatsenovereenkomsten de werknemers in de bedrijven weten af te dwingen. Die overeenkomsten zullen dan wel harder en controleerbaarder moeten zijn dan de beroemde APO's van enkele jaren geleden.

6. J. Siegers, Op weg naar gelijkheid van mannen en vrouwen binnen de maatschappelijke arbeidsverdeling, Tijdschrift voor Politieke Economie, jrg. 6 (1982), nr. 2, p. 18-19.

3. Wordt de bedrijfstijd gewijzigd?

Wanneer de bedrijfstijd evenredig wordt verkort met de arbeidstijd, bestaat het gevaar dat de produktie daalt. De vraag is namelijk of het mogelijk is om het produktieniveau op peil te houden wanneer in een bedrijf in plaats van 40 uur per week maar 35 uur wordt gewerkt. Het is in zo'n situatie alleen mogelijk meer mensen aan te nemen om de produktie op peil te houden, als er in het bedrijf sprake is van een inzetbare overcapaciteit. In veel bedrijven is die overcapaciteit inderdaad aanwezig, maar deze wordt de laatste jaren in snel tempo afgebouwd. Het lijkt dus zaak de bedrijfstijd te handhaven om daling van de produktie te voorkomen.

Van de kant van de FNV is onlangs in de nota 'Korter werken voor meer banen' de optie van de verlenging van de bedrijfstijd aan de orde gesteld. Er kan dan bijvoorbeeld gedacht worden aan het invoeren van een twee-pløegensysteem per dag: in het bedrijf wordt gewerkt van 7 uur 's ochtends tot 7 uur 's avonds in twee ploegen die elk 6½ uur werken. De vraag is natuurlijk of de hogere produktie die dan ontstaat afgezet kan worden, en of de werktijden die dan ontstaan sociaal aanvaardbaar zijn. Een dergelijk systeem kan echter aanzienlijke besparingen opleveren op de — bij ATV onvermijdelijke — organisatiekosten en op de kapitaalkosten.

4. Het functioneren van de arbeidsmarkt. Een veel gehoord argument in ondernemersland is: 'Nieuw personeel is nu al vaak niet te krijgen; als straks de economie weer aantrekt zitten we bovendien binnen de kortste keren echt met een tekort aan arbeidskrachten. ATV is dan niet meer terug te draaien'.

Gezien de gigantische omvang van de werkloosheid en de te verwachten ontwikkeling in de vraag naar arbeidskrachten, doet deze klaagzang nogal overdreven aan. Op een aantal terreinen kunnen zich echter knelpunten voordoen. ATV zal dan ook begeleid moeten worden door grotere

mogelijkheden tot om- en bijscholing.

Concluderend zou je kunnen zeggen dat ATV in principe mogelijkheden biedt om de werkloosheid terug te dringen. Of het ook het beoogde effect heeft hangt echter met name af van de contractuele afspraken die in de bedrijven tot stand komen over nieuwe werkgelegenheid. Automatische werkgelegenheidseffecten heeft ATV nauwelijks. De ondernemers hebben tal van mogelijkheden om het aantrekken van nieuw personeel te voorkomen. De strijd in de bedrijven en bij andere instellingen om opvulling van de door ATV vrijgemaakte plaatsen met nieuwe mensen is dus van beslissende betekenis.

Wie betaalt de rekening?

Het vraagstuk van de financiering van de ATV is een heet hangijzer in de CPN. Daar de discussie zich steeds direct toespitst op de eventuele werknemersbijdrage, wil ik eerst een totaal-overzicht geven van de financieringsmogelijkheden:

1. Voor een deel betaalt ATV zichzelf via de verhoging van de arbeidsproductiviteit per mensuur.
2. Op termijn is sprake van 'inverdieneffecten' doordat er door de daling van de werkloosheid minder uitkeringen behoeven te worden betaald. Deze 'inverdieneffecten' komen in eerste instantie bij de overheid terecht, waarmee dus de vraag gesteld dient te worden welke rol de overheid moet spelen bij de financiering van de ATV.

De bijdrage van de overheid in de financiering van ATV zou moeten worden geregeld in een 'kaderovereenkomst' tussen werknemers, werkgevers en overheid, en zou de vorm kunnen krijgen van loonkosten-subsidies aan bedrijven die tot ATV overgaan.

3. Bedrijfstijdverlenging maakt het mogelijk dat de outillage en behuizing van bedrijven

en instellingen veel intensiever gebruikt kunnen worden. Dit kan een behoorlijke besparing opleveren op de kapitaalkosten per eenheid produkt. Bedrijfstijdverlenging brengt echter wel minder gunstige werktijden met zich mee.

4. In veel bedrijven, banken e.d. moet zeker niet uitgesloten worden dat de winst en de autonome produktiviteitsstijging worden aangesproken voor de financiering van de ATV.

5. En dan is er nog het loon. Het is overigens niet ondenkbaar, dat in deze variant op termijn wat loon kan worden 'inverdiend' in de vorm van premie- en belastingverlichting.

Over het aandeel dat produktiviteitsstijging en inverdieneffecten kunnen hebben in de totale kosten van ATV, verschillen de wetenschappers danig van mening.

Industriebondmedewerker Van der Laan⁷ becijfert dat de produktiviteitsstijging een bijdrage levert van 30-50%, waarna de inverdieneffecten — hoewel het moment van realisering onzeker is — 83-92% van de resterende kosten voor hun rekening kunnen nemen. Er zou door de werknemers dan ook nauwelijks ingeleverd hoeven te worden.

Het is echter maar de vraag of het zo simpel ligt.

Ik heb uiteengezet dat er naar gestreefd zou moeten worden om die vormen van ATV in te voeren, die een zo gering mogelijke verhoging van de arbeidsproduktiviteit per uur met zich mee brengen. Het zou tamelijk inconsequent zijn, om nú de produktiviteitsstijging als gevolg van ATV een belangrijk aandeel in de financiering van ATV toe te schuiven. Van der Laan houdt er bovendien geen rekening mee dat de organisatiekosten die invoering van ATV met zich meebrengt, een eventueel produktiviteitseffect weer kunnen neutraliseren.

Dan de inverdieneffecten; kunnen we ons daar op verlaten? Nemen we de berekeningen van het Sociaal en Cultureel

Planbureau⁸ als voorbeeld. Het SCP gaat uit van evenredig inleveren van loon voor ATV. Door die loondaling ziet de overheid haar inkomsten uit premies en inkomstenbelasting dalen. Daar staat een daling van de uitgaven ten behoeve van de sociale zekerheid tegenover. Die daling ontstaat voor twee-derde omdat het aantal mensen dat een beroep doet op een uitkering daalt, en voor één-derde omdat de *hoogte* van de uitkeringen daalt via de koppeling aan de lonen. De conclusie van het verhaal is dat er weliswaar een positief budgettair effect resulteert, maar dat dit geheel voor rekening komt van de blijvend uitkeringsgerechtigden.

Dat is voor de CPN natuurlijk een onbegaanbare weg. ATV mag natuurlijk nooit en te nimmer ten koste gaan van de uitkeringsgerechtigden, die zien er nog geen enkel voordeel voor terug ook.

Er kunnen niettemin 'aanvaardbare' inverdieneffecten ontstaan, bijvoorbeeld wanneer er minder loon ingeleverd wordt. De onzekerheden ten aanzien van de omvang en de termijn van realisering zijn echter dermate groot, dat het niet verstandig zou zijn om de overheid alléén op die inverdieneffecten aan te spreken. Er zijn meer mogelijkheden, zoals:

- ATV moet als criterium ingevoerd worden in het steunbeleid, zowel in de WIR als ook in de individuele bedrijvensteun. Geen overheidsgeld de deur uit als de arbeidstijd niet wordt verkort.
- ATV moet samengaan met een andere verdeling van de premielast; een zwaardere last voor kapitaalintensieve, en een lichtere last voor arbeidsintensieve bedrijven.

Tegenover de kosten van ATV (extra loonkosten en kosten van invoering) staan dus

7. H. van der Laan, De financiering van arbeidstijdverkortung, ESB 21-32-1979, p. 284.
8. Sociaal en Cultureel Planbureau, Een algemene arbeidsduurverkortung met tien procent, SCP-cahier nr. 30, Rijswijk 1982, p. 31-32.

méer financieringsbronnen dan alleen het loon. Het is dan ook onzin, dat ATV geheel uit de lonen betaald zou moeten worden. Het is ook zeer wel verdedigbaar om de strijd voor de 35-urige werkweek aan te gaan onder de leus: '35 uur, met behoud van loon'. Men moet zich daarbij mijns inziens wel een aantal zaken realiseren:

A. De strijd kan niet alleen in de bedrijven gewonnen worden. De overheid zal eveneens aangesproken moeten worden op de bijdragen die zij zou kunnen leveren. Hiervoor zal een grote politieke krachtenbundeling noodzakelijk zijn, zeker gezien de prioriteiten die de regering zich momenteel wenst te stellen.

B. Die politieke krachtenbundeling is tevens noodzakelijk om te voorkomen dat werkers, vrouwen, jongeren en uitkeringsgerechtigden tegenover elkaar komen te staan en tegen elkaar worden uitgespeeld. Wat hebben we aan een ATV die vrouwen nog een tijdje in de wachtkamer plaatst, die jongeren opscheept met deeltijdbanen van 20 uur en die ten koste gaat van de uitkeringen?

C. De belangen van werkers, vrouwen, jongeren, uitkeringsgerechtigden en buitenlandse arbeiders bij ATV lopen niet parallel. Om een brede beweging voor ATV tot stand te brengen is het noodzakelijk om na te gaan hoe deze belangen zich tot elkaar verhouden. In die zin is de vraag hoe 'ATV met behoud van loon' zich verhoudt tot bijvoorbeeld de eisen vanuit de vrouwenbeweging voor iedereen aan de orde. Om een breed front voor ATV tot stand te kunnen brengen, kunnen onderlinge compromissen wel eens onvermijdelijk zijn.

D. Verschillende belangen bij ATV kunnen leiden tot verschillende beoordelingen van resultaten die in de strijd voor ATV gerealiseerd worden. Iemand die werkt zal waarschijnlijk tegen een onderhandelingsresultaat waarbij ingeleverd moet worden anders aankijken dan iemand die werkloos is.

Een 25-urige werkweek...?

Met name vanuit de vrouwenbeweging wordt de eis gesteld voor een 25-urige werkweek. Is ATV tot 35 uur met behoud van loon te verdedigen, ATV tot 25 uur met behoud van loon is dat niet meer. Dit zou namelijk betekenen dat gepleit zou worden voor een uitbreiding van de loonsom met zo'n 40%. Je hoeft niet 'reformistisch' te zijn, om in te zien dat dat niet veel van doen heeft met het aandragen van alternatieven, waar een beweging die optreedt voor een andere sociaal-economische politiek mee uit de voeten kan. Dat in deze discussie verschillende belangen met elkaar botsen is duidelijk. Het inleveren van inkomen en werk door, met name, mannen, verschijnt onvermijdelijk op de agenda. Dit is echter niet het enige hete hangijzer. De strijd om de 25-urige werkweek is namelijk méér dan een strijd voor werk. Het is een strijd die er op gericht is de historisch gegroeide verdeling van het betaalde en onbetaalde werk tussen mannen en vrouwen fundamenteel te veranderen. Het is een strijd die de vrouw wil bevrijden uit haar afhankelijke positie ten opzichte van de man, uit haar ondergeschikte positie op de arbeidsmarkt; een strijd ook die moet leiden tot een gelijke maatschappelijke waardering van onbetaalde en betaalde arbeid. Het is een feit, dat de vigerende maatschappelijke arbeidsdeling sterk is geworteld in de Nederlandse arbeidersklasse, ook veel vrouwen voelen er zich wel bij. Het zou ook niet juist zijn dat iemand kwalijk te nemen.

Invoering van de 25-urige werkweek stelt veel mensen voor een volstrekt nieuwe situatie. Veel vrouwen zullen hierin de mogelijkheid zien, om eindelijk een zelfstandig bestaan op te bouwen. Voor veel andere vrouwen kan het heel onprettig overkomen. Vrouwen die in een gezinssituatie leven, waarin de man kostwinner is, zien hun man met minder loon thuiskomen.

Betekent de invoering van de 25-urige werkweek dat velen van hen in feite *gedwongen* worden om een baan te nemen om het inkomen van de man aan te vullen? Op den duur lijkt het mij de meest gewenste situatie dat iedereen voor een deel betaalde en voor een deel onbetaalde arbeid verricht. Maar dat kan niet van de ene op de andere dag worden ingevoerd. Voor veel vrouwen zou dat volstrekt onaanvaardbaar zijn. Moeten ze dan maar weer achter de lopende band bij Verkade? En wie neemt er een deel van het huishouden over?... de man? Menig vrouw ziet dát nog niet direct gebeuren.

Wil de feitelijke arbeidsplicht, die het gevolg is van de invoering van de 25-urige werkweek, een voor iedereen aanvaardbaar perspectief worden, dan moet de strijd zich tevens richten op:

- scholingsmogelijkheden, zodat werk buitenshuis voor vrouwen met geen of weinig scholing een reëel alternatief wordt;
- arbeidsomstandigheden, die buitenshuis werken voor nu thuis werkende vrouwen aantrekkelijk maakt;
- collectieve voorzieningen, die het huishoudelijke en verzorgende werk in belangrijke mate kunnen verlichten;
- maatschappelijke erkenning van het onbetaalde werk als gelijkwaardig met betaald werk;
- deze erkenning moet zijn weerslag vinden in het stelsel van sociale zekerheid. Het onbetaalde arbeidsverleden van vrouwen moet worden erkend. Er moet een verruiming komen van de mogelijkheden om met behoud van uitkering te studeren. Verder valt te denken aan: langer zwangerschapsverlof, ruim ouderschapsverlof e.d.;

— verandering van de culturele en ideologische tradities die belemmerend zijn voor het doorbreken van de maatschappelijke arbeidsindeling, met name het onderwijs kan hierin een rol spelen. Tot slot moet duidelijk worden gescheiden dat invoering van de 25-urige werkweek haar doel voorbij schiet, wanneer dat een inkomen oplevert waarvan niet meer zelfstandig is te leven. Dit betekent dat het minimumloon als absolute ondergrens overeind moet blijven.

Ja leuk, maar als je die onderhandelingsresultaten ziet...?!

Als je bekijkt hoe de onderhandelingen over ATV tot nu toe verlopen zijn, word je nu niet bepaald optimistisch over de mogelijkheden om te komen tot een 25-urige werkweek waarbij iedereen nog een inkomen overhoudt waarvan zelfstandig is te leven. Als het zo doorgaat...?

De resultaten zijn inderdaad niet om over naar huis te schrijven. Inmiddels zijn voor ongeveer de helft van de 2,1 miljoen CAO-werknemers afspraken gemaakt over korter werken. In de CAO's waar overeenstemming is bereikt, staat vrijwel altijd dat de arbeidstijd in twee jaar met vijf procent wordt verkort. Voordat het zover is, wordt eerst het aantal vrije dagelijk geleidelijk opgevoerd. Het is de bedoeling dat die vrije dagen op een gegeven moment worden omgezet in een kortere werkweek. De werkgevers hebben echter nu al bedongen dat er *alleen sprake* kan zijn van een verkorting van de *gemiddelde* arbeidstijd. Een gemiddeld 38-urige werkweek kan in hun ogen bijvoorbeeld betekenen dat iemand de ene week 40 en een volgende week 36 uur werkt. Dat heeft verstrekkende gevolgen voor de noodzaak extra mensen in dienst te nemen.

Hoewel de FNV de onderhandelingen inging met de eis dat vijf procent ATV zeker niet meer dan 3,5 procent loon mocht

kosten, ziet het er naar uit dat het loonoffer veel groter wordt. In de meeste gevallen is de hele prijscompensatie tot 1985 (inclusief de 2,06 procent van het laatste half jaar van 1982) ingeleverd. Hoeveel loon dit gaat kosten valt nog niet te zeggen, dat hangt af van de stijging van de prijzen. Het moge echter een wonder heten als het beneden de vijf procent blijft. In feite weten alleen de werknemers in de grafische industrie waar ze aan toe zijn. Zij leveren tot eind volgend jaar vier procent in voor vijf procent korter werken.

Helemaal geen kijk is er op het aantal extra banen dat het loonoffer zal opleveren. In vrijwel geen enkele CAO zijn daar noemenswaardige garanties voor te vinden. Het enige waarmee beschermd wordt, zijn allerlei jeugdwerkplannen. Die houden veelal niet meer in dan dat normale, via natuurlijk verloop vrijkomende vacatures door jongeren in deeltijd vervuld zullen worden. Met extra banen voor korter werken heeft dat niets te maken.

Dat de ATV voorlopig wordt gegeven in de vorm van een geleidelijk toenemend aantal extra vrije dagen, maakt het de werkgevers bovendien mogelijk het productieproces zó aan te passen dat nauwelijks extra mensen in dienst genomen hoeven te worden. De resultaten tot nu toe beantwoorden dus meer aan de doelstellingen van werkgevers en regering inzake rendementsherstel, dan aan de doelstellingen waarmee de vakbeweging de onderhandelingen inging.⁹ Voortgaan op deze weg zou de werknemers al bij een 35-urige werkweek opschepen met een bruto-loondaling van minstens tien procent. Dat is voor tal van mensen niet op te brengen. Zeker niet met een regering die — in haar Don Quichotte-achtige strijd tegen het financieringstekort — steeds meer lasten op de bevolking afwentelt.

Maar we kunnen niet volstaan met een dergelijke constatering. Zijn de slechte resultaten tot nu toe niet voor een belangrijk deel het gevolg van het feit dat ATV niet

tot inzet is gemaakt van maatschappelijke strijd? ATV is immers alleen maar aan de onderhandelingstafel uitgevochten. Elke communist weet, dat je van onderhandelingen alléén geen doorbraken kunt verwachten. We zullen gebruik moeten maken van de situatie dát er nu eindelijk gepraat wordt over ATV om de strijd aan te binden voor échte ATV. Anders kun je niet alleen de 25-urige werkweek wel vergeten, maar ook de 35-urige.

Het is overigens niet aan ons, om te zeggen: 'Dat heb je slecht gedaan, neem maar weer mee.' Het is aan ons om te zeggen: 'Dat kán en móet beter'.

Arbeidstijdverkorting in crisistijd...?

Er wordt wel gezegd: 'ATV kán helemaal niet in een slechte economische conjunctuur. Er ontstaat onvoldoende ruimte in winsten en stijging van de produktiviteit om het te betalen, en het leidt alleen maar tot daling van de koopkracht en van de produktie, en dat belemmert het herstel van de economie.'

ATV kán onder de huidige omstandigheden inderdaad leiden tot daling van de gemiddelde koopkracht, en dus tot vraaguitval. Ook kán ATV door de ondernemers worden aangegrepen om de capaciteit van hun bedrijf in te krimpen. Op deze manier is ATV nadelig voor conjunctuur herstel van de economie.

Daar staat tegenover, dat de strijd voor ATV juist een dam kán opwerpen tegen de inleveringspolitiek van de afgelopen jaren. Er wordt al jaren loon ingeleverd, zonder dat daar iets voor terug komt. Afgezien van incidentele overwinningen, moeten we constateren dat de arbeidersbeweging niet in staat is geweest deze ontwikkeling te keren. De slechte economische situatie

9. Het verslag van de resultaten is gebaseerd op Het Parool van 16 april 1983, en op mondelinge informatie van een ambtenaar van het ministerie van Sociale Zaken.

is daar natuurlijk debat aan. Maar ook de door de FNV gevoerde strategie gaat niet vrijuit, zoals Harry van den Berg¹⁰ terecht stelt: Steeds weer accepteert de vakbeweging in feite de politieke vraagstelling van 'rechts': 'Er moet gematigd worden'. Eisen met betrekking tot werkgelegenheid en ATV worden in die opstelling slechts als randvoorwaarden gesteld, waaronder de vakbeweging bereid is mee te werken aan een matigingspolitiek, in plaats van dat deze eisen tot inzet worden gemaakt van strijd. Het gevolg is dat de vakbeweging in toenemende mate in het defensief wordt gedrongen. Uit reactie hierop trekken velen zich terug op de onverkorte verdediging van de koopkracht. Ook deze opstelling is echter definitief. Het opent geen perspectieven voor de steeds groter wordende groep mensen die gedwongen buiten het arbeidsproces staan, en leidt slechts tot fragmentatie van de arbeidersbeweging. De vraag is dan ook niet zozeer of ATV wel kan in crisistijd, hoewel de crisis het realiseren van echte ATV bemoeilijkt maar of er een macht te vormen is op ATV. ATV doorgevoerd op de voorwaarden van de arbeidersbeweging draagt bovendien wel degelijk bij tot conjunctureel herstel. Van essentieel belang daarbij is dat de eis voor ATV wordt gekoppeld aan de eis tot democratische controle op het totstandkomen van nieuwe arbeidsplaatsen. Voorts moet wel worden opgemerkt dat wanneer ATV niet gepaard gaat met een gericht stimuleringsbeleid, er door de voortgaande afbraak van de koopkracht en van de productie-capaciteit, nauwelijks uitzicht geboden kan worden op de totstandkoming van nieuwe arbeidsplaatsen.

Moet de overheid arbeidstijdverkorting dwingend opleggen?

Met name van de kant van de vrouwenbeweging wordt gesteld, dat ATV niet afhankelijk moet worden gemaakt van onder-

handelingen tussen werknemers en werkgevers, maar door de overheid via een 'kaderwet' moet worden opgelegd. Vrouwen voelen zich ondervertegenwoordigd op de plekken waar momenteel over ATV wordt onderhandeld en vrezen dat hun eisen onder tafel verdwijnen.¹¹

Het is echter maar helemaal de vraag of de overheid zich eerder wat gelegen zal laten liggen aan die eisen, dan de vakbeweging. De overheid popelt inderdaad wel om ATV dwingend op te leggen, maar dat doet ze niet omdat ze de vrouweneisen zo ziet zitten maar omdat ATV een prima instrument is voor rendementsherstel en het terugdringen van het financieringstekort. Dat neemt niet weg dat de eis voor ATV ook op het bordje van de overheid moet worden gelegd. De strijd moet op twee fronten worden gevoerd.

Op het niveau van de bedrijven en de bedrijfstakken moeten de toezeggingen voor extra arbeidsplaatsen en de controle daarop worden afgedwongen; daar wordt ook over het loon onderhandeld. Dit kan echter niet veel opleveren als de overheid niet met een voorwaardenscheppend beleid over de brug komt. Daarbij valt te denken aan:

- duidelijkheid over de bijdragen van de overheid in de financiering van de ATV;
- garanties ten aanzien van de handhaving van het minimumloon en de uitkeringen;
- maatregelen en voorzieningen die het mogelijk maken dat vrouwen een volwaardige positie op de arbeidsmarkt gaan innemen;
- een economische politiek die ATV ondersteunt in plaats van tegenwerkt;
- echte ATV voor het overheids-personeel.

Op basis van resultaten die in de strijd

10. H. van den Berg, De conferentiemap voor de Sociaal-economische conferentie van de CPN van 16 april 1983.

11. De Waarheid, 11 mei 1983.

voor ATV worden geboekt, moet de verkorte arbeidstijd in de wet worden vastgelegd.

Conclusies

ATV is vanuit meerdere invalshoeken van belang;

1. om de arbeidsbelasting terug te dringen;
2. ter voorkoming van de verdere uitstoot van arbeidskrachten;
3. ter bestrijding van de werkloosheid;
4. om te komen tot herverdeling van werk en inkomen ten behoeve van de economische zelfstandigheid van vrouwen.

In de strijd die de vakbeweging heeft aangebonden voor invoering van een 35-urige werkweek, spelen met name de eerste drie invalshoeken een rol. Of ATV werk oplevert, is daarbij met name afhankelijk van de afspraken die in de bedrijven worden afgedwongen, en van de controle die daarop is te verwerven.

Alléén het afdwingen van ATV is in de strijd tegen de werkloosheid overigens niet voldoende. ATV zal hand in hand moeten gaan met een gericht stimuleringsbeleid. In dit licht is het van belang dat de totale koopkracht van de Nederlandse bevolking minimaal op peil blijft. Mede op grond hiervan kan de strijd voor een 35-urige werkweek niet *uitgaan* van het inleveren van loon. Een te rigide opstelling ten opzichte van inleveren voor ATV kan echter de vorming van een breed front in de strijd voor ATV in de weg staan. In dit kader is het van groot belang te

onderkennen dat er binnen de arbeid-(st)ersklasse verschillende belangen bestaan in de strijd voor ATV.

Dit is wel heel duidelijk daar waar de 25-urige werkweek aan de orde wordt gesteld, als een middel om de maatschappelijke arbeidsdeling en de daarmee verbonden inkomensverdeling fundamenteel te veranderen. De discussie over inleveren van loon komt dan in een ander daglicht te staan. Ook dan staat als een paal boven water dat de lagere inkomens niet kunnen inleveren; er is dan echter wel een rigoureuze herverdeling van inkomen aan de orde, van mannen naar vrouwen, van hoog naar laag.

De strijd voor ATV vormt een belangrijk onderdeel van de strijd voor vernieuwing van de maatschappij. Om échte ATV te kunnen realiseren is echter een brede krachtenbundeling noodzakelijk. Een dergelijke krachtenbundeling — jongeren-, vrouwen-, vakbeweging, organisaties van uitkeringsgerechtigden en buitenlandse arbeiders, progressieve politieke partijen — is alleen mogelijk wanneer de bereidheid wordt getoond om tot onderlinge compromissen te komen.

Wil de CPN verder komen in de formulering van sociaal-economische alternatieven, dan zal zij afmoeten van de naar binnen gerichte, overwegend ideologische discussies die de strijd in de partij momenteel kenmerken, en zich moeten oriënteren op de eisen die machtsvorming op bijvoorbeeld ATV aan haar stelt.

Wim van Tol

*Leestafel***Uit de linkse theoretische tijdschriften**

Linkse tijdschriften met een min of meer wetenschappelijke pretentie lijken de laatste jaren een bloeiend leven te leiden, zowel in kwalitatief als in kwantitatief opzicht. Dat mag voor een deel op schijn berusten, omdat nogal wat van deze periodieken economisch een marginaal bestaan leiden. Niettemin — voorlopig verschijnen ze nog, en in groten getale: tijdschrift voor vrouwenstudies, *Te Elfder Ure*,¹ *Recht en kritiek*, *Psychologie en maatschappij*, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, *Komma*, *Socialisties-Feministische Teksten* enzovoort.² Deels volgeschreven of geredigeerd door de 'Maagdenhuis-generatie', die zich inmiddels heeft genesteld op universiteiten en HBO-instellingen, deels ook door de 'Nachwuchs' daarvan, en door auteurs uit een andere theoretische en activistische traditie (bijvoorbeeld de vrouwenbeweging).

Het is niet doenlijk, en afgezien daarvan ook onzinnig, om te proberen al die bladen bij te houden. Niet alleen vanwege de gigantische hoeveelheid tekst die men zou moeten consumeren, maar ook omdat de (vak)terreinen waarop de bladen zich bewegen uiteenlopen en hun inhoud vaak redelijk specialistisch is.

Aan de andere kant zijn de tijdschriften in kwestie ook weer niet super-specialistisch, en bovendien zijn sommige naar hun aard multi-thematisch. Onderwerpen als wetenschapstheorie, politiek-strategische kwesties, en een keur aan politiek en maatschappelijk gezien hete hangijzers figureren over de gehele linie van links-theoretische periodieken.

In het onderstaande loop ik enkele van die gemeenschappelijke onderwerpen langs en trek aldus wat lijntjes tussen enkele van

de bedoelde bladen. Ik heb me daarbij door geen ander criterium laten leiden dan dat van mijn persoonlijke interesse, en beperk me tot recente jaargangen.

1. Anti-racisme en anti-fascisme

Een thema dat zich bij uitstek leent tot een gecombineerde politiek-strategische en juridische benadering is de bestrijding van racisme en fascisme. Het wekt geen verbazing, dat het door het IPSO uitgegeven blad *Komma* daaraan de nodige ruimte heeft gegeven. Tenslotte gaat het hier om een van de grote, traditionele items van de CPN, en het is verheugend dat daarin geen verandering is gekomen na de ingrijpende veranderingen die in die partij hebben plaatsgevonden (en nog steeds plaatsvinden).

Ik heb de indruk dat zich zelfs een politieke en theoretische vooruitgang aftekent. De benadering is genuanceerder geworden. En dan uiteraard niet in die zin van: meer begrip voor en vergoeilijken van deze verschijnselen, of iets in die trant; maar wel in de zin van: meer oog voor de politieke én juridische complexiteit van het probleem.

In het artikel 'Bestrijding van fascisme!... Maar welk fascisme?' (*Komma* nr. 3, jaargang 3) pleiten Harry van den Berg en Bas-Jan van Stam voor een gedifferentieerde aanpak die de valkuilen vermijdt van een te enge én een te ruime opvatting van fascisme. Een te enge opvatting ziet het

1. Dit blad heeft overigens sinds jaren meer weg van een boekenreeks dan van een tijdschrift.
2. Er zijn er ook die het bijtje er bij neer hebben gelegd: *Zone*, *Cahiers voor Politieke en Sociale Wetenschappen*.

fascisme als een fenomeen dat uitsluitend als een (parlementair) politiek fenomeen wordt bestreden; zich steeds meer gaat richten op de extreme uitingen van het verschijnsel; ongerefleeteerd van het ene incident naar het andere holt (en dat zijn er nogal wat!), en/of te weinig gerichte 'coalitiepolitiek' bedrijft.

Een te ruime opvatting identificeert de sociale strijd in het algemeen met de strijd tegen het fascisme; vereenzelvigt fascisme met 'autoritair staatsoptreden', of gaat zelfs zo ver elke vorm van onderdrukking met fascisme gelijk te stellen.

De auteurs ontwikkelen een algemeen fascismebegrip dat aan de hand van 11 concreet geformuleerde punten wordt uitgewerkt. Terecht stellen zij voorop dat een dergelijk fascismebegrip een noodzakelijke voorwaarde is voor een effectieve anti-fascisme-strategie. Het 'beoogt de dynamiek van een fascistische beweging te omschrijven', en maakt het mogelijk de 'maatschappelijke omstandigheden waarin fascisme zich kan ontwikkelen' aan te geven. Strategisch gezien leidt deze analyse tot de volgende aanbevelingen: door het aansturen op een gemeenschappelijke boycot in de een of andere vorm, voorkomen dat politieke partijen de Centruumpartij de wind uit de zeilen nemen'; zodanig omgaan met de Centruumpartij dat deze niet wordt genegeerd (onmogelijk nu Janmaat in de Tweede Kamer zit), maar evenmin wordt behandeld als 'gesprekspartner'.

En last but not least wijzen Van den Berg en Van Stam erop, dat de fascismebestrijding rekening moet houden met de principes van vrijheid van meningsuiting en vrijheid van organisatie.

Immers, 'verbodsbepalingen kunnen het begin zijn van een hellend vlak, via welke allerlei (ook linkse) maatschappelijke en politieke organisaties risico's gaan lopen.' Lage wettelijke criteria zijn uit den boze; wetgeving tegen fascisme in welke vorm dan ook moet aansluiten bij 'het andere

zeer duidelijke principe van de rechtsstaat: verbod van racisme en verbod van discriminatie'. Het is mij uit het hart gegrepen. Het allereerste artikel van de kersverse nieuwe Grondwet verbiedt inderdaad alle vormen van discriminatie, en die bepaling verplicht de wetgever tot het actief tegen gaan van uitingsvormen daarvan, zoals racisme. Maar dat dient dan wel te geschieden op een manier, die andere grondwettelijke beginselen intact laat. Het is de verdienste van Van den Berg en Van Stam, dat zij aan dit rechtspolitiek vereiste een goed beredeneerde politiek-strategische basis hebben willen geven.

Een eerder verschenen aflevering van Komma (jaargang 3 nummer 2) heeft racisme en antisemitisme als thema. Naast een indringende bijdrage van Selma Leydesdorff ('Antisemitisme tussen twijfel en angst. Aantekeningen van een geassimileerde Jodin') en een goed gedocumenteerd stuk 'Over de positie van buitenlandse arbeid(st)ers in Nederland' van de hand van Anne de Boer, bevat dit themanummer het pleidooi van de raadsman van de Rotterdamse afdelingen van PvdA, PSP, PPR en CPN alsmede een groot aantal Surinaamse belangenorganisaties in een beroepszaak voor de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State. Het beroep richtte zich tegen een beslissing van het Centraal Stembureau van Rotterdam, waarin de Kieswet zo strikt naar de letter werd geïnterpreteerd, dat weigering van inschrijving in het kiesregister aan de racistische NVU ontoelaatbaar werd geacht (Mr. B. R. Angad-Gaur, Duco Hellema, 'Racisme in de rechtsstaat'). Het beroep had succes: de NVU werd van de lijst geschrapt.

Al eerder was de NVU door de rechtbank te Amsterdam tot een 'verboden vereniging' verklaard, maar dat had blijkbaar onvoldoende effect gesorteerd.

Duco Hellema schetst in zijn aantekening bij genoemd pleidooi, hoe de Afdeling Rechtspraak eigenlijk van een kunstgreep gebruik moet maken om tot het (bevrede-

gende) resultaat te komen.

In de uitspraak wordt namelijk benadrukt, dat de Kieswet geen inhoudelijke toetsing van partijprogramma's toestaat. Een partij met een onversneden racistisch program en/of activiteiten en propaganda kan dus op grond van de **Kieswet** niet van deelneming aan de verkiezingen worden uitgesloten.

De 'juridische strohalm' die de Afdeling Rechtspraak overbleef, was een verwijzing in de Kieswet naar de 'openbare orde of goede zeden'; gelet op de aanstoot die de naam NVU gaf liep de zaak goed af. Hellema betreurt echter, dat de Afdeling de lijn niet doortrok naar de Centruumpartij. Kennelijk had deze in de ogen van het college nog niet genoeg aanstoot gegeven.

Hellema werpt de vraag op, of de Kieswet inderdaad ruimer moet worden uitgelegd. Een belangrijke vraag, want aan inhoudelijke toetsing van programma's zijn stelling bezwaren verbonden. 'Er zijn ook andere juridische instrumenten om racistische partijen aan te pakken, met name in het strafrecht, al moet daar onmiddellijk aan worden toegevoegd dat de overheid hier vaak buitengewoon laks is opgetreden'. De recente ervaringen met rechterlijke uitspraken inzake de 'niet-jood-verklaringen' die door Nederlandse bedrijven, die met Arabische landen zaken doen, worden getekend, laten zien dat ook een wat actiever justitieel optreden nog niet alle barrières wegneemt. De uitspraak van onze hoogste rechter, de Hoge Raad, wordt met spanning afgewacht. Al zijn de onderhavige rechterlijke uitspraken stellig voor betwisting vatbaar, bedacht moet worden dat de rechter in strafzaken de wet uiterst strikt dient te interpreteren.

Ook dat is een in onze grondwet opgenomen beginsel. Dit stelt beperkingen aan de effectiviteit van de strafrechtelijke bestrijding van racisme en discriminatie. Het probleem wordt nog neteliger, nu de Centruumpartij door toetreding tot de Tweede Kamer is 'gelegaliseerd'. De noodzaak van

een gedifferentieerde, politieke en juridische benadering wordt door een en ander onderstreept.

Over de Engelse ervaringen met wetgeving en beleid ter bestrijding van rassendiscriminatie vergelijke men een uitvoerig artikel van Jan Hoens in *Recht en kritiek* 1981, nr. 1 ('Handhaving en effectiviteit van anti-rassen- en discriminatiewetgeving. Een beschouwing over de verhouding van recht en rassendiscriminatie aan de hand van de Engelse situatie').

Bestrijding van vrouwendiscriminatie

Het themagedeelte van het Tijdschrift voor Politieke Economie 6e jaargang nr. 2 is gewijd aan vrouwenemancipatie en economie. Het bevat de neerslag van een in september 1982 aan de Universiteit van Amsterdam aan dat onderwerp gewijd congres. De Utrechtse gelijkheid van mannen en vrouwen binnen de maatschappelijke arbeidsverdeling?'

Wie, aldus Siegers, de maatschappelijke gelijkheid van mannen en vrouwen wil realiseren, dient als doelstelling van een daarop gericht overheidsbeleid te kiezen: gelijke (in de zin van 'dezelfde') posities voor mannen en vrouwen binnen de maatschappelijke arbeidsverdeling. Hij somt onder meer de diverse beleidsinstrumenten op die de overheid daartoe kan aanwenden. Daarbij hoort wetgeving tegen 'alle discriminerende praktijken op de arbeidsmarkt'.

Siegers twijfelt echter aan de effectiviteit van de huidige wetgeving (Wet gelijk loon voor mannen en vrouwen 1975, Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen 1980).

In haar commentaar op Siegers' inleiding knoopt Mirjam Nijhof bij de effectiviteitsproblematiek aan. Zij stelt voorop, dat doorbreking van de huidige arbeidsdeling

tussen mannen en vrouwen doorbreking van machtsverschillen tussen mannen en vrouwen vooronderstelt. De Wet gelijk loon voor mannen en vrouwen heeft die verschillen in macht volgens Nijhof niet wezenlijk kunnen veranderen: 'De barrières voor vrouwen om hun rechten te effectueren zijn erg hoog (...). Op meerdere plaatsen is gewezen op het feit dat de wet 'geen tanden' heeft. De middelen die de wet aanreikt om de norm te handhaven schieten te kort (geen zelfstandige opsporingstaak voor de Commissie Gelijk Loon; geen of onvoldoende sancties tegenover de werkgever). Ook de interpretatie van de wet geeft problemen (wat is, bijvoorbeeld, arbeid 'van gelijke waarde?'). Deze stand van zaken leert ons volgens Nijhof twee dingen: 1. maatregelen moeten nageleefd kunnen worden, dus: betere handhaving is nodig, en 2. ongelijkheid zit diep verankerd: 'Arbeidsmarktmaatregelen moeten daarom passen in een breder beleid tegen seksediscriminatie'. Uit hetgeen hierboven is betoogd over rassendiscriminatie en fascisme moge blijken, dat deze conclusie zonder meer kan worden vertaald naar het beleid van rassendiscriminatie.

Ook Recht en kritiek besteedde aandacht aan de relatie recht — vrouwenonderdrukking, met name in het artikel 'Familierecht en de onderdrukking van vrouwen in verband met het wetsontwerp omgangsrecht'. Recht en kritiek 1982, nr. 2). Thomassen kritiseert hier het toekomstige omgangsrecht, dat wil zeggen de rechtsregels die het contact tussen ouders en kind na echtscheiding beheersen. Deze regeling is volgens haar strijdig met het belang van vrouwen-moeders, omdat hun omgangsrecht wordt opgevat als 'een recht van de natuur, van de biologie'. Zo kan de verwekker van een kind aanspraak maken op een omgangsregeling, hoewel hij het kind nog nooit gezien heeft of hoewel het kind vanaf de geboorte een ander als 'sociale' vader kent. Het ontwerp geeft die verwekker

mogelijkheden, in te dringen in de privé-sfeer van de moeder-voogd, aan wie het kind na de echtscheiding wordt toegewezen. Het omgangsrecht wordt als een grondrecht beschouwd, en krijgt daardoor zoveel gewicht toegekend dat het oude criterium ('het belang van het kind') daarvoor moet wijken.

Het ontwerp heeft bovendien een sterk bevoogdend karakter: de voogd (degene aan wie het kind is toegewezen) wordt opgezaald met een informatie- en consultatieplicht en met verplichte hulpverlening. Zo krijgt de staat een grotere macht, niet alleen over de verhouding tussen ouders en kinderen na echtscheiding, maar ook over de verhouding tussen de seksen. 'Deze regeling in het wetsontwerp is een directe beperking van de invloed van vrouwen en mannen, die minder sekse-ondersprekende verhoudingen tussen mannen, vrouwen en kinderen willen organiseren'. Uit theoretisch oogpunt is interessant, dat Thomassen haar standpunt onderbouwt met een combinatie van feministische en marxistische theorieën. Zij sluit, met kritische slagen om de arm, aan by Gayle Rubin ('De handel in vrouwen', in: *Socialisties- Feministische Teksten* 4, 1980), en bij Engels, want zij is van mening dat bij de grondleggers van het marxisme 'ondanks alles' wel aanzetten te vinden zijn voor een theorie over sekse-ondersprekking. De combinatie Engels-Rubin, respectievelijk marxisme-feminisme, acht zij nuttig om te komen tot een begrip van 'productie van de mens', en op grond daarvan tot een samenhangende kritiek op de bestaande normen en structuren, die invloed van vrouwen op 'de produktieverhoudingen rond de mens' in de weg staan. Dit artikel gaf aanleiding tot een interessante discussie in een latere aflevering van *Recht en kritiek* (1983 nr. 1) tussen Selma Sevenhuijsen en Willy Thomassen zelf. Inzet is de interpretatie van genoemd artikel van Gayle Rubin en de betekenis daarvan voor sekse-ondersprekking.

Industriepolitiek en steunverlening aan bedrijven

Industriepolitiek, voorwerp van sociaal-economisch overheidsbeleid bij uitstek in tijden van crisis, komt regelmatig aan de orde in het Tijdschrift voor Politieke Economie. Willem Dercksen en Hans Schenk bespreken in nr. 1 van de zesde jaargang het proefschrift van G. J. Wijers, dat aan dit onderwerp is gewijd ('Industriepolitiek als gevangene van de internationale concurrentiestrijd.' naar aanleiding van: G. J. Wijers, Industriepolitiek. Een onderzoek naar de vormgeving van het overheidsbeleid gericht op industriële sectoren.) Dercksen en Schenk stellen, dat Wijers' optiek dezelfde is als die van de beleidsmakers op het Ministerie van Economische Zaken, de commissie-Wagner, enzovoort. Industriepolitiek wordt vooral als een economisch-technische problematiek behandeld en nauwelijks als een politieke. 'Belangenposities raken zo uit het vizier en de aanbevolen therapieën zijn navenant'. 'Reïndustrialiseren onder leiding van ondernemers en knappe koppen', zo karakteriseren de schrijvers deze dominante benadering. Zo komt Wijers op grond van beperkte empirische gegevens tot de conclusie, dat steunverlening aan bedrijven in nood uit de algemene middelen niet raadzaam is. Dercksen en Schenk stellen daar tegenover, dat deze steun, die banen in stand houdt en daarmee bespaart op werkloosheidsuitkeringen, 'in een tijd van economische neergang en structurele werkloosheid maatschappelijk gezien een zeer voordelige (tijdelijke) investering is'. Overigens is de uitvoering van deze regeling volgens de auteurs voor ingrijpende verbeteringen vatbaar.

Aangaande de institutionele vormgeving van het sectorstructuurbeleid stelt Wijers voor, een permanent college van onafhankelijk deskundigen te installeren, met de juridische status van 'zelfstandig bestuursorgaan'. Dercksen en Schenk verwerpen

ook deze vondst. Zij willen een heel ander industriebeleid, dat het initiatief niet uitsluitend bij particuliere ondernemingen legt, overheden op centraal, regionaal en lokaal niveau meer inschakelt en meer gebruik maakt van het arsenaal aan deskundigheid van de vakbonden.

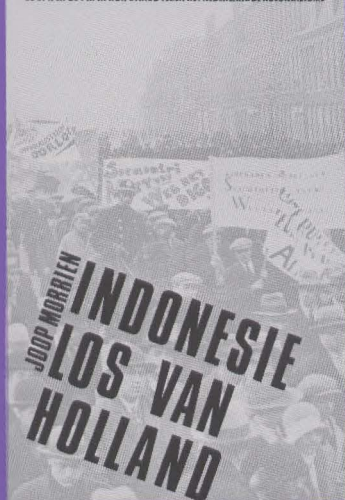
De institutionele vormgeving van de steun aan noodlijdende bedrijven komt ook aan de orde in een artikel van Leo Damen: 'Steunverlening aan individuele bedrijven. De beslissingsstructuur vanuit een staatsrechtelijk oogpunt beschouwd', in *Recht en kritiek* 1982, nr. 3.

Hij acht Wijers 'zelfstandig bestuursorgaan' uit staatsrechtelijk oogpunt een 'losse flodder', zoals er overigens de laatste tijd wel meer worden afgeschoten. Damen bespreekt verder onder meer uitvoerig het PSP-voorstel van een Herstelwet.

Damens conclusie: hij is tegen de ondoelmatige en onduidelijke structuren die momenteel bestaan. Daarin is vaak sprake van 'ideologisch getinte pogingen tot een maskerade van de vergaande overheidsbetrokkenheid bij bedrijven'. Bij gebrek aan een beter alternatief pleit hij ervoor, dat alle belangrijke beslissingsbevoegdheden inzake steunverlening aan individuele bedrijven worden geconcentreerd bij de minister van Economische Zaken en zijn ambtenaren. 'Het gaat niet aan om wezenlijk politieke beslissingen buiten de politieke besluitvormingscircuits te brengen'.

Theo de Roos

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalisten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback,

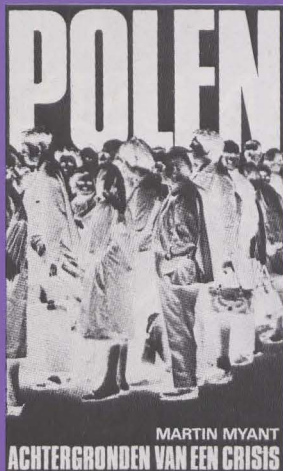
Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet.

De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen” mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

PEN C

an de Boo

**De CPN en de problemen in
het Midden-Oosten**

en Wasser

PSO-brochure over de middenschool

Marus Bakker

Over fascisme

eriman Feddema

ideeën van Gramsci

Rob van Roon - Frits van Tol

Verdergaande acties in de vredesstrijd

partijdocumenten

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 7
september 1983

REDACTIE

M. Bakker (hoofdredacteur)

I. Blekman

K. Korevaar

D. Oudenampsen

W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Lay-out:

B. IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

- Jan de Boo
DE CPN EN DE
PROBLEMEN IN HET
MIDDEN-OOSTEN 241
- Ben Wasser
IPSO-BROCHURE OVER DE
MIDDENSCHOOL 250
- Marcus Bakker
OVER FASCISME 255
- Herman Feddema
HEGEMONIE EN PASSIEVE
REVOLUTIE - HUN BELANG
VOOR ONS LAND 263
- Rob van Roon
Frits van Tol
OVER DE STRATEGIE VAN
DE VREDESBEWEGING 268
- PARTIJDOCUMENTEN 273

De CPN en de problemen in het Midden-Oosten

De situatie in en rondom het Midden-Oosten lijkt uitzichtloos.

In Israël blijft een reactionaire regering zich aan een politiek van militarisering en annexatie vastklampen, en in Libanon slepen zich talrijke conflicten, die voortvloeien uit de Israëlische militaire agressie tegen dit land, voort. Van een *volledige* terugtrekking van *alle* militaire troepen uit Libanon, die mogelijksterwijs binnenlands een periode van normalisatie zou kunnen inluiden, is nog geen sprake. Buurland Syrië weigert doornsog hiermee in te stemmen en Israël grijpt dit weer aan en dreigt het zuiden van Libanon te gaan annexeren. Intussen woedt verder oostwaarts de verwoestende oorlog tussen Iran en Irak. Deze zinloze oorlog heeft al vele duizenden mensenlevens gekost en lijkt uitzichtlozer dan ooit tevoren.

Weer wat verder ligt er dan Afghanistan, waar nog geen zicht is op een oplossing en waar het wapengekletter blijft opklinken.

Wie dit deel van de wereld op de kaart verder bekijkt, ziet nog zo'n dozijn landen en staatjes liggen, waar nog heel wat moet gebeuren wil er van een ingrijpende politieke verandering sprake zijn.

Israël 35 jaar

Het is uiteraard ondoenlijk om achtereenvolgens Israël, Libanon, Syrië, Iran, Irak, Afghanistan en nog enkele landen afzonderlijk (en wat hun onderlinge samenhang betreft) te gaan behandelen. Dat zou te ver voeren.

Wél lijkt het zinnig om voor wat Israël en

Libanon betreft enkele kanttekeningen te maken, omdat zich in die landen gebeurtenissen voltrekken die wat meer de aandacht trekken dan de andere.

Ruim 35 jaar zijn nu verstreken sinds het moment dat David Ben Goerion op 14 mei 1948 de staat Israël uitriep, op grondslag van de UNO-resoluties ter verdeling van Palestina.

Sindsdien heeft het land op voet van oorlog verkeerd met tal van Arabische landen die van geen erkenning wilden weten, Israël als een 'vreemde eend in de bijt' beschouwden en als zodanig behandelden. Vele kleine en grote oorlogen zijn sindsdien gevoerd, die alle oorlogvoerende slechts grote schade hebben berokkend. De door Israël verkregen gebiedsuitbreiding heeft de bevolking van Israël geen enkel voordeel gebracht, integendeel.

De bezitlozen in al deze landen hebben er geen enkel gewin aan gehad. Alle gewapende conflicten hebben slechts geleid tot een vernieuwing en uitbreiding van het wapentuig, tot de allermooenste wapens toe, tot onderdrukking van de bevolking in alle landen, tot verdere uitholling van burgerrechten en vervolging van democratische partijen en organisaties. Voorzover men over profijt kan spreken, waren het de internationale wapenfabrikanten en olieconcerns die aan de langste einden trokken en de uiterst reactionaire groeperingen, zowel in Israël als in de Arabische landen, die er baat bij vonden om hun regeermacht te behouden.

De 'haviken', die èn in Israël èn in omliggende Arabische landen van zich lieten horen, hebben door de jaren heen eigen belangen nagejaagd zonder zich te bekom-

meren om het lot van de volkeren. De Palestijnen zijn daarvan wel het meest de slachtoffers geworden.

Sterke vredesbeweging

De gewapende agressie, die zich vorig jaar tegen Libanon ontvouwde en die leidde tot een massale slachting onder Libanezen en Palestijnen (soldaten en burgers), heeft in Israël enorme reacties opgeroepen.

Deze door Begin, Sharon en anderen geleide militaire operatie heeft honderdduizenden Israëliërs tot protest gebracht. Defensie-minister Sharon werd tot aftreden gedwongen toen zijn aandeel in de moordpartijen in de Palestijnse kampen Sabra en Chatilla (bij Beiroet) aan het licht kwam. Daarmee werd ook de positie van Begin ernstig aangetast.

Er is een sterke vredesbeweging ontstaan, de 'Vrede Nu'-beweging, die op een gegeven ogenblik ruim vierhonderd duizend mensen op de been bracht. Dit initiatief kreeg steun vanuit alle geledingen van de Israëliërs, omdat het de weerzin en de verontwaardiging tegen de militaristische wandaden zoals die in Libanon waren gepleegd, omzette in een krachtig, breed protest en tegelijkertijd eisen voor een andere, vredelievende politieke koers op de voorgrond plaatste.

In geen enkel land van het Midden-Oosten heeft een dergelijke protestbeweging — ook gericht tegen de moordpartijen op Palestijnse vluchtelingen — zich zo kunnen manifesteren. Wèl vonden er elders, in tal van steden met name, protestacties plaats. Wellicht het sterkst werd in de straten van Tel Aviv duidelijk dat er een eind moest komen aan dit soort militaire acties, die veelal gevolgd werden door annexaties van gebieden die tot buurstaten behoren, en aan de enorme verspilling van gelden waarvoor de bevolking van Israël telkenmale moet opdraaien.

Het is te hopen, dat de 'Vrede Nu'-beweging

ook verder van zich zal laten horen en invloed zal blijven uitoefenen op de politieke partijen, vakbeweging en andere organisaties — niet het minst op de leidinggevende figuren van de (sociaal-democratische) Arbeiderspartij — opdat er een wezenlijke verandering in de Israëliërsche regeringspolitiek tot stand wordt gebracht.

De situatie lijkt uitzichtloos, maar hoeft het niet te zijn, zeker niet als de vele, onderling sterk uiteenlopende, politieke krachten van het land zich op enkele hoofdpunten weten te bundelen en ook een reële benadering zouden vinden ten opzichte van het Palestijnse vraagstuk.

Wellicht meer dan ooit tevoren wint in Israël de gedachte veld dat 'militaire oplos-singen' niet tot vergroting van de veiligheid van Israël leidt', maar dat de weg van het zoeken van politieke oplossingen moet worden ingeslagen. Daarvan kan ook een positieve uitwerking uitgaan op andere politieke en economisch-democratische eisen.

Hoe de binnenlands politieke situatie in Israël zich verder zal ontwikkelen, moet worden afgewacht.

Het ligt voor de hand dat de CPN — in het verlengde van de besluiten van het 28ste CPN-congres — ook wat Israël aangaat contacten en relaties nastreeft met die partijen en groeperingen die in progressieve zin veranderingen nastreven binnen de Israëliërsche samenleving, en die van hun kant ook zulke contacten met progressieve partijen van West-Europa nuttig en noodzakelijk achten.

Immers, wie het optreden van de CPN sinds de stichting van de staat Israël overziet, kan weten dat wij nimmer Israël als iets 'kunstmatig' hebben beschouwd, het bestaansrecht van Israël als vaststaand en onveranderlijk zien, met een open oog voor de maatschappelijke processen die zich ook binnen Israël ontwikkelen.

Op geen enkel moment in haar geschiedenis heeft de CPN dit uitgangspunt losgela-

ten, ook niet als het noodzakelijk was internationaal van zich te doen spreken. We hebben ons ten alle tijde gekeerd tegen welke pogingen dan ook om de progressieve beweging van Israël te isoleren of op één hoop te gooien met de militaristische extremisten van dit land. Ook dát behoort tot de tradities van de CPN.

Libanon

Het is een treurig, maar feitelijk gegeven, dat in het gebied van het Midden-Oosten de meeste communistische partijen een illegaal bestaan moeten leiden. Ook met tal van andere progressieve partijen is dat het geval. Tot de uitzonderingen behoren Israël en Libanon.

Waar zijn er in de loop der jaren tussen regimes van bijvoorbeeld Arabische landen en regeringen van socialistische landen (Sowjet-Unie e.d.) diplomatieke betrekkingen ontstaan, alsmede allerlei economische- en handelsverdragen, maar binnenslands kregen partijen en organisaties, die zich op het marxisme oriënteerden, in Arabische landen veelal de kous op de kop.

Georges Chaoui, algemeen secretaris van de Libanese Communistische Partij (LCP), wijst zijdelings op dit laatste punt, wanneer hij in een zeer uitvoerige beschouwing, die eerder dit jaar werd afgedrukt in het tijdschrift 'Al Tarik', ingaat op de oorzaken en de gevolgen van de Israëlische invasie in Libanon.

De LCP heeft dit interview ook zelf in omloop gebracht en er een (Franstalige) publicatie aan gewijd.

Het lijkt me nuttig enkele elementen uit dit interview weer te geven, omdat in de Nederlandse dagbladders nauwelijks iets is gepubliceerd over de visie van de Libanese communisten en er hoofdzakelijk standpunten van Palestijnse leiders, Amerikaanse diplomaten en zo meer in omloop worden gebracht. Chaoui heeft ook wel enig

recht van spreken, omdat zijn partij een niet onbelangrijke rol speelt in de nationaal-progressieve beweging van Libanon en zich altijd heeft geschaard aan de zijde van hen, die de nationale souvereiniteit en de democratie verdedigen.

De strijd voor de nationale souvereiniteit en voor de democratie loopt als een rode draad door het interview. Zij is voor de LCP ook in de huidige situatie, hoe ingewikkeld deze ook is, van essentiële betekenis.

Georges Chaoui klaagt in zeer scherpe bewoordingen de Israëlische militaire agressie tegen Libanon aan en stelt vast dat het grondgebied van Libanon nu voor een derde deel door het Israëlische leger is bezet. De Falangisten (Gemayel) zijn aan de macht gekomen. Een belangrijk deel van de militaire troepen van de PLO zijn uit het land vertrokken en de rol van de USA in Libanon is toegenomen. Er zijn grote verwoestingen aangericht. De kansen op een duurzame vrede zijn verkleind. Chaoui formuleert een drietal hoofdeisen waarvoor de Libanese communisten moeten optreden:

- de herovering van de nationale onafhankelijkheid, door de Israëlische bezetter onvoorwaardelijk het land uit te jagen, en uitbreiding van het gezag van de staat over het gehele grondgebied van Libanon;
- de bescherming van de eenheid van Libanon, tegen alle vormen van afsplitsing, opdeling en van eenzijdige overheersing;
- de bescherming van de democratie en het opnieuw bekrachtigen van de individuele en collectieve vrijheden.

Volgens de LCP-secretaris is het nodig en ook mogelijk om rondom deze drie eisen samenwerking tussen alle patriottische krachten tot stand te brengen.

Kritiek en zelfkritiek

Chaoui komt tot de formulering van deze eisen na eerst een wat hij noemt kritische en zelfkritische analyse te hebben getrokken naar aanleiding van de Israëlische invasie in de zomer van 1982.

Volgens hem was de Israëlische agressie voorspelbaar, omdat het voor de Falangisten (Gemayel) toentertijd nog volstrekt onzeker was of zij de presidentsverkiezingen aan zich zouden kunnen trekken. In Israël werd dit laatste openlijk verkondigd in de zin dat Béchir Gemayel (de vermoorde broer van de huidige president - JdB) als staatshoofd neergezet zou worden, nadat het Palestijnse verzet neergeslagen, de Syrische troepen teruggetrokken, de nationale beweging van Libanon geliquideerd en Libanon in een proces, analoog aan Camp David, zou zijn beland.

Chaoui stelt vast dat nationaal en regionaal de fout is gemaakt te veronderstellen dat de Israëlische inval alléén tegen 'Palestijnse en Syrische doelen' zou worden gericht, dat die inval van beperkte omvang zou zijn en zich tot het zuiden van Libanon zou beperken. De Israëlische militaire operaties waren volgens Chaoui gericht tegen de structuur van de staat Libanon zelf.

Velen hebben nooit gedacht aan een Israëlische doorbraak dwars door het zuiden tot aan de hoofdstad Beiroet.

Op dit punt werden zeer velen verrast, zowel krachten van de nationaal-progressieve beweging, als anderen.

Chaoui keert zich tegen hen die nu de USA als 'redder der natie' willen binnenhalen. Alsof daar heil van te verwachten zou zijn. Hij merkt op, dat sommige figuren uit de bourgeoisie het ene moment de Syriërs opriepen Libanon te ontdoen van de Palestijnen, dit het andere moment aan de Israëliërs vroegen, terwijl ze thans de Amerikanen verzoeken deze 'genodigden' te verwijderen; het eind van het liedje kan zijn dat zij gevierden blijven zitten...

Het vraaggesprek gaat ook in op militair-

tactische kwesties die ten tijde van de Israëlische troepenopmars in het land hebben gespeeld. In dat verband kritiseert Chaoui de overhaaste terugtocht uit het zuiden van de milities van Joemblatti (de socialistische tak van de nationale beweging), het feit dat de leiding van de PLO zich in Beiroet heeft laten opsluiten nog geen tien dagen nadat de Israëlische troepen Libanon binnenvielen, waardoor — als gevolg van de omsingeling van Beiroet — andere mogelijkheden tot terugtrekking ontbraken; de fouten die aan Syrische zijde werden gemaakt, waarbij de Syrische troepen zonder een schot te lossen, maar wel met zwaar verlies aan materieel en manschappen, naar het noorden terugtrokken.

De Arabische wereld

Wat de 'Arabische wereld' betreft trekt Chaoui fel van leer tegen de Arabische reactie, die volgens hem precies wist wat er ging gebeuren en door haar houding de Israëlische invasie heeft gestimuleerd. Chaoui: Men kan zelfs zeggen dat een indirecte Arabische financiering van de invasie zou kunnen zijn betaald via de Verenigde Staten. Dit lijkt onwaarschijnlijk, maar toch is het nodig zich 1967 in herinnering te roepen, toen zich een soortgelijke affaire afspeelde. Saoedi-Arabië, dat uitermate verontrust was door een revolutionaire stroming in Jemen (die gesteund werd door het Egypte van Nasser), had de Verenigde Staten onder druk gezet om een Israëlische agressie tegen het Egypte van Nasser te ontketenen. Dat was één van de oorzaken van het ontbranden van de oorlog van 1967.

Israël is zodoende niet alleen een werktuig in handen van de Amerikanen, maar ook een beschermer van de klassebelangen van de Arabische reactie die er een efficiënt middel in ziet om opstanden, bevrijdingsbewegingen en revolutionair-politieke

krachten mee terug te dringen. De officiële Arabische wereld draagt een zware verantwoordelijkheid. De Arabische staten zijn ofwel directe bondgenoten in het offensief aan de zijde van de USA en Israël, ofwel medeplichtigen van dit offensief, ofwel onmachtigen. Aldus Chaoui. Ten aanzien van West-Europa is Chaoui van oordeel dat gedurende de eerste fase van de Israëlische agressie er van die kant instemming daarvoor was, Frankrijk en Italië inbegrepen; later kwamen de West-europese landen tot een afwijzende houding ten opzichte van de agressie en de bezetting van Libanon. Ook de Sowjet-Unie is door de omvang van de Israëlische militaire acties tegen Libanon verrast geworden, aldus Chaoui.

Rol van Syrië

Een van de vragen die Chaoui opwerpt is: Kan Libanon het zich nog veroorloven de aanwezigheid van het Syrische leger op haar grondgebied toe te staan? Het antwoord op die vraag is in feite ontkennend, waarbij herinnerd wordt aan 1976 (toen de burgeroorlog in Libanon woedde) en de Falangisten Syrië te hulp riepen om Libanon te 'zuiveren' van Palestijnen en hun linkse Libanese bondgenoten. De Libanese CP heeft toen al ernstig ge-waarschuwd tegen de inbreuk die de Syrische inmenging in de soevereiniteit van Libanon betekende en zich gekeerd tegen het binnendringen van Syrische troepen. Chaoui herhaalt dat zijn partij nog op hetzelfde standpunt staat als in 1976 en dat de aanwezigheid van Syrische troepen in Libanon 'noch voor Libanon, noch voor Syrië, noch voor de PLO' ook maar enig voordeel heeft opgeleverd.

Aan het adres van de Palestijnse beweging formuleert Chaoui dezelfde vraag: Kan Libanon instemmen met een uitbreiding van de Palestijnse militaire aanwezigheid

in het gehele land, het zuiden inbegrepen, met alle soorten wapens waarover het Palestijnse verzet beschikt, zónder dat Libanon ook maar enige mogelijkheid heeft om het gebruik daarvan te controleren?

Arafat deelt deze ongerustheid, zo zegt Chaoui; hij wijst op het feit dat zich fabelachtige hoeveelheden wapens hebben opgestapeld met als enig doel deze of gene stroming, die binnen de Palestijnse beweging bestaat, te beschermen, terwille van het 'interne Palestijnse conflict' of de positie van dit of dat Arabisch regime. Chaoui trekt deze lijn verder door en noemt het een ernstige fout dat mede daardoor de gewapende Palestijnse krachten veel aan sympathie bij de Libanese bevolking hebben ingeboet.

Het Palestijnse verzet — aldus Chaoui — is zelfs zo ver gegaan (vooral in de periode tussen 1977 en de ondertekening van de accoorden van Camp David) dat het een soort *mini-staat* op het grondgebied van Libanon heeft gevestigd, hetgeen ten koste is gegaan van de Libanese staatsmacht en van de progressieve krachten. Chaoui meent het recht te hebben reken-schap te vragen aan Syrië, de PLO en anderen, nu de nationale beweging van Libanon (waarvan de LCP zoals bekend deel uitmaakt) het voornaamste slachtoffer is geworden van deze anarchie in het land. In feite hebben de Arabische bondgenoten niets gedaan om de positie van de nationale beweging te versterken, maar eigenlijk hebben ze in tegenovergestelde richting gewerkt.

Dat wil geenszins zeggen dat de LCP gekant was en is tegen de aanwezigheid van zovele Palestijnen in Libanon. Met grote nadruk bevestigt Chaoui dat de Libanese communisten vanaf den beginne (1948) hiermee hebben ingestemd. 'Wij hebben van onze kant de Palestijnse aanwezigheid altijd beschouwd als een tijdelijke, als een overgang, en met een menselijk karakter'. Grote aandacht wordt in het vraaggesprek

besteed aan de noodzakelijke solidariteit en samenwerking tussen de Palestijnse beweging, de progressieve en andere nationale krachten in Libanon, zoals die zich tegenover de dreigingen van buitenaf heeft gemanifesteerd; aan de dwingende noodzaak te verhinderen dat het land nog meer beproevingen moet doorstaan, Libanon te ontrukken aan de klauwen van de Israëliëse bezetters en hun Amerikaanse beschermers.

'Er kan geen andere oplossing voor de conflicten in Libanon gevonden worden dan met een initiatief van de centrale (staats)macht voor een nationale verzoening op grondslag van eerbiediging van het reële politieke evenwicht in het land, en niet op grondslag van de aanwezigheid van de Israëliëse bezetter. De weg om er te komen kan nog erg lang zijn. Wij moeten alles in het werk stellen om een dergelijke richting af te dwingen, we hebben tijd nodig om een systeem van zelfverdediging op te bouwen, niet alleen om te verhinderen dat er nieuwe slachtingen zoals die van Sabra en Chatilla zullen plaatsvinden.'

Schermmutselingen

Het is duidelijk dat Chaoui zich in zijn uiteenzettingen baseert op de eigen positie, zowel van Libanon als van zijn partij, die andermaal geconfronteerd wordt met een uiterst ingewikkelde situatie.

Het is alweer enige tijd geleden dat deze visie kenbaar werd gemaakt, maar toch is het nuttig ervan kennis te nemen, hoewel Chaoui erg weinig zegt over de perspectieven voor de Palestijnen. Zo komt het punt van de mogelijke vorming van een eigen, onafhankelijke, Palestijnse staat, nauwelijks ter sprake. Dit kan te maken hebben met de omstandigheid dat de LCP dit een kwestie vindt die uitsluitend en alleen ter beoordeling ligt bij de Palestijnse beweging, in eerste aanleg bij de PLO.

Temidden van de vele, veelal diplomatieke,

manoeuvres die rondom dit vraagstuk ook sinds het vertrek van gewapende Palestijnse eenheden uit Libanon zijn ontplooid, lijkt dit voor de hand te liggen.

Wel kunnen uit de opmerkingen van Chaoui enkele conclusies getrokken worden. De eerste is wel dat de Libanese communisten de verdediging van de nationale soberheid voorop stellen en in feite van de regering-Gemayel stappen verlangen in die richting. Ten tweede: elke poging te verhinderen dat het land in meerdere delen wordt opgeplitst. Die waarschuwing is met name gericht tegen Israël, Syrië, Amerika en anderen die zich in Libanon blijvend denken te kunnen nestelen. Chaoui zegt in feite méér.

Wie de verschrikkingen, die Libanon sinds 1975-1976 (de burger-oorlog) over zich heen heeft zien gaan, overziet, beseft dat de bevolking het oorlogsgeweld meer dan beu is en op betere, vreedzamer, tijden hoopt.

Er is niet veel fantasie voor nodig te constateren dat de weg daarheen uiterst moeilijk zal zijn. Er zijn aan de lopende band gewapende schermutselingen in alle delen van Libanon, waarbij troepen van diverse pluimage betrokken zijn; er is een verdeelde PLO, nu contingenten van het resterende PLO-leger in rebellie staan tegen Arafat, die op zijn beurt weer ernstige problemen heeft met de Syrische leiders. De laatsten blijven hardnekkig pogen hun inmenging in Libanon voort te zetten.

Er is de voortdurende dreiging van een militaire confrontatie tussen Israël en Syrië, waarvan zonder twijfel opnieuw Libanon de dupe zal worden.

Kortom: de gevaren zijn niet gering en de noodzaak deze af te wenden is dringend. Als men de opmerkingen van Georges Chaoui op zich laat inwerken (zonder dat men het met zijn argumenten eens hoeft te zijn) dan spreekt hieruit de visie dat Libanon zich moet afzetten tegen welke pogingen dan ook om het land in allerlei 'mini-staatjes' op te delen.

Politieke oplossing

Dat doet niets af aan het recht van de Palestijnen tot de vestiging van een onafhankelijke eigen staat. Er zijn, na het gedwongen vertrek van tienduizenden gewapende Palestijnen uit Libanon (zij werden naar Egypte, Algerije, Syrië e.d. geëvacueerd), door PLO-voorzitter Arafat tal van besprekingen gevoerd, in het bijzonder met de Jordaanse koning Hoessein. Het is daarbij gegaan over de vraag in welke vorm de Palestijnen zich ofwel in Jordanië, ofwel een door Israël te ontruimen Westelijke Jordaanoever zouden kunnen vestigen. Arafat, die gezien wordt als exponent van de meer gematigde stroming binnen de PLO-leiding, wordt ook op dit punt voortdurend belaagd door de meer radicale figuren binnen de PLO, die van geen compromissen willen weten en van een militaire confrontatie met, en militaire 'overwinning' op het tot de tanden bewapende Israël blijven dromen.

Dit schijnt ook de kern te zijn van het nu opgelaaide conflict binnen de PLO, waarbij Syrië (in het centrum en oosten van Libanon) de anti-Arafat-stroming binnen het overgebleven PLO-legertje steunt.

Op de zitting van de Palestijnse nationale raad, die van 14-20 februari 1983 in Algiers werd gehouden, is de noodzaak van de vestiging van een onafhankelijke Palestijnse staat van vele kanten bepleit. Arafat c.s. konden aan de uitspraken van deze raadszitting voldoende mandaat ontlenen om zich in een proces van verdere onderhandelingen te storten.

Dat gold ook het onderzoeken van de mogelijkheden die het z.g. plan-Reagan bood, hoewel in de documenten van de Palestijnse raad expliciet werd gezegd dat dit plan werd afgewezen als 'basis voor een rechtvaardige en duurzame oplossing van de Palestijnse zaak en van het Arabisch-Zionistische conflict' (citaat).

Dat de Palestijnse nationale raad het als

een van haar voornaamste doelen blijft zien om 'de strijd ter isolering van de zionistische entiteit (de gebezigde aanduiding voor de staat Israël - JdB) voort te zetten' en zegt daartoe alle middelen te willen aanwenden, lijkt — gezien de naar buiten gerichte publiciteit — een voor de hand liggende uitspraak.

De realiteit van de situatie, zoals die na de Israëlische agressie in Libanon is ontstaan, toont aan dat een oplossing van het Palestijnse vraagstuk met politieke middelen bereikt moet worden. Van de door Chaoui omschreven Palestijnse mini-staat kan men zich moeilijk voorstellen dat die in een Arabisch land zou kunnen ontstaan. De animo van Arabische regimes daarvoor is nul komma nul.

Derhalve lijkt het logisch, dat ook van de kant van de PLO — zeker voor wat betreft de meer gematigde richtingen daarbinnen — de weg naar politieke oplossingen verder wordt ingeslagen. Hoe de ontwikkelingen binnen El Fatah, de belangrijkste groepering binnen de PLO, zullen gaan, blijft daarbij erg belangrijk en kan medebepalend zijn voor de wijze, waarop de PLO zich als zodanig zal opstellen. Het heeft weinig zin daarover te speculeren.

Evenwichtig besluit

In Israël, in de landen van Europa ook, hebben de verschrikkingen die in Libanon zijn aangericht en waarvan Libanezen en Palestijnen het slachtoffer zijn geworden, diepe sporen getrokken.

De publieke opinie werd geconfronteerd met deze oorlogstaferelen en het onmenselijke daarvan.

De CPN keerde zich vanaf het begin tegen deze agressie, eiste stopzetting van de militaire operaties en van de slachtingen die onder Palestijnen en Libanese burgers werden aangericht.

De oorlog in Libanon maakt opnieuw dui-

delijk dat er oplossingen gevonden moeten worden voor de in dat gebied heersende conflictsituaties, die zich al tientallen jaren voordoen en die telkenmale met nieuwe oorlogen worden beslecht.

In haar houding en optreden is de CPN nimmer onduidelijk geweest. Zij heeft de imperialistische inmenging voortdurend bestreden, in het bijzonder de Amerikaanse, omdat van die kant door middel van een verdeel- en heerspolitiek haarden van spanning in stand werden gehouden en het hele gebied bij herhaling met de allernieuwste wapens werd volgepompt — naar Israël en naar Arabische landen toe. Niet dat de CPN deze of gene politieke pasklare oplossing in petto zou hebben, maar wel werd stelselmatig onderstreept dat aan de spiraal van militaire confrontaties een eind gemaakt moest worden. Daarvan worden alleen de bevolkingen van al die landen de dupe, zij betalen het gelag.

Terecht gaf dan ook het 28ste CPN-congres (november 1982), enkele maanden nadat in Libanon een wapenstilstand (zij het een wankele) was bereikt, in het kort zijn visie op het gebeuren weer (zie voetnoot). Voor de toelichting bij dit punt verwijs ik naar de congrespublicaties zoals die in de CPN-ledenkrant kort nadien zijn verschenen.

Wel kan nog opgemerkt worden dat deze Midden-Oosten-passage evenwichtig naar inhoud is en de doelstelling aangeeft om in ons land te ijveren voor een rechtvaardige oplossing in het Midden-Oosten, om de druk op de regering te vergroten en te verlangen dat er effectieve stappen worden ondernomen teneinde het oorlogsgevaar in het Midden-Oosten terug te dringen en mee te helpen recht te doen aan de aspiraties van de Palestijnen.

Ten aanzien van Israël en de PLO kan men thans zeggen dat op een aantal hoofdpunten de visies van de CPN en van de Partij van de Arbeid parallel lopen. Op het jongste

PvdA-congres (april) kwam een resolutie tot stand waaruit dit duidelijk blijkt.

Meerderheidsbesluiten

Er is in de CPN-congresresolutie een koppeling gelegd tussen erkenning van de PLO als vertegenwoordigster van het Palestijnse volk en garanties voor het bestaansrecht van Israël.

Op sommige discussiebijeenkomsten, al dan niet in CPN-verband, zijn en worden daarover nogal wat (kritische) vragen gesteld en wordt met name naar voren gebracht dat de CPN de PLO dient te erkennen als 'enige en wettige vertegenwoordiger'. Voor Arafat is het bestaan van Israël toch geen enkel probleem meer, zo wordt er dan vaak aan toegevoegd.

Dit laatste kan waar zijn; gezien zijn uitspraken op dit vlak is er vergeleken met vroeger veel veranderd. Maar men moet wel vaststellen dat het PLO-handvest op dit punt nog steeds niet is veranderd.

Ook op de zitting van de Palestijnse nationale raad (februari in Algiers) is dit niet gebeurd. Wel werd daar sterk gepleit voor 'stimulering van de politieke activiteiten ten opzichte van de staten van West-Europa en Japan, teneinde hun standpunten te doen verschuiven in de richting van erkenning van de PLO en het recht van het Palestijnse volk op het vestigen van een onafhankelijke Palestijnse staat'.

De PLO zoekt (en vindt) erkenning bij staten, bij regeringen, en doet dat niet bij politieke partijen, organisaties, bewegingen e.d.

Ook in een volgende alinea van de besluiten van de Palestijnse nationale raad komt dit naar voren, wanneer gezegd wordt dat zij (de raad) het uitvoerend comité opdraagt om in de staten van West-Europa te streven naar samenwerking met democratische, progressieve en andere krachten 'om te bewerkstelligen dat deze staten de onvervreembare nationale rechten van het Palestijnse volk en de PLO zullen erkennen'.

Het gaat dus wel degelijk om het vinden en verkrijgen van vormen van erkenning van de PLO door de staten van West-Europa. Het is dus onjuist te zeggen dat de PLO zulke eisen aan progressieve politieke partijen stelt.

Dat het CPN-congres bij meerderheidsbesluit deze Midden-Oostenpassage heeft bevestigd is mijns inziens essentieel, omdat een ontkoppeling van de twee genoemde punten door velen, zowel binnen als buiten de CPN, niet zou zijn begrepen en ook niet zou zijn ondersteund.

Men kan tegenwerpen dat dit ook met andere passages het geval is, bijv. op het punt dat het congres de betrekkingen met de CP's van Tsjechoslowakije en Polen voorlopig heeft bevroren en dat het veel beter zou zijn geweest als dit achterwege was gelaten — mede gezien de verdere ontwikkelingen in Polen zelf — maar ik vind deze vergelijking niet helemaal opgaan. Ik blijf het belangrijk vinden dat er ten aanzien van het Midden-Oosten een evenwichtig besluit is genomen dat in overeenstemming is met de traditionele positie van de CPN en de banden die zij, heeft binnen de progressieve beweging in ons land.

En meerderheidsbesluiten zijn er om uitgevoerd te worden, zoals in het ontwerp-beginselprogramma wordt geformuleerd. Dat geldt dacht ik in het bijzonder voor congresbesluiten.

Met respect overigens voor de opvattingen van de minderheid, voor wie dan een volgend CPN-congres de mogelijkheid biedt om eerder genomen besluiten te laten veranderen.

Overigens lijkt het mij niet zinvol om voortdurend de hele Midden-Oostenproblematiek te laten verzanden in eindeloze discussies met pro's en contra's over erkenning van de PLO. Het is veel zinvoller — en in het belang van de progressieve krachten in Israël en van de Palestijnse beweging — om in Nederland vormen van samenspraak en van samenwerking te

zoeken, waardoor het mogelijk is politieke invloed uit te oefenen zowel nationaal als internationaal, opdat in het Midden-Oosten een vreedzamer situatie ontstaat.

De uitspraken van de congressen van PvdA en CPN bieden een uitgangspunt om daarover verder na te denken en naar mogelijkheden te zoeken.

Augustus '83
Jan de Boo

Uit de besluiten van het 28ste CPN-congres:
Resolutie IV:

... 'Ten aanzien van het Midden-Oosten spreekt het congres zijn ongerustheid uit over het uitblijven van politieke oplossingen voor de daar bestaande conflictsituaties.

De CPN veroordeelt de agressieve politiek van de regering-Begin en is solidair met de vredeskrachten in Israël. De gerechtvaardigde aanspraken van het Palestijnse volk op zelfbeschikking en een eigen staat dienen door Nederland te worden ondersteund.

Een rechtvaardige oplossing in het Midden-Oosten is niet mogelijk zonder recht te doen aan de nationale aspiraties van het Palestijnse volk.

Het Congres is van mening dat erkenning van de PLO als vertegenwoordiger van het Palestijnse volk noodzakelijk is. Dit houdt voor de CPN in, dat het bestaan van Israël binnen de erkende grenzen (UNO-resoluties) gegarandeerd moet zijn. ...

Een totale visie, inclusief de arbeidsvoorwaarden

IPSO-brochure over de middenschool

De discussie over de Middenschool is nu al jaren aan de gang. Ik heb me daar nooit zo goed in thuis kunnen voelen. Het was me allemaal te idealistisch, te algemeen en te vaag. Het hele bestaande onderwijssysteem onderuit te halen en er iets totaal nieuws voor in de plaats te zetten: dat is me nogal wat. In zijn algemeenheid viel het onderwerp eigenlijk niet te benaderen. Het was teveel ineens en bovendien waren er al spoedig evenveel verschillende opvattingen over hoe de Middenschool eruit moest gaan zien en moest gaan werken als er onderwijsfrustraties waren. Van lieverlede begonnen ook kabinetten van verschillende signatuur zich enthousiast te betonen over die Middenschool, maar dan om het onderwijs eens grondig te stroomlijnen en bijgevolg goedkoper te maken. Kwaliteit stond daarbij niet bepaald voorop. Toen was het dus dubbel oppassen geba-zen en de verwarring steeg ten top.

Tegenover dit laatste vooral is de brochure van de werkgroep-Middenschool van het IPSO een zegen. In dit boekje schept de werkgroep een duidelijk beeld van de Middenschool die haar voor ogen staat en werkelijk alle aspecten komen daarbij aan de orde tot de arbeidsvoorwaarden aan toe. Die worden in andere beschouwingen nogal eens gemakkelijk vergeten, terwijl juist de arbeidsvoorwaarden de belangrijkste maatstaf zijn voor de kwaliteit van een toekomstige Middenschool. Daarover laat het betreffende laatste hoofdstukje blijkens de uitspraken geen twijfel bestaan.

Inspirerend en reëel

Het idealisme, dat bijna bladzijde voor bladzijde uit dit boekje spreekt, is dus duidelijk gekoppeld aan realisme. Zo wordt er onder andere ook gepleit voor een overgangperiode van tien jaar waarin beide systemen naast elkaar zullen voorkomen, maar wat uiteindelijk dan wel moet voeren tot de ene en ondeelbare Middenschool. Maar hoe reëel en concreet de voorstellen ook zijn uitgewerkt, er is nog een ander soort realisme. Idealen zijn duur en met name de hier voorgestelde Middenschool is niet van de goedkoopste. De tijd, of beter, het politieke klimaat is er nu niet bepaald naar om een dergelijk plan in de discussie te werpen. Een sociaal-economisch alternatief lijkt nog ver weg en dat is toch wel een allereerste vereiste om deze voorstellen ooit werkelijkheid te laten worden.

Maar het één is geen reden om het ander te laten. Perspectieven op alle gebied moeten blijven geboden. Daarom is het terecht dat een dergelijk hooggestemde brochure gewoon verschijnt in de zwartste der onderwijstijden. Naast het inspireren van de strijd om het naakte onderwijsbehoud, die op dit moment allereerst aan de orde is en waarvoor heel concrete punten zich aandienen, blijft het nodig ook een weidser perspectief op de langere termijn onder de aandacht te brengen. Iedere strijd op deelgebieden kan het trouwens niet stellen zonder een samenhangende visie op het totaal. Als bewijs hiervoor geldt op dit

moment wel heel in het bijzonder dat de strijd voor behoud en verbetering van het onderwijs en de positie van de onderwijsgevendenden niet verder kan komen zonder een sociaal-economisch perspectief in het algemeen.

Als een ander punt in het voordeel van deze brochure moet naar voren gebracht worden dat zo'n alomvattende beschrijving kan aanzetten tot niet alléén kritische reflectie maar ook tot daden en experiment. Zo kan dit geschrift ertoe bijdragen dat onderwijsgevendenden ertoe overgaan verbeteringen aan te brengen in hun eigen lespraktijk. Die aanzetten tot stapsgewijze verbetering op merendeels het eigen initiatief van leerkrachten, individueel of groepsgewijs, is trouwens steeds een begeleidend verschijnsel geweest bij alle discussie rond onderwijs en Middenschool. Die discussie, hoe weinig definitiefs zij ook heeft opgebracht tot nu toe, hoewel op het punt staande in een met de aspiraties strijdig VBaO-resultaat uit te monden, heeft intussen voor een voortdurende beweging in het traditionele onderwijs gezorgd. Er is echt wel iets gebeurd in het vervolg van de Mammoetwet en er gebeurt nog altijd zo het een en ander, organisatorisch en inhoudelijk, ondanks alle spanningen, alle teleurstelling, alle onrust in het onderwijsveld, alle actie die toch ook de nodige inzet en inspanning vraagt en ondanks het feit dat de Overheid met zijn 35 en nog zowat afbraakmaatregelen onderwijsvernieuwing op het directe, individuele initiatief nu niet bepaald enthousiasmeert.

Middenschool en spanningsveld

Een punt van kritiek op de brochure is het trouwens dat de werkgroep aan deze individuele of collectieve initiatieven tot verbetering binnen het traditionele onderwijs voortdurend voorbijgaat. Meer dan eens wordt het bestaande onderwijs tegenover de Middenschool, als een panachee voor

alle onderwijskwalen, nogal gechargeerd weergegeven. Daarin zullen docenten, die trouwens zoniet door hun collega's dan wel door hun leerlingen gedwongen worden met hun tijd mee te gaan, hun werkzaamheid en zichzelf niet herkennen. Docenten die toch al tot supporters van de Middenschool gerekend kunnen worden, zullen daar niet zo zwaar aan tillen, maar voor hen die er nogal wat moeite mee hebben, zou het wel eens de definitieve afknapper kunnen zijn.

Alle verandering en vernieuwing op initiatief van de basis in het thans bestaande onderwijsstelsel, kan niet anders dan gunstig werken, ook voor hen die een totaal andere schoolorganisatie voor ogen staat. Bij al die experimenten zijn er bovendien goede voorbeelden van integratie van onderwijspraktijk en onderwijsresearch. Zo stompzinnig en vastgeroest is het nu ook weer niet allemaal en gelukkig maar, want niet een uit de hemel gevallen wet, noch ampele discussies brengen deze Middenschool van de werkgroep tot stand, maar de onderwijspraktijk van dag tot dag in de historische context.

In die historische context zitten we nu eenmaal met een bepaald onderwijsstelsel, met bepaalde krachtsverhoudingen ook. Daarop in te spelen om vooruitgang voor allen tot stand te brengen is de kunst. De gegeven situatie kan daarbij nooit uit het oog worden verloren. Brochures schrijven is één zaak, hoe het daarin voorgestelde ook werkelijk tot stand te brengen een andere. Dit laatste wordt des te ingewikkelder als er twee tegengestelde concepties over een Middenschool in het geding worden gebracht: een conceptie van nivelering en stroomlijning en een conceptie van kwaliteitsverhoging en vooruitgang voor allen, grofweg gezegd. De eerste had en heeft in het parlement en in het officieel overleg de overhand.

Het bevreemdt me hoe de werkgroep daaraan zo voorbij kan gaan in het eerste hoofdstukje van de brochure over de ge-

schiedenis van de Middenschool-discussie in de partij en de tweede-kamerfractie. Als Marcus Bakker in 1974 in de Tweede Kamer stelt: 'Wij wensen dat *dat* soort school er niet komt', dan had hij volslagen gelijk, want de Middenschool van Van Kemenade was er ook naar om zich er tegen teweer te stellen. Dat Rudi van der Velde als wethouder het Amsterdamse Middenschool-experiment ten volle ondersteunde stond daartoe niet in tegenspraak. Een experiment is nog iets anders dan de voorbereiding van een Wet ter algemene invoering.

Dan de kwestie van het Gymnasium. 'Met name de opvatting dat het Gymnasium als hoogste onderwijsgoed gold, werkte als een koude douche', schrijft de werkgroep op pag. 9. Dat sluit dan aan bij de opvatting van de fractie in 1974 dat 'de enige allesomvattende schoolsoort die ooit de bestaande schoolsoorten overbodig kan maken, kan zijn een school die de kwaliteit van de bestaande scholen in zich opneemt en algemeen maakt.' Deze opvatting was en is volkomen juist in het licht van de tendens naar nivellering-omlaag die toen de overhand had.

Dat Marcus Bakker het gymnasium niet even voortijdig wilde laten afbreken zonder dat er al een behoorlijk alternatief voor het totale onderwijs tot stand was gekomen, was niet meer dan realistisch en evenzeer juist in diezelfde context. Het ging en gaat niet aan een dergelijke uitspraak te vertekenen en te interpreteren als het canoniseren van het gymnasium op zich. Deze opvattingen stonden naar mijn gevoel althans, nooit in tegenspraak tot wat de werkgroep als een andere stroming in de partij ziet die er bij het bestrijden van de achterstelling de nadruk op zou leggen dat daarvoor ook het onderwijs zelf, zowel naar vormgeving als naar inhoud, veranderd moet worden. Dit wordt dan weer geweten aan de toen heersende opvatting in de partij dat de sociaal-economische strijd bovenal stond en de ideologische en culturele strijd naar het tweede plan werd

verschoven. Daarom zou de strijd zich uitsluitend op betere *voorwaarden* voor het onderwijs geconcentreerd hebben. Verder zou de partij het oor te weinig bij de partijgenoten in de onderwijsbeweging te luisteren hebben gelegd. Bovendien had inhoud en vormgeving van het onderwijs nauwelijks aandacht van de partij-organen.

Welnu: Je hoeft geen horizontaal te zijn om ook nu te erkennen dat beter onderwijs in de eerste plaats door sociaal-economische factoren bepaald wordt, dat een fractie al heel wat doet met op te treden voor betere voorwaarden voor het onderwijs. Inhoud en vormgeving is allereerst een zaak van de onderwijsgeevenden en hun organisaties. Parlement en politieke partijen dienen wat dat betreft te volgen en zich op zijn minst wat afstandelijk te gedragen. **Wat dat tweede verwijt betreft:** ik lees in al die beweringen van *wel* weer geen andere standpuntbepaling dan die vanuit een klassestandpunt en wat mogen we van onze partij meer verwachten? Daar heb je partijgenoten, actief in wat voor beweging, niet ieder moment bij nodig.

De werkgroep maakt het in de historische inleiding wel helemaal bont als zij op pag. 11 nog weer eens met het oude item van arbeidscultuur versus 'opleidingsniveau van de burgerklasse' aankomt. In de praktijk komt dat altijd neer op helemaal niets meer. En als het gaat om 'bevrijding van-': dat kan pas als je de verworvenheden in je hebt opgenomen en ze aldus kunt overwinnen om verder te komen. Stuur je kinderen dus maar gerust naar het gymnasium als ze er de capaciteiten voor hebben. Ter anderer zijde: in een vorige brochure 'Onderwijs in Beweging' (Pegasus, 1978) werd vooral gehamerd op de noodzaak tot versterking van het Beroepsonderwijs, met name het MBO. Dat was toen een goede zaak en die eis staat trouwens nog steeds recht overeind.

De Hoofdpijnen

Dan sla ik een groot aantal bladzijden om en ik kom terecht op pagina 60 bij de criteria voor de Wet waarmee de Middenschool zou moeten worden ingevoerd. Niet omdat de tussenliggende hoofdstukjes niet alle de moeite van het lezen waard zou zijn — dat zijn ze ten volle zoals ik al uiteen gezet heb — maar omdat die criteria in hoofdpijnen aangeven wat op de overige bladzijden nader en nauwkeuriger staat uitgewerkt. De criteria komen in hoofdzaak hierop neer: de algeheel ingevoerde Middenschool moet een cursusduur hebben van minimaal vier jaar. Alle Middenschoolverlaters moeten toegang krijgen tot alle vormen van vervolgonderwijs. De werkgroep legt de keuze voor het vervolgonderwijs dus in handen van de leerlingen en hun ouders. Dit in tegenstelling tot de ministeriële Nota 'Verder na het basisonderwijs' waarin verschillende afsluitingsniveaus bepleit worden met verschillend recht op doorstroming.

Het verschil tussen beide voorstellen zit hem niet zozeer in een minder of meer open keuze bij de afsluiting. In de praktijk zal die immers op hetzelfde neerkomen. Docenten moeten hun oordeel blijven geven over de behaalde resultaten, de aanleg en de capaciteiten van hun leerlingen, en die zullen zich met hun ouders daar in de regel van conformeren en dienovereenkomstig kiezen. Het verschil zit hem in de vier jaar die er aan de afsluiting vooraf gaan, waarbij de keuze in principe open moet blijven. Dat betekent dat via de achterdeur van homogene niveaugroepen de oude niveau-indeling lbo-mavo-havo-vwo niet mag worden binnengehaald, maar dat er vier jaar lang met *heterogene* groepen moet worden gewerkt of dat tenminste het overstappen van de ene naar de andere niveau-groep te allen tijde optimaal moet worden gegarandeerd. Daar hebben we dan meteen de grootste strijdvrage van de Middenschool bij de kladden, de voor-

naamste reden waarom er zoveel tegenstand is en waarom ook onderwijsgeveenden, die op zich niet tegen iedere ontwikkeling naar een Middenschool zijn gekant, toch grote aarzeling vertonen. Daarmee zijn we ook meteen aangeland bij een tweede hoofdpunt onder de drie criteria. De Middenschool moet optimaal toegankelijk zijn voor alle leerlingen en die moeten maximaal worden geïntegreerd. Heterogeniteit derhalve, ten tweede male, en tot ontsteltenis van menige docent in het voortgezet onderwijs, een heterogeniteit van alle niveau's. Het is immers bekend hoe in alle landen waar het comprehensive onderwijs is ingevoerd er meer tegenstand blijft naarmate ouders en leerkrachten directer te maken hebben met de cognitief hogere niveau's in het algemeen voortgezet onderwijs. En vanuit een hoofdzakelijk cognitieve benadering van onderwijs (leren in de eerste plaats) is dat niet alleen begrijpelijk, maar ook terecht.

Als derde hoofdpunt heeft de werkgroep dan ook aan de criteria toegevoegd dat de Wet ruimte moet laten voor een ontwikkeling naar brede, algemene vakgebieden, voor doorbreking van het huidige strakke vakkensysteem. Inderdaad, totale heterogeniteit veronderstelt een totaal andere aanpak. In plaats van de leerschool, een leer-, speel- en leefschoon.

Ik ben leraar in het VWO-havo. Ik moet er allemaal niet aan denken. Voor mij is een vak altijd nog een vak en een school een school. Ik zeg dat allemaal rondout en ik houd er rekening mee dat ik in die twintig jaar onderwijspraktijk eventueel gedefor-meerd ben: een cognitief aberraat. Maar toch: de jeugdbeweging is in diezelfde twintig jaar grondig afgebroken. De tijd was er ook niet meer zo naar, maar de tijd is wel een handje geholpen. Dat de school alle maatschappelijke problemen en tegenstellingen op zijn dak krijgt, ligt in de feitelijke gang van zaken. Dat de school

er als eerste en voornaamste instelling mee wordt opgezaaid, die problemen vrijwel in z'n eentje tot een oplossing te brengen, gaat me te ver. Wat die brede leergebieden betreft: natuurlijk zijn er raakpunten tussen de vakken. Vakkenintegratie is daarom een goede zaak, maar die zal vanuit de diverse disciplines ontwikkeld moeten worden. Een levend onderwijs moet daar voortdurend mee bezig kunnen zijn. 'Brede leergebieden' is voor mij eerder een breed aanbod van vakken die naast vakkenintegratie en met integratie van noodzakelijke leerstof recht overeind dienen te blijven. 'Oriëntaties', ook in de eerste fase, lijken me te vaag. Met een radjetoe is niemand geholpen. Het is een toegift aan oppervlakkigheid, waar achterstelling mee wordt verbreed en verdiept.

Besluit

Ook het vigerend onderwijs is staps- en deelsgewijs voor heel wat verbetering vatbaar. Middenschool of niet: de mogelijkheden tot doorstroming moeten altijd alle aandacht behouden. In *alle* landen waar het comprehensive stelsel algeheel of naast het bestaande stelsel is doorgevoerd, zijn homogene groepen langs een achterdeur officieel of informeel steeds weer binnengehaald. Voor achterblijvers of leerlingen in achterstandssituaties maakt het geen enkel verschil. Omdat de noodzakelijke faciliteiten in alle gevallen achterwege bleven, zijn zij vaak nog slechter af. Middenschool of niet: het blijft knokken voor de vooruitgang van ieder en de vooruitgang voor allen.

Ben Wasser

Over het begrip fascisme wordt de laatste tijd hevig gediscussieerd. Er bestaat een anti-buitenlanders-stemming, Glimmerveen houdt een marsje door Rotterdam, de Centrum-partij bezoedelt parlementaire debatten, er verschijnen berichten over het optreden van knokploegen; tegelijk is er een merkbare groei van anti-partij en anti-parlement-opvattingen bij delen van de bevolking.

Het zijn allemaal verschijnselen die we verbinden met het woord fascisme, en die daarom velen bezig houden.

Het is van belang, naar een begripsbepaling te zoeken: waar hebben we het over, als we over fascisme spreken?

Over Fascisme

Voortdurende discussie

In feite is, na de nederlaag van Hitler-Duitsland, het begrip niet weggeweest uit de politieke discussie. Er zijn zelfs periodes geweest waarin het zeer veelvuldig gehanteerd werd.

Dat was bijvoorbeeld het geval ten tijde van de koloniale oorlogen, in de jaren 1947-1949. Ondanks een strenge censuur kwamen er, naarmate de strijd voortduurde, berichten door over gruweldaden die daarginds namens de Staat der Nederlanden werden bedreven; vooral die van de beruchte kapitein Westerling, op Celebes, riepen ontzetting op. Wat was het verschil met misdaden die de nazi's gepleegd hadden?

Er was het McCarthyisme in de Verenigde Staten, omstreeks '50, met de verdachtmaking als 'rechts'-grondslag. Het leidde tot broodroof, chantage, isolement van mensen, zelfmoorden. Dat anti-communistische McCarthyisme, en zijn uitlopers in Europa, bracht op zijn beurt weer een feitelijk eerherstel mee van nazi's en nazi-knechten; in Duitsland, maar ook bij ons. Opeenvolgende regeringen weigerden zelfs stelselmatig de vervolging van de HINAG, een vereniging van oud-SS'ers, die nota bene bijeen-

komsten hield volgens de oude Hitler-rituelen.

Daar bleef het niet bij met de fascisme-discussie. In 1953 hief de CPN de verkiezingsleus aan 'tegen het Romme-fascisme'. De voormalige KVP-leider, toen de machtigste man in het land, had niet alleen in de oorlog een grondwet ontworpen die meer bij de bezetting dan bij de Nederlandse tradities aansloot, hij bepleitte uitsluiting van communisten uit het parlement en het verbod van De Waarheid.

In het begin der zestiger jaren kwam de Boerenpartij op. Ze ageerde tegen 'het systeem van politieke partijen', ze was volstrekt programloos en alles draaide om leider Koekoek. Toen ze ook nog een notoire Hitler-knecht uit de bezettingstijd in de Eerste Kamer zette, viel het woord fascisme al zeer snel als het om die groep ging.

Internationaal was (en is) het niet anders. In het Midden-Oosten beschuldigen partijen elkaar wederzijds van het gebruik van fascistische methodes; in Chili kwam het Pinochet- en in Indonesië het Soeharto-regime aan de macht, er was een kolonelsregime in Griekenland en in Zuid-Afrika heerste nog steeds het apartheid-bewind. Het woord fascisme komt, niet ten onrechte,

in verschillende omstandigheden steeds weer naar voren en de discussie over wat het inhoudt gaat voort.

Risico

Die discussie is belangrijk om te weten waarover men het heeft en waartegen gestreden moet worden, maar ze bergt ook, vanouds, een risico in zich. Ze kan het gevaar oproepen dat mensen elkaar bestrijden over de inhoud van een woord, dat ze van mening verschillen over de benoeming van een kwaad dat ze allen bestrijden willen. Men komt voor de tegenstrijdigheid te staan dat het noodzakelijk is het fascisme te plaatsen, en dat tegelijkertijd vermeden moet worden dat men zich op een bepaalde term gaat doodstaren. Eigenaardig genoeg helpt de term beter om een gelijkgezinde opstelling van mensen aan te geven, dan het woord fascist of fascisme om het kwaad te bepalen waar men zich tegen keert.

Praktische voorbeelden tonen dat aan. Anti-fascismecomités keren zich tegen verschijnselen van racisme, tegen het optreden van de Centruumpartij, tegen knokploegen die Turken of Marokkanen bedreigen, tegen uitingen van antisemitisme. Er is niet veel meningsverschil over de vraag waarom men als anti-fascisten bij elkaar zit.

Maar nu ontmoet je mensen die in hun domheid of onnadenkendheid schandelijke dingen zeggen over buitenlandse arbeiders. Er wordt met die mensen gepraat over wat ze zeggen en al gauw blijkt dat dat ook kan, dat praten. Ze komen zelf met tegenargumenten tegen wat ze er eerst uitflapten. Ze roepen al heel gauw dat ze geen fascist zijn, dat ze niets van de Centruumpartij moeten hebben. Ze zijn ook geen fascist en het zou onvergeeflijk zijn ze daar voor uit te schelden.

Nog een stapje verder. Mensen worden geschokt door het optreden van de ME bij

een kraakpand, bij een kerncentrale. Het woord 'fascisten' valt al gauw. Kort daarna blijkt dat er bij ME-ers zelf grote twijfel bestaat met betrekking tot de handelwijze die hun opgelegd werd, zoals er aan de andere kant bij oprechte anti-fascisten verschillen van beoordeling zijn over de rechtmatigheid van politie-optreden in het bewuste geval. Hoe kom je daar met het woord 'fascisme', of zelfs met 'anti-fascisme', uit? Ja, hoe vermijd je dat het woordgebruik eerder scheiding dan bundeling van gemeenschappelijke opvattingen bewerkstelligt?

Maatschappelijk of algemeen menselijk?

Wat is fascisme?

Toen Jan Romein, een halve eeuw geleden en tien jaar na de machtsovername van Mussolini, zich in 'Machten van deze tijd' met het (op dat moment vooral Italiaanse) verschijnsel bezig hield, constateerde hij al dat er boekenkasten over waren volgeschreven en dat men uiteindelijk niet verder kwam dan een aantal anti-begrippen bij elkaar: anti-rationeel, anti-liberaal, anti-socialistisch, anti-communistisch, anti-internationalistisch.

Belangrijk was wat hij daarbij vaststelde, namelijk dat het een maatschappelijke richting was die geen verleden en geen eigen denkers had, zoals met liberalen, socialisten en communisten wel het geval is.

Essentieel was in Romeins benadering, dat die vooral maatschappelijk van aard was. Hij plaatste fascisme, als anti-stroming, binnen de maatschappij en zocht daar zijn oorsprong.

Een andere veelvuldig voorkomende opvatting, is juist geneigd om fascisme te zien als een uitwas van wat eigenlijk algemeen menselijk is. Ze verbindt fascisme met alle verschijnselen van wreedheid, achtervolging, onderdrukking en leidersverheerlijking waaraan de geschiedenis zo

rijk is en stelt vast, dat er geen nieuws onder de zon is.

Die opvatting is volstrekt fatalistisch, ze ontkent in wezen dat er sprake zou kunnen zijn van enige vooruitgang in de menselijke beschaving. Ze verliest uit het oog dat fascisme, in de diverse vormen waarin het zich de afgelopen halve eeuw heeft voorgedaan, een vrij duidelijke maatschappelijke plaats heeft ingenomen in zeer speciale omstandigheden, en dat het altijd gericht was tegen emancipatie-krachten die nu juist in deze eeuw, en nooit eerder, tot ontwikkeling zijn gekomen.

De communistische begripsbepaling van het fascisme is altijd een puur maatschappelijke geweest, en dan nog met een overgrote nadruk op de economische krachten die binnen de maatschappij werkzaam waren. Fascisme werd met name voor de oorlog, gezien als een min of meer bewuste keus van het grote kapitaal, als een beredeneerde wijze van optreden om zijn wil aan de, niet op andere wijze te onderdrukken, arbeidersmassa's op te leggen, maar ook in die opvatting zat een fatalistisch element: Het grootkapitaal zou steeds meer in moeilijkheden komen door de groeiende oppositie van de massa en zou zijn heil altijd zoeken in de fascistische barbarij. De maatschappij zou dus als het ware door fascistische of semi-fascistische fase heen moeten, om het socialisme te bereiken. Een andere weg dan die van gewelddadige revolutie leek daarbij niet voorhanden.

Op zichzelf was deze benadering, die vanaf het midden der jaren dertig door de communisten gehanteerd werd, een grote stap vooruit bij de eerdere, waarbij andere politieke groepen, zoals de sociaal-democraten, veelal als wegbereiders en medeplichtigen van het fascisme werden gezien. In plaats van een splijtende, was deze benadering een verenigende. Ze was alleen voor Duitsland, het centrale gevaar van fascistische overweldiging, te laat gekomen.

We kunnen nu wel vaststellen dat, hoe belangrijk ze ook waren, de communistische uitgangspunten van die tijd onvoldoende hebben kunnen verklaren wat nadien gebeurd is, vanaf het anti-Hitlerbondgenootschap tot het einde van het Franco-regime.

De definitie van fascisme vanuit een zuivere klasse-benadering was een waardevol en onmisbaar element bij de plaatsbepaling, het was die niet in haar geheel.

We moeten verder zoeken.

Beschaving en machtsvorming

Maatschappelijke onderdrukking heeft bestaan zolang de geschiedenis van de mensheid in de een of andere vorm beschreven is. Ze heeft de meest uiteenlopende graden van hevigheid gekend, van 'mild' tot brute uitroeiing.

Volkeren zijn onderdrukt (geweest) door absolute heersers, boeren door landheren, arbeiders door ondernemers.

Maar ook: Volken door andere volken, vrouwen door mannen, minderheden door meerderheden.

Er hebben genadeloze vervolgingen plaatsgevonden van opstandige krachten, tegenstellingen en verschillen tussen de mensen zijn tegen hen allen aangewend, angst, onzekerheid en godsdienstige opvattingen zijn als onderdrukkingwapens gehanteerd.

De marxistische benadering heeft, voor het eerst, in dit chaotisch schijnende geheel een patroon aangebracht: De eigendom der produktiemiddelen als beslissende overheersingsfactor, de geschiedenis van maatschappelijke strijd als een geschiedenis van, in sterke mate en in vele wisselende gestalten, klassenstrijd.

Die zienswijze heeft ook de centrale doelstelling van de socialistische en arbeidersbeweging bepaald: Het opheffen van de op eigendom gebaseerde klassen, de ver-

vangung van onderdrukingsverhoudingen door democratische, in een beweging waarvan de arbeidersklasse kern en hoofdmacht vormt.

Het marxisme gaf daarmee de arbeidersklasse twee onmisbare elementen in handen: Een doel en macht, gelegen in georganiseerde strijd die gevoerd wordt vanuit een onmisbare positie in het productieproces.

Maar de geschiedenis is er niet alleen een van onderdrukking; zo veelvuldig als de vormen daarvan zijn, zijn ook die van het verzet daartegen. Door haar heen loopt een lijn van strijd voor tolerantie, voor vrijheidsrechten, voor anti-autoritaire, democratische beginselen; een lijn van beschaving dus. Het gaat daarbij niet alleen om de economische verhoudingen, maar om alle terreinen waarop tegenstellingen, onderdrukking en angst zich openbaarden. Vaak is de materiële voedingsbodem voor de nieuwe gedachten duidelijk aanwezig, vaak ook is die niet direct of zelfs indirect aan te wijzen.

Nu zou men, vanuit deze globale benadering van de afgelopen eeuw het belangrijkste gebeuren als volgt kunnen omschrijven: De vereniging van deze door de samenleving voortgebrachte idealen en overtuigingen, met een socialistische beweging die de machtsmiddelen leert ontwikkelen om de daarvoor noodzakelijke maatschappijveranderingen tot stand te brengen.

Het effect van die koppeling is democratiserend en humaniserend geweest; het afdwingen van democratische rechten en instituties, het scheppen van garanties voor materiële en immateriële mensenrechten.

Bronnen van fascisme

Maar het kapitalistische systeem vermorzelt

steeds opnieuw het bestaan van groepen mensen, slaat van de ene dag op de andere duurzaam lijkende zekerheden weg, ontwortelt voortdurend weer hele bevolkingsgroepen. Het stort, vooral in een tijd van crisis of van snelle ontwikkelingen, mensen van de ene dag op de anderen in het niets der volstrekte onzekerheid zonder dat zij begrijpen wat hen overkomt, laat staan waar de oorzaak ligt. Zulke mensen kunnen nog veraf staan van de grote beweging tot maatschappijverandering en eerder geneigd zijn de oorzaken om de hoek van de deur te zoeken, omdat hun bevattingsvermogen nog niet verder reikt.

Hun blik wordt gericht op anders-levendenden, anders-uitzienden, op wat vreemd en onvertrouwd is — en op wat al in, een nog niet begrepen, verzet is gekomen tegen de verhoudingen die ook hun eigen terug- of ondergang hebben opgeroepen. Zij zijn geneigd terug te grijpen op het oude dat veilig lijkt: verhoudingen zonder gekleurde of anders sprekende burenen, zonder zelfbewuste vrouwen, zonder openlijke homoseksualiteit, zonder onbegrepen kunstvormen, zonder mensen die bij sociale zaken het geld halen waar men zelf meer recht op denkt te hebben. Het recht van spreken van ieder wordt daarbij een doorn in het oog; en dan komen er lieden die zeggen dat er eens een sterke vent moet komen die orde op zaken stelt. Dat kraakt maar en spuit heroine, heel goed dat de ME het schorriemorrie van de straat veegt. Als zij het niet doen moeten we het zelf maar aanpakken. Zulk gebral zou op een gegeven ogenblik gehoor vinden en tot organisatie leiden.

Het beeld is uit het heden gegrepen, maar wie leest over de twintiger jaren in Duitsland kent het makkelijk terug. Daar werkten natuurlijk meer krachten in dezelfde richting. De gekrenkte trots van een verslagen militair apparaat, de wrok tegen de vrede van Versailles, een justitieel kaste-apparaat, een lange geschiedenis van geborneerde

eveneens keerde tegen het stelsel van politieke partijen en dat ook bij haar de glans van het leiderschap een onevenredig grote betekenis had. De samenstelling zelf van de partij was overigens van dien aard, dat deze gevaarlijke trekjes tenslotte niet bepalend bleven voor haar optreden.

Rechtsorde en maatschappij-orde

Hoe valt te verklaren dat een rechtsorde die, volgens de wetten en regels, het individu bescherming biedt tegen willekeur, dakloosheid en honger, krachten voortbrengt die tegen deze burger- en mensenrechten gericht zijn?

In essentie ligt de verklaring in het feit, dat die rechtsorde geen weerspiegeling is van de maatschappij-orde. De levenssfeer van het individu die door de rechtsorde beschermd heet te worden, kan door de kapitalistische maatschappij-orde volledig vernietigd worden. De krachten die de onbarmhartige maatschappij-orde in stand houden, die daarvan profiteren, kunnen achter de rechtsorde wegkruipen als het mis gaat — met als gevolg dat een deel van hen die getroffen worden door de maatschappelijke orde, zich keren tegen de rechtsorde.

Het voorbeeld ligt voor de hand.

Op basis van spierballen en ogen-kwaliteit ronselden ondernemers in Middellandse Zee-landen hun semi-slaven, om in Nederland het werk te doen waarvoor hier niet voldoende arbeidskrachten beschikbaar waren. Het regelen van levensomstandigheden, van rechten en woongelegenheid, werd aan de staat overgelaten.

Nu zijn er arbeidskrachten te veel, zijn er woningen en voor uitkeringen nodige gelden te weinig. Thans richt zich ontevredenheid en onbehagen geheel op de al dan niet goed zorgende overheid - en de ronselaars van gisteren blijven geheel buiten schot. Niet hun wanbeheer, maar de kinderbijslag voor Turkse gastarbeiders

wordt het voornaamste discussiepunt. Doel van de socialistische beweging is, de rechtsorde uit te breiden tot de gehele maatschappij, ook de economische wanorde tot een democratisch beheerde orde te maken. Maar die strijd wordt door onzekeren, beangsten en ontwortelden soms gezien als de oorzaak zelf van hun bedreigde toekomst.

Zoals gezegd, deze elementen zijn steeds aanwezig in een voortdurend in beweging zijnde kapitalistische maatschappij. In tijden van crisis echter worden ze tien, ja honderdvoudig aangewakkerd.

De concurrentie verscherpt zich, de kapitaalgroepen met het grootste concurrentievermogen en de grootste macht hebben vanzelfsprekend de beste kansen.

De tendens tot vernietiging van het kleinbedrijf verscherpt zich, faillissementen nemen toe, de groten slepen de orders in de wacht, het grootwinkelbedrijf drukt de zelfstandige winkelier weg.

Het kapitalistische systeem is bovenal een onredelijk systeem. Niet alleen zijn de mechanismen ervan aan geen enkele democratische regel ontworpen, ze zijn in hun werking ook onvoorspelbaar. Iedereen kan door de nieuwsberichten weten dat olie- en muntcrisisen, beurs- en kapitaalbewegingen een volstrekt grillig verloop hebben, door niemand beheerst. Er kan tientallen jaren een heilig geloof bestaan (en gekweekt worden) in beheersingsmethoden van het stelsel — waarna het gedrag van het stelsel zelf de hele economische wetenschap weer op losse schroeven zet. Dat maakt, juist in crisistijd, ook de tegenstelling tussen rechtssysteem en maatschappelijke orde groter en schrijnender. Bij het rechtssysteem weet je min of meer waar je aan toe bent. Het ligt in regels vast. In het kapitalistische maatschappijstelsel weet niemand waar hij of zij aan toe is, en ontstaan de meest onverklaarbare rampen. Het irrationele overheerst — en dus roept het irrationele reacties op. Primi-

landadel en van antisemitisme. In Italië en Hongarije, de eerste fascistische landen, speelden weer andere maatschappelijke krachten en krachtsverhoudingen een rol. Maar kenmerkend voor fascisme is dat het niet zonder meer de brute onderdrukking van velen door weinigen is, typisch is dat het steunt op primitieve gevoelens bij delen van de bevolking, die het slachtoffer zijn van de kapitalistische ontwikkeling en vervolgens kunnen worden opgehitst tegen hen die die maatschappij veranderen willen, en tegen de organisaties en rechtsmiddelen (zoals de democratie) die ze daarbij gebruiken.

Fascisering is altijd een proces waarin delen van de bevolking zich door machten in economisch, militair en ideologisch opzicht, laten hanteren tegen de krachten die maatschappijverandering willen en tegen de vrijheden die zij daarbij voor zichzelf en voor minderheidsgroepen veroverd hebben. Het streven wordt altijd in de richting geleid van een sterke staat, ongelijkheid voor de wet, dus beëindiging van de democratie en dus ook persoonlijke heerschappij. Fascisme hanteert altijd primitieve symbolen die naar een vervalst verleden verwijzen, het is altijd gericht tegen de verlichting zoals die vorm heeft gekregen in socialisme, democratie, rechtsgelijkheid en menselijke vrijheden. Daarmee staat het, ook altijd, in dienst van het kapitalisme.

Kapitalisme als kweekplaats

Máákt het grote kapitaal bewust fascisme? Nee, want het valt niet te maken. Het ontstaat als een primitieve reactie op het, bestaande zekerheden vernietigende, kapitalisme; als het simpelste antwoord op angst, radeloosheid en ontworteling. Maar als het kapitaal kan en moet kiezen, doordat fascisme het karakter van een golf krijgt, dan kiest het er in meerderheid voor. Want dat kapitaal is zelf anti-democratisch en

anti-socialistisch, het zal niet aarzelen om een sterk geworden fascisme voor eigen doeleinden te gebruiken, daarmee de eigen greep op de staat vergrotend en de gewenste politiek voltrekkend — ook al weten de schaarse denkende delen ervan dat daarmee op termijn de eigen ontwikkeling onvermijdelijk verstikt zal worden.

Uit deze benadering volgt dat het kapitalistische systeem in belangrijke mate de kweekplaats vormt van fascisme. Dat werkt voortdurend, niet alleen in crisistijd. Het systeem stoot voortdurend mensen uit het productieproces, ontwortelt permanent groepen van de bevolking of, in ontwikkelingslanden, hele volkeren. Het kweekt opstandigheid, de 'eigen doodgravers' zoals het Communistisch Manifest het zegt, het kweekt ook krachten die in wat anders is dan de meerderheid, of in de opstandigheid zelf, de hoofdoorzaak van het kwaad zien.

In periodes van hoogconjunctuur, als het kapitalisme als geheel zich uitbreidt en daarmee de aantallen mensen die het binnen zijn productieve activiteit betreft, is het proces van uitstoting en ontworteling minder duidelijk, en er staan grotere zekerheden voor het bestaan tegenover. Toch vond in de jaren vijftig en zestig, toen de EEG vorm kreeg, een reusachtige uitstoting uit de landbouw plaats. In Frankrijk onstond toen de nihilistische Poujade-beweging, in Nederland was het de bloeitijd van de al even inhoudsloze Boerenpartij, die haar startpunt had gevonden bij massale protesten tegen ontruiming van boerderijen, waarvan de eigenaars geweigerd hadden hun bijdrage aan het landbouwschap te betalen. Het duurde maar een paar jaar totdat Koekoek de Surinamers als mikpunt koos in plaats van de corporatieve landbouw-instellingen.

Hoe voorzichtig men ook moet zijn met vergelijkingen, men kan toch het feit niet negeren dat kort na de Boerenpartij D'66 met zijn opmars begon, dat die partij zich

tieve neigingen tot zelfbescherming, door de schuld van wat verkeerd gaat op iets dat nabij en anders is te werpen, nemen toe.

Verwijten-circuit

De verschijnselen waarover we het hebben zijn op zichzelf nog geen fascisme. Je zou ze eerder kunnen aanduiden als een verwijten-circuit. Ouderen keren zich tegen het gedrag van jongeren. Middenstanders geven de schuld van wat slecht gaat aan de arbeiders en aan de hoge premies voor sociale voorzieningen, kapitalisten aan de vakverenigingen, Nederlanders doen verwijten aan buitenlanders en jongeren aan autoriteiten.

De werkelijke oplossingen kunnen alleen van algemeen democratische aard zijn, ze moeten gericht zijn op verandering van machtsverhoudingen en machtsposities. Ze vragen om vervanging van het verwijten-circuit door samenwerking.

Gebeurt dat niet, falen diegenen die de gevaren zien sluimeren met het bieden van, en vechten voor oplossingen, laten mensen die verdrukt worden zich tegen elkaar opzetten als ze samen moeten handelen, dan kunnen de conflicten groeperingen baren die doelbewust de ontevredenheid gaan exploiteren, die haar omzetten in gewelddadigheid en terreur en die het aanjagen van angst hanteren als strijdmiddel.

Dan heb je het fascisme op straat. Het is een hoofdpoging van de komende tijd, dat te voorkomen. Voorkomen van fascisme vereist in zekere zin een dubbele activiteit. De eerste is, te werken onder de mensen die zich bedreigd voelen, die vatbaar zijn voor racistische of soortgelijke demagogie, en hun belangen verdedigen. Dat is niet alleen een kwestie van redeneren, van aantonen dat niet de Marokkaanse burens, maar de maatschappij-orde schuld is van hun probleem. Belangen verdedigen

betekent heel concreet, helpen bij de oplossing van de problemen waar mensen op dat moment en op die plaats mee zitten. Dat is moeilijk en taai werk. Maar communisten, hun raadsleden en wethouders hebben niet voor niets een grote reputatie opgebouwd met het zoeken en vinden van, althans gedeeltelijke, oplossingen voor problemen die mensen in het dagelijkse leven ontmoeten.

De andere kant van de anti-fascistische taak is het verenigen van anti-fascistische krachten en van het nastreven van concrete vormen van macht, om dingen te veranderen. Dat is het punt, waarop het in de jaren dertig in Duitsland is misgegaan. Toen eenheid van allen tegen het fascisme geboden was, overheersten nog de onderlinge geschillen der niet-fascisten, vooral die tussen communisten en sociaal-democraten. Die fout mag nooit meer gemaakt worden.

Maar dat vraagt concrete invulling en die is niet eenvoudig. Het vraagt, bijvoorbeeld, een actief bondgenootschap met belangrijke delen van het midden- en kleinbedrijf. De communisten, met hun beperkte middelen, hebben op dat punt in het verleden belangrijke stappen gezet — terwijl, het moet gezegd worden, grote delen van de sociaal-democratie op datzelfde punt een blinde vlek toonden. Er zijn de laatste tijd enkele tekenen die er op wijzen dat daarin verandering zou kunnen komen, hetgeen een belangrijke voorwaarde voor versterkte samenwerking zou kunnen zijn.

Het doel van die samenwerking moet duidelijk zijn: maatschappelijk ingrijpen. Dat wil zeggen, maatregelen te nemen om de crisis af te remmen, om maatschappelijke machtsposities te claimen, om de democratie te vergroten.

Nu en toen

Een onvermijdelijke vraag bij dit alles is: In hoeverre is nu eigenlijk de situatie verge-

lijikbaar met die van de jaren twintig en dertig, toen in het ene land na het andere fascisme als een vulkaan-uitbarsting loskwam?

Het belangrijkste en alles overheersende feit is: Sindsdien is het fascisme verslagen geweest en de mensheid in haar geheel, maar in het bijzonder het Europese deel daarvan, is zich dat feit nog steeds volledig bewust.

Met dat feit hangen weer andere feiten samen.

- In Europa en in Duitsland zelf zijn de machtsverhoudingen wezenlijk veranderd;
- het fascisme krijgt niet meer, zoals in het vooroorlogse Nederland, een zekere aanvoer vanuit koloniale kringen;
- er zijn, door belangrijke groepen, sociale posities veroverd, die moeilijk terug te draaien zijn naar de verpauperingsgrenzen van voor de oorlog.

Van groot belang in de vooroorlogse jaren was dat het Duitse en Italiaanse fascisme een sterk buitenlands-politiek element hadden, dat belangrijke activiteit gericht werd op beïnvloeding van het gebeuren in andere landen. Het Franco-fascisme kon slechts winnen door de actieve militaire steun van Hitler en Mussolini. Die krachten bestaan niet in zo'n vorm binnen Europa. Het omgekeerde proces heeft plaatsgevonden; in Portugal, Spanje en Griekenland

zijn in de laatste tien jaar de fascistische regimes bezweken.

Dat is een reden voor vertrouwen, niet voor geruststelling. De maatschappij waarin wij leven vormt nu eenmaal een voedingsbodem voor het ontstaan van fascisme. De gevaren kunnen verschillende vormen aannemen. Dat van de jaren dertig kennen we, maar kennen we daarmee alles? Welke fasciseringstendensen zijn aanwezig binnen het omvangrijke staatsapparaat, met zijn neiging tot nummering van de mens, met zijn logge bureaucratie en ingebakken harteloosheid? Kunnen groepen met een in wezen fascistische doelstelling niet in dezelfde richting werken als delen van dat staatsapparaat en daarvoor, numeriek klein, onevenredig grote invloed uitoefenen? Juist in de dertiger jaren hebben we ook dat verschijnsel al leren kennen, dat het fascisme zelf een betrekkelijk geringe oppositie vormde, terwijl het staatsapparaat in belangrijke vraagstukken daden bedreef die in de fascistische kraam pasten.

Juist daarom ook is het dubbel-optreden nodig waarover het hier eerder ging: actieve anti-fascistische activiteit onder de bevolking, en samenwerking van zoveel mogelijk mensen en groepen tegen crisis, oorlogsgevaar en voor democratie.

Marcus Bakker

Hegemonie en passieve revolutie

Het theoretische werk van de Italiaanse communist Antonio Gramsci is verwonderlijk laat bekend geworden in West-Europa, en dat terwijl het juist voor linkse bewegingen daar van groot belang is. In de jaren zestig en zeventig was het dan zover dat marxisten in landen als Frankrijk, Engeland en Nederland zich serieus gingen buigen over Gramsci's geschriften, maar ook toen werden er nog nauwelijks praktische consequenties uit getrokken. Toch geeft de huidige situatie van links in Europa alle aanleiding om eens te bekijken welk praktisch nut het werk van deze strijder en denker kan hebben bij het bepalen van de koers die de arbeidersbeweging gaat volgen in de komende tijd.

Hun belang voor ons land

Gramsci heeft een zeer veelomvattend en uitgebreid werk nagelaten, met daarin vooral veel aandacht voor de analyse van de staat, politiek en cultuur. Het belangrijkste begrip dat hij op die terreinen betreft is wellicht het begrip **hegemonie**. Dit begrip is met name van belang voor de arbeidersbeweging in de burgerlijke democratiën die de kernlanden van het kapitalisme vormen.

Wat verstaat Gramsci onder hegemonie? Hij stelt het begrip tegenover dominantie, de overheersing van de onderliggende klassen door directe dwang, voornamelijk uitgeoefend via het staatsapparaat. Hegemonie is daarentegen het geheel van houdingen en ideologiën waardoor de overheerster het min of meer eens zijn met hun overheersing, waardoor ze in grote lijnen de bestaande toestanden aanvaarden. Zonder die hegemonie zou zelfs de meest harde en constante onderdrukking de heersende klasse niet in het zadel houden.

Iedereen in de maatschappij heeft dagelijks te maken met de waarden, houdingen, geloofsovertuigingen en wereldbeschouwing die deel uitmaken van de hegemonie. Scholen, kerken, de familie en allerlei andere instellingen — waarvan de media

steeds belangrijker worden — doordringen de mensen dagelijks met een wereldbeschouwing die *in grote trekken* de bestaande orde ondersteunt, versterkt en stilzwijgend als de enig mogelijke voorstelt. Die heersende 'moraal' zet zich vast in het bewustzijn van de bevolking, vaak zo sterk dat het de enig zinnige wereldbeschouwing lijkt. Het is de machtigste factor die de burgerlijke heerschappij in stand houdt. Dat wil echter volstrekt niet zeggen dat de hegemonie niet is aan te tasten. Vooral in crisistijden, zoals vlak na de wereldoorlogen en tijdens economische crises, staat de legitimiteit van het kapitalisme niet buiten kijf. Aan het eind van de eerste wereldoorlog ontstond in veel Europese landen een revolutionaire situatie, de crisis van de jaren dertig deed velen twijfelen aan het bestaansrecht van het kapitalisme en de tweede wereldoorlog leidde een massale dekolonisatie in.

De huidige crisis heeft nog niet merkbaar een dergelijke dramatische verandering in het bewustzijn van de mensen teweeg gebracht. Dat kan liggen aan de aard van de crisis, maar ook aan het onvermogen van de arbeidersbeweging om een geloofwaardig alternatief voor de kapitalistische

maatschappij-orde in het vooruitzicht te stellen.

Het reëel bestaande socialisme in Europa en de derde wereld biedt een dergelijk alternatief niet. Communistische partijen als de CPN en de PCI in Italië hebben daar de afgelopen decennia hun conclusies uit getrokken: zij hebben zich afgekeerd van de praktijk van het staatsapparaat in die landen en betrekkingen aangeknoopt met volksbewegingen die het machtsmonopolie van de communistische partij daar aanvechten. Dat heeft geleid tot heftige strijd in beide partijen en het is theoretisch en emotioneel nog niet geheel verwerkt, maar het drukt beide groeperingen meer dan ooit met de neus op de noodzaak om samen met andere democratische partijen een alternatief regeringsbeleid en staatsbestel uit te werken. In Italië ziet het er al een hele tijd naar uit dat een dergelijk alternatief in het verschiet ligt. De burgerlijke hegemonie is er minder stevig verankerd dan in vele andere kapitalistische landen.

Misschien is het de tussenpositie van Italië geweest die Gramsci zo'n heldere kijk gaf op het verschijnsel hegemonie. Toen het land iets meer dan een eeuw geleden verenigd werd in één nationale staat, berustte die eenwording niet op nationale sentimenten die door een brede volksbeweging werden gedragen. De basis van het soort staat dat Italië werd was een onderonsje tussen de industriëlen in het noorden en de landeigenaars in het zuiden. De meerderheid van de bevolking kwam er niet erg aan te pas en ook nu nog overheerst de binding aan de eigen familie en woonplaats het nationale gevoel. De band tussen de sociale bovenlaag en de rest van de bevolking is nog altijd zwak, en de ideologische overheersingsmechanismen zijn niet sterk ontwikkeld.

Nederland

In Nederland is de burgerlijke hegemonie stevig verankerd in het bewustzijn van de

bevolking. Zelfs rond het einde van de tweede wereldoorlog heeft vermoedelijk de meerderheid van ons volk niet verwacht dat de economische orde fundamenteel zou veranderen, laat staan daarnaar gestreefd. Ook het streven naar politieke vernieuwing verzandde al snel. De christendemocratische partijen bleven dominant, de sociaaldemocraten 'groeienden', accepteerden de burgerlijke orde en gaven met de christendemocraten vorm aan de verzorgingsstaat; de communisten konden hun kortstondige populariteit niet handhaven en verloren geleidelijk de steun van de kiezers. De hegemonie van de heersende orde was te sterk en links was niet in staat een alternatief te bieden.

Opbouw-ideologie, groeiende welvaart en de komst van de verzorgingsstaat gaven een groot deel van de bevolking geen aanleiding de heersende orde fundamenteel aan te vechten.

De hervormingsbewegingen van de jaren zestig zetten weer vraagtekens bij de legitimiteit van het kapitalisme, versterkten links getalsmatig en kwalitatief, maar wisten niet tot een fundamentele hervormingsstrategie te komen.

Hoewel er nu misschien meer mensen in ons land de gevestigde orde op bepaalde punten aanvechten dan ooit, lijkt die orde ook onder de huidige crisis volkomen overeind te blijven. De hegemonie van het kapitalisme is niet wezenlijk aangetast en links beschikt niet over een strategie om dat wel te doen. Links beschikt niet over alternatieven die de mensen aanspreken. Juist dat is volgens Gramsci echter onontbeerlijk. Voordat links staatsmacht krijgt, moet het intellectueel en moreel al een leidende rol hebben, beweert hij. In Italië is zo'n situatie aan het groeien, maar in Nederland lijkt het daar nog niet erg op. Niet alleen politiek en economisch, maar ook ideologisch, moreel en intellectueel is het kapitalisme in ons land deze eeuw nog niet serieus uitgedaagd.

Terwijl de staat duidelijk niet bij machte is

het hoofd te bieden aan bijvoorbeeld de reusachtige werkgelegenheids crisis van de laatste jaren, geniet hij toch de steun van een groot deel van de bevolking. Werd deze steun in de eerste helft van de eeuw vooral georganiseerd door grote ideologische en politieke organisaties als kerken en partijen, de laatste decennia heeft zich een 'ontzuiling' doorgezet, waardoor de mensen meer en meer individueel tegenover de staat zijn komen te staan. Scholen, vormingsinstituten en de massamedia hebben de rol van de traditionele zuilen overgenomen als scheppers en instandhouders van de hegemonie. Linkse denkbeelden hebben zeker een rol gespeeld in deze instellingen, maar bij gebrek aan een duidelijke perspectief is die invloed beperkt gebleven tot bepaalde strijdt terreinen of zelfs weer goeddeels verdwenen. Sterker nog: terwijl de kapitalistische hegemonie niet serieus wordt aangevochten, verkeert links Nederland in een identiteits- en legitimiteitscrisis.

De vele acties die gevoerd worden tegen bijvoorbeeld wapenning, woningnood en aantasting van het levenspeil hebben een goeddeels defensief karakter en vormen geen onderdeel van een gerichte strategie om tot een democratisch en socialistisch alternatief te komen in ons land. Vakbeweging, sociaal-democratie, vrouwenbeweging, klein links en kraakbeweging keren zich tegen individuele misstanden met wisselend succes, maar slagen er niet in een geloofwaardig perspectief te bieden voor de meerderheid van de bevolking die bij gebrek aan een dergelijk perspectief ook niet staat te trappelen van ongeduld om tegen de heersende orde te hoop te lopen.

Passieve revolutie

Het voortduren van de hegemonie van de burgerlijke orde is natuurlijk niet de enige verklarende factor voor het feit dat deze

orde nog zo stevig gevestigd is terwijl er meer mensen dan ooit tegen elementen hiervan in het geweer komen. Even belangrijk (en nauw samenhangend met het voortduren van de hegemonie) is de *passieve revolutie*. Dit begrip gebruikt Gramsci om aan te duiden hoe een heersende klasse de staatsmacht en de verhouding daarvan tot de rest van de maatschappij voortdurend verandert om de overheerste klassen af te houden van werkelijke invloed op economie en politiek.

Zo werden de democratiserings- en vernieuwingstendenzen na de tweede wereldoorlog onder meer ondervangen door de ontwikkeling van corporatieve instellingen als Stichting van de Arbeid en Sociaal Economische Raad. In deze lichamen kregen de vakbonden, de ondernemers en vertegenwoordigers van de staat een gelijke stem. Op die manier werd de werkende bevolking medeverantwoordelijk gemaakt voor een economische en sociale politiek waarop ze in wezen toch niet erg veel invloed had. Onder het mom van hervormingen werd de bevolking in werkelijkheid van de macht afgehouden.

Ook de democratiseringen van de jaren zestig en zeventig hadden dit effect. Eisen van de bevolking werden door het staatsapparaat schijnbaar voor een gedeelte overgenomen en ingepast in noodzakelijke aanpassingsstrategieën van het kapitaal, maar in wezen werd op die manier de splitsing van de maatschappij in heersers en overheersten bestendigd en nog steviger verankerd.

Deze strategie kan alleen slagen als de hervormingsbewegingen geen gemeenschappelijke strijd voeren met een perspectief op langere termijn, maar zich vastbijten in hervormingen op een bepaald gebied, niet alleen onafhankelijk van elkaar (wat heel goed kan zijn), maar totaal zonder een breder perspectief op langere termijn. Een dergelijk perspectief heeft immers alleen zin als het gedeeld wordt door vele afzonderlijke bewegingen en als afzonder-

lijke strijdervaringen worden bekeken in het licht van een gemeenschappelijke strategie. Gebeurt dat niet, dan zullen alle overwinningen uiteindelijk schijn blijken en inpasbaar zijn binnen de noodzakelijke aanpassingen van het kapitalisme. De scheiding tussen heersers en overheersten blijft in stand en wordt zelfs versterkt, onder meer doordat ze gelegitimeerd wordt door concessies die net zo ver gaan als de heersende orde verdragen kan. Uiteindelijk worden sociale hervormingsbewegingen op die manier veranderd in hun eigen karikatuur: het worden applausmachines voor de heersende orde. Iedereen kent wel een lid van de ondernemingsraad dat geleidelijk een doorgeefluik voor de directie wordt, een vertegenwoordiger in de universiteitsraad die nog efficiënter bezuinigt dan Den Haag of een feminist die, ambtenaar geworden, het beleid van diverse overheden met betrekking tot vrouwen als het maximaal haalbare verkoopt. Maar zo karikaturaal hoeft de zaak helemaal niet te liggen.

Iedere deelname aan instellingen van de gevestigde orde zonder een breder perspectief en zonder reële macht verzwakt de linkse beweging en draagt bij tot de bestanding en legitimatie van die orde. Dat geldt natuurlijk niet alleen voor het kapitalisme, maar voor iedere sociale formatie. Zolang het de overheerste klassen ontbreekt aan een gerichte strategie, gericht op hegemonie en op reële invloed, monden alle hervormingspogingen uit in aanpassingen van het systeem die de overheersing nog effectiever maken. En zo kan het gebeuren dat tegelijk meer mensen dan ooit op beperkte punten in actie komen en toch de algemene politieke strijd minder dan ooit gevoerd wordt.

Natuurlijk kan er geen sprake zijn van die algemene politieke strijd zonder gevechten (en successen!) op deelgebieden, maar het omgekeerde is nog meer waar: zonder gezamenlijke en een gemeenschappelijke strategie geen blijvende overwinningen en

verworvenheden bij de strijd om loon en arbeidsvoorwaarden, om beter onderwijs voor iedereen, om een betere, meer op de behoeften afgestemde en betaalbaarder woning- en stedenbouw en om de bevrijding van de vrouw.

Hegemonie verwerven

Om dat bredere perspectief te kunnen scheppen, in het oog te houden en in brede kring te verbreiden, moet de arbeidersbeweging hegemonie verwerven. Dat wil niet zeggen dat zij particularistische belangen van deze of gene groep loonafhankelijken met veel tamtam naar voren moet brengen, maar dat haar gedachtengoed gemeengoed wordt, dat haar perspectief en strategie in brede lagen van de maatschappij begrepen en gedeeld worden en dat zij de passieve revolutiestrategie van de heersende orde doorziet en tegengaat.

Lukt dat, dan komt de maatschappij in een stroomversnelling. Steeds meer raakt de massa van de bevolking betrokken bij de koers van de maatschappij als geheel, zij krijgt steeds meer invloed op de politiek op allerlei terreinen, zodat allengs het democratisch gehalte van de politiek steeds groter wordt. Zij bijt zich minder vast in achterhoedegevechten op deelgebieden die alleen maar vrij machteloze pogingen zijn om de passieve revolutie tegen te gaan.

Bovendien breekt een dergelijke koers met de oude fixatie van de arbeidersbeweging: zich meester maken van het staatsapparaat en dan maar hopen dat je daardoor ook in de maatschappij automatisch allerlei leuke dingen kunt gaan doen. De kans is echter groot dat bij een dergelijke strategie, als deze al slaagt, de kloof tussen geregeerden en regeerders nooit wezenlijk kleiner wordt dan hij op het moment van de machts-overname was. Vaak wordt hij zelfs groter. Zo'n radicale, niet integreerbare democra-

tiseringsstrategie biedt vele aanknopingspunten voor groeperingen die op allerlei plekken in de maatschappij de strijd hebben aangeboden met de praktijken van het kapitalisme. Vaak hebben zulke groeperingen een antikapitalistisch bewustzijn, maar geen socialistisch perspectief. Ook de CPN heeft dat in onvoldoende mate kunnen bieden. Een dergelijk perspectief zou gezamenlijk moeten worden ontwikkeld. Dat betekent automatisch het opgeven van de voorhoedepretentie bij de communisten. Nu was die pretentie toch al uitgehold: er zullen weinig communisten meer zijn die geloven in iets dat 'de juiste lijn' moet verbeelden en dat toevallig steeds door de communisten 'gevonden' wordt.

Veel zinniger lijkt het om de huidige strategie van gemeenschappelijk optreden waar dat kan met andere linkse groeperingen uit te breiden tot een fors, op de groei gebouwd gemeenschappelijk actieprogramma, gebaseerd op een gezamenlijk te ontwikkelen analyse. De koers van links krijgt zo een veel groter draagvlak en de manier waarop hij tot stand komt wordt veel doorzichtlijker.

Minstens even belangrijk is het feit dat de staat in deze optiek niet wordt gezien als een ontzagwekkend, op zichzelf staand 'ding', maar als een sociaal-politieke verhouding tussen de klassen die voortdurend aan verandering onderhevig is. Door de nauwere band die bij deze strategie ontstaat tussen politieke en sociale strijd gaan de mensen bovendien beter, vollediger inzien welke veranderingen hun sociale strijd op staatsniveau teweeg brengt en welke veranderingen er nog nodig zijn. Zo zal een sterke toename van de invloed die werknemers op de ondernemingen waar ze werken uitoefenen en die alleen door strijd kan worden afgedwongen ook door wetsaanpassingen begeleid moeten worden, wil ze duurzaam en over de hele linie doorwerken. Omgekeerd zal men snel opmerken dat een formele wetswijziging niets inhoudt als die ook niet binnen de onderneming

gedragen wordt door een brede consensus en de daadwerkelijke inzet ervoor.

Een aanzet tot het verwerven van hegemonie is een voorwaarde voor een dergelijke, radicaal democratische socialistische strategie; zij is er echter ook het resultaat van. Als immers de strijd om verdergaande democratisering van bepaalde maatschappelijke sectoren losbrandt, komt de kwestie ook in de publieke belangstelling te staan. Dat geeft links weer de kans om de beperkingen van de burgerlijke democratie uit de doeken te doen en zijn eigen alternatieven in de publiciteit te brengen. Op die manier liggen de strijd om hegemonie, om steeds verdergaande democratie en tegen passieve revolutie in elkaars verlengde en ondersteunen ze elkaar.

Tijdens de Franse revolutie geloofde de heersende klasse, de adel, al nauwelijks meer in zijn eigen ideologiën. Zover zal het met de bourgeoisie ook nog eens komen.

Herman Feddema

Over de strategie van de vredesbeweging

De vredesstrijd heeft de eerste prioriteit gekregen op het laatste CPN-congres. Wat betekent dat, wat moet dat betekenen? Het betekent dat hier geen kruisraketten geplaatst mogen worden. Een standpunt dat door een meerderheid van de bevolking gedeeld wordt. Een standpunt waarvoor mensen, massaler dan ooit, de straat zijn opgegaan, handtekeningen hebben gezet etc. Vanuit verschillende motieven, vanuit verschillende beoordelingen van de internationale situatie komt toch één leus naar voren: 'Kruisraketten nee'.

Een eerste politieke prioriteit voor de vredesstrijd betekent natuurlijk binnen de partij massaal inschakelen van menskracht en organisatorische ervaring. Tijd en moeite gericht op regionale acties, werken met de bakfiets, de Peel, Woensdrecht en voorbereiding van het landelijke hoogtepunt op de 29ste. Dit alles natuurlijk niet naast, maar in de vredesbeweging. Naast het werk in de vredesbeweging lijkt de eigen rol van de partij beperkt te zijn tot het werk in parlementaire organen, eventueel verspreiden van aanvullende informatie bij demonstraties en het leveren van sprekers. Dit is de situatie van het moment. Een voortzetting van de activiteiten zoals ze in 1976 begonnen zijn en die tot grote successen geleid hebben.

Toch is er binnen de vredesbeweging en binnen delen van de partij een discussie ontstaan over de te volgen strategie. Terrecht denken we, omdat het politieke belang van de zaak zo groot is dat de strijd niet verloren mag worden; dat daarom elke strategie, hoe succesvol ook, beoordeeld moet worden op haar politieke effectiviteit. In dit artikel worden verschillende

strategiën besproken. Er wordt een pleidooi gehouden om de strategie van de vredesbeweging, zoals die tot nu toe geweest is, te combineren met verdergaande acties.

Verskillende strategieën

Veelal worden drie vormen van geweldloos verzet onderscheiden. Deze zijn:

1. *Geweldloos protest en overreding.* Hierbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de tegenstander (de regering) gevoelig is voor argumenten en bij het zien van massaal gedragen protest overstag zal gaan. Geweldloos protest en overreding behelzen voornamelijk symbolische handelingen van vreedzaam verzet of poging tot overreding, die verder gaan dan het gebruik van woorden, maar niet zover als non-coöperatie en interventie. Tot deze methoden behoren optochten, waken, aanplakbiljetten, protestbijeenkomsten enz.
2. *Non-coöperatie.* Hierbij gaat men er van uit dat de overheid afhankelijk is van de mate van gehoorzaamheid en medewerking van zijn burgers. Valt die samenwerking van de burgers weg, dan zal onder deze *druk* de overheid overstag gaan. De actievoerders voeren hun strijd door het (gedeeltelijk) opzeggen van hun gebruikelijke samenwerking op politiek, economisch of sociaal terrein; dit heeft vertraging of stilstand van normale werkzaamheden tot gevolg.
3. *Interventie.* Hierbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de overheid pas om gaat door geweldloze *dwang* uitgeoefend door bijvoorbeeld bezettingen en

blokkades. De methoden in deze vorm verschillen in zover van die in de vorige vormen dat zij op de één of andere wijze interveniëren. Zij vormen een directe en onmiddellijke uitdaging. Deze drie vormen van verzet vormen een opklimmende reeks. Het zijn geen mogelijkheden waartussen gekozen moet worden, maar vullen elkaar aan. In het volgende zullen ze afzonderlijk besproken worden. Er wordt dan gekeken naar haalbaarheid en effectiviteit. Dit is natuurlijk moeilijk omdat je in de toekomst moet kijken, of praat over acties waar geen of nauwelijks ervaring mee is. Toch willen we een poging wagen om de discussie hierover open te maken.

Interventie

Interventie, blokkades en gewelddadig verzet zijn middelen die voor een aantal groepen geen morele problemen oproepen. In die zin zijn ze haalbaar; maar zijn ze ook effectief? Misschien dat een aantal van dit soort acties in Engeland of de VS effectief zijn geweest. Maar onder Nederlandse verhoudingen zien we het niet zo zitten. Mede omdat het met de Anti-Kernenergie Beweging ook slecht is afgelopen. Interventies zijn actievormen waaraan veel mensen niet willen of kunnen deelnemen. Ze zullen dus minder massaal zijn. Belangrijker is nog het gevaar van criminalisering. Vroeg of laat zal er door de demonstranten of door de ME geslagen worden. Waarschijnlijk door de laatsten als eerste. Door de media zal daar ruim aandacht aan geschonken worden, een aandacht die de vredesbeweging zal verdelen en velen zullen van actievoeren afgehouden worden. Waarschijnlijk het einde van de vredesbeweging voor een aantal jaren. Als wij het voor het zeggen zouden hebben vallen deze mogelijkheden af, wordt deze strategie niet toegepast. Maar we hebben

het niet voor het zeggen: het is niet denkbeeldig dat bij uitblijven van successen van de vredesbeweging, of bij dreigende plaatsing (of al bij de voorbereiding) autonome groepen, of misschien wel mensen die gewoon boos worden en het niet langer kunnen aanzien, tot blokkade-acties overgaan. Reden genoeg om de andere mogelijkheden kritisch te bekijken.

Strategie vredesbeweging tot nu toe

Een ieder weet hoe het tot nu toe gegaan is. De achtergronden van de 'strategie tot nu toe' worden door Nico Schouten uitgelegd in P en C 82/7. Hij doet dit onder het trefwoord 'ruimtescheppende strategie'. Een strategie die gericht is op het vormen van brede coalities, op een manier dat niet voortdurend het eigen gelijk voorop staat, maar de deur wordt opengehouden voor twijfelaars en tegenstanders. De vredesbeweging is niet uitsluitend een linkse beweging, ze is niet per sé anti-NAVVO, maar gericht op brede ondersteuning en bereid tot het sluiten van compromissen als het om bijzaken gaat. Tot zover, samenvattend Nico Schouten. Ieder kan het succes van deze strategie zien. Wat moet er gebeuren als de Tweede Kamer toch onverhoopt akkoord gaat met de plaatsing van kruisraketten in ons land? Daarvan zegt Nico dat we moeten uitgaan van de omvang van de beweging. Het is het overwegen waard opnieuw een volkspetitie te organiseren, een volksreferendum voor de herziening van die beslissing. Conclusie: de 'strategie tot nu toe' wordt doorgetrokken naar de toekomst. Naar onze mening is demonstratief protest *noodzakelijk*, maar *onvoldoende* om parlement en regering tot het stopzetten van de voorbereidingen te dwingen. Er zal dus gezocht moeten worden naar aanvullende actiemiddelen die de druk op parlement en regering verhogen. Demonstratief protest is en blijft noodzake-

lijk om nog meer groepen te informeren en in beweging te brengen. Het is onvoldoende om de volgende redenen.

1. Het opnieuw aantonen dat er onvoldoende draagvlak aanwezig is in Nederland om tot plaatsing over te gaan, houdt voor de regering nog geen verplichting in. Dit is o.a. gebleken in november 1981.
2. Beleidsondersteuning is voor de regering op zich geen doel; wel de mogelijkheid om beleid te voeren.
3. De druk op de regering om loyaal te zijn in NAVO-verband is enorm groot. Hier moet heel wat druk van de kant van de bevolking tegenover staan om de regering 'om' te krijgen.
4. Daarnaast is het repeteer karakter van demonstreren weinig perspectiefvol en weinig mobiliserend. Velen zitten nog met de kater van de demonstratie van 21 november, gezien het feit dat deze demonstratie niet het beoogde politieke effect had.
5. Verder geeft de huidige strategie geen antwoord op de om zich heen grijpende vraag naar verdergaand verzet.
6. Een massale demonstratie is zeker niet voldoende nu een *niet geplande* beslissing moet worden afgedwongen.
7. De vredesbeweging laat met de verzetsvorm van de overreding en demonstratief protest het *initiatief* aan de politiek.

Welke *veronderstelling* zit er achter de strategie tot nu toe? De veronderstelling dat regering en parlement zich neerleggen bij een zichtbaar gemaakte meerderheid. Dat de democratie aan de democratie herinnerd moet worden. Dat de politici omgaan als hun ongelijk aangetoond wordt. Dat de vredesbeweging dus z'n kalmte moet bewaren, tegenstanders moet sparen en rustig moet door demonstreren tot het doel bereikt is. Maar, nogmaals, heeft de vredesbeweging die spankracht, heeft ze tijd genoeg en laten de politici zich overtuigen? Is het niet zo dat er nog een derde groep is die regering en parlement

ook onder druk zet, die de vredesbeweging uitlokt tot een vredesstrijd?

Een non-coöperatieve strategie!

Eén strategie die misschien uitloopt op een vechtpartij, en een andere die misschien in de versukkeling raakt. De verleiding is dan groot om met veel aplomb een derde aan te kondigen, heel anders dan bovengenoemde, die gegarandeerd tot succes leidt. Die verleiding moet weerstaan worden omdat wat er op papier fraai uitziet, in de praktijk nog niet zo hoeft te zijn. Een nieuwe strategie, welke dan ook, zal in de praktijk experimenterend bepaald moeten worden. Er is geen ervaring met het organiseren van nieuwe actiemiddelen. Ook de bereidheid om er aan deel te nemen is vooraf moeilijk in te schatten. Een ander gevaar is dat het nieuwe zich gaat profileren ten koste van het oude, en dat het oude polemiseert met het nieuwe; maar voor een vruchteloos debat is nu geen tijd. 'De strategie tot nu toe' en een nieuwe non-coöperatieve strategie moeten in elkaars verlengde liggen, elkaar aanvullen, willen ze beide, eigenlijk het geheel, verzekerd blijven van een massabasis. Het gevaar moet vermeden worden dat door een radicalisering van actiemiddelen het draagvlak versmalt en de vredesbeweging als een radicaal groepje onredelijken terzijde geschoven kan worden. Overtuigingsarbeid, affiches, manifestaties en demonstraties blijven noodzakelijk om meer mensen bij acties te betrekken en de problematiek 'levendig' te houden. Dit alles wordt aangevuld met non-coöperatieve acties. Wil een dergelijke strategie slagen dan moet ze aan een aantal voorwaarden voldoen:

- ze moet geweldloos zijn;
- ze moet massaal ondersteund worden;
- het moet onmogelijk zijn haar te criminaliseren.

De eerste twee punten behoeven geen toelichting. Bij het derde kan nog gezegd worden dat acties over het hele land verspreid moeten plaatsvinden zodat er confrontatie met het gewapende gezag vermeden wordt. Dus niet een bezetting van de Peelbasis of iets dergelijks.

Wat voor acties?

Voor zover deze discussie bij de lezer bekend is kent hij of zij hem waarschijnlijk onder het trefwoord 'politieke staking'. Dit is *het meest in het oog springende*, maar ook het moeilijkst te bereiken actiemiddel. Onze inschatting is dat een regering die zich geconfronteerd weet met een aantal massale stakingen bij belangrijke bedrijven en instellingen niet zal overgaan tot het plaatsen van kruisraketten. Hoe lang en hoe massaal er gestaakt moet worden voor het zover is, is op voorhand niet duidelijk. Gelukkig hoeft dat ook niet duidelijk te zijn omdat stakingen in sterkte kunnen toenemen. Ze kunnen eerst het karakter hebben van een korte werkonderbreking bij wijze van een waarschuwingsstaking. Dit kan meer mensen motiveren om mee te doen met een langere staking, als dit nog nodig mocht blijken. Over de rol van de vakbeweging hierin straks meer.

De politieke werkstaking is niet het enige middel wat ingezet wordt. Ook voor scholieren, niet-actieven, bejaarden etc. moeten middelen gevonden worden om hun ongenoegen te uiten. Dit zal voor een groot deel door de organisaties van deze groepen zelf uitgedacht en uitgewerkt moeten worden. Om de gedachten te bepalen: scholieren en studenten kunnen een school- en collegeboycot organiseren, gemeenteraadsleden kunnen hun raadswerkzaamheden opschorten. Er kan een massale Hollanditusepidemie uitbreken die een enorme ziektemelding ten gevolge heeft. Verplegend personeel kan bijeenkomsten in ziekenhuizen organiseren. Werkers en

werklozen kunnen manifestaties in hun eigen stad bezoeken, of de buurten afgaan met propagandamateriaal. Weigering tot betalen van defensiebelasting kan een hoge vlucht nemen.

Kortom de regering ziet zich geconfronteerd met een (tijdelijk) onbestuurbaar land en kiest eieren voor haar geld.

De discussie verder

Bij discussies over deze strategische vragen is ons gebleken, dat sommige mensen snel enthousiast worden voor het idee 'non-coöperatie' en anderen daar meer moeite mee hebben. De discussie spitst zich meestal toe op 2 kwesties:

- het succes van de vredesbeweging tot nu toe geeft geen aanleiding het roer om te gooien;
- het idee dat zwaardere actiemiddelen versmallend werken. Beide punten zijn al eerder in dit artikel terloops ter sprake geweest. Misschien is het goed er nog iets over te zeggen.

De vredesbeweging heeft een massabeweging tot stand gebracht. Dat is haar grote succes. Dat succes moet vast gehouden worden omdat dat de basis is voor verdergaande acties. De stelling is echter dat zonder die verdergaande acties de massabeweging zal verlopen omdat 1. politieke successen uitblijven, 2. de mensen daarvoor gedemotiveerd raken, 3. er een reële behoefte onder activisten is om verder te gaan.

Hiermee komen we op het tweede punt, het idee dat zwaardere actiemiddelen versmallend werken. Een aantal actiegroepen, bijvoorbeeld Onkruid, grijpen naar radicale middelen vanwege het propagandistische, onthullende effect. Dit zal meestal niet de inzet van de vredesbeweging zijn. De discussie over kernwapens is al jarenlang op brede schaal aan de gang. Daar komt nog bij dat het Nederlandse standpunt ook internationaal zeer belangrijk is en

omdat het over kwesties van leven en dood gaat, zal dit ertoe leiden dat zeer veel mensen instemmen met zwaardere actie-middelen. We hoeven er niet op te rekenen dat er door 400.000 mensen gestaakt wordt, dat is ook niet nodig, maar we kunnen er wel op rekenen dat zo'n staking door 400.000 en waarschijnlijk nog veel meer mensen, gesteund zal worden.

De haalbaarheid

In alle tot nu toe gevoerde discussies was de belangstelling voor onze voorstellen groot maar de schatting van de haalbaarheid vormde het obstakel. Terecht wordt de mogelijkheid van non-coöperatieve acties tegen de kruisraketten in de Nederlandse samenleving met gepaste twijfel benaderd. Toch zijn er volgens ons een aantal doorslaggevend argumenten om aan de haalbaarheid te gaan werken:

1. De haalbaarheid wordt in eerste instantie bepaald door deze acties zelf als vredesbeweging *met enthousiasme en inzet als prioriteit* te gaan stellen én wel, gezien de tijd, op korte termijn.
2. De haalbaarheid hangt af van de mate waarin de vredesbeweging z'n achterban (de 70% tegen modernisering) kan overtuigen van de ernst van de situatie. Gezien de ernst van de situatie moet dit mogelijk zijn.
3. Van deze plannen gaat, gezien de te verwachten effectiviteit, een perspectiefvolle en daardoor mobiliserende werking uit.
4. Deze strategie sluit aan op de geladenheid bij vele mensen in de vredesbeweging dat het dit maal moet lukken.
5. Noodzakelijk is de medewerking van vele instellingen en in het bijzonder de vakbeweging. Belangrijk is te beseffen dat de actiebereidheid van deze organisaties geen statisch gegeven is, maar in hoge mate bepaald wordt door de discussies die de vredesbeweging landelijk en plaatselijk, aan de top en aan de basis, begint. Het lijkt

alsof er wat betreft het FNV en de PvdA hier weinig mogelijkheden zijn. Toch zijn er o.i. voldoende uitspraken van o.a. het TUC, de ABOP, Wim Kok, vakbondsleiders en SPD'ers in West-Duitsland en allerlei plaatselijke afdelingen en bedrijfsleden-groepen, om te bouwen aan de haalbaarheid.

6. Tot slot maar niet in het minst wordt de haalbaarheid bepaald door een goed actieplan. In overleg met plaatselijke groeperingen en de landelijke vredesbeweging hebben we de laatste tijd hard gewerkt aan een concreet plan om non-coöperatieve acties te verwezenlijken. Daarvan in de laatste paragraaf het resultaat.

Het actieplan

Ongetwijfeld zou een landelijke keus van de vredesbewegingen voor een non-coöperatieve strategie de beste start zijn. Gezien de huidige Nederlandse verhoudingen, waarschijnlijke reacties van PvdA, FNV en de kerken en het risico op een mislukking behoort dit echter niet tot de mogelijkheden. Daarom stellen we vanuit Delft een **speerpuntenbeleid** voor als aanvulling op het bestaande actieplan van de vredesbewegingen. Daarbij willen we opmerken dat dit alles uitvoerig is besproken met de landelijke top van het Samenwerkingsverband Stop de N-bom en het IKV. We zijn van elkaars standpunt op de hoogte en zijn volledig solidair en in nauwe samenhang met elkaar aan het werk. Het is dus beslist **niet** de bedoeling zaken in het geheim of autonoom van de vredesbeweging te organiseren.

Over dit speerpuntenbeleid nog de volgende aanknopingspunten:

— Er is inmiddels een landelijk overlegorgaan gevormd van een aantal vredesgroepen die de noodzaak onderschrijven van verdergaande acties. Naast een actieve voorbereiding van de 29ste oktober zullen

deze vredesgroepen hard aan de slag gaan om te komen tot non-coöperatieve acties in samenwerking met vakbonden, politieke partijen en kerken. Delft wil in ieder geval één van de speerpunten zijn. Naar wij nopen breidt het aantal speerpunten zich uit indien dit orgaan, Landelijk Overleg Non-coöperatie (LONC) concrete vorderingen kan melden en de discussie verder stimuleert.

— Het ziet er naar uit dat de vakbonden sterk betrokken gaan worden bij de voorbereiding van de 29ste oktober. In de contacten die zo met de bonden gelegd worden, kan ook de vraag aan de orde komen

welke mogelijkheden er zijn om de druk op het parlement op te voeren. In Delft is gebleken dat het invullen van verdergaande acties en de noodzaak daartoe vaak vanuit de benaderde organisaties zelf komt. Eén van de ideeën is om op een doordeweekse dag in oktober met een karavaan een aantal Delftse bedrijven en instellingen langs te trekken om op die bedrijven korte bijeenkomsten te houden en kaarten voor de grote demonstratie te verkopen.

juni '83

Rob van Roon
Frits van Tol

PARTIJDOCUMENTEN

Notitie van het partijbestuur, vastgesteld op 15 juni '83 voor versterking van De Waarheid

Inleiding

In deze notitie wordt aangegeven op welke wijze het partijbestuur de uitvoering van de congresbesluiten ten aanzien van De Waarheid ter hand neemt. De notitie heeft ten doel om de partij-activiteiten en de partij-discussie met betrekking tot versterking van De Waarheid te bevorderen en richting te geven.

Deze notitie is voorbereid door het dagelijks bestuur in samenspraak met de hoofdredactie, directie en werfleiding. De opdracht van het partijbestuur was het maken van een zodanige notitie, dat het PB door en na eigen meningsvorming beter leiding en stimulansen kan geven aan de partijactiviteiten ter versterking van De Waarheid'. Daarbij is duidelijk de noodzaak van een gecoördineerde aanpak van de versterking van De Waarheid op alle niveaus gebleken. Deze notitie besluit dan ook met een oriëntatie voor het aanpakken van de nieuwe campagne die in september 1983 start.

Mogelijkheden

Het partijbestuur is van mening dat het congresbesluit, dat uiteraard het uitgangspunt van de CPN in de versterking van De Waarheid is, de weg heeft geopend om een groei van De Waarheid tot stand te gaan brengen. Zij trekt deze conclusie uit de politieke signalen in de tot nu toe gevoerde werfcampagne,

die een aantal opmerkelijke resultaten laat zien en uit de drang naar progressieve machtsvorming die in Nederland aanwezig is.

Ook bij de activiteiten voor De Waarheid blijkt bereidheid tot progressieve samenwerking. De CPN draagt een grote verantwoordelijkheid in het positief beantwoorden van deze ontwikkelingen.

Het partijbestuur vat ze op als belangrijke signalen dat het inderdaad mogelijk moet zijn om een verbreding van het lezersbestand, de inhoud, het medewerk(st)ersbestand en de werf- en bezorgactiviteiten tot stand te brengen. In deze notitie van het partijbestuur van de CPN wordt dan ook gezocht naar het verder ontwikkelen van de voorwaarden daarvoor.

Moeilijkheden

Het realiseren van mogelijkheden zal niet plaatsvinden, als we niet ook de moeilijkheden onder ogen zien. Als het gaat om vergroting en verbreding van het lezerspubliek van De Waarheid, ziet het partijbestuur twee hoofdproblemen:

1. Vanuit de partijorganisatie worden nog te weinig werfactiviteiten ondernomen.

De voorjaarscampagne voor De Waarheid laat zowel een opleving van activiteiten van communisten zien, als samenwerking met leden van andere partijen en niet-partijgebonden in die activiteiten.

Maar tegelijkertijd is op veel plaatsen de eigen activiteit van partij-afdelingen en districten nog onvoldoende en blijven er kansen voor samenwerking, bijvoorbeeld in breed-samengestelde werfcollectieven, liggen.

Daarom is een discussie in de partij nodig om de belemmeringen voor een grotere inzet weg te nemen. Naast een aantal andere oorzaken, zoals de verbreding van het terrein van partij-activiteiten, spelen in dit verband drie vragen een belangrijke rol in de partij-discussie:

a. is De Waarheid nog wel van de CPN en laat de re-

dactie zich wel genoeg aan de CPN gelegen liggen? b. functioneert de redactie als een partij in de partij? c. hoe verhoudt zich kritiek op de CPN tot kritiek op de oriëntatie van De Waarheid?

Verderop in deze notitie gaan we op deze vragen in. 2. Het verloop onder de abonnees en het te grote aantal bedankjes.

Ongetwijfeld heeft dit een aantal verschillende oorzaken. De toenemende financiële problemen waar mensen in terecht komen is daar niet de minst belangrijke van. Waar het gaat om de waardering van De Waarheid speelt wellicht de politieke formule, maar vooral de journalistieke kwaliteit een rol. Voor een toenemend aantal lezers/lezersessen is de inhoudelijke kwaliteit van de krant de toetssteen in de keuze al dan niet abonnee te blijven.

Het instemmen met de politieke doelstellingen van De Waarheid is zeer belangrijk, maar levert op zichzelf, niet voor iedereen voldoende binding met de krant op. De Waarheid moet ook dagelijks inspirerend en interessant zijn. De politieke doelstellingen kunnen alleen waargemaakt worden met een daarop afgestemde kwaliteitsverbetering.

Een inspirerende uitdaging

Het snel doorzetten van de uitbouw van De Waarheid is een inspirerende uitdaging. Zowel voor communisten als voor zeer veel activisten van de progressieve beweging in Nederland. We willen erop wijzen dat het congresbesluit (waarmee dat in de huidige verhoudingen mogelijk is geworden) in brede kring positief ontvangen is.

Het realiseren van dit immense project zal alleen plaatsvinden, als de verschillende taken die nodig zijn voor het uitgeven van De Waarheid tegelijkertijd en gecoördineerd worden aangepakt:

- er is een creatieve politieke campagne nodig voor De Waarheid;
- de dagelijkse werf- en terugwincampagne moet verder worden ontwikkeld;
- een snelle kwaliteitsverbetering, die meer lezers(essen) kan aanspreken, is nodig.

Op dit moment is er nog onvoldoende sprake van een gecoördineerde aanpak van deze terreinen. Waar er duidelijk sprake is van een onderscheiden verantwoordelijkheid van de verschillende geledingen van de krant en de CPN, wordt daar nu nog onvoldoende zorgvuldig mee omgegaan. Historisch gezien is dit overigens zeer begrijpelijk. Voor versterking van De Waarheid is daar echter helderheid in nodig.

Daarom worden in deze notitie de verschillende verantwoordelijkheden van afdelingsorganen, agent-schappen, CPN-besturen, bedrijfsafdelingen van de krant, de werfleiding, redactie, directie en het partijbestuur van de CPN onderscheiden en omschreven. Uiteraard moet dit verder uitgewerkt worden, ook aan de hand van de verdere ontwikkeling van De Waarheid, van de discussie en de ervaringen.

Werkbare relaties

Deze benadering zal moeten leiden tot ontwikkeling

van werkbare relaties tussen de verschillende geledingen van De Waarheid en de CPN, op basis van een redelijk evenwicht tussen de eigen verantwoordelijkheden van elk van die geledingen.

Teveel nog bestaat een verstarring in de discussie waarbij onderdelen van het congresbesluit tegenover elkaar worden geplaatst en het debat als het ware wordt teruggebracht tot een keus uit twee o.i. heilloze visies.

Heel overdreven gesteld bijvoorbeeld in termen: óf wel 'het partijbestuur van de CPN beslist wat er in De Waarheid komt', óf wel 'de redactie mag los van alles doen waar ze zin in heeft'.

Op die manier wordt een onoplosbare tegenstelling gesuggereerd tussen de eigen verantwoordelijkheid van de CPN enerzijds en die van De Waarheid-redactie anderzijds.

Proces

In deze notitie worden niet voor alle vraagstukken kant-en-klare oplossingen aangedragen, wél worden er lijnen aangegeven waarlangs de discussie zich moet ontwikkelen. Daarbij willen we benadrukken dat de congresbesluiten m.b.t. De Waarheid onderdeel zijn van een proces waarin de partij en de krant zich ontwikkelen.

Het besluit van de CPN in december 1979 tot de aanschaf van een nieuwe pers en een mede daarvoor noodzakelijk nieuw gebouw, is in dat proces van enorme betekenis geweest.

Het besluit was wezenlijk voor het voortbestaan van De Waarheid, een levensvoorwaarde.

Hadden we hier niet toe besloten, dan was De Waarheid nu niet meer verschenen.

Dat besluit kon niet genomen worden dan met een vaste overtuiging in de CPN van de politieke betekenis van De Waarheid.

Die overtuiging bood de grondslag voor een miljoenen-operatie die we uniek kunnen noemen, mede afgezet tegen de malaise in de perswereld.

De partij voerde deze operatie door, door grote financiële campagnes en een persoonlijke inzet bij verhuizing naar en inrichting van het nieuwe pand door vele vrijwilligers en werkers bij De Waarheid.

Daarbij werd tegelijk duidelijk, dat uitbreiding van het abonneebestand bereikt moest worden. Zowel uit commerciële overwegingen: om een steviger financiële basis onder de krant op te bouwen en zo het voortbestaan te verzekeren; alsook om politieke redenen: de CPN ontwikkelde haar oriëntatie op coalitiepolitiek; De Waarheid moest meer mensen kunnen gaan bereiken, ook hen die met andere progressieve stromingen verbonden zijn.

Het 28ste CPN-congres over De Waarheid

'Het congres besluit, dat de partij een grote inspanning moet leveren voor verdediging van het communistische dagblad De Waarheid. Het erkent de hoge prioriteit die het veilig stellen van het nieuwe gebouw en de nieuwe pers voor de partij heeft, om De Waarheid als dagelijks wapen tegen rechtse politiek

en als platform voor discussie voor progressieve machtsbundeling te verdedigen.

Hiervan uitgaande spreekt de partij zich uit voor de verdere ontwikkeling van de oriëntatie op verbreding van inhoud, medewerk(st)ers en abonneebestand van De Waarheid.

Dit maakt de eigen journalistieke en politieke verantwoordelijkheid van de redactie noodzakelijk.

De uitwerking daarvan, en de verhouding tussen De Waarheid en de CPN, zijn vastgelegd in het redactiestatuut. De eerste opgave voor De Waarheid is het verwerven van een hechte band met grotere groepen progressieve mensen. Dit kan bereikt worden door een krant te maken die van betekenis is voor heel links. In deze krant moeten naast communisten ook leden van andere progressieve partijen en deelnemers aan bewegingen (bijvoorbeeld vredesbeweging, vakbeweging, vrouwenbeweging) zich kunnen herkennen.

Een krant, die interessant en stimulerend is voor allen die maatschappelijke vernieuwing nastreven, die zich inzet tegen alle vormen van uitbuiting, repressie en discriminatie en optreedt tegen oorlogsvoorbereiding en oorlogsfahitsing en vóór het behoud van de vrede, is van de grootste betekenis voor het tot stand komen van progressieve machtsvorming die de CPN voor staat. Een sterke wisselwerking en wederzijdse beïnvloeding tussen lezers en krant moet worden nagestreefd.

In de overtuiging dat met grote inzet moet worden gewerkt aan de versterking van de krant, waarvoor ook vaak een beroep op de overvaardigheid van de lezers zal worden gedaan, is het tot stand brengen van breed samengestelde werkorganen of collectieven van groot belang.

Het debat in de partij en tussen lezers van De Waarheid, over de rol en de betekenis daarvan, moet worden voortgezet. Het congres draagt het partijbestuur op hiertoe conferenties en andere bijeenkomsten te beleggen en andere maatregelen te treffen die tot versterking van De Waarheid leiden.

Ter herinnering hier de letterlijke tekst van het congresbesluit.

Het feit dat het congres van de CPN zich zo nadrukkelijk met de ontwikkeling van De Waarheid bezig houdt, brengt het bestaan tot uitdrukking van de historische en actuele banden tussen de CPN en De Waarheid, banden die zowel politiek, financieel, organisatorisch als bestuurlijk van aard zijn.

Het laatste congres actualiseerde die relatie, uitgaande van het debat zoals zich dat de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.

Het legde de resultaten van het debat vast. Het congresbesluit komt dan ook niet uit de lucht vallen, maar is het resultaat van een jarenlange ontwikkeling en een nieuwe stap daarin.

Het congresbesluit past in de context van de overige congresbesluiten en in de ontwikkeling van de politiek van de partij van de laatste jaren: gezien deze politiek van de CPN kan een communistische krant in deze tijd niet anders zijn dan een krant die er zich op richt van betekenis te zijn voor heel links.

Het congresbesluit plaatst de inspanningen van de CPN in het kader van de grote betekenis van De

Waarheid voor het tot stand brengen van progressieve machtsvorming die de CPN voorstaat.

Op het congres werd een actueel kader voor de ontwikkeling van De Waarheid geformuleerd zoals dat voortvloeit uit de coalitiepolitiek van de partij en de identiteit van de krant. Deze is omschreven in het redactiestatuut, zowel in historische zin als in een toekomst-gerichte doelstelling: bij te dragen aan de omvorming van de maatschappij in socialistische richting.

Gezien haar identiteit en haar actuele taak neemt De Waarheid een bijzondere plaats in in de Nederlandse mediawereld: De Waarheid is de enige krant die verbonden is met het uitdrukkelijke streven naar progressieve machtsvorming door bundeling van alle progressieve groepen en partijen.

Dit onderstreept de betekenis van de krant voor progressieve politiek, en in het bijzonder ook voor de CPN.

Zonder De Waarheid is de politieke doelstelling van de partij heel wat moeilijker dichterbij te brengen; zonder de CPN met haar politieke en organisatorische werkzaamheid wordt de bestaansbasis van De Waarheid ondergraven en ontbreekt de garantie voor haar voortbestaan.

Gezien de banden tussen de CPN en De Waarheid draagt de partij een beslissende verantwoordelijkheid zowel voor het voortbestaan van de krant, als voor de verdere ontwikkeling in de richting van een krant die van betekenis is voor heel links.

Daarom geeft dat congresbesluit zowel die nauwe verbondenheid aan, als de oriëntatie op verbreding en journalistieke vernieuwing, die nodig zijn om De Waarheid haar rol in de progressieve machtsvorming te laten vervullen.

De Waarheid verdient de steun van de CPN

Volgens het partijbestuur verdient De Waarheid in de ontwikkeling die ze nu volgt de volle steun van de hele partij — wat iets anders is dan dat de CPN kritiekloos ten opzichte van de inhoud zou hoeven te staan: integendeel, die (opbouwende) kritiek is gewenst.

De Waarheid ontwikkelt zich in de richting waarin de CPN dat gewenst heeft en waarvoor de partij de ruimte heeft gecreëerd. Maar dat gaat niet zonder spanningen (naast enthousiasme) in de partij en bij bondgenoten.

Die spanningen in de CPN draaien ons inziens om een drietal vraagstukken:

A. Is De Waarheid een krant van de CPN. En laat de redactie zich wel genoeg aan de CPN gelegen liggen?

De Waarheid is wel degelijk een krant van de CPN: zij wordt uitgegeven door de Stichting Bepenak, die nauwe personele relaties heeft met het dagelijks bestuur van de CPN.

Het Stichtingsbestuur heeft bevoegdheid de hoofdredacteur te benoemen, te ontslaan of te schorsen, op voordracht van het dagelijks bestuur van de CPN, de redactie gehoord hebbende.

Het werk van de CPN is van groot belang voor De Waarheid. De partijorganisatie draagt bij tot ver-

spreiding, bezorging, inning van abonnementsgelden, financiële ondersteuning en werving.

Daarnaast leveren de contacten met en via de CPN ook een flink deel van de journalistieke bronnen voor de redactie.

Belangrijker dan de formele relatie is dan ook het feit dat dagelijks de activiteiten van honderden partijgenoten gericht zijn op het verschijnen van De Waarheid. Dat is de huidige situatie en daarvan is de partij, haar leiding en de redactie van De Waarheid zich ten volle bewust.

De redactie van De Waarheid heeft van de CPN haar eigen 'journalistieke en politieke verantwoordelijkheid' gekregen binnen haar identiteit, verwoord in het redactiestatuut, en in het actuele kader van het congresbesluit. De CPN deed dat omdat zij het van het grootste belang vond dat er een krant is in Nederland die verbonden is met het streven naar progressieve machtsvorming door bundeling van alle progressieve groepen en partijen. Dat doel, ook het doel van de CPN, kan De Waarheid als krant slechts vervullen als haar een eigen verantwoordelijkheid wordt gegeven.

De Waarheid onderscheidt zich van andere progressieve dagbladen door bijvoorbeeld politiek niet op te vatten als puur een zaak van gekozen organen, maar mede als strijd van onderaf waarbij de massabeweging doorslaggevend is, de mensen hun toekomst in eigen hand wordt gelegd.

Het enige dagblad dat deze maatschappij in essentie niet wil opvatten als een samenstel van regelingen, maar als een strijdtooneel van onderdrukten met machthebbers.

Als De Waarheid niet blijft en door deze moeilijke periode heen wordt gehaald zal Nederland voor lange tijd van een krant met zo'n opvatting van politiek verstoken blijven. Dat zal een harde klap betekenen voor de linkse beweging.

Het is een uitdaging voor die linkse beweging De Waarheid in stand te houden. En zoals de CPN een bijzondere positie heeft ten opzichte van De Waarheid heeft zij ook een bijzondere verantwoordelijkheid daarbij.

De opvatting over wat-politiek-is die De Waarheid uitdraagt, is ook de opvatting van politiek waar de CPN voor staat — maar gelukkig niet alleen de CPN! De CPN heeft de eigen politieke en journalistieke verantwoordelijkheid van de redactie erkend.

Dat is niet alleen een kwestie van praktische arbeidsdeling tussen dagblad-uitgever en dagblad-redactie. Het is ook en vooral een politieke noodzaak. Om te kunnen functioneren als platform voor discussie voor progressieve machtsbundeling moet de redactie een zekere afstand kunnen bewaren ten opzichte van de verschillende posities in dit debat. De CPN dient voorwaarden te scheppen voor De Waarheid om deze functie te kunnen vervullen.

De redactie moet als platform ruimte bieden aan de verschillende standpunten van (stromingen in) progressieve partijen en bewegingen.

Toegespitst op de relatie Waarheid - CPN komen we dan bij het tweede deel van de vraagstelling van deze paragraaf:

Laat de redactie van De Waarheid zich wel genoeg gelegen liggen aan de CPN? Het antwoord op deze

vraag moet bekeken worden tegen het licht van enerzijds genoemde eigen redactionele verantwoordelijkheid, anderzijds de genoemde nauwe band die de CPN en veel communisten persoonlijk, met De Waarheid hebben.

Deze binding maakt het noodzakelijk en natuurlijk tot standpunten van de CPN(-leiding) op hoofdpunten van de politiek duidelijk herkenbaar in De Waarheid zijn terug te vinden en dat diverse opvattingen van communisten aandacht krijgen. De journalistieke verwerking is echter een taak van de redactie, waarbij niet iedere stellingname van iedere CPN-er de krant zal halen. Daar zal dus een spanningsveld blijven liggen. Een open communicatie tussen alle betrokkenen is nodig om daarin een goed evenwicht te vinden. We nemen aan dat de redactie bereid blijft hierover intensief contact te houden.

B. Functioneert de redactie als een partij in de partij?

De Waarheid, als krant, heeft een mening over hoofdzaken in de Nederlandse en buitenlandse politiek, maar soms ook over ethische of culturele vraagstukken.

Het is in Nederland gebruikelijk dat kranten als krant meningen hebben over alle mogelijke gebeurtenissen. Voor een krant als De Waarheid die niet alleen nieuws wil geven maar ook iets wil bereiken, organisator wil zijn van progressieve machtsvorming en — concreter — van bepaalde acties; voor zo'n krant is een mening onontbeerlijk. Deze wordt verwoord in hoofdredactionele artikelen, maar blijkt ook uit de richting van campagnes die de krant opzet.

Een krant zou geen krant zijn als ze die mening zou willen opleggen aan de verdere vulling van haar eigen kolommen. Het is juist de functie van De Waarheid opvattingen naast elkaar te zetten, discussie te organiseren, een platform te zijn met de bedoeling progressief Nederland verder te helpen.

Juist verrassende opvattingen, die iets nieuws inhouden, die afwijken van wat algemeen al gedacht werd, kunnen een krant interessant maken.

De Waarheid heeft als krant een mening, maar het zou zeer on-krants en on-Waarheids zijn die mening binnen het progressieve debat persé te willen door-drijven.

In een recent verleden kon de mening van De Waarheid (niet alleen neergelegd in hoofdredactionele artikelen, maar ook in vele politieke berichten daarnaast) beschouwd worden als de mening van de CPN(-leiding). Terwijl de pluriformiteit aan meningen in De Waarheid groter werd, nam, parallel daaraan, de pluriformiteit in de CPN toe. Natuurlijk waren er op hoofdpunten standpunten van de CPN(-leiding, maar in toenemende mate functioneerden binnen de CPN ook andere standpunten, soms nadrukkelijk tegenover die van de leiding.

Voor alle betrokkenen is het daarmee omgaan even wennen geweest, of is het dat nog — ook voor de redactie van De Waarheid.

Het is de taak van journalisten om nieuwe opvattingen of gebeurtenissen te signaleren en pogingen te doen die te interpreteren, een plaats te geven binnen het debat, er, kortom beschouwingen over te schrijven. Dat redacteuren in dat kader regelmatig binnen het door de hoofdredactie bepaalde beleid, hun me-

ing ventileren in de krant is een doodnormaal iets. Dat is iets anders dan dé mening van dé krant. Ook journalisten geven echter niet hun mening aan lezers om die op te dringen, ingedeelde.

Ve hebben wat dat betreft met instemming kennis genomen van de opvatting van de redactie dat deze 'niet tussen de feiten en de lezer mag gaan staan'.

Ve nemen aan dat daarmee ook bedoeld wordt dat de redactie niet tussen meningen die leven in de CPN (want daar gaat het ons hier om) en de lezer zal gaan staan.

De 'eigen journalistieke en politieke verantwoordelijkheid' van de redactie heeft uiteraard ook betrekking op de standpunten die De Waarheid inneemt.

Ve verwachten van De Waarheid dat de standpunten van de CPN-leiding duidelijk herkenbaar in De Waarheid zijn terug te vinden (zie de vorige paragraaf). En we zijn van mening dat de zelf-opvatting die De Waarheidsredactie ons gepresenteerd heeft over de controleerbaarheid van feiten naast opinie, ervoor garant staat dat de redactie nooit als persgroep binnen de CPN zal functioneren. Uiteraard speelt De Waarheid — als platform — een rol in discussies die de CPN bezighouden.

C. Hoe verhoudt zich kritiek op de CPN tot kritiek op de oriëntatie van De Waarheid?

De kritiek op berichtgeving in De Waarheid van de kant van leden van de partij is velerlei.

Daarbij is het nodig om een duidelijk onderscheid te maken tussen kritiek op de oriëntatie van de redactie en de standpunten van De Waarheid enerzijds en kritiek op de standpunten van de CPN die verwoord worden anderzijds.

Er is kritiek op de wijze waarop standpunten van de CPN worden weergegeven en de selectie daarin (zie ook de laatste alinea's van punt a).

Maar ook komt het voor, dat onvrede bij communisten over standpunten die de CPN heeft ingenomen, gericht wordt op De Waarheid. Dat leidt soms tot vermindering van de actieve steun voor De Waarheid. Bijvoorbeeld: de houding ten opzichte van de ontwikkelingen in Polen en de steun aan het streven van het vakverbond Solidariteit; de oriëntatie op progressieve samenwerking.

Communisten die kritiek hebben op zulke CPN-standpunten moeten en kunnen bij de CPN terecht. Het is duidelijk dat voor sommigen van hen deze keuzen van de CPN moeilijk te verwerken zijn en dat De Waarheid, alleen al omdat die dagelijks verschijnt, hen hier het hardst mee confronteert.

Kritiek op deze partij-standpunten dient echter niet vermengd te worden met kritiek op de journalistieke formule van De Waarheid. Bovendien kan de steun die nodig is voor het voortbestaan van De Waarheid niet afhankelijk worden gesteld van onderdelen van de partijdiscussie.

Gezien de gemeenschappelijkheid in doelstellingen die heel nadrukkelijk in de partij en tussen de CPN en De Waarheid bestaat, meent het partijbestuur dat de garantie voor die steun constant aanwezig moet en kan blijven.

van de andere kant gaan we ervan uit dat de redactie van De Waarheid rekening houdt met het proces van verwerking van zulke standpunten in de CPN, en technische kritiek serieus neemt en verwerkt.

Kritiek op de standpunten van de CPN moet duidelijk onderscheiden blijven van kritiek op de oriëntatie van de redactie en de standpunten van De Waarheid. Dit laatste hoort thuis in het debat tussen redactie en de lezers.

Daarover meer in een volgend hoofdstuk

De onderscheiden verantwoordelijkheden en de discussie over verbreding

In het debat rond De Waarheid worden de verschillende verantwoordelijkheden rond eigendom, uitgave, beheer, inhoud e.d., kortom in het hele proces van het maken van de krant, stevig door elkaar gegooid. Zo gek is dat niet, gezien de oude situatie waarin de vanzelfsprekende onderlinge relaties het beeld bepaalden.

Bij de nieuwe ontwikkeling rond de krant is inzicht in en verdere ontwikkeling van het onderscheid tussen de verschillende verantwoordelijkheden noodzakelijk.

Op basis daarvan kan een efficiënte coördinatie tot stand komen.

Het is logisch dat in het debat over de ontwikkeling van De Waarheid tot een krant voor heel links, dat voortvloeit uit het congresbesluit, volop van gedachten gewisseld wordt over verbredingsvormen op alle niveau's.

In de eerste plaats moet de krant 'interessant en stimulerend zijn voor allen die maatschappelijke vernieuwing nastreven' en zal de verbreding dus in de eerste plaats in de kolommen van De Waarheid gestalte krijgen.

Het 'verwerven van een hechte band met grotere groepen progressieve mensen' zal echter tegelijkertijd in het draagvlak voor en de organisatie van de krant vorm gegeven moeten worden. Dat binnen links in toenemende mate bereidheid bestaat deel te nemen aan zowel het maken van als het werken met De Waarheid is in de afgelopen maanden gebleken. De oproep van 160, de eerste tot stand gekomen brede collectieven, de debatbijeenkomsten wijzen hierop.

Hieronder lopen we de verschillende bij de krant betrokken geleidingen/verantwoordelijkheden langs, formuleren uitgangspunten bij het functioneren van deze geleidingen en behandelen per onderdeel de mogelijke verbredingsvormen.

De collectieven, de afdelingen, de agentschappen

Zonder een sterke plaatselijke basis kan De Waarheid niet bestaan. De grote vrijwillige inzet door deelname aan bezorging, administratie, inning en werving is beslissend voor zowel bestaan als groei van de krant.

Aan al dit werk wordt door communisten een grote — niet in geld uit te drukken — bijdrage geleverd. In meerdere plaatsen zijn nu ook leden van andere politieke partijen en niet-partijgebonden mensen bij dit werk betrokken. Het congresbesluit riep op tot de vorming van breed samengestelde collectieven. Het is duidelijk dat — wanneer we deze ontwikkeling wil-

len vasthouden en versterken — collectieven de ruimte moeten krijgen tot activiteit onder eigen verantwoordelijkheid.

De CPN ontlast zich hiermee niet van haar verantwoordelijkheid voor de krant. Besturen hebben juist de taak leden van de partij te inspireren tot deelname aan het werk van de collectieven.

Tegelijk moet nagegaan worden via welke organisatorische vormen de werfactiviteiten door de CPN zelf versterkt kunnen worden, en hoe de verhouding is tussen werfcollectieven en CPN-afdelingen.

Het probleem doet zich hier en daar voor dat waar CPN-afdelingen te maken krijgen (gelukkig) met een kant-en-klare opzet van een werfcampagne en werf-materiaal, het mobiliseren van CPN-leden stroef verloopt, mede omdat het meepraten over de aanpak ontbroken heeft. Dat werkt zowel frustrerend voor de werfcollectieven als voor partij-afdelingen. Er moeten vormen gevonden worden om plaatselijke afstemming te vinden van activiteiten van de CPN en van breder samengestelde werfcollectieven, zodat die elkaar versterken.

De campagneleiding

Voor het ontwikkelen van groei van de krant is het noodzakelijk dat de bijdrage van alle betrokken geledingen bij de krant op elkaar worden afgestemd. Er is nauwe coördinatie nodig.

De in februari 1983 gevormde landelijke campagne-leiding heeft hierin een belangrijke rol gespeeld.

Het regelmatig overleg van vertegenwoordig(st)ers van diverse afdelingen van De Waarheid en vertegenwoordig(st)ers van een aantal collectieven is in de campagne zeer nuttig gebleken.

Tegelijkertijd constateren we dat de georganiseerde bijdrage vanuit de CPN in de campagne nog onvoldoende is.

Het partijbestuur besluit tot een sterker en regelmatig contact met de campagneleiding opdat — in het belang van de campagne — meer wisselwerking tot stand komt.

Met de campagneleiding — die functioneert onder verantwoordelijkheid van de directie van De Waarheid en zich bezig houdt met werving, onderzoek en public-relations — wordt duidelijk en inzichtelijk een plek gecreëerd waar de diverse activiteiten vanuit ieders verantwoordelijkheid op elkaar kunnen worden afgestemd.

Op deze wijze is de CPN nauw verbonden met het werk rond de krant, maar dat werk wordt niet opgesloten in de CPN en is dus ook toegankelijk voor niet-CPN-leden. Ook het opereren van De Waarheid op de linkse markt, waartoe de noodzaak zich bij een krant voor heel links opdringt, kan met het bestaan van de campagneleiding beter mogelijk gemaakt worden.

De redactie

De redactie is verantwoordelijk voor de inhoud van de krant en de journalistieke formule. Zij doet dit vanuit haar eigen journalistieke en politieke verantwoordelijkheid.

Zij onderhoudt hiertoe relaties met de CPN, maar daarnaast natuurlijk ook met vele andere partijen, groepen, personen, persbureaus, media in binnen- en buitenland.

Op dit moment is bij de redactie van De Waarheid een reeks besprekingen gaande, gericht op verbetering van de kwaliteit van De Waarheid als journalistiek produkt.

In de afgelopen periode zijn bij het redactionele werk meer medewerk(st)ers aangetrokken. Hun inzet is zeer essentieel én om als krant op deskundige wijze de veelheid aan interessante terreinen te bestrijken (de kernredactie is hier door haar te beperkte samenstelling niet toe in staat) én om verder vorm te geven aan een proces van inhoudelijke verbreding. In dit verband past ook de mogelijkheid om niet-CPN-leden op te nemen in de redactie.

Tenslotte: de verhoudingen binnen de redactie en de relatie met het dagelijks bestuur van de CPN zijn in het redactiestatuut geregeld.

De directie

De directie is verantwoordelijk voor het dagelijks beheer en de coördinatie: financiën van de krant, abonneewerving, advertentie- en personeelsbeleid (in geval van de redactie: personeelsleden worden, conform het redactiestatuut, aangenomen of ontslagen op voordracht van de hoofdredacteur). Zij onderhoudt op alle niveaus (partijbestuur, dagelijks bestuur, districten, afdelingen) een nauwe relatie met de CPN, aangezien deze het grootste deel van de bezorging, werving en agentschappen organiseert.

Zij onderhoudt een nauwe relatie met de (hoofd)redactie in verband met de planning, het oriënteren van de werving op de inhoud van de krant en omgekeerd van de inhoud op behoud en uitbreiding van het abonneebestand. Haar hoofdzorg is dus De Waarheid als commercieel produkt, dat zijn marktpositie dient te versterken.

De directie houdt nauw contact met het Stichtingsbestuur.

Het Stichtingsbestuur

De band tussen de Stichting Bepenk en de CPN is in personele zin geregeld: partijbestuurders- en dagelijks bestuursleden maken deel uit van het Stichtingsbestuur. Het heeft vooral tot taak de bewaking van de identiteit van De Waarheid, zoals vastgelegd in het redactiestatuut. Een nauwe relatie onderhoudt het Stichtingsbestuur met het dagelijks bestuur dat bijvoorbeeld bij benoeming van een nieuwe hoofdredacteur de kandida(al)t(e) voordraagt aan het Stichtingsbestuur, na consultatie van de redactie.

In het zich ontwikkelende debat is de kwestie van het 'beheer', met name de verbreding van de samenstelling van het Stichtingsbestuur, aan de orde gesteld. Het partijbestuur acht een dergelijke stap op dit moment niet nodig. De betrokkenheid van het Stichtingsbestuur bij de inhoud van De Waarheid reikt — zoals eerder aangegeven — niet verder dan de identiteitsbewaking conform het redactiestatuut. Op ba-

sis van deze identiteitsomschrijving kan binnen de redactie en de organisatie verbreding gestalte krijgen.

Wanneer verbreding van het beheer van De Waarheid bij kan dragen aan een versterkte financiële en politieke basis voor de krant, is het nodig daarvoor vormen en structuren te zoeken. Het partijbestuur is bereid hierover een verdere discussie te ontwikkelen.

Het partijbestuur

De gekozen leiding van de CPN draagt het partijbestuur een bijzondere verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de congresbesluiten en voor CPN-activiteiten ter versterking van De Waarheid. Aangezien de *orientatie daarin gericht* is op verbreding van het draagvlak van De Waarheid, rekent het partijbestuur het zich tot zijn taak politieke initiatieven tot verbreding te steunen en te ontwikkelen. Hiertoe treedt ze daar waar mogelijk in contact met andere progressieve organisaties.

De vele van bovenstaande relaties lopen natuurlijk rechtstreeks in de dagelijkse gang van zaken. De band tussen de CPN en De Waarheid ligt in de eerste plaats besloten in de dagelijkse betrokkenheid van vele communisten bij de krant.

Tenslotte: op dit moment vindt er een doorlichting van het hele bedrijf plaats. Dit levert wellicht nieuwe gegevens en beleidsaanbevelingen op voor de invulling van de verschillende verantwoordelijkheden.

Het debat met de lezers

De betrokkenheid van vele lezers bij de krant is zeer intens. De dagelijkse inhoud onderwerp van vele discussies.

Aangezien een groot aantal lezers lid is van de CPN, vinden veel discussies plaats in CPN-verband.

Het is dan ook logisch dat het partijbestuur en andere besturen de taak hebben aan de discussie in de partij vorm te geven.

Kritiek kan van daaruit verwerkt worden naar directie en redactie toe.

De discussie over de inhoud kan echter niet uitsluitend via de CPN gesluisd worden.

Er zijn vormen nodig die een regelmatig en openhartig contact met alle lezers mogelijk maken.

In de afgelopen tijd zijn hiertoe al vele initiatieven genomen, bv. door het organiseren van lezersbijeenkomsten, ronde tafelgesprekken en forums.

Het debat dat zich op veel van dit soort bijeenkomsten ontwikkelt kan bijdragen aan (kwaliteits)verbetering van de krant.

Versterking van De Waarheid

De taak die het congres ons stelt, vereist een grote inzet van de partij in al haar geledingen.

Amper 6 maanden na het congres kan geconstateerd worden dat meer progressieve mensen met communisten willen werken aan de versterking van De Waarheid.

In het zoeken naar breedgedragen alternatieven voor het bestaande, in het verwoorden van verzet tegen de politiek van de regering-Lubbers, in het tonen van perspectief door beschrijving van ervaringen in actie en debat, in het helpen voorkomen van stationering van kruisraketten speelt De Waarheid een belangrijke rol.

In het belang van die politieke doelstelling verdient De Waarheid versterkt te worden.

Het partijbestuur roept de leden van de CPN op verdere aanzetten te geven tot en bij te dragen aan een campagne voor De Waarheid.

Ze roept op de in sommige delen van de partij bestaande passiviteit te doorbreken.

Met onze inzet is het mogelijk het abonnee-aantal te vergroten. Opzeggers kunnen we vragen hun steun aan De Waarheid te hervatten. We signaleren de belangstelling in bredere kring voor een ontwikkeling van De Waarheid naar een krant die van betekenis is voor heel links. Dat is een aansporing om een vergrote inspanning te leveren om abonnee-winst te boeken.

Die uitbreiding is om politieke en economische redenen urgent.

We roepen de leden van de partij op de vele, vele relaties in actie en debat aan te wenden ten behoeve van De Waarheid. De ontwikkeling van een veel grootschaliger debat binnen links zien we als essentieel element in de zo noodzakelijke versterking.

De vorming van breed samengestelde werkgroepen en collectieven en het organiseren van een offensieve start van de campagne door middel van bijeenkomsten en feesten tussen half september en half oktober kunnen een stevige basis leggen voor de na-jaarscampagne.

Verklaring van het Partijbestuur van de CPN

Het partijbestuur van de CPN, bijeen in spoedzitting op zaterdag 20 augustus, roept alle leden van de partij op tot nieuwe initiatieven voor behoud en versterking van De Waarheid.

In de strijd tegen de regering-Lubbers, bij de voorbereiding van de grote vredesdemonstratie van 29 oktober, voor de noodzaak tot verder optreden voor progressieve samenwerking en machtsvorming, is De Waarheid als krant voor heel links een onmisbaar instrument.

Het partijbestuur onderstreept wat daarover in de notitie van 15 juni j.l. wordt gezegd:

'Zonder De Waarheid is de politieke doelstelling van de partij heel wat moeilijker dichterbij te brengen; zonder de CPN met haar politieke en organisatorische werkzaamheid wordt de bestaansbasis van De Waarheid ondergraven en ontbreekt de garantie voor haar voortbestaan. Gezien de banden tussen de CPN en De Waarheid draagt de partij een beslissende verantwoordelijkheid zowel voor het voortbestaan van de krant, als voor de verdere ontwikkeling in de richting van een krant die van betekenis is voor heel links.'

Het partijbestuur doet zijn oproep als conclusie van de bespreking, gewijd aan het plotselinge aftreden van Bart Schmidt als hoofdredacteur van De Waarheid en tevens als lid van het partijbestuur. Het partijbestuur betreurt dat partijgenoot Bart Schmidt zich genoodzaakt heeft gevoeld om deze stap te nemen en spreekt de hoop uit dat hij de gelegenheid zal weten te vinden om zijn bijdrage aan het werk van de partij in enigerlei vorm voort te zetten.

Het partijbestuur wil met nadruk stellen dat de koers van de krant zoals die zich onder zijn hoofdredacteurschap heeft ontwikkeld, in overeenstemming is met de besluiten van het 28ste congres, zoals dat ook in de notitie over De Waarheid is uitgewerkt:

'Volgens het partijbestuur verdient De Waarheid in de ontwikkeling die ze nu volgt de volle steun van de hele partij — wat iets anders is dan dat de CPN kritiekloos ten opzichte van de inhoud zou hoeven te staan; integendeel, die (opbouwende) kritiek is gewenst'.

Op grond hiervan wijst het partijbestuur elke suggestie af dat er fundamentele politieke tegenstellingen zouden zijn tussen partijbestuur en redactie over de koers van de krant of dat het partijbestuur toegeeft aan pressiegroepen die de partijdiscussie willen verengen tot machtsstrijd rond De Waarheid.

Zij spreekt dit met name uit in reactie op bijdragen in het jongste nummer van de CPN-ledenkrant, die de directe aanleiding vormen voor de gerezen problemen. De toezetting van het geheel van artikelen over De Waarheid waarin de visie van het partijbestuur volledig ontbreekt, is niet in overeenstemming met de besluiten van het partijbestuur van 15 juni j.l. Bovendien veroordeelt het partijbestuur die passages waarin verdachtmakingen en aantijgingen jegens de redactie worden gedaan. Dit is een terugval in discussiemethoden, die haaks staat op de idealen die de partij uitdraagt.

Het partijbestuur is ernstig verontrust over een dergelijk klimaat in de partij en doet een dringend beroep op alle leden stelling te nemen tegen dergelijke discussie- en strijdmethoden.

Op voorstel van het dagelijks bestuur neemt het partijbestuur de volgende besluiten:

A. met betrekking tot De Waarheid.

Besloten wordt tot de instelling van een werkgroep die voorstellen aan de partij voor de najaarscampagne voor nieuwe abonnees en geld voor de krant verder zal uitwerken. Dit in navolging van de notitie over De Waarheid en reeds genomen stappen ter uitvoering van de daarin gestelde doelen.

Het partijbestuur stemt in met het besluit van het dagelijks bestuur om op zo kort mogelijke termijn stappen te zetten om te komen tot de benoeming van een hoofdredacteur/trice die in overeenstemming met het redactiestatuut en in lijn van de notitie van het partijbestuur in staat is om het redactiewerk te leiden en binnen een gecoördineerde aanpak te werken. Het bereiken van overeenstemming tussen partijleiding, directie en redactie is daarbij uitgangspunt.

B. met betrekking tot de ledenkrant.

De al geplande bespreking over opzet, redactiebeleid en functie van de ledenkrant moet bespoedigd worden. Het partijbestuur heeft een werkgroep ingesteld met de taak hiervoor concrete voorstellen uit te werken, ook m.b.t. de samenstelling van de redactie van de ledenkrant.

Totdat het partijbestuur hierover besluiten heeft genomen draagt het dagelijks bestuur zorg voor het verschijnen van de ledenkrant. Het partijbestuur besluit tevens tot uitgave op korte termijn van een extra ledenkrant gericht op versterking van de CPN-campagne voor De Waarheid, uitgaande van de notitie van het partijbestuur.

20 augustus 1983

De volgende partijdocumenten zijn opgenomen in de CPN ledenkrant.

NA 1 MEI: NIEUWE STAPPEN ZETTEN.

Voorstel van het PB tot onderzoek van gezamenlijk progressief plan;

20 mei '83 / no 4

KANDIDATEN VOOR DE EERSTE KAMER

20 mei '83 / no 4

EUROPESE VERKIEZINGEN

Oriëntatie van het PB t.a.v. uitgangspunten en samenwerking

20 mei '83 / no 4

OVER DE CONFERENTIE CRISISBESTRIJDING EN MAATSCHAPPIJVERNIEUWING

Algemene conclusies van het PB van de CPN

20 mei '83 / no 4

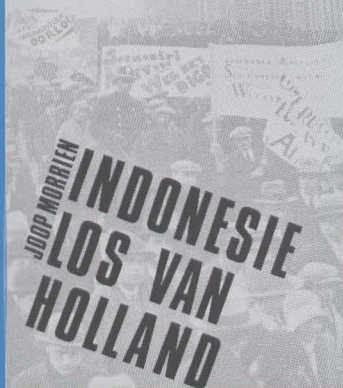
PROCEDURE PARTIJPROGRAM

Vaststelling door het PB van de procedure in verband met de besluitvorming over het ontwerp-

partijprogramma tot en met het buitengewone congres hierover op 4 en 5 februari 1984

18 aug '83 no 5

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalisten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 31,50

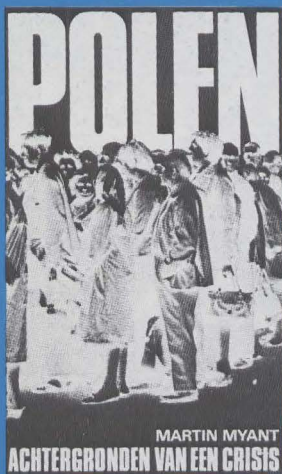

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangens naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd. In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen” mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

PEN C

on v. Hoek

e gemeenschappelijke Europese lijst

ck Oudenampsen

en jaar solidariteit met Chili

bel Walraven

meentepolitiek en bezuinigingen

ermke Ketting-Jager — Fré Meis

e eigen huis opeten?

arcus Bakker

et buurmeisje van Maarten 't Hart

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 8
oktober 1983

REDACTIE

M. Bakker (hoofdredacteur)
I. Blekman
K. Korevaar
D. Oudenampsen
W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Lay-out:
B. IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Ton van Hoek
EUROPESE VERKIEZINGEN
EN PROGRESSIEVE
SAMENWERKING 281

Dick Oudenampsen
TIEN JAAR SOLIDARITEIT
MET CHILI 289

Roel Walraven
OVERHEDEN TUSSEN RIJK
EN BEVOLKING 293

Wemke Ketting-Jager
Fré Meis
WONEN OF OPETEN?
DE STRIJD OM HET
BEHOUD VAN EIGEN HUIS 298

Marcus Bakker
HET BUURMEISJE VAN
MAARTEN 'T HART 303

PARTIJDOCUMENTEN 310

De Europese verkiezingen, die volgend jaar — 14 juni 1984 — plaatsvinden, werpen hun schaduw al vooruit.

Niet zozeer omdat het Europese parlement nu zo populair is bij de kiezers. Wel omdat nu al aan de orde is of nieuwe vormen van samenwerking tussen politieke partijen ter linkerzijde tot stand kunnen worden gebracht. En daarnaast zal de uitslag van

die verkiezingen ongetwijfeld ook gezien worden als een meningspeiling over anderhalf jaar kabinet-Lubbers. Vandaar dat zowel regerings- als oppositiepartijen zich in gedachten al met deze verkiezingen bezighouden.

In dit artikel aandacht voor de voorbereidingen voor een gemeenschappelijke lijst waaraan de CPN zal deelnemen.

EUROPESE VERKIEZINGEN en progressieve samenwerking

Links en 'Europese integratie'

Bij de kiezer ligt de Europese Gemeenschap (EG) en het Europese parlement niet zo ekker, maar bij de partijen ter linkerzijde al evenmin. In hun kritiek op de EG beginnen *deze partijen tenminste* naar elkaar toe te roeien.

CPN

De CPN verzette zich tegen de vorming van de EG, vooral omdat de zeggenschap in eigen land ondergraven dreigde te worden. Ook het Europese parlement was oorspronkelijk bedoeld als onderdeel van een supra-nationale structuur die vooral de grote, internationaal opererende concerns ten goede zou komen. Onderdeel van de plannen was ook een integratie van militaire en politieke structuren. Maar de wir-war van conflicterende belangen en het verzet tegen drastische 'Europese integratie'-plannen heeft van de bedoelingen van veel plannenmakers niet zo

veel heel gelaten. Plannen voor een Europese Defensiegemeenschap leden al lang geleden schipbreuk. Het verzet tegen een mogelijke Westeuropese kernmacht blijft levend.

Ook de *politieke* samenwerking van de EG-landen nam in het geheel niet zo'n vaart als wel de bedoeling was. In een aantal kwesties van buitenlandse politiek worden de standpunten gecoördineerd, maar van één buitenlandse politiek van de EG is gelukkig lang geen sprake.

Het Europese parlement werd dus niet het gevreesde supra-nationale wetgevende instituut. De bevoegdheden bleven adviseerend en controlerend. Wel is het een internationaal podium voor meningsvorming en drukuitoefening. En dat moet je vooral niet aan rechts overlaten. Ook op dit niveau moeten de bewegingen voor de vrede, voor sociale rechtvaardigheid, voor bescherming van het milieu, vóór feminisering en tegen het fascisme een stem krijgen. Een stem die pleit voor een andere Europese politiek en die visies daarop meer macht weet te geven.

PSP

De PSP verschilt niet veel van de CPN in visie op EG en Europees parlement. Wel stelt zij de eis van uittreden van Nederland uit de EG, terwijl de CPN dat geen actuele kwestie acht. Maar ook de PSP ziet een functie voor het optreden in het Europees parlement. De voorstanders van een boycot moeten het ook in die partij afleggen tegen een meerderheid die vertegenwoordiging van belang acht.

PPR

De PPR is de laatste jaren opgeschoven in haar beoordeling van de Europese Gemeenschap. Aanvankelijk veel meer sympathiserend met het 'integratie-streven', komt de PPR nu onomwonden tot de conclusie dat de 'idealistische belofte van een verenigd Europa' geheel niet is waargemaakt. De een geeft daarbij vooral als oorzaak de overheersende rol van de multinationale ondernemingen, de ander meer het grootschalige groeidenken. Maar met welk accent dan ook, met deze opstelling is de PPR dicht bij de andere genoemde partijen komen staan.

PvdA

Ook in de PvdA kijkt men steeds kritischer tegen de EG aan. Minder dan de genoemde partijen, maar het Vondeling-tijdperk van grote nadruk op verdere integratie en de betekenis van supra-nationale instellingen lijkt voorbij. Ook voor de PvdA is het duidelijk dat de EG geen garantie tegen crisis en werkloosheid is geworden. Bij deze partij ligt nu meer de nadruk op het bedenken van mogelijke praktische maatregelen in internationaal verband ter bestrijding van de werkloosheid.

Dat laatste biedt ook raakvlakken met het

denken in de CPN en de andere partijen. Daar wordt immers gepleit voor maatregelen die de economie kunnen stimuleren en werkgelegenheid kunnen behouden en scheppen; dus vooral in die sectoren die veel werkgelegenheid met zich brengen. En dan liefst natuurlijk wel in een maatschappelijk zinvolle productie die mens en natuur in een leefbare verhouding brengt/laat.

Nationale samenwerking

De progressieve partijen in Nederland verschillen dus nog wel in hun visies ten aanzien van de EG. Maar de kritiek op de EG-politiek is algemener geworden, zeker bij CPN, PSP en PPR. En ook met de PvdA lijkt op het Europese niveau een praktische samenwerking mogelijk.

De stellingnames van de EVP vormen, voorzover ze bekend zijn, geen belemmering voor samenwerking.

D'66 staat in dit geheel een beetje apart, omdat die partij nog zeer sterk op de toer van Europese integratie zit en bijvoorbeeld herhaaldelijk pleit voor oplossingen van bewapenings- en defensievraagstukken in Westeuropees verband, in plaats van de nadruk te leggen op de eigen, zelfstandige rol van Nederland. Samenwerking met D'66 in Europese politiek is daarom veel moeilijker.

Van meer betekenis is echter dat op hoofdpunten van de politiek de samenwerking tussen progressieve partijen in Nederland dusdanige vormen heeft gevonden, dat overeenstemming op die gebieden belangrijker is dan de bestaande verschillen. Met name als het om het Europees parlement gaat zie je vaak meer overeenkomst tussen de Nederlandse progressieve partijen dan tussen die partijen afzonderlijk en hun Westeuropese zusterpartijen, bijvoorbeeld tussen PvdA en SPD.

Met name de terreinen van vredesstrijd

(het anti-rakettenverzet), milieuproblematiek en bestrijding van racisme en fascisme geven in Nederland praktische vormen van samenwerking en overleg te zien tussen de progressieve partijen, die in de EG-landen verder nauwelijks voorkomen. De grote bewegingen op deze gebieden hebben de Nederlandse progressieve partijen dichter bijeen gebracht en vaak ook coalities met delen van rechts mogelijk gemaakt. In dat proces zijn traditionele scheidslijnen en ingeroeste houdingen tussen partijen — die soms van voor de Tweede Wereldoorlog stammen, maar vooral in de koude oorlog zijn verdiept — aan het verdwijnen. Zoals bekend heeft de CPN het zich tot een hoofdoel gesteld om dit proces vooruit te brengen. Dat geldt voor de nationale verhoudingen, maar ook op internationaal gebied.

Internationale samenwerking

Wat dat betreft is het interessant om te zien dat tussen bewegingen in verschillende landen nieuwe vormen van internationale samenwerking ontstaan die uitgaan van ieders zelfstandigheid en autonomie. De vredesbeweging is daarvan natuurlijk een duidelijk voorbeeld. Maar ook op het gebied van milieu-acties, vooral tegen kerncentrales, dumping van radioactief afval en chemisch afval zijn daarvan vele voorbeelden te geven.

De internationale samenwerking in acties voor legalisatie van abortus en vrije versprekking van voorbehoedmiddelen geven ook dat beeld te zien. Ook tussen homobewegingen in verschillende landen komt samenwerking tot stand.

De acties van deze verschillende bewegingen vormen niet alleen nationaal, maar ook internationaal een aansporing om tot meer contact en samenwerking tussen de progressieve partijen te komen. Ook voor die samenwerking geldt dat zij zich alleen

maar kan ontwikkelen als zij uitgaat van de zelfstandigheid en autonomie van de diverse partijen en zich steeds weer weet te richten op de hoofdpunten waarop overeenstemming mogelijk is, bij alle verschillen die bestaan.

Internationale contacten CPN

Het is mede in dat kader dat de CPN haar internationale contacten in de afgelopen maanden heeft verbreed. Zo werden voor het eerst gesprekken gevoerd met de Westduitse Grünen en de Vlaams-Belgische groene partij Agalev (afkorting van Anders GAan LEVen). Tevens met de Socialistische Partij (Vlaanderen) en met de Deense Socialistische Partij (SF) die voortgekomen is uit een afsplitsing van de Deense Communistische Partij (DKP).

Het is bij deze contacten opvallend om te merken dat de relaties van genoemde partijen met de communistische partijen in eigen land — de Westduitse DKP, de Belgische BKP en de Deense DKP — over het algemeen veel slechter zijn dan de onderlinge verhoudingen binnen links in Nederland. Het overwinnen van breuken en het zoeken van concrete vormen van samenwerking, dat in ons land door de CPN sterk wordt gestimuleerd, is in andere landen duidelijk minder ver ontwikkeld.

Juist omdat de CPN deze doelstelling heeft, wil zij zich ook niet laten dwingen tot keuzes in de contacten of samenwerkingsvormen over de grenzen heen. Zij wil dus niet oude contacten vervangen door nieuwe, maar haar internationale activiteit *verbreden*.

In al die contacten pleiten CPN-vertegenwoordigers op grond van onze Nederlandse ervaringen voor brede progressieve samenwerking op internationaal niveau. Dat het ontwikkelen daarvan heel wat voeten in de aarde zal hebben, bleek bijvoorbeeld in de gesprekken met vertegen-

woordigers van de Westduitse Grünen en het Vlaamse Agalev. Zij keken met enige vrees naar de samenwerkingspatronen in Nederland, met name de voorbereidingen van de Europese verkiezingen. Het feit dat communisten daaraan deelnemen, moesten ze natuurlijk accepteren.

Maar ze hoopten dat het geen invloed zou hebben op de situatie in eigen land, omdat men zich daar verre houdt van (officieel) contact met de communistische partij en een dergelijk contact ook als negatief beschouwt voor de eigen ontwikkelingsmogelijkheden. Ook de relaties met de sociaal-democratische partijen zijn veel afgeslotener van aard dan in Nederland.

Crisisbestrijding

Na dit uitstapje over de grenzen terug naar de hoofdpunten van de politiek waarop samenwerking tussen progressieve partijen — zeker als het om Europese verkiezingen gaat — mogelijk is.

Het sociaal-economisch gebied is daarbij nog niet genoemd. Het is duidelijk dat op dit vlak concrete vormen van samenwerking nog minder ontwikkeld zijn, hoewel de noodzaak daartoe erg dringt. Op het vlak van de EG en het Europese parlement is er echter zeker wat mogelijk. Ik ga hier nu wat verder op in, omdat de al eerder aangeduide terreinen meer voor zichzelf spreken, als het om de samenwerkingsmogelijkheden gaat.

De landen van de EG kennen een enorme massa-werkloosheid van in totaal meer dan 15 miljoen werkzoekenden. Nederland is daar een treurige koploper bij geworden met een verwacht werkloosheidspercentage van circa 16%, meer dan 900.000 mensen uit de beroepsbevolking zonder betaalde arbeid. Net als de meeste regeringen van EG-landen voert de Nederlandse overheid een hard bezuinigingsbeleid, gekoppeld aan loonmatiging en loondaling. Ook wat

dat betreft begint de regering-Lubbers een trieste voorhoedeoppositie in te nemen. Het is alleen door opvoering van de strijd van de mensen in bedrijven en instellingen, van uitkeringsgerechtigden en de vakbeweging, van vrouwen en jongeren dat er een maatschappelijke basis kan worden gelegd voor een andere politiek. De vakbeweging heeft daarin een grote verantwoordelijkheid, én de progressieve partijen. Een strijdbaar antwoord vereist onderlinge solidariteit met mensen die in actie komen en concrete vormen van samenwerking, waarin overlegd kan worden over alternatieven voor de regeringspolitiek.

Ook internationaal is dit aan de orde. Vooral de overheersende invloed van multinationale ondernemingen en internationaal samenwerkende financiële instellingen dwingt de progressieve krachten tot meer internationaal contact en zo mogelijk coördinatie van activiteiten. Het gaat daarbij zowel om vormen van directe solidariteit bij acties, om intensiever contacten over de grenzen heen tussen werneremers/sters bij afdelingen van een internationale onderneming, als om gezamenlijke druk om de EG-politiek te beïnvloeden.

Ideeën Europese vakbeweging

Progressieve partijen in de EG-landen zouden bijvoorbeeld meer contact met elkaar moeten leggen om de ideeën van de Europese vakbeweging kracht bij te zetten. Deze ideeën hebben betrekking op het voeren van een politiek in EG-verband die meer stimulansen voor de verschillende economieën zou opleveren, in tegenstelling tot het huidige bezuinigingsbeleid dat de werkloosheid vergroot.

Dat het nodig is dat progressieve krachten werken aan internationale coördinatie op dit gebied, blijkt uit het Franse voorbeeld. Toen de Franse regering van socialisten en

communisten een politiek ging voeren van verruiming van de bestedingen, verbetering van de koopkracht en opvoering van de overheidsinvesteringen, werd zij internationaal tegengewerkt.

Nu er in de Verenigde Staten sprake is van een zekere opleving in de economie, met enige uitbreiding van consumptie en produktie, zijn er nog meer redenen aanwezig om door meer internationaal contact en overleg van progressieve partijen en vakbeweging de druk op te voeren op de nationale regeringen en op de EG-Instanties om tot een sociale politiek van crisisbestrijding te komen. Iedere stap die de situatie van loon- en uitkeringsafhankelijken kan verbeteren moet immers worden aangegrepen.

Verruiming van de mogelijkheden van controle en invloed op het gedrag van multinationale ondernemingen is een andere doelstelling waaraan progressieve partijen op EG-niveau kunnen werken. Er is nog maar een zeer aarzelend begin gemaakt met richtlijnen in EG-verband op dit terrein (de zogenaamde Vredeling-richtlijn).

Dat aarzelende begin zou krachtig moeten worden uitgebouwd. De plicht tot informatie over belangrijke beleidsbeslissingen van de multinationale ondernemingen naar werknemers toe, ondernemingsraden, vakbeweging en nationale overheden — bijvoorbeeld ten aanzien van bedrijfssluitingen — moet worden geregeld. Minimumeisen wat betreft zeggenschap van werknemers binnen de ondernemingen kunnen worden opgesteld.

Vormen van samenwerking

Zonder nu de mogelijkheden van het Europees parlement te gaan overdrijven of overschatten, kan vanuit het voorgaande wel worden gesteld dat er voor progressieve

partijen in en rond dat parlement werk aan de winkel is en dat er reële mogelijkheden voor samenwerking tussen die partijen bestaan.

De vraag is dan welke concrete vormen van samenwerking bij de verkiezingen gevonden kunnen worden.

Voor CPN, PSP en PPR — evenals voor de EVP — ligt een of andere gezamenlijke lijst voor de hand, omdat geen van de vier op eigen kracht een zetel kan veroveren. Daarvoor is 4% van de stemmen minimaal vereist. Een herhaling van de situatie bij de vorige Europese verkiezingen wordt door niemand gewenst.

Eén gezamenlijke lijst van de progressieve partijen is in het voorjaar wel even ter discussie geweest in het Progressief Overleg van de besturen van PvdA, CPN, PSP, PPR en EVP. Maar de ongelijke onderlinge krachtsverhoudingen en de problemen die waarschijnlijk zouden opdoemen in het overleg over een dergelijke lijst, hebben de partijen ervan doen afzien echt aan dat karwei te beginnen. Tenslotte is één gezamenlijke lijst lang niet de enige mogelijkheid om bereidheid tot samenwerking vorm te geven.

Uit dat overleg resteerde wel de intentie om tot een lijstverbinding te komen tussen een gezamenlijke lijst van CPN, PPR, PSP en eventueel EVP en de lijst van de PvdA. Dit om geen progressieve stem verloren te laten gaan — bij de verdeling van restzetels — en als een politiek signaal over de gewenste verdere samenwerking.

Zowel het totstandkomen van de gezamenlijke lijst als de lijstverbinding zullen nieuwe, hoopvolle verschijnselen zijn in de Nederlandse politiek.

Het Groene Platform

De besprekingen over een gezamenlijke lijst bij de Europese verkiezingen vinden

niet alleen plaats tussen PPR, CPN en PSP. De EVP is daarbij betrokken als waarnemer, met het oog op eventuele deelname. En daarnaast neemt ook het zogenaamde 'Groene Platform' deel aan het gesprek. Dit Groene Platform bestaat uit een groep mensen, deels leden van de PPR, deels partijlozen, die uit onvrede met de politieke ontwikkelingen van de laatste jaren een vernieuwing in de politiek voorstaan die sterk geïnspireerd wordt door het succes van de Westduitse Grünen en andere groene partijen in het buitenland. Zij zijn van mening dat de 'traditionele politieke antwoorden' niet meer aanspreken. Een nieuw antwoord hopen zij te vinden door, uitgaande van de bedreiging van kernbewapening en milieuverwoesting, het 'overleven' centraal te stellen. Vooral het verzet tegen de verspilling van grondstoffen, het onverantwoordelijk omgaan met de natuurlijke omgeving waardoor milieurampen dreigen, is hun inspiratiebron. Reden waarom zij de politiek die zij voorstaan, 'groene politiek' noemen. Zij kritiseren zowel de politiek van de rechtse partijen, als de antwoorden van links, omdat zij die medeverantwoordelijk achten voor een dreigende onleefbaarheid van de aarde.

Om hun doelstellingen te bereiken richt het Groene Platform zich enerzijds op de bestaande politieke partijen om hun politiek te veranderen. Anderzijds wordt met de gedachte gespeeld van de oprichting van een nieuwe 'groene partij'.

Men is er nog niet uit welke weg bewandeld moet worden. Wel is duidelijk dat men denkt met 'groene politiek' zowel mensen van links als van het midden aan te kunnen spreken. Men probeert aan het rechts-links-schema in de Nederlandse politiek te ontsnappen. Vooral veel mensen die zich van de politiek afkeren, hoopt men een nieuw perspectief te bieden.

Aan het Groene Platform zijn namen verbonden als van PPR-senator Bas de Gaay Fortman en PPR-lid Roel van Duyn; uit

CDA-kring afkomstig zijn Goudzwaard en Von Meyenfeldt en bijvoorbeeld Martien Bierman die in de Waarheid werd geïnterviewd (17 september jl. - posteditie 18 september).

Partijpolitieke vernieuwing

De kritiek op de bestaande linkse partijen vanuit deze hoek is alleszins begrijpelijk, maar niet nieuw. Deze partijen zijn, ieder op eigen wijze, al geruime tijd bezig deze kritiek te verwerken in vernieuwing van hun politiek. Om het hier te beperken tot de CPN: zowel de grote nadruk op coalitievorming, als de verandering van verschillende standpunten onder andere over 'milieubescherming' is daarvan een voorbeeld. Inzet van de huidige discussies over het ontwerp-partijprogramma is om deze ontwikkelingen in een nieuwe grondslag voor de CPN vast te leggen.

Zoals de CPN, staan ook de andere partijen van links voor de uitdaging om door vernieuwing van hun politiek en door nauwere concrete samenwerking een perspectief te geven aan de vele mensen die door de crisis en de rechtse afbraakpolitiek hun zekerheden verloren zien gaan.

Naar mijn mening zou een nieuwe 'groene partij' daarbij alleen maar schadelijk zijn. Het betekent versplintering in plaats van bundeling en waarschijnlijk op den duur een nieuw soort D'66.

De vergelijking met de Grünen in de Bondsrepubliek is riskant. Daar is het zeker positief te noemen dat vanuit een bundeling van allerlei groepen eindelijk een parlementaire vertegenwoordiging naast de SPD in de Bondsdag tot stand is gebracht. Maar daarmee zijn voor de Grünen een aantal problemen pas goed begonnen: met name het antwoord op de vraag of en hoe zij tot samenwerking en bondgenootschappen met communisten en sociaal-democraten zullen komen om grotere invloed op het landsbestuur te krijgen.

Discussies over coalitievorming

In de Nederlandse situatie is de politieke puriformiteit van links al jaren in het parlement weerspiegeld. Van groot belang is juist dat, uitgaande van die pluriformiteit, een intensieve discussie gaande is over hoe tot gezamenlijke machtsvorming te komen.

De CPN heeft oude afgeslotenheid overwonnen en stelt deze vraag centraal.

De PSP leek op haar laatste congres terug te vallen in de politiek van het eigen gelijk, naar de ontwikkelingen sindsdien lijken erop te duiden dat hier vooral een vrees voor verlies van de eigen identiteit en voor ontkenning van de eigen positieve bijdrage in de linkse politiek een rol speelde. Wel lijkt de bereidheid om samenwerking met de PvdA na te streven bij de PSP geringer dan bij CPN en PPR.

De PPR tracht een nieuwe identiteit te vinden door de impulsen die van de 'groene beweging' uitgaan in haar politiek te verwerken. Voor deze partij is het vormen van een gemeenschappelijke lijst bij de Europese verkiezingen van PPR, CPN, PSP, (EVP) samen met het Groene Platform uiterst belangrijk, zeker ook voor de interne verhoudingen in de partij, die bij mislukking onder zware spanning zullen komen staan.

De PvdA wordt op dit moment vooral gekenmerkt door officiële stilte over de vraag van de progressieve machtsvorming. Dat is verontrustend. Enkele geluiden die wel doordringen wijzen erop dat in PvdA-kring de samenwerking van links als kern van progressieve machtsvorming van minder betekenis wordt geacht dan de groeimogelijkheden van de eigen partij door een gerichtheid op het politieke midden.

CPN, PPR en PSP moet er nu alles aan gelegen zijn om samen met de PvdA een gemeenschappelijke oppositie tegen de regeringspolitiek vorm te geven. De PvdA zal daarvoor uit haar tent van behoedzaamheid moeten worden gelokt om mee

te werken aan strijd bare antwoorden waarin de progressieve mensen een perspectief op verandering kunnen zien.

Gevaar van terugval

Dit hele proces van progressieve samenwerking in de Nederlandse politiek verloopt zeker ingewikkeld. Het gevaar van terugval daarin is niet denkbeeldig (zie de huidige houding van de PvdA). Vanuit onvrede daarmee komen de ideeën voor een andere aanpak, zowel van het Groene Platform, als van de initiatiefnemers die een manifest 'Voor een Linkse Doorbraak' publiceerden en die zich richten op een organisatorisch samengaan van CPN, PSP en PPR.

Beide initiatieven hebben het grote nadeel, dat ze slordig omspringen met de identiteiten van de bestaande partijen en daardoor nu binnen die partijen tot meer verdeeldheid kunnen leiden. Dat zal voor het verder ontwikkelen van de samenwerking tussen de partijen nieuwe barrières en mogelijk versplintering betekenen.

Bovendien leiden beide initiatieven — hoe verschillend ze verder ook zijn — tot een verzwakking van de pogingen om een brede progressieve samenwerking, inclusief de PvdA, tot stand te brengen.

Wel zie ik in beide initiatieven een aansporing om aan concretere vormen van samenwerking te werken, op grond van ieders eigen achtergrond en overwegingen. Want zowel het Groene Platform als de 'Linkse Doorbraak' zijn een uiting van onvrede met de huidige politieke verhoudingen die als signaal serieus genomen moeten worden door de partijen.

Bij de Europese verkiezingen is er daarom veel aan gelegen om een gemeenschappelijke lijst van CPN, PPR en PSP samen met het Groene Platform tot stand te brengen, waarbij de EVP zich wellicht zal aansluiten. Meer dan één lijst bij deze Europese ver-

kiezingen brengt de vertegenwoordiging in het Europese parlement in gevaar en zal ook voor de ontwikkeling van de samenwerking in de Nederlandse politiek schadelijk zijn.

Voor mij spreekt het vanzelf dat een dergelijke gemeenschappelijke lijst voor alle deelnemende groeperingen herkenbaar moet zijn.

Ik beschouw het totstandkomen van een samenwerking bij de Europese verkiezingen niet als een experiment of als een model voor de nationale politiek. Wel als een duidelijk signaal, in elk geval wat de CPN betreft, dat voor de noodzakelijke

progressieve machtsvorming gedurfde politieke stappen van alle progressieve partijen gewenst zijn.

24 september 1983

Ton van Hoek

Noot: Dit artikel werd afgerond op een moment dat de besprekingen over de Europese verkiezingen tussen CPN, PPR, PSP, EVP en Groen Platform al wel ver waren gevorderd, maar nog niet tot volledige overeenstemming hadden geleid. Of dat wel of niet gelukt is weet de lezer inmiddels waarschijnlijk wel.

RECTIFICATIE

Zoals de oplettende lezer(es) al gemerkt zal hebben, is er in het septembernummer van P. en C. een storende produktiefout gemaakt.

In het artikel van Marcus Bakker **Over fascisme** zijn twee bladzijden verwisseld. Na pagina 258 moet *eerst pagina 260 en daarna pagina 259* gelezen worden.

Tien jaar solidariteit met Chili

Tien jaar geleden werd de democratisch gekozen Chileense socialistische president Allende door een bloedige coup afgezet en vermoord. De aanslag op de regering-Allende door het Chileense leger werd uitgevoerd met de directe steun van de Amerikaanse geheime dienst onder de verantwoordelijkheid van een zekere Kissinger, de machtige adviseur veiligheidszaken van Nixon. Nu, tien jaar later, worden in Midden-Amerika de messen weer geslepen om volkeren die hun eigen lot in handen nemen te bedreigen, zoals in Nicaragua.

En opnieuw is het ene Kissinger die als adviseur van president Reagan moet aantreden. Het lijkt de mise en scène van een nieuw drama in Latijns-Amerika.

Tegelijkertijd wordt in Chili dag in dag uit op ongekende schaal gedemonstreerd, gestaakt en geprotesteerd tegen de onderdrukking. Alom spreekt men van de nadagen van het tijdperk-Pinochet, het met met Amerikaans geld en adviseurs opgezette 'ontwikkelingsmodel' voor Latijns-Amerika. Niet alleen de wapens en de putchisten hadden een Amerikaans waarmerk, ook de economische adviseurs, de Chicago boys, de propagandisten van de harde kapitalistische aanpak, het vrije markt-model.

Niet alleen in Chili is de situatie explosief, in Brazilië en Argentinië is een diepgaand democratiseringsproces gaande, terwijl in Bolivia de cocaine-junta door een democratisch gekozen regering, steunend op een brede coalitie, is vervangen.

De wrede acties tegen de Sandinistische regering in Nicaragua hebben voor de VS niet het verwachte resultaat. Kortom, de ontwikkelingen in Latijns-Amerika staan op een keerpunt.

In deze situatie kan de solidariteitsbewe-

ging in Europa een belangrijke rol spelen bij het mobiliseren van politieke steun en het versterken van de druk op de Amerikaanse regering om haar Latijns-Amerika-politiek te wijzigen. In Nederland is de solidariteitsbeweging met Chili een politieke factor waar door politieke partijen terdege rekening mee wordt gehouden.

Bewogen geschiedenis

De ontwikkeling die Chili doormaakt wordt in Nederland nauwlettend gevolgd. Meer dan enig ander Zuidamerikaans land heeft het lot van Chili diepe sporen achtergelaten. Zeer vele Nederlanders voelen zich verbonden met het lijden en de moedige acties van het Chileense volk.

De solidariteitsbeweging met Chili is in Nederland sterk. Elf september werden op 33 plaatsen manifestaties en demonstraties gehouden. Deze manifestaties werden allen georganiseerd door plaatselijke Chili-comités die veelal zeer divers van samenstelling zijn. Door het Chili Komitee Nederland is in de loop der jaren de Chili Beweging gevormd, waarin op dit moment de politieke partijen van het CDA tot en met de CPN vertegenwoordigd zijn, naast de vakbeweging, jongerenorganisaties, de Chileense politieke partijen en natuurlijk het Chili Komitee Nederland. Het is een platform waar de voorbereiding van de landelijke demonstratie op 11 september plaatsvond, maar waar ook politieke initiatieven worden besproken. Deze constructie heeft het voordeel dat de Chili-comités niet door partijpolitieke tegenstellingen en discussies worden verlamd maar slagvaardig

dig kunnen optreden.

De aanleiding tot de oprichting van het Chili Komitee Nederland (CKN) was de steun die door de Europese regeringen werd gegeven aan de Amerikaanse pogingen om Allende economisch de nek te breken. De regering-Allende en haar pogingen om de Chileense maatschappij fundamenteel om te vormen en te ontwikkelen, was voor links in Europa een belangrijk oriëntatiepunt. Ook in Europa stond men voor de vraag of de oude strategieën van links nog wel voldeden. Kon links traditionele scheidslijnen tussen communisten, sociaal-democraten, radicale christenen en pacifisten overbruggen voor een politiek, gericht op het aanpakken van fundamentele wijzigingen in het kapitalistische bestel? De coup en de moord op Allende brachten grote verslagenheid en vooral ook woede over het Amerikaanse optreden teweeg. Vietnam en Chili waren de slagwoorden die de breuk kenmerkte tussen een belangrijk deel van de publieke opinie in Europa en de Amerikaanse politiek. De solidariteitsbeweging zette die bitterheid om in een zeer actief optreden voor de politieke isolering van de junta. Ze werkte daarmee tegelijkertijd aan de vereniging van links op een niet onbelangrijk item van de buitenlandse politiek: Latijns-Amerika.

Chili Beweging

Na de val van Allende ontplooit het CKN een grote activiteit. In vele plaatsen in Nederland worden Chili-comités opgericht met een zeer gevarieerde achtergrond. Soms gecentreerd rond gevluchte Chileenen, maar altijd met een zeer gevarieerde politieke en sociale samenstelling. Kerken, vakbeweging, het onderwijs, politieke partijen werden geconfronteerd met Chili en ondernamen acties, inzamelingen en informatiecampagnes. Het tot stand komen van de brede samenwerking in de Chili

Beweging is niet zonder problemen gegaan.

In een begin was er een gespannen relatie tussen de CPN en de PvdA. Het stempel wat de PvdA op het Chili-comité drukte ging in het begin ten koste van anderen. In 1975 ontstond een conflict omdat de PvdA de toenmalige premier Den-Uyl als enige spreker opeiste. De CPN haakte af. Op de achtergrond speelde de beoordeling van de Amerikaanse rol in de coup. Een deel van de PvdA, die toen regeringspartij was, had de neiging deze rol te kleineren en het mensenrechten-aspect voorop te zetten. De opstelling van de PvdA in de Latijns-Amerika-politiek is in de loop der jaren aanzienlijk veranderd, wat leidde tot het afstand nemen van de Amerikaanse buitenlandse politiek en het geven van steun aan het verzet in bijvoorbeeld El Salvador. De solidariteitsbeweging heeft daar in aanzienlijke mate toe bijgedragen. De CPN heeft pas laat de grote politieke betekenis van de derde wereldbeweging ingezien. Dat heeft haar zeker in het begin parten gespeeld. Toch heeft ze vanaf het begin een grote stimulerende rol kunnen spelen. Het fascistische karakter van het Pinochet-regime en de grote verantwoordelijkheid van de Amerikaanse regering, zijn door haar altijd benadrukt. Dat leidde eerst tot conflicten met de PvdA en later met het CDA.

In 1976 werd Orlando Letelier enkele blokken van het Witte Huis de lucht ingeblazen. Hij was een vooraanstaand lid van de regering-Allende en invloedrijk bestrijder van het Pinochet-regime. Deze kille moord bevestigde de samenwerking tussen de Chileense en de Amerikaanse geheime dienst in de terreur, zoals die zelfs op het grondgebied van de VS tegen tegenstanders van het regime-Pinochet werd uitgeoefend. Deze schokkende gebeurtenis beïnvloedde de houding van de PvdA en het CDA. De Chili-comités en de PvdA-aanhang radicaliseerden erdoor.

De vervolging van de daders heeft het

Pinochet-regime in grote verlegenheid gebracht. Het CDA meldde zich bij de Chili Beweging aan op het moment dat de Chileense christen-democraten zich losmaakten van de junta en in vrijwel dezelfde positie terecht kamen als de linkse partijen. Het wantrouwen tegen de Chileense christen-democraten bij de partijen van links is gegrond op hun rol bij de val van Allende, en met name door hun hetze tegen de regering-Allende.

De intrede van het CDA ging gepaard met een heftige discussie over de beoordeling van de Amerikaanse rol bij de coup van Pinochet en het aan de macht blijven van deze wrede dictator dankzij Amerikaanse wapens en dollars. De indruk bestond dat de Chileense christen-democraten, met hun sterke internationale verbindingen, vooral ook met de Europese christen-democratie, aanstuurden op een voor de Amerikanen aanvaardbaar alternatief voor Pinochet met een duidelijke ondergeschikte rol voor de partijen van de Unidad Popular. Pinochet bleef echter zitten en de christen-democraten sloten zich aan bij het verzet tegen Pinochet.

Door de ontwikkeling van het verzet in Chili en ook de goede ervaringen met de samenwerking in de Nederlandse solidariteitsbeweging, speelde de politieke tegenstelling met het CDA een steeds geringere rol.

De Chili Beweging was op dat moment het enige platform in Nederland waar de CPN tot en met het CDA vertegenwoordigd waren. Dat was een uniek feit, dat ook voor de aanvaarding van de CPN als partner in andere samenwerkingsverbanden van betekenis is geweest. Het stimuleerde de samenwerking in Latijns-Amerika-comités, maar ook in andere platforms. Zo riep Hans de Boer op één van de Chili-demonstraties uit, dat hij trots was om op één podium te staan met een communist en steun kon geven aan het Chileense verzet waarin ook communisten en christen-democraten samenwerkten. De solidariteits-

beweging met Chili heeft binnen de CPN tot gevolg gehad dat de belangstelling voor de derde wereldproblematiek aanzienlijk werd vergroot en dat steeds meer communisten in deze comités een actieve rol gingen vervullen.

Resultaten

In de loop der jaren werden ook een aantal opmerkelijke politieke resultaten bereikt. De economische banden met de junta bleven gering, de financiële steun van de regering aan de junta in de vorm van een exportkredietverzekering werd ingetrokken en de Algemene Bank Nederland moest onder zware druk toezeggen dat zij voortaan geen leningen aan het Pinochet-regime zou verstrekken. Nederland liep in de VN voorop bij het veroordelen van Pinochet en het doen instellen van een onderzoek naar de mensenrechtensituatie in Chili. De huidige minister Van den Broek poogt ook op dit terrein de klok terug te draaien, maar is daar tot nog toe weinig verder mee gekomen. De solidariteitsbeweging met Chili stond aan de wieg van vele Latijns-Amerika-comités, zoals het Nicaragua-comité en het El Salvador-comité, die een niet onbelangrijke invloed uitoefenen op de meningsvorming over het buitenlands beleid ten aanzien van Latijns-Amerika. Het is tekenend voor een ontwikkeling dat de buitenlandse politiek uit de beslotenheid van de diplomatie en de handelsbevordering van de ministeriële burelen wordt gehaald en inzet wordt van grote politieke campagnes.

Ongewis

De huidige situatie in Chili is ongewis. Het land staat economisch aan de afgrond. Pinochet heeft de hele Chileense economie uitgeleend aan het IMF om een lening te kunnen binnenslepen. De terreur begint

langzaam maar zeker de greep op de wanhopige bevolking te verliezen. Pinochet steunt vrijwel enkel nog op het leger, en daarin vooral op het fascistische officierscorps dat dankzij een groot aantal privileges hem tot nog toe gesteund heeft. Evenals toen speelt dit leger een sleutelrol. De onrust neemt toe en de pogingen van de Alliantie, een samenwerkingsverband van christen-democraten en socialisten, zijn er vooral op gericht de groeiende onrust binnen dit leger te benutten.

Achter de schermen zoekt de Amerikaanse ambassadeur Theberge (voorheen ambassadeur in Nicaragua onder Somoza) koortsachtig steun voor een minder gecompromiteerde figuur dan Pinochet. De vuile dictatuur zou de herverkiezing van Reagan wel eens geen goed kunnen doen. De belangrijkste motor van het Chileense verzet is de vakbeweging, de CNS, een koepelorganisatie van een groot aantal bonden. Daarnaast speelt de christen-democratische partij een hoofdrol. Zij heeft tijdens de coup het minst geleden, bezit invloedrijke media en onderzoeksinstituten en heeft nauwe banden met de kerk. Van de linkse partijen zijn de socialisten niet erg sterk. Hun kader is door de fascistische terreur grotendeels vernietigd. Bovendien is de partij na 1979 hopeloos verdeeld geraakt.

De communisten zijn zwaar vervolgd, maar zijn in staat geweest zich te herstellen. Al sinds enige jaren worden in Chili partijcongressen gehouden. Hun aanhang is vooral te vinden in de vakbeweging, in de volkswijken en onder studenten. Zij worden buiten de politieke alliantie gehouden, maar er zijn aanwijzingen dat zij de politieke

alliantie steunen in de pogingen het regime te dwingen tot hervormingen en herstel van vrijheden.

Het buitensluiten van de communisten dient als een gebaar tegenover de regering, om de strijdkrachten gerust te stellen. De contacten tussen christen-democraten, socialisten en communisten liggen vooral in de vakbeweging, die de politieke alliantie steunt. Aan de andere kant is de meest harde kern van het verzet in de volksbuurten sterk op de communisten georiënteerd en vooral vanuit deze hoek wordt toenemende kritiek geuit op de besprekingen met Jarpa, de minister van binnenlandse zaken, die tot nog toe weinig resultaten opleverden. Integendeel, de terreur is weer ongekend, alleen de aanwezigheid van buitenlandse journalisten kan een remmende invloed uitoefenen op het geweld.

Door communisten en socialisten zijn ook andere politieke samenwerkingsverbanden opgericht: de *Movimiento Popular* en de *Convergentia Socialista*, die zich vooral richten op het versterken van het verzet aan de basis.

De mogelijkheid van een bloedige confrontatie of een nieuwe militaire coup is niet uitgesloten. Aan de andere kant zijn er grote spanningen in het leger en in de Chileense regering.

Juist op dit moment kan de rol van de solidariteitsbeweging van groot belang zijn om de druk op het regime te vergroten en de Amerikanen te dwingen de steun aan Pinochet op te geven. Dat zou wel eens grote veranderingen op het Latijnsamerikaanse continent kunnen inleiden.

Dick Oudenampsen

De bezuinigingen die door de regering op bijna alle terreinen van het leven worden doorgevoerd, treffen grote delen van de bevolking op tot nu toe ongekennde wijze. Van dag tot dag worden maatregelen aangekondigd en uitgevaardigd die de voorzieningen aantasten en het inkomen verlagen. Werkende mensen en uitkeringsgerechtigden worden daar het slachtoffer van.

Als gevolg van het oplopen van de werkloosheid door de economische crisis van het kapitalisme en de rechtse politiek van

de regering-Lubbers/Van Aardenne, worden de ondernemerswinsten gestimuleerd zonder dat dit werkgelegenheid oplevert. Het aantal werklozen dat als gevolg daarvan naar een minimum leefniveau wordt teruggedrongen stijgt met de dag. Voor bepaalde groepen in de bevolking werkt dat al zeer nadelig uit. Dat vrouwen het zwaarst worden getroffen blijkt duidelijk uit de gepubliceerde cijfers. Erger is de situatie nog voor de jongeren. Hun positie op de arbeidsmarkt is bijna perspectiefloos, voor nu en voor de toekomst.

Overheden tussen Rijk en bevolking

Lange tijd heeft de overheidssector de uitstoot van arbeidskrachten uit het particuliere bedrijfsleven, door het creëren van nieuw werk voor jongeren, nog kunnen opvangen. Nu stoot èn het bedrijfsleven èn de overheid mensen uit, terwijl terzelfdertijd een grote golf van jongeren zich nieuw op de arbeidsmarkt aandient.

Die komen niet aan de slag en de situatie dreigt dat op het moment dat het werk weer iets aantrekt zij daarvoor niet in aanmerking komen, omdat zij dan werkervaring missen en op een leeftijd zijn gekomen waarop zij recht op een volwaardig loon hebben. Dat is een uitermate triest perspectief.

De VVD/CDA-politiek werkt fataal uit voor de grote massa van de bevolking in ons land. Buiten de multinationals, waarvan de directies kort geleden de winsten bekend maakten, is er bijna geen bevolkingsgroep meer die enige vooruitgang doormaakt. Voorzieningen die met grote kennis en

inzet waren gerealiseerd, worden afgebroken. Provincies en gemeenten worden met die harde werkelijkheid geconfronteerd. De uitwerking ervan wordt zichtbaar in het leven op het grondgebied dat zij besturen, zonder dat zij invloed hebben op de directe regeringsmaatregelen. Maar hoe dichter bij de bevolking, hoe duidelijker de lagere overheden de rampzalige uitwerking van de regeringspolitiek ondervinden. Bovendien zijn zij zelf bij hun inkomsten afhankelijk van rijksuitkeringen, die bij voortduring zeer drastisch worden gekort. Het is dan ook geen wonder dat gemeentebestuurders zich steeds meer tegen het regeringsbeleid uitspreken. Want de bevolking verarmt, voorzieningen verschromelen en gemeenteraden, die de belangen van hun gemeente en burgers moet behartigen, worden in hun politieke beleid beknot. Die beknotting werkt op bijna alle terreinen door. Daar zijn de directe uitkeringen uit het gemeentefonds, de belangrijkste finan-

ciële stroom van het rijk naar de gemeente, die nu al een aantal jaren achtereen met miljoenen achteruit lopen. Maar ook doeluitkeringen lopen terug, subsidies op projecten worden afgebouwd, terwijl allerhande maatregelen in de personele sfeer worden genomen op kosten van de gemeenten. Het meest recente voorbeeld hiervan is de regeling met betrekking tot de drie roostervrije dagen, waarover de regering een overeenkomst met de landelijke vakorganisaties maakte.

De regeling kwam er kortweg op neer dat de ambtenaren hun prijscompensatie inleverden en daarvoor in de plaats drie vrije dagen kregen. Ze is ook voor gemeentepersoneel van kracht.

Dat had positief kunnen werken als het geld van de prijscompensatie, dat aan de ambtenaren verdiend werd, omgezet was in nieuwe arbeidsplaatsen. Maar de uitwerking van deze maatregel is dat er veel minder nieuwe arbeidsplaatsen terug komen dan er vrije tijd is verworven.

In Amsterdam, waar zo'n 30.000 ambtenaren werken, zou de regering bijvoorbeeld de financiën beschikbaar moeten stellen voor ruim 200 nieuwe arbeidsplaatsen als compensatie voor de drie roostervrije dagen. In plaats daarvan wordt er voor iets meer dan 30 arbeidsplaatsen compensatie gegeven, zodat Amsterdam de rest zelf maar moet zien op te lossen.

Dit soort maatregelen werkt uitermate slecht uit op de positie van de gemeenten en ook op het ondernemen van eigen gemeentelijke initiatieven voor arbeidstijdverkorting, omdat in wezen de regering het geld voor een belangrijk deel al heeft weggenomen. Dat betekent dat langzamerhand alle wegen de gemeenten in een uiterst moeilijke situatie worden gebracht.

Bovendien is de politiek van de regering door de maatregelen welke op de verschillende departementen worden genomen, volstrekt onberekenbaar, waardoor de gemeenten bij voortdurend voor nieuwe financiële verrassingen worden geplaatst.

Financiën en gemeentelijke democratie

Dat wil niet zeggen dat overal in het land dezelfde situatie wordt aangetroffen. Er zijn gemeenten die nog aardig floreren, zelfs begrotingsoverschotten hebben, maar die dan ook een gemiddeld nogal welgestelde bevolking hebben met op z'n minst weinig armlastigen.

Er zijn ook gemeenten die het financieel helemaal niet meer kunnen bolwerken en vanwege de toenemende tekorten onder financiële curatele van het rijk zijn geplaatst (art. 12-gemeenten). Zij hebben goedkeuring nodig voor al hun beslissingen met financiële consequenties. Op die goedkeuring moet vooral bij onrendabele investeringen vaak maanden en soms jaren worden gewacht. Hun tarieven- en belastingstelsel moet voldoen aan de rijksnormen. Die gemeenten worden dus in hun beslissingsrecht en financieel opereren aan strakke banden gelegd.

De meeste gemeenten in ons land staan op de rand van een dergelijke situatie en de bestuurders doen verwoede pogingen om binnen de grenzen van hun financiële mogelijkheden te blijven en daarmee uit de directe greep van het rijk.

Als wij dus spreken over een toenemende financiële druk op de gemeenten, dan praten we ook over een aanslag die daarmee wordt gepleegd op de gemeentelijke democratie; op de vrijheid van handelen van gekozen organen die het dichtst bij de bevolking staan.

De voortdurende stroom van allerhande bezuinigingen leidt er bovendien toe dat onduidelijkheid bij de bevolking ontstaat over de oorzaken daarvan en over de kwaliteit van het bestuur. Verzet richt zich dan vaak op plaatselijke besluiten en bestuurders, terwijl de regering buiten schot blijft. De politiek van dit rechtse kabinet werkt dus op meerdere terreinen uit als reactionair en ondemocratisch. De vraag die daarbij naar voren komt is, of de gemeenteraden en ook de Provinciale Staten daar

in mee moeten gaan of dat zij zich moeten en kunnen verzetten. Het is duidelijk dat de politieke samenstelling van deze organen bij het antwoord op die vraag van groot belang is — hoewel geconstateerd kan worden dat ook echte 'CDA-gemeenten' zich menigmaal fel verzetten tegen de politiek die ze uit Den Haag wordt opgelegd. Daarom is het niet mogelijk om centraal voor communisten in gemeenten een opstelling aan te geven. Er ligt daar een belangrijke verantwoordelijkheid voor districts- en afdelingsbesturen. Wel is het mogelijk om een algemene politieke koers te kiezen die naar de specifieke omstandigheden wordt toegepast. Grofweg zou die koers moeten uitgaan van de verdediging van de gemeentelijke democratie en de belangenbehartiging van de plaatselijke bevolking. Een uitgangspunt dat dus positief is gericht, terwijl de belangrijkste tegenkracht het Haagse kabinet is, dat wel degelijk de mogelijkheden heeft om de geldstromen in ons land anders te richten dan naar de bewapening en de grote ondernemers. Als een gemeentebestuur een duidelijke keuze maakt voor de eigen bevolking, zal het onherroepelijk in botsing komen met de bezuinigingspolitiek van de regering.

Opstelling van communisten ten opzichte van colleges van B&W

De opstelling van communisten ten opzichte van de colleges van B&W is nog altijd in discussie. Op zichzelf is er ook geen benadering mogelijk die overal in het land gelijk is. Wel is in het kader van onze politiek tegen rechts en in het bijzonder tegen dit rechtse kabinet aan te geven dat de houding van communisten in raden en staten in belangrijke mate bepaald wordt door de standpunten die de respectievelijke colleges innemen. Verzetten die colleges zich tegen de rijksbezuinigingen en proberen ze in Den Haag

resultaten voor hun bevolking af te dwingen, of leggen zij zich bij alle regeringsmaatregelen neer en huilen ze mee in het bezuinigingskoor? In het laatste geval fungeren die colleges slechts als doorgeefluik van de rijksbezuinigingen op de lagere overheden en ontlopen ze hun eigen verantwoordelijkheid, waarvoor ze zijn gekozen. In dat laatste geval zal zo'n college met alle felheid worden bestreden met het doel het tot andere gedachten te brengen. Zo'n college kan niet worden ontzien, omdat het in wezen een verlengstuk van de regering op plaatselijk niveau is, in plaats van vertegenwoordiging van de bevolking.

Maar is er een houding van verzet, dan zullen de mogelijkheden dienen te worden benut om gezamenlijk op te treden tegen een gemeenschappelijke tegenstander, voor democratie en belangenbehartiging. Dan ontstaat er ook een mogelijkheid om tot gemeenschappelijk optreden van bevolking en gemeentebestuur te komen. De politieke samenwerking kan dan verder gaan dan alleen de linkse partijen en er kunnen ook in gemeenten waar links geen meerderheid heeft, bredere coalities ontstaan voor genoemde positieve doeleinden.

Er is nog een reden waarom moeilijk centraal aangegeven kan worden langs welke preciese lijnen moet worden gewerkt. Die zit in het verschil van positie en kracht van de CPN. Er zijn nog veel gemeenten in ons land waar de CPN niet in de gemeenteraad is vertegenwoordigd. In een reeks van gemeenten is zij dat wel, al of niet in combinatie met de PSP en/of de PPR. Vaak worden dan één of twee zetels bezet die uiterst belangrijk zijn om de stem van de partij te laten horen en al naar gelang van de kwaliteit van het raadslid, ook invloed te hebben op de raadsdebatten en de besluitvorming. De politieke positie is in deze gemeenteraden getalsmatig zwak. Ze wordt weer

versterkt door samenwerking met andere politieke partijen van links. In de meeste gevallen gebeurt dit met de PSP en de PPR, vaak ook met de Partij van de Arbeid. Ook in die gemeenten blijft het nodig om de algemene lijn niet uit het oog te verliezen. Dat wil zeggen, pogingen te blijven doen om andere partijen te overtuigen van een gemeenschappelijke politiek voor gemeentelijke belangen.

Er zijn echter ook streken in ons land waar de CPN als zodanig grote invloed heeft, waar zij steunt op een aanzienlijke kiezers-aanhang en waar sprake is van een sterke organisatie. Dat komen we tegen in Amsterdam, in de Zaanstreek en in Oost-Groningen. De partij steekt in die gebieden met kop en schouders uit boven de omvang die zij in andere delen van het land heeft. In die gebieden is de partij ook niet 'klein links', maar behoort zij tot de grote of middelgrote partijen. PSP of PPR hebben daar aanmerkelijk minder betekenis. Het is dan ook onjuist om de algemene terminologie 'klein links' van toepassing te brengen op de CPN binnen die gemeenten. Daarmee zou de eigen positie worden ondergraven en het doet ook geen recht aan de kiezers in die plaatsen die de CPN mede hebben gekozen omdat ze groot was en iets voor de mensen kan doen. In die plaatsen kan de CPN wel degelijk een initiatiefnemende rol spelen, zowel in de strijd als ook bij de standpuntbepaling in de gemeenteraden. Het achterwege laten daarvan maakt de partij tot een aanhangwagen van andere politieke krachten. Vanuit die sterke positie worden de kansen ook groter op een brede samenwerking en zoals we in Groningen, de Zaanstreek en in Amsterdam zien is die vooral ook gericht op de Partij van de Arbeid als grootste partij binnen links, met zeer sterke verbanden in de vakbeweging. In die gebieden neemt de CPN vaak met eigen wethouders aan de colleges van B&W deel, welke verschillende politieke samenstellingen

hebben. Ook daar staat de verdediging van de gemeentelijke democratie en de belangenbehartiging van de bevolking centraal. Ook daar worden colleges van B&W, net als elders, met bezuinigingen van het Rijk geconfronteerd en moeten zij hun voorstellen voorbereiden voor de gemeenteraad.

Het is terecht dat ook in die gemeenten gestreefd wordt naar een sluitende begroting, om daarmee het eigen beslissingsrecht in handen te houden en niet aan de Haagse politiek te worden uitgeleverd. Dat betekent zeker niet dat die gemeentebesturen en de communistische wethouders dan ook automatisch doorgevers zijn van de bezuinigingen die hen door het Rijk worden opgelegd.

Integendeel, zij trachten in een brede samenwerking een opstelling te vinden die de financiële ruimte vergroot. Zo zijn bijvoorbeeld in het college van B&W van Amsterdam besluiten genomen om de komende drie jaar geen tussentijdse bezuinigingen van het Rijk meer te accepteren en die bezuinigingen dan ook niet meer op te nemen in de gemeentebegroting. Het is op dit moment nog nauwelijks te overzien hoe hoog de financiële consequenties van dit besluit nog zullen oplopen. Duidelijk is wel dat hiermee is gezegd: wij weigeren verder mee te doen in de bezuinigingsrace van dit kabinet. Voor die opvatting is een zeer brede steun aanwezig in de Amsterdamse raad en geen enkele partij heeft zich daartegen uitgesproken.

Dat betekent een algemene steun voor een politiek die zich keert tegen een rechts regeringsbeleid, een politiek verzet dat zich dwars door de politieke partijen heen beweegt. Het mag gezien worden als een zeer belangrijke daad van verzet. Zo'n houding geeft ook de mogelijkheid om een evenwichtige en eerlijke verdeling van de beschikbare financiële middelen van de gemeente naar de bevolking te verantwoorden en de bevolking mee te betrekken in de strijd voor meer geld voor de ge-

meentelijke uitgaven.

Het valt niet te ontkennen, dat daarbij problemen optreden. In de eerste plaats is het bedrag dat desondanks bezuinigd moet worden aanzienlijk; en die bezuinigingen treffen instellingen en mensen. Dat schept verwarring, vooral omdat ook bezuinigingen van de afgelopen jaren veelal nog moeten worden gerealiseerd. Er kan ook niet verwacht worden dat iedereen roept: de schuldige zit in Den Haag — vooral omdat de directe besluiten over de begroting in de gemeenteraad worden genomen.

Toch is het de taak van de politiek om in dit soort zaken zeer intensief aan te geven hoe de dingen worden veroorzaakt en hoe ze in elkaar zitten.

Een niet onbelangrijke vraag is daarbij of een zodanig beleid, een zodanige politiek kan worden gevoerd, die leidt tot activiteit en niet tot passiviteit. Juist onduidelijkheid kan er toe leiden dat mensen zeggen: het gemeentebestuur wil het wel goed, maar het kan niet anders — en dan in passiviteit vervallen. Een dergelijke houding lijkt wel sympathiek ten opzichte van een college van B&W, maar is dat niet en werkt slecht uit. In z'n consequentie betekent het dat zo'n college van B&W of gemeenteraad alleen blijft staan in haar verzet en dat er verwacht wordt dat zij de kooltjes wel uit het vuur zullen slepen. Dat kan niet lukken. Alleen een gemeentebestuur dat zich gesteund weet door een breed en krachtig verzet vanuit de bevolking, zal resultaten kunnen bereiken.

Juist in zulke situaties treden zowel gemeenschappelijke als verschillende verantwoordelijkheden op tussen vertegenwoor-

digers in de organen en de politieke partijen met hun organisaties. De gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is het duidelijk maken van de problemen die er zijn.

De verschillende verantwoordelijkheden zitten voor wat betreft de wethouders en de raadsleden hier in, dat ze een duidelijk beleid, op verdediging van de belangen van de bevolking gericht, gestalte geven en duidelijke politieke en financiële keuzes maken. Wat de politieke partijen betreft: zij hebben de verantwoordelijkheid om de beweging te oriënteren en te stimuleren en geen afwachtende houding aan te nemen door te wachten op 'spontane' initiatieven.

Voor een communistische partij zal met gemeenschappelijke uitgangspunten, met initiatieven en haar organiserend vermogen een grote rol kunnen spelen in het verenigen van krachten tegen dit rechtse kabinet. Dat is van belang, omdat in zo'n beweging de politiek als vanzelf verweven zit door de nauwe banden met de gemeente. Ze hoeft er dus niet kunstmatig met de haren worden bijgesleept.

De politieke coalitie dient zich aan door de aard van de problemen. Dat is een coalitie die een belangrijke bijdrage kan leveren aan een andere politiek in ons land, omdat ze dwars door de politieke partijen heen loopt en als zodanig ook voor de landelijke politiek onontkoombaar is. Op die wijze komt ook onze gemeentepolitiek in een breder perspectief te staan dan alleen de gemeentelijke problematiek.

Roel Walraven

Naarmate de crisis zich doorzet en er meer langdurig werklozen komen, geraken er steeds meer gezinnen in de problemen. Een van de groepen die bijzonder in de moeilijkheden komen te zitten wordt gevormd door de mensen die een eigen woning hebben. Het percentage eigenaars-bewoners loopt in het land zeer uiteen. In sommige gebieden, zoals Oost-Groningen, delen van

Drente, Friesland, Overijssel, Limburg en Brabant kan het tot 60% oplopen, terwijl het in de grote steden doorgaans veel lager ligt. In Amsterdam valt maar een paar procent van de woningen in deze categorie.

Vaak is het wonen in een huis(je) dat eigendom is, een soort traditie, een situatie die men al kent van vele jaren her. In Oost-Groningen bijvoorbeeld is dat het geval.

Wonen of opeten?

De strijd om het behoud van het eigen huis

Naar de bijstand

Incidenteel hebben zich voor mensen die in de bijstand kwamen terwijl ze nog een eigen huis bewoonden, in de loop der jaren steeds problemen opgedaan. Soms konden die geregeld worden, soms niet. De laatste tijd echter krijgt dit verschijnsel in bovengenoemde streken een bijna massaal karakter.

Een oorzaak van het feit dat eigenaars-bewoners vroeger minder snel in de bijstand, en dus in problemen met de eigen woning kwamen lag zowel in de conjunctuur als in het systeem van de werkloosheidsuitkeringen.

Ook in gebieden met hoge werkloosheid was veelal vrij veel seizoenarbeid, men kon werk vinden, al was het maar tijdelijk, in een nabijgelegen stad en zo haalden velen de 65 dagen werk die nodig waren voor 26 weken WW, gevolgd door 2 jaar WWV. Meestal had men al weer nieuw werk voor een korte of lange periode, voordat de twee en een half jaar verstreken waren.

Thans moet men een half jaar aaneengesloten gewerkt hebben voordat men voor een uitkering in aanmerking komt — en dat werk is eenvoudigweg niet te vinden. Het gevolg is, dat de laatste jaren mensen in toenemend aantal vanuit de WWV in de bijstand terecht komen. Natuurlijk is het zo dat men ook in de WW- en WWV-periode aanzienlijk minder ontvangt dan toen men werkte. Maar als een gezin op de bijstand aangewezen raakt, komt het doorgaans eerst goed in de problemen.

Wat is namelijk het geval? Er is in ons land een groot aantal wetten, dat recht geeft op een uitkering. Daarvoor wordt premie betaald: WAO, WW, AOW, AAW, ziekwet, weduwen- en wezenwet en nog meer. Voor de WWV-en bijstandsuitkeringen worden geen premies betaald. Het zijn uitkeringen door de staat.

Nu wordt bij al die uitkeringen met een verzekerings-karakter, maar ook die volgens de WWV, geen rekening gehouden met een eigen vermogen. De enige waarbij dat wel het geval is, is de bijstandswet.

Zolang dus een werkloze WW en WWV ontvangt, toont niemand interesse voor de vraag of hij/zij een eigen huis bewoont. Is men echter van deze regelingen uitgetrokken, dan komt dat punt terstond ter tafel. Hetzelfde geldt voor AOW-ers. Zodra de bijstand moet bijspringen, bijvoorbeeld vanwege hoge medische kosten, komt bij hen eveneens de eigen woning ter sprake. Dat is 'vermogen'. En vermogen moet (op een klein bedrag na, waarover later) worden opgesoupeerd, voordat men staatssteun krijgt. Het geldt voor werklozen, voor bejaarden en slotslotte ook voor WAO-ers, indien hun uitkering beneden de bijstandsnorm komt — hetgeen in deze tijd van verslechtingen en zgn. afschattingen steeds vaker voorkomt. Wij zullen verder vooral over werklozen spreken, maar het gaat dus niet om hen alleen.

Problemen

Wat zijn nu de problemen waarvoor diegenen die naar de bijstand moeten, gesteld worden?

Ten eerste wordt de bijstandsuitkering beschouwd als een gezinsinkomen. Dat betekent, dat inkomsten die andere inwonende personen in het 'gezin' ontvangen, aftrekbaar zijn van de inkomsten van de aanvrager, dat ze zelfs verhinderen kunnen dat bijstand verstrekt wordt. Als bijvoorbeeld een man na 2,5 jaar WW en WWV op de bijstand aangewezen raakt en zijn vrouw verdient in een fabriek of op kantoor zeg 1500 à 1600 gulden, dan kan het voorkomen dat de man in het geheel geen bijstand ontvangt. Het gezinsinkomen is uitgangspunt.

Het gaat hier niet alleen om man en vrouw. Ook de verdiensten van andere gezinsleden of inwonenden worden in beschouwing genomen en zijn geheel of gedeeltelijk aftrekbaar.

Dat is dan de eerste klap, die in vele gevallen neerkomt op een zware aderlating.

Maar dat is niet alles.

De bijstand houdt, zoals hierboven al gezegd, ook rekening met het 'vermogen'. Een deel daarvan wordt buiten beschouwing gelaten, maar dat is niet hoger dan f 15.200,— voor een gezin, de helft daarvan voor een alleenstaande.

Weinigen zullen die bedragen als een 'vermogen' beschouwen. Maar dat is hier wel het geval. Bezit men meer dan de genoemde sommen geld, dan komen de moeilijkheden. Dan moet men wat meer is dan f 15.200,— (gezin) of f 7.600,— (alleenstaande) eerst opmaken ('opeten'), voordat bijstand wordt uitgekeerd. En daar onstaat dan het probleem voor de huiseigenaars-bewoners. Hun huis is hun vermogen, zij moeten het dak boven hun hoofd opeten.

Dat gaat zo: De gemeente gaat, als bijstand wordt aangevraagd, de woning op haar waarde schatten. Als voorbeeld nemen we een huis, waarvan de waarde op f 80.000,— wordt bepaald (ons voorbeeld is een arbeiderswoning in een plattelands-gemeente). De eigenaar (eigenaresse) heeft nog een hypotheek op het huis van, laten we zeggen, f 25.000,—. Dat bedrag, plus de vrije som van f 15.200,— valt buiten het voor de bijstandsnorm geldende vermogen. Maar de totale waarde van het huis is f 80.000,— en dus is er nog wel degelijk een vermogen over dat opgebruikt dient te worden, nl. f 39.800,—. Men dient dit bedrag dus eerst 'op te eten' voordat men voor bijstand in aanmerking komt.

Dat wil zeggen, het huis moet verkocht worden. De enige andere mogelijkheid is dat men voor het te verteren bedrag, in dit geval de f 39.800,— een speciale krediet-hypotheek bij de gemeente opneemt, tegen een rente van ongeveer 8%. Zulks betekent, in ons geval, dat men met een totale hypotheeklast van bijna f 65.000,— gulden komt te zitten, hetgeen alleen al

aan rente (zonder een cent aflossing) op zeker *f* 500,— per maand komt. Dat is, bij een bijstandsuitkering, een feitelijke onmogelijkheid. De praktijk is daarom dat het huis in een aantal jaren eigendom van de gemeente wordt. Het is dan toch opgegeten.

Bezit van huis...

Politiek is het schrijnende bij dit gebeuren, dat het plaats vindt in een maatschappij waarin de ene regering na de andere de lof van de 'bezitsvorming' heeft gezongen. Hier is bezit gevormd, een beetje maar, en kijk eens wat er buiten de schuld van betrokkenen mee gebeurt.

Het persoonlijk schrijnende is dat het meestal om mensen gaat, die jaar in, jaar uit van alles gedaan hebben aan voorzieningen, en ook verfraaiing, van hun woning. De toewijding die er in zit is met geen geldbedragen te omschrijven. Maar dat is niet het enige. Men heeft zich andere dingen ontzegd, men is jarenlang niet met vakantie gegaan ter wille van de woning. En men is waarlijk niet alleen, of zelfs allereerst, zelf op het idee gekomen. Wat een reclame is er niet gemaakt voor het eigen huis, met garanties en premies erbij, hoevelen zijn niet tot koop overgegaan omdat er einde-loze rijen gegadigden voor een huurwoning vóór hen op de lijst stonden!

Wie daar dus op ingegaan is, wie alles heeft gedaan om redelijk te kunnen wonen, wie gespaard heeft toen anderen dat niet deden, betaalt nu, in de bijstand gekomen, het gelag. Het gelag der spaarzaamheid.

Protest

We hebben al gezegd dat vooral de laatste jaren, bij de sterk verslechterde werkgelegenheidssituatie en de verscherpte voor-

waarden voor WW- en WWV-uitkeringen, het aantal mensen dat met dit probleem geconfronteerd wordt zeer snel toeneemt. Het is dan ook geen wonder dat de verontwaardiging over het toegepaste systeem even snel groeit. In de streken die we aan het begin van ons artikel noemden zijn massale protestbijeenkomsten gehouden. Op 5 februari waren er alleen al in Win-schoten op een bijeenkomst 900 mensen aanwezig, om op te komen tegen het opeten van het eigen huis. Vanuit de plaatselijke en regionale comités is ook een landelijke krachtenbundeling tot stand gebracht, de organisatie 'Behoud Eigen Woning'. Mensen uit Groningen, Drente, Friesland, Twente, Noord-Brabant en Limburg maken daar deel van uit. Er zijn door de regionale comités en ook door het landelijk beraad, krachtige acties gevoerd gericht tot het parlement. De eis die daarbij naar voren wordt gebracht is dat het bezit van de eigen woning niet als vermogensbezit mag worden beschouwd, indien men aangewezen is op een uitkering krachtens de bijstandswet. Uiteraard gaat het niet om villa's maar om gewone huizen, met een beperkte maximum-waarde.

Een eerste resultaat van deze druk lijkt al bereikt — vooral natuurlijk, doordat aanhangers van alle politieke richtingen met dit probleem te maken hebben. Aangekondigd is dat het vrijgestelde bedrag verhoogd zal worden van *f* 15.200,— tot *f* 30.000,— en dat van het deel van het vermogen tussen *f* 30.000,— en *f* 75.000,— nog eens de helft van 'opeten' zal worden vrijgesteld.

In het hierboven genoemde voorbeeld zou dat betekenen dat het geheel vrijgelaten bedrag wordt: de bestaande hypotheek van *f* 25.000,— plus het nieuwe vrije bedrag van *f* 30.000,—, is *f* 55.000,—. Rest dus nog een bedrag van *f* 25.000,— waarvan dan weer de helft vrijgelaten zou worden. Volgens de nieuwe regeling zou dus niet, zoals tot nu toe, in dit geval een op te eten

vermogen overblijven van f 39.800,— maar van f 12.500,—.

Het is duidelijk dat dit een verbetering is, maar ondertussen moet de bijstandsaanvrager nog altijd een bedrag van f 12.500,— opmaken (hetgeen betekent dat men ongeveer 8 maanden zonder inkomsten zit), dan wel een krediet-hypothek opnemen tegen 8%, hetgeen de totale hypotheek op een bedrag brengt dat van een uitkering niet te betalen valt.

Daarom beschouwen de comités dit regeringsplan als onvoldoende. Zij staan op het standpunt dat het bezit van een eigen woning bij het aanvragen van een bijstandsuitkering buiten beschouwing moet worden gelaten. De redenen zijn hierboven uiteengezet.

Ook de vakbonden hebben een voorstel geformuleerd, nl. om het eigen woningbezit vrij te laten tot een bedrag van f 100.000,—. Verwerkelijking hiervan zou inderdaad betekenen, dat velen niet in de problemen zullen komen. Het zou een aanzienlijke verbetering zijn, vergeleken met de huidige situatie.

Ondertussen echter is de feitelijke situatie dat, terwijl de voorstellen om f 30.000,— vrij te laten reeds in maart van dit jaar in de Kamer behandeld zijn, tot nu toe geen enkel gemeentebestuur richtlijnen heeft ontvangen over de toepassing. Dat betekent dat tot aan de dag van vandaag gemeentebesturen moeten uitgaan van een vrij te laten vermogen van f 15.200,— voor een gezin en f 7.600,— voor een alleenstaande.

Het huis uit?

Bij veel mensen rijst de vraag of zij uit hun huis kunnen worden gezet als zij, na het opnemen van een krediet-hypothek bij de gemeente, van hun bijstandsuitkering de

rente en aflossing niet meer kunnen betalen.

De richtlijn voor de gemeente is, dat zo iemand het bedrag betaalt dat een bijstandtrekker in een huurwoning na aftrek van de huursubsidie aan huur verschuldigd is. Dat is op dit ogenblik f 230,— per maand. Alle kosten boven dit bedrag kan de gemeente voor haar rekening nemen. De woning komt dan wel onder haar beheer en zij kan de eigenaar of eigenaresse verzoeken, de woning te verlaten en een huurwoning te betrekken. Volgens de bestaande regels moet zij de betrokkene daarvoor een jaar de tijd geven. Is dan geen passende woonruimte gevonden, dan kan de termijn telkens met een jaar worden verlengd.

Tot nu toe is dit, voor zover we weten, nog nergens voorgekomen. Eigenaars-bewoners waarvan de woning naar de gemeente is overgegaan wonen nog altijd in hetzelfde huis. Maar hoe zich dat zal ontwikkelen als ten gevolge van de langdurige werkloosheid steeds meer mensen in de bijstand geraken, valt niet te voorspellen. Het is daarom vanzelfsprekend dat de acties van de mensen om hun eigen huis te kunnen behouden, door zullen gaan.

Het lijkt er op dat, nadat in maart door de Tweede Kamer over de nieuwe regeling is gesproken, de acties enigszins zijn afgeflauwd. Maar dat is niet waar. Een toenemend aantal mensen is met deze zaak bezig en het aantal comités breidt zich nog steeds uit. Er is druk overleg over de vraag, hoe de strijd verder moet worden gevoerd.

Wijzelf zijn van mening dat het nuttig zou zijn als de regionale comités en het landelijk beraad nauwe samenwerking zoeken met anderen groepen als woonlasten-comités, WAO-beraad, huurcommissies, bijstandcomités, comités tegen militarisering van de regio en met de vakbonden. Als de acties op elkaar afgestemd en waar mogelijk gebundeld worden, dan is het mogelijk een vuist te maken en kracht te

ontwikkelen tegen de aanvallen die door de regering worden gedaan op werkenden zowel als niet-werkenden.

Het ziet er naar uit dat de gevolgen van de crisis zich in de komende tijd bij steeds meer mensen pijnlijk zullen doen gevoelen. Het inkomen gaat achteruit, grote uitgaven die zich opdringen kunnen niet meer gedaan worden. Het verzet tegen de gevoerde politiek zal groeien en dat is ook nodig. In dat verzet moeten mensen de kop ne-

men. Communisten, samen met anderen, zullen daarin een belangrijk aandeel moeten hebben. Onze partij zal er alles aan moeten doen om in deze haar plicht te vervullen. Die plicht is, de mensen te beschermen en er toe bij te dragen dat een regering die de crisis in toenemende mate op hen wil afwentelen, verdwijnt.

Fré Meis
Wemke Ketting-Jager

De schrijver Maarten 't Hart had, zegt hij, een buurmeisje dat niet alleen elke nacht haar broertje het bed uitwerkte, maar dat ook de kinderen in de buurt naar haar hand zette en aanvoerde, dat haar eigen familie tiranniseerde en, als ik het goed begrijp, vrijwel heel Maassluis in een ijzere greep hield. Maassluis was trouwens in die dagen toch een opmerkelijke gemeente. Overal waar Maarten 't Hart kwam regeerde er de vrouw, in huis en bakkerswinkel.

Maar daar gaat het nu even niet om. Maarten 't Harts kleine Thatchertje is hem zo bijgebleven, dat zij de hoofdfiguur heeft mogen worden in een boekje dat vorig jaar verscheen onder de uitdagende en in de ogen van sommigen aanstootgevende titel 'De vrouw bestaat niet'. We zijn een beetje laat met deze bespreking, en ik maak die van de negende druk. Ze mag dan niet bestaan, die vrouw, ze levert wel wat op.

Het buurmeisje van Maarten 't Hart

Gelijk en ongelijk

Iedereen zal begrijpen dat je wel even aarzelt om de pen op te nemen tegen een man voor wiens bekwaamheden je een jaloers respect hebt. 't Hart is een begenadigd schrijver, een van die gelukkig steeds minder uitzonderlijke auteurs die met mooie verhalen, geschreven in prachtige taal, honderdduizenden mensen boeien. Hij produceert geen kletsboek en het minste van wat hij schrijft is nog altijd de moeite waard.

Bovendien is hij een polemist voor wie je geneigd bent een straatje om te gaan. Hij kan je, terwijl je in je eentje in een kamer zit te lezen, hardop doen lachen om wat hij van zijn slachtoffers zegt; zo iets is niet mis. Tenslotte is hij dan ook nog adembenevend belesen, alsmede wetenschapper van professie, zodat hij over een niet gering te schatten arsenaal aan kennis beschikt. In zijn boekje 'De vrouw bestaat niet' gooit hij een hele boekenkast over je leeg van feministische en andere literatuur. En dan

klaagt hij nog dat hij er soms zo moeilijk aan kan komen, omdat hij vrouwenwinkels niet binnen mag. Je moet er niet aan denken wat hij je allemaal onder de neus zou houden als ze hem toegelaten hadden.

Er zijn dus alleen maar redenen om Maarten 't Hart uit de weg te gaan en op de tribune te gaan zitten kijken hoe hij en de feministen elkaar te lijf gaan. Dek je, en lach met de lachers om je heen. De enige grond om dat niet te doen is dat Maarten 't Hart ongelijk heeft en dat ook mannen zich met zijn ongelijk hebben te bemoeien. Ongelijk? Laat ik het anders zeggen. Hij heeft op bijna elke pagina, naar mijn gevoel, een beetje of een boel gelijk en zijn ongelijk is de valse optelsom van al die grote of kleine gelijkheidjes. Ik moet dat toelichten. 't Hart heeft zijn boekje geschreven om aan te tonen dat de feministische beweging een slag in de lucht is, een absurditeit, iets dat eigenlijk geen bestaansrecht heeft. Hij doet dat door een reeks van stellingen die

in de feministische beweging in de loop der jaren naar voren gebracht en vervolgens door meer of minder mensen, vooral vrouwen, aangehangen zijn te demonteren en ze tot op de grond af te breken. Tenslotte laat hij zien hoe eigenlijk de een dit, de ander een heel verschillend dat als kern van het feminisme beschouwt en na al dat ijverige werk sluit hij af met een citaat van Virginia Woolf, die betoogde dat er onder dat hele feminisme-gedoe nu maar eens een dikke streep gezet diende te worden. Maar intussen schrijft hij wel aan het begin van zijn boek dat sigarenrokende patzers hem vanuit hun Mercedes toeroepen: 'Goed zo, ga zo door, geef ze van katoen, die ellendige wijven.' Dat liegt hij natuurlijk, wat zijn schrijversrecht is, maar hij heeft deze kleine burleske nodig omdat hij weet dat dezulken er zijn met en zonder Mercedes, met en zonder dikke sigaar, en omdat hij weet, en bewust het risico neemt, dat hij in die hoek terecht komt. Want die hoek bestaat; de hoek van de mannelijke bluf en overheersing is net zo reëel aanwezig als wat daaruit is voortgekomen, de vrouwen-emancipatiebeweging en dus het feminisme.

De strijd tegen 't absurde

Hoe voert nu Maarten 't Hart zijn strijd? Op de oudst bekende wijze van polemiseren, namelijk door een extreme uiting van een bepaalde persoon te nemen en daarvan de onjuistheid, soms zelfs het kolderieke aan te tonen. Ik ga dat niet allemaal nalopen. Ik waag me er domweg niet aan, omdat over dat soort theorieën en de feministische activisten en Maarten 't Hart alles weten en ik niets, zodat ik op al die punten geen enkele bijdrage tot de discussie kan leveren die niet of primitief, of een tikkeltje lachwekkend is. Ik verwerp alleen de methode — niet ter produktie van spitse stukjes, wel om op grote schaal denkbeelden te bestrijden. Want dat doet 't Hart natuurlijk, met

zijn negen drukken. Hij mag dan keer op keer uitroepen dat hij nooit tot enige vereniging zal behoren, wie in massa-oplagen opvattingen uitdraagt staat aan het hoofd van een vereniging, of hij dat wil of niet. Geen contributie, geen bestuur en vergaderingen, geen reglementen, alles mooi en goed; maar wel gelijkgezinden en volgelingen beïnvloeden; en dat is nog altijd het meest elementaire van het verenigingswezen.

Er gaat bij een communist meteen een wekkertje ratelen bij het waarnemen van die strijdmethode, het polemiseren tegen absurditeiten. Wij en al onze rode voorouders kennen het en hebben het maar al te goed gekend dat er zo tegen ons gestreden werd.

Een paar voorbeelden. In de naoorlogse barre tijden meende een deel van de elite der Sowjet-burgers een stroom van bewijzen te moeten leveren dat alles wat ooit in de wereld bedacht was, het eerst in een Russisch brein was opgekomen. Op een gegeven ogenblik bleken ze zelfs, godbetert, de fiets te hebben uitgevonden. Wat een voer voor de anti-communisten! Je kon naar geen vergadering gaan, of die fiets werd bij wijze van spreken het toneel opgereden. Het ging er op lijken dat daar de norm lag. Dat de Russen de Oktoberrevolutie hadden voltrokken en de slag bij Stalingrad hadden gewonnen werd een zaak van de tweede orde.

Nog een. In 1948 maakte de CPN een vrouwenaffiche met de leuze 'hogere lonen, lager prijzen'. Er werd nogal wat over afgebakkeleid in die verkiezingsstrijd maar we hadden, denk ik nog steeds, het grootste gelijk van de toenmalige wereld. Ondertussen veranderde er van alles en de CPN zelf gebruikte de leus van 1948 in het geheel niet meer. Wel echter schreef iedere nitwit, dat de CPN de partij was van de hogere lonen en de lagere prijzen. Wat we van de atoombom en van Philips zeiden

werd zorgvuldig verzwegen. Het vertekende zelfs de gedachten van eigen mensen. Onlangs stond er, tot mijn stomme verbazing, in de CPN-ledenkrant een ingezonden brief waar in afkeurende zin vermeld werd dat onze partij in de jaren zestig bovengenoemde gedachte hanteerde.

De voorbeelden zijn aan te vullen met honderden anderen. Men bestrijdt een absolute, voor mijn part absurde uitlating die in het kader van een hele beweging wordt gedaan, en men velt daarmee — of meent dat althans te doen — de beweging als zodanig.

Dat is waar Maarten 't Hart zich aan schuldig maakt.

Hurkend

Het is niet helemaal onmogelijk dezelfde methode op zijn eigen boek toe te passen. Laat ik eens een poging doen. Op pagina 11 is het volgende citaat aan te treffen: 'Zo heb ik (...) vele malen bij De Slegte in Leiden de schrijver F. B. Hotz aangetroffen. Vanwege zijn slechte ogen met een vergrootglas gewapend, hurkte hij dan bij de schapen op zoek naar feministische boekwerken voor zijn vriendin.' Het is een fraai 't Hart-stukje, waarbij ik dan tegelijk de bekentenis kwijt kan dat ik, niet op de hoogte van Neerlands literaire wereldje, herhaaldelijk de gedachte heb gehad dat Hotz een schuilnaam voor 't Hart zelf was. Maar dat doet verder niet ter zake.

't Hart treft dus vele malen Hotz gehurkt bij De Slegte aan. Nu is De Slegte niet het soort zaak waar je dagelijks binnenloopt, maar laten we aannemen dat 't Hart, prijsbewust, dat om de een of twee weken doet, bijvoorbeeld door af en toe iets te vroeg van zijn werk te vertrekken of het middaguur te verlengen. Hij stapt binnen — en daar hurkt Hotz weer. Dat houdt in, omdat 't Hart stellig geen vaste De Slegte-uurtjes heeft, dat F. B. Hotz een groot, zo

niet het grootste deel van zijn leven overdagen op de koopavond hurkend in De Slegtes winkel zit, steeds maar bij dat ene schap, ja dat hij daar, gezien de weinige tijd die hem nog overblijft voor verblijf elders, ook een deel van zijn werken produceert. Toch betwijfel ik of dat het geval is, ik denk zelfs van niet. Maar dan berust dus het boek van 't Hart op een leugen, is Maarten 't Hart zelf een leugenaar en hoeft aan wat hij zegt verder geen aandacht besteed. Wie zou over onze nobele strijder tegen het feminisme zulke gedachten durven koesteren?

Laten we het nog eens op een andere manier proberen. 't Hart ging, zo beschrijft hij voor ons, een tijdje lang de studenten-sozen af met een lezing die de titel droeg van het voor ons liggende boek. Tijdens een van die samenkomsten werd hij pinnig geattaqueerd door een meisje met platina-blonde krullen dat hem later, tot hij zelf kon koken, dagelijks te eten is gaan geven. We begrijpen dat het iets moois is geworden tussen hen beiden en dat vervult ons met een gevoel van blijdschap. Het verhaal dat daar achter steekt is echter bedenkelijker. Het meisje was een strijdbare feministe; maar in een periode waarin Maarten 't Hart haar eerst in de keuken gedichten voorlas en vervolgens zelf aan het klaarmaken van de nassi sloeg, de periode dus waarin zijn lezing tot boekje groeide, is ze van zijn opponente geworden tot zijn getuige à charge. Ze wordt gebruikt in het boekje en zegt zelf geen stom woord, er in of er buiten.

Dat kan twee dingen betekenen. Of ze deelt 't Harts mening volledig en is van strijdster voor 't één strijdster voor 't ander geworden, maar waarom zegt ze dan niets? Of ze is overrompeld en tot zwijgen gebracht door des schrijvers woordenstroom en laat zich willoos gebruiken in zijn argumenten-opbouw. Dan is ze dus het bewijs van het gelijk der feministen.

Argumenten

Ik heb hiervoor gezegd dat ik een onmondige ben op de meeste gebieden van feministische theorievorming en dus ook van Maarten 't Harts bestrijding daarvan. Ik moet er bij zeggen dat hij ook op een zodanige wijze argumenteert, dat er een standaardwerk geschreven zou dienen te worden om het allemaal te behandelen. Het buurmeisje kwam al ter sprake, alsmede de wonderlijke matriarchale samenleving die het Maassluis van 't Harts jongensjaren was. Enige twijfel of alle Maassluisse vrouwen dat toentertijd hebben bemerkt blijft overigens wel bestaan.

Een deel van zijn argumentatie is van hetzelfde speelse allooi. Gewone meisjes kunnen wel koningin worden, gewone jongens geen koning; een vergelijking tussen Anja Meulenbelts 'De schaamte voorbij' en Henk van der Meydens zelfbeschrijving — dat soort werk.

Als hij op een iets ander niveau redeneert en argumenten van feministische schrijfsters als ondeugdelijk afwijst, kan ik vaak met hem meegaan. Evenmin als hem spreekt mij de redenering aan dat de kindertjes al vroeg in de opvoeding voor hun mannetjes- of vrouwtjesrol worden geconditioneerd; net als hij vind ik dat soms te makkelijk wordt heengelopen over het feit dat vele mannen in fabrieken, op kantoren of waar ze zich dan ook afbeulen, geestdodend, drukkend en zenuwslopend werk doen dat ze maar al te vaak vroegtijdig de WAO of de dood injaagt. En ook ik ben van mening dat je bij het spreken over het mannelijke militaire bedrijf de slagvelden niet buiten beschouwing mag laten.

Over het feit dat, constateerbaar, de geschiedenis van de kunst veel meer mannen- dan vrouwenamen behelst kan ik geen zinnig woord zeggen. Als 't Hart uit zijn encyclopedische mouw rijen namen schudt van vrouwelijke muziekmaaksters en daar

nog een handvol schrijfsters van wereldformaat tegenaan gooit is dat geen antwoord, omdat iedereen ter plekke tien keer zoveel mannen kan noemen. Hij heeft alleen gelijk als hij met die namen bewijst dat niet, zoals een enkele feministe stelt, de prijs van muziekpapier of van compositielessen het potentiële vrouwelijke talent in de kiem gesmoord heeft.

Ook zijn afwijzende beschouwing over de gedwongen heteroseksualiteit kan ik wel volgen — hoezeer ook vele heteroseksuelen zich in de afgelopen tijd gerealiseerd zullen hebben wat voor afschuwelijke, ja rampzalige gevolgen de heteroseksuele fatsoensnorm, het taboe op de homoseksualiteit dus, gehad heeft voor ontelbare mensen. Maar daar heeft Maarten 't Hart zelf ook over geschreven, dat hoeft niemand tegen hem als argument te gebruiken.

Het onbesprokene

De zwakte van 't Harts betoog tegen het feminisme ligt dus, wat mij betreft, niet in het feit dat hij bepaalde theorieën met het wapen van spot en afluffing bestrijdt; de zwakte ligt in belangrijke mate bij wat hij onbesproken laat.

Zo gaat hij met een fraaie boog om de abortuskwestie heen. De strijd tegen het abortusverbod is aanvankelijk ter hand genomen onder de leus 'baas in eigen buik' en dat is nog altijd een treffende aanduiding van waar het over gaat. Het abortusverbod, wettelijk en 'moreel', dat wil zeggen via de sociale omgeving, de man, de eenzaamheid van de betrokkene, betekende (en betekent in vele gevallen) dat na bevruchting de vrouw in wezen andermans eigendom was geworden. Onder het aanroepen van het ongeboren leven werd (en wordt) de vrouw van persoon tot voertuig gemaakt, is ze een middel geworden.

Het is niet toevallig dat zich op dat punt de

strijd ontspan. Het is precies de plek waar zich de ondergeschiktheid van de vrouw, het wezenlijk andere van haar positie ten opzichte van die van de man, manifesteerde. Manifesteerde, zeg ik. Want als op dat cruciale ogenblik, de zwangerschap, de zeggenschap van de vrouw over zichzelf vergaand beperkt wordt, dan is dat niet los te maken van haar bestaan in het geheel, ook als jong meisje en als oudere.

Er is op dat punt, dankzij de vrouwenbeweging, veel veranderd voor een deel der vrouwen. Maar, laten we dat goed zien, voor een deel; de bestaande wetgeving is bovendien van zodanige aard, dat ze nog altijd kan worden uitgelegd op een wijze die heel anders is dan de nu heersende praktijk. Het is niet moeilijk om in die wetgeving een mogelijk tijdelijke concessie te zien van vooral mannen aan vooral vrouwen. Zelf denk ik, dat die hoop van sommigen op tijdelijkheid een ijdele is. De nieuwe abortuspraktijk loopt parallel met de ontwikkeling der moderne voorbehoedmiddelen, is daar ten nauwste mee verbonden en paus noch pater zullen in staat zijn die gang der geschiedenis te keren. Dat er echter feministen zijn die daarbij op wacht staan, die de volstreekte eigen zeggenschap van de vrouw over lichaam, moederschap en eigen bestemming centraal stellen, is maar goed ook.

Er is een ander punt waar Maarten 't Hart met zijn argumentenstroom aan voorbijgaat, namelijk de mannelijke agressie tegenover vrouwen — en dan wel in het bijzonder de extreme vormen daarvan. 't Hart heeft een voorliefde voor argumenten in de trant van zijn buurmeisje, de koningin en het platina-krullenkopje, hij maakt overdreven verhalen over dochtersverkrachting en vrouwenmoord virtuoos belachelijk. Maar zo gemakkelijk kan hij het zich niet maken met dit soort verschijnselen. Want er zijn tenslotte wel een paar simpele feiten waar niemand omheen kan. Iedereen, ik zeg dat met nadruk, iedereen

heeft wel in zijn of haar omgeving vrouwen die door een groep jongens of mannen in een park aangevallen zijn, lang niet altijd aangerand maar wel degelijk beroofd, van de fiets gesmeten, toegetakeld.

Maar wie heeft er in zijn of haar familie of vriendenkring mannen die door groepjes vrouwen op een zelfde wijze zijn behandeld? Ik weet niet hoe dat een kwart eeuw geleden in Maassluis was, maar ik denk dat het zelfs daar nu niet anders is dan in Maastricht of in de Maasstraat.

Een beetje beschaafd mens — Maarten 't Hart stellig niet in de laatste plaats — voelt zich bij de keel gegrepen door het alledaagse verschijnsel dat een vrouw nauwelijks alleen de stille avond in kan gaan, dat vrouwen honden aanschaffen of judo en karate leren om voor zichzelf zulke simpele mensenrechten als wandelen of fietsen te kunnen hanteren. Het is maar al te logisch dat vrouwen zoeken naar een verklaring voor dit feit, dat ze daarover theorieën gaan ontwikkelen, ook al blijken dat onjuiste te zijn, dat ze de hoofden bij elkaar steken om zich tegen een dergelijke bedreiging te verweren.

Dat het daarbij niet alleen om parken gaat is wel duidelijk. 't Hart spreekt terloops een paar prijzende woorden over 'blijf van mijn lijf'-huizen. Dat die er alleen voor vrouwen zijn onderwerpt hij niet aan een nadere analyse. Maar het vogelvrij zijn van vrouwen, in verschillende gradaties, dat alleen al is een rechtvaardiging van een feministische beweging.

Feiten

Het is best te begrijpen dat een zo geleerd persoon als de schrijver van het boek 'De vrouw bestaat niet' eerder en liever kijkt naar boeken en artikelen van theoretiserende feministes, dat hij knipsels bewaart en briefjes tussen de boekenpagina's schuift, dan dat hij zich met hart en ziel stort in zulke vulgaire zaken als de abortus-

kwestie en het gebruik dat mannen maken van hun grotere lichaamskracht, zo nodig (of voor alle zekerheid) met een stel tegelijk. En het is allerm minst mijn bedoeling om de totale problematiek nu juist daarop terug te brengen. Maar het moet er zeker bij.

Waar het uiteindelijk allemaal om gaat is dat er patronen door de samenleving lopen die aan mannen een macht geven boven, en vaak — maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn — tegenover vrouwen.

Er zijn vele malen meer mannen op maatschappelijke machtsposities dan vrouwen, zonder dat iemand aan kan tonen dat mannen beter in staat zijn verantwoordelijkheid te dragen dan vrouwen. Er zijn meer vrouwen secretaresse van mannen dan dat er mannen secretarissen zijn van vrouwen. Zo'n laatste constructie heeft ook nog weer eens duizendmaal zoveel voeten in de aarde als de eerste.

Er is het verschijnsel dat mannen tegenwoordig zogenaamde vrouwenberoepen kiezen, een goed ogend gebeuren, en dat vrouwen in de kortste keren tot hun stomme verbazing merken dat vrijwel alle leidende functies, die tot dan toe door vrouwen bekleed werden, in mannenhanden zijn overgegaan. Er is bovenal het feit dat in onze samenleving de man veelal met werk buitenshuis de kostwinner is, dat hij daarmee ondanks alle rottigheid van zijn werk over een tweede levenssfeer beschikt en dat hij door zijn positie in het maatschappelijke apparaat in meer directe zin een rol speelt in machtsstrijd en machtsgebeuren, die nu eenmaal met dat apparaat onlosmakelijk verbonden zijn.

Er blijft dan tenslotte, in de wereld buiten Maassluis, het feit dat deze maatschappelijk zwaardere positie doorgaans, in meerdere of mindere mate, de houding van mannen tegenover vrouwen in persoonlijke zin beïnvloedt.

Het werkelijke probleem van de vrouwemancipatiebeweging, of als men wil van het feminisme, is hoe aan deze complexe ongelijkheidstoestand een einde kan wor-

den gemaakt. Maarten 't Hart schrijft dat het vooral vrouwen uit de betere milieu's, die van de meer bemiddelden dus, zijn die zich met deze vraagstukken bezighouden. Dat is gewoon niet waar. Iedereen kan weten wat er zoal wordt afgepraat op wat oorspronkelijk moedermavo's heette en op VOS-cursussen en daar komen geen rijk-aards. Maar het is nogal vanzelfsprekend dat het intellectuele zoeken naar het waarom vooral gebeurt door hen die daartoe bewerkvaardigd zijn.

Dat zoeken kan licht op hol slaan. Het kan leiden tot een zonderlinge kijk op de wetenschap, tot opvattingen over een door vrouwen geleide maatschappij die je ietwat vreemd voorkomen, tot groepen die roepen dat ze 'het niet meer doen' en zeker, daarin heeft 't Hart ook gelijk, tot vormen van pseudo-godsdiens. Maar is daarmee het zoeken zelf veroordeeld, is daarmee aangetoond dat er in werkelijkheid geen probleem bestaat, omdat 'de vrouw niet bestaat'?

Fout uitgangspunt

Het denkbeeld van een socialistische maatschappij heeft zich ontplooid (het is er niet door ontstaan) met de ontwikkeling van het industriële kapitalisme en de daaraan inherente klassenverhoudingen. Er is in de loop der tijden, naast ware en belangrijke constatering, een ongelooflijke hoeveelheid onjuiste en zelfs onzinnige denkbeelden geproduceerd in dit verband. Maar wil dat nu zeggen dat de klassenverhoudingen niet bestaan? Kan iemand, door een ruiker-tje citaten te plukken uit geschriften van mensen die zich bij hun zoeken naar verklaringen ergens aan overdrijving schuldig maakten, stellen dat de hele socialistische en arbeidersbeweging op onzinnige veronderstellingen gebaseerd is?

Of zou men niet liever moeten beginnen met maar eens wat citaten van apologeten van het huidige maatschappelijke systeem

bijeen te brengen, daarvan de onzinnigheid te laten zien om op grond daarvan aan te tonen dat het hele kapitalisme een idiote gedachte is — voor zover het tenminste een gedachte genoemd kan worden?

En daar zit dan bij Maarten 't Hart de oorspronkelijke fout.

Ik ben nooit op het denkbeeld gekomen, maar ik durf, zonder een blik om me heen, te beweren dat ik uit één plank van één van onze boekenkasten voldoende kan halen voor een dik boek dat onomstotelijk het mannelijke superioriteitsgevoel bewijst. We kunnen daarvoor terecht bij de detectieve-schrijvers, bij de politieke schrijvers, bij de romanciers, bij de autobiografen — noem de hele handel maar op. Ik zou zelfs niet graag de schrijfsters, vooral van het oppervlakkige werk, de kost geven die daarbij nog een handje helpen. Denk maar eens aan al die bouquet-bedenksters. Ze maken handig gebruik van wat de maatschappij nu eenmaal ook bij vele vrouwen aan voorstellingen oproept en verdienen er liever aan dan dat ze het bestrijden. Het is te makkelijk om daar je ogen voor te

sluiten en lekker te gaan liggen bij diegenen die om wat voor uiteenlopende redenen dan ook, het niet op rebelse vrouwen voorzien hebben.

Dat typetje met die platina krullen, of een ander die misschien nog een beetje invloed op de schrijver kan uitoefenen, moet toch maar eens proberen hem aan zijn verstand te peuteren, wellicht via zijn eergevoel, dat hij de draad aan de verkeerde kant is gaan oprollen. Terloops kan hem dan misschien even gezegd worden dat hij al heel aan het begin van zijn boek door de mand valt als hij, badinerend, vertelt aangemoedigd te worden in zijn anti-feminisme door weduwen en 'oude vrouwtjes met steunkousen aan'.

Misschien komt het doordat een oude hoogstaande vrouw, een weduwe, die door haar steunkousen een beetje geholpen werd bij de ondraaglijke pijn van open benen, mij heel lief is geweest, dat ik al snel voelde dat Maarten 't Hart het nooit helemaal bij het goede eind kon hebben.

Marcus Bakker

PARTIJDOCUMENTEN

CPN en strijd voor vrede en ontwapening

In de besprekingen die de CPN in de komende maanden met communistische, socialistische en andere progressieve partijen zal voeren, nemen de vraagstukken van de strijd voor vrede en ontwapening een overheersende plaats in.

De vertegenwoordigers van de CPN die aan deze ontmoetingen zullen deelnemen, gaan in deze besprekingen van de volgende standpunten uit, voortvloeiend uit de besluiten van de laatste congressen en van het partijbestuur en zijn verschillende commissies:

1. De CPN veroordeelt de bewapeningswedloop die thans in een nieuwe spiraal dreigt te geraken. Zij heeft zich steeds uitgesproken voor een verbod van alle kernwapens, voor stopzetting van de productie van deze wapens, van de proefnemingen ermee en voor de vernietiging van deze wapens.

Zij keert zich tegen de productie van de proefnemingen met en de plaatsing van nieuwe soorten massavernietigingswapens, het neutronenwapen, chemische en biologische wapens, wapens voor gebruik in de kosmos. Zij richt zich eveneens tegen de zogenaamde modernisering van de kernwapenarsenalen. Ditzelfde geldt voor de steeds grotere bedragen eisende ontwikkeling en modernisering van de conventionele wapens, zoals bijv. de Patriotraket.

2. De CPN treedt op voor een aanzienlijke vermindering van de militaire uitgaven, in ons land zowel als in andere landen, in het westen en in het oosten.

Dit is des te meer noodzakelijk nu duidelijk aan de dag treedt, dat de bewapeningswedloop en de enorm opgevoerde militaire budgets de economische crisis in de wereld verscherpen en de toestand verergeren, met name in de landen van de derde wereld waar hongersnood en ziekte op tragische en mensonterende wijze om zich heen grijpen, maar ook in de geïndustrialiseerde landen. Het is voor een land als Nederland, met een van de hoogste werkloosheidscijfers van de industriële landen, onaanvaardbaar enorme bedragen te verkristen voor militaire doeleinden.

Het vrijmaken van bedragen uit de militaire begrotingen, om te beginnen minimaal 5 procent in 1984, zou kunnen dienen voor het bestrijden van de crisis, in de derde wereld zowel als in eigen land. Voor ons land stelt de CPN een daling voor van de defensiebegroting voor 1984 met 1 miljard gulden.

3. De bewapeningswedloop in kernwapens heeft tot een enorme voorraad van deze massavernietigingswapens geleid.

Dit maakt het des te dringender dat **alle** kernmogendheden verklaren, afzonderlijk of tezamen, dat zij het atoomwapen niet als eerste zullen gebruiken. De

CPN verlangt van de Nederlandse regering dat deze in alle internationale organen waarin zij vertegenwoordigd is, hiervoor zal optreden.

4. De CPN is van mening, dat de atoombewapening, in het westen zowel als in het oosten, moet worden teruggedrongen, te beginnen met de bevrizing ervan. De twee machtigste staten die beide over enorme hoeveelheden kernwapens beschikken, dragen hierbij een bijzondere verantwoordelijkheid.

5. De CPN keert zich tegen de nieuwe opvoering van de kernbewapeningswedloop, niet alleen in kwantitatieve maar ook in kwalitatieve zin, die samenhangt met de plaatsing van nieuwe Amerikaanse Pershing II- en Cruise-atoomraketten in vijf Westeuropese landen. Het gaat hierbij om atoomwapens die als first-strike-wapens moeten worden beschouwd.

De CPN pleit voor een zelfstandig, onafhankelijk en definitief besluit van Nederland om de plaatsing van Cruise-raketten in ons land niet toe te staan. Het verhandelen van de plaatsing in West-Europa en in Nederland ziet de CPN ook als stap die moet leiden tot vermindering van de atoombewapening van de Sowjet-Unie.

6. Met verontrusting heeft de CPN kennis genomen van de feitelijke stilstand in de besprekingen te Genève tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie over de kernwapens voor middellange afstand.

Van de zijde van de Verenigde Staten worden geen redelijke, bespreekbare voorstellen gedaan. De indruk is geschapen dat de regering-Reagan geen werkelijke resultaten wenst. Dit vindt zijn bevestiging in de door Amerikaanse strategen ontwikkelde ideeën over een 'beperkte' en winbare atoomoorlog en de uitspraken dat gestreefd wordt naar een overwicht in kernwapens.

Ook weigeren de Verenigde Staten de kernmachten van Engeland en Frankrijk bij de getalsmatige vergelijking van kernraketten en -koppelen te betrekken. (Het CPN-congres van november 1982 heeft erop gewezen dat naar de mening van de CPN deze kernmachten bij de onderhandelingen behoren te worden betrokken.)

De Sowjet-Unie heeft een aantal concrete voorstellen ter onderhandeling voorgelegd, die een diepgaande en nader preciserende bespreking van de gehele problematiek van de middellange afstands-raketten mogelijk maken.

De onderhandelingen in Genève zijn met grote vertraging gestart en verlopen uiterst moeizaam. Ze worden nog gecompliceerder door de herhaalde verklaring van Amerikaanse en NAVO-zijde dat eind van dit jaar met stationering van nieuwe atoomraketten zal worden begonnen.

De CPN is van mening dat de onderhandelingen in Genève, indien ze dit najaar nog niet tot gunstige resultaten leiden, moeten worden voortgezet, zonder dat er een plaatsing van nieuwe raketten zal plaatsvinden en zonder dat de Sowjet-Unie haar moratorium op het stationeren van SS-20 raketten opheft. De CPN acht het van belang dat de bewegingen voor de vrede in Europa en Amerika, parlementen en regeringen hun standpunten aan de conferentiedeelnemers kenbaar maken en verlangen dat ook hun opvattingen deel uitmaken van wat er in Genève besproken wordt.

7. In de beoordeling van de stand van de bewapening van de twee grote militaire bondgenootschappen wordt vaak gesproken over de noodzaak van evenwicht. Een zeker evenwicht in bewapening kan van betekenis zijn, vooral als het op een zo laag mogelijk peil zou worden bepaald. Onder de huidige omstandigheden komt het streven naar evenwicht veelal neer op een uitbreiding van de bewapening. Bepijking van de bewapening en kernontwapening is naar de mening van de CPN de belangrijkste doelstelling. Daartoe is het vooral nodig dat een evenwicht wordt bereikt en in stand gehouden van wederzijdse **veiligheid**. Dit eist veeleer politieke stappen die daartoe bijdragen, dan bewapening.

Teneinde een evenwicht in veiligheid te bereiken, kunnen de volgende stappen naar de mening van de CPN van gewicht zijn:

- a. Eigen initiatieven van de kleinere landen binnen de militaire bondgenootschappen en van niet-gebonden landen.
In dit kader pleit de CPN voor het kernwapenvrij maken van ons land.
- b. Uitbreiding van de wederzijdse contacten, ook in de huidige periode nu getracht wordt een koude oorlogssfeer op te roepen, op cultureel, economisch en politiek gebied, zowel van bilaterale als van multilaterale aard.
- c. Op alle niveaus dient gestreefd te worden naar het terugdringen van bestaande vijandbeelden die de relaties tussen volken en staten bemoeilijken en verstarren.
- d. Het scheppen van kernwapenvrije zones, in het noorden van Europa, in Centraal-Europa (zie de voorstellen van Olof Palme e.d.), in de Balkan.
- e. Het tot stand brengen van vertrouwenwekkende en ontwapeningsmaatregelen, o.a. op de weldra volgens het besluit van de conferentie van Madrid bijeen te roepen conferentie in Stockholm.
- f. Een uitspraak van alle kernmogendheden dat zij nimmer atoomwapens zullen gebruiken tegen landen die zelf niet over dergelijke wapens beschikken en ze niet op hun grondgebied toelaten.

8. Om de visie van de CPN uit te dragen en genoemde doelstellingen te bevorderen, treedt de CPN op voor versterking van samenwerking en dialoog met communistische, socialistische en andere progressieve partijen.

De CPN streeft naar nieuwe vormen van internationale samenwerking die uitdrukking geven aan onderlinge solidariteit in de strijd voor de vrede en die open staan voor de inbreng vanuit vredesbewegingen.

9. De CPN wijst erop dat de vredesbewegingen waartoe zij haar bijdrage geeft en zal geven, een grote taak op zich hebben genomen. Zij hebben de mogelijkheid geopend voor mensen uit de meest verschillende kringen, met ver uiteenlopende levensbeschouwelijke opvattingen, om vanuit een besef van persoonlijke verantwoordelijkheid een eigen zelfstandige bijdrage te geven. De ontwikkeling van deze bewegingen is van enorm belang om ingrijpende veranderingen in de relaties tussen de staten en een grotere invloed van de volken zelf op het beleid van de regeringen tot stand te brengen.

In het optreden van de vredesbewegingen, met haar pluralisme in visies en de autonomie van haar handelen komen de volgende doelstellingen naar voren: het bereiken van vrede en ontwapening; het terugdringen en verbieden van de kernwapens; het tot stand brengen van de ontbinding van militaire blokken en het bereiken van vrijheid en soevereiniteit van volken en staten; voor het uitbannen van geweld uit de internationale toekomst van de mensheid, die bedreigd wordt met ondergang in een kernoorlog. Zij zijn het waard om er alle krachten voor in te zetten.

Dagelijks bestuur CPN,
Amsterdam, 23 augustus 1983.

Reactie van de voorzitter van de CPN

Eerste reactie van Elli Izeboud, voorzitter van het partijbestuur van de CPN naar aanleiding van het optreden van Gijs Schreuders als Kamerlid van de CPN en zijn terugtrekken uit het partijbestuur.

'Ik vind de stap van Gijs erg jammer. Ten eerste vanwege waardering voor Gijs' werk en z'n inzet voor de partij. Ik had graag gezien dat Gijs z'n capaciteiten zou blijven inzetten voor de CPN in de Kamer en het partijbestuur.

Onmiskenbaar is er sprake van meningsverschillen in onze partij. Dat is ook normaal. Voor communistische partijen is het lange tijd niet normaal geweest om daar ontspannen en open mee om te gaan, en het is zeker geen eenvoudig proces. Het discussie-klimaat en met name het beeld dat daarvan in de pers naar voren komt, is niet wat mij en het partijbestuur voor ogen staat. Tegelijk is het echter in de actuele situatie, met enorme maatschappelijke problemen, ondenkbaar dat daarover in communistische partijen — en trouwens alle progressieve partijen — geen fikse debatten plaatsvinden. Het tegendeel zou van een ernstige crisis getuigen.

Het is voor onze partij een onlosmakelijk onderdeel van het vernieuwingsproces om nieuwe werkwijzen en omgangsvormen te ontwikkelen zodat de inbreng van diverse visies en denkrichtingen werkelijk tot verrijking van communistische politiek leidt. Op het laatste partijcongres zijn in de besluitvorming nieuwe lijnen vastgelegd, zowel waar het gaat om het vastleggen van actuele doelstellingen in nationale en internationale politiek als met betrekking tot het functioneren van de partijorganisatie.

HET 28ste CONGRES MARKEERT EEN VERNIEUWINGS-PROCES DAT NAAR MIJN MENING ONOMKEERBAAR IS.

Dat proces wordt door een brede meerderheid in de partij gedragen. Het partijbestuur werkt er keihard aan.

Het afgelopen weekend heeft het de besprekingen gestart om tot een nieuw ontwerp-partijprogramma te komen, waarin het gaat om het verder ontwikkelen van een nieuwe communistische politiek en een nieuw type communistische partij. Zo'n programma kan naar mijn mening nieuwe inspiratie bieden aan communisten en anderen die zich voor een nieuwe toekomst willen inzetten.

Ik ben het dan ook niet eens met de interpretatie die Gijs geeft van de ontwikkelingen in de partij en de gang van zaken in het partijbestuur.

Overigens wil ik er naar aanleiding van de reis naar de Sowjet-Unie op wijzen dat dit bezoek deel uitmaakt van een reeks van internationale contacten die sinds het congres hebben plaatsgevonden en nog plaatsvinden, waarbij overeenkomstig met de congresbesluiten, verbreding van contacten heeft plaatsgevonden. Dat er nu sprake is van een verschuiving van politieke stellingname ontken ik ten stelligste.

In deze situatie kunnen we niet anders doen dan de beslissing van Gijs accepteren en zijn persoonlijke overwegingen daarbij respecteren.

Naar mijn mening zijn de verschillen van opvatting niet zodanig dat samenwerking in fractie en partijbestuur niet meer mogelijk zou zijn.

Ik hoop dan ook dat Gijs Schreuders op enigerlei wijze z'n capaciteiten verder ten dienste zal stellen voor en in de partij, voor een nieuwe communistische politiek.'

29 augustus 1983

Oproep donatiecampagne

Een extra bijdrage voor de CPN, nu meer dan ooit!

In september start de nieuwe financiële campagne van en voor de CPN, en door middel van deze oproep willen we leden en sympathisanten van de partij vragen ook het komend jaar weer geld voor de CPN te geven. We doen dat in het besef dat de CPN niet zomaar een partij is, waarvan je lid bent en daarmee basta. De CPN is van oudsher een partij, waarvan je lid bent, of sympathisant, omdat je vindt dat die partij veel activiteiten moet ondernemen en die je daartoe dan ook financieel in staat moet stellen.

De actuele politieke toestand geeft geen enkele aanleiding om te denken dat het nu anders zou zijn.

De regering-Lubbers heeft maatregelen getroffen (en nog verdergaande maatregelen in voorbereiding) waarin met kille botheid á la Reagan en Thatcher lonen, werkgelegenheid, uitkeringen en voorzieningen worden gesloopt, ten behoeve van de verbetering van het ondernemersklimaat. Terecht maken zij die het hardst getroffen worden door dit regeringsbeleid, de uitkeringsgerechtigden en de ambtenaren, zich op om met harde acties de onaanvaardbaarheid ervan te onderstrepen, en de CPN zal zich daarbij niet onbetuigd laten! Dezelfde regering heeft

zich gekeerd tegen alle vredesactivisten en sympathisanten door nu al een plaats aan te wijzen waar de kruisraketten moeten worden geplaatst, terwijl het die activisten en sympathisanten nu juist om te doen is dat die raketten er helemaal niet komen. Omdat laatste te onderstrepen zal de 29ste oktober a.s. een nieuwe mijlpaal in de geschiedenis van de vredesbeweging moeten worden, en daarbij is ook voor de CPN veel werk weggelegd!

De CPN is er immers de partij niet naar om bij zulke ontwikkelingen langs de zijlijn te blijven staan.

Voeg daarbij nog de Europese verkiezingen op 14 juni 1984 waarbij we samen met andere linkse partijen willen komen tot een zo sterk mogelijke progressieve inbreng in het Europese parlement; dan zal duidelijk zijn dat er ook het komende jaar heel wat werk aan de winkel is.

De CPN verbindt actief optreden nu met het ontwikkelen van een visie op de lange termijn. Zij is druk doende een programma te formuleren, waarmee ontwikkelingen en strijdterreinen in de komende jaren met elan en optimisme tegemoet getreden kunnen worden: Een politieke daad van de eerste orde!

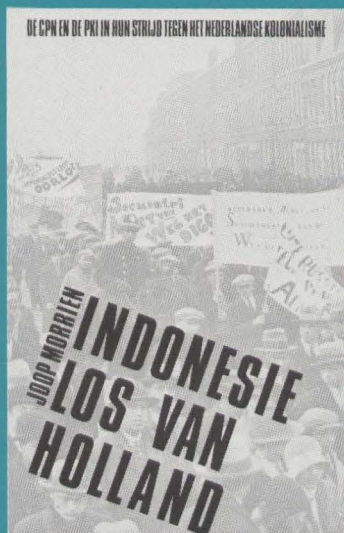
Tegelijk heeft het partijbestuur van de CPN besloten het dagblad De Waarheid, de krant die bij uitstek in bovengenoemde kwesties een informerende, opiniërende en organiserende rol speelt en moet spelen, in het komende jaar met twee ton extra te ondersteunen. Op die wijze kan de verschijning van De Waarheid veilig gesteld worden en kan de verbreding en versterking ervan een kans krijgen.

Dit alles vormt een ambitieus geheel van voorname, activiteiten en besluiten, waaruit maar weer blijkt dat de CPN een veeleisende partij is, niet alleen ten opzichte van regering en ondernemers maar zeker ook ten opzichte van zichzelf.

En dat veeleisende geldt helemaal als het gaat om de financiële voorwaarden om dit alles mogelijk te maken.

Gelet op alles wat er aan de hand is en op de rol die we als partij daarin willen spelen, doen we ook voor het komende jaar weer met overtuiging een beroep op de vele leden en sympathisanten van de CPN om een bijdrage te leveren.

Een royale bijdrage om de partij te steunen in haar optreden, dat zeker nu noodzakelijk is om werkelijkt verandering tot stand te brengen!

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 31,50

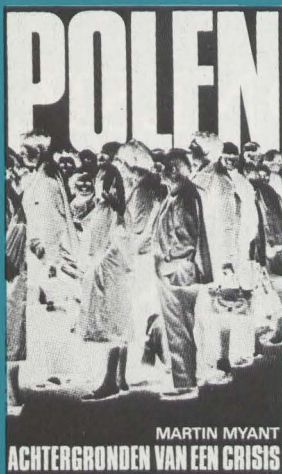
Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd. In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen“ mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50
Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

PENOC

Ina Brouwer

De taken van vandaag

Leo Molenaar

Persoonlijke kanttekeningen bij het ontwerp-program

Elli Izeboud

Nieuw type internationalisme

Harry v.d. Berg

Geen socialisme zonder democratie

Ingrid Blekman

Coalitiepolitiek en zelfstandige rol van de CPN

Kees Korevaar

Naar een socialistisch beheer van de economie

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 9
november 1983

REDACTIE

M. Bakker (hoofdredacteur)

I. Blekman

D. Oudenampsen

W. Warmerdam (redactie-secretaris)

020-923084

Lay-out:

B. IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Enkele beelden van de
vredesbetoging in
Den Haag 313

Ina Brouwer
DE TAKEN VAN VANDAAG 315

Leo Molenaar
MACHTSVORMING VOOR
EEN SOCIALISTISCH
NEDERLAND 321

Elli Izeboud
NIEUW TYPE
INTERNATIONALISME 326

Harry v.d. Berg
GEEN SOCIALISME
ZONDER DEMOCRATIE 330

Ingrid Blekman
COALITIEPOLITIEK EN
ZELFSTANDIGE ROL VAN
DE CPN 339

Kees Korevaar
NAAR EEN SOCIALISTISCH
BEHEER VAN DE
ECONOMIE 345

**DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE**

29 oktober 1983 Den Haag – 550.000 betogers voor de vrede

**DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN**

De foto's zijn ontleend aan het fotoboek "Het blijft NEE!", gemaakt door het Amsterdams Fotografen Kollektief. Zojuist verschenen bij uitgeverij Heiermann & Co c.v.

Voor vrede, werk en tegen racisme*

DE TAKEN VAN VANDAAG

Nederland staat dit najaar voor belangrijke beslissingen, die van diepgaande betekenis zullen zijn voor de toekomst van ons volk en voor de vraag of wij toewerken naar oorlog of werkelijke vrede.

Bij het vraagstuk van de plaatsing van nieuwe raketten kan men niet voorbij gaan aan de fundamentele veranderingen die zich sinds 1979 in het denken van de mensen hebben voorgedaan. Dankzij de moed en inzet van veel vredesstrijders en -strijdsters, dankzij de gebeurtenissen als de magnifieke demonstratie in november 1981 in Amsterdam, is de kennis van mensen over de werkelijke betekenis van de dreiging met kernwapens enorm vergroot. De vredesbeweging is een fundamentele factor geworden die dwars door verstarde politieke scheidslijnen heen alle vredeskrachten mobiliseert en politieke partijen tot nieuwe standpunten heeft gebracht en ongetwijfeld nog zal brengen. Het is waarlijk grotesk dat een man als Luns het heeft gewaagd de vredesbeweging in verband te brengen met de opkomst van de nazi's in de jaren dertig. Dat moet zeker de toezetting worden van het tegenoffensief, dat de NAVO dit jaar is gestart.

Maar ook het optreden en uitspraken van vertegenwoordigers van de regering lijken erop te wijzen dat er gewerkt wordt aan het rijp maken van het klimaat voor plaatsing. Daarin past onder andere de suggestie dat zij die raketten afwijzen, niet voor vrijheid zouden zijn. Onzin! Maar er mogen miljoenen folders van NAVO-zijde worden

* Dit artikel is gebaseerd op de rede die Ina Brouwer, fractievoorzitster van de CPN, op 11 oktober in de Tweede Kamer heeft gehouden.

verspreid, de minister-president zelf mag 100 keer uitroepen dat de prijs voor veiligheid moet worden betaald — daarmee doelend op de plaatsing van raketten — het antwoord blijft 'nee'! De prijs is te hoog. De prijs is namelijk de kans op massavernietiging.

De theorie van het militaire evenwicht, die in dit verband steeds aangehaald wordt, is feitelijk failliet. Zowel voor de volkeren in het Oosten als die in het Westen is het absurd te verklaren dat er sprake is van evenwicht als er evenveel massavernietigingswapens tegenover elkaar staan. De dreigende situatie noodzaakt een ieder in Oost en West zich in te zetten voor een handelswijze die gericht is op wederzijdse veiligheid. Daarbij is het noodzakelijk te breken met het idee dat twee tot aan de tanden toe gewapende militaire blokken veiligheid zouden kunnen brengen in Oost en West. Deze opvatting brengt voortdurend nieuwe spanningen met zich en dwingt tot wantrouwen en vijanddenken. Niet alleen agressie, maar ook een ongeluk kan een atoomramp veroorzaken, zoals onlangs de ex-minister van Defensie in de Verenigde Staten, McNamara, onthulde. In 1961 ontplofte bijna een kernbom, met een kracht die 1800 keer zo groot was als die van de bom die Hiroshima verwoestte, toen een atoombommenwerper neerstortte.

Er moet dus een radicale wijziging komen. Voor het voortbestaan van de mensheid is het nodig om te gaan denken in termen van wederzijdse veiligheid in plaats van in termen van wederzijdse vernietiging. Er moet een proces op gang worden gebracht dat uitgaat van vermindering van bewapening en het terugdringen van atoomwapens. Hierin passen ideeën als kernwapenvrije zones en wapenreductiezones, zones dus waarin de bewapening in het algemeen wordt verminderd. Bij zo'n aanpak hangt het welslagen van het beleid in grote mate

af van de bereidheid van afzonderlijke landen om initiatieven te nemen en om buiten de schema's van de blokken te opereren. Daarbij kunnen kleinere en niet-gebonden landen een baanbrekende rol vervullen.

Het is een vereiste dat naar nieuwe wegen wordt gezocht, bijvoorbeeld in het kader van de komende ontwapeningsconferentie in Stockholm. Het zou immers absurd zijn om in dit najaar tot plaatsing te besluiten en het volgend jaar aan de ontwapeningsconferentie deel te nemen. Dat kan geen regering tegenover haar bevolking verdedigen.

Initiatieven nodig

Nederland verkeert met zijn krachtige vredesbeweging in de unieke positie dat het een initiatiefnemende rol in zo'n proces kan vervullen. Tenminste, als de politieke wil aanwezig is. Het is verbazingwekkend hoezeer de Nederlandse regering, nota bene lid van de Veiligheidsraad, zich angstvallig blokgebonden opstelt. Zoals men in de Sowjet-Unie — ik heb dat zelf kunnen vaststellen — de nadruk legt op de eenheid binnen het Warschaupact, zo kapittelde de Nederlandse regering de Griekse, omdat zij zich niet aan de eenheid van de NAVO zou houden door te pleiten voor uitstel van plaatsing.

Nu de spanning groter wordt, mag Nederland niet passief blijven. Er dient te worden opgetreden. Ten eerste door te besluiten dat Nederland afziet van het ter beschikking stellen van zijn grondgebied voor de kruisraketten. Het wachten is nog steeds op de brief die de minister van Defensie Gijs Schreuders heeft toegezegd over de staatsrechtelijke en internationaal-rechtelijke aspecten van een eventueel plaatsingsbesluit.

Ten tweede dient Nederland niet af te wachten totdat door beide grootmachten in de onderhandelingen is beslist, maar

dient het initiatieven te nemen om deze gunstig te beïnvloeden. Samen met landen als Griekenland en Roemenië is het in elk geval mogelijk om op uitstel van plaatsing aan te dringen. In de tussentijd kunnen diverse voorstellen van de vredesbeweging, de commissie-Palme en anderen aan de orde komen. Het zou volstrekt logisch zijn wanneer in elk geval wordt gepleit voor bevrozing van bestaande wapenarsenalen. Dat wil zeggen dat 'build-down'-plannen die neerkomen op het voortzetten van de wapenwedloop, dienen te worden afgewezen. Verontrustend zijn de berichten over de in gang zijnde produktie van neutronenwapens in Amerika. Het is positief dat de Nederlandse delegatie in de NAVO-assemblée zich hiertegen heeft uitgesproken, maar het is ook nodig dat de regering de verontrusting hierover aan de Amerikaanse regering en de betrokken NAVO-organen over brengt.

Ook in een ander opzicht dient Nederland op te treden ter vermindering van de spanning, die in deze tijd eenvoudig kan ont-aarden in een gewapend conflict. Naar onze mening dienen daarbij de volgende zaken voorop te staan:

- het voorkomen van grote militaire manoeuvres, zoals die onlangs in Nederland en West-Duitsland zijn gehouden en waarvan een enorme dreiging naar de eigen bevolking en naar andere volken uitgaat;
- het voorkomen van een hernieuwde koude oorlog en dus het pleiten voor voortzetting van de dialoog, waarbij Nederland zich in geen geval afhankelijk mag maken van het standpunt en het optreden van de regering-Reagan;
- het onmiddellijk bestrijden van fascisme, antisemitisme en racisme, zowel internationaal als in eigen land;
- het opkomen voor de bescherming van het zelfbeschikkingsrecht van volkeren en de oppositie tegen elke inmenging,

of het nu gaat om Polen, Nicaragua of Nederland zelf.

Maar ook het erkennen van de soevereiniteit van landen en van de vrijheid van landen en volkeren om te komen tot een keuze van een maatschappelijk stelsel en van veranderingen daarin. De methode van de regering-Reagan om ieder conflict direct bij de verhouding tussen Oost en West te betrekken dient naar onze mening ten felste te worden bestreden, omdat ook hierdoor oorlogsgevaar ontstaat. Het voorkomen van oorlog, een voornaam punt in deze tijd, vereist het zoeken naar een vreedzame regeling van geschillen, een oplossing van de grote wereldproblemen. Daarom ook vinden wij het zeer verontrustend dat de regering-Reagan zich negatief heeft uitgelaten over de Verenigde Naties. Zo devalueert een grote mogendheid de betekenis van de Verenigde Naties, juist op een moment dat deze instelling van grote betekenis dient te zijn.

De strijd tegen de crisis

De miljardennota, zoals die door het kabinet-Lubbers is gepresenteerd, is verbijsterend. In het oog springend is vooral dat 900.000 mensen kennelijk worden afgeschreven omdat zij niet meer bruikbaar zijn voor het produktieproces, evenals talloze WAO-ers, bejaarden en bijstandsvrouwen, die — volgens de heer Nijpels — minder presteren en daarom met gepaste bescheidenheid een restant van hun uitkering in ontvangst mogen nemen. De regering spreekt van herstel, terwijl haar politiek op veel fronten heeft gefaald, terwijl de inleveroperatie van verleden jaar en dit jaar in plaats van de beloofde werkgelegenheid een verder verlies van arbeidsplaatsen met zich meebracht, zowel bij de overheid als in de marktsector. Wat wij voor ons zien, is eerder een economie in afbraak: verlaging van de koop-

kracht, dreigend faillissement van gemeenten die de kosten van de bijstand niet meer kunnen opbrengen, woonlasten die onbetaalbaar worden en een sociale zekerheid die wordt teruggebracht tot een of andere vorm van bedeling. Het is de vraag wie de werkelijkheid beter beoordeelt: de regering, of al die mensen die in woede de straat op gaan? Wie heeft gelijk? Wie heeft er eigenlijk belang bij het beleid van deze regering? De vrije mens, zoals de heer Nijpels suggereert? Laten we de groep van de 'vrije' werklozen bekijken. Hun inkomen wordt steeds lager, hun aantal steeds groter en hun perspectief steeds kleiner. Laten we dan eens kijken naar de 'vrije' werkenden. Ze hebben nog geen afscheid genomen van hen die weg-gereorganiseerd zijn of ze moeten overwerken omdat de druk te groot is. Door de bezuinigingen wordt het arbeidstempo opgevoerd, terwijl de werkloosheid en het overheidsbeleid de lonen drukken. Het aantal faillissementen in de sector van het midden- en kleinbedrijf stijgt en de daling van de koopkracht vermindert de afzet.

En wat de vrouwen betreft, die schijnen niet te bestaan voor de schrijvers van de miljardennota. Werd eerst gezegd dat vrouwen prioriteit hadden, nu worden zij geruisloos ingeruild voor jongeren. Vrouwen zijn echter wel — en ik wil ze daarbij niet tegenover jongeren zetten — de grote slachtoffers van het beleid. Juist de sectoren van de arbeidsmarkt waarin relatief veel vrouwen werken, worden nu gepakt: onderwijs, welzijnswerk en gezondheidszorg. Het is de vraag of het aandeel dat de vrouwen met veel moeite op de arbeidsmarkt hebben veroverd, nu niet weer kleiner dreigt te worden.

Tekenend is ook dat het kabinet zijn beleid inkleurt met de restauratie van de gezinsideologie. Vaak wordt er verwezen naar het gezin als de rots in de branding, terwijl nota bene in de maatschappij zelf sprake is

van een steeds verdergaande individualisering.

Als het om vrouwenbelangen gaat, vormt de notitie over seksueel geweld van staatssecretaris Kappeyne van de Coppello een lichtpuntje in de duisternis. Wij staan voor de taak ervoor te zorgen dat de problemen van vrouwen niet naar de achtergrond verdwijnen en dat er juist wordt opgetreden voor de versterking van hun positie.

Er zijn ook die slapend rijk worden van dit beleid. Esso, Shell die onlangs nog subsidies kreeg voor het aanbesteden van tankers in Zuid-Korea, Philips, institutionele beleggers en banken. Hun winsten nemen toe, maar hoewel gesmeekt door de minister-president himself, zien zij er kennelijk geen brood in in Nederland te investeren. Kapitaaluitvoer is in trek, evenals het binnenhalen van hoge renten van leningen aan de overheid zelf. Desondanks schuift de regering opnieuw twee miljard gulden naar het bedrijfsleven en zet zij een streep door de wet heffing meeropbrengst aardgaswinsten, hoewel juist deze opbrengst kon worden geïnvesteerd in werk. De enige begroting die stijgt, is die voor Defensie. Dit tekent het beleid ten voeten uit: pakken van de mensen die je onder controle hebt of onder controle kunt krijgen en geven aan hen over wie geen enkele maatschappelijke controle bestaat. Als de regeringsmacht wordt gebruikt in het belang van enkele bevoorrechte groepen, wordt er aangestuurd op een confrontatie met de meerderheid van de bevolking die niet hiertoe behoort. Wat dit betreft zijn de stakingen van ambtenaren en trendvolgers slechts voorbodes.

De regering heeft zich laten verleiden tot het uiterst gevaarlijke machtsspel van het uitspelen van grote groepen mensen, werkenden en niet-werkenden, Nederlanders en buitenlanders. Wij wijzen ernstig op de gevaren hiervan. De democratie begint barsten te vertonen. Velen is het

water tot de lippen gestegen. Er moet een perspectief komen. Elk alternatief dat naar voren komt, legt het kabinet langs de meetlat, waarna het zegt dat het niet reëel is. Waarom zou de regering het alleenrecht op realisme hebben? Het 'als je niet inlevert, ben je niet reëel' is een slecht werkend slaapmiddel. De plannen van dit kabinet moeten van tafel, doodeenvoudig omdat de realiteit van het kabinet onacceptabel is als realiteit voor ambtenaren, trendvolgers, gemeenten, WAO-ers, bijstandsvrouwen en talloze anderen.

Ik weet dat voor velen de vraag is wie de oplossing brengt. Deze vraag staat ook centraal voor de arbeidersbeweging, de vrouwenbeweging en de jongeren. Naar onze mening dient de oppositie, die zich niet tot 'links' behoeft te beperken, zoals wij weten, het recht van spreken op te eisen en zich vertolkster te maken van alternatieven voor dit rampbeleid. Deze alternatieven moeten steunen op de belangen van de mensen. De alternatieven van de FNV, D'66 en de PvdA geven in elk geval aan dat het anders kan. Naar onze mening dienen alternatieven te breken met de maatstaven en taboes van deze regering en te breken met de heilige koeien van het financieringstekort, de defensiebegroting, aardgaswinsten, ongecontroleerde subsidies aan het bedrijfsleven en kapitaalexport. Er moet worden opgekomen voor herstel van de koopkracht en voor verlaging of in ieder geval bevrizing van de aardgasprijzen en de huren. Er moet in elk geval worden opgekomen voor de bescherming van de laagste inkomens. De grootste urgentie heeft een groot-scheeps werkgelegenheidsplan. Sommigen, ook ter linkerzijde, vragen zich af of een echt alternatief mogelijk is. Wij zeggen: waarom niet? Wij behoeven ons niet te laten leiden door de mogelijkheden en onmogelijkheden van 'hogehand'. Waar-

om kan op sociaal-economisch terrein geen brede beweging ontstaan, zoals de vredesbeweging op het gebied van vrede en veiligheid?

De mensen willen, de aanzetten zijn er en er staat veel op het spel, niet in de laatste plaats het dilemma zoals dit eens, in de jaren dertig, werd omschreven: 'Als de democratie geen oplossing weet voor de crisis, wie beschermt dan de democratie?'

Samen tegen racisme

Nederland heeft zich in internationale verdragen en volgens zijn grondwet gebonden aan het verbod van racisme en van iedere vorm van discriminatie. Niet meer en niet minder betekent dit dan, dat Nederland zich daarmee heeft uitgesproken voor de bescherming van de rechten van ieder mens. Maar de werkelijkheid is, zoals wij weten, anders.

De werkelijkheid is dat anno 1983 aan een joodse vrouw kan worden gevraagd: 'Sara, ben jij nog hier?' De werkelijkheid is dat een Antilliaanse jongen door een racist is vermoord en dat buitenlanders het gevoel hebben, te moeten vluchten. De verkiezingen in Almere en het brutaler worden van racistische en fascistische organisaties — nationaal en internationaal — zijn voor iedere anti-fascist en anti-racist een signaal. Er zal nu radicaal en definitief moeten worden opgetreden.

Het is populair om over de achtergronden van racisme te filosoferen. Wat dat betreft zijn er parallellen te trekken met de jaren dertig. De NSB speelde toen in op de crisis en het beleid van Colijn. Wij willen ernstig waarschuwen. Regering en parlement kunnen de verantwoordelijkheid voor de bestrijding van racisme niet van zich afschuiven, niet naar de kiezers en naar de buitenlanders. Regering en parlement mogen niet afwachten totdat racistische en fascistische organisaties zich stevig in

parlementaire organen hebben genesteld, of totdat racisme zich verbindt met militarisme.

Een verbod op racisme kan effectief worden gemaakt als organisaties die racisme en fascisme propageren en gebruik maken van racistische en fascistische methoden, worden verboden. Daarmee zou een duidelijke daad zijn gesteld tegenover het opkomende racisme en fascisme. De regering dient duidelijk te maken dat niet de buitenlanders de oorzaak zijn van de crisis, dat hun recht om hier te wonen onomstotelijk vaststaat en dat zij worden beschermd, en voorts dat justitie en politie instructie krijgen om aan bestrijding van racisme prioriteit te geven.

Juist nu zou de vijfde mei een nationale, doorbetaalde vrije dag voor iedereen moeten worden, als symbool voor de strijd tegen fascisme, antisemitisme en racisme. Een democratische partij heeft geen keuze: zij heeft de plicht alles te doen om racisme te bestrijden — ook al levert dat geen stemmen op; zoals we weten wordt daar nog wel eens wat voor gelaten.

De scheidslijnen tussen links en rechts moeten wijken voor de strijd tegen racisme, zoals dat gebeurde in het verzet, toen communisten, sociaal-democraten, anti-revolutionairen en liberalen samen vochten. Eén duidelijke lijn van democratische

partijen is van wezenlijk belang.

Daarom ook waren wij zeer geschokt door de uitspraken van het Kamerlid Mateman, die meende de CPN en de Centruumpartij op één lijn te moeten stellen. Hij deed niets nieuws: een poging tot verbreking van de eenheid tegen racisme. Ernstig is echter dat de fractievoorzitter van het CDA niet onmiddellijk kritischer is opgetreden. Wat dat betreft voelen wij ons meer aangesproken door de uitspraken van de heer Meijer van de PvdA en van de heer Scholten in het dagblad Trouw.

De heer De Vries heeft de vraag gesteld, of de CPN wel de eerstgeroepene is om daden te stellen in de strijd tegen racisme. Laat ik daar kort over zijn. Of het nu de oude of de nieuwe woordvoerders zijn, voor de CPN is één ding duidelijk: iedere communist die door de nazi's werd vermoord, iedere communist die in de concentratiekampen werd gegooid, iedere communist die — zoals zovelen — laf in de duinen werd vermoord, heeft de boodschap nagelaten dat de strijd tegen fascisme, antisemitisme en racisme fundamenteel is voor het hooghouden van menselijke en democratische waarden. Niemand behoeft er aan te twijfelen dat dit gold voor de CPN in 1940 en dat het geldt voor de CPN in 1983.

Ina Brouwer

Een paar persoonlijke kanttekeningen bij het ontwerp-program van het partijbestuur

De opdracht tot het maken van een partij-program werd al weer zo'n 6 jaar geleden verstrekt op het 26e congres. Dat congres ontwierp onze 'coalitiepolitiek' als een Nederlandse weg naar het socialisme. Het ging daarbij om een proces van democratische machtsvorming, dat onder meer gepaard zou moeten gaan met steeds hechtere vormen van samenwerking tussen progressieve partijen.

Wat het nieuwe partijprogram betreft: voorzover ik me herinner werd aanvankelijk vaak gezegd dat programmatische gevolgtrekkingen nodig waren uit de nieuwe strategie. Allengs groeide echter het besef dat ook omgekeerd de spectacu-

laire vooruitgang in samenwerking tussen mensen in bewegingen en tussen partijen er als het ware vanuit ging dat communisten in die samenwerking een helder inzicht hadden in eigen perspectief en doelstellingen. Het werd duidelijk dat een principiële door de hele partij gedragen coalitiepolitiek een principiële door de hele partij bediscussieerd partijprogram veronderstelde. Het nieuwe partijbestuur heeft in zijn eerste jaar van functioneren dan ook een volstrekte prioriteit gegeven, dóór alle incidenten heen, aan het tot stand komen van een nieuw ontwerp-program. Dat was ook een uitdrukkelijke opdracht van het afgelopen congres.

MACHTSVORMING VOOR EEN SOCIALISTISCH NEDERLAND

In de meningenstrijd in de partij wordt door sommige partijgenoten wel naar voren gebracht dat dit hele programdebat in feite een achterhaalde zaak is. Het zou een vorm van navelstaarderij zijn, die we ons in het licht van de noodzaak van versnelde doorbraken naar linkse machtsvorming niet kunnen veroorloven. Een antwoord op deze stellingname is ongetwijfeld dat leden en besturen van de partij toch min of meer gehouden zijn aan de democratisch genomen meerderheidsbesluiten op congressen.

Maar het gaat om nog veel méér; ook al stellen het oude én het nieuwe ontwerp uitdrukkelijk dat het bewaken van demo-

cratische procedures een fundamentele waarde op-zich is. Inhoudelijk gaat het vooral ook om het besef dat is gebleken dat de positieve coalitiepolitiek van de CPN een bijdrage was aan de zeer snelle — en naar mijn mening de snelst mogelijke — totstandkoming van nauwere samenwerking tussen mensen in bewegingen en tussen progressieve partijen. En het gaat ook om het besef dat verwacht mag worden dat de bereidheid tot samenwerking afneemt als die automatisch gekoppeld blijkt te worden aan het opheffen van de eigen partijen.

Met de publikatie van het nieuwe ontwerp

maakt het partijbestuur glashelder wat zijn positie is. Het formuleert in het nieuwe ontwerp positief, verenigend, strijdbaar en principieel vernieuwend de uitgangspunten (beginselen) en de strategie van de Communistische Partij van Nederland. Het ontwerp zet zich niet af van andere partijen of bewegingen, maar formuleert wat naar onze mening nodig is. Zou in de periode na het februari-congres van 1984 nu blijken dat andere politieke formaties tot dezelfde of vergelijkbare programma's komen, dan is uiteraard op termijn niet zozeer een 'opheffing', maar een 'verheffing' van de CPN naar een nieuwe partijformatie aan de orde. Op basis van kennisneming van de verschillende programmatische inzetten van progressieve partijen lijkt dit voorlopig nog toekomstmuziek te zijn. Maar muziek zou daar zeker in zitten.

Een verenigend programontwerp

De afgelopen vijftien jaar voelden mensen uit verschillende actieterreinen en bewegingen zich aangetrokken tot een strijdorganisatie, die de bestaande verhoudingen niet accepteert en die strijd en ideeën propageert om die verhoudingen om te wentelen in socialistische zin. Een programma zal dus rekening houden met de veelzijdiger geworden samenstelling van de CPN, indien het verenigen van de partij uitgangspunt is. En dat uitgangspunt geldt zeker ook voor het nieuwe ontwerp. Alleen een eensgezinde partij kan doelmatig optreden. Daarom moet in een programma geprobeerd worden waar mogelijk bestaande blokkades uit de weg te ruimen door formuleringen die boven de tegenstellingen uitkomen.

Voorals het gaat om de inhoud van een aantal vraagstukken en begrippen, die te maken hebben met de geschiedenis van de eigen partij en de communistische beweging, is gekozen voor een benadering

waarbij de omschrijving van de *inhoud* van kwesties centraal staat. Zo'n benadering was ook al in het ontwerp-Hoekstra gekozen, waarbij de feitelijke discussie in de partij achteraf een bevestiging te zien gaf van door hem gekozen formuleringen.

Nemen we als voorbeeld de behandeling van de organisatie van de CPN, die in beide ontwerpen langs dezelfde lijnen verloopt. Er wordt gekozen voor een omschrijving van de inhoud van het organisatieprincipe: 'De CPN is geen kiesvereniging, maar een politieke organisatie die gericht is op het terrein van strijd voor haar doelstellingen. Dat vereist een eensgezind optreden van communisten op basis van een open, democratische oordeels- en besluitvorming, waarbij democratische controle op de uitvoering van de besluiten gewaarborgd moet zijn. Daarbij gelden meerderheidsbesluiten als uitgangspunt voor het optreden en wordt ernaar gestreefd om elk lid ervan te overtuigen zich voor de uitvoering van de aldus genomen besluiten in te zetten, enz.' Tegelijk wordt nadrukkelijk afstand genomen van een verstarde en leerstellige opvatting van 'democratisch-centralisme'. En daar worden ook conclusies uit getrokken wanneer het bijvoorbeeld gaat om het respecteren van minderheidsopvattingen; om het niet-disciplinair benaderen van meningsverschillen; om het waarderen van het gegeven dat verschillende opvattingen en denkrichtingen aan bod moeten komen in discussie en besluitvorming; om het wegnemen van klasse-, sekse-, rasse- of andere belemmeringen zodat alle leden werkelijk gelijke rechten en mogelijkheden hebben; enz. Voorwaar een compleet strijdprogramma op het gebied van het verbeteren van de organisatie!

In de partijdiscussie bleek dat zich, naast instemming met deze benadering, een tweetal historisch onderbouwde benade-

ringen van dit vraagstuk aftekenden. De eerste analyseert het 'democratisch-centralisme' vanaf zijn prille ontstaan als een hiërarchisch, autoritair, patriarchaal en bijna-militair organisatieprincipe, dat als zodanig in het programma fel veroordeeld moet worden. De tweede analyseert het 'democratisch-centralisme' als een in de praktijk van het werk uitzonderlijk vruchtbaar organisatiebeginsel, waarbij begane fouten juist als een afwijking worden aangemerkt van een beginsel, dat als zodanig in het program dik onderstreept moet worden.

Het partijbestuur probeert nu boven deze tegenstellingen uit te komen door te omschrijven welke inhoud het aan de organisatie wenst te geven. En als dan de aanvalers van het begrip tevreden zeggen 'dùs geen democratisch-centralisme meer...' en als de verdedigers constateren 'dùs tóch democratisch-centralisme...', dan hebben wij daar vrede mee. Dat is de interpretatieruimte die er moet zijn om verder debat over het functioneren van democratisch-centralisme in de communistische beweging open te laten.

En er wordt niets verdoezeld of omzeild! Naar mijn mening gaat het er hier juist om ervoor te waken, dat niet per partijprogramma in decreten wordt vastgelegd hóe precies de geschiedenis van de communistische partij(en) te be- of veroordelen. Een programma dient zich in deze te beperken en te stimuleren tot verdere geschiedschrijving en analyse.

Een zelfstandig nieuw ontwerp

Het vorig ontwerp heeft een diepgaand en emotioneel debat in de partij losgewrikt over de visies en doelstellingen van Nederlandse communisten. Daarbij moet steeds in gedachten gehouden worden dat in de afgelopen tientallen jaren géén omvattend debat over een Nederlandse weg

naar het socialisme is gevoerd. Dit herleeft pas in de jaren zeventig.

Het vorige ontwerp plaatste de partij voor een dwingende opgave. Er was een grote inzet nodig om in een betrekkelijk korte tijd de eigen doelstellingen en toekomstvisies door te lichten om met behoud van al het waardevolle een samenhangende en principieel vernieuwende koers uit te zetten in de Nederlandse en internationale omstandigheden. Kant-en-klare oplossingen waren er niet. Er werd een moreel appél op de partij gedaan: uitgaande van het vorige ontwerp moest er door de inzet van het handelen en denken van duizenden communisten een nieuw program uit kunnen komen! En die inzet kwam er.

Als nu een nieuw ontwerp van het partijbestuur voorligt, is er veel met het oude ontwerp gebeurd: er is zo'n 20 maanden lang een toegespitste discussie geweest in de hele partij en ver erbuiten; er is zes maanden gewerkt door een nieuwe programcommissie aan de verwerking van die discussie in een nieuwe tekst; er is 30 uur gediscussieerd en geamendeerd door het partijbestuur, voordat er meerderheidsbesluiten zijn genomen.

Het ontwerp is nog langer geworden. Het is tegelijk overzichtelijker, systematischer en amendeerbaar. Het is minder persoonlijk en kleurrijk, omdat het het resultaat is van besluitvorming van een grote groep mensen. De enkele moeilijke woorden zijn verdwenen en er zijn flink wat ingewikkelde lange zinnen voor in de plaats gekomen.

Argumentatie en analyse zijn over het algemeen aangescherpt. Er zijn nieuwe onderdelen bijgekomen. Op het eerste gezicht ligt dan ook een geheel nieuwe tekst voor, hetgeen niet verbazingwekkend zou zijn na zo'n intensief debat.

Het is eerder verbazingwekkend dat na nauwkeuriger studie zal blijken dat zeer vele formuleringen van het ontwerp-Hoekstra letterlijk of bijna letterlijk opnieuw

sleutel passages zijn in het nieuwe ontwerp. Vandaar ook dat gesteld is — en dat was ook de opdracht van het congres — dat de strekking van het ontwerp-Hoekstra uitgangspunt is van de nu voorliggende tekst.

Maar is de nieuwe tekst dan niets anders dan een verbeterd vroeger ontwerp, louter uitgedijld en aangevuld met een reeks nieuwe onderwerpen?

Ik denk dat dat niet het geval is. Bij het maken van het nieuwe ontwerp konden we uitgaan van de (vaak al door tussentijdse congresbesluiten onderschreven) resultaten van discussie over 'doelstellingen en toekomstvisies'. Dat maakte het mogelijk dat de strategische lijnen naar een socialistisch Nederland in het nieuwe ontwerp dieper, omvangrijker en samenhangender uitgewerkt konden worden. Ten opzichte van het oude ontwerp, vallen de uitvoerige behandeling op van

- de politiek-strategische lijnen naar een socialistische economie;
- de strijd voor versterking van de politieke democratie en het omvormingsproces van de staat;
- het proces van democratische machtsvorming naar socialisme in Nederland en afgrenzing van andere strategieën in de historie van de socialistische beweging;
- de uitgangspunten en de inhoud van de coalitiepolitiek.

Het nieuwe ontwerp is daarom wel langer, maar toch ook evenwichtiger voor wat betreft de verhouding tussen de behandeling van doelstellingen en analyses aan de ene kant en de behandeling van de strategische lijnen aan de andere kant. Deze uitdieping van de strategie lijkt eens te meer noodzakelijk omdat in het Nederland van 1983 gelukkig meerdere partijen het socialisme wensen. Als eerste partij ter linkerzijde kwam de PvdA in 1977 met een

uitgewerkt 'Beginselprogramma', dat voor het eerst sinds lange tijd in visie en maatschappij-analyse anti-kapitalistisch en radicaal-progressief is. Maar ditzelfde programma is wel uiterst terughoudend en mager als het erom gaat h $\acute{o}$ e en met wie socialisme in de Nederlandse verhoudingen te bereiken is. Dan staat in het strategiehoofdstuk wat moedeloos te lezen dat 'het beginselprogramma van een partij op de politieke praktijk van alledag meestal maar weinig invloed heeft'.

Het nieuwe CPN-ontwerpprogram lijkt mij naar zijn strategische inhoud zeer doeltreffend ten opzichte van het PvdA-programma als het gaat om de verbinding tussen de dagelijkse strijd en die voor het socialisme; als het gaat om de noodzaak van het vormen van een 'strategische coalitie' van met name socialisten, communisten, pacifisten en radicalen; als het gaat om de gelijkwaardige relatie tussen progressieve partijen en progressieve bewegingen; als het gaat om de verbinding tussen buitenparlementaire en parlementaire strijd; als het gaat om het spanningsveld tussen het streven naar een democratische rechtsstaat en de realiteit van de huidige parlementaire democratie en de bestaande rechtsorde; als het gaat — kortom — om de weg naar een socialistisch Nederland.

In zekere zin brengt de huidige periode een herstel met zich mee van de situatie in de socialistische beweging van v $\acute{o}$ or 1914 of zelfs van een situatie die Marx in embryo-vorm in het 'Communistisch Manifest' beschrijft. In die periode gold over het algemeen dat verschillende partijen van de arbeidersbeweging het wel bij benadering eens waren over het doel en de toekomstvisie van socialistische politiek, maar dat de verschillen overduidelijk aan het licht traden als het erom ging h $\acute{o}$ e die weg naar het socialisme te bevechten. In het nieuwe ontwerp komt niet alleen de wenselijkheid van samenwerking naar voren, maar ook

de strategische problematiek die zich daar bij voordoet.

Deze verschuiving van karakter van het eerste naar het tweede ontwerp was noodzakelijk. Het oude ontwerp fungeerde als een hefboom tot herbezinning en moest veel van de energie naar binnen richten. Het nieuwe ontwerp start bij het resultaat van dat proces en richt zich vooral ook naar buiten. Het is daarom in zijn totaal toch een zelfstandig nieuw ontwerp-program geworden.

Socialistisch perspectief

Eén van de belangrijkste kenmerken van communisten is dat zij altijd zo goed als maar mogelijk was probeerden de eigen dagelijkse strijd solidair te verbinden met andere strijdterreinen en met de strijd voor een socialistische maatschappij. Vooral dat

laatste is echter te lang te vaag gebleven. Voor Marx, Lenin en zovele andere revolutionairen(s) was de actieve verbinding tussen dagelijkse en algemene strijd, tussen werkelijkheid en mogelijkheid, tussen daad en droom, tussen hervormingsarbeid en revolutionaire strijd, juist het wezenskenmerk van een communistische partij. Dat lijkt mij een van de tradities die we moeten behouden en van nieuwe inhoud voorzien. Dat is de inzet van het nieuwe partijprogramma.

Het gaat ons niet om een programma voor mooi weer, voor boven het bed, voor de vorm of voor de vaak. Het gaat om een programma dat eensgezinde en effectieve machtsvorming kan bevorderen omdat het de strijd van nu weet te verbinden met perspectief, met inzicht in de weg die gegaan moet worden.

Leo Molenaar

"Het optreden voor vrede, nationale onafhankelijkheid en socialisme in Nederland is voor de CPN onlosmakelijk verbonden met internationale solidariteit, samenwerking en dialoog tussen vooruitstrevende bewegingen en partijen over de gehele wereld."

Dit uitgangspunt, neergelegd in het ontwerp-program, is voor communisten niet nieuw. Van oudsher is in de communistische beweging de internationale aaneensluiting tegen oorlogsgevaar, imperialistische onderdrukking en fascisme sterk benadrukt. De geschiedenis van de CPN is doortrokken van het besef van de betekenis van internationale solidariteit, en de noodzaak daaraan praktisch vorm te geven.

We kunnen echter niet volstaan met terug te blikken op roemrijke momenten uit het verleden. Evenals de rest van het program gaat het hoofdstuk over internationale politiek uit van de enorme problemen die zich op dit moment aan ons voordoen: de waanzinnige atombewapening, de miljoenensterfte in de derde wereld, de roofbouw op de rijkdommen van de aarde, de diepgaande crisis in het kapitalisme en de gevaren die zich daarbij voordoen. Oog in oog met die problemen wordt in het program een actieve internationale opstelling bepleit; een opstelling die steunt op een eigentijdse analyse van actuele ontwikkelingen. Hiervan uitgaande stelt het program de noodzaak aan de orde van nieuwe vormen van internationale samenwerking, van een nieuw socialistisch internationalisme.

NIEUW TYPE INTERNATIONALISME

Bij het doordenken van de vraag hoe hieraan vorm te geven ontkomen we niet aan het kritisch beoordelen van traditionele opvattingen en handelwijzen, die effectieve internationale samenwerking in de weg staan. Die beoordeling wordt in de programtekst en de toelichting daarop, gemaakt. Zij voert tot de conclusie dat in het volgen van de oude schema's, die jarenlang het handelen van de arbeidersbeweging en progressieve krachten internationaal hebben beheerst, geen toekomst ligt. Het ontwerp voor het partijprogram biedt dus geen herstelplan voor de internationale communistische beweging. En dat natuurlijk niet, omdat we internationaal geen rol voor communistische partijen weggelegd zouden zien. Integendeel, de noodzaak daarvan dringt zich meer dan ooit op. Parallel aan onze coalitiepolitiek in eigen land, bestaat die rol er naar onze stellige

overtuiging uit, bij te dragen in een vereniging van alle krachten die een eind willen maken aan uitbuiting en onderdrukking en het oorlogsgevaar willen keren. De dreiging van een allesvernietigende atoomoorlog geeft alle reden tot het overbruggen van vastgeroeste partijpolitieke en ideologische scheidslijnen door gemeenschappelijk optreden en dialoog.

Of dat ook gebeuren zal, hangt er vooral van af of communistische partijen en ook anderen hun verantwoordelijkheid beseffen en durven te komen tot een kritische verwerking van eigen ervaringen en nieuwe uitgangspunten durven te formuleren. En dat vereist nuchtere politieke en wetenschappelijke analyses van de huidige toestand met het doel strategieën te ontwikkelen die zicht geven op vrede en veiligheid en op socialisme. Dat zou een doelstelling kunnen en moeten

zijn van een gecoördineerde internationale activiteit van allen die een eind willen maken aan kapitalistische uitbuiting en onderdrukking en socialisme zeggen na te streven.

* * *

Zo'n oriëntatie is voor de CPN geen loszwevend bedenkfel. Zij is geënt op reëel bestaande processen.

De nieuwe vormen van samenwerking, die de CPN toejuicht en bepleit, zijn in sterke mate geïnspireerd door de internationale dimensie die de zich ontplooiende vredesbewegingen te zien geven; een ontwikkeling waaraan de CPN een eigen bijdrage leverde en levert.

Deze internationale dimensie van de vredesbeweging, die zich keert tegen rakettenfanatici en blokfetisjisten, is een hoopvol getuigenis van het vermogen van mensen tot collectief, eensgezind handelen, vanuit persoonlijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid, en vanuit een diversiteit van motiveringen. Er komt het verlangen in tot uiting naar politiek handelen, steunend op het vertrouwen in de mogelijkheid van gewone mensen om gezamenlijk macht te vormen.

Een dergelijke beweging laat zich niet kanaliseren binnen de door gevestigde politieke partijen beschikbaar gestelde beweegruimten. Ze vormt als het ware een levende kritiek op opvattingen en handelwijzen, die internationale politiek tot het monopolie verklaren van partijpolitieke en diplomatieke constructies en daarbij behorende deskundigen.

Ook in andere bewegingen komt een dergelijk nieuw internationalisme tot uiting: in de solidariteit met de bevrijdingsstrijd in de derde wereld en in de grensoverschrijdende acties tegen kernenergie en voor behoud van het milieu. Ook de internationale beweging voor legalisering van abortus en de studentenbewegingen van het

eind van de jaren zestig werden sterk gekenmerkt door actieve internationale solidariteit en uitwisseling van ervaringen. Op grond van dit alles constateert het ontwerp-program dat nieuwe vormen van internationale samenwerking gekenmerkt moeten worden door een openhouden ten opzichte van, en een nauwe band met eisen, initiatieven en alternatieven vanuit autonome en vooruitstrevende bewegingen.

* * *

Het internationalisme dat wij voorstaan, gaat primair uit van praktische internationale solidariteit, van praktische vormen van samenwerking. Dat biedt — zoals de ervaring leert — een basis voor het overbruggen van ideologische politieke tegenstellingen en meningsverschillen. Daarbij gaat het om samenwerking tussen de traditionele stromingen in de arbeidersbeweging (tussen communisten, socialisten en sociaal-democraten) en tegelijk om samenwerking met nieuwe progressieve politieke krachten die zichzelf niet binnen die traditionele opdeling plaatsen en die onmisbaar deelgenoot zijn van progressieve bondgenootschappen.

Ook dit streven is gebaseerd op reëel bestaande ontwikkelingen binnen en tussen politieke partijen. Een gegeven is, dat door communistische partijen zeer verschillend wordt gedacht en gehandeld. Hetzelfde geldt ten aanzien van socialistische en sociaal-democratische partijen. Dat alles houdt in, dat niet gesproken kan worden van 'de' mening van de communisten ter onderscheiding van 'de' mening van de socialisten. Om maar één voorbeeld te noemen: De CPN en de PvdA reageren gelijksoortig — dat wil zeggen afwijzend — op berichten dat de Franse regering van socialisten en communisten aanmaak van de neutronenbom overwoog. Dat geeft tegelijkertijd aan dat aan machtsvorming

op internationaal gebied geen gestalte kan worden gegeven door twee gescheiden optredende 'internationales'. Zowel in communistische als in socialistische partijen zijn processen van heroriëntatie aan de gang, onder meer ook tot uiting komend in het verbreden van internationale contacten. Onze partij sprak zich op het laatste congres nadrukkelijk hiervoor uit. Communistische zowel als socialistische partijen zoeken toenadering, gericht op samenwerking en dialoog. Vanuit socialistische landen worden banden aangehaald met sociaal-democratische partijen in West-Europa. In hoeverre overwegingen met betrekking tot het beschikken over staatsmacht of het dingen daarnaar daarbij een rol spelen, is niet precies te doorgronden. Maar wat ook de bedoelingen zijn, ook deze contacten kunnen betekenis hebben voor vrede en ontspanning wanneer ze uitgaan van verbondenheid met vredesbewegingen.

* * *

Op grond van deze feitelijke processen ziet de CPN mogelijkheden voor een daadwerkelijk vormgeven aan een nieuw type internationalisme, dat wil zeggen aan machtsbundeling voor vrede, bestrijding van armoede, onderdrukking en kapitalistische uitbuiting op internationale schaal. Wezenlijk daarbij is de erkenning van de autonomie van afzonderlijke partijen en bewegingen en het uitgaan van en respect voor diversiteit in nationale omstandigheden, in doelstellingen en optreden van partijen en bewegingen. De ervaring leert dat daar, waar dit niet het geval is, waar internationalisme de vorm krijgt van disciplineren aan één of meerdere centra, aan machtsvorming voor progressieve doeleinden op nationale en internationale schaal grote schade wordt toegebracht. Oude en nieuwe ervaringen bevestigen dat internationale solidariteit

pas werkelijk vorm kan krijgen op grond van nationale strijd in afzonderlijke landen voor eigen doelen. En omgekeerd: bewegingen hebben een internationale dimensie nodig, juist om nationaal successen te boeken. De CPN keert zich hiermee tegen redeneringen die op grond van het internationale karakter van een aantal vraagstukken tot de conclusie komen dat er 'dus nationaal niets gedaan kan worden'.

* * *

Het program dat het partijbestuur voorlegt, is een program van nu. Het gaat er om, om vanuit de huidige toestand en ervaringen, een toekomstperspectief te ontvouwen wat onderbouwd is, 'een bodem' heeft in het heden. Vandaar dat het aansluit op bewegingen, die zich nu voltrekken en op resultaten die al bereikt zijn. Het is geschreven vanuit het besef dat het spelen van een positieve rol in de internationale politiek niet afhankelijk is van het beschikken over staatsmacht. Ook vanuit oppositieposities kan effectieve invloed ten goede worden uitgeoefend, steunend op progressieve machtsvorming. Ondanks de tegenwerking van de regering, heeft de Nederlandse vredesbeweging een sterke internationale uitstraling. Solidariteitsbewegingen in ons land met de strijd, destijds in Vietnam en nu in Nicaragua en Zuid-Afrika, hebben steun helpen bieden aan vrijheidsstrijders daar, zoals ook omgekeerd de vrijheidsstrijd elders het samengaan voor progressieve doelen in ons land stimuleert.

De strijd in de derde wereld en van grotendeels 'niet-pact-gebonden landen' kan nieuwe impulsen geven aan internationale samenwerking die verder gaat dan sterke en terechte emotionele solidariteit. Juist vanuit de derde wereld wordt een beroep gedaan op sociaal-democraten en communisten om zich te verenigen in strijd tegen kolonialisme en voor praktische hulp —

bijvoorbeeld ook door het terugdringen van de bewapening. Allen die zich solidariseren met bevrijdingsstrijd en progressieve ontwikkeling in de derde wereld, dus zeker en juist ook de arbeidersbeweging, mogen niet doof zijn voor deze dwingende verwachting die bovendien ongekende kansen oplevert voor hereniging en samenwerking in de kapitalistische landen. Solidariteitsbewegingen vormen een reële politieke macht.

Ongetwijfeld kan het helpen wanneer ook op regeringsniveau vredelievende en vooruitstrevende doelen uitgangspunt vormen voor internationaal optreden. In de ontwerp-tekst wordt bijvoorbeeld gewezen op de betekenis die de CPN hecht aan het functioneren van de Verenigde Naties als trefpunt voor alle staten en regeringen. Een positief optreden van de VN bij het streven naar een vreedzame regeling van geschillen en naar een oplossing van de grote wereldproblemen kan tot stand komen als bij elk land afzonderlijk de bereidheid bestaat om met eigen verantwoordelijkheid op te treden.

Maar tegelijkertijd is voor ons overduidelijk dat het optreden van een regering of een staat, hoe vol goede bedoeling ook, nooit de actieve betrokkenheid van mensen, die de vorm krijgt in massale bewegingen, kan vervangen.

* * *

Met ons program stellen we ons ten doel tot versterking te komen van de samenwerking en solidariteit op internationaal gebied. De ernst van de problemen waarvoor mensen in de hele wereld zich zien geplaatst verdraagt geen aarzelingen of terughoudendheid bij het ontwikkelen van initiatieven daartoe. Hartverscheurend is het om toe te zien hoe met openlijk toegegeven hulp van de CIA, bommen op Nicaragua worden gegooid en plannen worden beraamd om de volksbeweging voor een

vrij en democratisch Nicaragua neer te slaan. Er is, bij versterking van de internationale solidariteit en samenwerking voldoende kracht om te verhinderen dat de regering van de USA in Nicaragua ingrijpt, om er als het ware een paraplu boven te houden en daardoor de mogelijkheid te scheppen om interne problemen op te lossen. En zo staat het met andere conflicten en brandhaarden in de wereld. Met het Midden-Oosten met name, waar overduidelijk is dat via diplomatie van staten geen werkelijke vredelievende oplossing te bereiken is. En met de ontwikkeling in Tsjaad waar de hoofdvraag lijkt te zijn of er Franse dan wel Amerikaanse oorlogsvliegtuigen overheen razen... Er zijn vele praktische en theoretische vraagstukken internationaal vergelijkbaar. Uitwisseling van ervaringen en nieuwe inzichten is daarom onontbeerlijk. Het is niet voor het eerst dat wij daarvoor pleiten. Ook elders is dit aan de orde. Zo'n uitwisseling kan een belangrijke stap vooruit betekenen bij het versterken van internationale samenwerking en dialoog. In ons program — waarin we een aantal ervaringen verwerken — worden ideeën ontvouwd over nieuwe wegen die moeten worden ingeslagen, ook op internationaal gebied. Het laatste woord is daarmee uiteraard niet gesproken. Voor ons vormen zij allereerst een eigen bijdrage aan activiteiten en discussie die internationaal aan de orde zijn en bevorderd moeten worden.

Elli Izeboud

*"...één ding is zeker: het socialisme zal democratisch zijn of het zal niet zijn. Bovendien: optimisme over de democratische weg naar het socialisme mag er niet toe leiden dat we deze weg beschouwen als een eenvoudige, koninklijke weg zonder risico'. Er zijn wel degelijk risico's... Er is slechts één veilige manier om de risico's van het democratisch socialisme te vermijden, namelijk door zich koest te houden en mee te marcheren onder de plak van en het schild van de ontwikkelde liberale democratie..." (uit het slot van het laatste boek van Poulantzas, *State, power, socialism*, 1978, pag. 265).*

GEEN SOCIALISME ZONDER DEMOCRATIE

Het pas verschenen ontwerp van het partijbestuur voor een lange-termijn-program van de CPN bestrijkt uiteenlopende terreinen van politiek en omvat diverse thema's. Met betrekking tot de algemene thema's is er één centraal thema, dat dwars door het hele program heenloopt en in alle hoofdstukken terugkeert: de verbinding van socialisme en democratie. Het gaat daarbij niet om een automatisme of om het bijeenvegen van fraai klinkende leuzen, maar om een politieke opgave: de noodzaak om duidelijk aan te geven wat voor soort socialisme we nastreven en langs welke weg dat bereikt kan worden.

De politieke noodzaak om socialisme en democratie met elkaar te verbinden vormde evenzeer de centrale inzet van het door Henk Hoekstra geredigeerde ontwerp-program uit 1981. En het is evenmin toevallig dat enkele jaren daarvoor de eerste publicatie van de toenmalige programcommissie betrekking had op het democratiehoofdstuk. Het vraagstuk van uitbreiding en vernieuwing van de democratie en de ontwikkeling van democratische machtsvorming loopt vanaf het 26e congres als een rode draad door de debatten over vernieuwing van communistische politiek.

Beperkingen van de huidige democratie

De verhouding tussen socialisme en democratie is een vraagstuk, dat niet alleen in de CPN ter discussie staat. Integendeel, alle linkse krachten worden daarmee geconfronteerd nu de beperkingen van de bestaande parlementaire democratie duidelijker dan ooit aan het licht treden. In de huidige diepgaande crisis functioneert het parlement maar al te vaak als legitimatie voor drastische aantasting van moeizaam veroverde rechten en voorzieningen. Tegelijkertijd is het zonneklaar dat het parlement nauwelijks of geen greep heeft op belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen. Dat resulteert niet alleen in een groeiende scepsis en wantrouwen in de mogelijkheden van de parlementaire democratie maar ook in afkeer van partijenpolitiek als zodanig.

De geloofwaardigheid van het optreden van politieke partijen en de legitimiteit van parlamentsbesluiten blijven niet onaangetaast wanneer kapitaalexport en speculatie m.b.t. eerste levensbehoeften zoals wonen ongemoeid worden gelaten, sociale voorzieningen worden afgebroken, terwijl tege-

lijktijd werkloosheid toeneemt, het levenspeil van diverse groepen loon- en uitkeringsafhankelijken daalt en de vakbeweging en andere sociale bewegingen telkens buiten spel dreigen te worden gezet.

Daadwerkelijk verzet tegen deze ontwikkeling wordt niet zelden geconfronteerd met pogingen tot criminalisering en repressieve maatregelen. Kraakbeweging en anti-kern-energiebeweging lopen vooral de ME tegen het lijf als vertegenwoordiger van het huidige politieke systeem.

Het getuigt daarom van enige durf, wanneer een communistische partij in deze omstandigheden kiest voor een democratisch-parlementaire staatsvorm en in dat verband de vitale betekenis van de principes van de parlementaire democratie onderschrijft.

Het gaat daarbij niet om een verlate bekering tot vermoeid-cynische inzichten die vooral in liberale kringen (maar niet alleen daar) gemeengoed zijn: 'De parlementaire democratie is de minst slechte van alle denkbare alternatieven.' Voor ons is de huidige parlementaire democratie geen eindpunt van de democratische ontwikkeling, maar een beginpunt van verdere democratisering. Anders gezegd: de beperkingen van de huidige parlementaire democratie zien we niet als onvermijdelijkheden die we op de koop toe zouden moeten nemen of die we slechts zouden kunnen bestrijden door de hele badkuip, inclusief water en kind op te blazen. Een dergelijke benadering leidt slechts tot een uitzichtloos dilemma tussen parlementaristische en anti-parlementaristische stellingnames. Het is noodzakelijk om dit soort dilemma's en impasses te doorbreken en nieuwe posities te ontwikkelen, nieuwe initiatieven te nemen die de moeizaam veroverde verworvenheden van de huidige democratie weten te behouden en een verdere democratisering mogelijk maken. Dat is de

inzet van het nieuwe ontwerp-program van het partijbestuur.

De impasse voorbij

Het vraagstuk van de verbinding van socialisme en democratie is een klassiek thema van de linkse beweging. Tegelijkertijd is het bij uitstek een vraagstuk waarbij oude vormen en gedachten ontoereikend zijn gebleken. We zijn gedwongen om ons rekenschap te geven van reële historische ontwikkelingen die aantonen dat traditionele strategische concepties in de arbeidersbeweging juist op dit punt stuklopen, d.w.z.: er niet in geslaagd zijn om maatschappijvernieuwing tot stand te brengen waarin democratie en socialisme onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Het is in dit verband noodzakelijk om de historische ervaringen te verwerken m.b.t. die landen waar wel drastische veranderingen in de produktieverhoudingen hebben plaats gevonden, maar waar door het ontbreken van belangrijke democratische rechten het socialistische perspectief als zodanig ondermijnd is. Het is evenzeer noodzakelijk om de historische ervaringen te verwerken m.b.t. die landen, waar de sociaal-democratie langdurig deelnam aan de staatsmacht zonder in staat te zijn het perspectief op fundamentele veranderingen in socialistische richting naderbij te brengen.

De verwerking van deze ervaringen is in zekere zin traumatisch (waarbij de trauma's verschillend verdeeld zijn over politieke stromingen en generaties). Die trauma's kan men niet ontlopen door toevlucht te zoeken bij nieuwe, niet door allerlei tradities 'besmette' bewegingen. Het is een illusie te menen dat vooral in deze bewegingen vraagstukken van fundamentele maatschappijverandering en vernieuwing van de democratie aanzienlijk verder uitgewerkt zijn. Soms lijkt het erop dat discussies uit

een ver verleden van de progressieve beweging nog eens dunnetjes overgedaan worden. Het is daarom van belang om zich te verdiepen in de historische achtergronden van de impasse waarin veelbelovende door communisten en/of socialistische gedragen of toegejuichte ontwikkelingen terecht zijn gekomen.

Het gaat daarbij niet alleen om de verwerking van ervaringen 'elders', maar ook om de eigen ervaringen. De CPN bezit een democratische traditie die verbonden is met het anti-fascistisch verzet. Maar deze traditie is lang niet altijd consequent verwerkt in het politieke optreden en functioneren van de partij. Deze democratische oriëntatie is nooit volledig geïntegreerd met andere voor de CPN kenmerkende oriëntaties in één samenhangende. Wanneer we een bijdrage willen leveren aan het doorbreken van de impasse in de linkse beweging, dan kan dat alleen vanuit een samenhangende politieke visie. Dat moet de inzet zijn van de politieke vernieuwing van de CPN. Het huidige ontwerp-programma en het debat daarover is daarbij van cruciale betekenis.

Strijd voor democratie op alle terreinen

De in het programma voorgestane democratische weg naar het socialisme gaat uit van de noodzaak van democratisering van het gehele economische, maatschappelijke en politieke leven. Alleen in dat kader is het mogelijk om de veelvoud van onderdrukkende machtsverhoudingen op allerlei terreinen te bestrijden en fundamentele veranderingen in de richting van het socialisme te bewerkstelligen. Deze stellingname heeft consequenties, zowel voor de doelstellingen als voor de te volgen strategie. Wat betreft de doelstellingen die communisten nastreven bestaat er een vrij hardnekkig beeld (ondanks fraaie formules over het afsterven van de staat), dat com-

munisten alles of in elk geval heel veel van de staat verwachten. Dat is niet zonder reden, zoals we hiervoor gezien hebben. Hetzelfde beeld (en daar zijn ook goede gronden voor) bestaat eveneens voor sociaal-democraten. In het ontwerp-programma is in dit verband één ding duidelijk: wij streven niet naar een socialisme waar de staat alles voor het zeggen heeft. Integendeel, wij vinden dat de rol van de staat zo beperkt mogelijk moet worden, niet om ruimte te geven aan de winsthonger van multinationals en de graaizucht van speculanten (zoals de VVD), maar om een zo groot mogelijke ruimte te geven aan democratische zeggenschap in bedrijven, diensten en buurten, bedrijfstakken en regio's.

Het is deze oriëntatie, waarbij democratische zeggenschap op alle terreinen een centrale inzet vormt, die uiteraard botst op het verzet van behoudende kringen. Daarbij hanteren zij maar al te vaak de huidige parlementaire democratie als argument tegen elke verdergaande democratisering. Daartegenover stellen wij dat vernieuwing van de parlementaire democratie gepaard moet gaan met het veroveren van democratische zeggenschap aan de basis.

Wat betreft de strategie wordt de democratische weg die wij voorstaan gekenmerkt door een 'veel-fronten-strijd'. Fundamentele veranderingen in de richting van het socialisme komen niet tot stand door zich te beperken of zich hoofdzakelijk te concentreren op het tot stand brengen van progressieve meerderheden in parlementaire organen. Of algemener gesteld: het gaat niet alleen om de staatsmacht. Progressieve krachten moeten zich inzetten voor de verovering van een veelvoud van machtscentra in deze maatschappij op allerlei terreinen.

Daarom is de democratische weg naar het socialisme niet hetzelfde als een louter parlementaire weg: het is meer dan dat. Het is evenmin een weg die zich beperkt

tot het vraagstuk van de staatsmacht. Het zou een illusie zijn om er van uit te gaan dat de staat in deze maatschappij de centrale commandopost is waar alles om draait. In dat opzicht is het noodzakelijk om de eenzijdige fixaties van zowel de communistische als socialistische beweging op de staat te doorbreken. Evenals in de meeste andere hoogontwikkelde kapitalistische landen is in Nederland geen sprake van een situatie waarin parlementaire organen (volgens bepaalde sociaal-democratische tradities) of repressieve staatsorganen (volgens bepaalde communistische tradities) het politieke machtscentrum bij uitstek vormen.

De democratische weg naar het socialisme heeft dus zowel betrekking op versterking en vernieuwing van de politieke democratie als op de ontwikkeling van economische democratie en andere vormen van sociale democratie. De mensen zelf dienen immers niet alleen als staatsburgers deel te kunnen nemen aan de besluitvorming van de overheid, maar dienen ook als producenten, consumenten en als gebruikers van bepaalde voorzieningen een zo groot mogelijke invloed te kunnen uitoefenen op zaken die hen direct aangaan.

Vernieuwing van democratische vormen

Zowel op het terrein van de politieke als de sociale democratie zijn verschillende vormen van democratie mogelijk. Er is in de arbeidersbeweging van oudsher een neiging om hetzij de voorkeur te geven aan directe vormen van democratie, hetzij alle heil te verwachten van vertegenwoordigende vormen van democratie. Het is naar onze mening volstrekt onjuist om directe democratie en representatieve democratie tegenover elkaar te zetten alsof het uitsluitende alternatieven betreft. De structurele beperkingen van de representatieve democratie, die duidelijk tot uiting komen in het

functioneren van het huidige parlementaire systeem, kunnen niet overwonnen worden door het idealiseren van de directe democratie als mogelijke vervanging daarvan. Beide vormen van democratie hebben specifieke beperkingen en moeten elkaar daarom aanvullen. Vanuit deze oriëntatie dienen progressieve krachten te zoeken naar combinaties die aan de mensen zelf effectieve mogelijkheden bieden om deel te nemen aan de besluitvorming over de gang van zaken in hun buurt, bedrijf, instelling en de maatschappij als geheel.

Versterking van de politieke democratie

De zwaktes van het huidige parlementaire systeem zijn elke dag voelbaar: de manier waarop bezuinigingsplannen door het parlement gejaagd worden, de stelselmatige pogingen om beslissingen over de kruisraketten via een sluipende reeks van voldongen-feitjes-politiek als onontkoombaar voor te stellen, enz. Dat heeft allemaal niet zoveel met democratie te maken. Deze beperkingen wat betreft het functioneren van het huidige parlementaire systeem kunnen alleen doorbroken worden door een verdergaande democratisering van het staatsbestuur. In het ontwerp-program van het partijbestuur worden in dit verband een aantal uitgangspunten geformuleerd, die aangeven in welke richting veranderingen noodzakelijk zijn:

- Uitbreiding en precisering van grondrechten. Dit is o.a. van belang om de bewegingsruimte van vakbeweging en andere sociale bewegingen te garanderen en rechten van minderheden uit te breiden.
- Versterking van de centrale positie van het parlement als het gaat om beslissingen, die de algemene sociale en economische ontwikkeling betreffen, kortom: beslissingen die in deze maatschappij maar al te vaak in hoofdkanto-

- ren van grote concerns genomen worden.
- Decentralisatie van reële bevoegdheden die door de mensen zelf in buurten, gemeenten en regio's uitgeoefend kunnen worden.
  - Het waar mogelijk invoeren van vormen van directe democratie als aanvulling op de vertegenwoordigende democratie.
  - Democratisering en decentralisering van het mediastelsel om politieke monopolieposities en commercialisering uit te bannen.
  - Versterking van de democratische controle op uitvoerende staatsorganen om te voorkomen dat deze organen politieke taken van gekozen organen overnemen.
  - Interne democratisering van uitvoerende staatsorganen om de zeggenschapsrechten van de werkers bij deze organen te garanderen en de politiek en maatschappelijk eenzijdige samenstelling van de betreffende instellingen te doorbreken. Diverse overheidsorganen worden immers nog steeds beheerst door conservatieve eliteculturen en worden hoofdzakelijk bemand in plaats van bemenst.

Strijd voor economische democratie

Versterking van de politieke democratie kan niet los gezien worden van de noodzaak om ook op andere terreinen democratische zeggenschap te veroveren.

Actueel daarbij is in elk geval het vraagstuk van zeggenschap in bedrijven en m.b.t. de economische ontwikkeling in regio's en van de verschillende bedrijfstakken. Dat is actueel omdat juist in de huidige crisis verdediging van het levenspeil en maatregelen die daadwerkelijk gericht zijn op een uitweg uit de crisis alleen maar effectief zijn wanneer ze verbonden worden met

uitbreiding van maatschappelijke controle en democratische zeggenschap. Dat geldt zowel voor een gerichte economische stimulering en voor handhaving en verbetering van het voorzieningspeil als voor de doorbreking van discriminerende verhoudingen wat betreft de verdeling van de maatschappelijke arbeid.

Zo is bijvoorbeeld het vraagstuk van de arbeidstijdverkorting (een vraagstuk dat ongetwijfeld de komende tien jaar het politieke strijdtoneel zal beheersen) onlosmakelijk verbonden met de vraag naar de controle over de vormen en effecten van arbeidstijdverkorting. In die zin is democratische zeggenschap niet alleen een kwestie van een verre toekomst. Uitgangspunt in het ontwerp-program is daarom dat strijd voor verdediging en verbetering van de levensomstandigheden verbonden moet worden met strijd voor democratische zeggenschap. Deze verbinding vormt de inzet van democratische machtsvorming die gericht is op fundamentele veranderingen van de economische verhoudingen: het veroveren van maatschappelijke controle op verschillende niveaus, zodat democratische sturing m.b.t. de economische ontwikkeling mogelijk wordt.

Ook op dit terrein is het van belang om lessen te trekken uit historische ervaringen. Enerzijds het bankroet van de in sociaal-democratische stromingen bejubelde sturingsmodellen, die praktisch weinig anders betekenden dan het medebeheer van de kapitalistische markteconomie. Anderzijds het failliet van de overgecentraliseerde staatsplanningssystemen in Oost-europese landen, die perspectieven op een werkelijke democratisering van de economische sturing blokkeren. Het is noodzakelijk om vormen van maatschappelijke controle en sturing te ontwikkelen die ruimte bieden aan initiatieven van onderop, en die democratische zeggenschap van producenten en consumenten gelijk maken. In het huidige ontwerp-

program is deze oriëntatie nader uitgewerkt in doelstellingen die in de Nederlandse verhoudingen gerealiseerd kunnen worden.

Democratische weg en democratische rechtsstaat

Het uitgangspunt dat socialisme verbonden moet worden met democratie en de daarmee samenhangende keuze voor een strategie die aangeduid kan worden als democratische weg hebben verreichende consequenties voor het politieke optreden van de CPN. Een politiek die gericht is op versterking en uitbreiding van democratische zeggenschap op alle terreinen en vernieuwing van democratische vormen kan immers niet zijn toevlucht zoeken bij middelen die onverenigbaar zijn met deze doelstellingen.

Tegelijkertijd kan een democratische weg zich niet laten opsluiten in parlementarisme en legalisme. De huidige rechtsorde als geheel van bestaande wetten en regels kan niet geaccepteerd worden als de grens van politiek optreden. In dat opzicht blijft er een fundamenteel verschil met de in de PvdA dominerende opvattingen. Zo wordt bijvoorbeeld in de recente PvdA-nota over burgerlijke ongehoorzaamheid een serie voorwaarden opeengestapeld, die elke speelruimte voor dergelijke actieformen dichtmetselt.

De stelling, dat in de Nederlandse verhoudingen niet alleen gewelddadige maar ook niet-gewelddadige collectieve acties, die gericht zijn op het verhinderen van de uitvoering van wetten en parlamentsbesluiten onaanvaardbaar zijn, riekt naar puur legalisme. Hoewel aan een meerderheidsbesluit in het parlement eisen worden gesteld wat betreft de totstandkoming ervan, resulteert de PvdA-nota toch in de stelling dat men zich neer moet leggen bij parlamentsbesluiten omdat 'we in een

democratie leven'. Deze cirkelredenering gaat voorbij aan de tekortkomingen van de huidige parlementaire democratie en mist de kloof, die er in deze maatschappij is, tussen legaliteit en democratische legitimiteit. Het is volstrekt begrijpelijk dat progressieve bewegingen zich niet neerleggen bij politieke besluiten, die aantoonbaar democratische legitimiteit missen en die vaak diep insnijden in het dagelijks leven van de mensen en verstreckende gevolgen hebben voor hun toekomstperspectieven. Verzet daartegen is noodzakelijk en kan een positieve rol vervullen t.a.v. de versterking en vernieuwing van de politieke democratie. Dat verzet kan niet afgedaan worden als 'ondemocratisch' of als 'afglijden naar het recht van de sterkste'. Het probleem van deze maatschappij en de huidige rechtsorde is juist dat het recht van de sterkste nog steeds ongemoeid wordt gelaten: onbelemmerde kapitaalexport, voortgaande speculatie en ongecontroleerde ontmanteling van hele bedrijfstakken zoals de scheepsbouw zijn daar de meest opvallende voorbeelden van. De marges van deze rechtsorde zijn daarom niet onze marges! Voor ons is er maar één werkelijk principiële grens. Deze grens wordt gevormd door de principes van de democratische rechtsstaat. Centraal daarbij staan de democratische grondrechten op basis waarvan verlangd mag worden dat politieke besluitvorming voldoet aan eisen van democratische legitimiteit: besluitvorming waarbij rekening wordt gehouden met buitenparlementaire meningsvorming, respect voor politieke minderheden, garantie voor democratische vrijheidsrechten zoals recht op oppositie, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van organisatie, stakingsrecht en niet in de laatste plaats de gelijkheidsrechten en de mensenrechten. Deze principes van de democratische rechtsstaat kunnen op gespannen voet staan met parlamentsbesluiten en dus met de bestaande rechtsorde. Verdediging van

de rechtsstaat betekent daarom niet het hoofd buigen voor parlementaire besluiten. Het omgekeerde geldt maar al te vaak: degenen die pal staan voor de huidige 'rechtsorde' zijn er niet zelden op uit om bepaalde principes van de democratische rechtsstaat onderuit te halen.

Aantasting van democratische verworvenheden kan immers ook langs parlementaire weg gerealiseerd worden, zoals o.a. de Berufsverbote in de Bondsrepubliek aantonen. Wat betreft Nederland is o.a. de geschiedenis van het stakingsrecht illustratief. De verschillende door het parlement geaccepteerde loonwetjes betekenen telkens een aantasting van de vrijheid van vakorganisatie. Een vakbeweging die zich daartegen verzet en daarmee opkomt voor één van de principes van een democratische rechtsstaat, kreeg en krijgt herhaaldelijk te horen dat ze de bijl aan de wortels van de democratie legt. Heersende politieke krachten proberen op deze manier maar al te vaak een voorstelling van zaken te geven waarbij de huidige rechtsorde de schitterende verwerkelijking is van principes van de democratische rechtsstaat. Progressieve krachten moeten een dergelijke ideologische verpakking van de bestaande orde bestrijden en de werkelijke principes van de democratische rechtsstaat als uitgangspunt nemen voor een radicale kritiek op en democratische verandering van deze orde.

Parlementaire strijd en buitenparlementaire strijd

De principes van de democratische rechtsstaat vormen het uitgangspunt van het politieke optreden van de CPN, zowel in als buiten het parlement. Dat uitgangspunt is noodzakelijk om op de lange termijn een kloof te voorkomen tussen de uiteindelijke politieke doelstellingen, de te volgen weg en de te hanteren middelen. In de alle-daagse politieke praktijk is dat uitgangspunt

noodzakelijk om de valluiken van parlementarisme en anti-parlementarisme te vermijden.

Een effectieve verbinding van parlementaire en buitenparlementaire strijd vereist uiteraard meer dan alleen een principiële gefundeerde democratische legitimatie van de te hanteren actievormen en -middelen. De inhoud van progressieve strijd verwijst niet toevallig vrijwel altijd naar een ander type grondrechten dan de hiervoor genoemde: de sociale grondrechten zoals recht op arbeid, recht op wonen, recht op sociale zekerheid, recht op onderwijs en niet in de laatste plaats het recht op een veilig bestaan.

De betekenis van deze grondrechten en van het feit dat ze voor het overgrote deel in de grondwet zijn opgenomen (al zijn de formuleringen op dit punt bepaald zwak) is niet zozeer dat ze juridisch afgedwongen zouden kunnen worden, maar dat over deze grondrechten een grote consensus onder de bevolking en in uiteenlopende politieke stromingen aanwezig is. Daarom is het volstrekt ten onrechte dat progressieve bewegingen telkens weer het verwijt krijgen (niet alleen van 'rechts' maar soms ook vanuit PvdA-kringen) dat zij slechts opkomen voor 'groepsbelangen' of zelfs 'groepsprivileges'. Natuurlijk komt dat voor, maar in het algemeen heeft de inzet van de grote strijdbewegingen van de afgelopen jaren betrekking op het realiseren van sociale grondrechten voor die bevolkingsgroepen waarvoor deze rechten slechts op papier bestaan. In dat opzicht zijn deze bewegingen de uitdrukking van de meerderheidsbelangen van de bevolking. Dat is de basis op grond waarvan deze bewegingen steun onder de bevolking kunnen winnen en zich kunnen verbreden. Naarmate bewegingen daarin slagen kunnen ze uiteindelijk ook met succes de democratische legitimiteit van de betreffende regeringspolitiek aanvechten. Een duidelijk voorbeeld is de vredesbeweging in ons

land. Alles wijst erop dat de vredesbeweging inderdaad de meerderheid van de bevolking representeert als het gaat om de afwijzing van de kruisraketten. Deze meerderheid dreigt tegenover een parlementaire meerderheid te komen staan, die maar moeizaam door fractiediscipline bijeengehouden kan worden. In dit geval gaat het dus niet om de rechten van een minderheid tegenover een parlementaire meerderheid (waarover de eerder genoemde PvdA-nota uitsluitend filosofeert) maar om de rechten van de meerderheid tegenover de parlementaire meerderheid. Het gaat bovendien om een kwestie waarbij de nationale zeggenschap ernstig dreigt te worden aangetast. Vitale onderdelen van het veiligheidsbeleid worden in feite overgeheveld naar instanties waar de Nederlandse overheid geen enkele greep meer over heeft. De vredesbeweging heeft kortom zowel het inhoudelijk gelijk (geen raketten) als het democratisch gelijk (geen aantasting nationaal zelfbeschikkingsrecht en parlementaire besluitvorming die recht doet aan buitenparlementaire meningsvorming) aan haar kant. Zij staat nu voor de opgave om bij de keuze van actievormen en middelen dit laatste gelijk niet te verspelen maar juist te benutten om ook de gebreken van de huidige parlementaire besluitvorming aan de orde te stellen. Dat kan alleen, wanneer deze vormen en middelen niet alleen getoetst worden op hun effectiviteit maar ook op de mate waarin ze democratisch gelegitimeerd kunnen worden.

Buitenparlementaire actie en burgerlijke ongehoorzaamheid

Van de verschillende vormen van buitenparlementaire actie is het in de laatste jaren vooral de burgerlijke ongehoorzaamheid die in de discussies een belangrijke rol inneemt. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de verscherping van maatschap-

pelijke en politieke tegenstellingen, zowel nationaal als internationaal. Progressieve bewegingen zien zich genoodzaakt om het bestaande scala van (moeizaam en niet altijd volledig gelegaliseerde) actiemiddelen, zoals demonstraties en stakingen, uit te breiden.

Burgerlijke ongehoorzaamheid is een actievorm, die gekenmerkt wordt door een in beginsel geweldloze, openlijke, voor iedereen zichtbare overtreding van bestaande wetten en regels. Heftige polemieken over burgerlijke ongehoorzaamheid getuigen van het feit dat deze actievorm inzet is van politieke strijd. Rechts poogt in dit verband maar al te graag een voorstelling van zaken te geven, waarbij burgerlijke ongehoorzaamheid onvermijdelijk uit moet lopen op anarchie, chaos en geweld. Ten behoeve daarvan wordt vaak een zeer ruime omschrijving van geweld gegeven. Zo is het in de Bondsrepubliek niet ongebruikelijk om openlijke en bewuste wets-overtreding als zodanig als gewelddadig op te vatten.

Trouwens: ook in linkse kringen wordt soms uitgegaan van opvattingen, waarbij termen als structureel geweld (in media, etc.) de deur open zetten naar een oeverloos geweldsbegrip. Een dergelijke begripsverruiming verheldert niets en verdoezelt veel met alle risico's van dien. In de eerder genoemde PvdA-nota wordt bijvoorbeeld eveneens een zodanig ruime interpretatie gegeven van geweld dat de reeks aanvaardbare vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid al bij voorbaat drastisch ingeperkt wordt.

Het is naar onze mening noodzakelijk om geweld nuchter te omschrijven als fysieke schade aan personen en goederen, of het dreigen ermee. Elke meer ruime geweldsdefinitie is alleen maar bruikbaar voor rechtse propaganda, waarin al gauw spookbeelden van progressieve strijd worden voorgespiegeld. Men dient zich door dergelijke spookbeelden niet te laten

weerhouden om in de progressieve beweging de noodzaak van burgerlijke ongehoorzaamheid aan de orde te stellen, met name daar waar de democratische legitimiteit van parlamentsbesluiten in het geding is. Burgerlijke ongehoorzaamheid is in deze gevallen niets anders dan democratische burgerplicht. Een defensiebeleid waarbij vitale bevoegdheden onttrokken worden aan nationale zeggenschap is o.i. een voorbeeld van een situatie waarin burgerlijke ongehoorzaamheid een actieform is die overwogen kan en moet worden.

Democratie van en in de actie

De democratische weg naar het socialisme vereist een veelzijdige strijd, zowel in parlementaire organen als daarbuiten. Daarbij is een scala van actievormen en -middelen nodig, die resultaten kunnen opleveren en die een verdere verbreding van bewegingen mogelijk maken. Om dat te bewerk-

stelligen is samenwerking van progressieve krachten noodzakelijk op basis van gelijkwaardigheid van de verschillende partijen en bewegingen.

Dat betekent dat de manier waarop acties gevoerd worden, niet alleen getoetst wordt aan criteria van democratische legitimiteit, maar ook interne democratie in de beweging en de actie vereisen. Het gaat kortom zowel om democratie van als in de actie. Dat zijn onmisbare voorwaarden voor het tot stand komen van een democratische machtsvorming. De coalitiepolitiek van de CPN is gericht op zo'n democratische machtsvorming. De inzet daarvan moet uiteraard bepaald worden door alle betrokken krachten. Wat ons betreft wordt de bijdrage van de CPN in het nieuwe ontwerp-program geformuleerd: fundamentele veranderingen in de richting van een socialisme, waarin democratische zeggenschap op alle terreinen gegarandeerd is.

Harry van den Berg

Als een rode draad loopt door de gehele tekst van het program de noodzaak van de coalitiepolitiek en de principiële betekenis ervan. Coalitiepolitiek, niet in de eerste plaats als een tactisch instrument voor het bereiken van onze doelen, maar vooral als een principieel, onmisbaar element van het socialisme dat ons voor ogen staat en dus ook als een principieel kenmerk van onze strijd voor het socialisme.

De opvattingen die daarover in het program worden neergeschreven komen gelukkig niet uit de lucht vallen, maar vormen de weerslag van de verwerking van een aantal ervaringen die de afgelopen jaren zijn opgedaan. Ervaringen die niet altijd even vruchtbaar werden en worden bediscussieerd, omdat ze nu eenmaal direct te maken hebben met de geschiedenis en tradities van de partij, met haar uitgangspunten en organisatie.

COALITIEPOLITIEK EN ZELFSTANDIGE ROL VAN DE CPN

Er bestaat een nauwe samenhang tussen het 'nieuwe' van onze coalitiepolitiek en de identiteit van de CPN als communistische partij en het is dus volstrekt begrijpelijk dat de emoties in de discussie hoog kunnen oplopen. Per slot is de CPN een partij van mensen met grote idealen, wordt zij gedragen door mensen die bereid zijn om enorm veel te investeren voor het bereiken van die idealen. Zij die lid werden en worden van onze partij doen dat niet alleen met hun verstand, zij kiezen zich niet alleen maar een partij die het beste past bij hun belangen. Zij die zich bij de communistische partij aansluiten doen dat vooral ook met al hun emoties, voelen zich verbonden met elkaar en met een wereldwijde beweging tegen uitbuiting en onderdrukking. In die zin is de felheid en emotionaliteit waarmee de discussie in de partij wordt gevoerd positief te waarderen. Het laat zien dat politiek niet een zaak is van deskundigen die elkaar met meer of minder wetenschappelijke teksten om de oren slaan, maar een zaak van alle betrokkenen die

zich met hart en ziel aan de politiek van die partij verbonden weten.

Steeds weer blijkt dat, hoe verschillend er soms ook wordt gedacht, de inzet van een ieder in die discussies eigenlijk gelijk is. De discussie over de coalitiepolitiek en de identiteit van de partij concentreert zich voor allen op de vraag: 'Hoe dient de CPN zich in de zich verscherpende crisis op te stellen en bij te dragen aan het keren van een maatschappelijk proces van massale verarming en alle gevolgen daarvan, zowel op materieel, politiek als ideologisch terrein. Wat is haar rol en functie, wat zijn haar mogelijkheden?'

Een veelheid van oorzaken, die zowel in de maatschappelijke ontwikkeling als in de tradities en organisatie van de partij zijn gelegen, hebben de partijdiscussie de laatste tijd vooral gericht op een aantal theoretische en intern-organisatorische vraagstukken. Communisten in verschillende sociale bewegingen stelden de relaties tussen partij en actiegroepen aan de orde. Partijgenoten die actief zijn in de

vakbeweging stelden principieel hun rol als communist in die vakbeweging aan de orde. Vrouwen eisten dat de onderschikking van de vrouwenstrijd aan de anti-kapitalistische strijd werd doorbroken en eisten het recht om zich in de partij te organiseren voor de strijd voor haar belangen, ook in de organisatie zelf. Communisten in gemeenteraden en staten werden geconfronteerd met een regeringsbeleid dat hen steeds minder in staat stelt aan de gerechtvaardigde verlangens van de bevolking tegemoet te komen en hen daardoor in de dagelijkse politiek soms in een spanningsverhouding tot de partij brengt. Internationale ontwikkelingen, met name de gebeurtenissen in Polen, brachten in al hun scherp-te de vraag naar de relatie tussen socialisme en democratie naar boven.

Hoewel op het 26e congres nog maar een eerste stap werd gedaan in het denken over al dat soort vraagstukken en het in die zin misschien niet zo hemelbestormend was, betekende dat congres in ieder geval dat er ruimte werd geschapen om opener de verschillende vraagstukken tegemoet te treden en conclusies uit de verschillende ervaringen te trekken. En dat veroorzaakte dat in een steeds sneller tempo een enorme veelheid aan problemen in de partij werd bediscussieerd; tradities, beginselen en werkwijze van de partij op alle terreinen werden van vraagtekens voorzien.

Op het 26e congres was immers geconstateerd dat er sprake was geweest van verstopping van de kanalen tussen leiding en leden, van een reeds geruime tijd bestaande stagnatie van het ideologisch werk van de partij. Hoeveel er misschien ook achteraf is aan te merken op de manier waarop de ontstopping ter hand werd genomen en de mate waarin dat ook consequent gebeurde, feit is dat het gebeurde en de partij te maken kreeg met een vloedgolf van ideeën en activiteiten. Sommigen voelen zich daar nu door overspoeld en grijpen in hun behoefte aan ordening terug op een aantal

beginselen die nog niet zo heel lang geleden recht overeind stonden. Anderen zoeken een nieuwe ordening in nieuwe partijpolitieke formaties. Weer anderen menen dat het vooralsnog de moeite waard is om te proberen die veelheid van ervaringen van de afgelopen jaren te verwerken en vorm te geven in nieuwe uitgangspunten van de partij. Uitgangspunten die haar in staat stellen om in de huidige omstandigheden een initiatiefnemende en verenigende rol te spelen in de strijd tegen uitbuiting en onderdrukking op alle fronten. Van die poging wil het ontwerp-programma uitdrukking zijn en een scharnierpunt daarin is de coalitiepolitiek en het zelfstandig aandeel daarin van de CPN als politieke partij.

Standpuntvergelijking

De discussie over het bestaansrecht van de partij wordt vaak gedrongen binnen de enge grenzen van onze standpunten en de mate waarin die zich onderscheiden van andere politieke partijen en bewegingen. Dat is ook wat mijns inziens 'doorbrakers' en 'horizontalen' met elkaar gemeen hebben. Beide stromingen zijn min of meer van mening dat de partij zich in haar standpunten en organisatie nauwelijks meer onderscheidt van de andere progressieve partijen. Voor sommigen is dat de basis voor een teruggrijpen op 'oude identiteiten', voor anderen vormt het (mede) de grondslag voor een versneld ontwikkelen van een nieuwe links-radicalen formatie. Het op die manier benaderen van het vraagstuk kan niet anders dan doodlopen. Enerzijds omdat het een te beperkte aanpak is, anderzijds omdat het onherroepelijk leidt tot het in de een of andere vorm afficheren van het eigen 'gelijk' tegenover andere organisaties. Een politiek van 'het eigen gelijk' belemmert volgens mij in alle

gevallen de invulling van een concrete dagelijkse politiek die door grote groepen mensen als in hun belang erkend kan worden. En of dat het eigen gelijk van de ware communisten of van de ware links-radicalen is mag dan misschien veel uitmaken voor de inhoud van het standpunt, niet voor de politieke effectiviteit ervan. Maar eerst iets over het beperkte karakter van die aanpak.

Volgens mij is het een misvatting om te menen dat mensen zich organiseren in een politieke partij op basis van standpunten of belangen alleen. Nou is er ook niemand die dat zo expliciet uitspreekt. Toch vind ik dat met name in de discussie over de hergroepering van radicaal links te veel aan standpuntvergelijking wordt gedaan. Aan het element van de culturele geschiedenis en bagage van de verschillende formaties wordt teveel voorbij gegaan. In de geschiedenis van progressieve bewegingen is altijd sprake geweest van een veelheid van ideeën en tradities, op grond waarvan mensen zich organiseerden, op grond waarvan binnen organisaties stromingen ontstonden die zich vervolgens soms ook weer als zelfstandige organisaties manifesteerden.

Ook binnen de arbeidersbeweging, als belangrijkste vooruitstrevende beweging van de afgelopen 100 jaar, maar niet de enige, hebben zich dat soort processen voorgedaan en doen zich nog voor. De keuze die individuele mensen maken voor bepaalde organisaties hebben heel vaak te maken met dat wat er van zo'n organisatie uitgaat, waardoor ze zich er 'thuis' kunnen voelen. Vraag mensen naar de reden waarom zij lid zijn van de partij en niemand zal zeggen 'omdat ik die en die standpunten juist vind'. Nee, antwoorden liggen altijd in de sfeer van 'die partij doet tenminste wat; de CPN staat het dichtst bij de gewone mensen; communisten zijn tenminste niet te koop; communisten durven tenminste te zeggen waar het op staat; ze werken er

tenminste hard voor en hebben lef, etc. etc.' Met andere woorden: een combinatie van moed, radicale principes, realiteitsgevoel, inzet en trouw, waren en zijn voor veel mensen de aantrekkelijkheid van de CPN, maken deel uit van haar identiteit. Versnelde processen van hergroepering van verschillende radicaal-linkse partijen met een verschillend publiek en verschillende tradities gaat aan dit soort elementen van het bestaansrecht van partijen voorbij. Op basis van standpunten kan met succes beargumenteerd worden dat er plaats is voor een sociaal-democratische en een radicaal-linkse stroming in Nederland. Maar het doet op dit moment onrecht aan de eigen wortels en tradities van de verschillende radicale organisaties in het 'linkse' krachtenveld om dat alles maar op één hoop te gooien.

Datzelfde geldt in wezen voor het teruggrijpen op marxistisch-leninistische beginselen. Ook dat doet onrecht aan de tradities en historische bagage van de CPN, die veel breder is dan dat alleen.

'Traditionele' en 'nieuwe' bewegingen

In de tweede plaats gaat het ter discussie stellen van de identiteit van de partij, haar bestaansrecht, voorbij aan een belangrijk politiek probleem waaraan met name de CPN zich niet mag onttrekken omdat het zich in haar organisatie in hevige mate voordoet. En daarbij doel ik op het vraagstuk van de verbinding tussen de arbeidersbeweging in de traditionele betekenis van het woord en dat wat de 'nieuwe' sociale bewegingen wordt genoemd. Hoewel de CPN een arbeiderspartij is, d.w.z. een partij die voortkomt uit de arbeidersbeweging en wel uit het meest radicale deel daarvan, is zij ook altijd meer geweest dan dat. Ze verdedigde veel diepere beginselen en idealen dan het directe materiële belang van één bepaalde klasse.

Op grond daarvan was het in de jaren zestig ook mogelijk dat mensen uit andere lagen van de bevolking hun weg naar die arbeiderspartij vonden. Mensen die vanuit hun opvattingen en belangen actief waren in verschillende sociale bewegingen en dat ook bleven. Met de maatschappelijke ontwikkeling, met de ontwikkeling van het denken van de deelnemers aan die bewegingen, groeiden ook die sociale bewegingen. Niet alleen kwantitatief, maar met name ook kwalitatief. Konden we een aantal jaren geleden nog vrij gemakkelijk alles bij elkaar optellen in het kader van de ene grote beweging in de strijd voor het socialisme, met de partij als organiserende, stimulerende en leidende kracht, tegenwoordig is dat vraagstuk aanmerkelijk minder simpel tegemoet te treden. Globaal gesproken heeft dat met twee belangrijke factoren te maken. De eerste factor ligt in de partij zelf, in die zin dat met name de ervaringen in Polen het denken in onze partij en de discussie over de relatie tussen partij en massabeweging heeft versneld. Welke fruikende gevolgen het heeft wanneer sociale bewegingen beschouwd worden als instrumenten van de partij, kwam voor velen als een schok en maakte ook iets duidelijk van waar ze al geruime tijd tegenaan hadden zitten hikken. De tweede factor bestond erin dat die opvatting in de praktijk ook onhoudbaar bleek, omdat sociale bewegingen zich er gewoon niets aan gelegen lieten liggen. De vrouwenbeweging, maar ook de vredesbeweging, manifesteerden zich als onafhankelijke politieke factoren. Zij zoeken politieke partijen op ter ondersteuning van hun eisen, zij eisen initiatieven van partijen op het terrein van de 'politiek', maar zij weigeren te dienen als instrument van bepaalde politieke ideologieën of partijpolitieke belangen.

De rollen draaiden om. Waren velen eerst communist in de vrouwenbeweging, in de vredesbeweging, in de vakbeweging, de

milieubeweging, de beweging van krakers etc., zij werden nu feminist, vredesactivist, vakbondslid, kraker etc. in de CPN. Natuurlijk doet dat proces zich voor in alle partijen ter linkerzijde. Volgens mij echter in de CPN in heviger mate omdat in die betrekkelijk kleine organisatie de traditionele arbeidersbeweging en de nieuwe sociale bewegingen die hun plaats onder de politieke zon opeisen, direct met elkaar worden geconfronteerd. En juist dat bij elkaar komen van meer traditionele belangen en bewegingen en nieuwe, maakt een belangrijk onderdeel van de identiteit van de CPN uit. Het bestaansrecht van de CPN als zelfstandige politieke partij zal in belangrijke mate afhangen van haar vermogen om met de spanning tussen de belangen en ideeën van die verschillende bewegingen om te gaan, de verschillende belangen en ervaringen met elkaar te confronteren, te verwerken en in haar functie van politieke partij de politiek op een hoger plan te brengen. Het optellen van alle verschillende eisen van alle bewegingen helpt daar niet bij.

Wanneer de CPN die worsteling uit de weg zou gaan door te streven naar een links radicale fusie waarin de activisten uit de nieuwe sociale bewegingen zich kunnen herkennen, met het automatische gevolg dat er een kleine radicaal communistische partij naast de sociaal-democratie zal blijven bestaan, bewijst zij de linkse beweging geen dienst. Het verder ontwikkelen van de eigen rol en identiteit van de CPN is geen belemmering voor het overwinnen van de fragmentatie binnen links, maar een voorwaarde.

Interne coalitie

De identiteit van de partij bestaat dus niet in haar vermogen om het allemaal eens te worden over één bepaald standpunt, maar

juist uit het vermogen om interne vruchtbare coalities te sluiten. En dat is dan voor mij iets anders dan het onder tafel werken van meningsverschillen, het handhaven van het neutrale midden, het uit de weg gaan van conflicten en besluiten. Dat soort coalities zijn onvruchtbaar. Door nogal wat partijgenoten wordt nu juist in hoge mate betwijfeld of de CPN wel in staat is tot zo'n interne coalitiepolitiek. Voor mij is het te vroeg voor dat soort conclusies, hoewel ook ik hier problemen en hier en daar het gevaar van een terugval in oude patronen zie. Aan de andere kant is er in korte tijd zeer veel ter discussie gesteld en overhoop gehaald en dat zo'n proces gepaard gaat met enige chaos en ontredning is niet meer dan logisch.

In het program wordt de vernieuwing van onze politiek heel nadrukkelijk verbonden met de verdere vernieuwing van de organisatie, van de manier waarop 'politiek gemaakt wordt', met de verdere feminisering van de partij. Dat is niet eens in de eerste plaats een kwestie van procedures, huishoudelijke reglementen etc., hoewel het niet gek zou zijn als we daar eens wat meer aan deden. Dat is vooral ook een kwestie van houding en mentaliteit. De CPN kan als partij niet open staan voor nieuwe ideeën en ervaringen als niet iedere individuele communist dat doet. De partij kan het gelijke recht van een ieder op deelname aan menings- en besluitvorming niet garanderen als individuele leden daarvoor niet met elkaar de voorwaarden scheppen.

De uitgangspunten die in het ontwerp-program staan beschreven met betrekking tot de partij-organisatie, zijn een belangrijke stap vooruit, maar geen garantie bij voorbaat dat de interne coalitiepolitiek ook werkelijk zal slagen.

Linkse concurrentie

De eigen rol en identiteit van de partij

speelt niet alleen een rol in de relatie tot sociale bewegingen, maar in belangrijke mate natuurlijk ook in de relatie tot andere politieke partijen. Per slot van rekening concurreert de CPN in de politiek met andere politieke formaties. We doen dat niet alleen ten tijde van verkiezingen, hoewel het dan het meest duidelijk op de voorgrond treedt. We doen dat vooral ook bij voortdoring in de dagelijkse politiek. Nog niet zo lang geleden was het zelfs zeer gebruikelijk om dat ook in acties en bewegingen te doen, zelfs in de vakbeweging. Het zal duidelijk zijn dat de 'concurrentiestrijd' zich natuurlijk het meest voordoet in relatie tot andere progressieve partijen.

Nu zijn er nogal wat mensen die dat slecht vinden, die menen dat het de duidelijkheid in de politiek niet ten goede komt en het mensen politiek demotiveert. Zelf ben ik die mening niet toegedaan. Ik geloof er helemaal niets van, dat het bestaan op zich van verschillende linkse en progressieve formaties de politiek verstoort en de mensen het zicht erop ontnemt. Ik geloof in tegendeel dat het zogenaamde uit de weg gaan van die concurrentie (om haar vervolgens onder tafel wel te bedrijven), het niet helder en positief waarderen van concurrentie als een krachtige progressieve motor, de politiek maakt tot een levenloos geheel dat vanuit het dagelijks leven van mensen geen enkel herkenningspunt meer biedt.

Politieke interesse en betrokkenheid staat of valt niet met het bestaan van verschillende stromingen en organisaties. De politieke kracht van 'links' staat of valt niet met het bestaan van pluriforme 'linkse' identiteiten. *Ze staat of valt echter wel met de wijze waarop er door die verschillende stromingen en organisaties met die verschillen wordt omgegaan.* Met andere woorden, de wijze waarop ze met elkaar concurreren en samenwerken. Globaal gesproken kan je zeggen dat dat over het

algemeen veel meer gebeurde door het produkt van de ander af te breken dan door het oppoetsen van de kwaliteit van het eigen produkt. Dat heeft zich in allerlei vormen voorgedaan en doet zich nog steeds voor. Niet alleen tussen de verschillende linkse politieke partijen, maar ook binnen die partijen zelf. Soms nam dat de vorm aan van verwerpelijke hetzes, maar veel meer deed en doet het zich voor in de dagelijkse politieke activiteiten. Misschien zonder rellen en incidenten, veel minder zichtbaar en schokkend, maar in z'n effect net zo remmend. Remmend, omdat het koppelen van eigen identiteit aan de nalatigheid of zwakte van de ander tot gevolg heeft dat er niet aan het eigen produkt gewerkt wordt. En voor partijen die weinig geroepen worden (of zich laten roepen) tot bestuurlijke verantwoordelijkheid doet zich dat gevaar in verscherpte mate voor.

Grondstoffen voor het communistisch produkt

Onder andere vanwege de bovengenoemde factoren is de ontwikkeling van ons communistisch produkt achter gebleven en op een aantal belangrijke politieke strijdterreinen doet het dat nog. De identiteit van de partij heeft lange tijd bestaan uit haar tradities, haar daadkracht in de sociale strijd, aan het op basis van een stuk strijd realiseren van praktische resultaten en aan het zich afzetten tegen de sociaal-democratie. Op zichzelf zijn dat belangrijke eigenschappen die het 'gezicht' van onze partij bepalen, maar het is niet voldoende om haar tot een aantrekkelijke reële machtsfactor voor grote groepen van de bevolking te maken.

Met het beginselprogramma is een belangrijke stap gezet, maar het is nog maar een stap. Wanneer we in staat zijn om daarover op het congres op een goede manier goede besluiten te nemen, hebben we nog niet

meer gedaan dan het leggen van een basis op grond waarvan aan de invulling van onze identiteit als communistische partij gewerkt kan worden. Daarmee wil ik niet het belang van dat programma kleineren. Zeer zeker niet, want zonder zo'n programma waarin een aantal uitgangspunten worden vastgelegd, kun je het wel vergeten om aan de vormgeving van je produkt te werken. Het zijn er de grondstoffen voor. Die grondstoffen moeten echter wel gebruikt worden en daar mankeert het nog in hoge mate aan. Dat is op zich al een groot probleem in de discussie over de eigen rol van de partij in de coalitievorming. Een positie van: 'We verenigen ons op hoofdlijnen en dan zien we in de samenwerking wel waar we uitkomen' is niet realistisch. We zullen op de concrete vraagstukken die zich voordoen met ideeën, voorstellen en bijdragen aan de discussie moeten komen. We kunnen ons niet permitteren om de coalitiepolitiek alleen vorm te geven in dat waar we tegen zijn, in het verzet. Hoe ontzettend belangrijk dat verzet ook is, we zullen daarin ook concrete voorstellen voor vernieuwing moeten doen. En daarin dient afstand genomen te worden van allerlei vormen van koud watervrees.

Als we het ontwerp-programma benutten om in dit soort vraagstukken stappen vooruit te doen, dan kan de CPN een belangrijke rol in de linkse beweging spelen en bijdragen aan de ontwikkeling van de kwaliteit ervan. Of dat in de toekomst zal leiden tot andere partijpolitieke formaties, zou dan in de strijd voor het socialisme zelf duidelijk kunnen worden.

Ingrid Blekman

De teksten van het ontwerp-partijprogramma van de CPN over economische en sociale politiek, zijn volgens mij een enorme verbetering vergeleken met eerdere publikaties over dit vraagstuk binnen de partij. Voor het eerst is op een samenhangende wijze een lange termijn-visie op papier gezet over zulke onderwerpen als de sociale voorzieningen en het type sturing en planning dat de CPN voorstaat. De winst zit verder in de grotere precisie waarmee de zaken omschreven zijn en in de overzichtelijkheid.

Toch vind ik dat het de CPN nog teveel ontbreekt aan een eigen visie op de hoofdvraagstukken van onze tijd. Dan denk ik aan het arbeidsvraagstuk en aan

de verzorgingsstaat. Ik schrijf dat in de overtuiging dat heel hoge eisen gesteld moeten worden aan een economisch visie-program ten tijde van economische crisis. Er is meer nodig dan het aangeven van een globaal doel.

Het is nodig om stappen te zetten naar een vernieuwd analysemodel om de vele specifieke karaktertrekken van deze crisis te doorgronden. En het is nodig om de antwoorden die links geeft en heeft gegeven te toetsen en opnieuw te overwegen. Dat geldt ten aanzien van de landen van het reële socialisme en het geldt natuurlijk ook ten aanzien van de belangrijkste progressieve stromingen in een land als het onze.

NAAR EEN SOCIALISTISCH BEHEER VAN DE ECONOMIE

In het partijbestuur is discussie geweest over de vraag of de economische onderdelen wel of niet toegespitst zouden moeten worden op de actualiteit. Een deel van het partijbestuur was van mening dat de fragmenten die betrekking hebben op de actualiteit van stagnatie en werkloosheid in zijn huidige vorm, niet in een visie-program thuishoren. Het probleem is, zo werd gesteld, dat we hierdoor een erg tijdgebonden beginselprogramma krijgen. Ik ben er toch blij om dat uiteindelijk gekozen is voor een versie waarin wel degelijk aandacht besteed is aan zaken als arbeidstijdverkortung, werkgelegenheidspolitiek, arbeid en inkomen, enz. Ik ben namelijk geneigd om aan te nemen dat de vraagstukken die de arbeid en de arbeidsverdeling betreffen structureel zijn, zowel voor de Oosteuropese landen als voor de ontwikkelde kapitalistische landen. Het arbeidsvraagstuk is een structureel probleem voor links, het is geen

conjunctuurprobleem (maar dat zullen communisten ook niet betogen) en het is geen probleem dat zich laat verklaren als een gevolg van de kapitalistische uitbuiting en planloosheid alleen.

Tussen 'Partnerschaft' en 'geleide economie'

Evenals in het eind 1981 gepubliceerde ontwerp wordt in de voorliggende tekst het overwinnen van de kapitalistische markteconomie als uitgangspunt genomen. Hoe dat dan moet vinden we het meest uitgewerkt in de passages over sturing en planning in de stellingen 12 t/m 16 van hoofdstuk IV. Voor een algemene oriëntatie is de toelichting bij stelling 13 het meest veelzeggend. Een volledig gecentraliseerd planningsstelsel wordt afgewezen. In die zin neemt het ontwerp afstand van het

economisch systeem dat kenmerkend is voor de Oosteuropese landen en sluit het aan bij de voorzichtige vernieuwingen van het economisch beleid in een land als Hongarije. Met name het onder Hongaarse economen gevoerde debat is zeer zeker inspirerend geweest voor de samenstellers.

Tegelijkertijd neemt het ontwerp afstand van het type planning dat wordt voorgestaan door de Westeuropese sociaal-democratie. Deze planningsystemen zijn niet in staat om de logica van de kapitaalsaccumulatie te doorbreken. Integendeel: een dergelijke planning resulteert maar al te vaak in een politiek die weinig meer is dan het beheren van het kapitalisme via subsidiëring van grote ondernemingen en socialisatie van de verliezen. Aldus de eerder genoemde toelichting.

Planning wordt in de visie van de CPN verbonden met maatschappelijke controle over de voornaamste produktiemiddelen. Daarmee verschilt onze visie principieel met de visie van waaruit de Partij van de Arbeid in het algemeen gehandeld heeft: de klassensamenwerking, waarbij de arbeidersklasse en de ondernemersklasse gezien worden als samenwerkende sociale partners.

Omdat er ook in Nederland wel enige beweging zit in de opvattingen over economische controle, zeker binnen de vakbeweging, maar ook binnen de PvdA, sluiten de in het ontwerp-program bepleite maatregelen goed aan bij het Nederlandse debat over vernieuwing van de economie.

De markt

In het type economische controle dat de CPN bepleit vinden we voortdurend een drietal uitgangspunten. Het eerste is het uitgangspunt van *zeggenschap* en beslissingsrecht. Het meest duidelijk is dat uitgewerkt naar de zeggenschap van producen-

ten in de vorm van een uitbreiding van de rechten van personeelsvertegenwoordigers. Dit uitgangspunt betekent in de praktijk een verruiming van de mogelijkheden van de vakbonden en een grotere rol van de ondernemingsraden en medezeggenschapscommissies zoals we die nu kennen.

Het tweede uitgangspunt is een *globale planning* van de economische ontwikkeling. Het gaat erom, zegt het ontwerp, om een globaal kader aan te geven voor de omvang en de richting van de produktie en van de investeringen in bedrijfstakken en regio's. Wie hanteert nu deze globale planning? De besluitvorming dient uiteindelijk in handen te zijn van het parlement, maar er moeten mogelijkheden zijn om deze planning vooraf op verschillende niveaus te beïnvloeden (hierbij wordt een rol toegekend aan de vakbeweging en aan andere belangenorganisaties).

De instrumenten om de planning ten uitvoer te brengen zijn gelegen in de mogelijkheden (die de overheid nu uiteraard ook al heeft) van beïnvloeding van investeringen, subsidieverlening, verstrekking van financiële middelen, prijsvorming, enzovoort.

Het derde uitgangspunt dat de CPN kiest ligt in het benutten van *de markt* als aanvullend mechanisme voor afstemming van produktie en consumptie. Dit uitgangspunt vloeit natuurlijk voort uit de eerste twee. Een economisch stelsel waar globaal gepland wordt en waar maximale invloed wordt toegekend aan de basis, veronderstelt een marktmechanisme ter (bij)sturing van het economisch verkeer. Het is uiteraard ook precies op dit punt waar lering getrokken wordt uit het falen van de economische politiek in Oost-Europa, in het bijzonder waar het de produktie en distributie van consumptie-artikelen en levensmiddelen betreft in de Sowjet-Unie. Ik citeer nog: 'Een belangrijke en blijvende rol wordt door de CPN toegekend aan een

zelfstandig midden- en kleinbedrijf, alsmede aan coöperatieve vormen van ondernemen, zowel in de produktie als in de handel, distributie en dienstverlening. De vrijheid van zelfstandig initiatief dient daarom gegarandeerd te zijn.' Op de genoemde coöperatieve vormen komen we verderop nog terug.

Nationalisaties

Geen enkel type economische controle is opgewassen tegen de multinationale ondernemingen die domineren in de Nederlandse industrie, of tegen de internationaal georiënteerde banken en beleggingsfondsen. De multinationals hebben hun eigen planningssector gecreëerd. Zij beheersen zelf of groepsgewijs gehele bedrijfstakken of economische sectoren.

Als zodanig spelen de multinationale ondernemingen een geheel eigen rol bij het ontstaan en verscherpen van economische crises: door hun expansiedrift en door de economische concentratie die daarvan het gevolg is scheppen zij problemen die de nationale overheden niet op kunnen lossen (en die ze zelf overigens ook niet op kunnen lossen zonder dat dit ten koste gaat van enorme sociale problemen). Het is dan ook een uitdaging voor de linkse partijen in de hele kapitalistische wereld om de multinationale ondernemingen en de grote beleggers onder controle te brengen.

Het ontwerp-programma constateert (net als de vakbonden en de sociaal-democratie in West-Europa) dat er internationale gedragsregels nodig zijn ten aanzien van de multinationals, maar gaat nog veel verder. Vrij uitgewerkt is het programmaonderdeel over de gedragsregels die nodig zijn (en mogelijk zijn) *in eigen land*. Vooral de passages (stelling 15) over beleggingsvoorschriften en (stelling 16) over nationalisaties, zijn programapunten waar de CPN

mee aan het werk kan in de progressieve samenwerking, om ook anderen te winnen voor onze zienswijze.

Naar mijn idee zijn vooral de stellingen 15 en 16 niet alleen een nadere uitwerking, maar vooral ook een politieke aanscherping van eerdere opvattingen waar de CPN tot gekomen is de afgelopen periode. Als de CPN een eigen rol wil blijven spelen als politieke stroming, of in het breder verband van radicaal links, dan is zo'n aanscherping verschrikkelijk hard nodig.

Ik sta er werkelijk van te kijken als PvdA-leider Den Uyl in De Waarheid van 22 oktober j.l. uitlegt dat de arbeiders en de vakbonden in deze tijd om begrijpelijke redenen kiezen voor werk *boven* zeggenschap. Het is hard nodig, denk ik dan, dat er ook een politieke stroming op de been is in ons land die het één met het ander verbindt! En dus allebei verlangt.

De verzorgingsstaat

De CPN is voor uitbreiding van de publieke sector, want er wordt gepleit voor nationalisaties en voor een uitgebreid pakket van nieuwe overheidstaken. Maar aan de andere kant is er ter linkerzijde waarschijnlijk in 1983 geen publikatie verschenen waarin op zoveel plaatsen kritiek geleverd wordt op de overheidsbureaucratie.

Betekent dit nu dat er nieuwe (andere) taken voor de overheid bijkomen en dat er bestaande taken worden afgestoten? Of betekent het dat er inderdaad nieuwe taken bijkomen, maar dat het functioneren van de overheidsmachine aan een veranderingsproces wordt onderworpen? Het ontwerp kiest voor het laatste. En men kan zich de vraag stellen of dat *werkt*: democratisering van een als maar groeiend 'netwerk van bureaucratieën'.

Hier ligt een buitengewoon moeilijk probleem voor links. Aan de ene kant is er het opkomen van nieuw rechts, neem de partij

van Thatcher of neem in Nederland de VVD, die met nadruk pleiten voor het afstoten van overheidstaken (privatisering) en voor het verminderen van regelgeving door de overheid (deregulering). Aan de andere kant is er het probleem dat de verzorgingsstaat heel veel taken naar zich toe heeft getrokken, tal van beslissingen heeft gecentraliseerd, tal van mensen afhankelijk heeft gemaakt (zowel voor wat betreft hun inkomen, als voor hun dagelijkse voorzieningen) en dat de linkse partijen en vakbonden in het algemeen met deze verzorgingsstaat groot geworden zijn. In ons land geldt dit laatste bij uitstek voor de PvdA.

Hoe komt de CPN nu weg uit dit dilemma, voor wat betreft het ontwerp-program? Bijna overal wordt het antwoord gezocht in een wat formele oplossing: democratisering óf wel decentralisatie van de besluitvorming. Op een enkele plaats gaat het ontwerp echter verder, dat is bijvoorbeeld het geval in de passages over de medische en sociale zorg. Ik citeer uit hoofdstuk V, stelling 14:

'Vernieuwing en verbetering van de voorzieningen staat bij de CPN dan ook nadrukkelijk in het teken van doorbreking van de afhankelijkheid van mensen, van de vervreemding van eigen lichaam en levensomstandigheden. Krachtige ondersteuning van initiatieven van gebruikers en patiënten zelf is een onmisbaar element van sociale politiek op dit terrein.'

Hier wordt tegelijkertijd gepleit voor, a) andere besluitvorming, b) inhoudelijke vernieuwing van de zorg, c) het vergroten van de onafhankelijkheid van de 'zorg'.

Naar mijn overtuiging staan de linkse partijen in West-Europa niet alleen voor het probleem hoe de banken en de multinationals in de democratische greep te krijgen. Maar tegelijkertijd, hoe de speelruimte en de onafhankelijkheid van de

individuele mens te vergroten, op zo'n manier dat die onafhankelijkheid ook verankerd ligt in de economische structuur. Een democratischer besluitvorming gaat uiteraard in die richting, maar het zelf beheren van een zo groot mogelijk gedeelte van de 'verzorging' (van de reproductie) kan ook een antwoord zijn. In bepaalde gevallen zelfs een beter antwoord.

Het is natuurlijk een immens probleem om te gaan praten over zelfbeheer in de sector van maatschappelijke dienstverlening, als er een regering zit die zelf korte metten wil maken met een deel van de overheidstaken op dit terrein. Het verschil is dat deze regering weer terug wil vallen op het 'weefsel van de samenleving' (troonrede) en daarmee wordt bedoeld dat vrouwen gewoon weer de sociale zorg ter hand moeten nemen zoals dat vroeger gebeurde en verder denkt de regering aan burenhulp (*buurvrouwenhulp*).

Een progressief antwoord zou kunnen zijn het opzetten van coöperaties in een aantal takken van maatschappelijke dienstverlening; dat kan per stadsdeel, per gemeente of misschien regionaal. Hier ligt een mogelijkheid om de besluitvorming te decentraliseren, om een nieuwe inhoud aan de sociale zorg te geven en tegelijkertijd om de gebruikers beter bij de dienstverlening te betrekken door middel van een geheel nieuw type beheer.

Zelfbeheer en fondsvorming

Het verband tussen de maatschappelijke dienstverlening en de mogelijkheid van zelfbeheer wordt in het ontwerp dus slechts terloops gelegd. Maar waar het gaat om economische sturing komt het zelfbeheer wel degelijk ter sprake. Er wordt bijvoorbeeld op verschillende plaatsen iets gezegd over 'niet-kapitalistische' organisatievormen van arbeid. Er wordt verwezen naar het kleinschalig en naar het mens- en

milieuvriendelijk ondernemen. Er wordt steun gegeven aan de coöperatieve gedachte, ook ter beheer van werkgelegenheidsprojecten. En er wordt tenslotte iets gezegd over werken met een uitkering, dat wil zeggen over de *mogelijkheid* om ook iets ter hand te nemen als uitkeringsge-rechtigde.

Al lezende krijgt men de indruk dat het hier gaat om een sympathiebetuiging in de richting van een aantal ontwikkelingen (die overigens erg tegenstrijdig van karakter zijn). De CPN is nog niet zover dat zij een samenhangende en economisch gefundeerde visie kan neerleggen op kleinschaligheid en zelfbeheer. Er waren in het partijbestuur bij de behandeling van deze onderwerpen ook geen duidelijke meerderheden.

Die duidelijkheid is er wel ten aanzien van fondsvorming in sectoren, en op regionale schaal en als het gaat om democratisch beheer van deze fondsen. Er wordt bijvoorbeeld verwezen naar de mogelijkheid van fondsvorming ten behoeve van de sociale woningbouw.

Het moest mogelijk zijn om door middel van een *regionale* fondsvorming een bepaald type werkgelegenheid te stimuleren en te controleren. In Zweden wordt rond dit vraagstuk al enige jaren de grootste confrontatie tussen links en rechts uitgevochten, waarbij de Zweedse ondernemers (en ook de muziekgroep ABBA) een ondermijning vrezen van de op particuliere eigendom gebaseerde productie. Ook in het kleine Nederland moeten er mogelijkheden zijn voor een vorm van decentralisatie van het economisch beheer. Maar dan moet er niet gedacht worden aan havenprojecten, aluminium of aardgaswinning, daarvoor zijn deze projecten te groot, gerekend naar de omvang van het land. Regionale werkgelegenheidsfondsen kunnen worden aangewend voor het stimuleren van productie en dienstverlening op een wat klei-

nere schaal. Juist hier liggen de kansen op verbreding van de coöperatieve gedachte. Hier ligt misschien een mogelijkheid om samen met anderen een uitwerking te maken van een aantal hele goeie uitgangspunten die wel degelijk in het ontwerp-program terug te vinden zijn.

Arbeidsmarkt

Hoewel de economische ontwikkeling ook in Oost-Europa stagneert kan men daar niet van massawerkloosheid spreken. Er zijn wel problemen met de planning van de arbeidskracht (ten gevolge van de technologische ontwikkeling, de wereldhandels-crisis en in de Sowjet-Unie vooral ten gevolge van ongelijke ontwikkelingen in de landsdelen), maar de overheden slagen er min of meer in om iedereen van een arbeidsplaats te verzekeren. Dat is een heel verschil met hier.

De arbeidsplanning in de Sowjet-Unie berust onder meer op het beperken van de mogelijkheden tot binnenlandse migratie (of juist op stimulering van de mobiliteit), op een grote aandacht voor scholing en herscholing, op een veel grotere arbeidsplaatszekerheid, op een veel ruimere personeelsbezetting in de bedrijven vergeleken met hier en tenslotte op een in verhouding kortere werktijd. Ook het kapitalistische Zweden kent een veel intensievere arbeids(markt)planning dan Nederland tengevolge van een veel grotere arbeidsmobiliteit.

Het zou een misverstand zijn om de conclusie te trekken dat het hier vooral gaat om een aantal 'leuke dingen voor de mensen'. Arbeidspolitiek bestaat in de staats-socialistische landen voor een belangrijk deel uit dwang. Denk maar aan het terugzenden van enorme aantallen mensen naar het platteland na de bevrijding van Zuid-Vietnam. Ik schrijf die dingen niet op om ze aan te prijzen of af te keuren, het

gaat mij er om de vraag te stellen: wat hebben wij eraan in Nederland. Planning van de arbeidskracht heeft niet alleen gevolgen inzake de arbeidsbemiddeling, maar er zijn ook gevolgen in de arbeidssituatie zelf. Wij kunnen dat sinds het overlijden van Breznjew voortdurend in de westerse pers lezen, want er wordt in de Sowjet-Unie een campagne gevoerd voor vergroting van de arbeidsmotivatie. Wat blijkt nu tussen de berichten over drankmisbruik en 'leegloperij' door het probleem te zijn? Ten eerste tekent zich een soort secundaire arbeidsmarkt af, waarop slecht gemotiveerde mensen participeren (met een wisselend arbeidsverleden, zoals dat heet). Ten aanzien van deze groep worden ofwel disciplinaire maatregelen bepleit (straf), ofwel arbeidsmarktpolitieke maatregelen (ontslag). Ten tweede tekent zich een vrij arbeidscircuit af (de sjabasjniki): zwartwerkers die in ploegen het platteland optrekken en die langzamerhand een niet meer weg te denken rol vervullen in een bedrijfstak als de bouw. Er zijn nog twee andere problemen waar veel bedrijven mee worstelen. De bedrijven zijn in het algemeen weinig doelmatig en er liggen enorme remmingen ten aanzien van technologische en organisatorische verbeteringen.

De conclusie uit dit hele verhaal kan zijn dat de arbeidsmarkt net zo moeilijk (onmogelijk) uit te schakelen is als de markt voor consumptiegoederen. Er is dus ook een globale planning nodig inzake de arbeid, waarbij de hoofdlijnen gepland en op democratische wijze gecontroleerd moeten worden, terwijl de markt kan zorgen voor een fijnmazige invulling.

De CPN is eigenlijk nog niet zover dat we op dit terrein met een eigen visie komen. In het program is het arbeidsvraagstuk ingedeeld onder de kop verdediging en verbetering van de directe arbeids- en levensomstandigheden. Maar ik denk dat

een sociaal verdedigbare en doeltreffende arbeidspolitiek een wezenlijk onderdeel is van een socialistische en democratische economie.

De actualiteit kan ons hier dwingen om op dit punt haast te maken met het ontwerpen van een lange termijn-visie. Ina Brouwer heeft bij de algemene beschouwingen naar voren gebracht dat de overheid de verantwoordelijkheid moet nemen, in de eerste plaats voor de jeugdwerklozen. Van de andere kant heeft deze regering nu weer een plan gepubliceerd 'om de jongeren van de straat te houden'. De visie van deze regering op jongeren staat wel erg ver af van onze visie: de regering beschouwt jongeren als de laagste traprede in het arbeidscircuit en geeft ook voortdurend blijk van voornemens om de inkomenspositie en de rechten van jongeren nog verder te ondergraven. Deze situatie zal de progressieve partijen en bewegingen dwingen om samen met de jongerenbeweging tot andere stappen te komen. Een vernieuwde visie van de CPN op de arbeid kan daarbij van nut zijn.

Volledige werkgelegenheid

Een aantal uitgangspunten voor een nieuwe arbeidspolitiek zijn zeer zeker in het ontwerp te vinden. De CPN zet zich in voor het overwinnen van het bestaande stelsel van loonarbeid met zijn uitbuiting en onderdrukking. De CPN zet zich in voor het afschaffen van discriminerende vormen van arbeidsdeling tussen vrouwen en mannen. De CPN zet zich in voor verbetering van de kwaliteit van de arbeid. De CPN zet zich in voor beperking van de noodzakelijke arbeid, enzovoort. Het gaat dus om andere verhoudingen in het arbeidsproces als meest algemene uitgangspunt.

Een tweede, niet minder belangrijk uitgangspunt is gelegen in de maatschappe-

lijke doeleinden die de CPN aan de arbeid wil verbinden. Hierbij past dan een hele rij maatregelen en richtinggevingen ten aanzien van de industriële ontwikkeling en dienstverlening (sluiting kerncentrales, omschakeling van wapenproductie, enz.). Het derde uitgangspunt vormt het perspectief van een betaalde baan voor iedereen. Daarmee wordt een keuze gemaakt in een debat dat al enige tijd gevoerd wordt binnen de partijen van links, binnen de vrouwenbeweging en de vakbeweging. Het ontwerp kiest tegen het basisinkomen en pleit voor de koppeling tussen arbeid en inkomen. Ik ben het met dit uitgangspunt eens omdat ik het een probleem vind dat grote groepen van de bevolking voor hun inkomen afhankelijk zijn van de staat. Dat maakt het probleem, dat hierboven aangesneden is in het hoofdstuk verzorgingsstaat, alleen maar groter. Ik ben in het algemeen dus voorstander van het scheppen van arbeidsplaatsen die (uiteindelijk) loonvormend zijn, zodat een zo groot mogelijke groep in zijn of haar eigen bestaan kan voorzien.

Het vasthouden aan de volledige werkgelegenheid heeft echter voor veel mensen geen enkele betekenis meer. Dat geldt vooral voor jongeren. Zij merken wél dat er voor hen een sollicitatieplicht bestaat, alsmede een systeem van strafkortingen. Maar banen zijn er niet. Als er al banen zijn, dan zijn dat voor een grote groep jongeren rotbanen. Het zonder meer creëren van banen, alsmede het uitoefenen van dwang om tegen lage beloning en onder slechte voorwaarden dit werk te accepteren zal geen aanvaardbare oplossing zijn. Ook het afremmen van de technologische ontwikkeling en het afremmen van de produktiviteitsontwikkeling zal uiteindelijk een omgekeerd effect hebben.

Ik zou, aanvullend op het uitgangspunt van volledige werkgelegenheid, een vierde uitgangspunt willen bepleiten. De overheid

dient de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor de groep mensen die nieuw is op de arbeidsmarkt (dat zijn dus de schoolverlaters, de jonge werklozen en een grote groep vrouwen). Deze verantwoordelijkheid kan worden gedecentraliseerd en komt dus bij de gemeentelijke of regionale overheden te liggen. De al eerder in dit stuk bepleite regionale fondsvorming wordt hiervoor gebruikt. Daarvoor komen dus ondernemingen zoals jongerenbedrijven, vrouwenbedrijven, coöperaties, gemeentelijke projecten, deels in de marktsector, deels in de openbare voorzieningsfeer.

We komen hiermee al gauw in de sfeer van de uitwerking van plannen en dat valt enigszins buiten de sfeer van het programma-debat. Ik denk dat de politieke motivatie voor het hier genoemde uitgangspunt wel voor zichzelf spreekt. Veel mensen, veel jonge mensen vooral, verwachten helemaal niets van een beweging die zich oriënteert op verdediging van verworvenheden.

Jonge mensen hebben niets verworven en de leuze volledige werkgelegenheid, door ons bepleit, door de meeste vakbonden bepleit, door de PvdA bepleit, hoort bij dat rijtje 'verworvenheden'. De illusie van de volledige werkgelegenheid is voor velen dezelfde illusie als de verzorgingsstaat. Het zijn begrippen waar oudere mensen mee opgegroeid zijn, maar die voor jongeren vooral de gedaante hebben van de sociale dienst, de stapels formulieren en de wachtlijsten. En niets is zo vervelend als wachten.

De arbeidsmoraal

En tenslotte dan, als klap op de vuurpijl, het vijfde uitgangspunt voor een arbeidspolitiek. De technologische en maatschappelijke ontwikkeling maakt een veel kortere arbeidsduur mogelijk dan we nu kennen. Alle progressieve organisaties en bewe-

gingen bepleiten dan ook arbeidstijdverkorting.

Het blijkt echter buitengewoon moeilijk om arbeidstijdverkorting te realiseren onder aanvaardbare voorwaarden. De ondernemers en de huidige regering grijpen ieder sprankje hoop rond de arbeidstijdverkorting aan voor een nieuwe campagne om de lonen en arbeidsvoorwaarden te ondergraven, dan wel om het financieringstekort terug te dringen. Ook de PvdA gaat op dit punt niet vrijuit, als ze dwars door het cao-contract heenloopt met een plan voor een nieuwe inleverronde in ruil voor een snellere verkortung van de werktijd.

Ten onrechte wordt de arbeidstijdverkorting vooral door de vakbeweging gepresenteerd als middel tot herverdeling van banen. Daarmee wordt arbeidstijdverkorting een soort solidariteitsbijdrage: lever nou een uurtje in, dan help je weer iemand aan een stukje werk. Als de mensen dan zien dat dat niets uithaalt, dan werkt de redenering natuurlijk niet meer.

Arbeidstijdverkorting is een doel op zich. Het schept de mogelijkheden tot een vrijer en daarom een beter leven. Het is van belang dat de produktiviteitstoename doorgaat onder zekere voorwaarden en dat er nog meer overbodige arbeid wordt teniet gedaan. In een progressief politiek program hoort dus een voorziening te zijn opgenomen waardoor mensen niet (inkomenspolitiek) afgestraft worden als ze korter gaan werken. Door middel van inkomenspolitieke maatregelen moet de arbeidstijdverkorting juist beter op gang gebracht worden.

Maar er zijn niet alleen financiële barrières. Er is sprake van een heel diep doorwerkend cultureel patroon in de westerse maatschappij. Dat cultuurpatroon is in de eerste plaats een patriarchaal patroon: de man als kostwinner en de vrouw als verzorgster. Dit is verbonden met een positieve zedelijke waardering voor de arbeid: het arbeids-

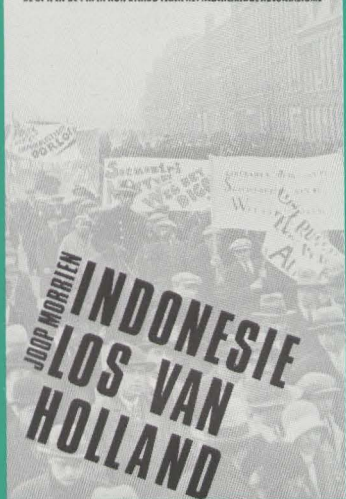
ethos. Voor de massa van de mensen, niet alleen voor loonarbeiders maar zeker ook voor zelfstandigen of ondernemers, werkt het arbeidsethos niet alleen als een rem op het doorbreken van de rolverhoudig man-vrouw. Maar het speelt ook een belemmerende rol als het gaat om de keuze voor zeer korte arbeidstijden, zoals ze in de huidige samenleving mogelijk geworden zijn.

Er is een volstreekte ongelijkmatige verhouding ontstaan in een land als Nederland tussen het aantal uren dat de arbeider moet werken, om in zijn/haar levensonderhoud te voorzien en het aantal uren dat hij/zij moet werken om aan de maatschappelijke norm te voldoen. Dat die maatschappelijke norm ook zijn beslag heeft gekregen in de inkomensnorm (denk maar even aan de sociale premies en belastingen) doet aan de juistheid van deze redenering niets af.

Arbeidstijdverkorting is dus mogelijk en het is een belangrijk maatschappelijk doel (en dus wenselijk). Beide aspecten hebben een plaats gekregen in het ontwerp-program van de CPN. Maar de noodzakelijke bestrijding van de sociaal-psychologische barrières in de zin van terugdringen van het arbeidsethos is in onze politieke doelstellingen niet opgenomen. Dat laatste zou wel moeten.

Kees Korevaar

DE CPN EN DE PKI IN HUN STRIJD TEGEN HET NEDERLANDSE KOLONIALISME

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalisten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 31,50

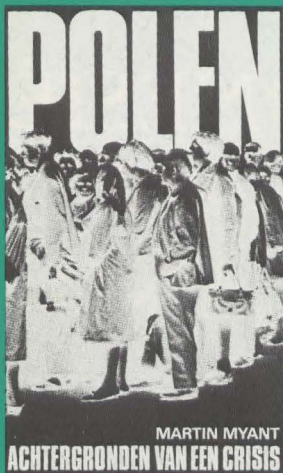

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm

verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet.

De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen” mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

OPEN C

Hekon Pasman en San Verschuuren
Ervaringen met linkse samenwerking

Vim Jurg
De CPN en de kunsten

Villy Hilverda
Feminisme en partijprogram

Frank Biesboer
De ambtenarenacties

Max van den Berg
Over het verloop van de overloop

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

43ste jaargang, nr. 10
december 1983

REDACTIE

M. Bakker (hoofdredacteur)

I. Blekman

W. Hilverda

D. Oudenampsen

W. Warmerdam (redactie-secretaris)
020-923084

Lay-out:

B. IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 27,50 per jaar
Studentenabonnement f 25,00 per jaar
Een los nummer kost f 3,50 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amster-
dam.

IN DIT NUMMER:

Hekon Pasmaan en San
Verschuuren
ERVARINGEN MET LINKSE
SAMENWERKING IN
ZUID-HOLLAND 353

Wim Jurg
DE CPN, DE KUNSTEN EN
HET PARTIJPROGRAM 358

Willy Hilverda
FEMINISME EN
PARTIJPROGRAM 363

Frank Biesboer
DE AMBTENARENACTIES 367

Max van den Berg
OVER HET VERLOOP VAN
DE OVERLOOP 374

Marcus Bakker
DE VREDE OP PAPIER 385

PARTIJDOCUMENTEN 389

INHOUDSOPGAVE
P EN C 1983 391

De samenwerking tussen linkse partijen of, ruimer gesteld, die tussen progressieve organisaties, vormt een voortdurend punt van discussie. Niet alleen in de CPN, maar ook binnen de andere partijen. Niet onaanzienlijke delen van de CPN, de PSP en de PPR stellen het perspectief van een *samengaan* aan de orde, ondanks de nog prille ervaring. Anderen daarentegen wensen de eigen *identiteit* voorop te blijven stellen; samenwerking komt op het tweede plan.

Het zal duidelijk zijn dat hiermee een debat is ingezet dat fundamenteel is voor de *strategie van links*. Welke weg is het meest

effectief om progressieve machtsvorming tot stand te brengen? Ieder voor zich? Fuseren? Of samenwerken?

Vanuit de in Zuid-Holland opgedane ervaringen met soms vergaande vormen van samenwerking willen we een bijdrage leveren aan dat debat, omdat we vinden dat het tot nu toe te weinig gebaseerd is op een beoordeling van dit soort ervaringen. We kunnen daarbij stoelen op discussies die over dit onderwerp gevoerd zijn in het Haagse partijdistrict, waaraan werd deelgenomen door districtsbestuurders en raads- en statenleden.

ERVARINGEN MET LINKSE SAMENWERKING IN ZUID-HOLLAND

In het Haagse partijdistrict is in de afgelopen jaren veel ervaring opgedaan met verschillende vormen van samenwerking: in bewegingen, met 1 en 5 mei, en sinds ruim een jaar ook op het parlementaire terrein. De voor de staten- en raadsverkiezingen in 1982 totstandgekomen samenwerkingsvormen tussen CPN, PSP en PPR, regionaal en plaatselijk, kennen een lange voorgeschiedenis.

De basis is gelegen in nieuwe vormen van samenwerken in talloze bewegingen zoals die zich sinds het eind van de zestiger jaren manifesteerden. Aanvankelijk vooral tussen personen, waaronder vanaf het begin communisten, later tussen organisaties en partijen.

Dat begon met de studenten-, de abortus- en de Vietnambeweging, leidend tot zeer brede coalities. Later gevolgd door vele andere solidariteitsbewegingen, door de

woonlastenbeweging, de vrouwenbevrijdingsbeweging en de vredesbeweging. Ook op het terrein van de bestrijding van racisme en fascisme heeft zich een dergelijke ontwikkeling voltrokken.

Opvallend is dat een vergelijkbaar proces op sociaal-economisch gebied, tot voor kort althans, nagenoeg heeft ontbroken. De progressieve samenwerking is hier pas laat op gang gekomen, dat wil zeggen, die tussen partijen, de vakbeweging en andere organisaties die op sociaal-economisch terrein actief zijn. In het kader van dit artikel voert het te ver om op dit belangrijke verschijnsel nader in te gaan.

Al deze vormen van samenwerking voor concrete doelen brachten mensen met verschillende politieke visies en tradities bij elkaar, noodzaakte tot onderling debat en tot het elkaar vinden op een gemeenschappelijke noemer. Tezamen met het

verder wegebben van de koude oorlogspsychose in de zeventiger jaren, kalfde hierdoor het wederzijdse wantrouwen tussen progressieve partijen en organisaties af.

De grote betekenis van samenwerking voor progressieve machtsvorming werd door de CPN vanaf het 26ste congres erkend en verwerkt in haar strategie van coalitievorming (centraal thema van het 27ste en 28ste partijcongres).

Met name de samenwerking tussen communisten, pacifistisch-socialisten en radicalen, maar ook met delen van de sociaaldemocratie, heeft zich aan het eind van de zeventiger jaren in een aantal bewegingen verdiept. Door het Haagse partijdistrict werd dit gestimuleerd en werden eerste voorzichtige initiatieven genomen om ook op bestuursniveau tot overleg te komen met de PvdA, PSP en PPR. De eerste resultaten daarvan waren gezamenlijke 1 mei-vieringen in een aantal steden, gevolgd door gezamenlijke stappen tegen racisme en vóór de 5 mei-viering.

In dit ontwikkelingsproces hebben zich nieuwe normen ontwikkeld, die ons inziens wezenlijk zijn voor het welslagen van iedere progressieve coalitievorming. Samenwerken in bewegingen en tussen partijen noodzaakt tot *confrontatie van gezichtspunten* en tot besluitvorming op basis van *gelijkwaardigheid*.

Het is bij uitstek een weg van overtuigen, argumenteren, verwerken van concrete ervaring. Daardoor is samenwerking méér dan een optelsom. Het opent het perspectief van een progressieve meerderheidscoalitie, waarin verschillende tradities en culturen elkaar vinden om een socialistisch Nederland tot stand te brengen.

Samenwerking met PSP en PPR

De in Zuid-Holland totstandgekomen ver-
gaande samenwerking tussen CPN, PSP

en PPR, vooral op het vertegenwoordigen-
de terrein, wordt met name gedragen door
die oriëntatie in de drie partijen die
koersen op samenwerking als *kern* van
een linkse strategie. Deze oriëntatie is door
het 28ste congres van de CPN vastgelegd
en kent in de Zuidhollandse PSP en PPR
een meerderheidsaanhang, in tegenstelling
tot de PvdA, helaas.

Bij het totstandbrengen van gezamenlijke
lijsten voor provinciale staten en gemeen-
teraden is niet over een nacht ijs gegaan.
Langdurige programmatische onderhan-
delingen zijn eraan voorafgegaan.
Dit betekende een nieuwe fase, namelijk
van samenwerking voor concrete doelen
naar samenwerking op een politiek pro-
gram. Uiteraard werd dit ook gestimuleerd
door de wetenschap dat grotere fracties
meer kunnen aanpakken en, door de steun
van drie partijen, een groter maatschappe-
lijk bereik kennen.

De gezamenlijke lijsten zijn bij de verkiezin-
gen in 1982 succesvol gebleken. Het bracht
de drie partijen in provinciale staten van
één zetel (PPR) op zes, in Den Haag van
één (PPR) op vier, in Delft van vier op zes.
Gezamenlijke fracties met één of meer
zetels zijn er daarnaast in Rijswijk, Voor-
burg, Hillegom, Alphen (zonder PPR),
Gouda (zonder PPR) Dordrecht, Hellevoet-
sluis, en nog een paar gemeenten in Rijn-
mond.

Voor de Haagse CPN betekende deze stap
in zekere zin een ingrijpende verandering.
Weliswaar was de partij ook in de moeilijk-
ste tijden in parlementaire organen verte-
genwoordigd, met als laatste 'verdedi-
gingslinie' de raden van Delft en Leiden,
maar dit werk is altijd van ondergeschikt
belang gebleven. Onze vertegenwoordigers
zetten zich serieus in om ook in die organen
het CPN-geluid te laten horen; in het partij-
werk overheerste echter de actiecultuur.
Landelijke en internationale politieke kwes-
ties kregen daarin verreweg de meeste aan-
dacht.

In die zin werd door ons een nieuw strijdt-terrein veroverd, namelijk de plaatselijke en regionale politiek.

Overigens leidt deze ontwikkeling tot nieuwe problemen, doordat het beslag dat dit nieuwe werk legt op de partij-energie ten koste dreigt te gaan van die zo waardevolle actiecultuur, respectievelijk van de partij-organisatie.

Na ruim een jaar ervaring met gezamenlijke fracties kan geconstateerd worden dat zich geen grote conflicten hebben voorgedaan, sterker nog, dat in de meeste fracties in grote eensgezindheid wordt geopereerd.

De basis hiervoor is gelegd in de onderhandelingsfase, waar de samenwerking in de meeste gevallen werd vastgelegd in een tweetal documenten: een samenwerkingsovereenkomst en een verkiezingsprogramma op hoofdpunten. De overeenkomst regelt het functioneren van de fractie, de verantwoording naar de drie partijen, hoe te handelen bij conflicten, en dergelijke. Van groot belang is vooral het uitgangspunt bij de onderhandelingen geweest dat elke partij zijn 'sterke punten' herkenbaar zou moeten kunnen inbrengen. Geen vaag compromis dus, maar een program dat steunt op de tradities en posities van elk van de partijen. Samenbindend element vormt vooral de gemeenschappelijke inzet in progressieve bewegingen.

De bereikte samenwerking in fracties heeft meer overleg tussen de partijen op gang gebracht, onder meer in de vorm van regelmatig overleg tussen de besturen (regionaal en plaatselijk), gezamenlijke ledenvergaderingen aangaande de verantwoording van de fracties, overleg tussen raadsfracties en statenfractie, een gezamenlijk vrouwenoverleg en een gezamenlijke homogroep.

De ervaring is dat de samenwerkingsfracties in staten en raden functioneren als een soort bruggehoofd voor bewegingen, actiegroepen en ondernemingsraden. De positie van deze fracties, namelijk die van

een volwaardige politieke formatie in een oppositierol ten opzichte van de — meestal ook PvdA — bestuurders, maakt dat mogelijk.

Vooraf de PvdA, maar ook van tijd tot tijd (delen van) CDA en zelfs VVD worden, doordat ook zij vaak enige relatie met deze bewegingen hebben, gedwongen om in te gaan op voorstellen uit de linkse hoek.

De verhouding tot de PvdA is hierdoor 'genormaliseerd'. Weliswaar is de verstandhouding tussen de samenwerkingsfracties en de PvdA in de verschillende steden en op provinciaal niveau nogal wisselend, variërend van gespannen tot redelijk samenwerkend, maar zij is in ieder geval veel gelijkwaardiger. De PvdA kan niet om de samenwerkingsfracties heen, niet alleen vanwege hun omvang, maar ook vanwege de politieke kwaliteit van de inbreng.

Door de synthese van verschillende tradities en visies is een nieuw type van parlementair werk ontstaan, in staat om de gevestigde politieke verhoudingen 'open te breken'. Waarmee zich het perspectief opent van het verankeren van meerderheidsopvattingen in 'parlementaire' uitspraken. In die zin is het optreden van de samenwerkingsfracties tegelijkertijd op te vatten als het voeren van oppositie én het toewerken naar bestuurlijke verantwoording.

Een probleem bij deze vorm van samenwerking vormt het zich profileren van de deelnemende partijen, of beter gezegd het teveel nalaten daarvan. En dat juist in een periode waarin de drie partijen ieder voor zich een soort identiteitscrisis doormaken. Dit kan makkelijk leiden tot hetzij een zich terugtrekken in het eigen bastion van het eigen gelijk, hetzij de vlucht vooruit naar fusie.

Beide opties zetten de zorgvuldig opgebouwde samenwerking onder druk, zonet op het spel.

Strategische keuze

Het ontwikkelingsproces van progressieve samenwerking in ons land is veelvormig en gecompliceerd. Dat komt voort uit verschillen in krachtsverhoudingen, regionaal en plaatselijk, en uit ongelijkmatige ontwikkeling van strijdterreinen. Op sommige terreinen zijn reeds meerderheden tot stand gebracht — zoals de legalisering van abortus en de afwijzing van kruisraketten. In een groot aantal bewegingen wordt samengewerkt met sociaal-democraten, en in sommige gevallen ook met christen-democraten.

Wij zien progressieve samenwerking in het kader van de democratische machtsvorming, van het bouwen aan een meerderheidsstrategie van links. Er is daarvoor niet één weg aan te geven, noch kunnen groepen bij voorbaat worden uitgesloten. Samenwerking, of het nu in acties is of in vertegenwoordigende organen, blijft een kwestie van het bereiken van inhoudelijke overeenstemming, blijft een kwestie van het smeden van tijdelijke en zo mogelijk duurzame bondgenootschappen. De CPN heeft op haar laatste congres de *fundamentele* strategische keuze gedaan dat de weg naar het socialisme er slechts een kan zijn van samenwerking tussen diverse partijen, van coalitievorming. Dat wil zeggen dat gebroken is met de voorhoedepretentie die samenwerking decennia lang in de weg heeft gestaan. Omdat niet uitgegaan werd van principieel gelijkwaardige partijen, maar van een eenheidsstreven aan de basis onder leiding van de CPN. Bondgenootschappen waren hierbij instrumenteel, terwijl ze nu erkend worden als het *wezen* van de strategie *naar* het socialisme en *in* het socialisme. Anderzijds wordt — nu de samenwerking geleidelijk gestalte gaat krijgen — door leden van de CPN, PSP en PPR geopteerd voor een samensmelten, dat wil zeggen

het opheffen van de bestaande partijen ten gunste van een radicale partijvorming. Nu is een eventueel samengaan *op den duur* best een aanlokkelijk perspectief, maar de overhaaste wijze waarop thans daarop door sommigen wordt aangestuurd doet afbreuk aan het op gang gekomen proces van *samen werken*.

Het kan immers leiden tot verdergaande versplintering in plaats van de hoognodige bundeling en het zet de bestaande samenwerking onder een oneigenlijke pressie. Het gevaar is niet denkbeeldig dat een stroming, die koerst op een snelle fusie van CPN, PSP en PPR, zich ontwikkelt tot een 'voorhoede', die zich isoleert van haar méést natuurlijke bongenoten: de eigen partijgenoten. Een dergelijke voorhoede verschilt in wezen niet van de voorhoede die de CPN lange tijd pretendeerde te zijn: ze gaat coalities eerder uit de weg dan dat ze ze bevordert, ontwikkelingen worden eerder 'afgedwongen' dan dat ze langs de weg van democratische besluitvorming tot stand komen. Het predicaat 'radicaler dan de PvdA' en het bij elkaar optellen van radicale standpunten miskent de veelvormigheid van de reeds bereikte samenwerkingsverbanden in ons land.

Samenwerking en de PvdA

In het debat in de CPN over progressieve samenwerking speelt de verhouding tot de PvdA een cruciale rol. Daarbij speelt de CPN parten dat die verhouding (evenals die tot PSP en PPR) per regio sterk verschilt.

In Zuid-Holland is geen ervaring opgedaan met gezamenlijke bestuurlijke verantwoordelijkheid met de PvdA. Desondanks menen wij te mogen stellen dat de samenwerking met de PvdA van een andere orde is dan die met PSP en PPR. De PvdA zal slechts onder grote druk van massale beweging afzien van haar eerste optie om het ver-

overen van het politieke midden op te vatten als samenwerking met rechts. Onder invloed van die massale bewegingen wordt samenwerking met de PvdA makkelijker en nodig. Eerder niet.

Samenwerking met PSP en PPR is nú aan de orde en kan nu tot resultaat leiden (zoals dit artikel aantoont), omdat gebleken is dat in tal van politieke kwesties dicht bij elkaar liggende standpunten worden ingenomen. En omdat gebleken is dat deze combinatie in staat is als woordvoerder van sociale bewegingen op te treden. Dat neemt niet weg, dat het onverstandig is om zich een anti-PvdA-profiel aan te meten. In de PvdA weerspiegelt zich óók het denken van een belangrijk deel van de bevolking. Weliswaar is die relatie wederkerig, zodat de PvdA electoraal gestraft kan worden voor standpunten die slecht vallen (denk aan de ziektewet-kwestie), maar haar massabasis kan niet genegeerd worden. Het gaat er niet om de PvdA te versmaden om haar verlies of afgunstig te zijn om haar winst. Het gaat er om de PvdA te wijzen op de verantwoordelijkheden die we zelf ook hebben, namelijk om de standpunten van de progressieve bewegingen in je politiek te verwerken (hetgeen niet hetzelfde is als zondermeer overnemen) en deze daardoor opnieuw te inspireren. De beweging tegen de kruisraketten is van de betekenis van die wederkerigheid het beste bewijs.

In deze zin opgevat kan progressieve samenwerking niet zonder de PvdA, maar

kan ze ook niet buiten het inspirerende voorbeeld dat de kleine linkse partijen gezamenlijk vormen.

Program-debat

Voor een geduldig uitbouwen van de bestaande samenwerking in de richting van een meerderheidscoalitie voor een ontwikkeling naar het socialisme is de inbreng van de CPN — en daarmee haar voortbestaan — van essentiële betekenis. Wij zien de in Zuid-Holland bereikte samenwerking met PSP en PPR in dit brede perspectief en willen ons daarom niet laten 'opsluiten' in een exclusief verbond met deze partijen, hoe positief de ervaringen tot nu toe ook zijn.

Het zal duidelijk zijn dat onze inzet in het debat over het ontwerp-partijprogramma gericht is op het voortbestaan van de CPN als zelfstandige, unieke, politieke organisatie, met een eigen (beladen) erfgoed, eigen maatschappij-opvattingen en een eigen initiatiefnemende rol, gericht op het verengen van progressief Nederland.

Hekon Pasman San Verschuuren

Hekon Pasman is Zuidhollands statenlid voor PSP-CPN-PPR en lid van het Haagse CPN-districtsbestuur.

San Verschuuren is fractiemedewerker van de PSP-CPN-PPR in de Zuidhollandse staten, lid van het Haagse CPN-districtsbestuur en lid van het provinciale besturenoverleg van CPN, PSP en PPR.

DE CPN, DE KUNSTEN EN

In het CPN-district Groningen bestaat sinds enkele jaren een (kleine) partijgroep kunst en cultuur. In het seizoen '82-'83 heeft deze groep een aantal discussierondes georganiseerd over de verhouding tussen de CPN en de kunsten, dit naar aanleiding van de verschijning van het eerste ontwerp-partijprogram van de CPN in december 1981. Mijn taak daarin was het regelmatig produceren van nieuwe discussiestukken en het opschrijven en samenvatten van de conclusies. Zo kwam het stuk tot stand dat hieronder is afgedrukt. Het was bedoeld als bijdrage namens de partijgroep aan de totstandkoming van het definitieve ontwerp-partijprogram en zo is het ook door de program-commissie gebruikt. Ter gelegenheid van deze publikatie heb ik het opnieuw wat bewerkt en er bovendien enkele opmerkingen in opgenomen over wat er uiteindelijk in het definitieve ontwerp-partijprogram over de kunsten is terecht gekomen. Het stuk begint met een terugblik naar het verleden die, gezien de grote gaten die het historisch onderzoek naar de kunstpolitiek van de CPN nog steeds vertoont, met de nodige voorzichtigheid moet worden gelezen.

HET PARTIJPROGRAM

Het verleden

In een discussie over de verhouding tussen de CPN (of een andere politieke partij) en de kunsten dient een onderscheid te worden gemaakt tussen:

1. de opstelling van de CPN ten opzichte van het kunstbeleid van de overheid (vrijheid van kunstproductie, toegan-lijkheid van het geproduceerde, de sociaal-economische positie van de kunstenaars, subsidiebeleid, spreiding) en
2. de directe verhouding tussen CPN en de kunsten (het al of niet gebruik maken van kunst als 'neutraal' of ideologisch wapen, de verhouding tot individuele kunstenaars, het recensiebeleid in de partij-pers).

Voor de Tweede Wereldoorlog speelde de kunstpolitiek van zowel de sociaal-demo-

cratie als de communisten zich vooral op het tweede terrein af. De belangrijkste uitzondering hier betrof de gemeentepolitiek van Amsterdam, waar van 1919 tot aan de Tweede Wereldoorlog sociaal-democratische wethouders de post cultuur beheerden met de communisten in de oppositie. Het meningsverschil tussen sociaal-democraten en communisten kan worden samengevat als: 'kunst vóór de arbeiders, ter opvoeding' (het sociaal-democratische standpunt) of 'kunst dóór de arbeiders' (het communistische standpunt).

Op het terrein van de directe verhouding tussen partij en kunsten bestond er vanouds een actieve sociaal-democratische politiek. Een actieve communistische politiek op dit terrein ontstond pas in het kader van de bolsjewisering van de communistische partijen in de tweede helft van de jaren twintig; het aannemen door de bij de Communistische Internationale aangesloten partijen van de organisatievormen van

de CPSU, inclusief de strategie van de georganiseerde ideologische strijd met gebruikmaking van kunst als ideologisch wapen. Deze kunstpolitiek werd het verst doorgevoerd in Duitsland en bereikte Nederland grotendeels in Duitse vormen. Ze ging gepaard met vele praktische experimenten (vooral op het gebied van toneel, literatuur, film en grafiek) en heftige theoretische debatten (kunstwaarde versus strijdwaarde, wat is tendenskunst, e.d.). De uit de jaren zeventig bekende term 'strijdcultuur' stamt uit deze debatten: er zijn twee culturen, de burgerlijke (die dient te worden afgeschaft) en de proletarische (die ervoor in de plaats moet komen); in een socialistische maatschappij is de proletarische cultuur opbouwcultuur, in een kapitalistische omgeving strijdcultuur. In de loop van de jaren dertig werd aan de experimenten en discussies een eind gemaakt doordat in de Sowjet-Unie van bovenaf één van de stromingen in het debat — het socialistisch realisme — tot winnaar werd verklaard. De internationale communistische beweging nam dit over. In de Sowjet-Unie had een en ander persoonlijke consequenties voor kunstenaars die zich niet lieten overtuigen en een sterk verschalende uitwerking op het tot dan toe bloeiende kunstleven. In Nederland kon de nieuwe kunstpolitiek pas na 1930 enigszins van de grond komen. Dit leidde gedurende enkele jaren tot een indrukwekkende serie initiatieven, vooral op het gebied van toneel (agitprop), (arbeiders)literatuur en film. De bijbehorende theoretische debatten gingen Nederland echter grotendeels voorbij. Het socialistische realisme vond in Nederland slechts in die mate ingang, waarin kunstenaars het zelf als uitgangspunt voor hun werk kozen. Voorzover hierin richtlijnen en pressie een rol hebben gespeeld, zullen deze eerder vanuit het buitenland (persoonlijke contacten en de internationale kunstenaarsorganisaties) dan vanuit de CPN afkomstig zijn

geweest. De oplegging van een bepaalde kunstopvatting als norm ging volstrekt boven haar macht. Het werd ook nauwelijks geprobeerd.

Na de Tweede Wereldoorlog is de nadruk van de communistische (en van de sociaal-democratische) kunstpolitiek veel meer op het terrein van het overheidsbeleid komen te liggen. In tegenstelling tot voor de oorlog kwam er na 1945 wel een landelijk overheidskunstbeleid van de grond, waarmee dit tot een strijdtoneel voor politieke partijen werd. Bovendien wilde de CPN aansluiten bij de in het verzet door (deels communistische) kunstenaars over een dergelijk beleid ontwikkelde ideeën. (Deze ideeën zijn trouwens ook direct van invloed geweest op het ontstaan van het nieuwe overheidsbeleid.) Op dit terrein is de politiek van de CPN sinds 1945 tamelijk constant geweest. Een sterke nadruk lag op de verantwoordelijkheid van de overheid ten opzichte van de kunsten, de sociaal-economische positie van de kunstenaars van de spreiding van kunst over de verschillende regio's en bevolkingsgroepen.

Daarnaast kwam vanaf de jaren zestig steeds meer een accent te liggen op de bestrijding van elke bevoogding van de kant van de overheid. Minder constant was de hoeveelheid aandacht die een en ander van de kant van de CPN in pers, programma's en parlement kreeg. De indruk bestaat dat deze aandacht vrij sterk afhing van de toevallige belangstelling van bijvoorbeeld de CPN-vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, soms pakte dit goed uit (de zittingsperiode in de Tweede Kamer van Joop Wolf!), soms minder goed. Binnen de CPN ontbrak het aan principiële discussie over dit soort zaken. Op concrete punten werden vaak klakkeloos de standpunten van de belangenorganisaties van kunstenaars overgenomen, wat overigens wel eveneens vaak leidde tot zeer juiste stellingnames, die op hun beurt (uiteraard)

ook weer veel waardering 'in het veld' ondervonden.

Maar inhoudelijk was de naoorlogse CPN-politiek op dit terrein dus vrij constant. Dit was minder het geval op het terrein van de directe verhouding tot de kunsten. In eerste instantie volgde de CPN hier opnieuw de Sowjet-Unie, toen deze in de tweede helft van de jaren veertig aan de liberalisatie uit de oorlogstijd een eind maakte en de norm van het socialistisch realisme herstelde. Vanaf het eind van de jaren vijftig veranderde dit. Langzamerhand verdween bij de CPN het gebruik normen te stellen in kunstopvatting, al bleef regelmatig (nog op het 26ste congres) de neiging te bespeuren speciale voorkeur aan bijvoorbeeld maatschappelijk geëngageerde kunst te geven.

Bovendien moet hierbij worden aangetekend dat ook in de jaren vijftig de Nederlandse vertaling van het socialistisch realisme altijd tamelijk soepel is geweest, terwijl het daarnaast maar de vraag is welke invloed de officiële richtlijnen op de praktijk van de communistische kunstenaars hebben gehad. Het lijkt er op dat deze invloed, net als voor de oorlog, niet erg groot is geweest en dat er altijd een verscheidenheid aan werkwijzen is gebleven. Alleen wel vaak een verscheidenheid in verwarring, want principieel gediscussieerd werd ook op dit terrein weinig binnen de CPN.

Het partijprogramma

Het gebrek aan discussie binnen de CPN over kunst en kunstpolitiek bleek uit het eerste ontwerp-partijprogramma van december 1981.

Daarin worden de kunsten alleen genoemd onder het kopje 'De grondwet': 'Tot de democratische rechten behoort het waarborgen van de vrijheid van kunst en wetenschap: de communisten staan op het

standpunt van de onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek en de vrijheid van schepping in de kunst.' Dit is een uitsluitend negatieve (hoewel op zich juiste) formulering ten opzichte van de ervaringen uit het verleden en sommige praktijken in het buitenlandse heden. Wat er aan ontbreekt is een positief geformuleerde visie op de plaats en de functie van de kunsten in de kapitalistische Nederlandse maatschappij en de plaats van de kunsten binnen de politiek van de CPN. In het definitieve ontwerp-partijprogramma van oktober 1983 is gelukkig aanzienlijk meer te vinden over de kunsten. Opnieuw ontbreekt er echter nogal wat, met name opnieuw de bovengenoemde plaatsbepaling van de kunsten (die in de tekst vaag en oppervlakkig blijft), maar ook een (ook weer positief geformuleerde) uitspraak over de directe verhouding tot de kunsten, die nu beperkt blijft tot de (juiste) opmerking dat de CPN zelf niet kiest in de kunst en iedere onderschikking aan politieke doelen en belangen afwijst. Verder is het jammer dat de kunstparagrafen niet onderdeel zijn van een afzonderlijk cultuur-hoofdstuk over onderwijs, kunsten, wetenschappen en media.

Deze kritiek wordt wellicht concreter bij vergelijking met wat naar ons gevoel de elementen zouden kunnen zijn van de CPN-visie op kunst:

1. Kunst kan, naar vorm, inhoud, produktie en receptie, nooit los worden gezien van de maatschappelijke context — dat wil in Nederland anno 1983 dus zeggen; van het bestaan van markt-mechanismen en het particulier bezit van de produktiemiddelen. Maar: in de kunst kunnen traditie, culturele beïnvloeding van elders en de creativiteit van de kunstenaar een zeer zelfstandige rol spelen.

Maar: de verhouding tussen kunst en maatschappij is dialectisch; kunst is politiek en ideologisch geladen én actief en helpt

voortdurend mee — binnen uiteraard op hun beurt weer maatschappelijk bepaalde grenzen — de maatschappij te vormen die haar heeft voortgebracht.

De verhouding tussen kunst en maatschappij is kortom zeer complex en bijvoorbeeld de meer of mindere klassebepaaldheid van een bepaalde kunst zal per geval moeten worden aangetoond en geanalyseerd. Simpele schema's zijn in dergelijke analyses van tevoren verdacht.

2. De werking en de effecten van marktmechanismen in de kunst worden in Nederland sinds 1945 tot op zekere hoogte ingeperkt door het bestaan van een landelijk subsidie- en fondsenstelsel. Voor 1940 gaf de landelijke overheid alleen (zeer beperkte) steun aan de muziek en de beeldende kunst. Pogingen tot een omvattender kunstbeleid bleven beperkt tot enkele grote steden. De belangrijkste overheidsbemoeienis met de kunsten lag op het vlak van de censuur.

Na 1945 werd — in het kader van de gehele maatschappelijke vernieuwing die al snel omsloeg in een restauratie — een aarzelend begin gemaakt met de opbouw van een subsidiëringstelsel voor alle kunsten. De kapitalistische hoogconjunctuur sinds de tweede helft van de jaren vijftig en de culturele schok van de tweede helft van de jaren zestig hebben dit stelsel weliswaar allerminst vervolmaakt, maar wel veel meer ruimte gegeven (meer geld, meer mogelijkheden, verzachting en uiteindelijk vrijwel afschaffing van de censuur).

De huidige crisis vormt voor dit kunsten-subsidiestelsel een zeer ernstige bedreiging.

3. Een socialistische politiek geeft hoge prioriteit aan een actief kunstbeleid, gericht op het scheppen van voorwaarden voor het vrij en op alle niveau's met zo hoog mogelijke kwaliteit kunnen produceren en

recipiëren van kunst. Deze voorwaarden liggen enerzijds op het vlak van de (grond)wettelijke erkenning van de vrijheid van kunstproductie en -receptie en anderzijds op het gebied van het materieel en organisatorisch mogelijk maken dat de kunst inderdaad vrij en van zo hoog mogelijke kwaliteit kan zijn.

De (grond)wettelijke vrijheidserkenning is uiteraard begrensd door de grondwettelijke bepalingen op het punt van discriminatie. Bij het materieel en organisatorisch mogelijk maken dat de kunst vrij en van zo hoog mogelijke kwaliteit kan zijn gaat het aan de ene kant om de opleiding en de sociaal-economische positie van de kunstenaars en aan de andere kant om de toegankelijkheid van hun producten en de horizontale en verticale spreiding van kunst, met daarbij een grote rol voor zowel de kunstinstellingen als het onderwijs.

In de huidige Nederlandse omstandigheden betekent dit minimaal een verdediging van het aangevallen subsidiestelsel onder gelijktijdig hooghouden van de eisen om 1% van de staatsbegroting aan de kunsten te spenderen (is nu ongeveer 0,2%) en een afzonderlijke kunstenwet in het leven te roepen.

4. In het optreden van de CPN in propaganda en manifestaties kunnen kunstuitingen een belangrijke positieve rol spelen. Een en ander dient te gebeuren in een samenwerking van partij en (al of niet communistische) kunstenaars, op basis van gelijkwaardigheid. Daarbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen aan de ene kant het geven van een opdracht en het al of niet aanvaarden van het resultaat ervan (de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever, in dit geval de CPN) en aan de andere kant de bepaling van vorm en inhoud (de verantwoordelijkheid van de betreffende kunstenaars).

De CPN moet als partij op geen enkele manier voorkeuren uitspreken in kwesties

van vorm en inhoud van kunst, wat iets anders is dan dat communistische kunstenaars (of bijvoorbeeld recensenten) niet zeer uitgesproken opvattingen over kunst zouden kunnen (of zelfs moeten) hebben. De CPN kan daarentegen een belangrijke rol vervullen in het organiseren van confrontaties van en debatten over opvattingen en werkwijzen in de kunst.

Wim Jurg,

CPN-groep kunst en cultuur Groningen

Literatuur:

Kunst en communistische beweging '20-'40. Cahiers over de geschiedenis van de CPN nummer 8. Amsterdam (IPSO), 1983.

Joost Smiers, Cultuur in Nederland 1945-1955. Nijmegen (SUN), 1977.

Truus Gubbels, Kunst en communisme in Nederland, veranderingen in de visie van de CPN op kunst, kunstenaar en kunstbeleid 1945-1976. Niet gepubliceerde doctoraal scriptie sociologie, Amsterdam, augustus 1983.

Herkenbaar, maar niet bekend. Cultuurnota van de gemeente Groningen, verschenen in mei 1981 onder verantwoordelijkheid van Thewis Wits, toen nog CPN-wethouder voor cultuur.

FEMINISME EN

Op 22 en 23 oktober 1983 werd in Amsterdam voor de tweede keer een vrouwenconferentie van de CPN gehouden. Het was een vervolg op de vrouwenconferentie van januari 1982, waar voor het eerst CPN-vrouwen bij elkaar kwamen om te praten over de ontwikkelingen van het feminisme binnen de CPN. Deze conferentie was met name bedoeld om het ontwerp-partijprogramma te bespreken en wijzigingsvoorstellen te formuleren. Dit artikel bestaat ten dele uit een verslag van de conferentie en ten dele uit wat eigen gedachten over het ontwerp-partijprogramma

PARTIJPROGRAM

Uit het ontwerp-programma blijkt dat feministische eisen serieus worden genomen door de partij. Als je het vergelijkt met hoe er zo'n vijf of zes jaar geleden werd gedacht en gepraat over feminisme is er een duidelijke verandering te bespeuren. Toen werd vrouwenstrijd over het algemeen gelijk gesteld aan strijd op het gebied van wonen, lonen en prijzen, terwijl het feminisme werd gezien als iets dat verdeeldheid zaaide binnen de werkende bevolking. Tevens hield het de vrouwen maar af van de politiek door alle aandacht te vestigen op het 'persoonlijke'.¹

In het voorliggende ontwerp-programma wordt gesteld dat er verschillende maatschappelijke tegenstellingen zijn. Naast de tegenstelling tussen de klassen bestaan er ook tegenstellingen tussen de seksen, tussen etnische groeperingen en tussen mens en milieu. In het ontwerp-programma staat dat de CPN zowel de onderlinge verwevenheid als het relatief zelfstandig karakter van deze tegenstellingen onderkent. Het is belangrijk dat er afgestapt is van het idee van één hoofdtegenstelling, waaruit alle vormen van onderdrukking verklaard worden en waarbij onderdrukking die niet terug te voeren is tot de tegenstelling kapitaal-arbeid over het hoofd wordt gezien. Vroeger werd gesteld dat de bevrijding van de vrouw vanzelf wel kwam als

het socialisme eenmaal daar zou zijn. Tegenwoordig wordt erkend, mede door wat er bekend is over de positie van vrouwen in Oostblok landen, dat er meer aan de hand is en dat je nu het feminisme moet betrekken bij de strijd voor het socialisme.

Een andere vooruitgang in dit ontwerp-programma is dat seksualiteit ook als strijdterrein wordt erkend. Seksueel geweld en seksuele onderdrukking worden niet langer gezien als privé-problemen die in de slaapkamer thuishoren, maar als een verschijnsel met maatschappelijke oorzaken, waar politieke strijd over gevoerd moet worden. Ook binnen de CPN heeft de opvatting postgevat dat het persoonlijke politiek kan zijn.

Hoewel het de bedoeling was de feministische eisen te integreren in het ontwerp-programma, is dit niet helemaal gelukt en lijkt het zo nu en dan een kwestie te zijn van er tegenaan plakken. We weten wat de feministische eisen zijn, maar hoe ze precies samenhangen met de rest van de maatschappij-analyse en wat de consequenties zijn voor andere eisen is nog niet helemaal duidelijk. Om een voorbeeld te noemen: In

1. Zie bijvoorbeeld de artikelen in 'Vrouwenstrijd in deze tijd', een brochure van de CPN uit maart 1977.

hoofdstuk IV wordt gesproken over arbeidstijdverkorting met behoud van loon. Maar wie het feminisme serieus neemt moet allereerst praten over individualisering van de inkomens en over het doorbreken van de gezinsideologie. En dan kan er niet botweg gesproken worden van behoud van loon, want het huidige inkomen is een gezinsinkomen. Bij dit gezinsinkomen wordt uitgegaan van een werkende man die een vrouw en enkele kinderen moet onderhouden, het is dus gebaseerd op de gezinsideologie. De eis 'behoud van loon' kan botsen met de eis 'individualisering van het inkomen' en met het doorbreken van de gezinsideologie. Ik pleit er nu niet voor om dat gezinsloon zomaar af te schaffen, maar ik denk dat we, als we arbeidstijdverkorting willen, naar andere wegen moeten zoeken dan dat behoud van loon. Op de vrouwenconferentie kwam naar voren, dat aan het stuk over arbeidstijdverkorting toegevoegd zou moeten worden dat onbetaalde arbeid (huishoudelijke arbeid en vrijwilligerswerk) geherwaardeerd moet worden en dat het ook noodzakelijk is deze arbeid her te verdelen. Misschien is het zelfs nodig te spreken over de plicht van mannen om hun aandeel in het huishouden te doen. Weinig tevredenheid was er over de paragraaf over sociale zekerheid. Ten eerste staat er te weinig in over de positie van vrouwen en met name de positie van huisvrouwen (hebben huisvrouwen recht op een uitkering?). En ten tweede hoort de sociale zekerheid thuis in het hoofdstuk over inkomenspolitiek, omdat een uitkering toch ook een vorm van inkomen is.

Abstractieniveau

Een klacht die op de conferentie, maar ook elders, naar voren kwam was dat het taalgebruik vaak zo abstract is. In hoofdstuk III wordt gesproken van het 'zelfbeschikkings-

recht van een ieder over haar/zijn eigen lichaam, seksualiteit en vruchtbaarheid'. Dat is op zich mooi geformuleerd, maar de vraag is of het niet konkreter ingevuld moet worden met opmerkingen over vrije abortus, abortus in het ziekenfonds, voldeende Rutgershuizen en abortusklinieken, wetgeving over seksueel geweld etc. Hetzelfde geldt voor een passage als 'Het opheffen van de discriminerende arbeidsdeling naar sekse door o.a. vermaatschappelijking van de huishoudelijke arbeid en een andere organisatie van de kinderopvoeding en verzorging' (ook in hoofdstuk III). Ik had graag gezien hoe we dat dan precies vorm willen geven. Het probleem met een beginsel-program is natuurlijk dat je er als partij langer mee moet doen dan vandaag en dat het daarom een zekere mate van abstractie moet hebben om ruimte te laten voor veranderingen in de maatschappij. Aan de andere kant moet zo'n program zonder al te veel moeite terug te vertalen zijn naar de praktijk (of de praktijk naar het program) en daar schort het zo nu en dan aan. Op de conferentie werd een soort tussenoplossing voorgesteld. Het partijprogram kan in abstracte termen geformuleerd zijn, terwijl er door een soort jurisprudentie constant gewerkt wordt aan een praktische invulling. Het voordeel daarvan is dat je het niet steeds opnieuw hoeft in te vullen, maar dat er iets vastligt, terwijl het ook weer niet zodanig vastligt dat het niet aan de actualiteit aangepast kan worden.

Discussiepunten op de vrouwenconferentie

Op de conferentie waren verschillende groepjes gevormd en het was de bedoeling dat er in die groepjes eerst gepraat zou worden over de meer algemene hoofdstukken I, III en VIII en daarna over een specifiek onderwerp. In het groepje waar ik

zat hebben we alleen gediscussieerd over de drie algemene hoofdstukken. Aan 'De democratische weg naar het socialisme' zijn we jammer genoeg niet toegekomen. Uit de drie genoemde hoofdstukken kwamen enkele punten naar voren waar langer bij stil is gestaan.

Ten eerste was daar het probleem of je de term vrouwenbevrijding of de term feminisme moet gebruiken. Er werd voor het tweede gepleit, omdat het een positievere formulering is dan vrouwenbevrijding. Feminisme betekent niet dat vrouwen zich uit hun onderdrukte positie moeten bevrijden en gelijk aan mannen moeten worden, het betekent meer dat je een andere maatschappij voorstaat waarin, om het maar even simpel te zeggen, mannen en vrouwen op een andere manier met elkaar omgaan dan nu het geval is en dat eigenschappen die nu vrouwelijk genoemd worden even belangrijk zijn als eigenschappen die nu mannelijk genoemd worden. Een ander verschil met de term vrouwenbevrijding is, dat feminisme ook een theorie inhoudt. (De beide termen werden vergeleken met arbeidersstrijd en socialisme.)

Uit de discussie kwam naar voren dat feminisme negatieve associaties oproep en dat vrouwenbevrijding een neutraler begrip gevonden werd. Het blijkt dat feminisme vaak gebruikt wordt om iemand het stempeltje 'goed' of 'fout' op te drukken. B.v. er moeten vrouwen op de lijst voor de gemeenteraad, maar dat kan niet zomaar een vrouw zijn, dat moet een feministische vrouw zijn. Op zich is daar nog in te komen, alleen zijn de criteria waarmee een vrouw als wel of niet feministisch bestempeld wordt soms dubieus.

Ondanks deze kritiek en met de kanttekening dat de term feminisme niet meer zo gemakkelijk als waardeoordeel gebruikt moet worden, waren de meeste vrouwen het er wel over eens dat feminisme een

adequater begrip is dan vrouwenbevrijding.

Het tweede discussiepunt ging over het vervangen van de term patriarchaat door de term sekse-geslachtssysteem. In een begeleidend stencil werd voorgesteld sekse-geslachtssysteem te gebruiken in plaats van patriarchaat, omdat het begrip patriarchaat "veronderstelt dat er mannen en vrouwen zijn, de andere begrippen geven aan dat er een systeem is dat mensen tot mannen en vrouwen máákt en tot hetero's."

Patriarchaat is een term die afkomstig is uit de antropologie en betekent daar: de macht van de oudere mannen over de vrouwen en de jongere mannen, de macht van de vaders.

In de feministische beweging wordt er geen eenduidige betekenis aan patriarchaat gegeven. De radicaal feministische beweging bedoelt er mee dat mannen vrouwen onderdrukken, terwijl socialistisch feministen het definiëren in termen van ideologie en het in samenhang zien met de kapitalistische produktiewijze.

Sekse-geslachtssysteem is in 1975 geïntroduceerd door de Engelse antropologe Gayle Rubin. Ze bedoelt er de sociale organisatie van seksualiteit en voortplanting mee. 'Sekse' staat voor de biologische 'sekse', terwijl 'geslacht' de sociale sekse is, dus hoe mensen tot heteroseksuele mannen en vrouwen worden gemaakt.² Er kwam veel kritiek op deze term, het was heel theoretisch en abstract en weinigen begrepen precies wat ermee bedoeld werd. Waarschijnlijk is het wel een vruchtbaar instrument voor verder theoretisch onderzoek naar de ongelijkheid tussen de seksen

2. In 'Socialisties Feministische Teksten 4' (1980) staat een artikel van Gayle Rubin, 'De handel in vrouwen. Opmerkingen over de politieke economie van de sekse'. Hierin wordt het begrip sekse-geslachtssysteem uitgewerkt.

(asymmetrie in termen van Rubin), maar voor de politieke praktijk lijkt het niet zo hanteerbaar. Er werd besloten om in eerste instantie de wat vertrouwde term patriarchaat te blijven hanteren, maar tevens verder te denken en praten over de voordelen van de term sekse-geslachtssysteem.

Een gefeminiseerde partij

Het derde punt dat aan de orde kwam ging over de vraag wat feminisering van de partij nu precies inhield. In het ontwerp-programma staat in hoofdstuk I: 'Bij een democratische, gefeminiseerde partijorganisatie geldt als uitgangspunt, dat alle leden gelijke rechten en mogelijkheden moeten hebben tot deelname aan het menings- en besluitvormingsproces en de activiteiten van de partij'. Hier wordt aan toegevoegd dat daartoe organisatie- en omgangsvormen ontwikkeld moeten worden die die gelijke rechten en mogelijkheden bevorderen. Op de conferentie werd gevraagd of de CPN wel genoeg de hand in eigen boezem steekt wat feminisme betreft en ik denk dat dat wel gebeurt als je naar bovenstaande uitspraak kijkt.

Het is een feit dat veel vrouwen moeite hebben gehad en nog steeds hebben met de getrapte organisatievorm van de partij, omdat het moeilijk is je ideeën te laten doordringen tot de top van de partij. Wat we onder een gefeminiseerde partij moeten verstaan staat nog niet helemaal vast; wel is het duidelijk dat zaken als collectieve verantwoordelijkheid, een goede verspreiding van informatie en het tegengaan van machtsposities er belangrijke onderdelen van zijn. Aan de hand van de hierboven geciteerde uitspraak kan verder nagedacht worden over wat een gefeminiseerde partij concreet inhoudt en kunnen er stappen worden ondernomen dit te bereiken. Het volgende punt heeft ook te maken met

een gefeminiseerde partij-organisatie. Na de vorige conferentie hebben vrouwen veel posten opgeëist, maar nu merken ze dat ze zichzelf voorbij lopen. Al je tijd gaat in zo'n post zitten en aan een privéleven kom je nauwelijks toe, terwijl het ook een feministische eis is dat er tijd overblijft voor jezelf. Er is wel een poging gedaan om dit probleem te ondervangen met behulp van steungroepen, maar om een aantal redenen kwam dit niet van de grond of functioneerde het niet zoals het moest. Het moet mogelijk zijn een zodanige organisatie te vinden dat mensen zich niet meer full-time of zelfs méér dan full-time in hoeven zetten om de boel draaiende te houden. Dus ook de arbeidstijdverkortung in de partij. Een voorbeeld hiervan is het splitsen van bestuursfuncties in duobanen, zodat er twee mensen zijn die er verantwoordelijkheid voor dragen en er op aanspreekbaar zijn.

Tot slot

Het was goed om weer eens met zoveel partijvrouwen bij elkaar te zijn, om met elkaar van gedachten te wisselen over allerlei dingen en om weer nieuwe initiatieven te ontwikkelen, zoals bijvoorbeeld een soort nieuwsbrief om contact met elkaar te houden, of een pagina in de ledenkrant op te eisen.

Het is vruchtbaar om zo nu en dan eens met elkaar te dromen over waar we naar toe willen, zoals Nel van den Haak het formuleerde in de leeswijzer, en te bedenken hoe de partij zodanig kan worden dat we er inderdaad met elkaar komen.

Willy Hilverda

Treinen die in bepaalde delen van het land helemaal niet rijden of met grote vertragingen, de postbezorging die is stilgelegd, streek- en stadsvervoer dat uitvalt, storingsdiensten van elektriciteitsbedrijven die alleen bij calamiteiten functioneren, een stiptwerkende douane die lange files bij de grensposten veroorzaakt, de Staatscourant die niet tijdig verschijnt, demonstraties van politie en brandweer, van het luchtvaartpersoneel en van provinciehuzen, ziedaar het sociale beeld in Nederland november 1983.

Een beweging van ambtenaren, trendvolgers en uitkeringsgerechtigden die z'n weerga in onze geschiedenis niet kent. Hoe deze beweging zich ook verder zal ontwikkelen, nu al is zeker dat deze overweldigende machtsontplooiing van het overheidspersoneel z'n invloed zal doen gelden. Op het denken binnen de ambtenarenbonden zelf en de vakbeweging als

geheel, op andere maatschappelijke bewegingen en progressieve partijen.

Het is ronduit schitterend hoezeer de ambtenaren weigeren zich langer als melkoe van het rechtse CDA/VVD-kabinet te laten gebruiken. Zij gedragen zich niet als gedweeë overheidsdienaren, maar grijpen zelfbewust in op de sociaal economische politiek in ons land en zijn daarmee een democratische kracht bij uitstek.

Een dergelijke beweging is voor allen die een omwenteling van de huidige politieke orde voorstaan van groot belang. Om er actief bij te horen, om haar te steunen, om zich erdoor te laten inspireren en om er lessen uit te trekken.

Dat geldt zeker voor onze partij, die vanuit haar volle betrokkenheid met de strijdbare actualiteit zich tevens bezint op het ontwerp-partijprogram, waarin vraagstukken van socialistische strategie centraal staan.

DE AMBTENARENACTIES

Bij het schrijven van een artikel over de ambtenarenacties op het moment dat deze nog volop gaande en in ontwikkeling zijn is het onmogelijk alle aspecten van de beweging al volledig te doorgronden. Voor wie middenin de beweging staat is het niet mogelijk met zekerheid te voorspellen waar die zal uitmonden. Bijgaand artikel is dan ook sterk getekend door het moment waarop het op papier is gezet. Dat moment is al weer enkele weken achter de rug als dit blad in de bus valt.

Tegen de extra korting

De directe inzet van de ambtenaren is het verzet tegen de plannen van de regering om de arbeidsvoorwaarden van het over-

heidspersoneel verregaand te verslechteren. Van het totale bezuinigingspakket van 33 miljard dat in het regeerakkoord van het kabinet-Lubbers is overeengekomen moet maar liefst éénderde worden opgebracht door de ambtenaren en trendvolgers, en ook één-derde door de uitkeringsgerechtigden.

De kortingen die de regering per 1 januari wil opleggen staan dan ook niet op zichzelf, maar vormen de 'trend' die de regering-Lubbers de komende jaren met ambtenaren en uitkeringsgerechtigden wil zetten. Daarnaast is als onderdeel van hetzelfde bezuinigingsbeleid een verregaande afbraak van werkgelegenheid bij de overheid voorzien. Volgens de cijfers van het regeerakkoord zullen de komende jaren vele tienduizenden arbeidsplaatsen bij de overheid moeten verdwijnen, zoals banen in het onderwijs, bij de gemeenten, in de

gezondheidszorg, bij bibliotheken.

Het is niet voor de eerste keer dat het overheidspersoneel wordt getroffen door de bezuinigingen.

Al vanaf 1977 worden de ambtenaren geconfronteerd met eenzijdige kortingen op hun inkomen, toen in het kader van Bestek '81.

Gold voor die tijd dat de ambtenarensalarissen zich globaal ontwikkelden volgens de loonontwikkeling in het particuliere bedrijf, sindsdien is daarop een aanzienlijke achterstand ontstaan.

Ook bij het begin van de Bestekkortingen op het salaris van het overheidspersoneel zijn er de nodige acties gevoerd.

Grote ambtenarendemonstraties, stakingen in openbaar vervoer, bij de reiniging en de PTT bepaalden toen het beeld.

Maar de beweging toen was van een heel andere dimensie dan nu het geval is. Nu heeft de beweging een massaliteit en een omvang die werkelijk ongekend is.

De actie concentreert zich niet alleen bij de grote steden, maar wordt in vrijwel het gehele land gevoerd; nieuwe sectoren nemen voor het eerst aan de acties deel, sedert de spoorwegstaking van 1903 vinden daar voor het eerst langdurige stakingen plaats. Niet alleen het direct 'producerende' deel van het overheidspersoneel is bij de acties betrokken, zoals buschauffeurs, straatmakers, reinigingspersoneel, postbezorgers, maar ook hoge kaders, beleidsambtenaren.

De vraag ligt voor de hand waardoor de verschillen tussen de acties tegen de Bestekkortingen en de massale beweging die nu gaande is, zijn veroorzaakt.

Het antwoord daarop moet voor een belangrijk deel gevonden worden in de veranderingen in het regeringsbeleid, alsook in ontwikkelingen binnen de ambtenarenbonden zelf.

Kabinetsbeleid verscherpt

De veranderingen in het regeringsbeleid

zijn het eenvoudigst uit te drukken door een vergelijking te maken tussen de Bestekkortingen toen, en de korting die de regering nu wil toepassen op de ambtenarensalarissen en uitkeringen.

Toen ging het om één procent per jaar, nu gaat het om ong. zes procent loonkorting per jaar.

De verandering in het regeringsbeleid is dan ook niet principieel van aard. Nog steeds wordt vastgehouden aan het uitgangspunt dat bezuinigd moet worden op de inkomens en werkgelegenheid van de bevolking, ten gunste van de op export gerichte concerns en de belangen van financiële instellingen.

Alleen de mate waarin en de omvang is duizelingwekkend toegenomen.

Concreet betekent het dat bijv. een brandweerman, die altijd verteld is dat het inleveren goed is voor de werkgelegenheid, niet alleen in de loop van de tijd geconfronteerd is met een aanzienlijke inkomensdaling, maar bovendien om zich heen ziet dat in zijn bedrijf arbeidsplaatsen verdwijnen en het voorzieningenniveau wordt bedreigd. Zo geldt dat voor vrijwel alle groepen ambtenaren.

Deze verscherping van het regeringsbeleid gaat tevens gepaard met een toenemend autoritair optreden. Landelijk worden de ambtenarenbonden feitelijk terzijde geschoven.

Wie de ontwikkeling van het regeringsbeleid overziet zou kunnen zeggen dat hier de kwantiteit in kwaliteit is omgeslagen. Er wordt op een dusdanige wijze de bijl gezet in de inkomens en het werk van ambtenaren, dat nu een punt is bereikt waarop zelfs degenen die traditioneel begrip opbrengen voor het standpunt van welke regering dan ook nu zeggen: 'zo kan het niet langer'. Het zou van een erg mechanische opvatting getuigen om aan de aanzienlijke verscherping van het regeringsbeleid onvermijdelijk de conclusie te verbinden dat de ambtena-

ren zich als gevolg daarvan strijdbaar opstellen.

Daarbij zijn ook andere ontwikkelingen van even groot belang, zoals het verzet dat in België is gepleegd door de ambtenaren tegen de bezuinigingen aldaar en het algemene klimaat van toenemende kritiek op en verzet tegen het rechtse kabinetsbeleid, het zo langzamerhand wegvallen van elke serieuze en overtuigende verdediging van het huidige kabinetsbeleid. En ook ontwikkelingen binnen de ambtenarenbonden zelf.

Parlement niet het laatste woord

Een van de belangrijkste vraagstukken waar de ambtenarenbonden lange tijd mee hebben geworsteld is hun verhouding tot de parlementaire besluitvorming. Jarenlang overheerste de opvatting dat de ambtenarenbonden zich hadden neer te leggen bij besluiten, ook als die de arbeidsvoorwaarden betroffen. Acties tegen de parlementaire besluiten op dat gebied zouden 'de bijl aan de wortels van de democratische rechtstaat zetten', zo luidde de overheersende, sterk door de sociaal-democratie beïnvloedde, opvatting. Dat het hierbij niet om een vrijblijvende stellingname ging werd nog eens bewezen in de tijd van de acties tegen de Bestekkorringen eind jaren zeventig. Felle acties werden tot grote woede van de actievoerende ambtenaren door het bestuur van de AbvaKabo beëindigd verklaard toen de meerderheid van het parlement goedkeuring had gehecht aan het beleid van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Wiegel. Sindsdien is in de geleerden van de AbvaKabo een fel debat gevoerd over de mate waarin ambtenarenacties geoorloofd zijn, ook al heeft het parlement gesproken. Uiteindelijk mondde dit uit in een stellingname die als uitgangspunt kiest dat de

arbeidsvoorwaarden van het overheids-personeel alleen vastgesteld mogen worden in vrije en gelijkwaardige onderhandelingen tussen de ambtenarenbonden en de werkgever, in dit geval de minister van Binnenlandse Zaken.

Het is dan vervolgens een zaak van die minister zelf om de resultaten van die onderhandelingen te verdedigen in het parlement.

De AbvaKabo neemt daarmee principieel stelling tegen parlementaire besluiten die de onderhandelingsvrijheid van de ambtenarenbonden zouden beknotten en opent daarmee ook de weg om tegen dergelijke besluiten actie te voeren.

Deze ontwikkeling in de stellingname van de AbvaKabo is van buitengewoon democratisch belang. Immers, de ambtenarenbonden claimen hiermee het recht om zich te verzetten tegen ongebreidelde machtsuitoefening door de staat tegenover haar eigen werknemers.

De verandering in de stellingname van de AbvaKabo is evenmin vrijblijvend. Werden in het verleden parlementaire besluiten gehanteerd om acties af te blazen, nu zijn de meerderheidsbesluiten van VVD en CDA die het beleid van de huidige minister van Binnenlandse Zaken Rietkerk goedkeuren, een extra argument om zich des te hardnekkiger tegen het dictaat van de regering te verzetten.

Het is opmerkelijk hoezeer de bereidheid is gegroeid om acties door te zetten, ook al heeft het parlement gesproken. Zelfs de meer 'gezagsgetrouwe' bonden van hogere ambtenaren en op christelijke grondslag deinzin daar niet meer voor terug. Ook de stellingname van de PvdA is in dit verband opmerkelijk. Hoewel deze partij vaag blijft over de mate waarin ze zich achter de acties van de ambtenaren schaart, kiest ze ook niet de weg van het vingertjewijzen dat de bonden geen actie mogen voeren nu het parlement gesproken heeft. Er zijn genoeg voorbeelden waarbij de

PvdA dat wel gewoon was te doen, ondermeer in de tijd waarin — mede onder haar regeringsverantwoordelijkheid — loonmaatregelen werden afgekondigd.

De PvdA zou van moed getuigen indien zij deze opstelling niet zou beperken tot een gelegenheidsgebaar, maar zich naar aanleiding van de ambtenarenacties zou werpen op de principiële vraag wanneer acties tegen parlementaire besluiten geoorloofd zijn.

De discussie over dit vraagstuk is overigens ook in onze partij gaande, vooral naar aanleiding van het ontwerp-partijprogramma. Daarin wordt de betekenis van de democratische rechtstaat, met organen als parlement, regering en de rechtspraak volmondig erkend als essentieel voor de democratische staatsvorm.

Tegelijkertijd wordt in het partijprogramma kritiek uitgeoefend op de wijze waarop staatsorganen op dit ogenblik hun macht uitoefenen. Die is vaak onderdrukkend voor de meerderheid van de bevolking en wordt sterk bepaald door de huidige heersende maatschappelijke krachten. Er is dan ook weinig fantasie voor nodig om te onderschrijven dat de huidige rechtsorde niet tot uitgangspunt van de CPN kan worden genomen. Denk maar aan wat er nu met het overheidspersoneel en de uitkeringsgerechtigden gebeurt.

Het ontwerp-partijprogramma sluit daarin ook aan op een al lang in de partij bestaande traditie, om gepaard aan verdediging van de positie van het parlement tegelijkertijd onverzoenlijke kritiek te leveren op datzelfde parlement indien vakbondsrechten worden geschoffeed.

Zonder twijfel zal dit vraagstuk ook op ons komende congres aan de orde komen, onder meer door de inzet van Onno Bosma, die spreekt over het ontlopen van het dilemma rond de rechtstaat (zie de ledenkrant van oktober). Al eerder heeft in dit blad een discussie over dit onderwerp

plaatsgevonden tussen Marcus Bakker en Rudi van der Velde. (PenC 1982, nrs. 2 en 3)

Democratisering

Naast deze essentiële verandering in de stellingname over de verhouding vakbeweging/parlement is ook in de AbvaKabo zelf het nodige veranderd. Lange tijd overheerste in die bond een model dat maatgevend is geweest voor de gehele moderne vakbeweging: een sterk gecentraliseerde organisatie waarin het hoofdbestuur de dienst uitmaakt.

Daar zijn ook in de recente tijd nog bittere ervaringen mee opgedaan. Al genoemd is de wijze waarop het toenmalige hoofdbestuur een einde maakte aan de acties tegen de Bestekkingen.

Maar ook de wijze waarop in die bond actiestrategieën werden ontwikkeld kenmerkte zich door een sterk gecentraliseerde besluitvorming en stuitte binnen de bond op veel tegenstand.

Zo was het mogelijk dat de voorzitter via de TV verklaarde dat de stroomkop wel eens omgedraaid kon worden, terwijl de betrokken ambtenaren nog van niets wisten.

Of dat bepaalde diensten de opdracht kregen binnen een week actie te voeren, zonder dat de voorbereidingen daartoe waren getroffen. Daar is van geleerd. Zowel door de vakbondsbasis als door het hoofdbestuur zelf.

De bondsraad, het 'parlement' van de AbvaKabo, is nu betrokken bij de belangrijkste besluiten over de actiestrategie en de beoordeling van onderhandelingsresultaten.

De acties worden niet meer door het hoofdbestuur 'gedicteerd', maar vooral door de vakbondsbasis zelf ontwikkeld en vastgesteld.

Typisch voorbeeld daarvan is de wijze

waarop de huidige ambtenarenbeweging is begonnen.

Was de actieplanning er op gericht eerst te wachten tot het overleg met Rietkerk op 2 november, door de vakbondsbasis werd daar anders over gedacht. Met de acties bij het spoor als startpunt volgden ook vóór 2 november al de eerste massale acties.

De omvang, spontaniteit en creativiteit die de acties nu kenmerken zou trouwens ondenkbaar zijn zonder het democratisch karakter van de besluitvorming over de acties. Vrijwel overal functioneren actieleidingen die bestaan uit kaderleden van de verschillende bonden, met name van de AbvaKabo. Het zijn de mensen die van hun leden het vertrouwen hebben gekregen om de acties te leiden.

De actieleidingen functioneren binnen het kader van de bonden als democratische organen van de actie, controleerbaar voor de actievoerders.

Dat is beslissend voor zowel het ontwikkelen als volhouden van de acties.

Terzijde moet worden opgemerkt dat op dit ogenblik het vraagstuk van ongeorganiseerde ambtenaren nauwelijks een rol speelt.

Dit komt zowel door de gekozen actiestrategie (korte stakingen en stiptheidsacties) als door het feit dat daar waar wel langdurig wordt gestaakt, de organisatiegraad in het algemeen heel hoog is.

Een ander bijzonder kenmerk van de huidige beweging is de samenwerking die in de praktijk aan het groeien is tussen de ambtenaren en uitkeringsgerechtigden.

De belangrijkste oorzaak daarvan is natuurlijk dat de regering zowel de ambtenaren als de uitkeringsgerechtigden per 1 januari aanzienlijk wil korten op hun inkomen.

Toch is die samenwerking niet zo vanzelfsprekend.

Het is nog maar kort geleden dat binnen de vakbeweging, en zeker binnen de AbvaKabo, elke vorm van samenwerking met

anders georganiseerden vierkant van de hand werd gewezen. 'Als je wat wilt moet je maar lid worden van de bond' was het steevaste antwoord op verzoeken van uitkeringsgerechtigden om gemeenschappelijk op te trekken.

Ook op dit punt is er sprake van een stormachtige ontwikkeling.

Landelijk kwam die het eerst tot uitdrukking tijdens de manifestatie van de Dialoog van Driebergen op 22 januari j.l., waar FNV vice-voorzitter Drabbe de noodzaak onderkende van gezamenlijk optreden van allen die door het huidige beleid worden getroffen.

Vandaag de dag maken comités van uitkeringsgerechtigden deel uit van actieleidingen van de AbvaKabo, nodigen plaatselijke FNV-afdeling comités van bijstandsvrouwen uit om te praten over gemeenschappelijke acties.

Deze ontwikkeling is vooral ook van belang omdat daarmee in concrete vormen een dam wordt opgeworpen tegen een dreigende ontwikkeling, waarin verschillende groepen werkenden en uitkeringsgerechtigden gescheiden optreden of zelfs tegenover elkaar komen te staan.

Communisten in de AbvaKabo

Het proces van democratisering en radicalisering zoals dat hiervoor is beschreven, maakt juist in deze dagen van grote actie en beweging een enorme stroomversnelling door. Ontwikkelingen die zich de afgelopen maanden soms schoorvoetend aftekenden, breken nu in alle hevigheid los.

Deze ontwikkelingen zijn onmiskenbaar mede een vrucht van het optreden van communisten in de AbvaKabo en de oriëntatie van de partij ten aanzien van de vakbeweging.

De laatste drie congressen heeft onze partij als consequente politiek geformuleerd.

leerd de noodzaak van een democratisch functionerende en strijdbare vakbeweging. Communisten, sociaaldemocraten en andere stromingen dienen de vakbeweging niet op te vatten als een politieke arena voor het beslechten van politieke meningsverschillen, maar juist de onderlinge samenwerking, ieder vanuit eigen identiteit, voorop te stellen.

Zeker in de AbvaKabo is de ontwikkeling heel erg snel gegaan. Het is nog maar zeven jaar geleden dat vanuit het toenmalige hoofdbestuur van de Abva een aanval werd geopend op de positie van communisten in de bond. Een poging die overigens door een overweldigende meerderheid van de leden werd teruggewezen.

Nu zijn communisten volop actief in de AbvaKabo, maken ze deel uit van afdelingsbesturen, van de bondsraad en bekleeden sommigen ook bezoldigde posities. Communisten hebben die positie verkregen juist en vooral omdat zij zich opstelden als de mededragers van het proces van democratisering en radicalisering, zoals dat in de AbvaKabo heeft plaatsgevonden.

In de huidige beweging vervullen communisten een belangrijke rol, net als hun collega's.

Wat er ook voor kritiek en discussies over de sociaal economische politiek van de partij moge zijn, een dergelijke actieve deelname en positie van communisten in de huidige beweging zou onmogelijk zijn geweest zonder de oriëntatie van de partij op dit terrein.

Staatsapparaat in beweging

De betekenis van de huidige beweging laat zich niet alleen afmeten door het zeer massale en strijdbare verzet tegen de rechtse politiek van de regering-Lubbers, door de verbondenheid die nu gestalte krijgt tussen de georganiseerde vakbeweging en de uitkeringsgerechtigden, die veelal niet (meer) zijn georganiseerd.

De betekenis gaat aanzienlijk verder, juist door de specifieke positie van degenen die nu actie voeren.

Ambtenaren zijn gewoonlijk betrokken bij de uitvoering van en de controle op maatregelen die van de kant van de regering worden genomen. Zij vormen daarmee een essentieel onderdeel van het apparaat waarmee de staat haar macht uitoefent. Nu zijn het diezelfde ambtenaren, die op het gebied van hun arbeidsvoorwaarden in opstand komen tegen hun opdrachtgever, de regering.

Dat schept geheel nieuwe verhoudingen. Het betekent dat steun van een aanzienlijk deel van het staatsapparaat de regering ontvalt waar het gaat om het doorvoeren van haar bezuinigingspolitiek ten aanzien van de ambtenaren en de uitkeringsgerechtigden.

Het is werkelijk verbluffend om te zien op welke wijze de actieleidingen van het overheidspersoneel zèlf in de hand hebben welke maatregelen door het apparaat waar zij deel van uit maken worden genomen en welke niet.

Typisch voorbeeld daarvan is de gang van zaken tijdens de grote vredesdemonstratie van de 29ste oktober.

In de weken voorafgaand aan die demonstratie ontstond naar aanleiding van de stiptheidsacties van het spoorwegpersoneel een discussie over de vraag of de spoorwegmensen hun actie maar niet moesten opschorten ten behoeve van het vervoer van de vredesdemonstranten. Terwijl de directie van de NS alsook enkele landelijke besturen van de Vervoersbond bij hoog en laag beweerden dat er nauwelijks treinen zouden rijden, zorgden de spoorwegmensen zèlf vanuit hun eigen betrokkenheid met de vredesdemonstratie voor uitstekend treinvervoer op de dag van de grote demonstratie.

Feitelijk hebben de ambtenaren in zekere zin bezit genomen van bepaalde delen van het staatsapparaat wat betreft de vraag of

maatregelen al of niet worden uitgevoerd. Zonder twijfel is dit een doorn in het oog van al degenen, die de beschikking van de regering over haar eigen staatsapparaat als essentieel beschouwen om de rechtse bezuinigingspolitiek door te kunnen voeren. Niet voor niets heeft de regering ten aanzien van de politieacties onmiddellijk een kort geding aangespannen, en heeft de rechter in feite de acties van politiepersoneel verboden.

Maar daarmee zijn de gevoelens, de woede en het bewustzijn van de politiemensen nog niet veranderd. L. van der Linden, de voorzitter van de politiebond van de FNV heeft de regering dan ook dringend afgeraden de politie te gebruiken om stakingsacties van hun collega's te breken.

In deze omstandigheid schuilt een buitengewone kracht van de ambtenarenacties: het feit dat zij in staat zijn het functioneren van de staat als machtsapparaat voor regeringspolitiek te doorbreken geeft het een geweldige machtspositie.

Die omstandigheid zal voor bepaalde maatschappelijke krachten maatgevend zijn om de regering tot een soepeler houding ten aanzien van de eisen van het overheidspersoneel te bewegen.

Een voorbeeld daarvan is prof. Teulings, deskundige op het gebied van de organisatiesociologie, die in NRC-Handelsblad van 12 november schrijft: 'Als politiemensen bereid zijn dingen te doen die ze nu doen, is er heel wat opgerakeld dat niet zomaar gedempt wordt. Hoe langer het conflict duurt, hoe groter de schade voor ons overheidsapparaat in totaliteit. Over enige tijd moeten de ambtenaren weer aan de slag om de instructies uit te voeren van diezelfde overheid, die in verband met de economische recessie op tal van punten zal moeten interveniëren. Dan heeft men diezelfde ambtenaren nodig. De vanzelfsprekendheid waarmee een regeringsbeleid ten uitvoer wordt gebracht komt ter discussie te staan.'

Dit aspect van de ambtenarenacties is van grote betekenis in het licht van het debat dat op dit ogenblik in de partij over het ontwerp-program wordt gevoerd.

Vooraf de stellingname die daarin wordt ontvouwd over een democratische weg naar het socialisme, waar het programma breekt met de klassieke opvatting, volgens welke het staatsapparaat een machtsinstrument is in handen van de heersende klasse, waartegenover een revolutionaire macht moet worden opgebouwd. Het ontwerp-partijprogramma kiest een andere benadering, die zich rekenschap geeft van het feit dat in de maatschappij meer machtscentra dan alleen de staat functioneren en dat de staatsorganen zelf een terrein zijn van politieke strijd.

Het gaat dus niet alleen om de verovering van de staatsmacht door een progressieve coalitie. Ook de staatsorganen zelf zijn een terrein van politieke strijd.

Het is geen overdrijving om het programma op dit punt buitengeoorn actueel te noemen.

Want de huidige ambtenarenacties zijn toch niets anders dan een zich ontwikkelende strijd binnen de staatsorganen zelf, met in dit geval de arbeidsvoorwaarden tot inzet.

Zoals vrijwel elke democratiseringsbeweging de eigen belangen tot directe inzet heeft.

De ambtenarenacties maken de discussies rond het programma over de democratische weg naar het socialisme uiterst actueel. Het bijzondere van de ambtenarenacties is dat ze met de daad aantonen, dat het staatsapparaat in de moderne tijd niet kan worden opgevat als een volstrekt hecht in elkaar zittend regeringsgetrouw apparaat, maar voorwerp is van een levendige politieke strijd.

Het is de verdienste van het programma daarbij aan te sluiten en de betekenis daarvan voor de strijd voor een andere maatschappij te onderkennen.

Frank Biesboer

OVER HET VERLOOP

Steden zijn nog ouder dan de weg naar Rome. De ontwikkeling van en de waardering voor de stad vormen geen constant opgaande lijnen.

Eens bloeiende bevolkingsgemeenschappen kunnen in de ontwikkeling tot stilstand komen, achteruitgaan en zelfs verdwijnen. Andere kunnen in dezelfde periode een snelle groei doormaken. Veranderingen in de natuur, oorlogen, maar vooral de groei van handel en nijverheid en de daarmee verbonden ontwikkeling van een adequaat transport- en verkeerssysteem hebben een grote invloed op de stedelijke omvang. De plattegronden van de oude steden in ons land vormen over het algemeen eenzelfde beeld. Periodes van explosieve groei wisselen elkaar af met periodes van soms langdurige stilstand. Uit overwegingen van veiligheid ontstond de tendens om in een hoge dichtheidsgraad binnen de stadsverdedigingswerken te gaan wonen. Verdichtingsbouw komt al in de middeleeuwen voor.

De waardering voor de stad en het platteland zijn ook wisselend. Statige panden langs oude grachten werden door een bovenlaag van de bevolking soms ingeruild voor buitenplaatsen langs de Vecht en later in het Gooi en langs de duinrand. Door de snelle ontwikkeling van reeksen Nederlandse steden aan het eind van de 19e eeuw, veroorzaakt door een industriële doorbraak, werd een zekere heimwee naar de dorpsidylle merkbaar.

Toen aan het eind van de veertiger jaren in de grote steden van ons land overal wijkcentra uit de grond werden gestampt, speelde aanvankelijk het aankweken van 'saamhorigheidsgevoel' van 'buurtgemeenschapszin' een belangrijke rol. Een mislukte poging om de dorpsbrink-feodale stijl in grootstedelijke volkswijken te laten herleven. De centra zouden zich in de loop der tijd transformeren tot actiegroepen en organen van belangenbehartiging.

Wij willen de wisselende waardering voor, en de groei van de steden door de loop van de eeuwen heen vooraf memoreren, aangezien we in deze jaren weer aan een nieuwe, door de centrale overheid officieel geproclameerde 'herwaardering' van de grote steden zijn aangekomen.

De overloop is uit. De versterking van de stad is in. Deze oekaze geldt voor heel Nederland, aangezien de problematiek stad-en-of-overloop algemeen is. Toch is het voor de schrijver van dit artikel onvermijdelijk om het vraagstuk in het bijzonder te belichten vanuit de concrete Amsterdamse (Noordhollandse) verhoudingen. Dat neemt niet weg, dat de opvatting 'compacte stad contra de overloop' juist in een periode van crisis nogal veel en scherpe reacties teweeg brengt. Reacties die op vele gebieden van ons land toepasbaar zijn.

VAN DE OVERLOOP

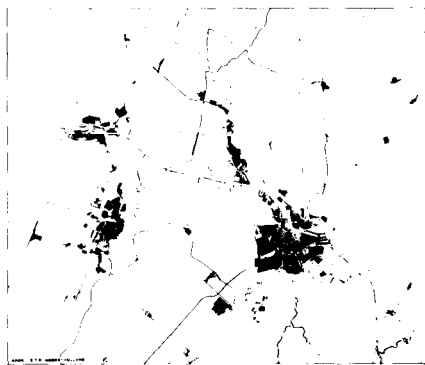
Van revolutiebouw naar tuinsteden

Net als bijna alle grote steden heeft Amsterdam een gordel van 19e eeuwse wijken. Een wanproduct uit de periode van snelle industriële groei. Toonbeeld van kapitalistisch bouwen. Dicht opeengepakt, slecht van kwaliteit en over het algemeen zwaar verwaarloosd. Wijkvoorzieningen moesten bevochten worden. De huizen zelf konden zich alleen handhaven door intensieve doe-het-zelf activiteiten van de huurders. In vele wijken is desondanks renovatie niet meer mogelijk en rest alleen nog sloop en dure nieuwbouw. Het percentage bejaarden, studenten en buitenlandse gezinnen is in deze wijken groot. De relatief lage inkomens dwingen velen tot een langdurig verblijf in krotten.

Als reactie op deze revolutiebouw kwamen verlichte liberalen, sociaal-democraten en katholieke arbeidersorganisaties met eigen woningbouwverenigingen op de proppen. Met steun van veelal linkse gemeentebestuurders werden betere arbeiderswijken ontworpen. Toch duurde het nog tot ongeveer 1930 alvorens de hoofdstad met een nieuw, modern algemeen uitbreidingsplan voor de dag kwam.

Het ging hier om een omwenteling in het denken over stedelijk bouwen. Er zouden volgens dit plan aan de rand van de stad series tuinsteden moeten worden neergezet, waarbij het verloren gegane contact van de stadsbewoner met de natuur zou worden hersteld. Voldoende open ruimte voor sport en recreatie zouden deze wijken tot zonnige, ideale leefdoorden maken. De industrie moest in aparte naastgelegen terreinen worden geconcentreerd.

De woningarchitectuur strak, functioneel en praktisch. Diepe insnijdingen van het omliggende polderlandschap zouden tot aan de rand van de oudere stad gehandhaafd blijven. Deze zogenaamde lobbenstructuur kon de overgang van stad naar platteland een nog harmonieuzer karakter

Amsterdam-noordzeekanaalgebied 1947

Amsterdam-noordzeekanaalgebied 1977

geven.

Crisis en de Tweede Wereldoorlog deden deze plannen vijftien jaar lang in de ijskast belanden. Maar in 1950 was het eindelijk zo ver. De koningin sloeg de eerste paal in Amsterdam-Slotermeer en de bouw van tuinsteden voor rond 250.000 mensen kon beginnen.

Het eerst kwam Amsterdam-West aan de beurt, in vijftien jaar was de stedelijke bebouwing in de richting Haarlem bijna verdubbeld. Bij deze supersnelle ontwikkeling deden zich een aantal verschijnselen

voor, die typerend waren voor bijna alle tuinsteden.

In de eerste plaats was de belangstelling voor de nieuwe wijken enorm. Ze stroomden vol. De oudere stadswijken hadden zwaar onder de oorlogsverwaarlozing en vernieling geleden. De huren in de nieuwe wijken werden in het belang van een snelle industrie ontwikkeling samen met de lonen kunstmatig laag gehouden.

In de tweede plaats bleven reeksen voorzieningen achter bij de woningbouw. Gymnastieklokalen, tramverbindingen, buurt- en clubhuizen, winkelcentra, het kwam allemaal moeizaam en veelal na felle actie van de grond. In de derde plaats waren de meeste woningen zelf niet aangepast aan de snelle technische ontwikkelingen van de na-oorlogse jaren. (Veel wooncomplexen hadden al in de dertiger jaren de tekentafel verlaten.) Dat leidde tot ruimtegebrek. Binnenshuis waren de keukens te klein voor alle moderne elektrische voorzieningen zoals ijskasten, wasautomaten, afwasmachines en ovens. Er waren geen hobbyruimten, meestal geen cv-installaties maar wel kolenhokken. Buitenshuis deed ruimtegebrek i.v.m. de snelle opkomst van de auto zich voelen.

De laatste grote woonlob in Amsterdam, de Bijlmermeer, zou met deze omstandigheden rekening houden en er werd de hoofdstedelingen een wijk voorgeschoteld, waar gewoond kon worden in parkachtige bossages compleet met nachtegalengeluid. De woningen werden ruimer (en veel duurder) de auto's moesten min of meer gedwongen in enorme betongarages worden gestald. De laagbouw met eigen tuin werd er, evenals in de uitbreidingsgebieden van Amsterdam-Noord en Zuid naar de achtergrond gedrongen.

Van tuinstad naar sub-urbaan wonen

Om de ongebreidelde groei van steden

tegen te gaan kwam de rijksoverheid met een nieuwe visie op ruimtelijke ordening, het 'overloopbeleid'.

Satellietsteden, soms op meer dan 30 kilometer afstand van het grote stadscentrum, moesten de bevolking opvangen. Want de woningbehoefte bleef groeien. Weliswaar werden de prognoses over de bevolkingsgroei door de pil en nieuwe opvattingen over gezins- en woonvormen gedwarsboemd en bleek deze groei veel te hoog te zijn ingeschat; het neemt niet weg dat verhoging van de wooneisen (gezinsverdunding) nog steeds een forse woningnood creëert.

Aangezien al eerder besloten was in Noord- en Zuid-Holland een groen hart binnen de randstad te behouden, moest deze overloop vanuit Amsterdam hoofdzakelijk in Noordelijke en Oostelijke richting worden gezocht.

En zo ontstonden Amsterdamse wijken in Hoorn, Alkmaar, Heerhugowaard, Grootebroek, Schagen, Lelystad en later Purmerend en Almere.

De rijksdienst voor ruimtelijke ordening begeleidde het 'wonen in het groen' met een demagogische diaprojectie. Eerst werd de kijker een dia vertoond waarop een sombere figuur op een regenachtige dag langs een verbrokkelde fabrieksmuur schuifelt, met enkele vage krotten op de achtergrond. 'Wilt u hier blijven wonen' klonk de dreigend-vragende stem uit de luidspreker — om dan jubelend te vervolgen: 'Of hier?' en gelijk verscheen het zonnige beeld van een jonge vrouw in een fraai bebloemde tuin met op de achtergrond de verleidelijke eengezinswoning. De betrekkelijkheid van zulk soort verhalen blijkt wel uit de actuele literatuur anno 1983. De overloop is uit, de compacte stad is in.

Wat lezen we nu? Troosteloze verhalen over eenzame vrouwen en mannen die in door god verlaten overloopdorpen op sombere namiddagen aan de sherry of de

borrel zitten. En dat wordt nu weer gespiegeld aan de gezellige en zonnige terrasjes vol vrolijke figuren in de Nederlandse binnensteden. 'Waar wilt u wonen', het is even demagogisch als twintig jaar geleden. Maar we lopen op ons artikel vooruit; terug naar de zestiger en zeventiger jaren waarin het overlopen mode werd.

Overloop-problemen

De overloper is aanvankelijk enthousiast over zijn nieuwe woning. Vaak heeft hij een mooie tuin, een nieuwe rustige omgeving met veel groen, ruimte en frisse lucht. Hij verkeert onder gelijken. Jonge gezinnen met kinderen. Die kinderen, met de kleuters en lagere scholen, met de sportclubs, spelen een belangrijke rol bij het ontstaan van aanvankelijke pioniersgeest, bij de noodzaak van samenwerken. Tekortkomingen van allerlei aard worden in eerste instantie als aanloopmoeilijkheden geslikt. Al te kritische figuren krijgen al snel het stempel 'kankeraar' opgedrukt.

Heel geleidelijk echter nemen voor het gevoel van de mensen de problemen toe. Daar is in de eerste plaats het woon-werkverkeer.

De betrekking bleef in Amsterdam achter. De daaraan verbonden filevorming verlengt de arbeidsdag soms met twee tot drie uur. De kosten van het vervoer, zowel openbaar als in privé-auto zijn sneller gestegen dan het inkomen. De kwalitatieve verbetering van het vervoer, zowel per rail als over de weg loopt hopeloos achter bij de groei van overloopp gemeenten.

Werk voor vrouwen, al is het maar parttime, is in de overloop gebieden nauwelijks te vinden. Door de hoge reis- en woonkosten is een aanvullend inkomen vaak noodzakelijk. Vele gezinnen (in de overloopp gebieden zijn traditionele woon- en leefvormen bijna algemeen) komen daardoor in forse financiële problemen. De groeiende

vermoeidheid door lange werk- en reistijden is ook niet bevorderlijk voor onderlinge relaties in een gezin. Het is zonder meer duidelijk dat een eenzijdig overloop-woonmilieu nu niet bepaald een feminiserende uitwerking heeft op de levensomstandigheden van vrouwen. Het begrip groene weduwe is in de overloop geboren.

In alle overloopp gebieden ontstaan drie soorten achterstanden. Die van sociaal-culturele- en winkelveorzieningen, die van werkgelegenheid en die van goed en goedkoop openbaar vervoer.

Daarnaast kwam het ruimtebeslag van wegen, uitbreidende dorpen, spoorlijnen en kruispunten op het landelijk milieu. Dit milieu dreigde dicht te slibben in een netwerk van huizen en wegen.

Kortom, de overloop heeft negatieve kantten.

Van sub-urbaan wonen naar groeikernen

De eerste kenteringen in het overloopbeleid deden zich al in het midden van de zeventiger jaren voelen. De problemen kwamen steeds duidelijker op tafel en besloten werd, de overloopp gebieden in het algemeen af te bouwen. De woningbouw en het infra-structurele werk moest geconcentreerd worden op een beperkt aantal groeikernen, die dicht bij de centrale stad lagen. Door middel van woningcontingentering wilde Den Haag een dergelijk beleid als het ware afdwingen. In de Noordhollandse verhouding betekende dit afbouwen van Alkmaar, Heerhugowaard, Hoorn en concentratie van aandacht op Purmerend en Almere.

Maar ondertussen kondigden zich nog meer nieuwe problemen aan. De grote steden, de donors van de overloop, liepen de laatste tien jaar met hun inwonersaantal fors terug. Eens voorspelde men de uitgroei van de hoofdstad tot ruim een miljoen inwoners. Nu zou bij ongewijzigd beleid

het aantal aan het eind van deze eeuw wel eens tot 600.000 kunnen dalen.

Aangezien de overlopers niet tot de minst draagkrachtigen behoren, ontstaat er in de grote centra een eenzijdig laag inkomensbeeld.

Dat heeft consequenties van diepgaande en veelsoortige aard voor het stedelijk milieu.

En weer gaat het roer om. Steeds sneller wordt de zig-zag-koers. De filosofie van de 'compacte stad' wordt ten tonele gevoerd. Almere en Purmerend mogen volgens deze opvatting nog wel een beperkte rol voor Amsterdamse woningzoekenden spelen, maar voor de rest geldt een uitreisverbod. Heel dicht bouwen in en aan de rand van de eigen stad staat op de agenda.

Hoe gaat het nieuwe ruimtelijke ordeningsplaatje er nu uitzien? Nuttig om te weten, want het gaat hier om een landelijke trend.

De compacte stad

Voor het eerst na een halve eeuw publiceert het college van B en W van Amsterdam een structuurnota, die de totale geplande ontwikkeling van de hoofdstad tot ver in de volgende eeuw systematisch wil aangeven.

Het voorontwerp, dat nu de inspraakprocedure volgt, krijgt de toepasselijke titel mee 'De compacte stad'. De koers wordt dus al meteen duidelijk. Amsterdammers verlaten de stad, zo stelt de nota, omdat er eenvoudigweg geen goede en niet te dure woningen voorhanden zijn. Speciaal de vraag naar laagbouw, eengezinswoningen met tuin, kan niet worden gerealiseerd. De stedelingen worden als het ware gedwongen de stad te verlaten.

Dat heeft tot gevolg, dat de winkelkern in de binnenstad, het draagvlak voor de grootschalige voorzieningen, sterk onder spanning komt te staan. De koopkracht daalt,

verschralling op alle gebieden is daar nauw mee verbonden. De grote stad als centrum van wetenschap, cultuur en sociale vooruitgang komt in gevaar.

De hoofdorïentatie van de structuurnota wordt gevonden in een enorm bouwprogramma. Dat voorziet in dichte woningbouw in de binnenstad, grote bouwprogramma's in het Oostelijk havengebied, het dempen van het Buiten Y en het bouwen van een stad in die nieuwe polder, maar boven alles het neerzetten van een nieuwe stad voor honderdduizend bewoners in de open polders ten westen van de hoofdstad, dus tegen de Westelijke Tuinsteden aangebreid.

Amsterdam nu

Amsterdam volgens het structuurplan. Dertigduizend woningen in landelijk west; 8000 woningen in het Oostelijk Havengebied; 18.000 in Nieuw Oost en drieduizend in Noord.

Een dergelijk woningbouwprogram zou de problemen van de hoofdstad kunnen oplossen. Het biedt een dak boven het hoofd aan de 47.000 woningzoekenden. Het woon-werk-verkeer kan worden teruggedrongen, de vrouw kan een volwaardige rol in het maatschappelijk leven vervullen, de verloedering van grote stadsdelen kan tot staan worden gebracht. De nadelen van de eens zo geprezen overloop worden breed uitgemeten en alles moet nu in grote dichtheid samen worden gebald binnen de gemeentelijke grenzen.

De structuurnota heeft ongetwijfeld grote signaleringswaarde en dwingt tot discussie en nadenken.

Onze bezwaren tegen de nota komen, zoals reeds in De Waarheid vermeld, in hoofdzaak op drie punten neer.

In de eerste plaats is de nota te eenzijdig vanuit de woningbouw geschreven en heeft daardoor de neiging andere aspecten van een woongemeenschap te verwaarlozen.

In de tweede plaats geeft de nota een overtrokken reactie op de overloop.

In de derde plaats zijn de achtergrond-filosofiën weinig doordacht, onsamenhangend

en er vaak met de haren bijgesleept. Gezien het grote belang dat de toekomst van Amsterdam niet alleen voor de stad zelf, maar voor Nederland heeft, willen we onze kritiek wat uitvoeriger toelichten.

Het na-ijl effect

De eerste vraag, die de structuurnota oproept, is 'Waarom verlaten de mensen in zo groten getale de stad Amsterdam'. Ongetwijfeld heeft de nota gelijk als ze stelt dat de woningnood daarbij een forse rol speelt. Maar is daarmee de kous af? Wij denken van niet.

Als reactie op de 19e eeuwse revolutiebouw heeft zich een wooncultuur ontwikkeld, waarbij licht, groen, frisse lucht en rust tot zwaarwegende belevingswaarden zijn uitgegroeid. En deze tendens, als hoofdoriëntatie de wooncultuur, zet zich nog steeds door ondanks onderliggende tegenstromen. Recente onderzoeken van de rijksplanologische dienst over de satisfactiegraad van elementen in het woonmilieu laten de volgende statistiek zien.

Aspect	Belangrijkeheidsscore
de aanwezigheid van veel groen	194
rustig wonen	185
een huis met een tuin	174
goed openbaar vervoer	174
goede verbindingen met stadscentrum	172
een goede naam van de wijk	172
buiten wonen	169
voldoende parkeerruimte	162
aanwezigheid van veel winkels	161
geen verkeersdruk nabij de woning	161

O = onbelangrijk; 100 = redelijk belangrijk; 200 = behoorlijk belangrijk.

Dezelfde ontwikkelingen kunnen we in stedelijke agglomeraties als Brussel, Londen en Parijs waarnemen!

Dit groene na-ijl-effect wordt veroorzaakt doordat drie generaties stadsbewoners gras, zon en stilte als onaantastbare heiligheid kregen voorgeschoteld. Het effect is zo sterk, dat het omkappen van elke boom, het vestigen van elke patatkraam in groene wijken kan rekenen op het verzet van opmerkelijk veel bewoners.

Het is duidelijk dat het idee van wonen in of aan de rand van de natuur een stimulans vormt voor de overloop. De flat van twee hoog wordt ingeruild voor de eengezinswoning. Het woon-werk-verkeer wordt op de koop toegenomen.

De stigmatisering van Amsterdam, zwaar gestimuleerd door Tros- en Telegraafverhalen, vormt een tweede factor die de mensen de stad doen verlaten.

Deze stigmatisering heeft betrekking op vervuiling en verkrotting, verkeerschaos en lawaai-overlast, misdaad en heroïne-problemen, moeilijkheden met de culturen van buitenlandse werknemersgezinnen. Er zijn wervingsadvertenties van bouwondernemers in de overloopgebieden die op nauwelijks verholen wijze racistisch op latente gevoelens inspelen. 'Komt hier wonen, hier kunt u tenminste nog uw eigen burens uitkiezen'.

Nieuwere ontwikkelingen

De vraag komt ook naar voren of er geen nieuwe permanente factoren tot ontwikkeling komen, die de overloop blijven voeden.

Er is op de werkplek sprake van toenemende spanning, die niet alleen veroorzaakt wordt door crisis, maar ook door modernisering van het gehele productie- en distributieproces. Deze ontwikkeling vraagt optimale inzet van de menselijke hersenen. De problemen van de psychische overbe-

lasting zijn in vele publikaties al aan de orde geweest. Deze overbelasting zal de noodzaak van een volmaakt rustige woonplek, buiten elk lawaai en spanning in een buurt, sterk doen gevoelen. Het woonmilieu als plek om 'bij te komen'.

Bovendien zal de moderne elektronica en informatica een groeiende rol spelen.

Televisie, teletekst, telex en telefoon ontwikkelen zich nog steeds. Het maakt de isolatie van de overloopgebieden steeds betrekkelijker. Een andere tendens is door Frans van Liempt onlangs in *De Waarheid* naar voren gebracht. De groeiende mogelijkheden om de meest ingewikkelde werkzaamheden thuis te verrichten en via moderne communicatiesystemen naar centrale punten te dirigeren. Bij ontwerpen, administratie en rapportage is dit nu al mogelijk. Welke consequenties heeft deze snelle ontwikkeling voor het woon-werk-verkeer, voor de overloop in het algemeen?

Tot slot blijkt ook de familie-hereniging een rol in het overloopgebeuren te spelen. Indien eenmaal een aantal gezinnen uit één familie zich in een overloopgebied heeft gevestigd, bestaat een neiging tot volgen bij de rest.

Almere is er al!

Een argument tegen de overloop vormt het ruimtelijk beslag dat wegen, uitbreidende groeikernen en nieuw aan te leggen voorzieningen op het natuurlijk milieu pleegt. Juiste argumenten.

Er is echter een maar...

De overloopgebieden *bestaan reeds*. Er zijn al miljoenen vierkante meters grond aangekocht voor woningbouw en deels al bouwrijp gemaakt. Reeksen voorzieningen beginnen juist nu van de grond te komen of staan er al.

Een voorbeeld betreffende het woon-werk-verkeer. Over twee jaar is de spoorlijn

Almere-Amsterdam gereed. Reistijd tot het Centraal Station 17 minuten; vanuit de te bouwen wijken aan de rand van Amsterdam-West is die minstens het twee- tot drievoudige.

Het ontbreken van uitgebreide metronetten in de grote steden maakt het bouwen aan de uiterste randen van die steden t.o.v. de overloop niet zo veel aantrekkelijker, zeker niet als het om reistijden gaat.

Juist in de Zuid-Oost polder liggen honderden hectaren goedkope bouwgrond braak, die economisch zeer aantrekkelijk zijn. Bouwen aan de rand van de stad legt vaak beslag op kostbare tuingrond, gaat gepaard met ingewikkelde onteigeningsprocedures, die in Purmerend achter de rug zijn en in Almere eenvoudigweg niet bestaan.

Ook het verhaal dat de vrouwen-emancipatie door bouwen aan de stad bevorderd wordt is maar betrekkelijk.

Het gaat in het algemeen misschien wel op maar in de concrete Amsterdamse situatie moeten daar vraagtekens bij worden gezet.

Alle toekomstverwachtingen met betrekking tot de Amsterdamse werkgelegenheid liggen geconcentreerd in de Zuid-Oost-lob. Daar ontwikkelt zich inderdaad een veelzijdige economische activiteit. Daar hebben vrouwen, als het om werkgelegenheid gaat, een grote toekomst. Maar dat gebied ligt tussen Almere en Amsterdam in, is vanuit Almere zeker sneller te bereiken dan vanuit de enorme nieuwbouwwijken die in het uiterste Westen van de hoofdstad gepland zijn.

Draagvlak en recreatie

De ondermijning van het draagvlak van de voorzieningen in de stad door de leegloop is in zijn algemeenheid een probleem.

Talrijke voorzieningen dreigen onvoldoende te worden benut. Dicht bouwen in en

aan de stad zou dus veel infra-structureel werk uitsparen en het winkeldistributiesysteem opvijzelen. 'De compacte stad' baseert zich in dit opzicht op veel maatschappelijk voordeel.

Toch zit aan deze opvatting een gevaarlijke kant.

Want terwijl deze filosofie gehanteerd wordt, gaan de voorzieningen nú al voor de bijl. Kale verdichtingsbouw daar bovenop zetten betekent niets anders, dan een ernstige verschraling van het voorzieningenniveau; het terugdringen van dit niveau op een aanmerkelijk lager peil.

Één voorbeeld. Amsterdam-West heeft vier openbare leeszalen, waarvan er door de bezuiniging drie met sluiting worden bedreigd. De relatie tussen het bijbouwen aldaar aan de stad en het draagvlak van de voorzieningen wordt dan wel erg troebel. De openluchtrecreatie vlak-bij-huis gaat de komende jaren een steeds grotere betekenis krijgen. De financiële omstandigheden van de mensen en de file-vorming op autowegen naar verderliggende recreatiegebieden tijdens de weekeinden speelt daarbij een rol. Fietsen, wandelen, watersport in de directe omgeving van de stad zullen toenemen. Daarom wordt de versterking van de recreatieve functie van de stadsrand juist de laatste jaren steeds meer beklemtoond. Ook de verlaging van de milieu-eisen aan de industrie maken handhaving en zelfs uitbreiding van recreatieve, milieu-beschermende gordels aan de stadsrand noodzakelijk.

Waarom deze recreatieve en milieu-beschermende aspecten van de stadsrand zo beklemtonen? Omdat in brede kring terecht de vrees wordt uitgesproken dat de grote stadsuitleg zal leiden tot het dicht slibben van de natuur; dat er eindeloze stedelijke verbindingen naar de randgemeenten gaan ontstaan die uiteindelijk averechts zullen uitwerken op de grondgedachten van de structuur nota 'De compacte stad'. De mensen zouden wel eens in nog grote ;

ren getale dit soort huizenconglomeraten kunnen gaan verlaten. De recreatie kan niet naar zich steeds verder verwijderende randen worden verschoven.

Tegenbeweging

Dat het verlaten van de stad niet alleen veroorzaakt wordt door woningnood komt in de Bijlmermeer met zijn leegstand duidelijk tot uitdrukking. Enkele weken geleden voorspelde de gemeente nog dat het aantal leegstaande flats per 1 januari 1984 op 2000 zou komen. Nu blijken er op 1 oktober 1983 al meer dan 2100 leeg te staan.

Het gaat dus niet alleen om bouwen, maar ook om hoe bouwen, hoeveel bouwen, waar bouwen en hoe duur bouwen.

Hoeveel woningen zijn er nodig. Daarover doen de meest verschillende prognoses de ronde. Cijfers van het rijk, provincie en gemeente wijken sterk van elkaar af. De oorzaak moet gezocht worden in het verschil tussen de begrippen woningbehoefte en woningvraag. De woningbehoefte wordt door progressieve krachten in de politiek naar voren gebracht. Daarbij gaat het ook om de liquidatie van onwaardige woonverhoudingen, van krotwijken. Bij de woningvraag speelt de liberale gedachte van vraag en aanbod de beslissende rol.

Als de huren te hoog worden, dan bouwen we niet en laten we de rest van de mensen maar in krotten zitten, daar komt de VVD-woonmoraal eigenlijk op neer. De afbraak van de woonsubsidies werkt in die richting.

Uitgaande van de woonbehoeften zal er in Amsterdam en in de overloop-gebieden nog volop gebouwd moeten worden.

De regering-Lubbers, die de overloop gebieden afbouwt en met de mond een versterking van het stedelijk milieu zegt na te streven, heeft de Amsterdamse woningbouwplannen voor de komende jaren gehalveerd.

Bij de schaars toegemeten contingenten komt de vraag naar voren, waar en wat het eerst aan te pakken. Steeds duidelijker wordt het dat de grootste woningvraag ligt bij jongeren, bij een en twee persoons-huishoudens.

Maar juist deze groep heeft geringe belangstelling voor het wonen in verre buitenwijken en in de overloop. Daarvoor moet in grote dichtheid in het centrum van de steden worden gebouwd. Geschat wordt dat van de 47.000 woningzoekenden in Amsterdam er 30.000 jongeren zijn. De niet aflatende kraakbeweging toont duidelijk aan dat er goedkoop in de stadscentra moet worden gebouwd. Herstel van oude panden, ombouw van lege fabrieken en kantoren, dichtbouwen van open gaten dienen sterke voorkeur te krijgen. Deze bouw sluit aan op bestaande investeringen.

Het verdichtingsbouwen geeft ook direct financiële voordelen aan de stad. De nieuwe financiële vergoedingsregelingen tussen rijk en gemeenten worden niet alleen bepaald door het inwonersaantal, maar ook door de bevolkingsdichtheid.

De laatste tijd is een groeiende beweging merkbaar van jonge mensen die de dorpen en kleinere gemeenten verlaten en zich in de grote steden gaan vestigen. Door de economische crisis wordt de overloop wat afgeremd en melden zich hier en daar spijtoptanten, die de kosten van het buitenwonen niet meer kunnen opbrengen. Een echte kentering is er nog niet, maar de bevolkingsterugloop van de hoofdstad begint af te nemen.

Het is duidelijk dat zich in de agglomeratie Amsterdam en eigenlijk in geheel Noord-Holland op het gebied van ruimtelijke ordening, woningbouw contingenten, woon-werk-verkeer een problematiek met vele tegenstrijdigheden voordoet. Welke visie kunnen communisten hier ontwikkelen?

Wat wordt het voornaamste streven van

de progressieve krachten, die hier zo sterk aanwezig zijn? Tot slot dus een poging tot het aangeven van enkele ideeën.

Over vrijheid van keuze

In het ontwerp-partijprogramma van de CPN worden in het hoofdstuk 'Woon- en leef-omgeving' een aantal oriëntatiepunten vastgelegd.

Wij willen er enkele noemen:

'De woningproductie en distributie dient het recht van elke inwoner van Nederland op zelfstandig wonen en vrije vestiging te waarborgen.'

'Bescherming van de natuur en het milieu in de woonomgeving...'

'Een ruimtelijke ordening, waarbij een evenwichtige ontwikkeling van woon- en werkfuncties in stad en platteland gewaarborgd is.'

'Het opzetten van een gigantisch programma van achterstallig onderhoud en renovatie.'

Sinds enige tijd is in het district Amsterdam een partijgroep 'stadspolitiek' actief.

Vraagstukken rond de structuurnota, rond het Wyers-gebeuren, de binnengemeentelijke decentralisatie, de woningdistributie komen hierbij aan de orde. Er is een goede samenwerking met de gemeenteraads-fractie, er zijn gesprekken gevoerd met raadsfracties en partijgenoten uit de overloopgebieden en de statenfractie.

De belangrijkste conclusies uit het geheel sluiten volkomen aan bij de stellingname uit het ontwerp-partijprogramma.

1. Na een overmatige beklemtoning van de overloop dreigt de slinger nu weer naar de andere kant door te slaan. Overmatige afremming van de overloop, hoofdzakelijk bouwen binnen de grenzen van de donorstad. Beiden tendensen zijn niet in het belang van de bevolking. Gestreefd moet worden naar een evenwichtig beleid, waar-

bij rekening moet worden gehouden met de belangen van de hoofdstad zowel als haar omgeving.

Bovendien zou een onvoltooide en zich niet ontwikkelende omgeving de hoofdstad zelf geen goed doen. De diversiteit van woonmilieus kan door deze samenwerking gegarandeerd worden. Het gezamenlijk optreden voor betere woningcontingenten, het bundelen van progressieve krachten in de agglomeratie Amsterdam ter bestrijding van de woningnood kan gestalte geven aan het ideaal: werkelijke vrije woonkeuze voor iedereen!

2. De nadelen van het wonen in de overloopgebieden moeten worden bestreden door de aanleg van goed, snel en goedkoop openbaar vervoer. Onderzocht moet worden wat de mogelijkheden zijn van betere benutting van de tunnels onder het Noordzeekanaal, waardoor de ondragelijke filevorming kan worden ingeperkt.¹ Achterstanden in de sociaal-culturele voorzieningsfeer moeten worden ingelopen. Klantenwerving van de centrale culturele instellingen uit de hoofdstad in de richting van de gehele agglomeratie dient te worden verbeterd.

3. Het begrip 'compacte stad' dient serieus genomen te worden.

Het bouwen in hoge dichtheid in de centrale stadsdelen werkt voordelig naar alle kanten. De verloederende van de binnenstad wordt daarmee bestreden, jongeren kunnen zich vestigen op een plek die hun na aan het hart ligt (dus geen exclusieve dure restauratiebouw ten behoeve van de moderne jet set); het kwijnend draagvlak de binnenstad wordt reëel geholpen. De bouw van het Oostelijk havengebied moet met kracht ter hand worden genomen.

1. Misschien kunnen aan de file kant drie rijstroken vrij worden gemaakt en aan de andere kant één, en dat 's avonds omdraaien. In de VS wordt geëxperimenteerd met de verdeling van de dubbele rijstrook tussen auto's met één persoon en auto's met meerdere personen. Geforceerde car-pooling. Mogelijk ook een idee.

4. Aan de rand van de stad is ruimte voor een beperkte nieuwbouw. Groene lobben-structuren dienen als milieu- en recreatie-objecten gehandhaafd te worden. Het uitdijen van de stad heeft ook niet zo veel te maken met het begrip 'compacte stad'. Vermeden moet worden dat eindeloze woongebieden ontstaan met verstoring van het moderne woonmilieu. Een omgekeerde uitwerking is dan niet uitgesloten. De mensen zouden nog sneller de stad verlaten.

5. Het achterstallig onderhoud groeit uit tot een essentieel probleem. Zelfs in na-oorlogse wijken begint het verval zulke vormen aan te nemen dat renovatie in plaats van groot onderhoud om de hoek komt kijken. Verwaarlozing van het woonbestand doet de bewoners de stad verlaten.

6. De gecompliceerdheid van de vraagstukken, speciaal op het gebied van ruimtelijke ordening, binnen de agglomeratie Amsterdam doet telkens het vraagstuk van de stadsprovincie omhoogkomen. Het wordt m.i. tijd dat ook de CPN zich in het betreffende gebied over dit vraagstuk heenbuigt. Het partijprogramma spreekt zich met zoveel woorden uit ten gunste van binnengemeentelijke decentralisatie, maar de waardering voor een vierde bestuurslaag is niet groot.

Vermeden moet worden dat juist in een tijd van economische neergang onnodige energie gestoken wordt in nutteloze concurrentieslagen tussen gemeenten onderling. Maar bovenal moet voorkomen worden dat enorme kapitaalsverspilling, veroorzaakt door, voor de bevolking volkomen irrelevante, gemeentegrenzen, plaats kan vinden. (Het dempen van het Y-meer en de bouw van Y-stad, terwijl 10 kilometer verder de bouwgrond in Almere klaar ligt.)

7. De laatste jaren zijn in alle delen van het land vooraanstaande planologen lid geworden van de CPN. Ze zijn op vele terreinen van de ruimtelijke ordening werkzaam. Het zou goed zijn hun ervaring en inzichten te benutten, ten einde een aantal progressieve invalshoeken bij landelijke problemen van ruimtelijke ordening te kunnen ontwikkelen. Invalshoeken waarmee gemeenteraadsleden en statenleden hun voordeel kunnen doen.

Misschien leent dit artikel, door een leek geschreven, zich als uitnodiging om nader op de vraagstukken in te gaan.²

Max van den Berg

2. Wel dank voor deskundige adviezen van verschillende partijgenoten.

DE VREDE OP PAPIER

Het is kenmerkend voor een grote beweging als de vredesactie van onze tijd, dat ze veel mensen tot schrijven brengt. Er worden zoveel beschouwingen en verslagen op papier gezet, dat het voor niet-professionele belangstellenden bijna niet meer te volgen is. Wat men leest is bijna altijd een tamelijk willekeurige greep. Hier volgt er een, een kleintje.

Boeiende foto's

Als smaakmaker willen we de fluks vervaardigde foto-reportage van het Haagse gebeuren noemen, die het Amsterdams Fotografen Kollektief gemaakt en de firma Heiermann uitgegeven heeft. Voor een tientje kan men die bemachtigen. De mens van 1983 verschilt natuurlijk niet van de mens van 1981 en de smaak van fotografen voor gezichten, houdingen en uitbeeldingen is sedert de Amsterdamse manifestatie ook niet grondig gewijzigd. Maar de entourage is anders. Bussen op drie hoogtes boven elkaar waren er vorige keer niet bij. We komen dezelfde tegen en anderen, kortom, we slaan het boek open en zijn nog even terug bij de demonstratie. Met de foto's 'Het blijft NEE!' op tafel kan het gesprek zo weer beginnen alsof het zaterdagavond 29 oktober was.

Eigenwijs

Dat is ook de beste sfeer om je bezig te houden met een ander drukwerk, 'Eigenwijs vredesbeleid', verschenen bij SUA Amsterdam en geschreven door een vijftal auteurs: Hans Akkermans, Ben Dankbaar, Sami Faltas, Duco Hellema en Piet de Vrije.

Aandachtige P&C-lezers zullen sommige van die namen herkennen. De vijf hebben elk een of twee opstellen over een apart vredes-onderwerp gemaakt en presenteren dat het publiek als een geheel, voor de somma van f 22,—.

In een inleiding tot het boek wordt geprobeerd de verschillende hoofdstukken inderdaad als een samenhangend geheel te schetsen, maar wie verder leest dan die inleiding raakt daar toch niet van overtuigd. Benadering en schrijfstijl lopen daarvoor te ver uiteen, terwijl de bewering van het samenhangende juist de leemtes in het oog doet springen.

Het boek begint met een beschouwing van Duco Hellema over de beginperiode van de NAVO en de plaats van Nederland daarin. Het is een helder overzichtje, dat aangeeft hoe de NAVO vooral intern-politieke bedoelingen had met betrekking tot West-Europa. Niet zozeer de Russen als mogelijke anti-kapitalistische ontwikkelingen in West-Europa zaten achter de Amerikaanse 'Atlantische' politiek. Hellema waarschuwt, aan het slot van zijn stuk, tegen een lichtzinnig spel met een 'Europees' alternatief. 'Zolang de Westeuropese landen kapitalistisch zijn, behoefte hebben aan grondstoffen en afzetmarkten, zolang de Westeuropese staten blijven streven naar grote politieke en militaire macht, zolang in de meeste Westeuropese landen rechtse regeringen regeren — zolang is er geen reden om aan te nemen dat het 'Europese alternatief' als vanzelf vredelievender, stabiel en minder bedreigend zal zijn dan het Atlantische bondgenootschap'. Een lange zin, maar wel een duidelijke.

In of uit de NAVO?

Minder duidelijk is het betoog dat Faltas daar als het ware aan vastknoopt. Hij schetst de Nederlandse plaats in het militaire NAVO-gebeuren, waarschuwt voor de gevaren die integratie inhoudt, vooral bij plaatsing van de nieuwe kernwapens, maar ziet toch ruimte voor een brede, niet onder de NAVO ressorterende, politiek. Min of meer bij Hellema aansluitend stelt hij, niet ten onrechte, dat het NAVO-verdrag zo'n politiek formeel niet kan uitsluiten en hij keert zich tegen diegenen, die uittreden uit de NAVO als een voorwaarde voor effectieve vredespolitiek zien. Het zal niemand verbazen dat die gedachte in dit tijdschrift onderschreven wordt, ze is daarin al zo'n twintig jaar geleden geponeerd. Maar Faltas gaat dan nog een stap verder en stelt de vraag, of uittreden wel gewenst is. Die vraag beantwoordt hij ontkennend. Hij zegt dat Nederland zich toch niet kan onttrekken aan de in het westen overheersende machtsrelaties, en knoopt daar de voor mij verbazingwekkende conclusie aan vast dat 'zolang de militaire blokken in hun huidige vorm blijven bestaan — en waarschijnlijk ook daarna — ... Nederlandse veiligheid verbonden (zal) blijven met die van de ons omringende landen'. 'Het huidige internationale systeem dat gekenmerkt wordt door een wedloop in massavernietigingswapens tussen twee elkaar vijandige statenblokken is onbetrouwbaar, onbetaalbaar en immoreel. Maar het garandeert niettemin een soort van stabiliteit die het ondernemen van militaire avonturen door de betrokken partijen ontmoedigt.'

VS en A-bom

Deze redenering gaat mij boven de anti-NAVO-pet, vooral als ik pagina's verder bij Piet de Vrije de volgende passage lees:

'In het begin van dit hoofdstuk wezen we op het idee dat ontstond na de Hiroshijima-bom, dat oorlog nu voorgoed verleden tijd zou zijn. Dat idee leek echter niet te bestaan bij de gezamenlijke chefs van staven van het VS-leger.

Zij stelden in mei 1954 Eisenhower voor, een oorlog te beginnen tegen de Sowjet-Unie. In 1969 is opnieuw gebruik van het kernwapen serieus overwogen, president Nixon liet toen (zonder zijn kabinet erin te kennen) plannen opstellen voor een Amerikaanse invasie in Noord-Vietnam waarbij kernwapens zouden worden gebruikt. Recente ontwikkelingen zoals Carters presidentiële richtlijn nummer 59 waarin militaire en civiele doelen in de Sowjet-Unie als aanvalspunten worden gekozen; het onder Reagan gehoorde idee van een 'winbare' kernoorlog; en de nieuwe generatie (gevechts-) kernwapens hebben het 'geloof in de wapensmid' als absolute vredesgarantie sterk ondergraven.'

Sami Faltas gelooft niet in die wapensmid, maar wel in een veiligheids-samenhang tussen Nederland en zijn omgeving, iets waar De Vrijes' opsomming geen reden toe geeft.

Overigens heeft deze laatste een interessant thema gekozen voor zijn beschouwing, door daarin de gedachten van Henriëtte Roland Holst als leidraad te nemen. Hij ziet de vredesbeweging zich ontwikkelen volgens een patroon dat Henriëtte Roland Holst zou hebben gehanteerd.

Overtuigend is op dat punt zijn betoog voor mij niet. Vermoedelijk komt dat, doordat er mijns inziens wel heel grote verschillen zijn tussen omstandigheden en doeleinden van vredesbewegingen toen en nu.

De oorlog van 1914-1918 was een typisch imperialistische oorlog, gevoerd tussen kapitalistische machten. De opkomst van de fascistische mogendheden in de twintiger en dertiger jaren schiep totaal nieuwe verhoudingen, waarbij de relatie tussen

vredesbeweging en vaderlandverdediging een geheel andere werd dan die er was voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Door het kernwapen is het beeld weer totaal veranderd. Vredesactie nu, het ontkomen aan de fatale wedloop met atoomwapens, is totaal verschillend van die van 1935, toen collectieve actie tegen Hitler c.s. de centrale doelstelling was.

Eigenlijk mis ik hier de behandeling van een aantal punten die nu juist zo kenmerkend zijn voor het gebeuren van de laatste tijd: Het feit dat in een niet-zo-roerig land als Nederland zoiets groots als de huidige vredesbeweging haar oorsprong heeft gevonden, alsook het unieke, volstrekt nieuwe karakter van die vredesbeweging, haar erkende verscheidenheid. Ik denk dat de auteurs vooral een zekere onbevredigdheid laten bestaan bij hun lezers, doordat ze juist in die nieuwe elementen onvoldoende gedoken zijn en doordat ze het gevoel hebben, een soort algemeen denken voor heel de beweging te moeten zoeken. Dat algemene echter is een besef van de onontkoombare gezamenlijke ondergang als het land in een kernoorlog betrokken wordt en onder die paraplu heeft elk zijn eigen motieven, inzichten en zelfs strategie.

Ook de beschouwingen van Hans Akkermans en Ben Dankbaar gaan daar naar mijn gevoel te zeer langsheen.

Hans Akkermans doet een poging de pro- en contra-argumenten te rangschikken en te behandelen, maar het doet wat steriel aan. Wat je mist is, naast een poging om de typisch nationale ontwikkeling te doorvorsen, ook een zakelijke studie over motieven en stappen van de Sowjet-regering. Veel van de beschouwingen zetten de beide grote atoom-mogendheden min of meer vanzelfsprekend en in identieke posities naast elkaar, hetgeen mijns inziens een onwerkbaar uitgangspunt is.

Praha '83

Een boekje waarin dat stellig niet het geval is, werd gemaakt door hen die in juni 1983 als Nederlanders deelnamen aan de 'Wereldconferentie voor Vrede en Leven — tegen kernoorlog', gehouden in Praag. Het verscheen bij de uitgeverij 'Onze tijd'. Men heeft een groot aantal, ook kritische, deelnemers aan die bijeenkomst gevraagd om de eigen impressies op papier te zetten en dat levert interessante leesstof. Sommigen zijn vol enthousiasme, hoewel verscheidenen onder hen moeite hebben om duidelijk te maken welke doeleinden en effecten het congres precies beoogde. Anderen weer laten zeer kritische geluiden horen over de inhoud, de dialoog en het gastland. Het valt allemaal in het boekje te lezen. Tot de interessante beschouwingen horen de korte bijdragen van PvdA-senator Uyen en van PPR-buitenland-secretaris Willemsen.

Uyen haalt een tweetal punten naar voren die hem tot een positief oordeel brengen. Er was, zegt hij, een open discussie. De vrees van sommigen dat er voor kritiek op Oosteuropese landen geen ruimte zou zijn, bleek volstrekt ongegrond.

In de tweede plaats ziet hij in de samenkomst een bevestiging van het feit dat angst voor een atoomoorlog diep geworteld en wijd verbreid is. Hij vindt dat conferenties met zo'n opzet ook in het Westen gehouden moeten worden.

Willemsen op zijn beurt onderstreept de mogelijkheid die er was voor een open gesprek, maar hij vindt dat de massaliteit die tegelijk veel van haar waarde ontnam. Hij mist een onafhankelijke vredesbeweging in Oosteuropese landen. De waarde van de conferentie was voor hem vooral gelegen in de mogelijkheid van onderlinge contacten.

Er staat nogal wat polemiek in het werkje, onder meer tegen 'Stop de N-bom', dat niemand naar de conferentie had afge-

vaardigd. Pax Christi en het IKV waren wel kritisch aanwezig.

Aan Miklos Racz werd de taak toebedacht om in het boekje de tegenstanders te lijf te gaan en de Sowjet-Unie te verdedigen.

Men had zich voor dat doel een betere auteur kunnen indenken.

Van enige werkelijk grondige beschouwing over het Sowjet-standpunt en de ontwikkelingen daarin is geen sprake. Aard en motieven van de militair-politieke relaties tussen Sowjet-Unie en buurlanden worden niet genoemd. Er is wel een vrij zotte uitval tegen de vermeende opvatting 'dat een

communist per definitie geen vredesstrijder kan zijn'. Tegen wie in Nederland, waar communisten integraal deel uitmaken van de vredesbeweging, dat vertoog gericht is, vormt een onopgelost raadsel.

Er moet over de vredesstrijd nog heel wat geschreven worden, dat blijkt wel. In deze beschouwing zijn nogal wat kritische opmerkingen gemaakt, maar dat kan omdat men tenminste gedachten op papier heeft gezet. Waarvoor waardering.

MB

Verhoging prijs P en C

Waarde lezer(es),

Door gestegen kosten is het helaas nodig een prijsverhoging door te voeren voor de nieuwe jaargang.

De prijzen voor 1984 worden:

Jaarabonnement f 30,—; voor studenten f 27,50. Losse nummers blijven f 3,50 kosten.

Wij verzoeken u vriendelijk het abonnementsgeld zo spoedig mogelijk aan ons over te maken d.m.v. de u toegezonden acceptgirokaart.

PARTIJDOCUMENTEN

27 november: partijconferentie over Europese Verkiezingen

Er wordt nu onderhandeld voor een gemeenschappelijk program en lijst voor de Europese Verkiezingen. Omstreeks 1 oktober moeten daarvan resultaten bekend worden. De verschillende partijen beslissen dan in november over dat resultaat.

Het CPN-partijbestuur heeft besloten om daarvoor een partijconferentie te beleggen op zondag 27 november.

Deze conferentie heeft tot taak:

1. een advies uit te brengen aan het partijbestuur over de vraag of *het resultaat van de onderhandelingen* (program en zetelverdeling op de gemeenschappelijke lijst, eventuele verdere afspraken) *geaccepteerd moet worden of niet*. Het partijbestuur zal meteen n.a.v. dit advies beslissen. (Statutair heeft een partijconferentie slechts deze adviserende bevoegdheid; daarom advies van conferentie en onmiddellijk erna besluit van pb).
2. een advies uit te brengen aan het partijbestuur over *wie op welke plaats op de kandidatenlijst moet komen staan* (althans op plaatsen die voor de CPN gereserveerd zijn). **In verband hiermee nodigt het partijbestuur de hele partij, met name de districtsbesturen, uit om op korte termijn kandidaten voor de CPN-plaatsen op de gemeenschappelijke lijst voor te dragen**, dat wil zeggen vóór 22 oktober aanstaande. Opgave bij het partijsecretariaat.
3. eventueel al plannen maken voor *campagne*, thema's uitwerken die daarin voor ons vooral van belang zijn.

Deelname aan de conferentie:

naast het partijbestuur 150 afgevaardigden uit de partij.

De verdeling over de districten geschiedt volgens een verdeelsleutel gebaseerd op ledentallen.

De districtsbesturen hebben de verantwoordelijkheid de samenstelling van hun districtsdelegatie te regelen. Wij roepen ze op de partij hier optimaal bij te betrekken, en tevens rekening te houden met de intensieve voorbereiding van het programcongres. De partijconferentie vindt plaats in gebouw Sibylla, Hoogte Kadijk 145, Amsterdam.

Deze houding van de regering is onvoorstelbaar en onaanvaardbaar. Zij stuurt daarmee aan op een harde confrontatie met allen die in actie staan en er dagelijks blij van geven het regeringsbeleid meer dan beu te zijn.

Deze onverantwoordelijke houding van Lubbers/Rietkerk die alle alternatieven buiten de orde verklaart, draagt het gevaar van grote maatschappelijke risico's in zich. Het vormt een blokkade in het bereiken van politieke oplossingen.

Nu is het nodig de druk op de regering door voortgaande acties te vergroten.

De CPN betuigt opnieuw haar volledige steun aan de acties tegen de kortingen en roept de bevolking op om de solidariteit met actievoerende ambtenaren en uitkeringsgerechtigden te versterken en uit te breiden.

Dat is vooral nodig om de in deze acties bestaande verbondenheid tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden hechter aaneen te sluiten. De CPN zal zich daarvoor blijven inzetten en concrete initiatieven bevorderen.

De CPN zal zich tegelijkertijd richten op het tot stand brengen van politieke meerderheden tot steun aan de acties. Dit is noodzakelijk om de inzet van acties tot politieke resultaten te brengen en ruimte te scheppen om een ander regeringsbeleid af te dwingen.

De CPN is tevens van mening dat de progressieve partijen vanuit hun eigen verantwoordelijkheid zich moeten beraden op de maatschappelijke situatie waarin de regering zich keer op keer tegenover massale democratische bewegingen plaatst en democratische oplossingen blokkeert.

Economisch herstel, bestrijding van de werkloosheid is niet mogelijk met een regeringsbeleid dat zich direct keert tegen de belangen van de bevolking. Net zo min als de veiligheid van de bevolking kan worden bereikt met de plaatsing van raketten die massaal worden afgewezen.

Met het vasthouden aan dit beleid is het voortbestaan van deze regering in het geding.

De CPN acht intensivering van het overleg tussen progressieve partijen plaatselijk, regionaal en landelijk noodzakelijk om de gezamenlijke oppositie tegen het regeringsbeleid te versterken en gemeenschappelijke alternatieven tot stand te brengen.

In dit overleg kan worden voortgebouwd op de al eerder gebleken overeenstemming over een aantal hoofdpunten van een alternatief beleid, zoals verlaging van de defensieuitgaven, beperking kapitaalexport, aanpakken van de aardgaswinsten.

Amsterdam, 18 november 1983
Partijbestuur CPN

Solidariteit met acties van ambtenaren en uitkeringsgerechtigden juist nu

De regering heeft in de afgelopen dagen duidelijk gemaakt op geen enkele wijze in te willen gaan op de eisen van de ambtenaren en uitkeringsgerechtigden teneinde de korting van 3½% ongedaan te maken.

CPN aanvaardt voorstellen PPR-voorzitter onder voorwaarden

Het partijbestuur van de CPN vergaderde maandagavond 17 oktober j.l. over de totstandkoming van een gezamenlijke lijst voor de Europese verkiezingen

van CPN, Groen Platform, PPR, PSP en mogelijk de EVP.

Het CPN-bestuur besprak de voorstellen van PPR-voorzitter Wim de Boer die na de overeenstemming over een gemeenschappelijk programma, de ontstane impasse in de besprekingen over de naamgeving, fractievorming en samenstelling van de lijst moesten doorbreken.

Het CPN-bestuur aanvaardde de voorstellen van de PPR-voorzitter onder de volgende voorwaarden:

Reeds op het congres in 1982 formuleerde de CPN haar uitgangspunt dat een sterke progressieve vertegenwoordiging vanuit Nederland in het Europese Parlement noodzakelijk is. In mei 1983 stelde het partijbestuur vast dat daartoe besprekingen met PSP, PPR en EVP gestart zouden moeten worden en dat alles in het werk gesteld moest worden om versnippering door middel van meer lijsten ter linkerzijde te voorkomen. Daarom werd van de zijde van de CPN ingestemd met het PPR-voorstel om het Groen Platform bij de besprekingen te betrekken.

Op basis van deze uitgangspunten is het CPN-bestuur bereid de voorgestelde naam Groen Progressief Akkoord van CPN, EVP, Groenen, PPR, PSP te aanvaarden om een gemeenschappelijke lijst mogelijk te maken. Onlosmakelijk daarmee verbonden acht het CPN-bestuur haar voorstellen voor samenstelling van de lijst en de vorming van een fractie in het Europese Parlement.

Het CPN-bestuur is van mening dat de lijstvolgorde

conform de electorale posities van de partijen bij de laatstgehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer moet worden samengesteld. Zij kan zich verenigen met een lijsttrekkerschap van de PSP.

Over de fractievorming na de verkiezingen meent het CPN-bestuur dat de vertegenwoordigers van de gemeenschappelijke lijst moeten zoeken naar een zo breed mogelijke samenwerking in het Europese Parlement op basis van het gemeenschappelijk programma. Bevordering van een actieve vredespolitiek vormt daarbij de belangrijkste toetssteen. Bestaande internationale contacten van de samenwerkende partijen en het Groen Platform moeten daartoe aangewend worden.

Het CPN-bestuur heeft nadrukkelijk vastgesteld dat met deze combinatie van voorstellen een evenwichtige oplossing van de gerezen problemen mogelijk is. Een oplossing waarin alle partijen op basis van gelijkwaardigheid en een voldoende mate van herkenbaarheid van de afzonderlijke partners, zich moeten kunnen vinden.

Het feit dat het Groen Platform, met haar eigen inbreng in de samenwerking is betrokken komt zowel in het programma op hoofdpunten als in de naamgeving van de gemeenschappelijke lijst tot uitdrukking.

De gemeenschappelijke lijst moet tegelijkertijd echter voldoende herkenbaar zijn voor de eigen achterban van de CPN, benadrukte het CPN-bestuur.

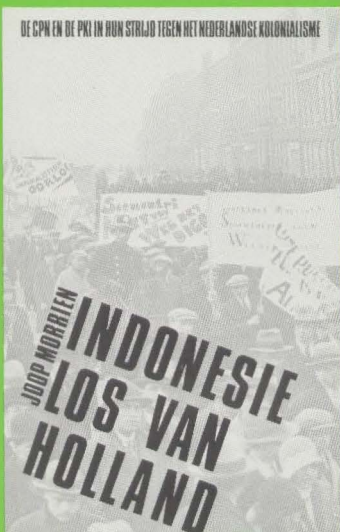
18 oktober 1983

INHOUD P EN C 1983

Een goed gehandicaptenbeleid	<i>Jan Achterberg</i>		
De samenwerking van communisten en socialisten	<i>Yvette den Brok/Marja Stahli</i>	2	49
Over fascisme	<i>Marcus Bakker</i>	6	201
Het buurmeisje van Maarten 't Hart	<i>Marcus Bakker</i>	7	255-288
De vrede op papier	<i>Marcus Bakker</i>	8	303
Geen socialisme zonder democratie	<i>Marcus Bakker</i>	10	385
Over het verloop van de overloop	<i>Harry v.d. Berg</i>	9	330
De ambtenarenacties	<i>Max v.d. Berg</i>	10	374
Coalitiepolitiek en zelfstandige rol van de CPN	<i>Frank Biesboer</i>	10	367
Communisten en moraal — het geluk van het individu	<i>Ingrid Blekman</i>	9	339
De CPN en de problemen in het Midden-Oosten	<i>Dik de Boef</i>	5	173
De Pruisische interventie	<i>Jan de Boo</i>	7	241
De taken van vandaag	<i>Ben Braber</i>	1	19
Hegemonie en passieve revolutie — hun belang voor ons land	<i>Ina Brouwer</i>	9	315
Een progressief antwoord op de beddenreductie — omkering van de gezondheidszorg	<i>Herman Feddema</i>	7	263
	<i>Cilia Galesloot/</i>		
Democratisering van de gezondheidszorg; van tweede naar eerste lijn	<i>Rya de Vries/Bert van Raalte</i>	4	136
	<i>Cilia Galesloot/</i>		
	<i>Rya de Vries/Bert van Raalte</i>	5	184
Na het partijcongres	<i>John Geelen</i>	1	1
Feminisme en partijprogramma	<i>Willy Hilverda</i>	10	363
Europese verkiezingen en progressieve samenwerking	<i>Ton van Hoek</i>	8	281
Marx en de ontwikkelingen	<i>Elli Izeboud</i>	4	132
Nieuw type internationalisme	<i>Elli Izeboud</i>	9	326
De CPN, de kunsten en het partijprogramma	<i>Wim Jurg</i>	10	358
Wonen of opeten? De strijd om het behoud van eigen huis	<i>Wemke Ketting-Jager/Fre Meis</i>	8	298
Amsterdam 1785-1787	<i>Ad Knotter</i>	1	7
Vakbondswerk en klassenstrijd in de bouw	<i>Kees Korevaar</i>	4	144
Scholing en vorming	<i>Kees Korevaar</i>	5	190
Naar een socialistisch beheer van de economie	<i>Kees Korevaar</i>	9	345
Links en de lokale democratie	<i>Nico Luirink</i>	4	154
Het ontwerpprogramma van de CPN	<i>Gerard Maas</i>	5	165
Over 'leninisme' en 'marxisme-leninisme' (marxisme en arbeidersbeweging deel 3)	<i>Leo Molenaar</i>	1	24
Revolutie in de marxistische theorie (marxisme en arbeidersbeweging deel 4)	<i>Leo Molenaar</i>	2	55
Machtvorming voor een socialistisch Nederland	<i>Leo Molenaar</i>	9	321
Internationalisme en autonomie van marx tot nu	<i>Joop Morriën</i>	6	217
De jongeren, de werkloosheid en de rol van de overheid	<i>Dick Oudenampsen/Tilly Vermeer</i>	2	81
Tien jaar solidariteit met Chili	<i>Dick Oudenampsen</i>	8	289
Ervaringen met linkse samenwerking in Zuid-Holland	<i>Hekon Pasman/San Verschuuren</i>	10	353
Amerika, Europa en het reële bestaande socialisme	<i>Kees van der Pijl</i>	3	104
Over de strategie van de vredesbeweging	<i>Rob van Boon/Frits van Tol</i>	7	268
Uit de linkse theoretische tijdschriften	<i>Theo de Roos</i>	6	236
Pornografie	<i>Lioe Tan</i>	3	122
Herverdeling van arbeid en inkomens	<i>Wim van Tol</i>	6	226
Gevangen in de vredesstrategie	<i>Theun Vellinga e.a.</i>	4	163
De meidagen van 1787 in Amsterdam	<i>Kees Vermeulen</i>	1	12
De sterke arm van de burgemeester	<i>Frans Vries</i>	3	114
Marx en Keynes over crisis	<i>Piet de Vrije</i>	3	89
Overheid tussen rijk en bevolking	<i>Roel Walraven</i>	8	293
IPSO-brochure over de middenschool	<i>Ben Wasser</i>	7	250
1787 — Een jaar van rouw in de landprovincies	<i>Hetty Wertheim-Gijse Weenink</i>	1	16
De munitie op de 'Zeven Provinciën'	<i>Joop Wolff</i>	4	125
1787, een jaar van burgeroorlog en invasie		1	5
Privacy, een te grabbel liggend grondrecht		6	207
Enkele beelden van de vredesbetoging in Den Haag		9	313

Partijdocumenten

Resolutie CPN-congres	1	41
Nieuw partijbestuur	1	46
Werkgroep van partijbestuur	1	47
Ellis Izeboud voorzitter CPN	1	47
Nieuwe contributieschaal 1983	1	47
Alle steun nodig voor De Waarheid	1	47
CPN hekeit Turks regime	1	48
Verontrusting CPN-bestuur	1	48
Regeringsbeleid onaanvaardbaar; progressieve samenwerking versterken	2	87
Partijbestuur bijeen	2	88
Bundel het verzet tegen dit rampenkabinet	5	199
Notitie van het partijbestuur vastgesteld op 15 juni voor de versterking van De Waarheid	7	273
Verklaring van het partijbestuur van de CPN	7	279
Na 1 mei: nieuwe stappen zetten	7	280
Kandidaten voor de Eerste Kamer	7	280
Europese verkiezingen	7	280
Over de conferentie crisisbestrijding en maatschappijvernieuwing	7	280
Vaststelling van de procedure van besluitvorming over het partijprogramma	7	280
CPN en strijd voor vrede en ontwapening	8	310
Reactie van de voorzitter van de CPN	8	311
Oproep donatiecampagne	8	312
CPN aanvaardt voorstellen PPR-voorzitter onder voorwaarden	10	389
27 november: partijconferentie over Europese verkiezingen	10	389
Solidariteit met acties van ambtenaren en uitkeringsgerechtigden	10	389

Joop Morriën

INDONESIË LOS VAN HOLLAND

De CPN en de PKI in hun strijd
tegen het Nederlandse kolonialisme

In dit kritisch politiek-historisch overzicht wordt — aan de hand van bronnenmateriaal uit Nederland, Indonesië en de Sowjet-Unie — de ontwikkeling van de gezamenlijke strijd van de communistische partijen van Nederland en Indonesië tegen het kolonialisme weergegeven.

Aan de orde komen onder meer: het ontstaan van de communistische beweging in Indonesië, de opvattingen over het koloniale vraagstuk van de Nederlandse arbeiderspartijen, het pan-islamisme, de opstand van 1926 en de vervolging van Indonesische communisten en nationalistten, de fascistische dreiging en de Tweede Wereldoorlog, de Augustusrevolutie van 1945, de koloniale oorlogen, het akkoord van Linggadjati en de Ronde Tafel Conferentie, het vraagstuk Nieuw-Guinea en de staatsgreep van Suharto c.s. in 1965.

Het boek bevat een uitgebreide foto-bijlage van 30 pagina's.

272 pag., paperback, f 31,50

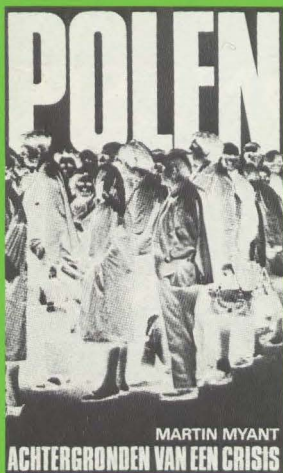
Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS

Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138

Martin Myant:

Polen achtergronden van een crisis

Op 13 december 1981 werd in Polen de staat van beleg afgekondigd en een militair regiem geïnstalleerd. Op deze wijze werd — voorlopig — een einde gemaakt aan een hoopvolle ontwikkeling die was ingeleid door massale stakingen en de oprichting van het vrije vakverbond 'Solidariteit'. Slechts anderhalf jaar is het het Poolse volk vergund geweest min of meer ongehinderd uiting te geven aan zijn verlangen naar politieke democratie.

Slechts anderhalf jaar heeft het georganiseerd strijd kunnen leveren tegen zelfgenoegzaam bureaucratisme, economisch wanbeleid, corruptie en politieke onderdrukking.

Tegen een bevolking die blijk heeft gegeven van een enorm verantwoordelijkheidsbesef is vervolgens 'uit naam van het socialisme' het leger ingezet. De Engelse econoom en journalist Martin Myant heeft, onder meer tijdens een langdurig verblijf ter plaatse, de ontwikkelingen op de voet gevolgd. In 'Polen, achtergronden van een crisis' beschrijft en analyseert hij grondig doch zeer leesbaar een van de grootste drama's die zich sinds 1945 in Oost-Europa heeft afgespeeld.

340 pag., paperback f 34,—

Bij Pegasus

Theun de Vries:

WIEKEN TEGEN DE TRALIES

Verzamelde verhalen over onderdrukking en verzet (1940-'45)

Een min of meer definitieve keuze uit de korte verhalen van Theun de Vries over de misère in Nederlandse steden en dorpen onder de Duitse overheersing, over het leven in het concentratiekamp, over het verzet vooral. Centraal thema is de uiteindelijke onoverwinnelijkheid van de geest van menselijkheid onder de vaak barre fysieke terreur. Simon Vestdijk gaf ze de rake typering „pamflet-novellen” mee.

322 blz., gebonden met stofomslag f 42,50

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam.

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel.

PEGASUS Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam. Tel. 020-231138